

arhivi

NOI NICCOLO CORER PER
La Sereniss^a Repp^a di Venezia
Con: Cap: di Spalato, e sua Giuris.

Voleudo in esecuzione dell'Autorità, à
ci impartita per l' Illust^{mo} Sig: Gerolamo
Contarini Prov: Genle in Dalmazia, co-
me appar per sua Terminazione di 4 Fe-
braro pross: pass: elleger, & instituir in
questa Città una Scuola di Bombardieri,
assegnemo, & istituimo col Nome dell'
Omnipotente Iddio, e della Beata San-
ta Barbara essa Scuola, nella quale siano
scritti vni Artesani d'essa Città con li
modi, condizioni, capitoli, & essenziuni
infrascritti.

I. Che quelli, che saranno descritti
in essa Scuola debba continuamente esser-
citarsi, & adoperarsi nell' arte di Bom-
bardiero à beneficio, & utile della Seren-
signoria laude, & onor^{loro}, e portar la deb-
bita obbedienza à Me Camilo loro Capo,
e Successori suoi.

II. Che sia fabbricato un Altare ad
onore del Nostro Signor Iddio, e della Glo-
riosa S. Barbara in una Chiesa di q^{ta}
Città, dove meglio si potrà, e fabbricare

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© 2007 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 47

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: jure.volcjak@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Odgovorni urednik: Jure Volčjak (Ljubljana)

Tehnična urednica: Tatjana Šenk (Ljubljana)

Uredniški odbor: Zdenka Bonin (Koper), Igor Filipič (Maribor), dr. Boris Golc (Ljubljana), Jozo Ivanovič (Zagreb), Andrej Nared (Ljubljana), dr. Peter Wiesflecker (Gradec), dr. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Ivanka Zuje-Cizelj (Celje), Katja Zupanič (Ptuj), Barbara Žimund (Ljubljana)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. oktobra 2007

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 12,52 EUR.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Alenka Hren (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina), Zdenka Bonin (italijansčina)

Fotografska dela: Tina Arh

UDK: Alenka Hren

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika-M s. p.

Naklada: 500 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: COBISS (Slovenija); Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO (Združene države Amerike); Centro de Información Documental de Archivos (Španija); Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg (Nemčija)

Na naslovnici: Odllok Nicolajja Correje, splitskega kneza kapitana, v ustanovitvi bratovščine sv. Barbare (Državni arhiv Zadar)

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 30, št. 2

Ljubljana 2007

II 573

KAZALO

Ob tridesetletnici publikacije Arhivi (**Jure Volčjak**) 9

Marija Oblak Čarni, Ema Umek, Janez Kos, Imenujmo jo "Korenine"!
Utrinki ob tridesetletnici izhajanja revije Arhivi 10

ČLANKI IN RAZPRAVE

Andrej Nared, "Ena polhena našha Landschafft ... tih treh ſtanou, od prelatou,
goſpoſkiga ſtanu inu od ſhlahtnikou." Poimenovanja (kranjske)
stanovske korporacije v 15. in 16. stoletju 13

Jože Žontar, Začetki ustavnosti na Slovenskem 25

Marjan Drnovšek, "Potrebnost in nujnost obrambnega arhiva" (1912):
skrb za obstoj Slovencev in izseljenstvo 43

Metka Bukošek, Poslovanje okrajnih sodišč na primeru poslovnikov iz leta 1897 in 1933 57

Janez Kopač, Mesto kot upravno-teritorialna enota 1945–1955 81

Jelka Melik, Skriti zakladi odvetniške zbornice Slovenije (1868–1991) 93

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Ivanka Zajc Cizelj, Izredne razmere in arhivsko gradivo 99

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Jože Mlinarič, Arhiv cistercijanske opatije Rein – zakladnica gradiva za zgodovino Slovencev 105

Ignacij Voje, Fragmenti o omembi Zagreba in Hrvaške v dubrovniških arhivalijah 121

Zdenka Bonin, *Marijegola* splitske bratovščine sv. Barbare in poročila beneških funkcionarjev
o delovanju koprške bratovščine sv. Barbare 129

Dejan Zadavec, Administrativne knjige združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn
sredi 18. stoletja in njihovo stanje danes 149

Marjan Vogrin, Ženitna pogodba in inventarji družine Mlinerič (1744–1802) 165

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

23. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (**Mira Hodnik**) 177

Zborovanje madžarskih arhivistov v Nyíregyházi, 22.–24. avgust 2007 (**Bojan Himmelreich**) 179

77. nemško arhivsko zborovanje, Mannheim, 25. do 28. september 2007 (**Sonja Anžič**) 180

42. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Bjelovar,
2.–4. oktober 2007 (**Mirjana Kontestabile Rovis**) 181

20. mednarodno arhivsko posvetovanje "Arhivska praksa 2007", Tuzla,
18.–19. oktober 2007 (**Nežka Rašl, Ivan Fras**) 182

33. avstrijsko arhivsko zborovanje v Gradcu (**Mira Hodnik**) 184

XI. arhivski dnevi Slovaške, Žilina 23.–25. maj 2007 (**Nataša Majerič Kekec**) 185

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Simpozij, posvečen spominu na akademika Sergija Vilfana. (Pravotvornost v evropski
zgodovini – Sergij Vilfan, arhivist in pravni zgodovinar) (**Marko Kambič**) 187

XVII. mednarodni arhivski raziskovalni tabor (**Gordana Šoevegeš Lipovšek**) 188

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH PUBLIKACIJE

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper (Mirjana Kontestabile Rovis)	193
Janez Kopač, Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955 (Jože Žontar)	194
Zbornik o šolstvu v Vipavi, Stoji učilna zidana (Vlasta Tul)	197
120 let Turističnega društva Ptuj – 1886–2006 (Katja Zupanič)	198
Zvonka Zupanič Slavec, Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko–ruskih srečanj (1992–2006) (Aleksandra Serše)	199

TUJI ČASOPISI IN REVIJE

La Gazette des archives, št. 177–178 (Polona Mlakar)	201
Arhivski vjesnik, 49/2006 (Darinka Drnovšek)	201
Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, zvezek 45/46, Reka, december 2005 (Vlasta Tul)	205
Vjesnik Istarskog arhiva, Pazin, zvezek 8–10 (2001–2003) (Vlasta Tul)	206

RAZSTAVE

Arhiv razstavo na ogled postavi (Aleksander Žižek)	208
---	-----

OSEBNE VESTI

V spomin. Ana Zupančič (*15. 5. 1950 – †30. 5. 2007) (Aleksander Žižek)	211
V spomin. Antoša Leskovec (Slavica Tovšak)	211

PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2006	213
--------------------------------------	-----

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2006	219
--	-----

INDEX

Celebrating the 30 th anniversary of the gazette Arhivi (Jure Volčjak)	9
Marija Oblak Čarni, Ema Umek, Janez Kos , We call it " <i>Korenine</i> ": thoughts in celebration of the 30 th anniversary of the gazette Arhivi	10
ARTICLES AND PAPERS	
Andrej Nared , " <i>Ena pošhtena našba Landtschafft ... tib treh štanou, od prelatou, gošpoškega štanu inu od shlabtnikon.</i> " Terminology used to denote the (Carniolan) provincial estates in the 15 th and 16 th centuries	13
Jože Žontar , The beginnings of constitutionality in the Slovene territory	25
Marjan Drnovšek , "The need and the necessity for a protection archive" (1912): care for the existence of the Slovenians and Slovenian emigration	43
Metka Bukošek , Operations of local courts as seen in the 1897 and 1933 rules of courts	57
Janez Kopač , A town as an administrative-territorial unit 1945–1955	81
Jelka Melik , Hidden treasures of the Slovene Bar Association (1868–1991)	93
FROM PRACTICE FOR PRACTICE	
Ivanka Zajc Cizelj, Ivanka Zajc Cizelj , Emergency situation and archival material	99
FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS	
Jože Mlinarič , The archive of the Cistercian Monastery of Rein – treasury of records for the history of the Slovenes	105
Ignacij Voje , Fragments on Zagreb and Croatia being mentioned in the archives kept in Dubrovnik	121
Zdenka Bonin , The statute (<i>Mariégola</i>) of the Fraternity of St. Barbara in Split and reports of Venice officials on the activities of the Fraternity of St. Barbara in Koper	129
Dejan Zadavec , The 18 th century administrative books of the joint seigniories of Podčetrtek and Hartenštajn and their present state of preservation	149
Marjan Vogrin , The marriage contract and the inventories of the Mlinarič family	165
ABOUT THE WORK OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA	
The 23 rd convention of the Archival Association of Slovenia, Velenje, October 10–12, 2007 (Mira Hodnik)	177
Hungarian archivists convention in Nyíregyházi, August 22–24, 2007 (Bojan Himmelreich)	179
The 77 th German archival convention, Mannheim, September 25–28, 2007 (Sonja Anžič)	180
The 42 nd convention of the Archival Association of Croatia, Bjelovar, October 2–4, 2007 (Mirjana Kontestabile Rovis)	181
The 20 th international archival convention "Arhivska praksa 2007", Tuzla, October 18–19, 2007 (Nežka Rašl, Ivan Fras)	182
The 33 rd Austrian archival convention in Graz (Mira Hodnik)	184
The 11 th "Archival Days" of Slovakia, Žilina, May 23–25, 2007 (Nataša Majerič Kekec)	185
ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES	
Symposium in memoriam to academician Sergij Vilfan (Formation of law in European history – Sergij Vilfan, archivist and legal historian) (Marko Kambič)	187
The 17 th international archival research camp (Gordana Šoavegeš Lipovšek)	188

REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

PUBLICATIONS

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper (Mirjana Kontestabile Rovis)	193
Janez Kopač, Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955 (Jože Žontar)	194
Zbornik o šolstvu v Vipavi, Stoji učilna zidana (Vlasta Tul)	197
120 let Turističnega društva Ptuj – 1886–2006 (Katja Zupanič)	198
Zvonka Zupanič Slavec, Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko–ruskih srečanj (1992–2006) (Aleksandra Serše)	199

FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES

La Gazette des archives, št. 177–178 (Polona Mlakar)	201
Arhivski vjesnik, 49/2006 (Darinka Drnovšek)	201
Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, zvezek 45/46, Reka, december 2005 (Vlasta Tul)	205
Vjesnik Istarskog arhiva, Pazin, zvezek 8–10 (2001–2003) (Vlasta Tul)	206

EXHIBITIONS

An archive holds an exhibition (Aleksander Žižek)	208
--	-----

PERSONALIA

In memoriam. Ana Zupančič (*15. 5. 1950 – †30. 5. 2007) (Aleksander Žižek)	211
In memoriam. Antoša Leskovec (Slavica Tovšak)	211

NEW ACQUISITIONS OF THE ARCHIVES IN THE YEAR 2006	213
---	-----

THE BIBLIOGRAPHY OF THE ARCHIVAL WORKERS IN THE YEAR 2006	219
---	-----

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ✦ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: v elektronski obliki in odtisnjeni na papir (razmik 1,5 vrstice).
- ✦ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ✦ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ✦ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do maksimalno 10 vrstic, ključne besede, primerne za indeksiranje, in povzetek v obsegu do maksimalno 30 vrstic. Pred povzetkom mora biti naveden spisek virov in literature.
- ✦ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ✦ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
- ✦ V poglavju Viri in literature morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literature, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, časopise, itd. Gradivo se navaja v abecednem vrstnem redu.
- ✦ Citiranje arhivskih virov: navedemo arhiv, oznako fonda ali zbirke, ime fonda ali zbirke, po potrebi št. fasciklov ali škatel. Primer: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1
- ✦ Citiranje literature (monografij): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida. Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ✦ Citiranje literature (člankov): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in stran; za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani. Primer za periodiko: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226. Primer za zbornik: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fontes. Otopčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ✦ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Prispevkom o ocenah publikacij je treba obvezno priložiti fotografijo naslovnice.
- ✦ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ✦ Prispevkov ne vračamo; o zavrnjenih prispevkih avtorje obvestimo.
- ✦ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.
- ✦ **Rok za oddajo prispevkov za prvo številko je 20. maj, za drugo številko pa 20. oktober!**

Ob tridesetletnici publikacije Arhivi

Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, kot osrednja slovenska arhivska publikacija v letu 2007 praznuje častitljiv jubilej – že 30. letnico izhajanja. Člani uredniškega odbora smo zato že sredi leta 2006 sklenili, da je to pomembno in častitljivo obletnico treba obeležiti s posebno številko in nadaljevati s sklepom prvega uredniškega odbora, da so: "... za racionalno in uspešno arhivsko službo [so] potrebne razširjene in poglobljene teoretične raziskave, ki naj bodo zasnovane meddisciplinsko ...".

V vseh tridesetih letih izhajanja je bil ohranjen glavni koncept revije: *Arhivi* kot osrednja arhivistična publikacija ne skrbi samo za tekočo informiranost domače, temveč tudi tuje znanstvene javnosti o raziskavah slovenskih arhivistov. Poglobljene študije in raziskave, narejene na podlagi domače in tuje literature ter virov iz domačih in tujih arhivov nam predstavljajo vpetost naše nekdanje družbe v širši, predvsem srednjeevropski prostor. V publikaciji dajemo enak poudarek tudi novejši, tj. elektronski dobi. Intenzivno spremljamo dogajanje v zvezi z elektronskim arhiviranjem ter vabimo k sodelovanju tudi tuje strokovnjake. Z njihovo pomočjo objavljamo primerjave, analize, predloge itd.

V naši reviji objavljajo svoje prispevke ne samo arhivisti iz Slovenije in včasih tudi iz tujine, pač pa tudi kolegi in kolegice drugih poklicev. Zaradi preobremenjenosti posameznih avtorjev je včasih kar težko pravočasno pripraviti dovolj obsežno in kvalitetno publikacijo. Zato kot odgovorni urednik na tem mestu pozivam vse vodje arhivov v Republiki Sloveniji, da spodbujajo in omogočajo svojim podrejenim objavljane prispevkov v *Arhivih*, in s tem pripomorejo k nadaljnjemu razvoju in obstoju osrednje slovenske arhivske publikacije v prihodnosti. *Arhivi* so namreč namenjeni tudi arhivistom!

V zadnjih desetih letih je bilo uvedenih kar nekaj novosti. Do leta 2000 je Arhivsko društvo Slovenije kot založnik publikacije izdajalo eno številko letno, po tem letu pa zaradi zahtev sofinancerjev izideta letno dve številki. Vsebinsko je revija ohranila že uveljavljene tematske sklope. Uvedene so bile nekatere tehnične izboljšave, kot npr. uvedba nove pisave, kar daje reviji večjo preglednost in omogoča lažje branje. Leta 2006 so bila sprejeta tudi natančna navodila avtorjem za pisanje prispevkov in s tem odpravljene morebitne nejasnosti in slaba volja tako pri avtorjih, kot tudi pri uredništvu.

Vpeljane novosti so bile pozitivno sprejete tako pri "bralcih", kot tudi na ocenjevanju slovenskih strokovnih revij. Založba Educa iz Nove Gorice je namreč leta 2005 *Arhivom* na natečaju za vizualno in oblikovno najpopolnejšo naslovnico strokovne revije v okviru ocenjevanja Slovenske strokovne periodike podelila 3. mesto.

Arhive smo na podlagi vaših predlogov leta 2006 po nekajmesečnem dopisovanju uspešno vključili v mednarodno bibliografsko bazo ABC-CLIO, s čimer smo vsem avtorjem omogočili boljšo indeksacijo in s tem večje točkovanje njihovih prispevkov, objavljenih v naši reviji. Prav v tem času tečejo pogovori tudi z organizacijo EBSCO Publishing iz ZDA za uvrstitev tudi v njihovo bibliografsko bazo. Na ta način bomo našo revijo še bolj "odprli" svetu, saj bodo naši članki v elektronski obliki po novem dosegljivi tudi na njihovi spletni strani, medtem ko so že sedaj na spletni strani Arhivskega društva Slovenije.

Da je publikacija dosegla tako visok jubilej izhajanja, gre zahvala vsem nekdanjim sodelavcem, uredniškim odborom in mojim predhodnikom na mestu (glavnega in) odgovornega urednika za njihovo požrtvovalnost in trud. Enako gre zahvala našim financerjem (MK, ARRS, ADS), ki omogočajo, da revijo sploh lahko pripravimo in natisnemo.

Upam, da bomo čez deset let *Arhivom* lahko zopet čestitali ob novem jubileju. Še na mnoga leta!

Jure Volčjak
odgovorni urednik

Imenujmo jo "Korenine"!

Utrinki ob tridesetletnici izhajanja revije Arhivi

MARIJA OBLAK ČARNI, EMA UMEK, JANEZ KOS

O lastnem strokovnem časopisu so v Arhivskem društvu razpravljali že sredi petdesetih let, kmalu po ustanovitvi društva. Pripravili so njegovo zasnovo in predlagali, da bi ga izdajal Osrednji državni arhiv, Arhivsko društvo pa bi sodelovalo. Do uresničitve takrat ni prišlo, ker so obstajali pomisleki, da bi se vsebina pokrivala z vsebino obstoječih zgodovinskih revij Zgodovinskega časopisa in Kronike. Vprašljiva pa je bila tudi možnost in celo smiselnost izdajanja revije ob tako majhnem številu arhivskih delavcev, kot jih je takrat bilo v slovenskih arhivih.

Arhivska služba se je v naslednjih letih pospešeno razvijala. Dobili smo svoj arhivski zakon. Z osamosvojitvijo arhiva v Novi Gorici konec leta 1971 je bila arhivska mreža v republiki sklenjena. Dobili smo vrsto strokovnih publikacij, med njimi Vodnik po arhivih Slovenije in učbenik za arhivistiko. Tudi kadrovske se je služba krepila. O strokovnih arhivističnih vprašanjih, s katerimi smo se srečevali pri svojem delu vsak dan, smo razpravljali na sestankih, posvetovanjih in zborovanjih. V začetku sedemdesetih let je oživila ideja o lastni arhivistični reviji, ki bi združevala arhivske delavce in jih spodbujala, da bi arhivska vprašanja tudi teoretično obdelovali in dosežke objavljali. Dotlej smo objavljali v skupnem jugoslovanskem glasilu Arhivist, ki ga je izdajala Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije. Toda arhivistični problemi so bili v jugoslovanskem prostoru skupni le do določene mere, kajti arhivistika je veda, ki izrazito kaže značilnosti prakse, na kateri temelji. Arhivistika po republikah in pokrajinah je bila odsev zgodovine, družbenopolitičnih, gospodarskih in kulturnih razmer in jo je bilo treba razvijati v okvirih, v katerih je nastajalo arhivsko gradivo. Zato so imele republike svoja glasila. Arhivist kot skupno glasilo pa jih je povezoval s prispevki o skupnih in splošnih vprašanjih.

Leta 1974 smo na VII. zborovanju slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu sklenili, da bomo začeli izdajati lastno revijo in da v prvi številki objavi-

mo referate z zborovanja. Obravnavali smo temo Sodelovanje arhivarjev pri raziskovanju slovenske zgodovine in evidentiranje virov za slovensko zgodovino v tujih arhivih. Izhodišče zanjo so bili sklepi posvetovanj o virih, ki jih je Arhivsko društvo pripravilo s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti v letih 1969–1972 in so bili objavljeni v brošuri Program edicij virov za slovensko zgodovino (Ljubljana 1972). Na podlagi tega Programa so v društvu že tekle priprave za izdajo prve številke serije Viri za slovensko zgodovino. Zborovanje je dobro uspelo. Podanih je bilo 19 referatov, ki so predstavili tedanje poznavanje virov za našo zgodovino v domačih in tujih arhivih.

Z veliko vnemo smo se v društvu lotili priprav za svoje glasilo. Pripravili smo vlogo za financiranje objave referatov. Bili smo še nekoliko negotovi, kako bi nam uspela prijava nove revije. Zbrali smo referate. Preden smo pripravili zasnovo revije, smo pregledali dosegljive domače in tuje revije, kakšne rubrike imajo, kako so urejene. Bile so si dokaj podobne in tudi blizu našim predstavam, kaj naj revija prinaša. Dodali pa smo tudi kaj svojega. Ko smo pisali uvodnik, se nam je zdelo prav primerno, da bi v reviji našle prostor tudi polemike o raznih rešitvah in smo to tudi zapisali.

Predvideli smo, naj bi revija v najboljšeješem, osrednjem delu prinašala razprave in članke s področja arhivistike, to je zbiranju, obdelavi, varovanju, vrednotenju, uporabi ter paleografskih in diplomatskih lastnosti arhivskega gradiva, fontološke študije in študije o organizaciji in načrtovanju dela v arhivih. V rubriki Obvestila bi revija opozarjala na pomembnejše, a neznano gradivo v domačih in tujih arhivih. Rubrika Delo arhivov je bila namenjena poročanju o vsakdanji praksi in dosežkom pri delu v arhivih in obravnavam problemov na strokovnih srečanjih doma in v svetu. V Ocenah in poročilih naj bi revija sproti spremljala domačo in tujo strokovno literaturo, rubrika Bibliografija pa je bila namenjena objavam slovenskih arhivskih delavcev, rubrika Osebne vesti pa kadrovskim spremembam

v arhivskih vrstah, jubilejem, slovesu od umrlih članov in podobnemu. Ta zasnova v tridesetih letih ni doživela bistvenih vsebinskih sprememb.

Koliko smo se ukvarjali z imenom! Želeli smo lepo, simbolično ime. Bilo je nekaj predlogov, kot: Arhivski vestnik, Razgledi, Korenine ... Ta je ostal delovni naslov revije. Prosili smo vse arhive za predloge, a smo končno ostali pri imenu Arhivi, saj se je zdel večini najprimernejši.

Za oblikovanje naslovnice smo prosili Tomaža Marolta, tedaj študenta arhitekture, ki nam je v tistem času v republiškem arhivu oblikoval tudi razstave. Imel je zanimivo zamisel, da bi z vtisnjeno podobo ribe ponazoril trajni pomen arhivov od davnih časov do današnjega dne. A smo jo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev morali zamenjati z navadno barvasto upodobitvijo na črni podlagi, ki je bila sicer precej manj učinkovita. Danes je podoba naslovnice drugačna.

Uredili smo referate z zborovanja, pripravili prispevke za druge rubrike in revija je dobila že svojo podobo. Oddali smo rokopis v lektoriranje in to edini primer, kajti leta 1975 arhivi kopirnega stroja še nismo imeli. Profesorica dr. Breda Pogorelec, prijateljica arhivov, ki nas je podpirala v vseh naših načrtih, je z veseljem sprejela rokopis v lektoriranje, čeprav je zaradi stiske s časom komaj zmogla. Vzela ga je s seboj, ko je odhajala na neko strokovno srečanje, da bi lekturo opravila med potjo. A rokopis se ji je na poti izgubil.

Kaj zdaj? Skoraj smo izgubili pogum. Trajalo je kar nekaj časa, preden smo se znašli in sklenili, da bomo poskušali besedilo rekonstruirati. Avtorjem smo napisali pismo z opravičilom in prošnjo za kopijo prispevka. Uspelo nam je zbrati vse prispevke. Dopolnili in aktualizirali smo poročila in rokopis v začetku leta 1978 oddali v tiskarno.

Revija je izšla februarja 1979 z letnico 1978. Izid nas je zelo osrečil, saj smo opravili pravzaprav pionirsko delo.

Vesetje se je skalilo, ko smo prejeli račun tiskarne. Bil je za dve tretjini večji, kot smo pričakovali. Medtem je bil izvoljen tudi nov društveni odbor, ki se v reševanje težave ni hotel vmešavati in je to povsem prepustil urednikom samim. Z revijo in problemom smo odšli k našemu viru sredstev na Kulturno skupnost Slovenije. Tam pa so nas razumeli. Dobili smo del sredstev za pokritje dolga, del pa smo pokrili s prodajo revije.

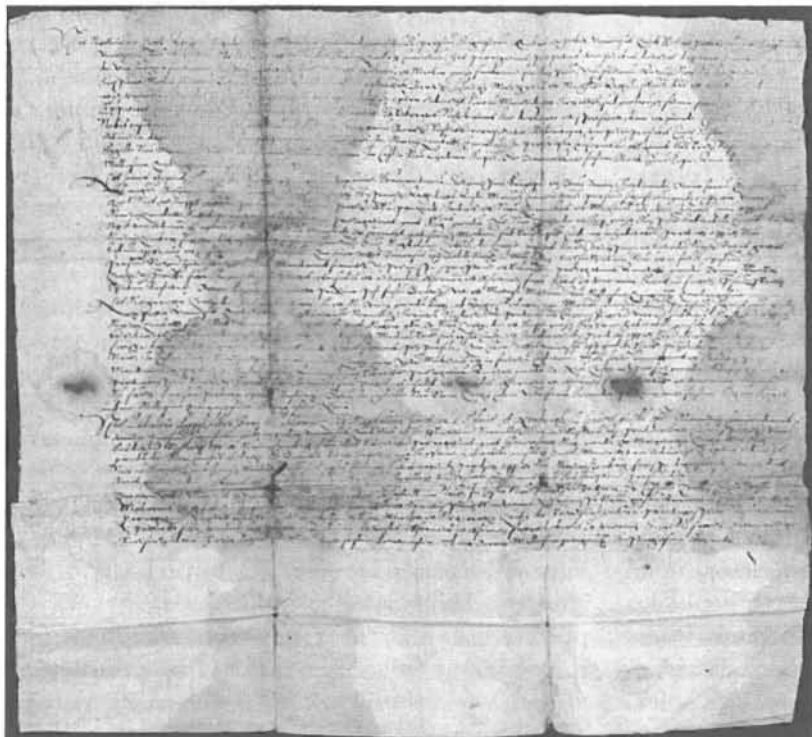
Prvo številko je izdalo Arhivsko društvo Slovenije. Takrat še ni imela vseh potrebnih značilnosti revije. Morali smo pohiteti s pripravo druge številke, da bi pravočasno izšla kot drugi letnik. Nameravali smo objaviti referate IX. zborovanja arhivskih delavcev Slovenije v Radencih. A novo vodstvo društva se ni strinjalo. Zavzemalo se je za objavo referatov v posebnem zborniku, takem, v kakršnem so že izšli referati VIII. zborovanja, ki je bilo v Kočevju leta 1977. Na ta način pa bi bilo izhajanje revije vprašljivo, ker so njen večji del predstavljali prav referati z zborovanj. Avtorjev prispevkov je bilo takrat malo. Krog pišočin arhivistov se je ob reviji šele začel oblikovati. Vztrajali smo in vprašanje rešili v prid reviji. Drugi zvezek je izšel pravočasno. Imel je že vse značilnosti revije. Kot izdajatelj so se Arhivskemu društvu pridružili tudi slovenski arhivi. Z drugim zvezkom je bil obstoj glasila zagotovljen.

Letos mineva že trideset let, odkar Arhivi spremljajo razvoj stroke in ob tem so zrasli in se razvili v sodobno in vsebinsko bogato glasilo vseh slovenskih arhivov. Čestitamo vsem, ki k temu prispevajo.

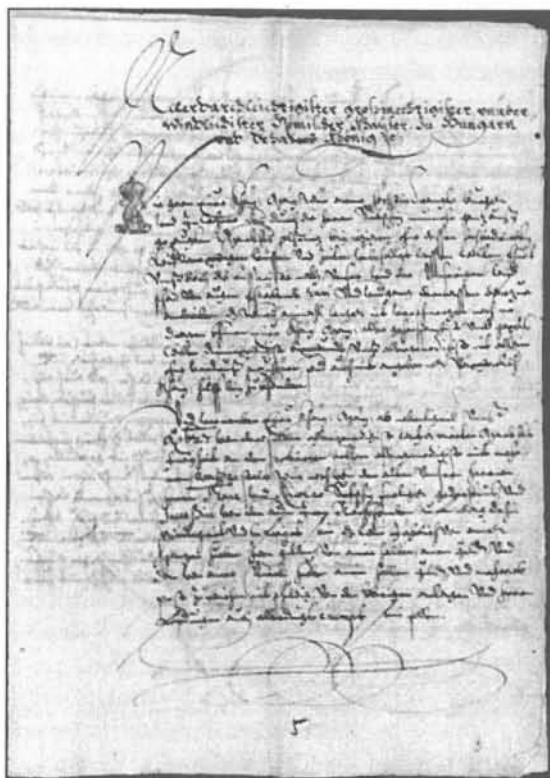
POPRAVEK:

V Arhivih 1/2007 sta bila pri članku Andreja Hozjana *Štirje dokumenti o zgodnjenovoveški Murski Soboti* na straneh 94 in 95 po pomoti objavljena napačna podnapisa pod slikama. Za napako se opravičujemo.

Uredništvo

Nedatiran prepis privilegjskih listin za trg Murska Sobota, 16./17. stoletje

Začetna stran prošnje tržčanov Murske Sobotne vladarju Ferdinandu II., 1631

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 353:316.323.5(497.4)"14/15"

Prejeto: 18. 10. 2007

"Ena pošhtena naša Landtschafft ... tih treh štanou, od prelatou, gošpoškiga štanu inu od shlahtnikou." Poimenovanja (kranjske) stanovske korporacije v 15. in 16. stoletju

ANDREJ NARED

univ. dipl. zgod., višji svetovalec – arhivist
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: andrej.nared@gov.si

IZVLEČEK

Avtor razčlenjuje različne izraze, s katerimi so v 15. in 16. stoletju označevali deželne stanove. Obravnava pojavi kontekst in pomene izrazov (gemeine) landschaft, landmann/leute, adl, partei, stand/stende, dinamiko vsebinskega širjenja posameznih pojmov in na nekaj mestih korigira preohlapno historično terminologijo. Analiza se koncentrira na Kranjsko in njene stanove, vendar zaradi sorodnih pravnozgodovinskih okoliščin in jezikovne primerljivosti upošteva tudi vire drugih habsburških dednih dežel, zlati Štajerske in Koroške.

KLJUČNE BESEDE: deželni stanovi, deželani, plemstvo, Kranjska

ABSTRACT

"ENA POŠHTENA NAŠA LANDTSCHAFFT ... TIH TREH ŠTANOU, OD PRELATOU,
GOŠPOŠKIGA ŠTANU INU OD SHLAHTNIKOU."

TERMINOLOGY USED TO DENOTE THE (CARNIOLAN) PROVINCIAL ESTATES
IN THE 15TH AND 16TH CENTURIES

The author analyses various terms used to denote provincial estates in the 15th and 16th centuries. Textual context in which these terms appear is discussed, as is the meaning of terms such as (gemeine) landschaft, landmann/leute, adl, partei, stand/stende. The author explains that certain terms were used to denote estates of various range at various times in the past and he occasionally corrects historical terminology that in some instances tends to be too loose. Although the analysis is primarily centered on Carniola and its estates, it does take into consideration the sources of other Habsburg hereditary lands as well, Styria and Carinthia in particular, mostly due to their similarities in judicial-historical circumstances and language comparability.

KEY WORDS: provincial estates, provincial nobility, nobles, Carniola

Leta 1582 je Andrej Recelj (*Rezel*), farmoster na Raki, prevedel nemški izvornik štajerskega vinogorskega prava (Gorskih bukev oz. *Gornih Bvqv*) iz leta 1543 in je uvodno formulacijo *ain ersame unser landschaft ... der dreier ständ von prelaten, herrnstand und vom adl* slovenil tako, kot navajamo v naslovu prispevka.¹ Beseda *landschaft* (Recelj je – pomenljivo – sploh ni prevedel) je bila le eden izmed izrazov, s katerimi so v 15. in 16. stoletju označevali korporacijo, ki jo poznamo predvsem z imenom deželni stanovi. Ker so se stanovi ali vsaj njihov del v omenjenem obdobju skrivali za številnimi izrazi, ki jih najdemo tako v virih kot v historični terminologiji, in ker je njihov pomen (obseg) velikokrat narobe interpretiran, želimo v kratkem prispevku posredovati nekaj novih in morda bolj dokončnih spoznanj. Poudarek bo na kranjskih stanovih in času do konca vlade (notranje)avstrijskega nadvojvode in rimskega cesarja Maksimilijana I. (1493–1519).

V prvi četrtini 16. stoletja, ko so kranjski deželni stanovi dobili svojo bolj ali manj dokončno strukturo in so v polni meri funkcionirali, se v pooblastilih komisarjem, instrukcijah, odškodninskih pismih in drugih stanovom namenjenih deželno-knežjih dokumentih ponuja pester nabor izrazov, s katerimi se je knez obračal na kranjsko stanovsko korporacijo. Navadno neimenovani, pod splošno kratico "n." (nomen) skriti posamezniki, so bili knezu *prečastiti* (*erwirdig*), *častivredni* (*ersam*), *dubovski* (*geistlich*), *pobožni* (*andechtig*), *plemeniti* (*edl*), *dragi* (*lieb*) in *zvesti* (*getrew*) pripadniki *naših deželnih stanov naše kneževine Kranjske* (*unser landtschafft ... unsers furstenthumbs Crain*).² Takih in podobnih titul je iz prvih desetletij 16. stoletja še precej; navajamo le nekatere najznačilnejše, pri tem pa moramo opomniti, da prav vse niso nastale v knežji pisarni, ampak tudi na kakem kranjskem gradu.³ Poleg navedenih pridevkov najdemo še *hochwirdig* (= *erwirdig*), *blagorodni* (*wolgebörn*), *hrabri* ali *srčni* (*gestrenng*), *preudarni* (*fur-*

sichtig), *modri* (*weys*), *stanovitni* oziroma *neuklonljivi* (*vestt*), *dobrohotni* (*gunstig*). Namesto izraza *landschafft* oziroma poleg njega srečamo tudi *sten(n)den*.⁴ Lep primer gostobesednega naslova je iz pisma Jurija Ecka, ki se poleti 1520 ni mogel udeležiti deželnega zbora in se je zato opravičil *den hochwirdigen, erwirdigen, wollgebornen, edln, gestrenngen, vestn, ersamen, fursichtigen und weisn n. denen von prellättn, herrn, rittern und knechttn ainer ersamen gemäinen landtschafft in Crain, meinen genadigen und genstigen, lieben herrn und freunden*.⁵ Čakata nas natančnejša analiza in opredelitev pojmov (*gemainer*) *landschaft*, *landleute*, *adl*, *partei* in *stand/stenden*, še prej pa spomnimo, da so kranjski deželni stanovi in zbori v svoji izoblikovani fazi odgovarjali štirikurijskemu sistemu – *wir die prelattn, hern, ritterschaft und stet gemainer landschaft des furstentumbs Crain, der Windischmarch, Mettling, Isterrich und Karst* (1518).⁶ Prvo klop so zasedali prelati, drugo gospodje, tretjo vitezi in oprode ter četrto deželnoknežja mesta. V praksi je zaradi maloštevilnosti gospodov plemiški stan dolgo sedel na skupni klopi.⁷

4 ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, št. 15 (*allen stenden unserr landschaft unsers furstentumbs Crain*), št. 25 (*allen stendden gemäinlich unnserer lanndtschafft unnsers furstenthumb Crain*); šk. 314 (fasc. 211), št. 9 (*gemeinen stendden unnsers furstentumbs Crain*), št. 36 (*allen stendden sament unnd sonnderlich unnsers furstenthumbs Crain*), št. 41 (*allen stendden gemäinlich unnserr lanndtschafft unnsers furstenthumbs Crayn*); podobno še št. 44, 63, 91, 102; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 7s, št. 9 (*den dreyen stenden unserer landschaft*); 12ss, št. 13; 76, št. 61; 113ss, št. 92ss; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 208, št. 157.

5 AS 2, DSK I, šk. 408 (fasc. 281), 94; glej tudi šk. 314 (fasc. 211), št. 52, 79.

6 Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 229, št. 177.

7 Habsburške dežele so po strukturi deželnih stanov v osnovi pripadale trikurijskemu tipu, ki se je delil še naprej. Vzhodni del – Avstrija nad Anizo in pod njo, Štajerska, Koroška in Kranjska – je poznal v okviru plemstva precej samostojen stan gospodov, zahodni del – Salzburška, Tirolska, Vorarlberska in precej časa Goriška – pa tega ni poznal. V Avstriji, od srede 15. stoletja dokončno razdeljeni na spodnjo in zgornjo, se je stan (deželskih) gospodov tudi v organizacijskem smislu jasno razlikoval od viteškega stanu. Govorimo o klasičnem štirikurijskem sistemu: 1. prelati, 2. (deželski) gospodje, 3. vitezi in plemeniti oprode, 4. deželnoknežja mesta in trgi. Gospodje so se od nižjega plemstva v pravnem in socialnem smislu jasno razlikovali tudi na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, vendar so v teh treh deželah zaradi maloštevilnosti skupaj z vitezi in plemenitimi oprodami dolgo tvorili skupno plemiško kurijo (klop). Notranjeavstrijske dežele so torej spadale v štirikurijski, ali bolje, vmesni tip. Imele so ločena stanova (kuriji) gospodov in vitezov, vendar so ti na deželnem zboru iz praktičnih razlogov sedeli na skupni plemiški klopi. Prim.: Hintze, Otto: *Typologie*, 229ss; Hassinger, Herbert: *Die Landstände*, 995s; Mitterauer, Michael: *Ständegliederung*, 118s, 138, 147s, 158, 199s; Vilfan, Sergij: *Struktura stanov*, 176; Vilfan, Sergij: *Pravna ureditev*, 34; Vilfan, Sergij: *Ustavna ureditev*, 229.

1 Prim.: ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I-41r, fol. 40ss; Dolenc, Metod: *Gorske bukke*, 73ss.

2 ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1077, 1509, junij 5., Störzingen. Pol stoletja prej je cesar Friderik III. še varčeval z besedami. Kredencial iz julija 1457, domnevno najstarejši ohranjeni kranjski stanovski spis, je bil namenjen le *unsern lieben getrewn der lanndtschafft in Krain* (ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, ovoj Landesfreiheiten, št. 7).

3 Glej npr.: AS 2, DSK I, šk. 848, ovoj Landesfreiheiten, št. 17, 19, 23; šk. 408 (fasc. 281), 219s; šk. 314 (fasc. 211), št. 11, 20, 29, 48, 52; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 4, št. 3; 8s, št. 9; 11s, št. 12; 19, št. 18; 27ss, št. 25, 27; 52s, št. 42; 58, št. 49; 66, št. 54; 76, št. 61; 80s, št. 63; 111ss, št. 90, 92; 145, št. 113; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 208, št. 157; 216s, št. 166; 221s, št. 171.

Landschaft

Za izhodišče lahko pogledamo v slovarje srednjevisoke oziroma starejše nemščine. Za besedo *landschaft/lantschaft*⁸ med drugimi najdemo te pomeni:⁹ pokrajina, krajina, provinca, regija, teritorij, okoliš, dežela in končno tudi prebivalci dežele oziroma teritorija,¹⁰ zastopniki teritorija ali dežele, skupnost odličnikov, skupnost deželskih gospodov, skupnost stanov neke dežele. Zanimajo nas seveda predvsem historični pomeni besede "landschaft", ki je najpogostejši izraz za deželnostanovsko korporacijo.

Poskus razlage pojma "landschaft" nas vodi v močvirje nejasnosti, saj ga v 15. stoletju srečamo v številnih kontekstih, pri tem pa pogosto ne moremo zanesljivo reči, kaj ta termin v konkretnem primeru obsega. *Lantschaft* lahko kot skupnost (avstrijskih) gospodov, vitezov in oprod razumemo že v listini, s katero je vojvoda Viljem januarja 1406 potrdil pravice plemstva, združenega v zvezi spenca z zvezdo (*heiffel mit stern*).¹¹ Podoben pomen besede *landschaft* dokazujeta proti husitom in Turkom naperjeni oborožitveni red za Štajersko, Koroško in Kranjsko iz leta 1423¹² ter tri leta mlajši deželni vojaški sklic Albrehta V. za Avstrijo.¹³ Da gre v prvi vrsti za plemstvo oziroma samo zanj, potrjujejo še nekateri primeri.¹⁴ Posebej zanimiva je formulacija iz Ernestove potrditve koroškega plemiškega privilegija leta 1414, ki je bila namenjena *unser dyenstherrn, ritter, knecht und die ganz landschaft*.¹⁵ V skoraj enaki dikciji se je potem ponovila v neizstavljeni in izstavljeni kranjski zlati buli iz let 1444 in 1460 ter še ob koncu stoletja.¹⁶

Po drugi strani nam dokumenti, ki se dotikajo (tudi) kranjskih deželnih stanov, nedvomno dokazujejo, da je "landschaft" od štiridesetih let 15. stoletja pogosto vključeval tudi prelate.¹⁷ Nekaj je primerov, v katerih ostaja pomen izraza "landschaft" nejasen in bi lahko zajemal samo plemstvo ali pa kar vse štiri stanove.¹⁸ Zdi se, da je za zadnjo razlago v določeni meri povedna sintagma *gemaine landschaft*.¹⁹ Zelo določni so redki izrazi tipa (*gemaine*) *landschaft aus/von den vier stendden* ali *vier stendden der lanndschaft*, ki so bili v sedemdesetih in osemdesetih letih 15. stoletja v uporabi v obeh Avstrijah ter v prednjeavstrijskih deželah.²⁰ Koroški kronist Jakob Unrest je v "landschaft" največkrat vključil vse stanove,²¹ lahko je izpustil mesta in trge²² ter tudi prelate,²³ poznal pa je še druge pomene.²⁴

1063, Zbirka listin, št. 691, 1460, november 25., Dunaj; št. 907, 1494, januar 10., Dunaj; Wiessner, Hermann: *Monumenta historica XI*, 275, št. 692; Nared, Andrej: Privilegij, 20ss.

17 Scuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten I*, 79s, št. 26; 88, št. 34; 116, št. 50; Krones, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 104.

18 ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4544, 1452, marec 19., Dunaj; Scuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 48, št. 112; 120, št. 146; Krones, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 82, 95.

19 StLA, Allgemeine Urkundenreihe, Nr. 6670, 1458, maj 16.; Nr. 9948, 1499, november 21., Gradec (prepis); Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 401, št. 210; 410s, št. 221; Scuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 20, št. 89; 49, št. 113; 57, št. 118; 60s, št. 119s; 143, št. 162; 160s, št. 175s; 167; Wiessner, Hermann: *Monumenta historica XI*, 168, št. 422; 219ss, št. 550a; 229, št. 570s; Mlinarič, Jože: *Gradivo VII*, št. 110; Krones, Franz: *Nachträge*, 98; Krones, Franz: *Quellenmässige Beiträge*, 35; Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe 3*, 381; Chmel, Joseph: *Materialien I/2*, 357; II, 144s, 343ss, 358s. Nепreπričljivo je izvajanje Konrada Moltkeja, ki ob sklicevanju na enega od obrobnih in nejasnih pomenov besede "gemein" pri Grimmu trdi, da "gemein" v povezavi z "landschaft" ne pomeni "skupen, ves, vsezajemajoč", kot so običajne razlage v slovarjih srednjevisoke nemščine, temveč "zbran". "Gemeine landschaft" so torej po njegovem zbrani stanovi in ne vsi stanovi oziroma kurije. Moltke, Konrad von: *Siegmund von Dietrichstein*, 93. Tezo, da so z "gemeine landschaft" mišljeni vsi štirje stanovi, zagovarjajo mdr.: Werunsky, Emil: *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 177; Mell, Anton: *Grundriß*, 124; Carsten, Francis L.: *Princes and Parliaments*, 353.

20 Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe 2*, 551s; 3, 316; Chmel, Joseph: *Materialien II*, 343, 346; Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 417, št. 225.

21 Unrest, Jakob: *Österreichische Chronik*, 107 (*mit der lanndschaft, preleten, lanndtleuten und von stetten*), 132, 138s.

22 Prav tam, 231.

23 Prav tam, 143.

24 Prav tam, 27, 52, 149, 172. V vseh štirih primerih gre verjetno za stanovsko vojsko.

8 Beseda je pisana v kurzivi, če je dobesedno povzeta iz dokumenta oziroma predloge; če gre za splošno obliko v tujem jeziku, je beseda v narekovajih.

9 Lexer, Mathias: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, Müller, Wilhelm - Zarncke, Friedrich: *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, Bd. 1, 936; *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, Bd. 12, 131ss.

10 Prim. Wiessner, Hermann: *Monumenta historica IX*, 60, št. 210.

11 Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 296, št. 157.

12 Scuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten I*, 58, št. 12.

13 Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 323ss, št. 173. Zdi se, da so bili v Avstriji v tem okviru mišljeni tudi že prelati.

14 Wiessner, Hermann: *Monumenta historica XI*, 82ss, št. 203; Chmel, Joseph: *Materialien II*, 267.

15 Wiessner, Hermann: *Monumenta historica X*, 381, št. 1151. Pod *ganz landschaft* bi še najlaže videli drugo ime za poprej jasno razčlenjeno plemiško korporacijo, ki ji je bila listina namenjena, ter njene posesti.

16 ARS, AS 920, osebni fond Levec Vladimir, fasc. 4; AS

Čeprav je danes običajni pomen (prevod) besede "landschaft" pokrajina oziroma krajina, ne drži Schubertova trditev, da se je ta pomen ustalil šele v poznem 18. stoletju.²⁵ Njen "nepolitični" pomen poznajo slovarji srednjeveške nemščine (prim op. 9), prav tako je denimo Valvasor "landschaft" razumel tudi kot pokrajino.²⁶

Pojma "landschaft" nikakor ne smemo enačiti z deželno kot pravno-teritorialno enoto. Že privilegij o izboljšanju kranjskega grba iz leta 1463 je v tem smislu nedvoumen. Friderik III. je takrat za zasluge poimensko naštetih kranjskih plemičev *die gnad getan und unserr gemainen lannndtschafft in Krain die wapen und klainat desselben unsers furstentumbs ... gepessert ... daz sy die obberurttten unser lannndtschafft unsers furstentumbs Krain die obberurt wapen mit irer pessrung an irrung und hindernuss berutlich nutzen prauchen lassen ...*²⁷ *Lannndtschafft* je bil v tem primeru le tisti del dežele, ki so ga predstavljali, se pravi posedovali našeti plemiči in njihovi neimenovani kolegi. Otto Brunner je razliko natančno definiral. "Landschaft" v nobenem primeru ne pomeni dežele v običajnem smislu. K deželi namreč sodi tudi neposredna deželnoknežja oblastna sfera, to so njegovo komorno premoženje, njegova zemljiška gospodstva. Enoznačen pa tudi ni pojem tiste "landschaft", ki jo srečujemo na deželnih zborih. V ožjem smislu lahko ta pomeni samo plemiška stanova, torej gospode ter viteze in oprode, ki so kot korporacija nastopali pri dednih poklonitvah in na ograjnem sodišču. V tem primeru so prelati in mesta del komornega premoženja ter ne sodijo v "landschaft", temveč "landesherrschaft". Razširitev pojma "landschaft" na prelate in mesta – oboji so del komornega premoženja v širšem smislu – je rezultat procesa oblikovanja deželnostanovske korporacije oziroma vključitve v stanovsko sfero, v kateri pa se niti prelati niti mesta nikoli niso povsem znebili etikete komornosti.²⁸ Na takem razumevanju sloni znomenita in za premalo pozornega bralca sporna Brunnerjeva trditev, da stanovi ne "predstavljajo" dežele, temveč dežela "so".²⁹ Formulacija je korektna: "Indem sich Landesherr und Landleute miteinander verhandelnd gegenüberreten, wird die Land-

schaft zum Land. Das Wort erhält damit einen neuen, engeren Sinn; es bezeichnet das Land, soweit es nicht zur engeren Herrschaftssphäre, zum 'Kammergut' des Landesherrn gehört."³⁰ V igri sta torej dve deželi. V ožjem smislu gre za deželno-stanovsko sfero, za "landschaft", ki skupaj z deželnim knezom, njegovim komornim premoženjem (v ožjem smislu) in njegovo "od Boga zaupano" oblastjo sestavljata pravno-teritorialno enoto – poznosrednjeveško deželo (državo) v širšem, vsakdanjem smislu. Kdor ni vključen v "landschaft", lahko pravno gledano pripada trem skupinam: lahko je podložnik člana stanov oziroma pripadnik skupine, ki ima deželnostanovski položaj; lahko je "gost", ki pravno ne sodi v deželo, a je v času bivanja v njej pod njeno zaščito; lahko spada neposredno pod deželnega gospoda, v njegovo komorno premoženje.³¹

Sergij Vilfan je povzel ločevanje med pojmom "land" in "landschaft" ter pojasnil, da so med deželnoknežje komorno premoženje na prehodu iz srednjega v zgodnji novi vek spadali deželska sodišča, rudniki, deželnoknežja mesta in trgi, judje, mitnice in nabitek (Aufschlag) ter cerkvene osebe pod deželnoknežjim odvetništvom. Na Kranjskem so po izumrtju celjskih grofov njihova gospodstva dedovali Habsburžani, zato je bil velik del dežele odtegnjen stanovski sferi in ga je knez upravljal kot komorno premoženje. Res pa je, da so ta gospodstva kot uradniki in zakupniki upravljali tudi kranjski plemiči, ki so imeli s tem položaj tako v "landschaft" kot na komornem premoženju. Vilfan je ob tem zagovarjal ožji obseg pomena "landschaft", brez prelatov in deželnoknežjih mest; "landschaft" naj bi bili le plemstvo in njegovo premoženje z gospodstvi vred.³² Tako striktno omejevanje, ki povsem izloča mestno kurijo in le pogojno vključuje prelate, ne ustreza dikciji virov oziroma velja le za zgodnejšo fazo razvoja deželnostanovske korporacije, ki se je na Kranjskem končala sredi 15. stoletja. Nedvomno pa velja, da so bili prelati in mesta kot komorno premoženje v širšem smislu v primerjavi s plemstvom drugorazredni element deželnih stanov.

Na podlagi najstarejših kranjskih deželnozbornih spisov, ki dokumentirajo že oblikovano stanovsko korporacijo, lahko sklenemo, da so v pojem "(gemeine) landschaft" v večini primerov bolj ali manj nesporno vključeni vsi štirje stanovi.³³

²⁵ Schubert, Ernst: *Fürstliche Herrschaft*, 42; Schubert, Ernst: *Der rätselhafte Begriff*, 15.

²⁶ Prim. Valvasor, Johann W.: *Die Ehre XII*, 98; *XV*, 316, 329. Kadar je z "landschaft" označeval kranjsko stanovsko korporacijo, ji je kronist navadno pritaknil pridevnik "löblich" (hvalevreden).

²⁷ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 716, 1463, januar 12., Dunajsko Novo mesto.

²⁸ Brunner, Otto: *Land und Herrschaft*, 239.

²⁹ Prav tam, 423.

³⁰ Prav tam, 437s.

³¹ Prav tam, 413.

³² Vilfan, Sergij: *Država in dežela*, 51s.

³³ Glej npr.: ARS, AS 2, DSK I, šk. 315 (fasc. 211), št. 41, 44,

To lahko trdimo tudi glede na titule tistih dokumentov, ki ne vključujejo pojma "landschaft", pa imajo dejansko istega naslovnika (*den von prelaten, adl, ritterschafft vnnnd stetten*).³⁴ To velja ne glede na to, ali je spis nastal v deželno knežji ali stanovski pisarni. Le redki dokumenti s preloma 15. v 16. stoletje dovolj jasno ločijo *landschaft* in *stettin*.³⁵ Kot je razvidno iz mandata cesarja Maksimilijana I. kranjskim velikašem iz leta 1514, pomeni "landschaft" člane deželnih stanov skupaj z njihovimi posestmi in dohodki.³⁶

Strnimo. Pomena besede "landschaft" v historičnem kontekstu velikokrat ni mogoče natančno definirati. Težava je med drugim v tem, da so viri za večino 15. stoletja dokaj redki. Obsega lahko samo deželno plemstvo (gospode, viteze in plemenite oprode) – taka interpretacija je upravičena zlasti za začetno fazo razvoja deželno stanovske korporacije (nekako do sredine 15. stoletja) – za poznejši čas ustreza v glavnem le, če so bili dokumenti namenjeni izrecno plemstvu (npr. v potrditvah starejših privilegijev). Od štiridesetih let 15. stoletja se v "landschaft" vključuje prelate, par desetletij pozneje še deželno knežja mesta. Širitev pojma je povezana z oblikovanjem strukture deželnih stanov, se pravi s pojavljanjem prelatov in mest na deželnih in meddeželnih zborih. Okoli leta 1500, ko so bili stanovi že dodobra izoblikovani, je kranjska "(gemeine) landschaft" v splošnem zajemala vse štiri stanove. Razmeroma redke dokumentirane izjeme, ki ločujejo "landschaft" od deželno stanovskih mest, lahko sicer opozarjajo na poseben status četrtega stanu, najbrž pa so največkrat le plod pisarjeve nedoslednosti ali vsebinsko nepomembne trenutne odločitve. Vilfan je v eni svojih zadnjih razprav predlagal, da bi "landschaft" slovenili z "deželstvo",³⁷ a se nam glede na vse povedano vendarle zdi najprimernejši izraz preprosto "deželni stanovi". Ob tem je treba upoštevati, da je obseg tega pojma časovno in še kako drugače pogojen, ter da nikakor ne obsega samo posameznikov, ki sestavljajo stanovsko korporacijo, temveč tudi njihovo oblastno sfero – posesti in premoženje.

novskih mest, lahko sicer opozarjajo na poseben status četrtega stanu, najbrž pa so največkrat le plod pisarjeve nedoslednosti ali vsebinsko nepomembne trenutne odločitve. Vilfan je v eni svojih zadnjih razprav predlagal, da bi "landschaft" slovenili z "deželstvo",³⁷ a se nam glede na vse povedano vendarle zdi najprimernejši izraz preprosto "deželni stanovi". Ob tem je treba upoštevati, da je obseg tega pojma časovno in še kako drugače pogojen, ter da nikakor ne obsega samo posameznikov, ki sestavljajo stanovsko korporacijo, temveč tudi njihovo oblastno sfero – posesti in premoženje.

Deželani (Landleute)

V besedi "landleute" (edn. "landmann") se sicer res skrivajo kmetje, podeželani in prebivalci dežele nasploh,³⁸ vendar gre v našem primeru za žlahtnejši pomen, za deželane. Izraz *deschelani* naj bi za kranjske deželne stanove v pridigi v Kranju leta 1555 prvi uporabil ljubljanski škof Urban Textor, a ti tega niso razumeli v žlahtnem pomenu, temveč kot žalitev in so se na deželnem zboru v Ljubljani škofu pritožili.³⁹ Glede na okoliščine Textorjeve "žaljivke" smemo domnevati, da je bila namenjena predvsem plemiškemu delu stanov, v katerem je reformacija najbolj zaživela. V naslednjih vrsticah bomo skušali ugotoviti, kako je bilo s pomenom in obsegom tega pojma pred razmahom reformacijskega gibanja.

Prvi in osnovni pomen besede deželani (*landleute, landleut(h), lanntlewt, landlewte*, lat. *comprovinciales*) je deželno plemstvo. To je lepo vidno z najstarejših seznamov, ki so nastali ob pregledih deželnih plemiških vojska v letih 1421–22,⁴⁰ iz starejših vojaš-

63, 91; šk. 848, št. 15; Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi I*, 5ss, št. 4–8, 10 (*gemeine landschaft aller stende unsers fürstentums Crain*); 12ss, št. 13; 21, št. 21; 28ss, št. 26–30; 41ss, št. 34, 38s; 52s, št. 42; 55, št. 46; 58ss, št. 50; 64ss, št. 53, 55; 72ss, št. 59; 81ss, št. 64s; 90ss, št. 72s; 105s, št. 83; 109ss, št. 88, 90 (*von prelatn, adl, ritterschafft und stettin gemainer unſer landschaft*); 116, št. 94; 121, št. 97; 149ss, št. 117, 119; 163s, št. 125; Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi II*, 181ss, št. 135, 137; 189ss, št. 140–142 (*wir die prelaten, heren, ritterschafft und stett gemainer landschaft des fürstentums Crain*), 143; 208, št. 157; 225, št. 174; 229, št. 177; Chmel, Joseph: *Urkunden*, 2.

³⁴ ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 52.

³⁵ ARS, AS 2, DSK I, šk. 312 (fasc. 209), sn. 13; Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi I*, 7s, št. 9; 98ss, št. 80 (*ainer landschaft in Crain auch den von stettin und märkten*; kljub temu v istem dokumentu piše tudi, *das ain ersame landschaft zuuer steen geystlich und der adl mit den stettin und märkten*); Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi II*, 171ss, št. 130; 212s, št. 160; Kroner, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 1, 104; prim. tudi Zeibig, Hartmann Josef: *Der Ausschuss-Landtag*, 221.

³⁶ ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, št. 24 (*Nachdem wir ye zutzeiten sterr auff unſer lannndschafft unsers fürstentums Crain geschlagen haben ...*). Poznamo tudi zgodnejše dokaze takega pojmovanja: Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 35, št. 101; 252s, št. 237s; Unrest, Jakob: *Österreichische Chronik*, 188.

³⁷ Vilfan, Sergij: *Država in dežela*, 51. Žal ni šala, da v rgestih in literaturi sem ter tja najdemo tudi prevoda dežela in pokrajina. Tako modrost so na primer zagrešili prevajalci razstavnega kataloga "Ali jih lahko še rešimo? Konservacija in restavracija pisne dediščine", ki so v članku Petra Wiesfleckerja "landschaftlich" striktno slovenili s "pokrajinski". "Teile des landschaftlichen Archivs" so postali "deli arhivskega gradiva pokrajine" oz. "del pokrajinskega fonda", "landschaftliche Urkunden" in "landschaftliche Diplome" pa pokrajinske listine oz. diplome. Prim.: *Sind sie noch zu retten?*, 57s, 61; *Ali jih lahko še rešimo?*, 65s, 69. V resnici gre za štajerski stanovski arhiv (arhivski fond štajerskih deželnih stanov), za stanovske listine in diplome.

³⁸ *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, Bd. 12, 125; Lexer, Matthias: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, geslo *lantliut*.

³⁹ *Odsevi reformacijskega gibanja*, 25, št. 8; 73s, št. 3.

⁴⁰ HHStA, Österreichische Akten, Krain, K. 1, Fasz. 1, fol. 1–2; StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 3, 5; Pirchegger,

kih in deželnozbornskih spisov⁴¹ ter drugih virov.⁴²

Deželani so dobili znotraj heterogenega plemiškega stanu precej zgodaj tudi ožji pomen, namreč vitezi in plemeniti hlapci (oprode).⁴³ Tako pojmovanje je bilo ob koncu srednjega veka precej neprepoznavno. Od 16. stoletja naprej je lahko zveza *herren und landleuth* – na primer v stanovskih seznamih – pomenila vse štiri stanove ali le oba plemiška,⁴⁴ pri Valvasorju pa spet najdemo tudi ožji pomen, ki vključuje samo nižje plemstvo (viteško klop).⁴⁵

Od začetka štiridesetih let 15. stoletja so začeli med deželane sporadično uvrščati prelate.⁴⁶ Sinhronost vključevanja prelatov v pojma "landleute" in

"landschaft" seveda ni naključna. Prav tako ni ne navadno, da se pojma pojavljata drug ob drugem. Večina ohranjenih virov notranjeavstrijskega prostora tako kot deželane v drugi polovici 15. stoletja poleg plemstva označuje tudi prelate. To ponavadi ni eksplicitno zapisano, je pa mogoče dokaj zanesljivo razbrati iz konteksta.⁴⁷ Ta lahko daje zdaj bolj zdaj manj odločno vedeti, da ima "landleute" pravzaprav enak pomen kot "landschaft" – da vključuje poleg plemstva in prelatov tudi deželnoknežja mesta oziroma njihove predstavnike.⁴⁸ Zapisov, ki bi eksplicitno in res nedvoumno zajemali deželnoknežja mesta (in trge), pa je razmeroma malo.⁴⁹

Obseg pojma deželani se je torej ob koncu srednjega veka spreminjal, v glavnem širil. V 13. stoletju je obsegal samo grofe, svobodne gospode in ministeriale, ki so se potem skoncentrirali v stanu (deželskih) gospodov. Tem se je pridružilo nižje plemstvo, vitezi in oprode, ki so skupaj z gospodi sestavljali deželno plemstvo, tj. deželane v osnovnem pomenu besede. Ustalitev institucije deželnih zborov in oblikovanje t. i. stanovsko-monarhičnega

Hans: *Geschichte der Steiermark II*, 532; Nared, Andrej: Seznami, 316ss.

41 Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten I*, 37, št. 1 (nekoliko nejasno); 65, št. 15; 72, št. 22; 89, št. 34 (*prelaten und landlewt*); Mlinarič, Jože: *Gradivo VII*, št. 6; Krones, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 82, št. 115/13; Krones, Franz: *Vorarbeiten* (1869), 71, št. 19a; Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 27, št. 94; 29, št. 95; 82, št. 127; 155, št. 170; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 143s, št. 111; 160, št. 123 (oba dokumenta se nanašata na zasedanje dvorne veče v času kmečkega upora leta 1515); Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 209, št. 158.

42 ZIMK, CKSL, 1416, junij 20., Bozen; 1438, februar 1., Dunajsko Novo mesto; 1438, februar 3., Dunajsko Novo mesto; Komatar, Fran: *Das Schloßarchiv*, 213, št. 374; 225, št. 400; Mlinarič, Jože: *Gradivo VII*, št. 14; ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, št. 11; AS 1063, Zbirka listin, št. 682, 1460, maj 29., Dunajsko Novo mesto; št. 5753, 1482, januar 7., Ljubljana; št. 913, 1494, januar 17., Dunaj; Wiessner, Hermann: *Monumenta historica XI*, 5s, št. 15; 82ss, št. 203; 201, št. 500; Birk, Ernst: *Urkunden-Auszüge*, 184s, št. 13; Unrest, Jakob: *Österreichische Chronik*, 11, 16, 22, 34, 37, 107, 131, 136, 152.

43 Krones, Franz: *Urkunden*, 53, št. 156 (*dienstherren und landtlewt*, 1339); Wiessner, Hermann: *Monumenta historica X*, 325, št. 1026 (*von herren, rittern, knechten und landtleuten*, 1396); Chmel, Joseph: *Materialien II*, 267 (*die prelaten, die lantherren vnd landtlewt*, 1462); Unrest, Jakob: *Österreichische Chronik*, 67; Krones, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 97, št. 137/35 (*herren und landtlewt*, 1470); prim. še: Werunsky, Emil: *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 274; Mell, Anton: *Grundriß*, 110ss; Vilfan, Sergij: *Država in dežela*, 51.

44 Glej Nared, Andrej: *Seznami*, 323ss in tam navedene sezneme.

45 Valvasor, Johann W.: *Die Ehre IX*, 97. Valvasor je pomen izraza *Landtleuten* zelo jasno razložil. V njegovem času so bili "deželani" na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem vsi štirje deželni stanovi ali člani deželnega zbora. V ožjem smislu je šlo samo za tretji, viteški stan. Prim. tudi Vilfan, Sergij: *Pravna ureditev*, 34.

46 StLA, Hs. II/14, fol. 126v; HHSStA, Hs. B 43, fol. 96r; ÖNB, Hs. 8065, fol. 95r; Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten I*, 80, št. 26; 87, št. 33; 116s, št. 50. V Avstriji se je to zgodilo že desetletje ali dve prej – prim. Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 323, št. 117.

47 Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 9, št. 80; 22, št. 90; 36, št. 102; 40s, št. 105; 47, št. 110; 55, št. 117; 58ss, št. 119s; 137, št. 159; 152s, št. 166s; 203s, št. 201; 223, št. 213; Chmel, Joseph: *Materialien II*, 184s; Mlinarič, Jože: *Gradivo VII*, št. 107, 108; CKSL, 1462, julij 4., Maribor; Unrest, Jakob: *Österreichische Chronik*, 30; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 45, št. 37; 66, št. 53; Böhmer, J. F.: *Regesta Imperii XIV*, 3/2, 704, št. 13367.

48 Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 63s, št. 121 (prepis pisma štajerskih *landtleuten* koroškim iz oktobra 1462 je podpisan z *uns prelaten, grafen, herren, rittern und knechten, auch die von steten in dem lande Steyr*); 142 (*dy landtleut der dreyr land von allen stenden Steyr, Kerndten und Krain*); 150s, št. 166; 187ss, št. 195s; Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 399ss, št. 210; Krones, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 95, št. 133/31; CKSL, 1485, julij 17.; Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe 2*, 524s, št. CLX; 632s, št. CDLXIV; Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe 3*, 380ss, 393ss; Mlinarič, Jože: *Gradivo X*, št. 49, 51; StLA, Laa. A., Antiquum, III, K. 165, H. 539, leto 1494; ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 36; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 39s, št. 32; 81, št. 63; 188, št. 138; 221, št. 170s (mešajo se izrazi *gemaine landschaft, landtleuten in stenden*, očitno v pomenu vseh štirih stanov); Böhmer, J. F.: *Regesta Imperii XIV*, 3/2, 681, št. 13260; Unrest, Jakob: *Österreichische Chronik*, 24, 133, 159; Brunner, Otto: *Land und Herrschaft*, 238s.

49 Chmel, Joseph: *Materialien*, I/2, 368 (*landtleuten der vier partbeyen des lanndts Österreich*); Chmel, Joseph: *Materialien*, II, 343 (*die landtleut von der vier stenden*); Chmel, Joseph: *Regesta chronologico-diplomatica*, CLIX, št. 125; Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe 2*, 549, št. CCXLVIII (*lanndtleuten aus den vier stenden*); Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 4, št. 3 (kralj Maksimilijan je julija 1501 ljubljanskega sodnika in mestni svet pozval, naj pošljeta svoje zastopnike na deželni zbor, kjer bodo zborovali *mitsambt andern unserm landtleuten*); Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 221s, št. 170s.

dualizma sta tekom 15. stoletja med deželane spravila še prelate in celo mesta, pri tem pa so oboji obdržali komorni karakter.⁵⁰ Opazimo lahko, da je širjenje pojmov "landschaft" in "landleute" sočasno, da se izraza pojavljata drug ob drugem, pa tudi, da so bila deželnoknežja mesta oziroma njihovi predstavniki med deželane uvrščena redkeje ali vsaj manj eksplicitno kot prelati. Do srede 15. stoletja je bil kranjski deželan v glavnem plemič gosposkega ali viteškega stanu. Odtlej je bil to (enako kot štajerski ali koroški) tudi kranjski prelat. Mesta so v okvir deželanov prišla še kako desetletje pozneje, a mnogo manj prepričljivo kot prelati. To je prvi izmed razlogov za to, da za deželnoknežja mesta ne uporabljamo izraza deželani. Drugi razlog je v tem, da so mesta v deželnem zboru zastopali delegirani predstavniki avtonomne mestne skupnosti in da ti niso bili t. i. virilisti, ki so se zbora udeleževali in *eigen personen* kot prelati in plemstvo.⁵¹ Tretji razlog je hkrati bistvo razlikovanja sicer v marsičem prekrivajočih se pojmov "landschaft" in "landleute": "landleute" so (samo) skupnost posameznikov plemiškega in prelatskega stanu, "landschaft" pa obsega tudi njihovo oblastno sfero – gospostva in premoženje.

Deželani so v osnovnem pomenu vse deželno plemstvo, v razširjenem pomenu se k njim prištevajo prelati (in izjemoma deželnoknežja mesta), v ožjem pa gre le za viteze in plemenite oprode. Vilfan je bil glede teh vprašanj precej splošen in je v resnici sprejemal le osnovni in ožji pomen obravnavanega izraza. Že pri prelatih je bil preveč previden, sicer redkih dokazov za prištevanje pripadnikov mestne kurije med deželane pa sploh ni poznal. Netočno je tudi enačil deželane z izrazom "landschaft".⁵²

"Plemiči" (*die vom adl*)

Razmeroma redko omenjena skupina "plemiči" je imela v okviru deželno stanovske korporacije več pomenov. Opazimo jo šele v virih iz šestdesetih let 15. stoletja⁵³ in v večini primerov je nedvoumno

zajemala vse deželno plemstvo. Sklici deželnih zborov in drugi deželnozborski spisi so se obračali na *prelaten, den vom adl vnd steten* vseh treh notranjeavstrijskih dežel ali samo katere od njih.⁵⁴ Sklepi velikovškega meddeželnega zbora iz leta 1470 so *adel* podrobno razčlenili na grofe, barone, gospode, viteze in *edlleute*.⁵⁵ Na prelomu 15. v 16. stoletje srečamo na Kranjskem formulacijo, ki plemstvo deli na *adl* in *ritterschafft* (v zapisanem vrstnem redu); tako lahko domnevamo, da so bili v takih primerih z *adl* mišljeni maloštevilni kranjski gospodje.⁵⁶ V 16. stoletju je bil poleg tega izpričan še en pomen, in sicer gre za plemiče najnižjega ranga, za katere je bil prej uveljavljen izraz "knechte". To je mogoče razbrati iz posameznih kranjskih deželnozborskih spisov,⁵⁷ pa tudi s stanovskih seznamov, ki imajo poleg prelatov, gospodov in mest rubriko *Ritterschafft und Ad(e)*.⁵⁸ Izraz je imel končno lahko tudi enak pomen kot deželani v ožjem pomenu besede – nižje plemstvo, vitezi in oprode ali "žlahtniki" (*landtschafft ... der dreier ständ von prelaten, herrstand und vom adl*).⁵⁹

Partei(en)

Izraz je geografsko in časovno bistveno bolj omejen kot predhodni, zato se ga dotikamo le obrobno. Srečamo ga namreč samo v vojvodini Avstriji, pa še tam redko. S *vier partijen* so se avgusta 1406 označili tamkajšnji prelati, gospodje, vitezi in mesta,⁶⁰ nekoliko pogostejši pa je bil ta pojem v štiridesetih in petdesetih letih 15. stoletja, ko so se

⁵⁰ Brunner, Otto: *Land und Herrschaft*, 394, 435; Werunsky, Emil: *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 274; Mell, Anton: *Grundriß*, 135; Pirchegger, Hans: *Geschichte der Steiermark II*, 202.

⁵¹ Deželnoknežji razpis kranjskega deželnega zbora iz leta 1512 je zahteval, da se zbora v Ljubljani udeležijo *die von prelaten und adl all in eigen personen und ir die von steten und merkten durch die euren mit volmechtigem gwalt* (Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi I*, 80, št. 63).

⁵² Vilfan, Sergij: Država in dežela, 51.

⁵³ Prvi nam znani primer v Otočec, Božo: *Gradivo III*, št. 68, leto 1461.

⁵⁴ Mlinarič, Jože: *Gradivo VII*, št. 104; *VIII*, št. 64, 67; StLA, Allgemeine Urkundenreihe, št. 7322a, 1470, junij 4., Velikovec; Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 111, št. 141; 120s, št. 146–48; 132s, št. 154s; 144, št. 163; 177, št. 189; Kroncs, Franz: *Vorarbeiten* (1865), 99, št. 143/41; Otočec, Božo: *Gradivo IV*, št. 28, 29; ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 11; Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi I*, 80, št. 63.

⁵⁵ Wiessner, Hermann: *Monumenta historica XI*, 169, št. 422.

⁵⁶ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 909, 1494, januar 15., Dunaj; Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi I*, 5, št. 4; Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi II*, 225, št. 174.

⁵⁷ Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi I*, 3s, št. 2 (*n. die bischof, von bern, der ritterschafft und vom adel*); Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi II*, 171, št. 130 (*gemainer landtschafft der prelaten, herrn, ritter und vom adl*).

⁵⁸ ARS, AS 2, DSK I, šk. 322 (fasc. 216); šk. 933, fol. 31ss; šk. 432 (fasc. 290a/1), 959ss.

⁵⁹ Prim. op. 1 in Vilfan, Sergij: Država in dežela, 51. Izraz žlahtniki (*shlahntniki*) je za nižje plemstvo v osemdesetih letih 16. stoletja skoval Andrej Recelj.

⁶⁰ Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons: *Ausgewählte Urkunden*, 300ss, št. 159; Lackner, Christian: *Hof und Herrschaft*, 42.

avstrijski stanovi in Friderik III. pripravili za Ladislava Postumusa in njegovo dediščino. Jezo nad *vir parteien* je Friderik zaupal svoji beležnici;⁶¹ njegovi nasprotniki so o njih govorili na pogosto samovoljno sklicanih deželnih zborih.⁶² Izraz se je pojavljal tudi skupaj z izrazoma "landschaft" in "landleute". S "partei" oz. "parteien" so bili seveda mišljeni vsi štirje stanovi, kar je mogoče jasno razbrati iz listine o zavezništvu med avstrijsko stanovsko stranko pod vodstvom Ulrika Eyzingerja ter celjskima grofoma Friderikom II. in Ulrikom II. iz leta 1452. Eyzinger je zavezništvo sklenil *in namen der vier partheyen prellaten, grauen, herren, ritter und knecht und der von steten des lanndes Österreich*.⁶³

Stanovi

V historiografiji se je usidralo mnenje, da je termin stanovi (Stände) v notranjeavstrijskih deželah prišel v rabo okoli leta 1500, in sicer po francosko-burgundskem vzoru (lat. *status*, franc. *états*).⁶⁴ Pojem obsega vse skupine, ki so sestavljale deželni zbor, razen če je formulacija izrecno drugačna.⁶⁵ Splošno sprejeti teoriji je treba vendarle dodati, da so bili stanovi v Avstriji,⁶⁶ a tudi v notranjeavstrijskih deželah⁶⁷ znani že v šestdesetih in sedemdesetih letih, torej pred Maksimilijanom, ki je v

avstrijske dežele pripeljal "zahodnjaške novotarije". Izraz se je dolgo (nekoliko inferiorno) pojavljal ob drugih kolektivnih označbah, zlasti ob "landschaft" in v manjši meri ob "landleute" (v najširšem smislu) ter je v splošno rabo prišel šele proti koncu 16. stoletja; iz tega obdobja je izpričana tudi slovenska varianta.⁶⁸ V kranjskih virih zgodnjega 16. stoletja je govor o *erwirdigen, ersamen, geistlichen, andechtigen, edeln unnd unnsern lieben getrewen gemeinen stennenden unnsers furstentumbs Crain*,⁶⁹ o *allen standn des furstentumbs Crain und Windischmarch*,⁷⁰ *allen stenndn gemainklich unnserer lannschaft unnsers furstenthumbs Crayn*, ipd.⁷¹ Sintagme deželni stanovi (Landstände) v obravnavanem času še niso poznali.

"Samopodoba" kranjskih stanov

Kranjski deželni stanovi so se skupaj s štajerskimi in koroškimi predstavljali z naštevanjem posameznih stanov,⁷² sami pa so se "podpisovali" kot (*wir*) *gemaine* ali *undertenige landschaft*,⁷³ *gemaine landschaft der prelaten, hern, ritter und vom adl*,⁷⁴ *wir die prelatn und ander geystlichkayt, auch die vom adl, ritter, knecht, stet und markt*,⁷⁵ *wir von allen standen*⁷⁶ ali *wir die prelaten, heren, ritterschafft und stett gemainer landtschafft*.⁷⁷ Kolikor smo lahko zasledili, se kranjski stanovi le enkrat imenujejo *deželani (landleut)*.⁷⁸ Ljubše so jim bile druge možnosti, predvsem "landschaft", ki je bila v obravnavanem obdobju najpogostejša

61 Lhotsky, Alphons: AEIOV, 200ss; prim. še: Heinig, Paul-Joachim: *Kaiser Friedrich III.*, 39; Gutkas, Karl: *Landesfürst und Stände*, 236s.

62 Chmel, Joseph: *Materialien I/2*, 356s, št. CLXXVI (*vier bartheyen des lannds Österreich*); 368, št. CLXXXIV (*landtleuten der vier partheyen*); Chmel, Joseph: *Materialien II*, 17, št. XVI; 145, št. CXX; glej tudi Werunsky, Emil: *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 179.

63 ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4544, 1452, marec 19., Dunaj.

64 Vilfan, Sergij: *Pravni značaj*, 216; Vilfan, Sergij: *Pravni položaj*, 10; *Enciklopedija Slovenije* 2 (1988), 251; Schubert, Ernst: *Fürstliche Herrschaft*, 41s; Mell, Anton: *Grundriß*, 135, 320.

65 Za Kranjsko je iz začetka 16. stoletja ohranjen kredencial, ki je namenjen samo *den dreyn stenden*, pri tem pa so bila (verjetno) izpuščena mesta (Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 8, št. 9). V avstrijskih deželnozbornskih spisih iz tega časa naletimo tudi na *die zwen stennend vom adl* oziroma *dreyn stennnd, nemlich prelatn, hern und ritterschafft* (Zcibig, Hartmann Josef: *Der Ausschuss-Landtag*, 330ss).

66 Chmel, Joseph: *Regesta chronologico-diplomatica*, CLV, št. 124 (*vier standn des lannds [Österreich]*); CLIXss, št. 125 (*vier standn ... nemlich von prelatn, herren, rittern, knechten und den von stetten; landtleuten von den vier standn*); Chmel, Joseph: *Materialien II*, 343ss (*lanndtschafft aus der vier standn*, ipd.); Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe* 2, 549ss, 626ss, 653s.

67 Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 142 (*dy landleut der dreyr land von allen stenden Steyr, Kerndten und Krain*).

68 Vilfan, Sergij: *Deželni ročini*, 72, op. 18; Vilfan, Sergij: *Država in dežela*, 51.

69 ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 9

70 ARS, AS 2, DSK I, šk. 408 (fasc. 281), 6.

71 ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 41, 63, 91; šk. 848, št. 15, 25; AS 1063, Zbirka listin, št. 1088, 1510, april 10., Avgsburg a); Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 8, št. 10 (*gemaine landschaft aller stende*); 12, št. 13; 21, št. 21 (*unser landtschaften in Crain von geistlichen und weltlichen stenden*); 29ss, št. 28s; 41, št. 34; 57, št. 48; 64ss, št. 53ss (*die stend unser landtschaften Steier, Karnten und Crain*); 76, št. 61; 113ss, št. 92ss; 151, št. 119; 163, št. 125 (*den ständen gemainer landtschafft*); Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 208, št. 157; 221, št. 170s (*allen stenden und landtleuten*).

72 *Wir die prelaten, graven, herren, ritter und knecht, die von steten und merckchten der dreyr furstentumb Steyr, Kerndten und Krain* (Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede: *Landtagsakten II*, 43ss, št. 107s).

73 StLA, Laa. A., Antiquum, III, K. 165, H. 539, leto 1495; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi I*, 47s, št. 38s; Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 184ss, št. 137.

74 Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi II*, 171, št. 130.

75 Prav tam, 181, št. 135 – gre za enega redkih kranjskih virov, ki med stanove uvršča tudi trge. Podobno, le brez trgov, tudi str. 225, št. 174.

76 Prav tam, 186, št. 137.

77 Prav tam, 192, št. 142; podobno še 229, št. 177.

78 Prav tam, 188, št. 138.

oblika poimenovanja stanovske korporacije. Ta izraz je bil očitno najbližje stanovski filozofiji, saj so z njim poudarili, da so pravzaprav dežela v malem.

Viri in literatura

Kratice

AKÖGQ – Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen

ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana)

Bd. – Band

BKStGQ – Beiträge zur Kunde steriemärkischer Geschichts-Quellen

CKSL – Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo

DSK I – Deželni stanovi za Kranjsko (arhivski fond), I. registratura

fasc. – fascikel

fol. – folij

GMDS – Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo

H. – Heft

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien)

Hrsg. – Herausgeber

Hs. – Handschrift

HZ – Historische Zeitschrift

izd. – izdajatelj

JbLNÖ – Jahrbuch für Landeskunde der Niederösterreich

K. – Karton

Laa. A. – Landschaftliches Archiv

MIÖG – Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung

MMK – Mittheilungen des Musealvereines für Krain

MOÖLA – Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchiv

Nr. – Nummer

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek (Wien)

r – recto

s – sledeča stran (folij)

sn. – snopič

ss – sledeče strani (foliji)

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv (Graz)

šk. – škatla

št. – številka

v – verso

ZČ – Zgodovinski časopis

ZIMK – Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

ZZR – Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani

Neobjavljeni viri

ARS, AS 2, DSK I

ARS, AS 920, osebni fond Levec Vladimir

ARS, AS 1063, Zbirka listin

ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov

HHStA, Handschriftensammlung

HHStA, Österreichische Akten

ÖNB, Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung

StLA, Allgemeine Urkundenreihe

StLA, Handschriftensammlung

StLA, Laa. A., Antiquum, Gruppe III

StLA, Meillerakten

ZIMK, CKSL

Objavljeni viri

Birk, Ernst: Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452–1467 aus bisher unbenützten Quellen. *AKÖGQ* 10 (1853).

Böhmer, J. F.: *Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I.* (bearb. von Hermann Wiesflecker et al.), 3. Bd./2. Teil. Wien - Köln - Weimar: Böhlau, 1998.

Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilians I. Aus Archiven und Bibliotheken*, Bd. 1–3. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1854, 1855, 1858.

Chmel, Joseph: *Materialien zur österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken*, I. Bd./1. H. (Linz 1832), 2. H. (Wien 1837); II. Bd. (Wien 1840) (Unveränderter Nachdruck. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1971).

Chmel, Joseph: *Regesta chronologico-diplomatica Frederici IV. Romanorum regis (imperatoris III.). Auszug aus den im k. k. geheimen Haus-, Hof- und Staatsarchive zu Wien sich befindenden Reichsregistraturbücher vom Jahre 1440–1493. Nebst Auszügen aus Original-Urkunden, Manuskripten und Büchern*, Abt. I: 1440–1452; Abt. II: 1452–1493. Hildesheim: Georg Olms, 1962 (Unveränderter reprografischer Nachdruck der Ausgabe Wien 1838–40).

Chmel, Joseph: *Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit*. Stuttgart: Literarischer Verein, 1845.

Komatar, Fran: Das Schloßarchiv in Auersperg. *MMK* 18 (1905), 19 (1906), 20 (1907), *Carniola n. v.* 1 (1910).

Krones, Franz: Nachträge und Ergänzungen zu den Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des Mittelalterlichen Landtagswesens der Steiermark. *BKStGQ* 3 (1866).

Krones, Franz: Quellenmässige Beiträge zur Geschichte der Steiermark in den Jahren 1462–1471. *BKS/GQ* 11 (1874).

Krones, Franz: Urkunden zur Geschichte des Landesfürstenthums, der Verwaltung und des Ständewesens der Steiermark. *BKS/GQ* 30 (1899).

Krones, Franz: Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des mittelalterlichen Landtagswesens der Steiermark. *BKS/GQ* 2 (1865).

Krones, Franz: Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des Landtagswesens der Steiermark. Nachträge und Ergänzungen mit einer Uebersicht der bisher gesammelten Daten für die Epoche von 1160–1522. *BKS/GQ* 6 (1869).

Mlinarič, Jože (izd.): *Gradivo za zgodovino Maribora*, VII, VIII, X. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1981, 1982, 1984.

Otorepec, Božo (izd.): *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, III, IV. Ljubljana: Mestni arhiv 1958–1959.

Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons (Hrsg.): *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter*. Innsbruck: Wagner, 1895.

Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede (Hrsg.): *Die ältesten steirischen Landtagsakten 1396–1519 (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, Bd. 3, 4)*, Teil I: 1396–1452. Graz - Wien - München: Stiasny, 1953; Teil II: 1452–1493. Graz - Wien, 1958.

Unrest, Jakob (Hrsg. Karl Grossmann): *Österreichische Chronik (Monumenta Germaniae historica, Scriptores Rerum Germanicarum, N.S.T. XI)*. Weimar: Böhlau, 1957.

Valvasor, Johann W.: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, Buch XII, XV. Laybach - Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.

Verbič, Marija (izd.): *Deželnozbornski spisi kranjskih stanov I (1499–1515), II (1516–1519) (Publikacije Arhiva SRS, Viri 1–2)*. Ljubljana: Arhiv SRS, 1980, 1986.

Wiessner, Hermann (Hrsg.): *Monumenta historica ducatus Carinthiae: geschichtliche Denkmäler des Herzogtums Kärnten*, IX, X, XI. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1965, 1968, 1972.

Literatura

Ali jih lahko še rešimo? Konservacija in restavracija pisne dediščine. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2005.

Brunner, Otto: *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984 (Unveränderter Nachdruck der

Ausgabe Wien 1965).

Carsten, Francis L.: *Princes and Parliaments in Germany. From the Fifteenth to the Eighteenth Century*. Oxford: Clarendon Press, 1959.

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. 16 Bde. [in 32 Teilbänden]. Leipzig 1854–1960 (spletna izdaja: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GL01181>).

Dolenc, Metod: *Gorske bukve v izvirniku, prevodih in priredbah (Pravni spomeniki slovenskega naroda 1)*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1940.

Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.

Gutkas, Karl: Landesfürst und Stände Österreichs um die Mitte des 15. Jahrhunderts. *MOÖLA* 8 (1964).

Hassinger, Herbert: Die Landstände der österreichischen Länder. Zusammensetzung, Organisation und Leistung im 16.–18. Jahrhundert. *JbLNÖ*, N. F. 36/2 (1964).

Heinig, Paul-Joachim: *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 17)*, Teil 1–3. Köln - Weimar - Wien: Böhlau, 1997.

Hintze, Otto: Typologie der ständischen Verfassungen des Abendlandes. *HZ* 141 (1930).

Lackner, Christian: *Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzöge (1365–1406)*. Wien - München: Oldenbourg, 2002. (MIÖG, Ergänzungsband 41).

Lexer, Matthias: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch (Nachdruck der Ausg. Leipzig 1872–1878 mit einer Einleitung von Kurt Gärtner)*. Stuttgart 1992 (spletna izdaja: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/lexer/wbgui?lemid=LH00596>).

Lhotsky, Alphons: AEIOV. Die "Devise" Kaiser Friedrichs III. und sein Notizbuch. Alphons Lhotsky: *Das Haus Habsburg (Aufsätze und Vorträge II)*, Hrsg. H. Wagner und H. Koller). Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1971.

Mell, Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*. Graz - Wien - Leipzig: Leuschner & Lubensky, 1929.

Mitterauer, Michael: Ständegliederung und Ländertypen. *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen* (Hrsg. A. Hoffmann und M. Mitterauer), Bd. 3. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1973.

Moltke, Konrad von: *Siegfried von Dietrichstein. Die Anfänge ständischer Institutionen und das Eindringen des Protestantismus in der Steiermark zur Zeit Maximilians I. und Ferdinands I. (Veröffentlichungen des Max-*

Planck-Institut für Geschichte 29). Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht, 1970.

Müller, Wilhelm - Zarncke, Friedrich (mit Benutzung des Nachlasses von Georg Friedrich Benecke): *Mittelhochdeutsches Wörterbuch (Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1854–1866 mit einem Vorwort und einem zusammengefaßten Quellenverzeichnis von Eberhard Nellmann sowie einem alphabetischen Index von Erwin Koller, Werner Wegstein und Norbert Richard Wolf)*. Stuttgart 1990 (spletna izdaja: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/lexer/bmz/wbgui?lemid=BV00755>).

Nared, Andrej: Privilegij kranjskega plemstva iz leta 1338 – temelj stanovsko-monarhičnega dualizma. *Med Srednjo Evropo in Sredozemljem (Vojetov zbornik, ured. S. Jerše et al.)*. Ljubljana: Založba ZRC, 2006.

Nared, Andrej: Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. *Zbornik ob osemdesetletnici Petra Ribnikarja*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2005 (=Arhivi 28/2).

Osevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SR Slovenije (Publikacije Arhiva SR Slovenije; Katalogi 5). Ljubljana: Arhiv SRS, 1987.

Pirchegger, Hans: *Geschichte der Steiermark II (1282–1740)*. Graz - Wien - Leipzig: Leuschner & Lubensky, 1931.

Schubert, Ernst: Der rätselhafte Begriff "Land" im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit. *Concilium medii aevi* 1 (1998).

Schubert, Ernst: *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter (Enzyklopädie deutscher Geschichte 35)*. München: Oldenbourg, 1996.

Sind sie noch zu retten? Konservieren und Restaurieren von Schriftgut (Ausstellungsbegleiter, Redaktion E. Hammer-Luza et al.). Graz: Steiermärkischer Landesarchiv, 2004.

Vilfan, Sergij: Deželni ročini kot vir naše ustavne zgodovine. *GMDs* 25–26 (1944–45).

Vilfan, Sergij: Država in dežela od 13. do 18. stoletja. *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (ured. B. Grafenauer et al.). Ljubljana: SAZU, 1995.

Vilfan, Sergij: Pravna ureditev Kranjske po Valvasorjevi Slavi. *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izjida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989* (ured. A. Vovko). Ljubljana: SAZU, 1990.

Vilfan, Sergij: Pravni položaj kranjskih deželnih stanov in njihov vpliv na reformacijo. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije* (zbornik razprav, ured. D. Dolinar). Ljubljana: SAZU, 1986.

Vilfan, Sergij: Pravni značaj deželnih stanov v deželah s slovenskim prebivalstvom (Notranji Avs-

triji). *ZZR* 48 (1988).

Vilfan, Sergij: Struktura stanov, deželne finance in reformacija. *ZČ* 49/2 (1995).

Vilfan, Sergij: Ustavna ureditev Kranjske ob zatonu deželnih stanov (1760). *ZZR* 52 (1992).

Werunsky, Emil: *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- u. Universitäts-Buchhandlung, 1894–1938.

Zeibig, Hartmann Josef: Der Ausschuss-Landtag der gesammten österreichischen Erblände zu Innsbruck 1518. *AKÖGQ* 13 (1854).

Zusammenfassung

"ENA POJHTENA NAŠHA LANDTSCHAFFT ... TIH TREH ŠTANOU, OD PRELATOU, GOŠPOŠKIGA ŠTANU INU OD ŠHLAHTNIKOU." BEZEICHNUNG DER (KRAINISCHEN) LANDESVERTRETUNG IM 15. UND 16. JAHRHUNDERT

Die Landstände wurden im 15. und 16. Jahrhundert meist mit *Landschaft* bezeichnet. Diese setzte sich bis Mitte des 15. Jahrhunderts nur aus dem Landadel zusammen (Herren, Ritter und Knechte). Seit den 40er Jahren des 15. Jahrhunderts wurden die Prälaten und einige Jahrzehnte später noch die landesfürstlichen Städte miteinbezogen. Die Erweiterung des Begriffs hängt mit dem Ausbau der Struktur der Landstände, d. h. mit dem Auftreten der Prälaten und Städte auf den Landtagen zusammen. Um 1500, als die Landstände praktisch ausgestaltet waren, bestand die krainische *Landschaft* im Allgemeinen aus allen vier Ständen. Dabei ist zu berücksichtigen, dass der Bedeutungsumfang des Begriffs vor allem zeitlich bedingt ist und sich jedenfalls nicht nur auf einzelne Personen bezieht, aus denen sich die Landesvertretung zusammensetzte, sondern auch auf deren Machtsphäre – Besitz und Vermögen. Der Begriff *Landschaft* deckt sich nicht mit dem Land, da zwei Sphären unterschieden werden müssen. Im engeren Wortsinn handelt es sich um die landständische Sphäre (*Landschaft*), die zusammen mit dem Landesfürsten, seinem Kammervermögen und seiner Herrschaftsgewalt eine territoriale Einheit – das spätmittelalterliche Land (Staatsgebiet) im weiteren Sinn bilden. Die Erweiterung des Begriffs *Landschaft* auf Prälaten und Städte ist das Resultat der Einbeziehung in die landständische Sphäre, in der sich weder Prälaten noch Städte jemals ihres Kammercharakters entledigten.

Der Bedeutungsumfang des Begriffs *Landleute* änderte sich, er wurde hauptsächlich erweitert. Im 13. Jahrhundert bezog er nur Grafen, Freiherren und Ministerialen ein, die später den Stand der Landherren bildeten. Diesen gesellten sich niedriger Adel, Ritter und Knechte hinzu, die zusammen mit den Herren den Landadel, die *Landleute* in der Hauptbedeutung des Wortes, darstellten. Die Stabilisierung der Institution der Landtage ließ im Lauf des 15. Jahrhunderts Prälaten und ausnahmsweise sogar Städte in den Stand der *Landleute* aufrücken. Die Erweiterung der Begriffe *Landschaft* und *Landleute* verlief gleichzeitig. Die *Landleute* stellen also in der Hauptbedeutung des Wortes den gesamten Landadel dar, in der erweiterten Be-

deutung werden noch die Prälaten hinzugerechnet, und in der engeren Wortbedeutung sind nur Ritter und adlige Knechte gemeint.

Den *Ständen* begegnet man in Österreich und auch in den innerösterreichischen Ländern schon in den 60er und 70er Jahren des 15. Jahrhunderts und nicht erst nach 1500, wie es die vorherrschende Meinung in der Historiographie ist. Der Ausdruck war lange Zeit inferior bei anderen kollektiven Bezeichnungen wie vor allem *Landschaft* und in geringerem Maße *Landleute* gebräuchlich und wurde erst am Ende des 16. Jahrhunderts allgemein üblich. Mehrere Bedeutungen hat auch der *Adel*, während der Ausdruck *Partei* in Krain überhaupt nicht vorkommt.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 342.4(436)"1848/1849"

Prejeto: 13. 5. 2007

Začetki ustavnosti na Slovenskem

JOŽE ŽONTAR

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik, redni profesor v pokoju
Zoisova ul. 30, SI-4000 Kranj

IZVLEČEK

13. marca 1848 je na Dunaju izbruhnila revolucija. V sodelovanju s stanovskim centralnim odborom je izdelala vlada, posebno notranji minister Franz baron Pillersdorf ustavo, ki je 25. 4. 1848 stopila v veljavo. Razširjeni deželni stanovi so se reorganizirali v provizorične deželne zbornice, največ pa so se ukvarjali z zemljiško odvezo. Državni zbor je izglasoval zakon o zemljiški odvezi ter pripravljal ustavni osnutek. Vendar je novi cesar Franc Jožef marca 1849 sankcioniral državno ustavo, ki jo je predložil ministrski svet, državni zbor pa razpustil. Sledila je velika sprememba državne ureditve.

KLJUČNE BESEDE: Marčna revolucija 1848, zemljiška odveza, razširjeni deželni zbori, provizorični deželni zbori, t. i. Pillersdorfova ustava, Kromerjški ustavni osnutek, Marčna ustava 1849, nova organizacija oblasti, Kranjska, Koroška, Štajerska, Istra, Goriško-Gradiščanska, Trst

ABSTRACT

THE BEGINNINGS OF CONSTITUTIONALITY IN THE SLOVENE TERRITORY

On March 13, 1848, the revolution erupted in Vienna. The government, especially Franz Baron Pillersdorf, the Minister of the Interior, in cooperation with the estate central committee, drafted a constitution that took effect on April 25, 1848. The enlarged provincial estates reorganized into provisional provincial diets and spent most of their time dealing with the issue of land redemption. The imperial diet (Reichstag) voted for the land redemption act and was involved in drawing up a draft constitution but in March 1849, Franz Joseph, the new emperor, ratified the imperial constitution that had been submitted by the council of ministers and dissolved the imperial diet. This marked the beginning of a major change in the state organization.

KEY WORDS: March Revolution 1848, land redemption, enlarged provincial diets, provisional provincial diets, Pillersdorf constitution, Kromeriz draft constitution, March Constitution 1849, authority reorganization, Carniola, Carinthia, Styria, Istria, Gorizia-Burgenland, Trieste

Stanovski deželni zbori, stanovski centralni odbor, t. i. Pillersdorfova ustava, Kromčički ustavni osnutek*

13. marca 1848 je izbruhnila na Dunaju revolucija, ki je terjala velike spremembe državne ureditve. To je uvidel tudi cesar Ferdinand I., saj je že dan prej ukazal vrhovnemu kanclerju, vodji združene dvorne pisarne, da skliče na posvet na Dunaj zastopnike deželnih stanov. Čez dva dneva (15. 3.) je nato cesar s patentom obljubil ustavo (*Constitution des Vaterlandes*), odpravil cenzuro ter pozval, da se kolikor mogoče hitro v prid ustavi sestanejo odposlanci vseh deželnih stanov s pomnoženim zastopstvom meščanskega stanu in ob upoštevanju obstoječih deželnih ustav. Metternich kot poseben predmarčnega sistema je moral odstopiti. Zaradi izvedbe ustavne obljube je cesar imenoval odgovorni ministrski svet kot vladni in vrhovni upravni organ. Na resorne ministre so prešla odgovarjajoča pooblastila dotedanjih dvornih uradov in dvornih komisij. Spremenjena ureditev državnih poslov v vrhovnem središču tudi ni dovoljevala več funkcije državnega sveta, in tako ga je vladar odpravil.¹

Štajerski stanovi so zborovali v Gradcu že od 15. marca, ko so naslovili vlogo na cesarja, da je potrebno deželno predstavništvo na določen način izpopolniti, da bodo vsi interesi dežele po odposlancih na deželnih zborih dobili enakovredno zastopstvo. Sestajali so se v svoji dotedanji sestavi kurij do 18. aprila, potem pa so pritegnili tudi zastopnike vseh deželno knežjih mest in trgov, pet nestanovskih veleposestnikov, po enega iz vsakega okrožja (izvolili so jih okrožni uradi), pet kmetov, po enega iz vsakega okrožja (izvolil jih je osrednji odbor Kmetijske družbe), ter člane sveta za ustavne zadeve.²

Pod pritiskom revolucionarnih dogodkov je bilo posebno žgoče vprašanje zemljiške odveze. Štajerski stanovi so izposlovali cesarjev patent (11. 4.), ki je odpravil urbarialne dajatve in zemljišča rešil vezi podložništva. V nadaljevanju pa naj bi skupaj z

nestanovskimi veleposestniki in zastopniki kmečkega stanu predložili vladarju zakon, po katerem bi bila izvedena sprememba vseh dajatev v naravi in delovnih storitev, ki so bremenila zemljišča, v denarno nadomestilo.³

Na predlog koroških deželnih stanov je cesar objavil patent z dne 25. 4., ki je določal samo spremembo dajatev v naravi in delovnih storitev, ki so bremenila zemljišča in so imela izvor v višji lastninski ali desetinski pravici, v denarno nadomestilo, ne pa odpravo teh. Šele patent 25. 5. je določil s 1. januarjem 1849 odpravo ne le v prejšnjem predpisu označenih, marveč tudi vseh drugih dajatev in storitev, ki izvirajo iz podložniške vezi, temelječih na zemljišču. Prav tako naj bi s 1. januarjem prenehale – za primerno odškodnino – veljati vse druge dajatve v naravi, kot so bile nabirka, dajatev deželno sodnemu gospodu, odvetsčina in carinska dajatev.⁴

Na Kranjskem se je sestel razširjeni deželni zbor 6. aprila, tik pred zborovanjem odposlancev stanov avstrijskih dežel na Dunaju. Stanovski odbor, ki se je prav tako razširil, je v upanju, da bo za to dobil vladarjevo soglasje, bil pobudnik, da so po vzoru sosednjih dežel pritegnili na deželni zbor tudi 9 zastopnikov mest (iz Ljubljane dva), 6 zastopnikov iz vrst profesorjev, pravnih učenjakov in neplemiških veleposestnikov (dr. Maximilijan Wurzbach, dr. Janez Bleiweis, Fidelis Terpinc, Mihael Smole, Lambert Lukmann, Jožef Mayer) ter tri zastopnike kmečkega stanu. Izvolila jih je Kmetijska družba, in sicer po enega iz vsakega okrožja. Ob otvoritvi je predsednik stanov in deželni guverner Leopold grof Welsersheimb poudaril cesarjevo voljo, da se deželni stanovi ohranijo in utrdijo. Če naj bi dosegli namen, za katerega so poklicani, morajo biti zakonit organ vseh razredov državljanov, po katerem bi lahko vladi sporočali svoje želje v zvezi z ustavo in upravo domovine. Zato so predlagali glede na to, da municipalna mesta, neplemiški veleposestniki in kmečki stan dotlej v deželnih zborih sploh niso bili zastopani, naj vsako municipalno mesto pridobi pravico do enega zastopnika na deželnem zboru. Neplemiški veleposestniki naj bi tudi iz svojih vrst izvolili v vsakem okrožju primerno število zastopnikov. Prav tako naj bi kmečki stan pošiljal zastopnike v deželni zbor, te pa naj bi – ustrezno število – v vsakem okrožju izvolili kmetje sami. Volilni upra-

* Uporabljene kratice:

- PGS: Politische Gesetzsammlung

- RGB: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich

- LGB: Landesgesetz- und Regierungs-Blatt

1 PGS 1848, št. 29; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 33; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 21; Laibacher Zeitung 18. 3., 21. 3., 6. 4., 8. 4. 1848.

2 Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 16.

3 Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 31; Vilfan: Zemljiška gospodstva, str. 232.

4 Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibcher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 65, 100; Laibacher Zeitung 3. 6. 1848; Vilfan: Zemljiška gospodstva, str. 232.

vičenci naj bi bili moški, in to polnoletni, nekaznovani, census pa je bil določen s 15 gld. zemljiškega davka. Zaenkrat pa o vsem tem niso odločali, ker naj bi počakali na posvetovanje stanovskih odposlancev avstrijskih dežel na Dunaju, ko naj bi zvedeli za poglede preostalih deželnih stanov na nameravano povečanje zastopstva iz meščanskega in kmečkega stanu, da bi lahko oblikovali po možnosti enake predloge kot druge dežele. Pričakovana uredba ministrstva za notranje zadeve (z dne 4. 4.) je prišla v naslednjih dneh in je pooblašala stanove, da se posvetujejo in sklenejo, na kakšen način bi bili na obravnavah deželnega zbora udeleženi zastopniki inteligence, industrije, kmečkega stanu in neplemiških veleposestnikov.⁵

Pod vtisom napada podložnikov gospodstva na grad Ig v noči z 22. na 23. marec in ob priznavanju hude nevarnosti, "ki je grozila ne le posameznim članom stanov, marveč blaginji vse dežele", je kranjski deželni zbor glede tlak, urbarialnih dajatev in desetih, temelječih na zemljišču, izjavil, da potrebuje dežela čim hitrejšo, za podložnika in desetinskega zavezanca ugodno, toda popolno odvezo vseh kmečkih ali urbarialnih ter desetinskih dajatev s primerno odškodnino, ki bi jo bil dolžan podložnik oziroma desetinski zavezanec upravičencem. Monarha so prosili, naj zanesljivo že na naslednjem zborovanju stanov vseh dežel predloži v razmislek primeren zakonski osnutek. Medtem so se o tovrstnih predlogih pri stanovih že posvetovali in dokler ne bi bili ti predlogi izročeni in z zakonom rešeni, naj bi deželne oblasti s potrebnimi sredstvi skrbele, da bodo upravičenci zakonito zaščiteni in ohranili svoje pravice. Da bi podeželsko prebivalstvo pomirili, so stanovi natisnili tudi poseben razglas v slovenskem jeziku.

Razširjeni stanovski odbor je nato 10. maja prosil vladarja za odvezo vseh dajatev v naravi, delovnih storitev ter denarnih dajatev, ki bremenijo podložniške posesti, po taki tarifi, da ne bo prikrajšan nobeden, niti zemljiška gosposka niti podložnik. O vrsti in načinu te odveze pa se bodo posvetovali v posebnem svetu, razširjenem z nestanovskimi veleposestniki ter s člani kmetskega stanu. Patent za Kranjsko je cesar podpisal 23. maja in je bil podoben patentu za Koroško: z zadnjim decembrom naj prenehajo vse na zemljišču temelječe dajatve v naravi, delovne storitve ter denarne dajatve, vključno s pristojbinami ob spremembi posesti, in ki izvirajo iz višje lastnine ali desetinske

pravice kot tiste, ki izhajajo iz enakega naslova in sicer za primerno odškodnino; te sta upravičencem dolžna podložnik in desetinski zavezanec. Razloček je bil med drugim v tem, da je kranjski patent še predvideval glede odškodnine zakonski predlog z nestanovskimi veleposestniki in zastopniki kmečkega stanu razširjenih deželnih stanov, dva dneva poznejši koroški patent pa je že govoril o tem, da primerno odškodnino določi državni zbor. Podeželskega prebivalstva pa to ni zadovoljilo, ker je pričakovalo, da bo prišlo do odveze brez odškodnine, ki bi bremenila bivše podložnike, kot se naj bi to domnevno zgodilo v Galiciji, na Hrvaškem in Ogrskem, kjer naj bi država prevzela povračilo odškodnine. Enako pričakovanje je izražal tudi članek *Splošni glas podeželskega ljudstva kranjske dežele*, objavljen v časopisu *Laibacher Zeitung* ter napovedoval, da se bodo v zadevah, ki se jih tičejo, branili pred samovoljo stanov.⁶

Kranjski stanovi so 6. aprila tudi predlagali, naj bosta zaradi izboljšave sodstva, tako civilnega kot kazenskega, uvedeni javnost in ustnost, to naj bi namreč popolnoma ustrezalo razmeram tedanjega časa glede na izobrazbo ljudstva. S tem bi lahko dosegli hitrejšo, manj potratno ter pomirjajočo sodne obravnave. Povečalo naj bi se število ljudskih šol. Poudarili so tudi nekaj nacionalnih zahtev: Ker je bil kmet po večini vešč le svojega maternega jezika, naj bi bili zakoni in uredbe objavljeni ne le v nemškem, ampak tudi v slovenskem jeziku, uradniki vseh organov, ki vzdržujejo stike z ljudstvom, pa bi morali popolnoma obvladati deželni jezik. Slovenščina naj bi bila na splošno uvedena kot učni jezik v osnovne šole, v trivalkah pa naj bi bil pouk praviloma le v slovenskem jeziku, toda na željo občin tudi hkrati v nemškem jeziku. To naj bi veljalo kot pravilo tudi v normalnih glavnih šolah. Vsestransko naj bi bil vpeljan t. i. ilirski pravopis, kakršen je bil že uveljavljen v Primorju in na Štajerskem.⁷

Pobudo na državni ravni pa so prevzeli deželni stanovi Avstrije pod Anižo, ki so povabili na Dunaj na stanovski centralni odbor odposlance stanov preostalih dežel. Vabljeni pa so bili le stanovi z avstrijskega dela monarhije, pa še ti niso prišli vsi.

⁶ AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 488, 489/1848; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 106; *Laibacher Zeitung* 8. 4., 13. 5., 8. 6., 21. 6. 1848; Vilfan: *Zemljiška gospostva*, str. 232; Grafenauer, *Slovenski kmet v letu 1848*, str. 7–68; Granda: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 137–138.

⁷ AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 234/1848; *Laibacher Zeitung* 8. 4. 1848; Apih: *Slovenski in leto 1848*, str. 81–82.

⁵ AS 2, IV, šk. 7, fasc. 2–1, 2, št. 190/1848; šk. 69, fasc. 7–1, št. 234/1848; *Laibacher Zeitung* 1. 4., 8. 4. 1848; Rahner: *Der Krainer Landtag*, str. 1740.

Potrebno je poudariti, da od generalnih deželnih stanov zgodnjega novega veka ni bilo sklicano skupno predstavništvo vseh ali dela habsburških dežel. Kranjske stanove so zastopali Andrej grof Hohenwart, baron Codelli, dr. Matija Burger in dr. Jožef Orel, koroške Karel grof Lodron, pl. Tschabuschnigg, dr. Janesch in Thaler, štajerske grofje Attems, Gleispach in Stubenberg, pl. Kalchberg, Al. Nord in dr. Wasserfall. Iz Primorja, z izjemo Trsta, niso prišli odposlanci. Poleg svojih članov so deželni stanovi poslali zastopnike tudi iz vrst meščanskega stanu in deloma tudi iz vrst neplemiških veleposestnikov. To je dalo centralnemu odboru značaj novega reformiranega stanovskega predstavništva.⁸

Centralni odbor je zasedal med 10. in 17. aprilom 1848. Ukvarjal se je predvsem z vprašanji novih deželnih ustav, reforme občinskih redov ter zemljiške odveze. Deželnim stanovom je sicer priznal pravico do iniciative za spremembo deželnih ustav, odločitve o tem pa pridržal za državne oblasti.⁹

V sodelovanju s stanovskim centralnim odborom je izdelala vlada, posebno notranji minister Franz baron Pillersdorf, ustavo. Kot "*Ustavna listina avstrijskega cesarstva*" je začela veljati 25. aprila 1848. Vzor so bile ustave nemških držav in Belgije iz leta 1830. Ustava je vsebovala med splošnimi določili zagotovilo vsem narodom o nedotakljivosti njihove nacionalnosti in jezika, v posebnem poglavju pa katalog državljskih in političnih pravic. Tako je jamčila svobodo veroizpovedi in vesti, osebno svobodo, varstvo pred nezakonitim odvzemom prostosti, svobodo govora in tiska, tajnost pisem, pravico do peticije, pravico ustanavljati društva, pravico izselitve, pravico do posesti zemljišča, do izvajanja vsake zakonito dovoljene pridobitne dejavnosti ter do dostopa do vseh uradov in časti, enakost pred zakonom, varstvo sodnikov pred odpustom ali prestavitvijo, javno in ustno pravosodje ter uvedbo porotnih sodišč v kazenskem sodstvu. Pravosodni minister je z dekretom 26. junija predpisal uvedbo slovenskega jezika v uradno uporabo sodnih oblasti v celjskem in mariborskem okrožju. Listine, ki so jih morali zapisati za stranke, so morali na njihovo zahtevo sestaviti v slovenskem jeziku. Odpravki sodnih odločb so morali biti kot do tedaj v nemškem jeziku, na zahtevo strank pa so jim morali brezplačno izročiti prevod v slovenskem jeziku.¹⁰

Zakonodajalca sta bila cesar in državni zbor skupno. Zbor je imel pravico do zakonske iniciative, ni pa se imel pravice sklicati sam, poleg tega je imel cesar s svojo neomejeno pravico do sankcije možnost absolutnega veta. Državni zbor je bil organiziran v dveh zbornicah. Senat so sestavljali člani cesarske hiše, člani, ki jih je imenoval cesar dosmrtno, ne glede na stan in rojstvo, ter 150 članov, ki so jih izvolili najpomembnejši veleposestniki iz svojih vrst. Poslanska zbornica (383 članov) se je oblikovala izključno na podlagi volitev. Izvršna oblast je pripadala le cesarju, ta pa je imenoval tudi vse državne uradnike, tudi ministre.

Končno naj bi bila vsa politična uprava in sodstvo poddržavljena, zemljiška gospodstva pa naj bi povsod zamenjale državne oblasti. Že pred revolucijo je ponekod (med drugim v ljubljanskem in tržaškem guberniju) zajelo poddržavljenje tudi spodnjo raven politične uprave in sodstva, to pa je bilo v skladu z zahtevo po popolni odpravi vmesnih oblasti. Ustava ni spreminjala obstoječe upravne razdelitve države, dosledno pa je upoštevala načelo delitve oblasti.

Ustava je v posameznih deželah stanovom zagotavljala njihovo ureditev in dejavnost. Za zagotavljanje posebnih interesov okrožij in okrajev naj bi zakonodaja določila lastne samoupravne ureditve. Občinske "ustave" bi morale zagotavljati, da bodo v občinah zastopani vsi interesi njenih članov.¹¹

V Prekmurju, ki je bilo del Ogrske, obravnavana ustava ni začela veljati, veljala je ustava, ki jo je sprejel ogrski parlament 11. aprila in jo je cesar sankcioniral.

Provizorični volilni red za državni zbor z dne 9. 5. je določal, da se za senat izvoli izmed veleposestnikov na Štajerskem 9, na Koroškem 3, na Kranjskem 4 in v Primorju 4 člane (merilo je bilo višina obdavčitve). Za poslansko zbornico je bilo predvidenih na Štajerskem 19 članov in v Gradcu 2, na Koroškem 6 in v Celovcu 1, na Kranjskem 9 in v Ljubljani 1 ter v Primorju 9 in v Trstu 2 in Gorici 1 član (merilo je bilo število prebivalstva). Navedena mesta so predstavljala za sebe volilna območja, da bi prišli tako do veljave posebni interesi trgovskega in obrtniškega prebivalstva. Volit-

mark 30, št. 82; Laibacher Zeitung 12. 9. 1848.

⁸ Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 155–156.

⁹ Brauneder: *Die Verfassungsentwicklung in Österreich*, str. 88–90.

¹⁰ *Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steier-*

¹¹ PGS 76, št. 49; *Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien*, 30, št. 68; *Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark* 30, št. 40; Brauneder: *Die Verfassungsentwicklung in Österreich*, str. 90–93.

ve za poslansko zbornico so bile indirektno, volilci so volili volilne može, ti pa poslance po sistemu absolutne večine. Dežele so bile razdeljene na volilne okraje, ti pa na volilne distrikte. Volilno pravico so imeli moški državljani, ki so izpolnili 24. leto starosti, morali so vsaj že 6 mesecev imeti v volilnem okraju stalno bivališče, delavci, ki so prejeli dnevno ali tedensko plačo, niso imeli volilne pravice.¹²

Ponovni val revolucije 15. maja je izsilil ustavno spremembo. Državni zbor je bil reorganiziran – ena zbornica brez senata – pripravil pa naj bi novo ustavo. Ustava z dne 25. 4. je bila razglašena za provizorij. Zato so postale določbe v provizoričnem volilnem redu z dne 9. 5. o volitvah za senat neveljavne. Z uredbo ministrstva za notranje zadeve so 30. maja razširili krog volilnih upravičencev tudi na delavce, ki so prejeli dnevno ali tedensko plačo.¹³

Volitve poslancev za državni zbor so bile od drugega junjskega do prvega julijskega tedna, odvisno od dežele. To so bile druge parlamentarne volitve na Slovenskem, prve so bile meseca maja za nemško narodno skupščino v Frankfurtu. Seveda tedaj niso volili v Prekmurju in nekdanji Beneški Istri, ker ogrski del države in ozemlja, pridobljena po campoforzijskem miru, niso štela k Nemški zvezi.¹⁴

Glede poslancev, ki so bili na podeželju izvoljeni v dunajski državni zbor, je imel dr. Janez Bleiweis mnogo pomislekov. Ko je kot predsednik na izrednem občnem zboru Slovenskega društva (22. 11. 1848) ocenjeval te volitve, je ugotavljal, da je podeželsko prebivalstvo volilo po večini take poslance, ki niso imeli nobenega pojma o tem, o čemer so razpravljali v državnem zboru, da celo ob vprašanju desetine in tlake ne bi mogli ničesar utemeljenega navesti, pa tudi o vseh preostalih, za deželo zelo pomembnih zadevah, niso imeli prav nobenega pojma. Nacionalno vprašanje je bilo takim poslancem povsem španska vas in vendar so

nacionalne pravice tako pomembne in zadevajo v svojih posledicah blaginjo najpreprostejšega kmeta nič manj kot njihova desetina in tlaka.¹⁵

Vlada je pričakovala predloge deželnih stanov o najpomembnejših deželnih interesih še pred sklicem državnega zbora. Prej pa je bilo treba rešiti vprašanje sestave deželnih zborov. Da bi upoštevali glavne deželne interese, so jih morali oblikovati iz zastopnikov posameznih interesov, torej tudi inteligence, industrije, neplemiških veleposestnikov in kmečkega stanu, za to pa je bilo potrebno popolno preoblikovanje stanovskih institucij. V deželah, v katerih te do tedaj niso obstajale, jih je bilo treba na novo oblikovati. Do najspodobnejših poslancev bi prišli na podlagi svobodnih volitev – izbrali bi jih izmed tistih, ki so bili povezani s skupnim interesom. Pri tem so imeli glavno vlogo razširjeni stanovski odbori; ti so morali poskrbeti za oblikovanje in volitve provizoričnih deželnih zborov. To in pa sklic provizoričnih deželnih zborov so odslej izpeljali stanovi sami, seveda z dovoljenjem ministrstva.

Na Štajerskem so provizorični deželni zbor oblikovali po postavljenih načelih tako, da ga je sestavljalo 90 voljenih članov, od teh tretjina veleposestnikov, vpisanih v deželno desko (20 plemiških, vključno z duhovsko klopjo, 10 neplemiških), tretjina poslancev meščanskih občin, tudi z zastopniki univerze, Joanneuma in pomembnejše industrije ter tretjina poslancev podložnega posestnega stanu. Volili so v začetku junija po kurijah, posredno, ustno in javno. Volilno pravico so imeli moški, splošna pogoja zanjo pa sta bila samostojnost in polnoletnost, za volitve v posamezne kurije pa so obstajali še posebni pogoji. Tako je za mestno kurijo obstajal izjemno visok census, 300 gld., v podeželskih občinah pa le 3 gld. Poslance kmečkega stanu so volili po posameznih volilnih okrajih. Sistem kurij in cenzusa je zagotavljal nekdanjim deželnim stanovom in premožnemu meščanstvu večino v deželnem zboru. Ministrstvo za notranje zadeve je potrdilo volilni red, volitve pa so potekale med 5. in 10. junijem.¹⁶ Na Koroškem so 63-članski provizorični deželni zbor volili 23. in 24. junija.¹⁷

Na Kranjskem je razširjeni stanovski odbor 10. maja izvolil svet. Njegovi nalogi sta bili, da se v smislu ustavnega patenta posvetuje o času primernih spremembah dotedanje stanovske ustave in da pripravi predlog, ki bi ga predložili državnemu

¹² Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 79; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 47; Laibacher Zeitung 16. 5. 1848.

¹³ PGS 1848, št. 65; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 101; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 63; Laibacher Zeitung 3. 6., 15. 6. 1848.

¹⁴ Melik: Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem, str. 69–134; Velidova: Volitve v avstrijski državni zbor, str. 431–439.

¹⁵ Laibacher Zeitung 25. 11. 1848.

¹⁶ Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 22–32; Gottsmann: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865, str. 575; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 166–178.

¹⁷ Binder: Der Kärntner Landtag, str. 1719.

zboru. Na seji 2. in 3. junija je odbor sklenil oblikovati deželni zbor provizorično po štajerskem vzoru iz treh delov, ki naj bi predstavljali glavne deželne interese: 18 članov bi bilo iz vrst veleposestnikov, takih, ki so bili doslej upravičeni do navzočnosti na deželnih zborih, ter neplemiških veleposestnikov, vključno z duhovsko klopjo, 14 članov bi bilo poslancev mest in trgov, rudarsko-železarske industrije in inteligence, 18 članov pa bi bilo iz vrst podložnih zemljiških posestnikov iz vse dežele. Člane prve skupine so volili v lantovžu 13. junija vsi veleposestniki, vpisani v deželno desko, tako stanovski kot nestanovski, ki so bili polnoletni in so od svoje posesti plačevali letni davek v višini najmanj 100 gld. Volilna pravica je pripadala le moškim in so jo lahko izvajali samo osebno. Člane druge skupine so volili mesto Ljubljana (6 poslanec), substitucija rudarskega sodišča v Ljubljani (2 poslanca), mesta Kamnik, Kranj, Novo mesto, trg Tržič – torej le kraji, ki naj bi imeli dejansko mestne interese ter v katerih sta se uveljavili industrija in trgovina –, licej in gimnazija v Ljubljani ter rudniški urad v Idriji (po enega poslanca), člane tretje skupine pa so volili podložni zemljiški posestniki po volilnih okrajih.¹⁸

Minister za notranje zadeve je v uredbi z dne 5. 6. 1848 pojasnil glavne zakonodajne naloge bodočega državnega zbora in s tem v zvezi tudi naloge deželnih zborov. *"Ministrstvo napeto pričakuje v prvi vrsti predloge stanov, da bi jih lahko ocenilo in jih vsaj v svojih osnovnih značilnostih predložilo v zakonskem osnutku državnemu zboru. Prav tako je željeno, da bi stanovi sporočili svoje poglede ne le v zadevah, glede katerih se pričakuje njihove določene predloge in sicer posebno glede sprememb deželnih ustav, kakor tudi o načinu odškodnine za zemljiška bremena, ki so bila proglašena za odvezana, marveč da posredujejo svoje izkušnje tudi v drugih nujnih zadevah zakonodaje. Kolikor bi o kakem vprašanju zbrali gradiva ali pripravili predpela, naj jih s svojim spremenim mnenjem pošljejo na Dunaj."*¹⁹

Na Štajerskem je provizorični deželni zbor zasedal od 13. junija do 17. avgusta ter od 6. do 8. novembra in obravnaval predvsem tri vprašanja: zemljiško odvezo, občinski red in bodočo organizacijo deželnega zbora. Za vse tri zadeve je državnemu zboru predložil kljub kratko odmerjenemu času podrobno izdelane zakonske osnutke, seveda pa jih v zboru niso več obravnavali. Ker je imel seje, še

ko je zasedal državni zbor, so se odzvali tudi na njegove razprave. Tako je deželni odbor protestiral proti obema predlogoma za razdelitev dežele, sam pa je predvidel delitev dežele na dve nemški in eno slovensko okrožje.²⁰

Koroški provizorični deželni zbor je zasedal od 17. julija do 8. septembra ter obravnaval zemljiško odvezo, občinsko reformo, deželno ustavo, odpravo patrimonialnega sodstva in šolske zadeve. Posamezna stališča so se močno razlikovala, le pri vprašanju, ali naj bi Koroško uveljavili kot lastno deželo (kronovino), je obstajalo široko soglasje. Deželni zbor se je odzval tudi na razpravo v državnem zboru o razpustitvi obstoječih dežel. Zavrnil je predlog o *"ponižanju dežele na departma"* ali delitvi dežele na nacionalni osnovi. Pripravil je tudi nekaj zakonskih osnutkov.²¹

Na Kranjskem je razširjeni stanovski odbor sklical provizorični deželni zbor za 19. junij. Obravnaval naj bi najpomembnejše deželne interese, kot dokončno organizacijo deželnih stanov, način odveze vseh na zemljiščih temelječih urbarialnih in desetinskih dajatev ter bodočo komunalno in samoupravno ureditev. V skladu z zahtevami patenta z dne 23. 5. je poseben svet že izdelal predlog o načinu odveze desetinskih, tlačanskih in drugih urbarialnih dajatev oziroma storitev, v pripravi je bil novi, na širši, liberalnejši osnovi temelječ predlog občinske "ustave" tako za mesta in trge kot tudi za podeželje. Prvič se je zgodilo, da je nekdo (Mihael Ambrož, poslanec volilnega okraja Višnja Gora) prevajal nemške govore poslancev v slovenščino, dva poslanca kmečkih posestnikov pa sta govorila v slovenščini. Na deželnem zboru so že v uvodu močno kritizirali sestavo deželnega zbora, potem pa se je ta razbil ob vprašanju kmečkega zastopstva in sploh ni obravnaval predloga o načinu odveze. Ne glede na to je razširjeni stanovski odbor poslal ministrstvu za notranje zadeve na Dunaj osnutek zakona o odškodnini za zemljiške in desetinske gosposke ter posebej poudaril upravičenost do primerne odškodnine. Prosil je, da vzame ministrstvo upravičence v zaščito, *"ker kolikor je mogoče sklepati po doslej znanih izidih volitev za državni zbor, bodo v njem veleposestva, vpisana v deželni deski, ostala dejansko brez zastopstva."*²²

¹⁸ AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 488/1848, 489/1848; Laibacher Zeitung 13. 5., 6. 6., 8. 6., 15. 6., 17. 6. 1848.

¹⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 109; Laibacher Zeitung 13. 6. 1848.

²⁰ Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 33–138; Gottsmann: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865, str. 575; Stöckl: Der steiermärkische Landtag, str. 1683; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 257, 163–178.

²¹ Gottsmann: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865, str. 575; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 163–166.

²² AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 488/1848, 489/1848; gl. tudi

Na Goriškem se deželni zbor ni sestel. Sicer so pripravljali volitve po kurialnem sistemu, hkrati pa je bilo na podlagi cesarjevega sklepa z dne 19. aprila sklicano staro stanovsko zborovanje goriške grofije; potem so zastopniki te korporacije zahtevali za veleposest polovico sedežev v provizoričnem deželnem zboru. Notranje ministrstvo je odklonilo sklic takega deželnega zbora z utemeljitvijo, da je neposredno predvidena otvoritev ustavodajnega državnega zbora.

V Istri zaradi različnih zgodovinskih situacij pomesnih deželnih delov in pomanjkanja stanovske tradicije provizorični deželni zbor ni bil sklican.

Državni zbor, ki naj bi sprejel ustavo, je zasedal od 22. julija 1848 na Dunaju, po oktobrski vstaji v prestolnici pa v moravskem Kroměřížu. Na predlog Hannsa Kudliča z dne 26. julija je postala zemljiška odveza tudi v državnem zboru nesporna nujsnost, predmet spora pa je bilo vprašanje odškodnine. Načelni sklep o zemljiški odvezi je bil razglašen 31. avgusta, pri tem je bilo v zvezi z odškodnino v državnem zboru še vedno le na splošno govor o tem, da bi nekatere obveznosti odpravili s plačilom odškodnine, druge brez tega. Potem ko je bil zakon končno izglasovan, ga je cesar naslednjega dne, 7. septembra, podpisal kot svoj akt. S patentom o zemljiški odvezi je bilo določeno, da se podložništvo in razmerja med zemljiškimi gospodi in podložniki z vsemi zadevnimi predpisi nehajo, prav tako pa so sama zemljišča odvezana vseh dolžnosti, temelječih na fevdalnem razmerju. Razen razmerij, izvirajočih iz zemljiškega gospostva v ožjem pomenu besede, vključno z gorskim gospostvom, so bile odpravljene tudi obveznosti in pravice iz desetinskega, zaščitnega, odvetniškega in vaškega gospostva. Patent je določil tudi druga osnovna načela zemljiške odveze. Nadaljnja določila pa je vseboval patent z dne 4. 3. 1849, torej datiran z istim dnem kot oktroirana ustava. Kolonata ta določila niso zajela.²³

Odprava podložniške vezi na podlagi patenta z dne 7. 9. 1848 je imela za posledico, da so morali poskrbeti za novo organizacijo lokalnih oblasti. Na

slovenskem območju so patrimonialne oblasti do tedaj obstajale še na Štajerskem in v celovškem okrožju. Te so morale do uvedbe deželnoknežjih oblasti sodstvo in politično upravo provizorično še nadalje izvajati in zanjo jamčiti, toda na državne stroške, vendar so to obveznost zelo pomanjkljivo opravljale. Po pojasnilu notranjega, pravosodnega in finančnega ministra je lahko tako obsežno in drago preoblikovanje oblasti zaživel le postopoma. Na Kranjskem in v beljaškem okrožju pa so morala dotedanja zemljiška gospostva, ki so po večini še vodila zemljiškoknjižne urade, te še naprej voditi do organiziranja zadevnih deželnoknežjih organov. Sicer pa so obstajali tu deloma deželnoknežji okrajni komisariati deloma deželnoknežje delegirane oblastne okrajne gosposke.²⁴

Za izdelavo osnutka ustave je državni zbor izvolil ustavni odbor, v katerem so bili zastopani po trije poslanci iz vsakega gubernijskega območja. Med tridesetimi člani odbora (izvoljen 1. 8. 1848) je bilo kar pet Slovencev – dva Štajerca (Fran Miklošič in pravnik Jožef Krajnc/Krainz, ki je pozneje postal znan kot pisec prvega sistema avstrijskega civilnega prava, dva poslanca iz kranjsko-koroškega gubernija, okrajni komisar v Radovljici Miha Ambrož in odvetnik Matija Kavčič, iz Primorja pa okrajni komisar Anton Gorup). Pri posvetovanjih ustavnega odbora sta izmed Slovencev najbolj izstopala Kavčič in Krajnc.²⁵

Ustavni odbor je obravnaval v dveh ločenih oddelkih katalog temeljnih pravic ter preostale dele ustave. Kroměříški ustavni osnutek je temeljil na ljudski suverenosti, zato so obravnavi temeljnih pravic namenili poseben pomen, zlasti glede določbe, da vsa državna oblast izhaja iz ljudstva. Med splošnimi določili je bilo ključno vprašanje razdelitev monarhije. Dana sta bila dva predloga, na podlagi katerih naj bi historične ozemeljske tvorbe (dežele) razpustili. Po enem naj bi uvedli departmaje po francoskem vzoru, kar bi omogočilo večjo centralizacijo, po drugem pa naj bi razdelili državo po narodnostih. To so zahtevali nacionalni programi številnih narodov, tudi slovenskega. Na priprav-

7–2, 10; Laibacher Zeitung 6. 6., 8. 6., 24. 6. 1848; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 157, 160–163; Gottsmann: *Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865*, str. 576.

²³ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 188; 31, št. 69; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 109; RGBl 1849, št. 152; Laibacher Zeitung 24. 3., 27. 3., 29. 3., 31. 3., 5. 4. 1849; Amtsblatt zur Laibacher Zeitung 20. 9. 1849; Vilfan: *Zemljiška gospostva*, str. 232–233; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 183–195; Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*.

²⁴ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 197; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 115; Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung 28. 9. 1848. Isto v: Amtsblatt zur Laibacher Zeitung 30. 9., 3. 10. 1848; Laibacher Zeitung 27. 11. 1849; Vilfan: *Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje*, str. 169.

²⁵ Laibacher Zeitung 5. 10. 1848; Vilfan: *Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje*, str. 166; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 183.

ljalnih sestankih ožjega odbora so obravnavali obe možnosti in ju zavrnila. Le predlog, ki je temeljil na načelu historičnih dežel je bil predložen širšemu odboru. Kavčič, ki je že 24. avgusta v državnem zboru nastopil za razdelitev historičnih dežel, se je tudi v debati v odboru izrekel proti ohranitvi takih dežel. V svojem načrtu za razdelitev avstrijskih dežel na 14 enot je predvidel tudi Združeno Slovenijo. Manj radikalni Krajnc je izrecno izjavil, da podpira Kavčičev predlog, kolikor zadeva slovenski del Štajerske, da pa ne bo glasoval za delitev Koroške, ker je tu ločitev narodnosti teže izvedljiva kot na Štajerskem, kjer je jezikovna meja precej določna. Z glasovanjem dne 25. 1. 1849 je ustavni odbor sprejel razdelitev avstrijskega dela monarhije po historičnem načelu na 14 dežel. Na ozemljih s slovenskim prebivalstvom bi bile dežele Štajerska, Koroška, Kranjska in Primorje. Niso pa bili pri tem dosledni, ker so gubernijsko območje Primorje razglasili za deželo in ne Istre, Goriške in Gradišćanske, ki so to območje sestavljale. Če izvzamemo Tirolsko je taka razdelitev prišla tudi v osnutek ustave. Dežele so tako ostale osnovne ustavnopravne celote.

Večje dežele so razdelili na okrožja, in sicer tako, da je bilo v okrožju po 400.000 do 500.000 prebivalcev. Razdelitev je prišla v poštev v šestih deželah, v deželah s slovenskim prebivalstvom pa le na Štajerskem. Tam naj bi nastali dve okrožji. Sklenjeno pa je bilo, da bo razmejitev okrožij določil državni zakon, upošteva je kolikor bo le mogoče narodnost.²⁶

Ustavni osnutek je predvidel federalistično razdelitev zakonodajne pristojnosti. Izvajal bi jo cesar na državni ravni skupaj z državnim zborom, v deželah pa skupaj z deželnimi oziroma okrožnimi zbori. Sklepom vseh zborov je moral cesar kot skupni državni organ s sankcijo podeliti zakonodajno moč. Pri sprejemanju zakonskih sklepov naj bi imel le pravico do odločilnega veta. Da bi državni zbor upošteval federalistično strukturo, je bil zanj predviden sistem dveh zbornic, poleg ljudske še deželne. Poslanci ljudske zbornice naj bi bili voljeni na osnovi neposredne volilne pravice po večinskem načelu, poslance deželne zbornice pa bi volili deželni in okrožni zbori.

Izvršna oblast je sicer pripadala cesarju samemu, kot tudi imenovanje državnih ministrov in vrhov deželne uprave, izvajali pa bi jo ministri, ki so bili parlamentu politično ter državnemu sodišču kot ustavnemu sodišču pravno odgovorni. Vlada,

ne pa cesar, je dobila državni svet kot posvetovalni organ. Pri deželni upravi je prišlo do novosti, sprejete na podlagi intenzivnih pogovorov, in sicer naj bi območja dežel predstavljala tudi državna upravna območja, torej bi ta nadomestila gubernije, gubernije pa naj bi odpravili. V deželah, razdeljenih na okrožja, naj bi bil izvršilni organ namestnik, sicer pa deželni glavar. Omenjeni izvršilni organ naj bi skrbel ne le za državno, ampak tudi za deželno vrhovno upravo. Zanj naj bi bil odgovoren deželnemu zboru. Za okrožno predstojništvo z okrožnim predstojnikom ni bila predvidena tovrstna odgovornost okrožnemu zboru, ker okrožni zbor ne bi bil le zakonodajni organ, marveč izrecno tudi organ uprave, in sicer glede njemu prepuščenih državnih in deželnih zadev.²⁷

Oktoirana marčna ustava, nova organizacija državnih oblasti

Potem ko so cesarske sile zavzele Dunaj, je bila nova vlada pod ministrskim predsednikom knezom Felixom Schwarzenbergom odločena revolucijo končati. Do spremembe je prišlo tudi na prestolu, 2. decembra se mu je odpovedal Ferdinand I, nasledil ga je osemnajstletni Franc Jožef. Novi cesar je v nastopnem manifestu ponovno zagotovil enakost vseh državljanov pred zakonom. Toda odnosi med cesarjem in ministrskim svetom na eni ter državnim zborom na drugi strani so postali na prehodu 1848/49 že zelo napeti. Osrednja sporna točka je postal člen ustavnega osnutka o ljudski suverenosti. O tem se je razpisal tudi politični tisk. Njegova formulacija ni pomenila nič manj kot določitev parlamentarne namesto ustavne monarhije. To ter možnost omejitve pravic monarha pa je bilo povsem v nasprotju z obstoječim sistemom oblasti kot s stališči ministrskega sveta in cesarja. Potem se je ministrski svet odločil, da bo po posvetih s cesarjem sam izdelal ustavo. Predlog, ki ga je pripravil novi notranji minister, grof Franz Stadion, je cesar skupaj s patentom o političnih pravicah sankcioniral, datirano nazaj na dan 4. 3. 1849, ko je kroměříški državni zbor izglasoval osnutek ustave. Hkrati (7. 4.) je cesar državni zbor razpustil, pri tem pa se je skliceval na to, da gremij svoje naloge ni izpolnil. "*Državna ustava za avstrijsko cesarstvo*" je veljala za celo monarhijo, čeprav so na Ogrskem in v Gornji Italiji boji še trajali.²⁸

²⁶ Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 166–168.

²⁷ Brauner: Die Verfassungsentwicklung in Österreich, str. 106–110, 118–120.

²⁸ RGLB 1849, št. 150, 151; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouverne-

Probleme je povzročala tudi pripadnost Avstrije z delom državnega ozemlja Nemški zvezi. Novembra 1848 je namreč nemška narodna skupščina v Frankfurtu začela obravnavati nemško državno ustavo, ki je zvezo držav preoblikovala v zvezno državo z značajem nacionalne države. Tako sta 2. in 3. člen določala, da ne sme biti noben del nemške države združen z nenemškimi deželami v eno državo. Kolikor ima nemška dežela z nenemško deželo istega državnega poglavarja, je treba urediti razmerje med obema deželama po načelih čiste personalne unije.

Avstrijsko notranje ministrstvo je že ob razpisu volitev za nemško narodno skupščino 19. aprila 1848 izjavilo, da se Avstrija ne more nikoli popolnoma odpovedati posebnim interesom svojih različnih, Nemški zvezi pripadajočih ozemelj, da ne more privoliti v brezpogojno podreitev zvezni skupščini ter da se ne more odpovedati samostojni notranji upravi. 13. novembra je kranjski razširjeni stanovski odbor ugotavljal, da bi se morale na podlagi tega avstrijske dežele, ki so doslej pripadale Nemški zvezi, zliti v Nemčijo, preostale pa bi bile prepuščene svoji usodi. Poudaril je, ne da bi zanikal prednosti Nemške zveze držav, da "je nadaljnji obstoj združene Avstrije nujnost, ki je ni mogoče zanikati. Narodni skupščini v Frankfurtu ne morejo priznati pravice, da bi razpolagala z avstrijskimi deželami, od katerih največji del ni nemškega rodu. Kranjska s svojim slovanskim prebivalstvom je sicer brez simpatije in proti svojemu prepričanju, le iz spoštovanja do zakonite oblasti, ki je uvedla volitve za Frankfurt, volila poslance za nemški parlament; te volitve moremo sedaj v deželi samo obžalovati. Potem ko so zadnji postopki v Frankfurtu pokazali, da avstrijski poslanci v frankfurtskem parlamentu niso zmožni prepričati odločitve, ki bi ogrozile nadaljnji obstoj Avstrije v Nemški zvezi držav, prosijo vladarja, da odpokliče avstrijske poslance iz frankfurtskega parlamenta." Poziv cesarju za odpoklic poslancev iz Frankfurta je sprejel tudi izredni občni zbor ljubljanskega Slovenskega društva. Prav tako so v štajerskem provizoričnem deželnem zboru razpravljali o teh določbah osnutka nemške državne ustave, vendar večina ni podprla protesta proti omenjenim sklepom nemške narodne skupščine. Zganilo se je tudi notranje ministrstvo in 11. decembra 1848 prepovedalo vsako dopisovanje c.-kr. oblasti z državnim ministrstvom v Frankfurtu in objavljanje sklepov frankfurtske narodne skupščine ter državnih zakonov brez njegove odobritve. Ko pa je nemška narodna skupščina sprejela ustavo ter zakon o ustanovitvi provizorične centralne oblasti

za Nemčijo, je avstrijska vlada odpoklicala (5. aprila 1849) svoje poslance iz Frankfurta in s tem rešila vprašanje odnosa do Nemčije in obstoj monarhije.²⁹

V Avstriji je nova ustava z dne 4. 3. 1849 med uvodnimi določili navajala enakopravnost vseh narodov. Vsak narod ima nedotakljivo pravico do ohranjanja in negovanja svoje nacionalnosti in jezika. Med državljanskimi pravicami pa je navajala pravico svobodne izbire bivališča, ukinitev odvisnosti vseh vrst, podložniške ali služnostne vezi, enakost pred zakonom, enako dostopnost usposobljenim do javnih služb, varstvo lastnine, pravico do pridobivanja nepremičnin ter izvajanja pridobitnih dejavnosti in prost pretok premoženja znotraj državnih meja. Kar zadeva sodno oblast je ustava določala samostojnost sodišč, izvrševanje sodstva le po državnih organih, varovanje sodnikov pred odpustitvijo z dela ali premestitvijo, ločenost in medsebojno neodvisnost sodstva in uprave, javnost in ustnost sodnih postopkov, akuzatorno načelo v kazenskih postopkih, razsojanje porotnih sodišč v vseh težkih hudodelstvih ter pri političnih in tiskovnih prestopkih. Patent o političnih pravicah, izdan hkrati z ustavo (veljal je le za avstrijski del države) je zagotavljal versko svobodo, neodvisnost Cerkev in verskih skupnosti pri upravi njihovega premoženja in njihovih lastnih zadev, znanstveno svobodo, pravico do osnovne izobrazbe tudi za manjšinske narode v maternem jeziku, pravico do peticije, svobodnega izražanja, zbiranja in ustanavljanja društev, pravico do osebne svobode, ki jo je mogoče omejiti le z zakonom, ter nedotakljivost stanovanja in pisemsko tajnost.³⁰

V bistvu je šlo za iste pravice, kot jih je navajala že ustava iz leta 1848, vendar je časopis Laibacher Zeitung poudarjal, ko je s tem seznanjal bralce, da so to nove stvari za Avstrijo. Precej zanimanja je vzbudila tudi prva javna obravnava tiskovnega sodišča s porotniki v Ljubljani 10. maja 1849. V zvezi z novo ustavo je Laibacher Zeitung objavil prispevek o nujnosti uvedbe slovenskega jezika pri sodiščih na Kranjskem. Naj dodamo, da sta tudi državni zakonik in vladni list s 1. novembrom 1849

²⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 58; RGBl 1849, št. 19; Laibacher Zeitung 27. 4., 18. 11., 23. 11. 1848; Franz Ilwof, Der provisorische Landtag des Herzogthums Steiermark im Jahre 1848, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 4/2, Graz 19001, str. 135.

³⁰ RGBl 1849, št. 150, 151; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 69.

ment-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 69; Laibacher Zeitung 25. 11. 1848; 16. 1., 18. 1. 1849.

začela izhajati v slovenščini. Za izvedbo omenjenih določb pa so bile potrebne številne zakonske spremembe. Tako je patent z dne 17. 3. 1849 o izvajanju pravice do svobodnega združevanja in zbiranja že razlikoval med nepolitičnimi društvi za znanstvene, humanitarne in dobrodelne namene ter med političnimi društvi. Zaradi uvedbe ustnega in javnega sodnega postopka ter porotnih sodišč je vladar podpisal nov provizorični zakon o kazenskem postopku in nov predpis o delovnem področju in pristojnostih sodišč v civilnopравnih zadevah.³¹

Državna ustava je načelno obdržala obliko decentralizirane enotne države z določeno federalizacijo v obliki ustavnega osnutka državnega zbora. Enako se je odločila za kronovine kot edino delitev države. Kot kronovine na Slovenskem našteva vojvodino Štajersko in kraljestvo Ilirija, sestavljeno iz vojvodine Koroške, vojvodine Kranjske, poknežene grofije Goriške in Gradiščanske, mejne grofije Istre ter mesta Trst z okolico. Ministrstvo za notranje zadeve je že 11. marca 1849 pozvalo celovškega in beljaškega okrožnega glavarja, naj odtlej do nove organizacije deželni oblasti pošiljajo na gubernij v Ljubljano le pritožbene zadeve ter primere, o katerih je po obstoječih predpisih pristojen odločati deželni urad. V vseh preostalih političnih zadevah pa je okrožni urad v Celovcu za kronovino Koroško deželna oblast in mora kot tak poslovati z ministrstvom ter bo od njega dobival tudi zahteve. S tem je bila že nakazana rešitev, da bo kraljestvo Ilirija razdeljeno na več državnih kronovin.³²

Naslednji mesec je Laibacher Zeitung ugotavljal, da je bil Trst razglašen za samostojno deželo ter pripomnil, da bo narod šele tedaj, ko bo uveden deželni davek, lahko izrekel pravo sodbo o smiselnosti izločitve vsake stare deželice kot lastne kronovine. Glede Istre, Goriške in Gradiščanske pa je notranje ministrstvo pripravilo osnutek patenta, po katerem bi se te združile s Kranjsko v eno kronovino. Temu so sledili protesti iz tamkajšnjih italijanskih krogov, ki so si prizadevali za položaj kronovine in deputacije iz Istre in Goriške so se na Dunaju potegovale za priznanje samostojnosti. Dunajski časopis Die Presse je objavil članke, ki naj bi dokazovali, da je Istra večinoma italijanska dežela in da bi bila priključitev Kranjski protinaravno

kulturno nazadovanje. Na to se je odzval Laibacher Zeitung in objavil referat gubernijskega svetnika pl. Kreizberga, iz posvetovanja o osnutku kranjske deželne ustave. Ta je utemeljeval, da ima Kranjska polno in nezastarano pravico do območij, ki so bila prvotno sestavni deli prave vojvodine Kranjske, in sicer v območju pazinskega okrožja na celotni sedanjosti okraj Podgrad in dele sedanjega koprškega okraja (prej okraja Fünfenberg in Socerb) ter na staroavstrijsko Istro, ki je bila že 1374 vključena v Kranjsko in je pri Kranjski ostala do 1809, to je na sedanje okraje Belaj, Volosko ter Pazin; v območju goriškega okrožja pa na celotno ozemlje nekdanjega okraja Devin. "Reintegracija je sveta pravica vsakega naroda, ki se ji tudi Kranjska ne more odreči", "razdelitev države je treba tudi pri Kranjski vrniti na častljivo osnovo zgodovine." Kranjska se tudi ni nikoli po svojem doslej zakonitem predstavištvu, stanovih, odpovedala temeljni pravici do reintegracije svoje dežele, marveč jo je pogosto in ob različnih priložnostih skušala uveljaviti. Če bodo na Dunaju upoštevali omenjene želje iz Istre in Goriške, bi se to brez kršitve kranjskega deželne prava lahko zgodilo le z deli dežele, do katerih nima Kranjska pravice, to je do nekdanje Beneške Istre – obrežnega pasu od Milj do Plomina ter kvarnerskih otokov – in pravega ozemlje goriške in gradiščanske grofije vključno z nekaj bivšimi beneškimi enklavami. Dodal pa je, da bi imela tudi združitev istrskega primorja ter preostanka goriškega okrožja s Kranjsko tako z državnega kot narodnostnega stališča številne prednosti. Ni dvomil, da jedro prebivalstva obeh okrožij taki združitvi ne nasprotuje. To jedro je v Istri in na kvarnerskih otokih, razen v bivših beneških mestih, izključno slovansko, prav tako približno sedem osmin goriškega okrožja. Peticije iz bivših beneških primorskih mest utegnejo zelo verjetno imeti osnovo v italijanskih težnjah, ki so jim temelj zelo škodljive skomine in so v nasprotju s pomembnimi državnimi razlogi.

Kreizbergove trditve je Laibacher Zeitung še podkrepil s statističnimi podatki in se pri tem skliceval na brošuro, ki jo je tedaj objavil Peter Kozler na Dunaju *Das Program der Linken des österreichischen Reichstages, mit Rücksicht auf Slowenisch- und Italienisch-Österreich*.³³

³¹ RGBI 1849, št. 171; 1850, št. 25, 237; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 134; Laibacher Zeitung 5. 4. 7. 4., 15. 5., 24. 5., 31. 5. 1849.

³² RGBI 1849, št. 261; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 76; Laibacher Zeitung 15. 3. 1849.

³³ Laibacher Zeitung, 28. 4., 1. 5., 6. 6., 28. 6., 30. 6., 5. 7., 7. 7., 10. 7., 14. 7. 1949; Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči 25. 5., 27. 6., 4. 7., 11. 7., 15. 8. 1849; Granda: Prepis o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre, str. 66–74; Pleterski: O brošuri Petra Kozlerja, str. 379–384.

Upanja, da bodo uresničene slovenske želje, je bilo kmalu konec. Minister Alexander Bach je popustil italijanskim zahtevam in v cesarski uredbi o organizaciji sodišč v Koroški in Kranjski kronovini z dne 26. 7. 1849 je bilo območje Kranjske določeno v dotedanjem obsegu. Po mnenju Laibacher Zeitunga je bila taka odločitev nepričakovana ter je povzročila veliko bolečino. *"Prizadelo nas je, da so bili naši interesi tako malo upoštevani"* ter poudaril, *"da je šlo za to, ali bo Kranjska posebna kronovina in bo s tem naš narod še bolj razkosan; ali bo Kranjska omejena sama nase, nasproti drugim močnim kronovinam in bo zaradi svoje neznatne populacije in kot posledica tega zaradi neznatnega zastopstva v državnem zboru, skoro popolnoma izginila; ali da naj združena s Primorjem zasleduje naravno pot združitve z istovrstnimi, ter po svojem zastopstvu v državnem zboru zavzame spoštovanja vreden položaj. Nadalje je šlo za to, ali bomo našo pravico na višji stopnji morali iskati doma ali v neki tuji deželi. Vprašanja so sedaj odločena: Kranjska je posebna kronovina, in višje deželno sodišče ima sedež v Celovcu."* Teža odločitve je bila pravilno ocenjena, ker je imela daljnosežne posledice, posredno tudi na oblikovanje slovensko-hrvaške meje. Pokazalo pa se je, da tedanji slovenski vodilni krogi, še posebej glede na lastno sestavo in usmeritev, niso bili kos težnjam *"historičnih"* narodov. Bralce pa je Laibacher Zeitung tolažil s sporočilom, da naj bi bil ljubljanski občinski svet poslal vladi peticijo za združitev s Primorjem, za dodelitev lastnega višjega deželnega sodišča ter ustanovitev univerze v Ljubljani. Te zahteve je nadalje utemeljeval dr. Ahačič v posebnem članku, sklicujoč se na stare deželne pravice.³⁴

Formalno je bilo oblikovanje kronovin v Primorju končano s cesarskim sklepom z dne 1. 10. 1849 o organizaciji političnih upravnih oblasti, po katerem je mesto Trst s svojo okolico dobilo položaj državnega neposrednega mesta, pri katerem so samoupravne enote sovpadale (krajevna oziroma okrajna občina z okrožno in deželno), v administrativnem oziru pa je bilo neposredno podrejeno namestniku. Dotedanje goriško in istrsko okrožje so združili v eno kronovino, obsegajočo grofiji Goriško in Gradiščansko ter mejno grofijo Istro s skupnim deželnim zborom; ta naj bi se sestajal v Gorici. Za tako odločitev naj bi govorilo geografsko oblikovanje dežele, ki se v svojem naklonu in v vseh smereh prometa obrača proti morski obali, na njeni dotedanji administrativni zvezi, kakor tudi na okoliščini, da so v vseh njenih glavnih delih analogne nacionalne zmesi, čeprav ne vedno

v enakem razmerju. Interes ter potrebe Trsta kot najpomembnejšega pristanišča in tržišča monarhije pa naj bi bili povsem posebne vrste. Z novim položajem Trsta bi se izognili tudi nevarnostim in škodi, ki bi se mestu pripetila v primeru njegove podreditve drugemu deželnemu zastopstvu s povsem drugačnimi interesi.³⁵

Avstrijske kronovine so dobile po marčni ustavi enotno ureditev, za vsako od preostalih ozemelj (Ogrska, Galicija, Benečija, Lombardija) pa je bila predvidena posebna deželna ustava. Dotedanje stanovske ustave so bile izrecno odpravljene. Po drugi strani pa je bila celotna država odtlej enotno pravno območje. Federalistični element je bil omejen na zakonodajno oblast. Zakonodajca je bila namreč v državnih zadevah dodeljena državnemu zboru, v deželnih pa deželnim. V obeh primerih pa je bila za veljavnost potrebna sankcija cesarja kot skupnega državnega organa, ki je imel pravico do absolutnega veta. Sicer je bil deželam priznan delež tudi pri zakonodaji državnega zbora v okviru gornjega doma.

Za državni zbor je bil določen sistem dveh zbornic, obe pa naj bi bili oblikovani na podlagi volitev. Zgornji dom naj bi sestavljali poslanci posameznih dežel, deloma izvoljeni izmed najvišje obdavčenih, poleg teh pa še po dva člana, ki bi ju volili posamezni deželni zbori s cenzusom. Spodnji dom kot ljudsko predstavništvo naj bi oblikovali z neposrednimi volitvami na podlagi davčnega ali drugega cenzusa. Volitve naj bi bile ustne in javne.

Kot po državnozbornem osnutku ustave je izvršna oblast pripadala izključno cesarju, ta jo je izvajal po odgovornih ministrih in njim podrejenimi uradniki. Cesar je imenoval in odpuščal ministre in nastavljal uradnike v vseh vejah državne službe. Ustava je posebej poudarjala, da je izvršna oblast v vsej državi in v vseh deželah le ena in nedeljiva. Pristojna je bila tudi za izvajanje vseh sklepov deželnih zborov; ni bilo nobene vrhovne deželne uprave na podlagi deželnemu zboru odgovorne oblasti, marveč je pristojnosti deželnega zastopstva izvajal deželni zbor sam ali pa izmed njegovih članov izvoljeni deželni odbor. Ob kroni in izvršni oblasti je bil postavljen državni svet kot posvetovalni organ.

Zmanjševanje obsežnega funkcijskega in upravnega monopola državne uprave naj bi omogočala samouprava. Po ustavi naj bi imela občina neodtujljive pravice, ki jih je ustava vrednotila kot temeljne pravice, tako volitev svojih zastopnikov,

³⁴ RGBI 1849, št. 340; Laibacher Zeitung, 11. 8., 14. 8., 16. 8. 1849.

³⁵ RGBI 1849, št. 420.

sprejemanje novih članov v občinsko zvezo ter samostojno upravljanje lastnih zadev. Kot samoupravne enote je poleg občin predvidevala še okrajne in okrožne občine.³⁶

Vlada si je postavila za cilj oblikovanje močne centralne oblasti s času primernimi reformami pravosodja in uprave ter avtonomnih občin in samostojno se razvijajočih dežel. Prvi koraki za novo organizacijo državnih organov v deželah so bili narejeni že pred začetkom delovanja vlade kneza Schwarzenberga. Dekret takratnega pravosodnega ministra Sommaruge z dne 20. 9. 1848 je prinesel temeljne poteze prihodnje ureditve pravosodja v avstrijskih državah. Redna sodišča naj bi bila okrajna, zborna okrajna, višja deželna sodišča in vrhovno sodišče. Razvrstitev sodišč v stopnje je bilo le deloma podobna tisti, ki je bila uzakonjena v naslednjem letu. Za pripravo nove ureditve je pravosodni minister poslal v dežele komisarje za lokalizacijo in organizacijo, ki so morali izvesti pripravljala dela za reorganizacijo celotnega sodnega sistema ter posebno za ugotovitev bodoče sodne teritorialne razdelitve. Štajerski provizorični deželni zbor je želel pospešiti začetek del na upravnem področju in je 6. novembra 1848 sklenil prositi ministra za notranje zadeve, da omenjenim komisarjem dodelijo politične komisarje, ki bi izvedli politično, tj. upravno okrajno razdelitev; najprej pa naj bi začeli pripravljati občinsko razdelitev.³⁷

Novi notranji minister grof Stadion je v sklopu priprav na reformo in novo razdelitev bodočih oblasti najprej poskrbel za disciplino med uradništvom. Vso oblast v gubernijah je z nedeljeno odgovornostjo poveril deželnim predstojnikom z nalogo, naj odstranijo vse uradnike, ki menijo, da se ne morejo pridružiti usmeritvi ministrstva, ali pa, da so za to nesposobni (28. 11. 1848). Še pred objavo marčne ustave pa je tudi seznanil deželne predstojnike (8. 2. 1849 guvernerja Ilirije Leopolda grofa Welsersheimba) z načeli, po katerih je nameraval izvesti politično administrativno razdelitev dežel, organizacijo oblasti ter občin. Hkrati je naročil, da sestavijo svet iz uradnikov, ki so bili izkušeni v političnem uradnem poslovanju, jim je bil znan duh novih institucij in so se v deželi dobro spoznali, ter da takoj začno priprave na administrativno razde-

litev in uvedbo občinske organizacije. Nujno je namreč potrebno, da se hkrati in v soglasju z deli pravosodnih komisij začno tudi ta pripravljala dela.³⁸

Kot izhodišče je grof Stadion postavil občino. Kjer je bila katastrska izmera že končana – tak primer je bil v Primorju, na Kranjskem in Koroškem – naj katastrske občine določijo kot krajevne občine. Le na ta način bo mogoče doseči, da bo imela vsaka občina sklenjeno ozemlje; to je bilo za ureditev zemljiških knjig in predpisovanje davkov nezogibno. Kjer pa katastrska izmera še ni bila končana, naj bi se držali načela, da se prizna dejansko obstoječa krajevna občina kot taka, pri čemer naj bi bile kar se da upoštevane okoliščine, ki so bile kot vodilo pri katastrski izmeri občin, namreč sklenjenost ozemlja. Občine naj bi se na osnovi svojih naravnih okoliščin in medsebojnih razmerij združevale v župe (*Gau*). Zato je bila nadaljnja naloga sveta pripraviti na osnovi krajevnih razmer načrt razmejitev žup tako na karti kot v obliki preglednice o površini in številu prebivalstva ter določiti njihov sedež. Poznavanje prebivalstva župe je bilo potrebno, ker naj bi bilo osnova za izračun števila odbornikov, ki bi sestavljali okrožni zastop.

Nadalje so morali začeti razmejevati politične, tj. upravne okraje. V interesu državne uprave in potrebne skladnosti pri delovanju administrativnih oblasti in sodišč je bilo potrebno – tako grof Stadion – da se meje obojih okrajev pokrivajo. Čeprav bodo morali imeti po naravi stvari politični okraji na splošno večji obseg kot sodni, so morali kot pravilo upoštevati, da posamezni sodni okraji ne smejo biti razdeljeni na več političnih okrajev; po pravilu bi moral zato en politični okraj obsegati dva ali več sodnih okrajev. Velikosti posameznih političnih okrajev na splošno ni bilo mogoče natančno enotno določiti, vendar je veljalo kot pravilo, da mora vsak okraj obsegati približno 50.000 prebivalcev, z izjemo tistih območij, na katerih so manjše številno prebivalstva in večje terenske ovire zahtevale manjše okraje. Čez štiri mesece (18. 6. 1849) pa je notranji minister že objavil osnutek organizacije sodišč in političnih upravnih oblasti v kronovini Kranjski.³⁹

³⁶ RGBI 1849, št. 150; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 69; Laibacher Zeitung 10. 3. 1849; Brauner: Die Verfassungsentwicklung in Österreich, str. 125–128.

³⁷ Amtsblatt zur Laibacher Zeitung 10. 10. 1848; Vilfan: Organizacija sodišča leta 1849 in narodnostne meje, str. 169–171; Ilwof, Der provisorische Landtag, str. 125–129.

³⁸ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 259; Laibacher Zeitung 16. 12. 1848; Žontar: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849, str. 529.

³⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 147; Žontar: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849, str. 530.

Obsežna pripravljala dela so ustvarila potrebno podlago za objavo organizacijskih predpisov. V prepričanju, da so občine dejansko temeljni kamen celotnega državnega organizma, je cesar kot prvo 7. marca 1849 podpisal provizorični občinski zakon, ki je bil že od začetka leta v javnosti, saj ga je 4. januarja objavil tudi Laibacher Zeitung. Odbor štajerskega provizoričnega deželnega zbora je poslal ministru za notranje zadeve protest, da vsebuje zakon prešteviljen nadzor in ovira občine pri svobodnem poslovanju, da je pri presoji zakonske celote čutiti bojazen pred preveliko centralizacijo ter da bodo odpravljeni deželni zbori. Temeljna značilnost zakona je bila ločitev občinskega področja dejavnosti v naravno in preneseno. Naravno področje dejavnosti je obsegalo vse, kar je najprej zadevalo interes občine in je bilo znotraj njenih meja povsem izvedljivo. Temu nasproti je preneseno področje dejavnosti obsegalo opravljanje javnih zadev, ki jih je občini delegirala država. O zadevah naravnega področja dejavnosti je odločal občinski odbor, za zadeve prenesenega pa je bil pristojen župan.

Zakon je poznal tri vrste samoupravnih enot – "občin" –, poleg krajevnih še okrajne in okrožne. Med krajevnimi in obema preostalima tipoma občin je obstajala velika razlika. V nasprotju s krajevno občino, okrajnimi in okrožnimi občinami ni pripadalo preneseno področje dejavnosti. Njihove naloge so zadevale po eni strani interese okraja oziroma okrožja in po drugi strani skupne interese več podrejenih občin, vendar le glede njihovega naravnega področja dejavnosti. Razlika je bila tudi v tem, da naj bi organe okrajne kot okrožne občine vsakokrat oblikovali organi podrejenih občin, okrožne občine torej ne bi volili prebivalci okrožij. Realizirane so bile le krajevne občine, ne pa tudi okrajne in okrožne. Predstavništvo krajevne občine je bil voljeni občinski odbor. Ta je iz svojega okolja izvolil občinsko predstojništvo, ki so ga sestavljali župan in najmanj dva občinska svetnika. Volitve so bile ustne in javne, volilni upravičenci so bili občani in določeni pripadniki občine, v imenu žena so lahko volili možje.⁴⁰ Za deželna glavna in okrožna, lahko pa tudi druga pomembna mesta, je bilo predvideno, da dobijo z zakonom lastno "ustavo".⁴¹

Sledil je predpis o novi organizaciji sodišč. Temeljne poteze nove sodne ureditve, ki jih je potrdil cesar 14. junija 1849, so predvidevale okrajna sodišča, okrajna zborna sodišča, deželna sodišča, kavzalna sodišča, višja deželna sodišča ter vrhovno in kasacijsko sodišče, njihove pristojnosti ter instančni postopek v civilnih zadevah in kazenskem sodstvu. (Z organizacijskim zakonom za sodišča z dne 28. 6. 1850 so bila kavzalna sodišča združena z deželnimi sodišči v skupino, ki se je glasila: deželna sodišča s trgovskimi in rudarskimi senati ter trgovinska sodišča). Kot posledica akuzatornega načela v kazenskih zadevah so bila vpeljana državna pravdnitva (tožilstva). Pri višjih deželnih sodiščih ter pri vrhovnem in kasacijskem sodišču je bil nastavljen generalni državni pravdnik (generalni prokurator), pri deželnih sodiščih pa državni pravdniki (državni prokuratorji).⁴²

S cesarskimi uredbami je bila nato določena razmejitev območij sodišč v posameznih deželah skladno z novo občinsko in politično razdelitvijo (25. 7. 1849 na Štajerskem, 26. 7. 1849 na Koroškem in Kranjskem, 1. 8. 1849 na Goriškem in Gradiščanskem z Istro ter v mestu Trst z okolico). Štajersko so po dogovoru z notranjim ministrom o politični delitvi dežele razdelili na 67 okrajnih sodišč (od teh jih je bilo 16 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnimi sodišči v Leobnu, Gradcu in Celju. Pravosodni minister dr. Alexander Bach (21. 11. 1848 je zamenjal Sommarugo) je ugotavljal, da je bilo treba pri razdelitvi na deželna sodišča upoštevati različnost teritorija, panoge pridobitnih dejavnosti in narodnost prebivalcev. Tako so celjskemu deželnemu sodišču dodelili južni del Štajerske, po večini s Slovenci naseljeno območje Drave in Save, to je dotedanje celjsko okrožje skupaj z južnim delom dotedanjega mariborskega okrožja, ki je bilo naseljeno skoraj izključno s Slovenci. Izbira Celja za sedež deželnega sodišča, v katerem "je dobila slovenska narodnost svoje najodličnejše zastopstvo, je bila njina posledica načela narodnostne enakopravnosti". Pomanjkljivost njegove "nesrediščne" lege je v veliki meri odpravljala lahka dostopnost, ki jo je zagotavljala skozi območje deželnega sodišča speljana železnica. Gradec je bil določen kot sedež višjega deželnega sodišča.⁴³

⁴⁰ RGBI 1849, št. 170; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 100, 132; Laibacher Zeitung 4. 1., 18. 1., 2. 6. 1849; Polec, Uvedba občin na Kranjskem 1849/50, str. 686–728.

⁴¹ Občinski red za Ljubljano: LGBI 1849, št. 276; Kambič: Pravni in praktični vidiki ljubljanske občinske avtonomije, str. 150–151, 157.

⁴² RGBI 1849, št. 278; 1850, št. 258; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 171; Ogrizek: Sodstvo v letih 1848–1918, str. 139–147.

⁴³ RGBI 1849, št. 339; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 173–175.

Koroško so razdelili na 29 (od teh jih je bilo 5 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnim sodiščem v Celovcu, Kranjsko pa na 32 okrajnih sodišč (od teh jih je bilo 7 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnima sodiščema v Ljubljani in Novem mestu. Pravosodni minister dr. Alexander Bach je ugotavljal, da na Koroškem jezikovne meje med nemško in slovensko govorečim prebivalstvom ni bilo mogoče upoštevati pri sodni razdelitvi, "*ker nista obe ljudstvi niti geografsko, niti glede na promet ali siceršnje interese ločena.*" Kranjsko pa je bilo treba jezikovo obravnavati kot celoto. Višje deželno sodišče je bilo za obe deželi skupno, in to v Celovcu.⁴⁴

Goriško in Gradiščansko, Istro in mesto Trst z okolico so razdelili na 30 (od teh jih je bilo 7 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnimi sodišči v Gorici, Trstu in Rovinju. V Trstu je bilo poleg višjega deželnega sodišča tudi trgovinsko in pomorsko sodišče. Zaradi notranje povezanosti deželnih delov tako geografsko kot gospodarsko, zaradi nagnjenja ljudstev, velikega vpliva, ki ga je imelo trgovsko mesto Trst na interese ter promet sosednjih deželnih delov, pri določitvi območij sodišč višje stopnje niso smeli upoštevati dotedanje meje okrožij. Razdelitev sodnih območij po jezikovnih mejah ni bila izvedljiva, ker so v teh deželnih delih bivali Slovani in Italijani med seboj pomešano. Tako je le Štajerska dobila v skladu z etničnimi načeli oblikovana okrožja.⁴⁵

Konkretno organizacijsko izvedbo so naložili deželnim komisijam za uvedbo sodišč. Nova sodišča so morala začeti delovati 1. 7. 1850. Znatno breme, ki ga je povzročila nova sodna ureditev za državo v primerjavi s stroški za prejšnjo ureditev, je pravosodni minister upravičeval z zagotavljanjem zanesljivega, neodvisnega in učinkovitega izvajanja sodstva, ki bo ustrezalo potrebam dežele in zahtevam časa.

Temeljne poteze za organizacijo političnih upravnih oblasti, ki jih je potrdil cesar 26. junija 1849, so predvidele na čelu uprave političnih okrajev okrajne glavarje, na čelu uprave okrožij okrožne predsednike in na čelu uprave posameznih kronovin namestnike. Okrajni glavar je moral upravljati nižje politično poslovanje, to pa je predstavljalo z zakoni modificirano področje dotedanjih političnih

gosposk in okrožnega urada. Težišče upravne dejavnosti pa je bilo preneseno v okrožja: pritožbe proti odločitvam okrožnih predstojnikov je bilo treba poslati notranjemu ministrstvu. Ker je postalo sedaj okrožje najpomembnejše, so ustvarili večja okrožja. V manjših deželah, ki se niso delila na okrožja, pa so namestnikom obenem zaupali funkcijo okrožnega predstojnika. Avtor Temeljnih potez, notranji minister grof Stadion, ki pa ga je pri objavi predpisa zaradi bolezni nadomestil pravosodni minister dr. Aleksander Bach kot začasni notranji minister (dejansko je bil imenovan za notranjega ministra 28. 7.), je v tem videl možnost, kako bi historične deželne enote odpravili v korist moderne upravne strukture. Tako so se obstoječe tradicionalne dežele sicer ohranile, ne pa njihova vloga kot moderne srednje upravne ravni. To so spoznali tudi štajerski deželni stanovci; odbor provizoričnega deželnega zbora je prosil notranje ministrstvo, naj nova okrajna glavarstva neposredno podredi namestništvu, glede predlaganih okrožnih predstojništev pa počaka, da bo naslednji deželni zbor, sklican na temelju državne ustave, dokončno odločil skupaj z vladarjem o provizoričnem občinskem redu in obstoju okrožnih občin.⁴⁶

S cesarskimi sklepi je bila nato določena organizacija političnih upravnih oblasti v posameznih kronovinah (13. 8. 1849 za Štajersko, Koroško in Kranjsko, 1. 10. 1849 pa za Trst z njegovo okolico, v grofijah Goriški in Gradiščanski ter v mejni grofiji Istri), in sicer po načelih, ki so jih predpisali za Češko (31. 7. 1849). Ta so poudarjala, da politični okraj ni neka samovoljno oblikovana administrativna enota, marveč predvsem na skupnosti interesov temelječ poglavitni dejavnik občinskega življenja, ki najde v okrajnem odboru in na višji stopnji v okrožnem zastopu svoje naravno predstavninstvo. V vojvodini Štajerski je bil za sedež namestništva določen Gradec. Skladno z območji deželnih sodišč so Štajersko razdelili na tri okrožja, od katerih je eno obsegalo Zgornjo Štajersko (dotedanji judenburško in bruško okrožje), drugi Srednjo Štajersko (dotedanje graško okrožje z nekaterimi deli mariborskega okrožja) in tretji Spodnjo Štajersko (dotedanje celjsko okrožje skupaj z južnim delom mariborskega). Glede na pomen mest, ugodno lego ob glavnih rekah dežele ter prometne povezave so bili določeni kot sedeži okrožnih predstojništev Bruck, Gradec in Maribor. Pri izbiri teh mest so upoštevali njihov pomen, ugodno lego ob glavnih

⁴⁴ RGBI 1849, št. 340; Laibacher Zeitung 7. 8. 1849; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 175–182.

⁴⁵ RGBI 1849, št. 343; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 182.

⁴⁶ RGBI 1849, št. 295; Laibacher Zeitung 30. 10. 1849; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 172.

rekah dežele ter prometne povezave. Za Štajersko je bilo predvidenih 19 okrajnih glavarstev, njihova območja pa določena na osnovi sodnih okrajev.

Za Koroško je bil določen Celovec, za Kranjsko pa Ljubljana kot sedež namestnika. Zaradi manjše razsežnosti in enakih interesov njenega prebivalstva delitev Koroške na okrožja niso šteli za potrebno, prav tako ne delitve Kranjske, in to niti zaradi teritorialne razsežnosti niti zaradi števila prebivalstva ali različnih interesov. Na Koroškem naj bi bilo sedem okrajnih glavarstev, na Kranjskem pa deset.⁴⁷

Za Trst ter kronovino Goriško z Gradiščansko in Istro je bil določen sedež skupnega namestnika v Trstu, ki je postal istočasno tudi šef pomorskega gubernija, pristojnega za pomorske zadeve, obsegajoče pomorsko zdravstvo, pristaniške zadeve, patentiranje ladij in konzularne zadeve. Dežela Goriška z Gradiščansko in Istro se je delila na dve okrožji, eno sta tvorili grofiji Goriška in Gradiščanska, drugo pa mejna grofija Istra. Za začetek je bil določen le uradni sedež okrožnega predstojništva v Gorici. Goriško-gradiščansko okrožje je obsegalo 4, istrsko pa 7 okrajnih glavarstev.⁴⁸

Za konkretno izvedbo politične organizacije v deželah so bile imenovane deželne komisije, ki so morale delovati v soglasju s komisijami za uvedbo sodišč. Medtem ko so izvajali pripravljala dela za uvedbo politične organizacije, so morali poskrbeti tudi za konstituiranje občin na osnovi občinskega zakona.⁴⁹

Nove politične oblasti so morale začeti delovati 1. 1. 1850, nova sodišča pa 1. 7. 1850.⁵⁰ Po razrešitvi reklamacij je namestništvo za Kranjsko 8. 3. 1850 objavilo dokončno deželno razdelitev za Kranjsko po deželnih sodiščih, okrajnih glavarstvih, kazenskih okrajnih sodiščih, okrajnih sodiščih, davčnih uradih, katastrskih občinah in naseljih. Obsežen elaborat je dokaz za ta, kako veliko delo je bilo opravljeno.⁵¹ Istočasno s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi so ustanovili vojaško organizirane deželne varnostne straže (žandarmerijo) kot policijski organ, ki naj zagotavlja delovanje državnih oblasti. Pri tem so se zgledovali po lombardski žandarmeriji.⁵²

Konec decembra 1849 so bistveni predpogoji, namreč določitev kronovin v okviru opredelitev državne ustave, reforma občin in organizacija uprave že dosegli tako stopnjo, da je vlada napovedala možnost objave deželnih ustav v avstrijskih kronovinah. S cesarskimi patenti z dne 30. 12. 1849 so dobile nato posamezne kronovine oktroirane deželne ustave ter deželne volilne rede. Zakonodajalec je bil postavljen pred težavno nalogo, kako dati deželnim zborom položaj in ureditev, ki bi ustrezala njihovi dvojni vlogi kot zakonodajnemu telesu v državi ter kot avtonomno odločujočemu samoupravnemu predstavništvu višjega reda v deželi ter kako poiskati razmejitev med državno izvršno oblastjo ter med pristojnostmi odločanja in uprave deželnih zastopstev in njihovih organov. Za razliko od državnozborskega osnutka ustave so bili deželni zbori po marčni ustavi koncipirani kot zastopstva interesov in oblikovani na osnovi neposrednih volitev. Kranjski deželni zbor je štel 32, štajerski pa 60 poslancev. Poslance naj bi volili trije volilni razredi: najvišje obdavčeni v deželi, v volilnem redu navedena mesta, trgi in industrijski kraji ter preostale občine, in sicer okvirno vsak po eno tretjino. Za posamezne volilne razrede je bil določen davčni ali drug cenzus. Volitve naj bi bile vsaka štiri leta in kot državnozborska in občinska praviloma javne. Deželni zbori so imeli zakonodajno pravico v deželnih zadevah, k tem pa so šteli zlasti poljedelstvo, javne zgradbe (grajene iz deželnih sredstev), dobrodne ustanove in deželni proračun. V okviru državnih zakonov bi smeli izdajati ožja določila o občinskih, cerkvenih in šolskih zadevah ter zadevah oskrbe vojaštva. Za vodstvo deželnega zbora je bil predviden predsednik, ki bi ga poslanci izvolili izmed svojih članov.

Deželni zbor naj bi nadalje izvolil izmed svojih članov deželni odbor, ta pa bi skrbel za upravljanje tekočih zadev, dostavljal poročila in zahteve o deželnih zadevah državnim organom v času, ko deželni zbor ni zasedal, ter skrbel za oskrbovanje deželnega premoženja. Na Kranjskem bi imel 5, na Štajerskem pa 6 članov. Po enega člana bi volili poslanci posameznega volilnega razreda, preostale pa celoten deželni zbor.

Stanovske ustave je marčna ustava razveljavila; tekoče stanovske zadeve so morali do volitev v deželne zборе voditi stanovski poverjeniški kolegiji tako kot pred letom 1848. To je pomenilo, da so odpravili komaj oblikovana provizorična deželna zastopstva.⁵³

⁴⁷ RGBI 1849, št. 352, 373, 374, 375; Laibacher Zeitung 21. 8. 1849; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne mej, str. 183.

⁴⁸ RGBI 1849, št. 420.

⁴⁹ RGBI 1849, št. 295; Laibacher Zeitung 6. 9. 1849.

⁵⁰ LGBI za Kranjsko 1849, št. 26; 1850, št. 134; Laibacher Zeitung 27. 12. 1849.

⁵¹ LGBI za Kranjsko 1850, št. 92; Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung 24. 11. 1849.

⁵² RGBI 1849, št. 272.

⁵³ RGBI 1850, št. 8 za Koroško, št. 9 za Kranjsko, št. 12 za Štajersko, št. 26 za Goriško-Gradiščansko in Istro; I. Bei-

"Ustava" Trsta (12. 4. 1850) ni primerljiva s preostalimi deželnimi ustavami. Trst je bil občina, kot državno neposredno mesto pa tudi kronovina, zato je imel njegov mestni svet značilnosti deželnega zbora. Njegova sestava je slonela na povsem drugačnih temeljih kot pri preostalih deželnih zbora. Tržaška mestna "ustava" je bila bližja mestom z lastnim statutom.⁵⁴

V letu 1851 je bilo očitno, da se je nadaljnje izvajanje marčne ustave ustavilo. Razpisane niso bile volitve v državni zbor ter v deželne zbore. Dva predpisa sta že nakazovala prehod v neoabsolutizem: po prvem so postali ministri odgovorni izključno monarhu, po drugem je državni svet postal kot kronski svet izključno posvetovalni organ monarha. Prvo je bilo v nasprotju z ustavnimi načeli, drugo pa z intencijami ustave 1849. Hkrati je vladar pozval vlado, da zrelo in preudarno razmisli o obstoju in možnosti izvedbe ustave.⁵⁵ Tri cesarske uredbe z dne 31. 12. 1851 (t. i. silvestrski patenti) so nato tudi formalno končale zgodnjeustavno obdobje.⁵⁶

Viri in literatura

Viri

- Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 69
Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich
Amtsblatt zur Laibacher Zeitung
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung
Laibacher Zeitung
Landesgesetz- und Regierungs-Blatt
Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči
Politische Gesetzsammlung
Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark
Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibcher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien

Literatura

- Apih, Josip: *Slovinci in leto 1848*. Ljubljana: Matica slovenska, 1888.
- Binder, Iris M.: Der Kärntner Landtag. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1719–1737.
- Brauneder, Wilhelm: Die Verfassungsentwicklung in Österreich 1848 bis 1918. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/1, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 69–237.
- Cova, Ugo: Der Landtag der reichsunmittelbaren Stadt Triest und ihres Gebietes. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1919–1949.
- Gottsmann, Andreas: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/1, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 569–665.
- Grafenauer, Bogo: Slovenski kmet v letu 1848. *Zgodovinski časopis* 2/3 (1848/49), str. 7–68.
- Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1995.
- Granda, Stane: Prepri o nacionalni in državno-pravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49. *Kronika* 37 (1989), št. 1–2, str. 66–75.
- Ilwof, Franz: Der provisorische Landtag des Herzogthums Steiermark im Jahre 1848. *Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark* (1900), št. 4/2, str. 1–153.
- Kambič, Marko: Pravni in praktični vidiki ljubljanske občinske avtonomije od marčne revolucije do propada monarhije. *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani* 55 (1995), str. 119–169.
- Krošl, Anton: *Zemljiška odveža na Kranjskem*, Ljubljana: s. n., 1941.
- Melik, Vasilij: Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. *Zgodovinski časopis* 2/3 (1848/49), str. 69–134.
- Ogrizek, Emica: Sodstvo v letih 1848–1918. *Pravo-zgodovina-arhivi I, Prispevki za zgodovino pravo-sodja* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 139–172.
- Pleterski, Janko: O brošuri Petra Kozlerja. *Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: ZRC SAZU, 1999, str. 379–385.

lageheft zum RGBL 1850, str. 3–12; Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 145.

⁵⁴ RGBL 1850, št. 139; Cova: Der Landtag der reichsunmittelbaren Stadt Triest und ihres Gebietes, str. 1921–1928.

⁵⁵ RGBL 1851, št. 194, 196, 197.

⁵⁶ RGBL 1851, št. 194, 196, 197; 1852, št. 2, 3.

Polec, Janko: Uvedba občin na Kranjskem 1849/50. *Zgodovinski časopis* 6/7 (1952/53), str. 687–728.

Rahten, Andrej: Der Krainer Landtag. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1739–1768.

Stöckl, Edith Marko: Der steiermärkische Landtag. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1683–1718.

Velidova, Ljuba A.: Volitve v avstrijski državni zbor v slovenskih deželah v letu 1848. *Zgodovinski časopis* 40 (1986), str. 431–439.

Vilfan, Sergij: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje (zlasti na Štajerskem in Koroškem). *Zgodovinski časopis* 42 (1988), str. 165–188.

Vilfan, Sergij: Zemljiška gospostva. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog*. II. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 75–239.

Žontar, Jože: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849. *Melikov zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 529–550.

Zusammenfassung

DIE ANFÄNGE DER VERFASSUNGSMÄßIGKEIT IN SLOWENIEN

Am 13. März 1848 brach in Wien eine Revolution aus, die große Veränderungen der Reichsordnung erforderlich machten. Nach zwei Tagen versprach der Kaiser durch ein Patent eine Reichsverfassung und berief die Landstände ein. Diese tagten nicht mehr in ihrer früheren Kurie, sondern wurden auch mit Vertretern von Städten, nichtadligen Großgrundbesitzern und des Bauernstandes erweitert. Sie behandelten vor allem die Frage der Grundentlastung und auch einige andere Fragen wie die Verbesserung des Justizwesens, des Volksschulwesens und des nationalen Erfordernisses. In Wien tagten die Vertreter der Landstände des österreichischen Teils der Monarchie auf dem ständischen Zentralausschuss und beschäftigten sich vor allem mit der Frage der neuen Landesverfassungen, der Gemeindeordnungen und der Grundentlastung. In Zusammenarbeit mit dem ständischen Zentralausschuss arbeitete die Regierung unter Federführung des Innenministers Franz Baron Pillersdorf

eine Verfassung aus, die am 25. 4. 1848 in Kraft trat. Es folgten Wahlen der Abgeordneten zum Reichstag.

Die erweiterten Landstände mussten nun aus den Vertretern der wichtigsten Landesinteressen, d. h. von Intelligenz, Industrie, nichtadligen Großgrundbesitzern und Bauernstand, provisorische Landtage bilden. Die Wahlen der Abgeordneten fanden im Juni statt. Auf der Tagesordnung der provisorischen Landtage standen vor allem die Grundentlastung, die Gemeindeordnung, die Organisation des Landtags, die Änderungen der Landesverfassungen und die Art und Weise der Entschädigung für die Grundlasten.

Der Reichstag, der zunächst in Wien tagte und nach dem Oktoberaufstand nach Kremsier in Mähren verlegt wurde, stimmte über das Gesetz über die Grundentlastung ab, worauf dieses am 7. 9. vom Kaiser als seine Urkunde unterzeichnet wurde. Die Schlüsselfrage bei der Vorbereitung des Verfassungsentwurfs war die Gliederung der Monarchie. Die Vorschläge, an die Stelle der Länder Departements nach französischem Muster treten zu lassen bzw. die Monarchie nach Volksstämmen zu gliedern, wurden nicht angenommen. Die Mehrheit hielt an der Gliederung des österreichischen Teils der Monarchie in 14 Länder nach dem historischen Grundsatz fest.

Nach der Einnahme Wiens durch die kaiserlichen Truppen und der Thronbesteigung Franz Josephs kam es aufgrund der Bestimmung im Verfassungsentwurf über die Volkssouveränität zu immer größeren Spannungen mit dem Hof. Im März sanktionierte dann der Kaiser die Reichsverfassung, die er dem Ministerrat vorlegte, und löste den Reichstag auf. Die Verfassung sah die Kronländer als einzige Gliederung des Kaiserreichs vor. In den Gebieten mit slowenischer Bevölkerung waren als Kronländer zuerst Kärnten und Triest als reichsunmittelbare Stadt anerkannt. Hinsichtlich Istrien, Görz und Gradisca war zunächst vorgesehen, dass sich diese mit Krain zu einem Kronland vereinigen. Doch Innenminister Alexander Bach, aufgrund des italienischen Widerstands unter Druck, gab nach und bildete aus diesem Gebiet zwei Kronländer: Krain in den damaligen Grenzen und ein die Grafschaft Görz und Gradisca und die Markgrafschaft Istrien umfassendes Kronland. Die Kronländer erhielten gemäß der Reichsverfassung eine einheitliche Ordnung, während für jedes der übrigen Länder eine eigene Landesverfassung vorgesehen war; die bis dahin bestehenden ständischen Verfassungen wurden explizit aufgehoben. Die Gesetzgebung fiel in den Reichsangelegenheiten dem

Reichstag und in den Ländern den Landtagen zu, in beiden Fällen war jedoch die Sanktion des Kaisers notwendig. Die vollziehende Gewalt oblag ausschließlich dem Kaiser.

Die Abschaffung der Leibeigenschaft erforderte eine Neuorganisation der lokalen Herrschaftsstrukturen. Am 17. 3. 1849 unterzeichnete der Kaiser ein provisorisches Gemeindegesetz, dem Vorschriften über eine Neuorganisation der Gerichte und Verwaltungsbehörden und im Weiteren die Ordnung der Gemeinden, Bezirksgerichte und Bezirkshauptmannschaften folgten. Einzig die

Steiermark wurde auch in Landkreise gegliedert, wobei die Sprachgrenze zwischen der deutsch- und der slowenischsprachigen Bevölkerung Berücksichtigung fand. Mit dem kaiserlichen Patent vom 30. 12. 1849 wurden den einzelnen Kronländern Landesverfassungen und Landeswahlordnungen aufoktroiert, zu Wahlen in den Reichstag und in die Landtage ist es jedoch nicht mehr gekommen. Drei kaiserliche Anordnungen vom 31. 12. 1851 – die sog. Silvesterpatente – beendeten daraufhin das Frühstadium der Verfassungsmäßigkeit auch in formaler Hinsicht.

1.01 Izvirni znanstveni članek

314.742(73=163.6)"18/1914"

Prejeto: 2. 8. 2007

"Potrebnost in nujnost obrambnega arhiva"¹ (1912): skrb za obstoj Slovencev in izseljenstvo

MARJAN DRNOVŠEK

dr. zgodovine, arhivist in znanstveni svetnik

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek povezuje slovensko izseljenstvo v obdobju do prve svetovne vojne z vprašanjem zavedanja pomena te problematike s stališča ohranjanja arhivskih in drugih virov ter raziskovalnega dela. Bogatejša je takratna publicistika in malo je razprav, ki bi analizirale izseljenstvo tistega časa. To je bil čas bolj političnih, ideoloških in čustvenih odzivov kot pa čas ugotavljanja realnih dejstev, upošteva slovensko izseljenstvo.

KLJUČNE BESEDE: slovensko izseljenstvo, Združene države Amerike, narodnoobrambno delo, arhivsko gradivo, publicistične in znanstvene analize izseljenstva

ABSTRACT

"THE NEED AND THE NECESSITY FOR A PROTECTION ARCHIVE" (1912):
CARE FOR THE EXISTENCE OF THE SLOVENIANS AND SLOVENIAN EMIGRATION

The article links the issue of Slovenian emigration till World War 1 with the issue of the people's awareness as to the importance of this subject, particularly as far as preservation of archival and other sources of research work is concerned. While publicistic work of that time is well preserved, there are but a few papers analyzing the emigration issue of the time. It was a time for political, ideological and emotional experience, and not so much a time for establishing facts in regard to the issue of Slovenian emigration.

KEY WORDS: Slovenian emigration, the United States of America, national-defense activities, archives, publicistic and scientific analyses of the emigration issue

¹ Beseda arhiv izhaja iz grškega 'archéion', in se je z latinskim izrazom 'archivum' prenesla v sodobne jezike. Grška oznaka je pomenila poslopje višjega magistratnega uradnika, pozneje poslopje, v katerem so hranili javna pisma in listine. Glej: Žontar, 2003, str. 18.

Uvod

*"Majhen narod, ki ima dosti vrednih ljudi,
je več vreden ko veliki,
ki obstoja iz samih socialnih ničel."*

Slavko Klepec, 1910

V času velikih kriz v preteklem stoletju, ki so se okrepile v letih pred obema svetovnjima vojnoma, se je pred javnost in zlasti med razmišljajočimi posamezniki postavilo vprašanje: kaj bo s Slovenci, kako ohraniti narodno identiteto, slovenski prostor in ne nazadnje, na kaj se nasloniti v prizadevanjih za obstoj. Maloštevilnost (in ne majhnost!) v omenjenem stoletju ni pomenila prednosti, prav nasprotno. To je bil čas velikih narodov oz. držav, velikih ideologij, gospodarskega in vojaškega ekspanzionizma – vse pa je kulminiralo z vojnoma. Posledice prve in čase druge sta pomenila, da omenjena skrb za obstoj Slovencev ni bil prazen strah. Preteklo stoletje je bil tudi čas, ko se je počasi in vztrajno oblikoval odnos do ostankov preteklosti, tudi arhivskega gradiva. Tudi do izseljenskega arhivskega gradiva. V obdobju fin-de siècle, zlate dobe Avstrije – že z zametki propadanja – so bili tudi slovenski poskusi vključevanja pomena ostankov preteklosti (poleg že priznanega pomena slovenskega jezika in literature), med njimi tudi arhivskega gradiva.

Nedvomno je skrb za arhivsko in drugo kulturno dediščino pomemben temelj ohranjanja slovenske kulturne identitete v domovini in tujini. Odnos do slovenskega izseljenskega gradiva je v preteklosti nihal, tako v vsakokratni Sloveniji kot v izseljenstvu.² Gradivo o migracijah, ki je nastajalo na vseh ravneh vseh državnih okvirih, v katerih so živeli Slovenci, je postal del – če se je le ohranil – današnje arhivske dediščine. Bolj neoprijemljivo pa je gradivo, ki je nastajalo – in še vedno nastaja – med izseljenci v tujini. Načeloma je stvar arhivske zakonodaje države, v katero so se izselili.

S prispevkom želim osvetliti začetke zavédanja, da arhivsko in drugo gradivo o izseljenstvu pomeni del "orožja" Slovencev tako v delovanju proti germanizacijskim pritiskom na Slovenskem, kot tudi proti "izginjanju" Slovencev v izseljenstvu. Ta zavest se je oblikovala v zadnjih desetletjih obstoja habsburške monarhije, ki sta jo zaznamovala dva fenomena, prvič, vse večje nacionalno nasprotje med slovenskim in nemškim prebivalstvom na vsem slovenskem etničnem ozemlju s poudarkom na severni etnični meji (Koroška), in drugič, iz leta

v leto več izseljevanja Slovencev, predvsem v Združene države Amerike. Obe "grožnji" za obstoj slovenskega naroda sta bili nenehno živi na vseh ravneh slovenskega javnega življenja. Občutek ogroženosti med razmišljajočimi Slovenci je porajal različne oblike nasprotovanj in nasprotnih akcij. To je bilo pomembno tudi, ker Avstrija ni imela večjega poslušarja za ureditev narodnega vprašanja v okviru monarhije, kjer se je krepil napadalni nacionalizem politično in gospodarsko prevladujočega prebivalstva nemške, madžarske in na Primorskem italijanske narodnosti, kot tudi ne vprašanja izseljevanja. Tako ni sprejela izseljenskega zakona³ do svojega propada in mnogi so celo menili, da je s svojim (ne)ravnanjem pospeševala izseljevanje slovanskih narodov v korist Nemcev in Madžarov.⁴ Občutek ogroženosti je imel osnove v narodnostnem preporedu do takrat politično in drugače podrejenih, večinoma slovanskih narodov monarhije, vključno s Slovenci. Nastajale so narodnoprerebne in narodnoobrambne organizacije, ki so krepile slovensko narodnostno (samo)zavest. Ena najpomembnejših je bila leta 1885 ustanovljena Družba sv. Cirila in Metoda, ki je v šolstvu pomenila odziv na nemški Deutscher Schulverein (*1880) in italijansko društvo Lega Nazionale (naslednico Pro Patrie).⁵ Kar zadeva izseljenstvo, naj omenim ustanovitev Družbe sv. Rafaela v pomoč izseljencem na poti in v tujini (*1907), ki je nastala z zamudo, saj jo je Nemčija dobila že leta 1878, na Dunaju pa je delovala od leta 1890. V zaščito slovenskih izseljencev so delovali zlasti v okviru katoliške Cerkve, med posamezniki naj omenim predvsem delo Janeza Evangelista Kreka in poudarjanje izseljenske problematike v krščansko socialnih organizacijah, npr. Slovenski krščansko-socialni zvezi.⁶ V svojem okviru so ustanavljali odseke za izseljevanje, seveda na katoliški osnovi.

Ideje o varstvu oziroma obrambi slovenskih izseljencev

Svarila izseljencem pred izseljevanjem s temnimi stranmi življenja v tujini, izgubo lastne, narodne in verske identitete so bila močna predvsem v ka-

³ Sprejela ga je le ogrska polovica monarhije leta 1903 in ga sankcionirala 1909. Tako je veljal za tisti del Slovencev, ki so živeli v ogrski polovici monarhije. Beneški Slovenci v Italiji so bili podrejeni izseljenskemu zakonu, ki je bil sprejet 31. januarja 1901 in dopolnjen 17. julija 1910. Glej Chmelar, 1974, str. 14 in 140.

⁴ Zavertnik, 1925, str. 258; Banović, 1987, str. 314.

⁵ Vovko, 2004, str. 5; Vovko 1994.

⁶ Kolar, 1992, str. 216–224.

² Drnovšek, 2002, str. 215–223.

toliški Cerkvi, izrekale so jih posamezne javne avtoritete in manj država. Ogroženost in potreba po obrambi izseljencev sta nenehno navzoči v razmišljanjih mnogih, tudi preprostih ljudi, javnih organizacij in društev, v svetu literature, gledališča in najbolj v medijih na prelomu stoletij. Manj so o njej govorili in pisali liberalni in socialistično usmerjeni, prvi zaradi povzdigovanja kapitala in liberalizma, drugi zaradi poudarjanja internacionalizma oz. materializma.⁷ Malo je bilo pozitivnih in zato toliko več negativnih oznak izseljevanja. Skratka, v omenjenem obdobju so prevladovalе ideje o temnih straneh izseljevanja, ki so jih velikokrat povezovali z ogroženostjo zaradi germanizacijskih pritiskov in ne nazadnje razširjenosti pitja alkohola, zlasti žganja, med Slovenci. Vse tri so imenovali rakovo rano slovenskega naroda.⁸

Govorimo o času, ko je leta 1908 politično oblast na Kranjskem prevzela Slovenska ljudska stranka in s tem končala več desetletij dolgo vladavino liberalcev. Političnost tistega časa je bila izrazita, kaže pa se tudi v pogledih do izseljevanja Slovencev.

V nasprotju s številnimi tedanjimi in kasnejšimi trditvami, da so se izseljevali revni in obupani "ubožci" kot brazpravna masa in pod vplivom izseljenskih agentov in nerealnih pričakovanj v tujini, so se v obdobju množičnega izseljevanja v Združene države Amerike pojavljala tudi drugačni pogledi. In sicer, da odhajajo duhovno in telesno močni, ki si želijo napredka, ne pa blede, izžeti, lačni, obupani možje in žene (Anton Korošec, 1906),⁹ "najboljše moči, najbolj pogumni in podjetni možje" (M. M., 1907)¹⁰ ter zdravi, podjetni, odločni in delovni ljudje, skratka: "/.../ Selijo se naši najboljši elementi", in se ne vračajo domov "/.../ v naše, za njih tesne razmere" (Zofka Kveder, 1907). Kvedrova poudarja, da se ni čuditi temu pojavu, saj ga poznajo tudi drugi evropski narodi. S tem opozarja na univerzalnost tega pojava v Evropi. Kljub tem ugotovitvam se strinja, da je to za Slovence poguben pojav in da mu je posvečene premalo pozornosti. "Mi pozabljamo, da je človek največji kapital naroda, da je njegova delavna moč za razvitek vsakega naroda največja vrednostna enota. Dandanes stopa pomen in faktučna vred-

nost posameznika vedno višje," trdi Z. Kvedrova.¹¹

Ali je bila država gospodarsko ogrožena zaradi izseljevanja?

Ves čas množičnega izseljevanja so bile bolj poudarjene temne kot svetle strani, tudi v povezavi z gospodarskimi izgubami oz. pridobitvami Avstrije. Že leta 1891 je duhovnik Franc Saleški Šušteršič (1864–1911)¹² omenil, da poleg slabih ne smemo pozabiti na pozitivne strani izseljevanja. Da Slovenci takrat niso imeli dolarskih milijonarjev, vendar je marsikateri v Ameriki našel boljše življenje. "In kdo ne ve, koliko tisočakov pošljejo Slovenci – Amerikanci vsako leto domov? Nekateri občine po nižjem Dolenjskem in Belokranjskem preživljajo izključno le Amerikanci," še poudarja Šušteršič.¹³

Leta 1907 je M. M. iz Ljubljane poročal o izseljencih. "Izseljevanje je domovini v kvar," je zapisal leta 1907.¹⁴ Od navedenega vira povzema, da so avstro-ogrski državljani od leta 1895 do leta 1899 odnesli v Združene države 3.000.000 dolarjev, potovanje jih je stalo 25.000.000 dolarjev in v domovino so vsako leto poslali okoli 11.000.000 dolarjev, v petih letih 55.000.000 dolarjev. Avtor kaže pribitek, a ga je označil za navideznega, saj gole številke ne vključujejo človeškega dejavnika. Ne povedo, da se izseljenci na delu izmučijo, krepki sicer ostanejo, obubožani, onemogli in pohabljeni pa se vračajo. Ugotavlja, da se Slovenci hitro "poameričanijo", kot je najlepše videti na otrokih, ki jih ne moreš ločiti od Američanov. Govore popačeno slovenščino, a njihov občevalni jezik je angleščina. "Čutijo se že za prave Američane!"¹⁵

Sklicujoč se na razne metode računanja gospodarskih izgub države zaradi izseljevanja ugotavlja A. Šašek, da je obseg velik. Po Frideriku Heyu je ob 300.000 izseljenih na leto iz monarhije znašala izguba 600 milijonov kron (2000 kron na osebo je osnova izseljenčeve "vrednosti", upoštevajoč njegovo vzgojo in prehrano); temu prišteva še 60 milijonov za prevozne stroške (200 kron na osebo), 37 kot obvezni del denarja, ki ga je moral izseljenec imeti pri

⁷ Naša moč, glasilo slovenskega delavstva v Ljubljani, je leta 1913 zapisala: "Kdor pričakuje, da liberalci in rdečkarji resnico pišejo, ta se seveda moti. Zato tudi listi barabske, vlačugarske, poulične šipe pobijajo liberalne in nje vredne vrstnice rdeče stranke ne povejo, da se razven nas 'črnih', 'nazadnjaških' in ne vemo kaj še vse 'klerikalcev' še nihče za izseljence zanimal ni /.../'. Glej: Skrb za izseljence. *Naša moč* VIII/45, 10. 10. 1913.

⁸ Drnovšek, 2003.

⁹ Drnovšek, 1991, str. 28.

¹⁰ M. M., 1907, str. 419.

¹¹ Kveder-Jelovškova, 1907, str. 7. Kvedrovi je bila izseljenska tematika blizu, ne nazadnje zaradi njene lastne "izseljenske" usode v razpetosti med ožjo domovino, Hrvaško in Češko.

¹² Duhovnik, graditelj cerkve, župnišča in (prve) slovenske župnijske šole v Jolietu (Illinois), urednik Amerikanskega Slovenca (1899–1910), avtor knjižice za priseljence Poduk (pouk) rojakom Slovincem (1903).

¹³ Šušteršič, 1891, str. 27.

¹⁴ M. M., 1907, str. 419.

¹⁵ M. M., 1907, str. 419.

vstopu na Ellis Island (125 kron na osebo), 10 milijonov kron, ki so jo imeli izseljenci pri sebi, in še 165 milijonov kron kot posledico nasilne smrti (tj. 33.000 oseb po 5000 kron). Skupno je to pomenilo 872 milijonov kron na leto. To je manjkalo gospodarstvu monarhije.¹⁶ Prihranki izseljencev, ki so jih pošiljali domov, je Hey ocenil na 300 milijonov kron, to pa pomeni, da je bil saldo v korist Amerike dobrih 572 milijonov kron. Komentator *Občinske uprave* meni, da Heyeva bilanca ni pravilna, saj ni upošteval povratnikov, raznih odpravnin za nesreče ipd.¹⁷ Po Beckerjevi metodi je znašala izguba za državo v celoti 560 milijonov kron in po izračunih ekonomista Jannascha kar 3.152 milijonov kron. Na podlagi ameriškega statističnega gradiva je Karel Englisch¹⁸ izračunal, da se je v letih 1901–1909 izselilo iz Avstro-Ogrske 1.883.362 oseb, tj. 4,7 odstotka vsega prebivalstva. To je po njegovem pomenilo gospodarsko izgubo v višini 3.766.724.000 kron.¹⁹ Da bi bil udarec za državo večji, je iz nemških pristanišč, zlasti Bremna in Hamburga, odpotovalo kar 1.816.706 državljanov, iz Trsta in z Reke, kjer je imela domicil avstrijska Austro-Americana, pa v enakem obdobju le 66.656 oseb. Avstrijski izseljenci so plačali nemškim družbam 363.341.200 kron (200 kron na osebo), Austro-Americana pa je dobila samo 13.331.200 kron. Na podlagi gradiva "ameriškega delavskega urada" so približno izračunali, koliko denarja so prinesli izseljenci s seboj v Ameriko. Tako so Čehi v obdobju 1901–04 prinesli 1.086.181 kron, v obdobju 1905–08 že 1.798.446 kron, v letu 1909 pa 195.266 kron. Slovenci so v istem obdobju prinesli v Združene države okrog pol milijona kron. V teh devetih letih naj bi bo Heyevem računu država izgubila skoraj 5 milijard kron.²⁰ Zanimiv je odziv pisateljice Zofke Kvedrove-Jelovškove, ki ji izseljenska tematika ni bila tuja in je prej omenjene misli izrazila v bolj preprosti in nazorni obliki:

"Še vedno se najde pri nas kratkovidnih ljudi, ki v izseljevanju našega ljudstva v Ameriko ne vidijo nobene nevarnosti. Istina mnogo ameriškega denarja pride k nam. Ali mi vidimo same svote, ki prihajajo, onih svot, ki se zgube z izseljenci v nič, teh ne vidimo. Pomisliti moramo, da nosi vsak izseljenec seboj toliko in toliko gotovega denarja za pot in prvi začetek v Ameriki. Že to so ogromne svote. Selijo

*se naši najboljši elementi. Zdravi, podjetni, energični, delavni ljudje, armada, katere izguba je nenadomestljiva in nepoplajljiva z onim denarjem, ki ga pošiljajo domov."*²¹

Juro Adlešič se je kot 25-letni mladenič bal, da bo izseljenske prihranke, ki so prihajali v domovino, žena zapravila ("Ko zagleda žena svetle cekine, se oživijo njeni ženski čuti in vstajajo njene ženske potrebe, ki jih je prej morda mož krotil. Ženska gospodari s srcem in ne z umom; zato gre tudi denar to pot."). Če se je pridružil še alkohol, je bilo toliko slabše.²² Mimogrede, ženske so bile trn v peti tudi Janezu Evangelistu Kreku, ki je v članku (1907) priporočil, da bi uvedli prisilno gospodarstvo na kmetijah, ki so jih zapustili "očetje". Zakaj? Ker se splošno ve, da trpijo občine in cele skupnosti. "/.../ ko gospodari zapuščenca žena na kmetiji!"²³ Dotaknil se je tudi ameriških bank, v katere so Slovenci nalagali svoj denar in se obregnil ob nezaupanje izseljencev domačim posojilnicam in hranilnicam. Nezaupljiv je bil tudi do ameriških bank. Adlešič je predlagal, prvič, da naj bi izseljenci pošiljali prihranke v domače posojilnice, kjer naj bi bil denar varen, in drugič, ker so izseljenci neradi pošiljali majhne vsote, je predlagal, da bi se v posel vključila Zadružna zveza, da bi organizirala pošiljanje denarja v domovino.²⁴ Newyorškega bankirja Franka Sakserja sploh ni omenjal.²⁵

Skratka, velik del denarja je odhajal z izseljenci v tujino, zlasti v Združene države Amerike. Tudi iz slovenskega prostora. V duhu iskanja negativnih strani izseljevanja iz države ne smemo zanemariti denarnega pritoka v nasprotno smer, ki je težko ugotovljiv, saj so bile oblike pošiljanja različne, od nakazovanje po pošti do pošiljanja v zasebnih pis-mih.

Juro Adlešič in načrt obrambnega delovanja na izseljenskem področju (1909)

Že omenjeni Juro Adlešič (1884–1968)²⁶ se je

¹⁶ Hey, Friderik: *Unser Auswanderungswes(s)en und seine Schäden*. Wien und Leipzig, 1912.

¹⁷ *Občinska uprava*, VII (1912), št. 15, str. 116.

¹⁸ Englisch, *Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik*.

¹⁹ Šašek, 1912, str. 256–257.

²⁰ Šašek, 1912, str. 257.

²¹ Kveder-Jelovškova, 1907, str. 7.

²² Adlešič, 1909, str. 184–187.

²³ "Slovenski Rafael. Postava o izseljencih. Poroča dr. Janez Ev. Krek. *Domoljub* 48 (1907), str. 763.

²⁴ Juro Adlešič, *Naše izseljenišvo*. *Narodni gospodar* XIV/ 14, 25. 7. 1913, str. 233–234.

²⁵ Frank Sakser (1859–1933), slovenski podjetnik, bankir, urednik in potovalni agent v New Yorku. Zaradi propada njegove Frank Sakser State Bank v času velike krize (1929–1932) je ubožal. Umril je v Ljubljani. Glej Arnez, 1966, str. 106–109.

²⁶ Pravniki, katoliški intelektualec, prvi predsednik samostojne Družbe sv. Rafaela, obnovljene 16. oktobra 1927 v Ljubljani. Od decembra 1935 do junija 1942 tudi ljubljanski župan.

vklučil v razmišljanje o izseljenskem vprašanju in trdil, da je dolžnost slovenske žurnalistike in publicistike zastaviti pero proti izseljevanju. Časopisje s svojimi suhoparnimi novicami o Ameriki mu je bilo premalo. Zato je sklenil: "*Treba se je o naših izseljencih mnogo natančneje poučiti.*"²⁷ Zavzemal se je za evropske vzore, saj so mnoge države imele posebne državne urade (komisariate) ali zasebne družbe, ki so vodile zadeve svojih izseljencev. Bile so informativne in nadzorne, hkrati so skrbele za izseljence v tujini (stiki z njimi). Po Buzku²⁸ je Adlešič prevzel primer izseljenskega komisariata v Švici, ki je deloval v okviru oddelka za zunanje zadeve in je zastopal interese vseh švicarskih izseljencev. Posređoval jim je navodila, informacije, nasvete in priporočila in imel stike z občinskimi uradi, duhovščino in zasebnimi zaupniki, ki so posređovali med izseljenci, ter z "osrednjo organizacijo". V Angliji so delovala "zasebna društva" v tesni povezanosti z delavskimi organizacijami. V Nemčiji je zanje skrbel "vnanji urad" (*das auswärtige Amt*); leta 1901 so sprejeli sklep o organiziranju informativnih pisarn po švicarskem zgledu, ki so dajale brezplačne informacije, ustno ali pisno, posredno prek zaupnikov ali neposredno. In celo več, piše Adlešič, Nemci in Angleži so prek nacionalnih kolonizacijskih družb kupovali zemljo in naseljevali "*domače nemške izseljence na lastno odgovornost*" (Južna Amerika). Celo Italija je poznala krajevne in občinske izseljenske komiteje, ki so jih sestavljali župan, župnik, zdravnik, zastopnik kmetov in zastopnik delavcev. V njih so bili zastopani vsi sloji, napredni in konservativni, in vse je bilo pod javnim nadzorom. Samo v Avstriji ni sledu o tem, meni Adlešič.²⁹ Potrebnost tovrstnih organizacij na Slovenskem je utemeljeval z oceno, da je bilo dve tretjini vseh izseljencev "*neomikanih in neukih, ki silno potrebujejo navodila in sveta.*"³⁰ Pred očmi je verjetno imel območje monarhije, ko je zatrjeval, da je to opaziti zlasti pri Slovanih in Madžarih, povsod drugod pa naj bi bil večji delež inteligence med izseljenci. Kar zadeva pismenost, se je Adlešič motil, saj je bilo nepismenih Slovencev od konca 18. stoletja do konca 19. stoletja vse manj – od 90 odstotkov se je zmanjšalo število nepismenih na približno 20 odstotkov.³¹ In tudi avstrijske šole niso bile tako slabe in naraščala je bralna kultura.³²

Adlešič se je zavzemal za lokalne organizacije v kmečkih in delavskih društvih s centrom v Ljubljani in sčasoma razširjene "*na ves slovanski jug enotno.*"³³ Pričakoval je tudi državno denarno podporo. Osrednji odbor v Ljubljani naj bi navezal stike z društvi v Ameriki in preučil razmere v Argentini. Cilj je bil s pomočjo avstrijskih konzularnih predstavništev pomagati izseljencem pri zaposlovanju, sklepanju dogovorov z ladijskimi družbami (od tega bi organizacija imela provizijo za lastno delovanje) in vključitvi duhovnikov, ki uživajo med ljudmi veliko zaupanje. Vse v dobro slovenskim izseljencem, saj, po Adlešiču: "*lažje se je boleznim obvarovati nego rano izleči.*" Že obstoječo "*podružnico Rafaelove družbe v Ljubljani kot podružnico splošne avstrijske Rafaelove družbe*" je označil za preozko pri delu, predvsem pri preventivi. Zavzemal se je za omejeitev izseljevanja in je vso krivdo za množičnost izseljevanja pripisoval izseljenskim agentom ("*Slednjim na prste stopiti in jih popolnoma izpodriniti, to bi bila lepa naloga take izseljeniške družbe.*")³⁴ Njegov cilj je bil delo zastavljene organizacije z zasebne ravni dvigniti na raven "*deželne organizacije.*"³⁵ Ne preveč prikrito se je zavzemal, da bi se slovenski izseljenski tok iz tovarn in rudnikov v Severni Ameriki preusmeril "*na rodovitne poljane Argentine.*" Da bi Ameriko še bolj očrnil, navaja pismo prijatelja, v katerem piše, da bi kaki dve četrtini Slovencev odpotovali domov ("*Dasi ravno zaslužijo dobro in so zdravi, vendar imajo manj kot – nič.*") in da jih kar 99 odstotkov "*pogine vsled bede in siromaštva*" in le en odstotek doživi, da se je "*iz kranjskega kravjega pastirja [se je] evoluiral ameriški gentleman.*"³⁶ Adlešič je imel ta zapis "očividca" za resničnega in ne pretiranega, saj so mu to potrjevale pripovedi sicer neimenovanih povratnikov.

Skratka, Adlešič opozarja na pomen propagande proti izseljevanju v časopisju in na društvenih shodih, zavzema se za ugodna posojila za vse, ki so "prisiljeni" oditi v tujino, jih čim bolj seznanjati z vsem in "*tako izpodriniti nevarne in škodljive agente,*" poskrbeti za njihovo "*dušno in telesno varstvo*" na poti in v tujini, preučiti razmere v Argentini in v ugodnem trenutku usmeriti tja slovenski izseljenski tok. In ne nazadnje se zavzema za nadzorovanje žena s

²⁷ Adlešič, 1909, str. 179.

²⁸ Buzek, 1901. Jozef Buzek (1873–1936), pravnik, statistik, ekonomist in politik poljskega rodu.

²⁹ Adlešič, 1909, str. 180.

³⁰ Adlešič, 1909, str. 181.

³¹ Vodopivec, 2001, str. 61.

³² Vodopivec, 2006, str. 130.

³³ Poleg slovenskega ozemlja je imel v mislih še Hrvaško, Dalmacijo in Bosno. Glej Adlešič, 1909, str. 189.

³⁴ Izseljenski in potovalni agenti nikakor niso krivci za množično izseljevanje Slovencev v Združene države. Poenostavljeno rečeno, oni so samo prodajali vozne karte in vabili že odločene izseljence v svoje pisarne, npr. v Kolodvorski ulici v Ljubljani. Glej Drnovšek, 2006.

³⁵ Adlešič, 1909, str. 182–183.

³⁶ Adlešič, 1909, str. 185.

pomočjo "posebnih zaupnikov".³⁷ Še eden od mnogih, za katerega ženski svet ni bil vreden zaupanja. Razpravo je napisal na Dunaju, kjer je študiral pravo in je imel na voljo bogato literaturo. V obdobju poudarjanja narodne ogroženosti se je mladi Adlešič bolj ukvarjal z organizacijskimi vprašanji in primerjalnimi analizami. Udeležil se je slovensko-hrvaškega katoliškega shoda v Ljubljani (1913);³⁸ na njem je govoril o ljubezni do domače grude. V čustveno zanesenem govoru s poudarkom na vrednotah "domačije" v odnosu do tujine ne more zanikati razlogov za odhod (želje po samostojnosti, lastni eksistenci, dómu in gospodarstvu), vendar poudarja, da mlade obeh spolov "žene v mesta in tujino ter jih za vedno pogubi naši domovini in našemu narodu".³⁹

Varstvo izseljencev na poti in v tujini: Rafaelova družba (1907)

V resoluciji S. K. S. Z. iz Maribora (1905) najdemo mnogokrat zapisane zahteve Cerkve na Slovenskem, da se izseljenci "obvarujejo moralne in gmotne škode in da ostanejo zvesti veri in narodnosti." Med drugim je bila postavljena zahteva, da bi po vseh župnijah in društvi vodili "statistiko izseljencev, krajev, kjer bivajo, zaslužka, ki ga imajo, in razmer v katerih živijo."⁴⁰ To je eden od dokazov, da je obstajala želja po evidentiranju stanja oz. zbiranju podatkov. Ali je bil sklep realiziran, bo treba še raziskati.

Najbolj neposreden stik Cerkve na Slovenskem z izseljenstvom je bil stik prek Rafaelove družbe. Družba sv. Rafaela je bila kot podružnica avstrijske (dunajske) družbe (*1890) ustanovljena v Ljubljani leta 1907. Škofijski odbor "avstrijske družbe sv. Rafaela v varstvo katoliških izseljencev" je ustanovil škof Anton Bonaventura Jeglič že leta 1903, naslednje leto je prav ta odbor izdal tudi brošuro "Kažipot za izseljenca". Leta 1908 so ameriški Slovenci ustanovili Družbo sv. Rafaela v New Yorku. Glavni namen družbe je bila zaščita oz. obramba izseljencev na poti in pri prvih korakih v novem okolju. Pomagala je z nasveti in priporočili. Njena temeljna naloga je bila bolj informativna. Med drugim je objavljala informacije v *Občinski upravi*, glasilu Kmetске županske zveze. V njem je imela rubriko "Vestnik Ra-

faelove družbe". Z letom 1910 je Rafaelova družba odprla lastno pisarno v Ljubljani, in sicer v palači Zadružne zveze na Dunajski cesti 32.⁴¹ V pomoč naj bi jim bili t. i. "izselniški odseki" v okviru izobraževalnega društva Slovensko-krščanske socialne zveze na Kranjskem, Štajerskem, Goriškem in Koroškem. Vendar je šla glavšina izseljencev mimo pisarne Rafaelove družbe, saj so na začetku leta 1913 ugotavljali, da so od zadnjega občnega zbora imeli v pisarni 352 izseljencev, ki so dobili navodila, društveni znak in priporočilni listek.⁴² Do srede leta 1913 so dobili 370 pisem in vlog in odgovorili s pismi in dopisnicami 118-im dopisnikom. Osebo se jih je oglasilo 547.⁴³ Tudi finančno poslovanje je bilo skromno. Podpore so dobili od deželnega odbora za Kranjske (1000 kron) in centrale Rafaelove družbe na Dunaju (900 kron).⁴⁴ Skratka, najmočnejši so bili na informativnem področju z rednimi nasveti "Ne v Ameriko!". Njen simbolni pomen ni bil majhen, saj so se šteli za eno od evropskih družb sv. Rafaela, potrditev pa so našli tudi na mednarodnem zborovanju delegatov vseh narodov meseca septembra 1912 na Dunaju, ki je bilo posvečeno varstvu izseljencev.⁴⁵ Imeli so tudi podporo dežele Kranjske. Tako je kranjski deželni odbor na pobudo Evgena Lampeta sodeloval pri sprejetju sklepa (5. aprila 1913), da morajo županstva opozarjati na pomen Rafaelove družbe. Ta sklep so morala županstva javno razglasiti.⁴⁶ Skratka, Rafaelova družba je bila obrambna pri varovanju izseljencev na poti v svet. Bolj kot v dejanskem delovanju je bila njena moč v simbolnem pomenu, saj je bila del "svetovne" mreže te katoliške organizacije.

Katoliško časopisje je bilo vedno navedeno kot sredstvo, ki "ohranja" slovenskost in vernost izseljencev v tujini. Na slovenskih katoliških shodih lahko najdemo pozive k naročanju in branju le-teh v tujini. Tako je zdravnik Vinko Gregorič (1857–1933) že na prvem katoliškem shodu (1892) poudaril pomen te "velesile". V resnici je na prelomu stoletja prišlo do pravega "booma" časopisja tako na Slovenskem kot v Združenih državah Amerike.⁴⁷ In ob tem poudarimo, da je takratno časopisje dragocen vir za spoznavanje slovenske migracijske problematike. Nedvomno je bila infor-

³⁷ Adlešič, 1909, str. 189.

³⁸ Bil je tudi član odseka za zunanje priprave in sprejemne komisije. Kot član Socialno-ustavnega odseka je imel predavanje Skrb za zdrava in cenena stanovanja. Na tretjem slavnostnem zborovanju, 27. avgusta, je govoril o ljubezni do domače grude. Glej Slovensko-hrvatski, 1913, str. 277–286.

³⁹ Slovensko-hrvatski, 1913, str. 280.

⁴⁰ M. M., 1907, str. 421–422.

⁴¹ Občinska uprava VI (1910), št. 18, str. 139.

⁴² Po uradnih poročilih se je samo iz Kranjske leta 1912 izselilo 4.326 oseb. Glej Drmovšek, 1999, str. 417.

⁴³ Občinska uprava VIII (1913), št. 13–14, str. 110–111.

⁴⁴ Občinska uprava VIII (1913), št. 1, str. 7.

⁴⁵ Občinska uprava VIII (1913), št. 4, str. 30.

⁴⁶ Občinska uprava VIII (1913), št. 7, str. 54–55.

⁴⁷ Bajec, 1980.

macijsko-medijska povezava med slovenskim in ameriškim prostorom eden od vrhov tedanje dobe, saj so glasila z obeh strani prihajala prek Atlantika, ki jo jih na svoj način dopolnjevali migracijska korespondenca in ne nazadnje ustni viri, npr. Američanov na obiskih doma oz. povratnikov iz Amerike in od drugod po svetu.

Katoliška Cerkev na Slovenskem je v zadnjih dveh desetletjih pred izbruhom prve svetovne vojne posvečala večjo pozornost urejenosti dokumentov, ki so jih morali imeti izseljenci. Pred odhodom je priporočala obisk pri domačem dušnem pastirju, tudi zato, da izseljenca "lahko opozori na to in ono, ker potrebuješ tudi kakega pisanja, izpričevala seboj na pot, da se ž njim izkažeš, kdo in odkod da si. Ako šele pozneje iz tujine domov prideš po kako potrebno listino, se ti lahko odgovori: te ne poznam, tudi ti mene nisi poznal /.../ Bilo bi razžaljenje za dušnega pastirja, ki ima skrb zate, ako bi se ti ne zdelo pred odhodom vredno reči mu: Z Bogom!"⁴⁸

Tako najdemo obrobno opozorilo na pomen osebnih dokumentov v skupnem škofovskem pismu duhovnikom in vernikom Ilirske cerkvene pokrajine (1913), v katerem so omenjeni osebni dokumenti cerkvenega izvora (krstni izpisek o sebi in svojih, spričevalo o zakonskem ali samskem stanu), ki naj bi jih pokazali slovenskemu župniku v Združenih državah.⁴⁹ Osebni dokumenti in zlasti potni list so postajali vedno pomembnejši pri prehajanju meja in izkazovanju osebne identitete.⁵⁰

Jurij Trunk in zbiranje gradiva za knjigo *Amerika in Amerikanci (1909–1912)*

V letu 1912, ko se je na svoji prvi vožnji iz Evrope v Ameriko potopil parnik Titanik in je v Ljubljani izšel ponatis knjige Jakoba Alešovca *Ne v Ameriko!*, je v knjižni obliki izšlo delo duhovnika Jurija Trunka *Amerika in Amerikanci*. Izdal ga je v samozaložbi, natisnila pa ga je tiskarna sv. Mohorja v Celovcu. Knjiga predstavlja za tisti čas založniški podvig, njena odmevnost pa je bila šibka in za avtorja skoraj finančno pogubna. Z današnjimi očmi bi jo lahko opredelili kot zgodovinsko-etnološko in sociološko-antropološko analizo Združenih držav in tamkajšnjih Slovencev. Avtorju ni bila tuja tudi potopisna izkušnja, tako da jo je izkoristil pri pisanju te knjige. Danes bi njegovo pot označili kot

delo na terenu, saj je Združene Amerike prej obiskal kar štirikrat, tj. (1) spomladi 1909, (2) od oktobra 1909 do aprila 1910, (3) maja 1911 in (4) jeseni 1911.⁵¹ Na prvih dveh potovanjih je neuspešno posredoval med Frankom Sakserjem in Družbo sv. Mohorja, vendar mu je to prineslo kar nekaj znancev v Ameriki. Njegov potopis s tega potovanja je objavljial v celovškem *Miru*.⁵² Za pomoč pri zbiranju gradiva je zaprosil ameriške Slovence. Tako je v *Glasi naroda* (1911) objavil "*Poživ vsem slovenskim rojakom*", ki je bil bolj namenjen finančni strani projekta, v prošnji ameriško-slovenskim duhovnikom pa prepoznamo Trunkovo željo, da bi mu pomagali tudi pri zbiranju gradiva za zgodovino slovenskih naselbin. Pričakoval je, da mu bodo pošiljali "zgodovine" posameznih naselbin, in obljubljal, da bodo objavljene z njihovim podpisom. Zanimali so ga tudi življenjepisi, npr. "*Životopis kakega Slovenca-naseljenca, ki je bolj globoko posegel v zgodovino svojih rojakov*".⁵³ Velik poudarek je dajal osebam (zlasti duhovnikom) in informacijam o rojstnih podatkih, starših, sorodnikih, posvečenju in delovanju duhovnikov, potovanjih, obdobju delovanja v kaki naselbini in o opravljenem delu, npr. zidavi (nedvomno cerkev, župnišč, šol), stroških, pa o društvih in številu teh, o cerkvenih in posvetnih društvih, enotah, uveljavljenih osebah itd. Zanimalo ga je slikovno gradivo. Vedno je hkrati prosil tudi za denar za stroške in izid knjige.

Fran Ilešič⁵⁴ je v suhoparnem poročilu v *Slovanu* ocenil 4. in 5. zvezek, in zapisal: "*Avtor izkuša po vprašalnih polah dobiti nekako sliko ameriških Slovencev: Ime slovenske naselbine? Kdaj so prišli tje prvi Slovenci? Kateri? Koliko jih je zdaj? Koliko družin? Ali imajo posestva? Kam zahajajo v cerkev? Katera društva imajo?*"⁵⁵

Mnogo so se odzvali na njegov poziv, pozdravljali idejo o knjigi, drugi so ji nasprotovali še pred izidom. Neuresničljivost projekta za enega človeka in strah pred reklamo za odhajanje v Ameriko sta bila dva zadržka, npr. pri Janu Kalanu,⁵⁶ Juriju

⁴⁸ Kalan, 1909, str. 515–516.

⁴⁹ Prečastiti duhovščini in vernikom ilirske cerkvene pokrajine pozdrav in blagoslov v Gospodu! *Ljubljanski škofijski list* 11 (1913), št. 123, str. 141.

⁵⁰ Lloyd, 2003.

⁵¹ Končno je odšel v ZDA zaradi rezultata koroškega plebiscita (1920) in razočaranosti nad Avstrijo in Kraljevino SHS leta 1921, in se ni več vrnil. Glej Klemenčič, 1999.

⁵² Podlistek. *Iz popotne torbe (I–VII)*. *Mir*, 1909, št. 40, str. 229–230; št. 41, str. 235–236; št. 42, str. 241–242; št. 43, str. 247–248; št. 47, str. 271–272; 48, str. 277–278; 1910, št. 1, str. 1–2; št. 2, str. 7–8; št. 3, str. 13–14; št. 4, str. 19–20 in št. 5, str. 25–26.

⁵³ Klemenčič, 1999, str. 88.

⁵⁴ Fran Ilešič (1871–1941), literarni zgodovinar in publicist in v času te ocene profesor v Ljubljani.

⁵⁵ *Slovan* 1912, str. 350.

⁵⁶ Kalan ni verjel v koristnost knjige in celo poudarjal njeno škodljivost zaradi prikazovanja Amerike in preveč "*prijaznem duhu*". Kdor ostane v Ameriki, postane izgubljen za

Troštu iz Clevelanda,⁵⁷ Franku Keržetu⁵⁸ itd. Kerže je menil, da je to projekt za nekaj let v sodelovanju "vsega naroda", ki bi moral biti organizacijsko zastavljen z odbori po vseh naselbinah. Zbirali naj bi ustna pričevanja ("Trebalo bi bilo beležiti ustna poročila, iti od človeka do človeka, kateri je že star naselnik – potem šele bi se zvedelo nekaj."⁵⁹) Drugi so ga podpirali, npr. p. Kazimir Zakrajšek.⁶⁰

Knjiga je bogato ilustrirana z ilustracijama, vignetami in inicialkami slikarja Ivana Vavpotiča in A. K.⁶¹, ter s številnimi fotografijami.⁶² Fotografije v knjigi kar 351. Večina je signiranih s kraticami G. A. (ali G. H.), S. J. V. in BX., le 23 je podpisanih s polnim imenom Anton J. Terbovec.⁶³ Kot trgovec, humorist in navdušen Slovenec je bil Terbovec ena najznamenitejših osebnosti med Slovenci na ameriškem Zahodu. Februarja 1912 je pisal Trunko in mu ponudil svoje fotografije. Fotografija je na prelomu stoletja postala vedno bolj priljubljena, podobno kot razglednice. Pošiljanje lastnih ali družinskih fotografij je bilo zlasti pogosto pri slovenskih priseljencih v Ameriki. Fotografija je navadno dopolnjevala pisano besedo v migracijskih pismih oz. podoba na fotografskem papirju je bila bolj povedna kot mogoče okorno zapisani stavki v pismu.⁶⁴

Glavni Trunkov namen je bil doseči, da bi se Slovenci poučili o Ameriki in tamkajšnjih razmerah. Poudarjeno je zapisal, da naj zaradi njegovega dela nihče ne zapusti domovine in odide po

narod, mnogi versko propadejo. Kdor se vrne, je lahko "v kvar domačemu ljudstvu", saj vsi duhovniki tožijo nad njimi. Skratka, najbolj temačna podoba izseljenstva, ki je Kalana spodbudila zaradi Trunkovega naslova poglavja "V Ameriko!". Glej Klemenčič 1999, str. 93.

⁵⁷ Trošt ga je kritiziral zaradi metodologije dela in bil kritičen do nekaterih trditve ("podatkov"), opozarjal je na potrebo po citiranju angleških in nemških knjig ter mu napovedoval veliko težav ob pisanju in nastajanju knjige. Troštovo pismo je Trunka razjezilo, da je na njegov rob zapisal "/.../ bolela me je glava, ko sem prečital to pismo". Glej Klemenčič 1999, str. 93–94.

⁵⁸ Frank Kerže (1876–1961), pisatelj in publicist, ustanovitelj več glasil in urednik, npr. čikaškega mesečnika Naš gospodar (1912–13).

⁵⁹ Klemenčič, 1999, str. 92–94.

⁶⁰ V Trunkovem arhivu, ki ga hrani Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, je bogato gradivo o nastajanju Trunkove knjige. Glej Klemenčič, 1999, str. 75–135.

⁶¹ Verjetno je to Anton Koželj (1874–1954), ilustrator, opremljevalec številnih knjig z realističnimi ilustracijami, spretnimi risbami v vesnanski domačijski tradiciji in secesijski maniri. Glej *Enciklopedija Slovenije* 1991, str. 356.

⁶² Drnovšek, 1998 (a); Drnovšek 1998 (b); Drnovšek 1989.

⁶³ Drnovšek 1998 (b), str. 84.

⁶⁴ <http://isi.zrc-sazu.si/files/galerija/ljubljana/indexslo.html> (16. 7. 2007)

nepotrebnem v Ameriko. Mnogi kritiki so mu očitali, da kaže Ameriko v bolj svetlih kot temnih barvah (npr. Aleš Ušeničnik), drugi so jo pohvalili in priporočali (npr. Janez Evangelist Krek in Michael Opeka), večina pa se pod mnenja v časopisih in časnikih sploh ni podpisala. Ocenjevalec F. T. v *Domu in svetu*, ki je imel v rokah prve snopiče in ne celotnega dela, je Trunkovemu pisanju pripisal znanstvenost in mikavnost podajanja tematike. Pohvalil je njeno strukturo in zapisal: "Nasveti, ki jih Trunk našim izseljencem podaja, so najboljši /.../"; pričakoval je, da bo avtor v osmem delu zbral gradivo o zgodovini slovenskih naselbin in da mu bo zato "zgodovinopisec slovenskega naroda za ta trud gotovo zelo hvaležen".⁶⁵ Marsikaj je dobil tudi po pošti, veliko na svojih obiskih v Združenih državah. Poznal je tudi strokovno literaturo in jo upošteval v svojem delu. Mimogrede, pred odhodom se je učil francoščino in angleščino. Z današnjimi očmi je Trunkova knjiga dober vir za raziskovalce, saj odraža stanje med ameriškimi Slovenci v tem času, avtor sam pa je mnoge pojave in dogodke tudi komentiral, kar daje delu določeno izvirnost in osebni pečat.

"Naše izseljevanje v številkah" (1913)

Zofka Kveder-Jelovškova je leta 1907 uvedla svoj članek v *Naših zapiskih* s tem odstavkom:

"Malo nas je, Slovencev. In neprestano se drobimo ob kerajih, kakor skala, katero polagoma ali vztrajno in neprenehoma razjedajo morski valovi. Na Koroškem in Primorskem, na Štajerskem in celo pri nas v našem ostrju, na Kranjskem, se zožujejo naše meje od desetletja do desetletja. Bujno se razvijajo sosedje okoli nas, mi pa napredujemo počasno, prepočasno za hitri, nepotrpežljivi in silni tek časa."⁶⁶

Glavna težava je bilo izseljevanje v Ameriko.

"Med socialnimi in narodnimi vprašanji je naše izseljevanje eno najvažnejših," je zapisal Ivan Mulaček (1874–1951) v svoji razpravi *Naše izseljevanje v številkah* (1913), ki jo je poslal iz Londona.⁶⁷ Za seboj je že imel izseljensko izkušnjo v Združenih državah (1903–1912), kjer je opravljal različne posle, med letoma 1908 in 1914 je študiral anglistiko na univerzah na Dunaju, v Pragi, Gradcu in Londonu. Bil je učitelj, prevajalec in publicist. V Združenih državah je zbiral gradivo za opis in zgodovino slovenskih naselbin. V rokopisu sta ostala njegov angleško-slovenski slovar in Donesek k ameriški slovenski bibliografiji. Za SBL je napisal vrsto biografij v Ameriki javno delujočih Sloven-

⁶⁵ *Dom in svet* XXVI (1913), št. 1.

⁶⁶ Kveder-Jelovškova, 1907, str. 7.

⁶⁷ Mulaček, 1913, str. 256–266.

cev.⁶⁸ V reviji *Čas* je objavil omenjeno razpravo (leta 1913), ki je nastala po originalnem arhivskem gradivu. Ob pomoči številki želi osvetliti izseljenske razmere na Slovenskem. Opravil je analizo statističnega gradiva, ki ga je hranila deželna vlada v Ljubljani (izseljenska poročila), kritično ovrednotil poročila agentov o izseljenskem gibanju na ljubljanskem kolodvoru; označil jih je za neenotna, nezanesljiva, premalo nadzorovana in pomanjkljiva, skratka "agentovska", kot je zapisal. Do vsega ohranjenega statističnega gradiva je dvomil – predvsem o točnosti podatkov. Najbolj kritičen je bil do dejstva, da uradna avstrijska statistika ni natančna in podrobna. Tako bi morala vsebovati: natančno število moških in žensk (tedaj jih vodili skupaj), njihovo starost in poklic, višino gotovine, ki so jo imeli s seboj, navesti ladijsko družbo, s katero so potovali, natančen cilj, mesto, državo in osebo, h kateri je kdo potoval, razdelitev po mesecih (verjetno statističnih podatkov, op. avt.), razločevanje po narodnostih in podatek, ali je že bil v tujini, kje in število ter druge podatke o tistih, ki so se vrnili iz tujine. V zvezi s podatki Mulaček poudarja, da ne bi imeli samo statistične, ampak tudi praktično vrednost. Ta bi omogočala, da bi na podlagi dobljenih podatkov odpravili ali vsaj omejili nepravilnosti "pri našem izseljevanju".⁶⁹

Žal se je pri njegovem delu zgodila za uporabljeno arhivsko gradivo prava katastrofa. Kot izvedemo iz edine opombe pod črto, v kateri se avtor zahvaljuje grofu Küniglu za dovoljenje za uporabo "aktov" in oficijal Finku za uslužnost in potrpežljivost.⁷⁰ Tega gradiva v spisih deželne vlade ni oz. so ohranjeni le drobcji. Vsa prizadevanja, da bi ga našli v današnjem Arhivu Republike Slovenije, so bila neuspešna.

"Vrnite se v domovino ..."

Že leta 1907 je Fran Maselj–Podlimbarski pisal o slovenskih državnih uradnikih, profesorjih, častnikih, vojaških duhovnikih v okviru monarhije (z oznako "v tujini"); ugotavlja, da so se odtujili domovini (pozabljanje slovenščine in neznanje pri potomcih). Pri mnogih je ugotavljal domotožje in željo po vrnitvi. Zato je pozival upokojence, da se vrnejo domov, saj bodo s seboj prinesli tudi "kapital". Govoril je s preprostimi slovenskimi ljudmi v Bosni, drvarji, ki so se vračali iz Romunije, s težaki, ki so delali na Češkem pri železnici, s slo-

venskimi tovarniškimi delavci na Moravskem in mnogokrat je pri najbolj "topih" ljudeh zasledil iskrico domoljubja. Tudi sam se je ravnal po svoji ideji, saj se je po upokojitvi kot častnik stotnik vrnil v Ljubljano.⁷¹ Gre za obrambni refleks, ki želi z vračanjem v ožjo domovino ohraniti Slovence in jih finančno okrepiti v zvezi s pokojninami, ki bodo porabljene v domovini.

V letu izbruha prve svetovne vojne je F. S. Šegula⁷² podobno pozival Slovence po svetu k vrnitvi. Navajal je dva razloga. Prvič, naj bi se vrnili domov z denarjem oz. vsem premoženjem v "naročje matere" (Slovenije, op. avt.). In zakaj? Ker prehaja – kos za kosom – slovenska zemlja v tuje roke in se rušijo tla pod nogami (vojna, op. avt.). "Pridite, kupujte, rešite rodno grudo!"⁷³ In drugič, zaradi pomanjkanja "duševnih moči", zlasti ljudi, ki so se upokojili. Njihovo znanje in izkušnje bi pomagali domovini. Zato končuje: "Pridite torej od zahoda in izhoda, od juga in severa, čez puščine in 'neskončno' morje, pridite na pobožja Mure, Drave, Save /.../ na obalo sinje Adrije slovanske /.../ prihitite v svojo domovino!"⁷⁴

Skrb za slovensko izseljenstvo je bila navzoča v intelektualnih krogih tistega časa, a bolj v katoliških kot drugih. Nekateri so se zavedali pomena znanstvene analize; zanj so skušali najti kakršnokoli pisno in slikovno gradivo. Meja med tiski in arhivskim gradivom je bila takrat zabrisana. Vendar je Mulačkova statistična analiza na originalnem arhivskem gradivu primer upoštevanja gradiva glede na najrazličnejše objave statističnih podatkov, npr. v takratnem tisku. Žal s tragičnim zaključkom za gradivo samo. Opozoriti je treba na najbolj množično kategorijo pisnega gradiva, ki je nastajalo med izseljenci in domačimi, tj. na izseljensko korespondenco. Številna pisma so bila objavljena v časopisju, večinoma, da bi podkrepili žalostno podobo izseljevanja oz. svarili pred izseljevanjem. Odnos do te korespondence pri Slovencih ni (bil) dober, saj se je je ohranilo malo, zlasti pri preprostih ljudeh, ki so sestavljali izseljensko množico. Občasne najdbe na "boljšem" trgu kažejo, da ta odnos še danes ni častitljiv do dediščine, ki so jo ustvarili naši predniki. Pomanjkanje tradicije hrambe družinskih "papirjev" je znan pojav pri nas. Pri Slovencih se je tega gradiva ohranilo malo, npr. v primerjavi z Nemci, Angleži in skandinavskimi narodi.

⁷¹ Maselj, 1907, str. 62–68.

⁷² Franc S. Šegula (1860–1938), duhovnik, urednik, potopisec in v času izida njegovega članka že upokojenec.

⁷³ Šegula, 1914, str. 32.

⁷⁴ Šegula, 1914, str. 33.

⁶⁸ *Slovenski biografski leksikon*, 6. zvezek, 1935, str. 162–163.

⁶⁹ Mulaček, 1913, str. 257–258.

⁷⁰ Mulaček, 1913, str. 257.

"Prva obrambna razstava"

Narodni radikalec Mihajlo Rostohar v razmišljanjih o novem jugoslovanskem narodu, v katerem morajo prenehati eksistirati Slovenci, Srbi, Hrvati in Bolgari, ne vidi mesta za rešitev slovenskega naroda. Obstaja teza, da je Rostohar prvi Slovenec, ki je javno oblikoval znanstveno stališče do slovenskega in jugoslovanskega vprašanja, čeprav je veliko bolj znano predavanje socialnega demokrata Ivana Cankarja leta 1913 (Slovenci in Jugoslovani, Mestni dom v Ljubljani).⁷⁵ Slovenec z jasno narodno zavestjo bo delal za obstoj svojega naroda požrtvovalno, vztrajno in smotrno, še piše. Ugotavlja, da se slovensko "narodno telo" drobi, ker nima dovolj življenjske sile, tj. slovenske zavesti. Temu drobljenju sledijo tudi Slovenci, ker se izseljujejo, ker ni bilo mogoče dobiti "doma kruha". Se tudi "odnarujujejo" zaradi narodno neprebujene, neizobražene, nizke slovenske kulture in ne nazadnje zato, "/.../ ker jih dovolj ne ščitimo, jim ne dajemo zadostne opore, kakoršno potrebuje narodnostna manjšina sredi tujih kulturnih in socialnih vplivov, ker je naše narodno obrambno delo pomankljivo."⁷⁶

Za rešitev slovenskega narodnega problema navaja štiri temeljne naloge, prvič, sistematično vzgajanje narodne zavesti med širšimi sloji, drugič, izboljšanje narodne kulture in zlasti šolstva, tretjič, doseči narodno avtonomijo, da bi lahko bolje branili "narodne meje", oblikovanje ugodnejše zakonodaje, in četrtič, delo na gospodarskem področju, "ki bo omogočilo, da našim ljudem ne bo treba iti v tujino iskat si kruha, ampak ga bodo našli doma." Temelj gospodarskega razvoja je po njegovem nujna industrializacija. V tem vidi tudi rešitev "našega izseljevalnega vprašanja". Ob tem je naredil konstrukt: če bi 34.000 slovenskih izseljencev v vsakem desetletju v zadnjih petindvajsetih letih pritegnili k Ljubljani, namesto da so odhajali v tujino, bi Ljubljana s 140.000 prebivalcev lahko konkurirala Gradcu in Trstu – seveda ob predpostavki, da se slovenske dežele industrializirajo. Skratka, končuje Rostohar, s tem bi bil rešen "narodni problem" na narodno-obrambnem, gospodarskem, kulturnem in političnem področju, "/.../ ne pa stem, da se ukvarjamo z luzijami, kako se bomo spojili z drugimi Jugoslovani."⁷⁷ Te misli je zapisal v *Napredni misli*, ki jo je urejal. Izhajala je v Krškem in Pragi. V tem času je bil docent na praški univerzi.

Tega leta (1912) je bila realizirana narodno-

obrambna razstava v Ljubljani. Svobodomiselni (liberalni) *Ljubljanski Zvon* je v naklonjenem duhu podal poročilo o razstavi, ki so jo pripravili radikalni dijaki *Akademičnega ferialnega društva Prosveta* v Ljubljani. Že v njegovih pravilih (1907) so bile med drugim poudarjene te naloge: raziskovanje slovanske zgodovine, "življenjske" in izdajanje ter širjenje poljudnih spisov.⁷⁸ Na III. narodnoradikalnem shodu v Ljubljani (1909) je bila na vabilu tudi tema Narodnogospodarsko obrambno in manjšinsko delo.⁷⁹ Skratka, programske zasnove, ki so leta 1912 pripeljale tudi do razstave. Njeno odprtje je bilo 15. septembra 1912 v Jakopičevem paviljonu. Razstavo so si ogledali tudi v Trstu, Gorici, Celju in Mariboru. Povsod je bila, po mnenju poročevalca "-e-", sprejeta z velikim zanimanjem. Njen namen je bil prikaz napredovanja, nazadovanja in zaostajanja Slovencev ter (etnično) mejnega obrambnega dela z diagrami, kartami, slikami in drugim gradivom. Z ozirom na izseljevanje je bilo poudarjeno zmanjševanje števila prebivalstva med dvajsetim in tridesetim letom starosti. To naj bi bil pri Slovencih največji padec v tej kategoriji prebivalstva med vsemi narodi v monarhiji, nedvomno tudi kot posledica izseljevanja. Z optimistično mislijo, da še ni vse izgubljeno in da je marsikaj še mogoče rešiti in pridobiti, je poročevalec poudaril še končni namen razstave, tj. ustanovitev Obrambnega muzeja (arhiva) v Ljubljani, ki bi bil zakladnica za statistike, politike in vsakega obrambnega delavca.⁸⁰

Janko Mačkovšek je v *Napredni misli*, socialističnem glasilu slovenskih, čeških in slovaških izobražencev, podrobneje označil vsebino narodno-obrambne razstave v Ljubljani. Da ima namen propagirati idejo o stalnem obrambnem arhivu v času novih poskusov reševanja narodnega vprašanja v Avstriji, zamisli o preurejanju političnega življenja in povečevanja pomena južnih Slovanov v Evropi, zlasti na vzhodu. To naj bi bil čas tudi za razmislek Slovcem: zakaj nazadujejo, se umikajo na meji in v osrčju [nedvomno pred nemštvom, op. avt.], o gospodarskem stanju "lastnega političnega telesa" in tudi o silah, "ki nam kljub dobrim pogojem prosperiranja (verjetno iz besede "prosperiteta", op. avt.) režejo korenine na najobčutnejših mestih". Nekoliko nerazumljivo namiguje tudi na biološko stran (slovenskega?) "plemena". Zavzema se za zbiranje nemške literature o "pangermanizmu" in tudi "študij znamenitih narodnih

⁷⁵ Kržišnik-Bukič, 1974, str. 331.

⁷⁶ Rostohar, 1912, str. 251–252.

⁷⁷ Rostohar, 1912, str. 252.

⁷⁸ ZAL, LJU-272, Slovensko akademsko ferialno društvo Prosveta Ljubljana. a. e. 1

⁷⁹ ZAL, LJU-272, a. e. 5.

⁸⁰ "-e-": Prvi obrambni arhiv. *Ljubljanski zvon* 30 (1912), str. 624.

gospodarjev" je nujnost, ker tega gradiva Slovenci nimajo zbranega. Na voljo imajo – tako kot drugi narodi – le dela Andréa Chéradama (1871–1948). Citira njegovo delo *La question d'Autriche*.⁸¹ Meni, da celo v univerzitetnih knjižnicah ne najdeš resne literature, kot je npr. *Deutsche Erde*, ki se mnogokrat ukvarja tudi s slovenskimi problemi in objavlja lepe, pregledne in poučne karte in diagrame. V Ljubljani pa sploh ni mogoče dobiti najenostavnejših pripomočkov za študij meje in tudi ne znanih leksikonov občin in specialnih (krajevnih) repertorijev.

Mačkovšek je torej videl potrebo po zbiranju strokovne literature kot podlage za razumevanje in raziskovanje vprašanja "stanja" slovenskega naroda. Obrambno razstavo opredeljuje kot "*kolikor toliko [je] tudi arhiv*." Arhiv oz. "*naše gibanje*" naj bi bil "urejen" po teh načelih:

"*Naše umikanje in napredovanje na meji, notranja kolonizacija, preseljevanje, od kod?, kam? priseljevanje iz neslovenskega ozemlja, od kod?, kam? emigracija, fluktujoča kakor stalna, v šume, na Gornje Štajersko, Westfalsko, v Egipt in Ameriko.*"⁸²

Njegov pristop lahko opredelimo kot kombinacijo zbiranja zlasti tiskanega gradiva in dejavnosti kot take. Razlog zanj išče v "*etičnem naziranju*", gospodarskem, političnem in zdravstvenem – nedvomno slabem (op. avt.) – stanju slovenskih pokrajin. Ob razstavi so imeli dva sestanka predstavnikov obrambnih organizacij; udeležil se ju je predstavnik mesta Ljubljana. Vsi so "enotno" menili, da je "*obrambni arhiv*" potreben in naj bo ideja tudi uresničena, osrednje društvo *Prosveta* v Ljubljani pa naj prevzame prve priprave.

Glasilu *Slovenec* je ostro napadlo razstavo in njene organizatorje. Da je "*nazadnjaška demagogija*", izrazito strankarska in naperjena proti SLS. Da nima nič opraviti "*z narodno ali znanstveno prireditvijo*". Ne zanika sicer truda narodnoradikalnega dijaštva, vendar dvomi o njenih rezultatih.⁸³ Ostro kritizira razstavo zaradi revnosti gradiva in nezanesljivih podatkov. Strinja se, da je izseljevanje negativno, vendar meni, da je "vzdihovanje" nad tragiko krčenja slovenske zemlje in ljudi "kvarno" in upošteva "*narodno statistikacijo*" tudi neresnično, saj se slovenski narod krepi, izseljevanje pa je samo posledica

liberalne gospodarske politike.⁸⁴ Izseljevanje se lahko omeji samo s pametno kmečko gospodarsko politiko, ki jo je začela Slovenska ljudska stranka (SLS) leta 1908, za predhodna desetletja pa so vsega krivi liberalci. Ugotovite liberalcev, da je slovenski narod "zdrav" ima, po *Slovencu*, zasluge le krščanstvo, da se ljudje niso pomehkužili, postali lahkoživci in preverzneži. Krščanstvo brani Slovence pred negativnimi platmi, ki so na drugi strani ravno "vera" modernega materializma in liberalizma.⁸⁵

Ob tem se je pokazala politična razdeljenost kot posledica zmage SLS leta 1908 na Kranjskem. S širšega stališča dogajanj na slovenski politični sceni je treba vedeti, da je leta 1885 ustanovljena slovenska narodnoobrambna organizacija Družba sv. Cirila in Metoda leta 1907 prišla do roba; spremenila se je njena usmeritev. Pretežno slogaška nadstrankarska organizacija z nekoliko liberalnim nadihom, kot jo označuje Andrej Vovko, se je spremenila v odkrito liberalno organizacijo z jasno primesjo radikalizma.⁸⁶ Nato je prišlo do razcepa. Leta 1910 je Slovenska ljudska stranka ustanovila lastno narodnoobrambno organizacijo Slovenska straža.⁸⁷ Narodnoobrambno delo je potekalo po dveh tirih, čeprav so obstajala mnjenja, da je potrebna samo ena organizacija. Prav ob odprtju omenjene razstave se je pokazala nemoč skupnega dela. Liberalnoklerikalna delitev je bila premočna, kot močna pa se je kazala tudi SLS. Očitala je liberalcem, da so razklali Slovence v narodnoobrambno delu. Narodnoobrambno delo bi se moralo, po njihovem mnenju, vezati na politično najmočnejšo in najveljavnejšo stranko, ne pa na manjšinsko (liberalno), čeprav so načelno zapisali, da bi za tem delom morale stati vse "*stranke naroda*". Menili so, da se bo slovenski narod ohranil in napredoval, če se bo gospodarsko okrepilo kmečko ljudstvo. S tem naj bi bili omejeni izseljevanje v Ameriko, preseljevanje v mesta, iz kraja v kraj, in izkoreninjeni pravi in glavni vzroki potujčevanja, ki imajo svoj izvor v gospodarski šibkosti Slovencev. Potrebno naj bi bilo tudi izboljšanje ljudske kulture.⁸⁸

Evgen Lampe, urednik *Doma in sveta*, je v letu 1912 objavil prispevek o muzeju emigrantov v Švici, v kantonu St. Gallen v Rapperswilu ob züriškem jezeru. V starem gradu si je ogledal muzej poljskih izgnancev in beguncev. Osupnilo ga je

⁸¹ A. Chéradame je bil novinar pri Petit Journalu in se je ukvarjal z geopolitičnimi vprašanji. V letih 1901 in 1906 je izdal delo *L'Europe et la question d'Autriche au seuil du XXe siècle* in leta 1902 *L'Allemagne, la France et la question d'Autriche*. V obeh primerih pri Edition Plon. Glej: fr.wikipedia.org/wiki/André_Chéradame – 18k (19. 7. 2007).

⁸² Mačkovšek, 1912, str. 186.

⁸³ Liberalni narodni brambovci. *Slovenec* XI/218 (23. 9. 1912).

⁸⁴ Ali se slovenska zemlja krči? *Slovenec* XI/217 (21. 9. 1912).

⁸⁵ Kako bo slovenski narod napredoval? *Slovenec* XI/217 (21. 9. 1912).

⁸⁶ Vovko, 1994, str. 11.

⁸⁷ Vovko, 1994, str. 34.

⁸⁸ Vsem, ki so dobre volje. *Slovenec* XI/220 (25. 9. 1912).

bogastvo gradiva o poljski zgodovini in poljski politični emigraciji v 19. stoletju. Misel o muzeju kot spominu za potomce in njihova težnja k zbiranju zgodovinskega, znanstvenega, leposlovnega in umetniškega gradiva je pritegnila Lampeta. V biblioteki, namenjeni t. i. "polonici", sta bili zbrani zlasti emigrantsko gradivo in gradivo, povezano z vojno za neodvisnost Poljske. Okvirno navaja podatke, da so v zbirki imeli 55.000 knjig, 12.000 rokopisov, 20.000 tiskanih risb, 1000 map, 1200 "glasbenih proizvodov", 800 fotografij in 2200 originalnih risb, vse pa so hranili v omarah in predalnikih. Ustanovljen je bil leta 1875 in obstaja še danes.⁸⁹ Pri Slovencih tistega časa tega, da bi načrtno zbirali gradivo o izseljenstvu, ni bilo. V okviru obrambne razstave leta 1912 so razmišljali bolj o zbiranju operativnega gradiva, zlasti tiskov, za boljšo organiziranost narodnoobrambnega dela in nič več. Šele v obdobju med vojnama so nastali bolj uresničljivi načrti, manj izvedb.⁹⁰ Vtis je, da se je zavedanje o pomenu arhivskega gradiva o demografskem in narodnem delovanju v tistem času dotikalo redkih raziskovalcev in razmišljajočih posameznikov in da so bili Čehi bolj zavzeti, če imamo v mislih njihov interes za evidentiranje migracijske problematike tistega časa (Jan Auerhan, Jan Heirat, A. B. Svojsik, 1912).

Sklep

Povezovanje obstoja slovenskega naroda z ohranjenjem njegove pisne dediščine je potekalo postopoma in je bolj stvar dvajsetega kot stoletja pred tem. Zgodovinopisje in arhivska prizadevanja so se v času množičnega izseljevanja Slovencev bolj usmerjala v starejša kot novejša obdobja. Glede arhivskega gradiva so bili sprva pomembni muzeji in kasneje zgodovinska društva,⁹¹ zanemariti pa ne smemo upravnih arhivov na vseh ravneh, sodnih in cerkvenih arhivov, v katerih je nastajalo tudi arhivsko gradivo s področja migracij. Za obravnavani čas se je bolj zanimala publicistika in njeni rezultati so danes obravnavani kot vir, npr. Šušteršič (1891), Trunk (1912) in Zavertnik (1925), če omenim samo nekatere. Zavertnik je menil, da je njegovo delo "zgodovinski spis". Hkrati tudi, da mu arhivi v Washingtonu in v drugih mestih niso bili "na razpolago", zato se je bolj naslonil na literaturo in druge

vire. Med njimi je omenjal le tipe, kot so leksikoni, almanahi in časniki. V predgovoru k tretjemu delu piše, da bi verjetno dobil bolj zanesljive podatke o prvem naseljevanju Slovencev v "zaprašenih arhivih", vendar mu čas in denar nista dovoljevala pritegnitev v raziskavo. Ob njegovih razmišljanjih lahko ponovno potrdimo, da se je Zavertnik zavedal pomena arhivskega gradiva. Glede literature oz. njenih sklepov je dopuščal možnost, da so resnični, napačni ali vsaj možni, upoštevajoč – po njegovem mnenju – logično razmišljanje o preteklosti, za ustne vire pa je zapisal: "Ustna poročila so taka kot vsa poročila. Nekatera so pomanjkljiva, druga pretirana, tretja pa popolnoma zanesljiva in resnična," in dodal: "Pismena poročila so najzanesljivejša."⁹² Nič presenetljiv ni bil tudi odziv na vabila za sodelovanje med Slovenci v ZDA. Odzivi so bili tako pozitivni pri političnih somišljenikih kot popolnoma odklonilni med političnimi nasprotniki. Ideološka in politična razdeljenost je pogosto vplivala na (ne)uspešnost posameznikov, ki so hoteli priti do gradiva in napisati kompleksno delo o Slovencih v Združenih državah. Na domačih tleh se je nekaj podobnega zgodilo tudi ob Obrambni razstavi oz. arhivu (1912), ko je bil izražen pomen zbiranja vsakršnega gradiva, tudi arhivskega.

Če postavimo arhivistiko v kontekst obravnavanega časa, moramo vedeti, da so jo imeli za pomožno vedo zgodovine.⁹³ Iz razprave je vidno, da so obravnavanje sodobnega časa označevali bolj za stvar "sociologije" kot zgodovine. Mulačka je uporabil tudi statistično gradivo, ki je bilo še del dokumentarnega gradiva na deželni ravni. To je bil tudi čas različnih "anket",⁹⁴ zbiranja podatkov pri posameznikih z metodo ustne pripovedi ali pisnih poročil ipd. Časopisje tistega časa je postalo pomemben informacijski del pri analizah npr. selitvenih procesov, hkrati pa tudi mnogi uradni objavljeni dokumenti (zakoni, javni oglasi, krajevni repertoriji ipd.). Avstrijska država je uvedla predpise, ki so obvezovali imetnike registraturnega gradiva, da ne uničujejo spisov, ki bi imeli v zgodovinskem ali kakšnem drugem pogledu kako vrednost (npr. 1832, 1843, 1897). Pri oblastnih organih je bil močno razvit smisel za zgodovino in tradicijo v 19. stoletju in so pri opravljanju spisov mislili tudi na potomce.⁹⁵ Zasebna narava gradiva

⁸⁹ Evgen Lampe, V muzeju emigrantov. *Dom in svet* XXV (1912), str. 373–377. Glej: <http://www.muzeum-polskie.org/> (19. 7. 2007).

⁹⁰ Drnovšek, 2002.

⁹¹ Smole, 1976.

⁹² Drnovšek, 1993, str. 13.

⁹³ Žontar, 2003.

⁹⁴ Npr. katoliška Cerkev je leta 1912 po župnijah zbirala podatke o izseljevanju v evropskem kontekstu. Sodelovalc so tudi slovenske župnije. Glej Kolar, 1990, str. 92–98.

⁹⁵ Žontar, 2003, str. 23.

je bila v Avstriji mišljena za zasebne pravne osebe in deloma sploh za vse nedržavne ustanove. Gimnazijski profesor Franc Komatar je leta 1904 zapisal, da je "/.../ neobhodno potrebno inventarizirati privatne arhive, da jih ne bodo uničili ali zavrgli". Misli je na pregled gradiva na deželni ravni, zlasti za potrebe domačega zgodovinskega raziskovanja. Inventarji pa bi omogočali redni nadzor nad arhivskimi fondi.⁹⁶ Nedvomno drži teza, da so arhivi nujni za razvoj nacionalne zavesti in identitete in predstavljajo del nacionalne kulturne dediščine. Tega pomena so se delno zavedali tudi v obravnavanem času pri dokazovanju stanja Slovencev, tudi glede na do izseljevanje. Bolj se je zavest o pomenu arhivskega gradiva in raziskav izseljenstva kot dela krepitve oz. izgube "slovenstva" okrepila šele v naslednjem obdobju, tj. v prvi Jugoslavije.

Viri

ZAL, LJU-272, Slovensko akademsko ferialno društvo Prosveta Ljubljana, mapa 1.

Literatura

Adlešič, Juro: Organizacija slovenskega izseljenstva. *Čas* (1909), zv. 4 in 5, str. 170–189.

Arnez, John. *Slovinci v New Yorku*. New York: Studia slovenica, 1966.

Bajec, Jože: *Slovensko izseljensko časopisje*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1980.

Banović, Branimir: Emigracijska politika Austro-Ugarske i iseljavanja iz Hrvatske u razdoblju 1867–1914. *Migracijske teme* 3 (1987), št. 3–4, str. 313–323.

Buzek, Josef: Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich. *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 10 (1901), I. und II. Teil, str. 441–511, 553–595.

Chmelar, Hans: *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung. Die Auswanderung aus den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1905–1914*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1974.

Drnovšek, Marjan: *Ljubljana – križišče na poti v svet / Ljubljana – the crossroads to the world*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU & Numizmatično društvo Slovenije, 2006.

Drnovšek, Marjan: "Izseljevanje je rakrana na telesu našega naroda". *Historični seminar 4. Zbornik predavanj 2001–2003* (ur. M. Kokole, V. Likar, P.

Weiss). Ljubljana: Založba ZRC, 2003, str. 7–33.

Drnovšek, Marjan: Odnos do slovenskega izseljenskega gradiva: nekaj primerov iz 20. stoletja. *Arhivi* 25 (2002), št. 1, str. 215–223.

Drnovšek, Marjan: Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892–1913. *Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 413–432.

Drnovšek, Marjan (a): *Usodna privlačnost Amerike*. Ljubljana: Založba Nova revija, 1998.

Drnovšek, Marjan (b): Podoba Amerike na ilustracijah Ivana Vavpotiča. *Kronika* 46 (1998), št. 1–2, str. 83–110.

Drnovšek, Marjan: *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914*. Doktorsko delo. Ljubljana: 1993, tipkopolis.

Drnovšek, Marjan: *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Ljubljana: Založba Mladika, 1991.

Drnovšek, Marjan: Odmevnost Trunkove knjige "Amerika in Amerikanci" v letih 1912–1913. *Zgodovinski časopis* 43 (1989), št. 4, str. 606–609.

Enciklopedija Slovenije, 5. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.

Kalan, Janez: Sv. Rafael in izseljevanje na tuje. Govor za 21. pobinkoštno nedeljo, naročen od Družbe sv. Rafaela. *Duhovni pastir*, 26/10 (1909), str. 511–520.

Klemenčič, Matjaž: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva družba, 1999.

Klepec, Slavko (ur.): *Zbirka slovenskih citatov in aforizmov*. Ljubljana: Ig. Pl. Kleinmayer & Fed. Bamberg, 1910.

Kržišnik-Bukič, Vera: Mihajlo Rostohar in Napredna misel. *Zgodovinski časopis*, XXVVV/3–4 (1974), str. 321–346.

Kveder-Jelovškova, Zofka: Slovinci na tujem. *Naši zapiski*, V/1 (1907), str. 7–10.

Kolar, Bogdan: Krek in slovenski izseljenci. *Janez Evangelist Krek 1865–1917* (ur. Stanko Janežič, Janez Juhant). Maribor: Slomškova založba, 1998, str. 117–130.

Kolar, Bogdan: Cerkev in izseljenstvo v letih pred prvo svetovno vojno. *Viri*, št. 3 (1990), str. 92–98.

Kveder-Jelovšek, Zofka: Slovinci na tujem. *Naši zapiski* 5 (1907), št. 1, 7–10.

Lloyd, Martin: *The passport. The history of man's most travelled document*. Thrupp, Stroud Gloucestershire: Sutton Publishing, 2003.

Maselj-Podlimbarski, Fran: Slovincem na tujem. *Koledar Šolske Družbe sv. Cirila in Metoda 1907*.

⁹⁶ Žontar, 2003, str. 33.

Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, str. 62–68.

M., M.: Črtica o naših izseljencih. *Čas*, I, (1907), str. 417–422.

Mulaček, Ivan: Naše izseljevanje v številkah. *Čas*, zv. 4 (1913), str. 256–266.

Rostohar, Mihajlo: Naš narodni program. *Napredna misel*, I/6 (1912), str. 245–253.

Slovensko-hrvatski katoliški shod v Ljubljani 1913 (ur. pripravljali odbor). Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1913.

Smole, Majda: *Zgodovina arhivistike in arhivske službe*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1976.

Šegula, F. S.: Za rodno grudo! *Koledar Šolske Družbe Cirila in Metoda* (1914) Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, str. 31–35.

Šušteršič, Franc Saleški: Slovenci v Ameriki. *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1891*: Celovec: Družba sv. Mohorja v Celovcu, str. 15–27.

Šašek, A.: Izseljevalno vprašanje. *Napredna misel*, I/zv. 6 (1912), str. 253–257.

Trunk, Matej Jurij: *Amerika in Amerikanci*. Celovec: samozaložba, 1912.

Vodopivec, Peter: Temno in sveto ogledalo zgodovine. *Samopodoba Slovencev. Zbornik prispevkov za simpozij ob 75 letnici Slovenskega PEN* (ur. Andrej Blatnik, Veno Taufer, Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenski PEN, 2001, str. 58–63.

Vovko, Andrej: *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.

Vovko, Andrej: Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, 1994.

Zavertnik, Jože: *Ameriški Slovenci*. Chicago: Slovenska narodno podporna jednota, 1925.

Žontar, Jože: *Arhivska veda v 20. stoletju*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

dies die Zeit der Massenauswanderung in die USA war, was die Stärke des Volkes zusätzlich schwächen sollte. In der Öffentlichkeit wurden Stimmen laut, die forderten, dass das Volk aufgrund des Germanisierungsdrucks im Norden und der erwähnten Emigration verteidigt bzw. geschützt werden muss. Vor allem die katholische Kirche legte dafür in der Öffentlichkeit ein starkes Engagement an den Tag, zumal sie mithilfe katholischer Intellektueller, der Rafael-Gesellschaft und der katholischen Presse auf die Gefahr der Emigration aufmerksam machte. Sie beanspruchte für sich das moralische Recht hinsichtlich der Haltung zu dieser Frage. Die meisten publizistisch tätigen Intellektuellen jener Zeit gaben aufgrund der nicht beschlossenen Emigrationsgesetze dem Staat die Schuld. Dieses geistige Klima wird im Zusammenhang mit dem mehr oder weniger ausgeprägten Bewusstsein von der Bedeutung der Erhaltung des archivalischen Erbes und der Erforschung der Emigrationsproblematik gesehen. Einen der Höhepunkte bedeutet 1912 die Organisation einer dem nationalen Schutz gewidmeten Ausstellung in Ljubljana, die überraschend aus den Reihen der national-radikalen Schülerschaft im Rahmen des Vereins Prosveta in Ljubljana kam. Die Ausstellung löste wegen der Organisatoren und des politischen Prestiges einen lebhaften politischen und ideologischen Streit zwischen der katholischen und liberaler orientierten Strömung im damaligen Slowenien aus. Der Kriegsausbruch unterbrach diese Diskussion. Erhalten geblieben sind einige Publikationen, die die Emigration und das Leben im neuen Umfeld behandeln. Zu erwähnen sind ein 1891 in Klagenfurt erschienener Artikel von Franc Šušteršič ("Die Slowenen in Amerika"), das 1912 auch in Klagenfurt erschienene Buch "Amerika und die Amerikaner" des Geistlichen Jurij Trunk, einer der Höhepunkte der damaligen Emigrationspublizistik, und nicht zuletzt das im mehr freiheitsliebenden Geist geschriebene Buch "Die amerikanischen Slowenen" von Jože Zavertnik, das 1925 in Chicago erschien. Trunks Buch wird als typisch historisch-ethnologische und soziologisch-anthropologische Abhandlung jener Zeit bezeichnet. Alle drei Bücher bilden heute eine Quelle zur Erforschung der slowenischen Emigration. Es kann festgestellt werden, dass bei einzelnen Intellektuellen jener Zeit, allerdings in sehr bescheidenem Umfang, das Bewusstsein von der Bedeutung der Erhaltung der schriftlichen Quellen als Grundlage für die Affirmation des slowenischen Nationalbewusstseins aufkommt.

Zusammenfassung

"NOTWENDIGKEIT UND DRINGLICHKEIT EINES ARCHIVS" (1912): DIE SORGE UM DIE EXISTENZ DER SLOWENEN UND DIE EMIGRATION

An der Wende zum 20. Jahrhundert erlebten die Slowenen im Rahmen der Habsburgermonarchie ihre nationale Ausformung. Die slowenisch-deutschen Beziehungen verschärfen sich, und die Angst der Slowenen um ihre nationale Existenz vergrößerte sich zunehmend. Diese wurde auch mit der Tatsache in Zusammenhang gebracht, dass

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.993(497.4)"1897"

347.993(497.4)"1933"

Prejeto: 26. 9. 2007

Poslovanje okrajnih sodišč na primeru poslovnikov iz leta 1897 in 1933

METKA BUKOŠEK

mag., arhivska svetovalka

Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

e-pošta: metka.bukosek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Okrajna sodišča so izvrševala sodno oblast na prvi stopnji. Njihovo delovanje so urejali sodni poslovnik, ti pa so se v preteklih desetletjih večkrat spreminjali. Seveda so spremembe vezane na različna zgodovinska dogajanja. Predvsem smo priča razpadom držav in družbenih ureditev. Posledica so razlike v razvoju pravosodja in njegovega poslovanja. V prispevku sta v ospredju dva poslovnik, ki sta močno zaznamovala sistem poslovanja okrajnih sodišč.

KLJUČNE BESEDE: *okrajno sodišče, sodni poslovnik, vpisniki, imeniki, roki hrambe, stečaj, podjetje, firma*

ABSTRACT

OPERATIONS OF LOCAL COURTS AS SEEN IN THE 1897 AND 1933 RULES OF COURTS

Local courts exercised their judicial power as courts of the first instance. Their operations were regulated by the rules of court, which had over the decades been subjects to frequent changes. Such changes were brought about mostly by specific historical events, predominantly disintegration of states and social order that in turn influenced the development of judiciary and its rules. In the article, the author draws attention to two rules of court that had a profound effect on the system of local court operations.

KEY WORDS: *local court, rules of court, registers, directory of persons, retention periods, bankruptcy, company, firm*

Uvod

Velika prelomnica v delovanju državne oblasti, ki je na določen način poenostavila delovanje uprave in sodstva tudi na nižji stopnji, je bila marčna revolucija. Podoba zapletene organizacija sodišč se je v osnovi ohranila do danes. Dolgotrajni proces ločevanja sodstva od uprave je uspel, res z nekaterimi vmesnimi vložki, v vseh razsežnostih. Seveda je revolucija samo pospešila proces ločevanja, ki je v intenzivni meri potekal že od srede 18. stoletja (s poskusom Haugwitzevih reform) seveda zato, da bi se okrepila centralna oblast. Kot je bilo omenjeno že v poglavju o okrožnih sodiščih, je prinesla nova sodna organizacija večje spremembe na Štajerskem; tam so patrimonialna sodišča delovala vse do marčne revolucije. Seveda to ne pomeni, da je marčna revolucija prinesla vse spremembe, je pa znatno pospešila proces uveljavitve le-teh.

Ustanovitev in vrste novih sodišč je predpisoval cesarski odlok z dne 14. 6. 1849.¹ Odrejal je vrsto sodišč, njihovo hierarhično odvisnost ter njihovo pristojnost, seveda glede na tedanjo kazensko in civilno zakonodajo. Najnižjo stopnjo na hierarhični lestvici so predstavljala okrajna sodišča, sledila so jim deželna sodišča, višja deželna sodišča in vrhovno oziroma kasacijsko sodišče.

Okrajna sodišča so bila sodišča prvega, drugega ali tretjega razreda. Na Slovenskem sta delovali le prvi dve. Sodišča I. razreda so bila okrajna zborna sodišča, ki so v kazenskih zadevah sodila o prestopkih. Sodila so v tričlanskih senatih. Začasni red kazenske pravde² jim je v razsojanje prepustil tiste zločine, ki niso šli pred poroto (javno nasilje brez uporabe orožja in hujše telesne poškodbe, javno nasilje s hudobnim poškodovanjem tuje lastnine, javno nasilje z nevarno grožnjo, napeljava k zlorabi oblasti, nečistost, prekinitev nosečnosti, izpostava otroka, če primer ne gre pred poroto, huda telesna poškodba, tatvina). Na sodiščih II. razreda je izvajal sodno oblast sodnik posameznik.

Zakonu o novi sodni ureditvi je še istega leta sledil cesarski odlok o organizaciji sodišč na Štajerskem,³ ki je predpisoval novo organizacijo in pristojnost sodišč. V začetku druge polovice stoletja se je organiziranost sodstva spremenila z združitvijo okrajnih sodišč in okrajnih glavarstev v okrajne

urade. Od uprave je ostalo ločeno le sodstvo pri zbornih sodiščih 1. in 2. stopnje. To spremembo je odredil cesarski ukaz, tako imenovani Decembrski patent⁴ z dne 31. 12. 1851, njihovo pristojnost pa cesarski ukaz z dne 19. 1. 1853.⁵ Izvzeta so bila le nekatera večja mesta, v katerih so okrajna sodišča delovala naprej ločeno (npr. Maribor, Celje, Ptuj). Deželno sodišče v Celju je skoraj v celoti pokrivalo slovenski del Štajerske, to je nekdanje celjsko okrožje in del mariborskega. Teritorialno je zavzemalo 22 okrajnih sodišč.

Delovanje sodišč sta urejala cesarski patent z dne 3. 5. 1853⁶ in ministrska uredba z dne 16. 6. 1854,⁷ dopolnjevali pa so ju še s kazenskopravnimi redi ter jurisdikcijskimi normami.

Po petnajstih letih je bila izvedena ponovna ločitev sodstva od uprave na najnižji, okrajni stopnji. Tako so začela po sprejetju zakona (21. 12. 1867) okrajna sodišča poslovati samostojno (RGBL, št. 15/1867). Med vojnoma je organizacijo sodišč predpisoval zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.⁸ S tem zakonom so se vsa okrajna sodišča preimenovala v sreska sodišča. Organizacijo sodišč je dokončno pomenil zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.⁹ Ta sodišča so delovala do začetka druge svetovne vojne, ko je okupator ukinil vsa sodišča in postavil svoja.

Hkrati z uvedbo moderne sodne organizacije so uredili tudi njihovo poslovanje. S posodobitvijo pravosodja je začelo naraščati tudi število zadev, zato so v skladu s tem uredili tudi bolj sistematično poslovanje. Čeprav prispevek obravnava poslovnik iz leta 1897 in 1933, naj bo okvirno omenjen še prvi iz leta 1853,¹⁰ ki je kot prvi predpisal tudi način in postopek poslovanja s spisi. Predpisal je sedem skupin, v katere so odlagali posamezne zvrsti spisovnega gradiva, in sicer:

- I. zakoni in uredbе (brez uradnih listov)
- II. službene zadeve

⁴ RGBL, št. 2/1852.

⁵ RGBL, št. 4/1853.

⁶ Cesarski patent o notranji ureditvi in opravljenem redu za sodišča, RGB, 1853, XXVI/81, str. 381–458 in LGBSt, 1853, XIV/81, str. 186–263.

⁷ Ukaz ministrstva za pravosodje o notranjih opravilih in opravljenem redu sodišč v kazenskih zadevah, RGB, 1854, LIX/165, str. 649/708 ali LBKSt, 1854, XXVI/165, str. 329–368.

⁸ Zakon o ureditvi rednih sodišč za kraljevino SHS. Ul. LMO, št. 119/1928, str. 801–809.

⁹ Zakon o ureditvi rednih sodišč za kraljevino SHS. Ul. LMO, št. 14/1929, str. 113–118.

¹⁰ Cesarski patent o notranji ureditvi in opravljenem redu za sodišča. LGBSt, 1853, XIV/81, str. 186–263.

¹ Osnove načrta ureditve novih sodišč, RGB, 1849, št. 278, str. 343.

² Cesarski patent o začasnem redu kazenske pravde, RGB 1850, XVII/50, str. 287–395.

³ Organizacijski predpis za sodišča na Štajerskem, 25. julij 1849, RGB, št. 339/49, str. 545–560.

- III. pravde
- IV. zapuščine, varstvene in skrbstvene zadeve
- V. stečajji
- VI. zemljiška knjiga in deželna deska
- VII. razno

Sodišča, ki so opravljala sodno oblast v trgovskih in meničnih ali rudarskih zadevah, so lahko dodala tudi dodatne skupine. Okrajna sodišča so vodila vpisnika za civilnopravne zadeve in poseben zapisnik za kazenske zadeve.

Do konca stoletja se je v pravosodju zvrstilo veliko zakonov, uredb in dopolnil. Sodni organi so tako dobili podlago, na kateri še danes temelji sodobna zakonodaja. Razvoj zemljiške knjige, trgovskega registra, rudarske knjige, kazenske in civilne zakonodaje je pokazal potrebo po dopolnitvi predpisov poslovanja posameznih sodišč. Dela so se lotili temeljito in leta 1897 je nastal poslovnik, ki je predstavljal osnovo vsem poznejšim. Razdelil je civilne in kazenske zadeve, jih razčlenil in predpisal vpisnike in imenike za vsako posamezno skupino zadev. Predpisal je obrazce in izdal posebna navodila, za vodenje posameznih vpisnikov. Pomembni so bili tudi predpisi za vodenja posameznih zadev, način nastavljanja spisov, prenašanja iz enega vpisnika v drugega, zaznamovanje teh prenosov, zaključevanje spisov ob koncu letnika in podobno. Kar je za našo stroko pomembno, pa so prva navodila v zvezi s hranjenjem spisov, roki hrambe, določanjem zgodovinske pomembnosti posameznih zadev ter navodili za uničenje "nezgodovinskega" dela arhiva. Poslovnik vsebuje kar 414 členov, skoraj dvakrat več kot njegov predhodnik. Razdeljen je na šest poglavij. V prvem so predpisi o vodenju sodišč, v drugem sodno poslovanje, v tretjem predpisi v zvezi z vodenjem vpisnikov, v četrtem je predpisano sodno poslovanje s spisi, v petem so navodila za delovanje sodne pisarne in v šestem je opisan nadzor nad uradovanjem.

Primerjalno je narejen pregled poslovnika iz leta 1933, ki je nastal po sprejetju jugoslovanske zakonodaje v zvezi s pravosodjem. Ugotovimo lahko, da je bil jugoslovanski sodni red v osnovi podoben avstrijskemu, vendar ima kljub temu nekaj dopolnil. Razdeljen je na pet poglavij. Prvo govori o splošnih sodnih uredbah in sodni službi, drugo o poteku sodnega poslovanja, tretje o pošti in denarni službi, četrto o vpisnikih, registrih, pomožnih knjigah in spisih ter peto o posebnih predpisih za posamezne vrste poslovanja. Izognili se bomo obravnavi splošnih predpisov, ki govorijo o notranji ureditvi sodišč, nastavljanju sodnikov, postopku poslovanja, sodnih dnevih in podobno. Ta prispevek je omejen predvsem na del drugega poglavja, ki govori o

tekočem poslovanju in hranjenju spisov, označevanju spisov, arhiviranju in rokih hrambe ter uničenju spisov, ter četrtemu poglavju, ki govori o vpisnikih in imenikih.

Med njima najdemo drobne razlike, vendar so za nas arhiviste bistvenega pomena. Kajti s prevzemom gradiva ne prevzamemo samo vloge zaščitnika in hranitelja gradiva, temveč prevzamemo tudi vlogo iskalca gradiva, pa naj bo to iskanje namenjeno raziskovalcu ali pa stranki, ki išče spise v upravne namene. Naučiti se moramo vseh podrobnosti, ki jih ustvarjalec poleg predpisanega sistema poslovanja hkrati ustvari. Seveda mora vsak izmed nas poznati poslovnik iz obdobja, ki jih ureja, z odstopanji pa se seznanimo pri urejanju gradiva.

SODNI RED IZ LETA 1897

Sodni red za leto 1897¹¹ je bil, kot je bilo že omenjeno, zelo obsežen. Obsega 255 strani, od tega jih je skoraj polovica namenjenih predpisanim obrazcem. Razdeljen je na šest delov, vendar se prispevek omejuje samo na dva, in sicer na četrtega, ki govori izdelavi in hrambi sodnih spisov, vložišču in uničenju spisov.

Vpisniki za civilne in kazenske zadeve

Katere zadeve se vpišejo v vpisnik (register)? Predvsem se vpisujejo pravne zadeve, ki pridejo pred sodišče – razen vlog v zemljiškoknjiznih, trgovskih in predsedstvenih zadevah. Za vpise je bil zadolžen vodja pisarne. Namen vpisov v register je bil dajanje pojasnil o poslovanju sodišča pri posameznih zadevah. Ti vpisi so bili namenjeni za evidenco in statistiko ter so predpisovali ureditev arhiva. Niso pa imeli namena dajati pregleda vseh, v pravnih zadevah prispelih vlog.

V vpisnik so smeli vpisati samo v nadpisih posameznih rubrik navedke in dogodke ter v rubriki za opombe razne odredbe ali dogodke, ki so bili pomembni za samo zadevo. Zadeve so vpisovali v vpisnik s črnilom, le v opombah je bilo možno kako zabeležko narediti s svinčnikom (zadeve, ki so bile za potek postopka pomembne, vendar vpis ni bil predpisan). Vpisnikov med letom niso vezali. Ločevali so jih po zvrsteh v sešitkih z ovojem in močnejšim papirjem.

Pri vpisnikih manjšega obsega so smeli združiti

¹¹ Ukaz pravosodnega ministra z dne 5. maja 1897, s katerim se izdaja nov opravljeni red za sodnije prve in druge stopnje. Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru št. 41/112 (11. maj 1897).

več letnikov skupaj, pri večjih pa so sešili skupaj 10–15 pol, tako da so šele konec leta naredili letni register. Pomembno je bilo, da so na ovoj vpisnika označili vrsto vpisnika in letnik.

Vpisnike so hranili v sodni pisarni (pisarniškem oddelku), urejeni pa so bili po vrstah in vrstnem redu letnikov. Če je bilo združenih več letnikov v en sam zvezek, je bilo treba vsako novo leto začeti na novo stran ter zabeležiti novo letno številko tako, da je bila očitna. Vsak vpisnik oziroma vsak letnik vpisnika je začel vsako novo leto z novo številko – 1. Številke so tekle zaporedoma v vsem koledarskem letu.

Zadevo so lahko prenesli iz enega vpisnika v drugega. V tem primeru so morali to zabeležiti med opombe v prvem registru ter opozoriti na register, v katerem in pod katero številko bo novi spis. Če so pomotoma vpisali spis v napačen vpisnik, so morali vpis prečrtati z rdečim svinčnikom. Vrstni red vpisa so določali po času, ko je prišel prvi spis oziroma vloga o določeni zadevi na sodišče. Če so to opravili ustno, se je štel kot čas prihoda tisti dan, ko je bila podana ustna izjava na zapisnik. Če je na isti dan prišlo več zadev, je zadostovalo, da so datum vpisali le enkrat.

Rubrike v vpisniku so začeli izpolnjevati takoj, ko je prispela prava vloga na sodišče (tekoča številka, dan dohoda, označitev strank in predmeta ipd.). Preostale vpise so opravljali med postopkom (na podlagi sodniškega sklepa, opravljenega naroka ali druga za vpis odločajočega dogodka).

V vpisnike je lahko vpisoval samo uradnik, ki je bil za to pristojen. Ves čas so morali biti odprti in pripravljene na vpogled. Ko so določeno zadevo zaključili, so to morali označiti na levi strani z znakom "I" in sicer z barvnim pisalom. Če so bili spisi poslani drugemu organu (sodnemu ali upravnemu), so morali to posebej označiti.

Iz predpisanih vpisnikov je vidno, katere vrste gradiva so nastajale pri sodiščih. Sodni red še ni ločeval vpisnikov po vrsti sodišča, temveč so naštetih vsi v enem poglavju:

Vpisniki za civilne zadeve okrajnih sodišč

C vpisnik za državljanske pravde okrajnih sodišč brez zadev v sporih male vrednosti

Cm vpisnik za mandatne tožbe in pravde

Cb vpisnik za spore v zadevah male vrednosti

Cub za pravde razsodišč zavarovalnih zavodov zoper nezgode rudarjev¹²

M vpisnik za opominjevalne zadeve

K vpisnik za odpovedi zakupnih ali najemnih pogodb in predloge, da se predajo ali prevzamejo zakupne ali najemne zadeve

Hc vpisnik za stvari pravne pomoči (v državljan-
skih stvareh) in **Hs** (v kazenskih stvareh)

E vpisnik za izvršilne zadeve

V vpisnik za začasne odredbe

A vpisnik za zapuščinske obravnave

G vpisnik za overovitve podpisov

L vpisnik za datjatve pod skrbnika in podaljšanje očetovske oblasti

P vpisnik za varstva in skrbstva (sirotinjska knjiga)

N (Nc.Ns.Nst.) za vse civilne zadeve, ki niso bile
odrejene drugemu vpisniku – splošni vpisnik

Nub – za pravne zadeve enake vrste, za pravde
razsodišč, zavarovalnih zavodov zoper nezgode
rudarjev

Gv – za predloge, s katerimi je zahtevana pritrnitev
komisije za promet z zemljišči zaradi prenosa
lastnine ali zakupa.

Vpisniki C – vpisniki v pravnih zadevah

V vpisnik C za civilne pravde so vpisovali enake zadeve kot v vpisnik okrožnega sodišča, se pravi vse tožbe v državljan-
skih pravnih sporih, razen mandat-
nih in meničnih tožb ter tožb v malotnih zadevah in tožb pred izbranim sodiščem zavarovalnic ob morebitni nezgodi, tožbe pred razsodiščem za pokojninsko zavarovanje in pred razsodiščem zavarovalnic zoper nezgode rudarjev.¹³ Vpisovali so še glavne intervencije in ugotovitvene tožbe, tožbe zaradi ničnosti in postavitve v prejšnje stanje, tožbe zaradi razveljavitev razsodb, izpodbijanje tožbe zoper razsodbe borznih izbranih sodišč, tožbe v izvršilnem postopku s tožbami, ki so se pokazale iz razdelitve izkupička in s tožbami za prednostno poplačilo iz izkupička zarubljenih premičnih stvari, tožbe v stečajnem postopku in podobno. V vpisnik C so vpisali tožbe do zneska 6250 dinarjev brez pripadov.

Z odobritvijo ministrstva za pravosodje so smeli tudi na okrajnih sodiščih, na katerih se je to pokazalo za primerno, združiti vodenje pravnih vpisnikov v skupen vpisnik za vse oddelke sodišča, ki so se ukvarjali z pravnimi zadevami, ne glede na to, kateri sodni oddelek je bil določen za reševanje.

Vpisnik M – za opominjevalne zadeve

V vpisnik M so vpisovali prošnje za izdajo plačilnega naloga za terjatve. Če je bil izdan v zvezi s plačilnim nalogom ugovor, so morali zadevo vpisati v pravnih vpisnik C.

¹² Opravilni red ni predvidel vpisnike, ki v tekstu niso označeni s poudarjenim tiskom.

¹³ Kasneje so za te zadeve uvedli nov vpisnik Nub.

Vpisnik K – odpovedni vpisnik

V odpovedni vpisnik so vpisali zadeve v zvezi z odpovedjo ali prevzemom zakupne ali najemne zadeve. Odpoved so morali podati pisno. Ustna odpoved je bila dopustna samo v izjemnih primerih z dovoljenjem pravosodnega ministra. Odpovedi, ki so bile združene s tožbo, so vpisovali v vpisnik C. Ustnih ugovorov niso smeli vpisovati v vpisnik K, temveč so morali zanje voditi poseben zapisnik, pozneje pa prenesti zadevo v vpisnik C. Če so poslali zadevo v izvršilni oddelek, so morali to vpisati v vpisnik E, pri tem pa zabeležiti opombo v vpisnik K.

Vpisnik Hc – pravna pomoči v civilnopравnih zadevah

V vpisnik pravne pomoči so vpisovali prošnje za podelitev pravne pomoči. Prošnje za vročanje so vpisovali, če je bilo poleg te opravljeno še katero drugo uradno dejanje. Vanj niso smeli vpisati prošnje za izvršitev knjižnih vpisov. Ti so spadali k dnevniku za vloge v zadevah zemljiške knjige ali ingrosacijske knjige. V vpisnik Hc so vpisovali prošnje za izvedbo realnih dejanj, ki niso bila v zvezi z knjižnimi vpisi kot npr. izvedbo lokalnega oglada, izvida, izvedencev, inventure, cenitve, dražbe, vpeljevanje prisilnega upravnika, nadalje prošnje razsodišč za izvršitev sodniških dejanj zaslišanja in prisege ipd.

Vpisnik E – izvršilne zadeve

Vpisnik E so pisali samo pri tistih sodiščih, ki so bila določena za to, da opravljajo izvršbe. Vanj so vpisovali predloge, ki so bili mogoči v izvršilnem postopku. Pri sodišču, ki je izdalo izvršilni naslov, so lahko vložili predlog za dovolitev izvršbe. Če je bil predlogu priložen izdatek izvršilnega naslova ter opremljen s potrdilno klavzulo izvršljivosti, je bil lahko vložen neposredno pri izvršilnem sodišču. Če pa je bilo izvršilno sodišče tudi sodišče, ki je izdalo izvršilni naslov ali da je bila terjatev že vknjižena kot izvršljiva oziroma da je bilo izvršilno sodišče tudi zemljiškknjižno sodišče, ni bilo potrebno izkazati izvršljivosti izvršilnega naslova. Kadar so predložili predlog sodišču, ki je izdalo izvršilni naslov, so ga predložili spisu kot nadaljevanje pravne zadeve in je bil tu tudi rešen. Pritožbe so lahko vložili pri sodišču, ki je izdalo izvršno dovolilo. Ob razširitvi izvršbe novega predloga niso vpisali na novo, temveč so ga vpisal k prejšnjemu vpisu. Če je bila izvršba na nepremičnini, so morali vpisati tudi zemljiškknjižni vložek. Vpisati so morali vsakega upnika, ki je pristopil k izvršilnemu postopku na nepremičninah.

Vpisniki V – začasne odredbe

V vpisnik V so vpisovali samo predloge za dovoljenje začasnih odredb, ki so se postavile zunaj tekoče pravde ali tekočega pravnega postopka, drugače pa so se reševali pri zadevajoči pravdi. Če je ena oseba podala več predlogov za isto zadevo, so jih, če so bili podani z eno vlogo, vpisali enkrat, če pa so jih vložili sočasno, vendar vsakega posebej, pa ločeno. Če so predlog zaradi zavrnitve ponovili, so ga ponovno vpisali v register.

Vpisnik A – zapuščinske zadeve

V vpisnik A so vpisovali smrtovnice, ki so bile narejene na podlagi naznanila o smrti osebe ali mrliškega lista. O smrti oseb so obveščali sodišča župni uradi, katerih naloga je bilo vodenje matičnih knjig. V začetku vsakega meseca so pošiljali predpisane sezname vseh umrlih v preteklem mesecu. Če je umrla oseba zapustila mladoletne otroke, je moralo pristojno sodišče vpisati zadeve ne le v zapuščinski vpisnik A, temveč tudi v vpisnik za varstvene zadeve P. Če je pri mladoletnih osebah že potekal postopek varstva in skrbstva, so zadnji vpis izpustili. Vsekakor pa je v obeh primerih dobil spis označbe tako enega kot tudi drugega vpisnika. V vpisniku A so morali pod opombami zabeležiti številko skrbstvene (sirotinjske) knjige (vpisnik P) ter opozoriti na tekočo zapuščinsko obravnavo. Prav tako so morali v vpisniku P zabeležiti oznako A. Po pravnomočno dokončani zapuščinski obravnavi so morali zadevo v vpisniku A izbrisati ter prečrtati spisovno označbo, ki ga je zadeva dobila na osnovi vpisa v vpisnik A ter jo voditi le na podlagi skrbstvene knjige kot varstveno zadevo. Če je bila zadeva že prej vpisana v vpisnik P, je obdržal zapuščinski vpis svojo spisovno znamenje, vpisniku P pa je bil priložen le en izvod prisojila.

Naznanila smrti, na podlagi katerih ni bilo vidno, ali bo sodišče sprožilo zapuščinski postopek, niso bila vpisana v vpisnik A, temveč v vpisnik Nc (razno). Šele iz drugih dogodkov, npr. predložitve testamenta, prijave dedičev se je pokazalo, ali bo sodišče sprožilo zapuščinski postopek in ali bo zadeva prenesena v vpisnik A.

Če so našli testament pozneje, ni bil narejen noven vpis v vpisnik A, temveč so postopek nadaljevali pod prejšnjo številko.

Vpisnik L – dodelitev pod skrbništvo

V vpisnik L so vpisovali:

- vsa naznanila zavodov o sprejemu bolnikov na opazovalni oddelek
- predloge za preklice oseb zaradi pijančevanja, zapravljenosti ali umobolnosti

- predloge za dvig ali spremembe preklica ali podaljšanje očetovske oblasti.

(Tudi vse predloge za določitev skrbništva, podaljšanje očetovske oblasti, predlog za proglašenje mladoletne osebe za polnoletno, postavitev skrbnika pod očetovsko oblastjo stoječemu nedoletniku, ki mu je pripadalo premoženje ter za razveljavitev očetovske oblasti ali dejanja pod skrbnika samo toliko, kolikor ni bil za osebo, ki ji je bilo potrebno določiti skrbnika ali mladoletno osebo, že prej opravljen vpis v sirotinjsko knjigo. V tem primeru so predloge vpisovali v vpisnik P. Prav tako niso v ta vpisnik smeli vpisati predloga, naj mladoletne dediče ali dediče pod varstvom ali skrbstvom za obravnavo zapuščine zastopa skrbnik in ne zakoniti namestnik; zadeva je bila vpisana v vpisnik A).

Vpisnik P – skrbstvena (sirotinjska) knjiga

Sodni red ni prinesel sprememb v vodenju skrbstvenih zadev. Zanj so veljali dosednji predpisi o vodstvu skrbstvene knjige. Poleg tega je bil vpisnik P določen za vpise in zaznambe v zvezi z dajanji pod skrbnika, podaljšanjem očetovske oblasti, postavitvijo skrbnika pod očetovsko oblastjo stoječemu nedoletniku, ki mu pripada premoženje, in razveljavitev očetovske oblasti ipd. (zadeve iz vpisnika L). Predlogov in obravnav v zvezi z mladoletnostjo, kot so določitev dote, pridobitev dovoljenja za ženitev, niso vpisovali kot nove zadeve, ampak so jim dali oznako že vpisane varstvene ali varstvene in skrbstvene zadeve.

Vsako sodišče je moralo nemudoma vpisati vsako na novo nastalo varstvo ali skrbstvo, ne glede na to, ali je imel varovanec oziroma oskrbovanec premoženje ali ne. Podaljšanje očetovske oblasti je bilo povod za vpis v ta vpisnik, le če je moralo zaradi tega podaljšanja nastopiti sodišče kot varuh premoženja mladoletnika. Če je zapustnik pustil več mladoletnih oseb, niso vodili zadev za vsako mladoletno osebo posebej, temveč za vse skupaj (za cel rod). Varstvo je prišlo v poštev pri nezakonskih otrocih, ki še niso bili polnoletni, ali pri zakonskih otrocih, ki jim je umrl oče, ali je bila preklicana, oziroma mu je bila odvzeta očetovska oblast. Skrbstvo je prišlo v poštev pri otrocih, ki jim je pripadalo premoženje in so bili pod očetovsko oblastjo in je bila podaljšana očetovska oblast nad otrokom, ki je imel premoženje.

V vpisnik P so vpisovali tudi zadeve, pri katerih je sodišče opravljalo premoženje osebe neznanega bivališča. Prav tako so vanj vpisali primer, če je bil še zakonski oče živ in je bilo sodišče obveščeno o premoženju, ki mu je pripadalo. Tak primer so obravnavali kot skrbstveno zadevo. Ob smrti očeta ali preklicu je zadeva prešla v varstveno zadevo.

Vpisnik G – overovitve

Vpisnik G so uporabljali za overovitev podpisov. Vpisi v vpisnik so nadomeščali zapisnike o overovitvenem dejanju. Overovitev listin, ki so jih izdala sodišča, notarji ali dopisi, overovljeni po diplomatski poti, niso vpisovali v vpisnik G. Če je zaprosila ista oseba za več overovitev, so vpisali pod eno številko, posamezne listine pa so označili s črkami a, b, c. Overovitev je lahko izvrševalo osebje sodne pisarne, ki jih je za to pooblastil predstojnik sodišča.

Vpisnik Nc – za vse civilnoppravne zadeve, za katere ni bil določen drug vpisnik

Vpisnik Nc je podobno kot pri okrožnih sodiščih obsegal vse civilnoppravne zadeve, ki jih ni bilo mogoče vpisati v druge vpisnike ali pa v seznam prispelih spisov (npr. dnevnik za vloge v zadevah zemljiške knjige ali ingrosacijske knjige, predsedstveni dnevnik ipd.), niti niso spadale v noben vpisnik že vpisanih zadev. Zato lahko govorimo o splošnem, zbirnem vpisniku. Tudi na okrajnih sodiščih, na katerih ni bilo sodnih oddelkov, so uporabljali le en vpisnik za vse sodišče. V nasprotnem primeru je moral vsak oddelek pisati tak vpisnik za vse tiste vloge, ki so po svoji vsebini in osebah udeležencev sodile med tiste zadeve, ki so bile dodeljene temu sodnemu oddelku, vendar ga ni bilo mogoče povezati z nobeno zadevo, že vpisano v vpisnik, niti je ni bilo dovoljeno vpisati v noben drug vpisnik, knjigo ali seznam.

Pri okrajnih sodiščih so morali nastaviti vpisnik Nc za vsako leto posebej. Vpis se je začel s številko ena in se končal s številko zadnjega vpisa.

Čeprav je poslovnik v posameznih primerih predvidel razdelitev vpisnika Nc v oddelke po posameznih zvrsteh zadev, pri katerih so se lahko pojavile vloge mimo predpisanih vpisnikov pri sodišču oziroma posameznem oddelku tega sodišča, to v praksi ni bilo izvedeno. Za vsak oddelek je bilo predvideno tako kot pri okrožnih sodiščih določeno število zaporednih tekočih vpisniških števil (npr. 1–200; 200–300; 300–600); vsako vlogo naj bi vpisali v oddelek, ne glede na to, koliko vpisniških števil je že bilo uporabljenih. Razpored števil po oddelkih je moral odrediti predstojnik sodišča ob pripravi novega letnika vpisnika.

Vpisniki za kazenske zadeve okrajnih sodišč

Z vpisnik za obvestilo o hudodelstvih in prestopkih

U vpisnik za prekrške (Übertretungen)

Hs vpisnik za pravno pomoč v kazenskoppravnih zadevah

Ns vpisnik za vse dejavnosti kazenskega postopka, ki niso odrejene drugemu vpisniku

Vpisnika Z in U za obvestila o kaznivih dejanjih in kaznivih ravnanjih

V vpisnika Z in U sta bila namenjena vpisom oziroma naznanilom hudodelstev in prestopkov, ki so prispeli na okrajna sodišča in vpisom že tekočih prestopkov. Nasledila sta dotedanja vpisnika III. in IV. V vpisnik Z so vpisovali pripravljalne poizvedbe in pripravljalne preiskave, ki jih je okrajnim sodiščem naročila svetovalna zbornica. Vpis so morali označiti s posebnimi številkami, če se okrajno sodišče ni že prej ukvarjalo s to kazensko zadevo.

Kazenska naznanila zoper prekrške so vpisali v vpisnik U, čeprav ni bil predložen predlog državnega tožilstva. Kadar so prenesli že vpisane zadeve iz vpisnika U v vpisnik Z, ker niso bile uvedene pripravljalne poizvedbe ali pripravljalna preiskava zoper hudodelstva ali prestopke, so to zabeležili v opombe.

Kot rešene zadeve so upoštevali le tiste, pri katerih so uvedli ali dokončali izvršitev kazni z nastopom kazni ali pologom denarne kazni (globe).

Vpisnik Hs – vpisnik pravne pomoči v kazenskih zadevah

Za zadeve pravne pomoči so vodili vpisnik Hs. Vanj so sodile predvsem prošnje za dostavo kazenskih spisov, prošnje kazenskih sodišč ali davčne oblasti za zaslišanje prič in izvedencev, prošnje za razglasitev sklepov, prošnje za zaslišanja obdolženca glede odpovedi dokazov ipd.

Prošnje za vročanje v kazenskih zadevah niso bile zajete v ta vpisnik. Drugače so vodili Hs vpisnik podobno kot vpisnik Hc za civilne zadeve.

Vpisnik Ns – za kazenske zadeve, ki niso bile dodeljene drugemu vpisniku

Tudi pri vpisnikih Ns okrajnih kazenskih sodišč so veljala podobna pravila kot pri vpisniku za civilne zadeve okrajnih in okrožnih sodiščih. V vpisnik Ns so vpisovali kazenske zadeve, ki niso sodile v noben drug vpisnik. Tako kot pri okrožnih sodiščih so vanj vpisovali predvsem vprašanja, ali teče zoper katero osebo kazenski pregon, ali je bila oseba že prej obsojena; prošnje upravnih organov za izvršitev kazni, ki so jih prisodili določeni osebi; spisi, ki niso bili v zvezi s prošnjami za pravno pomoč, pa tudi ne s posameznimi kazenskimi zadevami, ki so potekala; poročila, ki so urejala način unovčitve zaseženih stvari, če le te niso sodile k določeni kazenski zadevi; vloge, ki so se nanašale na še ne tekoče zadeve ali zadev ali dozdevno teko-

če zadeve; nejasni predlogi ali vloge v kazenskih zadevah, katerih namena ni bilo moč spoznati.

V vpisnik Ns niso vpisovali prošenj za pomilostitev oziroma prošenj za odškodnine zaradi neupravičene obsodbe. Te zadeve so morali priložiti k kazenskim spisom, ki so ta problem zadevali. Izjemoma so lahko vpisovali prošnje za spremembo kazenskega kraja, kadar ni prej potekala kazenska zadeva vzporedno oziroma prej.

Imeniki okrajnih sodišč

Imeniki¹⁴ so sezname oseb, razvrščenih po abecednem redu; so pomemben pripomoček pri iskanju spisov.

Ob vsakem vpisniku, ki ga je vodilo okrajno sodišče, razen ob vpisnikih K, G, Nc, Ns, je bilo treba voditi imenik, v katerega so vpisovali imena strank ter pripadajoče oznake spisov. Imenik, ki je sodil k vpisniku Kzp in Kt, je nadomeščal imenik za obtožni seznam.

Za vpisnik civilnih zadev je bilo odločilno:

- M, C, Cb, Gw in Bc ime obtoženca
- Cu ime tožnika
- M ime toženca ali dolžnika
- E ime zavarovanca

V ime nasprotnika stranke, ki je bila v nevarnosti

- A ime umrlega
- L ime preklicanega
- P ime varovanca in oskrbovanca
- F ime ustanovitelja
- S ime zadolženca
- T ime predlagatelja in nenavzočega, čigar proglasitev za mrtvega se predlaga
- B ime pritožnika
- Hc ime proseče oblasti

Za vpisnik v kazenskih zadevah je bilo mero dajno:

- Kim/a za obdolženca
- Kim/b za oškodovance

V imenike je bilo potrebno vpisati ne le prvo obtoženca, temveč tudi vse druge tožence, če jih je bilo več, ter preostale udeležence, tudi v kazenskem postopku. V imenike ob vpisniku za sporne in izvršilne zadeve so morali zaradi razločevanja zadev navesti poleg imena tudi predmet.

Za vpisnike v kazenskih zadevah je bilo odločilno ime naznanjene osebe, osumljenca, obtožene ali obsojene osebe. Poleg tega so morali poleg vpis-

¹⁴ Opravljeni red za sodnije prve in druge stopnje, RGB 1897, XLI/112, str. 691.

nika Kžp voditi še imenik oškodovancev – tudi pri znanih storilcih.

Kazenske zadeve, v katerih storilec in tudi oškodovanec nista bila znana ali pa ju sploh ni bilo, so vpisovali v imenik s primernimi opisnimi besedami, po katerih je bilo mogoče pozneje poiskati ta spis. Postopek je bil enak tudi pri vpisnikih Krs. Pri pritožbah so morali vpisati ime, proti kateremu je bila vložena pritožba. V imenik so morali izvršiti vpis istočasno z vpisom v vpisnik.

Pri večjih sodiščih so imeli imenike za vsak oddelek posebej, pri manjših pa je bil združen za civilne posebej in kazenske posebej. V primerih zadev A so morali vpisati tudi oznako spisov P.

Ob začetku novega leta so morali nastaviti nove imenike. Ko so nastavili nov zvezek, vpisi v starega niso bili več možni.

Za vsako črko so morali določiti nekaj listov, črke pa so morale biti vidno označene (ali s kartončki, ki so viseli iz knjige, ali s posebno tiskanimi imeniki, ki so že imeli označene črke). Imenik je lahko zajemal več letnikov. V tem primeru so morali označiti prve vpise vsakega novega leta z zapisom velike letnice, obarvane z rdečim svinčnikom.

NOVA SODNA ZAKONODAJA PO LETU 1929

Leta 1928 je jugoslovanska oblast zamenjale staro avstrijsko zakonodajo z novo.¹⁵ Zakon je bil objavljen v uradnem listu ljubljanske in mariborske oblasti, vendar ni nikoli začel veljati. Dokončno je pometel s staro avstrijsko zakonodajo zakon iz leta 1929. Kar zadeva Slovenijo, bistvenih sprememb novi zakoni niso prinesli, je pa bilo vsekakor uvedenih nekaj novosti, predvsem za mladinsko prestopništvo. Po splošnem zakonu o ureditvi rednih sodišč iz leta 1929¹⁶ sta bila uzakonjena še dva zakona, za civilne zadeve Zakonik o sodnem postopku v civilnih zadevah¹⁷ in za kazenske zadeve Zakonik o sodnem kazenskem postopanju.¹⁸

Sodni red za kazenska in civilna sodišča iz leta 1929 in 1933

Kot je bilo že omenjeno, je ostala avstrijska

zakonodaja v veljavi do leta 1928 oziroma do leta 1929, ko je bil sprejet novi zakon o rednih sodiščih.¹⁹ Poglavitna sprememba je bila že v sprejetju samega sodnega reda, saj so tokrat ločili civilne zadeve od kazenskih. Kot prvi je bil sprejet poslovnik za kazenske zadeve,²⁰ na poslovnik za civilne zadeve pa je bilo potrebno počakati še kar štiri leta; takrat je izšel sodni poslovnik za sodišča prve in druge stopnje.²¹ Poslovnik ima 127 strani in 410 členov, s katerimi ureja delovanje posameznih sodišč. Čeprav nas na prvi pogled lahko skromnejši obseg zavede, vsebina nikakor ni okrnjena. O večjih razlikah v primerjavi s prejšnjim poslovníkom ne moremo govoriti, razlike pa najdemo v delu, ki nas kot stroko najbolj zanima, to je pri vpisnikih. Iz njih je vidno, katere zvrsti gradiva so nastajale pri posameznih sodiščih.

Vpisniki in imeniki, ki so jih vodila okrajna sodišča za civilne zadeve

Sreska sodišča so vodila te vpisnike:

Su za zadeve sodne uprave (prej ni bil predpisan)

P za civilne pravne zadeve, menične zadeve, čekovne zadeve

Pom za pravno pomoč v civilnih pravnih zadevah
I za izvršilne zadeve

Pn začasne odredbe

O za zapuščinske zadeve

Os za zadeve o sprejemu v zavode za duševne bolezni in o preklicu

S za varstvene in skrbstvene zadeve

Ov za overovitve predpisov

R za vse civilne pravne stvari, ki po vsebini niso sodile v noben drug vpisnik

Sodna uprava

Su – vpisnik sodne uprave

V vpisnik sodne uprave Su so vpisovali:

1. spise, ki so se nanašale samo na zadeve sodne uprave,
2. vloge, poslani starešini (predsedniku sodišča),
3. spise, ki so bili predloženi starešini sodišča in so zahtevali od njega izdajo odredbe.

V zadevah sodne uprave so vpisovali v vpisnik praviloma vsak dokument pod posebno številko

¹⁵ Zakon o ureditvi rednih sodišč z dne 24. septembra 1928, Ul. ljubljanske in mariborske oblasti, št. 119/1928.

¹⁶ Zakon o ureditvi rednih sodišč za kraljevino SHS, Ul. LMO, 1929, 14/49, str. 113–118.

¹⁷ Zakonik o sodnem postopanju v civilnih pravnih zadevah za kraljevino SHS, 1931, 12/76, str. 181–254.

¹⁸ Zakonik o sodnem kazenskem postopanju za kraljevino SHS, Ul. LMO, 1929, 109/432, str. 833–864.

¹⁹ Zakon o ureditvi rednih sodišč za kraljevino SHS, Ul. LMO, 1929, št. 14/49.

²⁰ Uredba o poslovníku za redna kazenska sodišča, Ul. LMO, 1929–1930, št. 10/33.

²¹ Sodni poslovnik za sodišča prve in druge stopnje, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1933, 26/181, str. 230–360.

kot poseben spis. Če so se nanašale vloge izključno na upravno zadevo, ki je tekla tako, da je ni bilo potrebno vpisati v osebni oziroma stvarni imenik, niso dobile nove številke, ampak so jih združili z že vpisanim spisom. Spisov oziroma dokumentov brez posebnega pomena, npr. poslovne objave, vabila na razne slovesnosti ipd. ni bilo potrebno vpisovati. Za spise zaupne vsebine, ki jih je hranil predstojnik sodišča pod ključem, je lahko izdal primerne odredbe le on.

Pri vpisih v vpisnik Su velja omeniti nekaj posebnosti. Vanj so vpisovali razne pritožbe, naslovljene na nadzorstveni organ. Če so bile te pritožbe priglašene skupaj s pravnim sredstvom, so jih vpisovali v vpisnik Pl in še v vpisnik Su, če je senat sklenil, da je potrebno zadevo prijaviti predstojniku zbornega sodišča. Izločitve sodnikov, uradnikov in zapisnikarjev so pri okrožnih sodiščih vpisovali v civilnih zadevah v vpisnik R, v kazenskih pa v vpisnik Kno, čeprav so bile pri nižjih sodiščih vpisane v vpisnik Su. Prav tako so vpisovali v ta vpisnik razna opozorila, navodila in poduke, ki so jih pošiljali starešine podrejenim sodiščem. Spise, ki so se nanašali na uvedbo zemljiških knjig ali ureditev, popravljanje ali dopolnjevanje zemljiške knjige z vpisom še ne vknjiženega zemljišča, je vpisalo zemljiškooknjižno sodišče v vpisnik R, zborna pa v vpisnik Su.

Civilnopravne zadeve

Vpisnik P – pravne zadeve

1. Vanj so vpisovali vse tožbe civilnopravnih zadev. Sem so lahko sodili postopki o zakonskih sporih, mandatne menične in čekovne tožbe v zadevah malih vrednosti, z izjemo opominjalne tožbe; pri tej se je tak postopek ustavil;
2. sporazumne prošnje za razvezo (ločitev) zakona in prijave za razglasitev neveljavnosti zakona, kjer je bilo takšne prošnje in prijave po veljavnih zakonskih predpisih dovoljeno predložiti sodišču;
3. pritožbe zoper sodbe obrtnih sodišč, če so presegale vsoto 125 dinarjev;
4. civilne pravde, ki so nastale zaradi ugovorov zoper odpoved rabokupne pogodbe;
5. tožbe, s katerimi so zavračali sodbe borznih razsodišč kot neuresničljive;
6. nasprotno tožbe, tožbe zaradi ničnosti ali za obnovo in tožbe, ki so nastale ob izvršilnem postopku ali zaradi njega ter so jih vpisovali kot samostojne pravde. Nasprotno pa vmesnih sporov, ki so nastali med postopki, predlogi za postavitve v prejšnji stan ali za nadaljevanje pre-

kinjenega postopka in vmesni predlogi, da bi kaj ugotovili, niso vpisovali v pravdni vpisnik kot samostojne zadeve.

Za vsak pravdni vpisnik so vodili **imenik**. Vanj so vpisovali rodbinska in rojstna imena tožiteljev in tožencev. Vrsta vpisov se je ravnala po rodbinskih imenih tožencev.

Kjer so vodili posebna vpisnika Mal in Men, so vodili zanju skupni **imenik** z vpisnikom P, če so ga vodili v istem oddelku sodne pisarne.

Izvršilne zadeve

Vpisnik I – izvršilne zadeve

Vpisnike I so vodila samo tista sodišča, ki so opravljala izvršbe. Vanje so vpisovali:

1. predloge, ki so bili podani izvršilnemu sodišču za dovoljenje izvršbe (zavarovanja), računajoč tudi predloge za prisilno izterjavo stroškov (pristojbin), denarnih kazni in povračilo stroškov za kazenski postopek;
2. prošnje za izvršitev izvršbe, prispele s sodišč, ki so to izvršbo dovolila,
3. primere, za katere je preneslo sodišče, ki je vodilo graščinske knjige (deželno desko), rudniške knjige, zemljiško knjigo železnic, izvedbo izvršbe na sresko sodišče;
4. prošnje in naloge, ki so se nanašali na sodno odtujitev v stečaju.

Več izvršb, ki so bile podrejene istemu upniku zoper istega zavezanca na osnovi istega izvršilnega naslova, so vpisovali pod posebnimi številkami, če so bile sprožene s posebnimi predlogi. Prošnje za razširitev izvršbe na nove premične stvari, ki še niso bile zajete s prejšnjo izvršbo, niso vpisali kot novo zadevo. Posebej so vpisovali vsak samostojen predlog za dovoljenje izvršbe in vsako prošnjo za izvedbo kot novo zadevo (vendar le enkrat, čeprav je predlaganih več izvršilnih sredstev hkrati).

Če je bil predlog za prisilno dražbo ali prisilno upravo združen s predlogom za dovolitev drugih izvršilnih sredstev, ne pa s predlogom za dovolitev prisilne osnove zastavne pravice, so spise, ki so se nanašali na druga izvršilna sredstva, po dovoljenju za izvršbo lahko izločili v poseben spis. Ta spis se je začel z zaznamkom po službeni dolžnosti in z enim odpravkom sklepa o dovolitvi izvršbe in so ga vpisali v vpisnik I pod posebno številko. V stolpcu za pripombe pri novi številki so označili prejšnjo zaporedno številko, v stolpcu za pripombe prejšnje zaporedne številke pa novo zaporedno številko.

Predpisane so bile tudi nekatere zadeve, ki jih niso vpisovali v vpisnik I. Predloge za dovolitev izvršbe, ki niso bili podani izvršilnemu sodišču, so

morali obravnavati kakor z nadaljevanjem pravne zadeve, po kateri je bil izdan izvršilni naslov, ali pa so jih morali vpisati, če to ni bilo mogoče, v vpisnik R. Prošnje izvršilnega sodišča za izvedbo posameznih izvršilnih dejanj, kakor tudi prošnje za prodajo trgovinskih ročnih zastav, so vpisovali v vpisnik Pom.

Rubežni vpisnik

Okrajna sodišča, ki so imela svoje izvršilne oddelke, so lahko vodila zaradi evidence o sodnih zastavnih pravicah na premečinah tudi rubežni vpisnik. Lahko so vodila za celotno sodišče enega samega ali ločeno po oddelkih. Poleg njega so imeli pri večjih sodiščih tudi abecedni osebni imenik. Oba so vodili v obliki knjige – ena je trajala približno tri leta – za imenike pa je poslovnik predvideval tudi nastavitvev kartotek.

Začasne odredbe

Vpisnik začasne odredbe Pn

V vpisnik Pn so vpisovali samo tiste predloge za dovoljenje začasnih odredb, ki so bili podani pred uvedbo pravde ali izvršilnega postopka. Sicer teh predlogov niso vpisovali posebej v vpisnik, ampak so jih vlagali v **pravdne** ali **izvršilne** spise. Če je bilo izdanih več začasnih odredb zoper istega nasprotnika, so dobili ti predlogi vsak svojo zaporedno številko vpisnika. Ob kasnejši združitvi je moralo biti to v vpisniku zabeleženo. Če so zavrjene predloge zopet predložili, so morali dobiti novo zaporedno številko.

Nesporne zadeve

Seznami rojstev in smrti

Okrajno oziroma sresko sodišče je zahtevalo od vodij matic, da so jim izročali sezname rojstev nezakonskih otrok in sezname umrlih. Naloga nespornega oddelka je bila, v vseh primerih, v katerih je zakon to predpisoval, postaviti varuha in uvesti zapuščinsko razpravo. Ti sezname so morali biti vpisani v vpisnik R. Zaradi boljšega pregleda in rednega nadzora o vročanju teh seznamov je bilo potrebno v razdelku vpisnika R vpisati za vsakega vodjo matice posebno zaporedno številko vpisnika za vse leto, preostale rubrike pa so morali še dodatno razdeliti in označiti s podštevilkami.

Zadeve zapuščinskega postopka

Vpisnik O – zapuščinske zadeve

V vpisnik O so vpisovali:

1. vse primere smrti, ki so bili prijavljeni so-

diščem, razen tistih, za katere ni bilo potrebno sestaviti smrtovnice;

2. druge primere, pri katerih je bilo sodišče dolžno postopati z zapuščino po predpisih nespornega postopka (npr. odločba o razglasitvi določene osebe za mrtvo, odločba, da je smrt nedoločene osebe dokazana ter v primeru smrti tujcev, ki so imeli premoženje v Kraljevini Jugoslaviji.

K vpisniku O se je vodil **osebni imenik**.

Vpisnik Os – preklčne zadeve

V vpisnik Os so vpisovali:

1. prijave za sprejem v zavod za duševne bolezni ali podoben zavod,
2. predloge za preklic ali vloge, s katerimi je bila zahtevana uvedba postopka zaradi preklica,
3. predloge, da vrnitev svojepravnosti ali spremembo odvzete svojepravnosti,
4. predloge za podaljšanje očetovske oblasti – predloge pri točkah 3, 4 in 5 so vpisali, samo če pri sodišču niso vodili varstvenega (skrbstvenega) spisa, na katerega se je nanašal tak predmet. Če so tak spis vodili, so morali predlog temu spisu priključiti.

Varstvo in skrbstvo

Vpisnik S – varstvene in skrbstvene zadeve

V vpisnik S so vpisovali:

1. vsa varstva oziroma zadeve, v katerih je bilo treba postaviti varuha ali skrbnika mladoletnim, odsotnim, nerojenim, spočetim, neznanim ali pravnim osebam. Prav tako so morali vpisati vse odredbe za zavarovanje njihovega premoženja ali odredbe za upravljanje njihovega premoženja ter za skrb za njihovo vzgojo in izobraževanje;
2. vse odločbe o popolnem ali delnem preklicu ali podaljšanju očetovske oblasti, če še ni bilo spisov vpisnika S. V teh primerih niso nadaljevali vodenja varstva ali skrbstva spisov vpisnika Os, temveč so ustvarili nove spise vpisnika S. Kot prva zaporedna številka je bil odpravek odločbe nespornega sodišča o preklicu ali izpisek iz spisov Os o osebnih premoženjskih razmerah, ki so bile pomembne za nadaljnji postopek;
3. če so prenesli dolžnost varstvenega ali skrbstvenega nadzora deloma ali v celoti na drugo sresko sodišče, je moralo to sodišče osnovati nov spis in ga vpisati v vpisnik S;
4. če je obstajal varstveni svet, so morali v vpisnik to označiti z oznako Vs (varstveni svet) skupaj z imenom in priimkom varstvenega svetnika.

Zadeve, ki jih niso vpisovali v vpisnik S

Če sodišče, ki je začelo postopek, ni bilo pristojno kot varstveno-skrbstveno sodišče (npr. v primeru ob prijavi rojstva, ki naj bi jo odstopilo drugemu sodišču ali pa se je obrnila mati z zahtevo za vzdrževalnino na sodišče, na območju katerega je bivala, ki pa ni bilo pristojno v civilnih zadevah za zakonskega očeta), so zadeve vpisali v vpisnik R. Prav tako niso v vpisnik S vpisovali zadev, če se je med kakšnim drugim postopkom (pravdnim, izvršilnim, zemljiškoknjžnim) postavil skrbnik za določeno pravno dejanje ipd. Take vloge so odložili k spisom v tistih zadevah, v kateri je bil tak skrbnik postavljen. Predloge za izpust iz očetovske oblasti in predloge za podaljšanje te oblasti so vpisovali v že obstoječe varstvene spise, v vpisnik R ali Os.

Pozorni moramo biti na primere, da je oče zapustil mladoletne zakonske otroke. V teh primerih zadev niso vpisovali samo v vpisnik O, temveč tudi v vpisnik S, če ti vpisi niso bili narejeni že zaradi drugega razloga (ker so imeli premoženje). Do odločbe o sodnem prisojilu zapuščine so vlagali vloge, ki so se nanašale izključno le na varstvo v spise vpisnika O, te pa so se nadaljevale po prisojilu kot spisi vpisnika S. Odločbe glede varuštva so vselej dobile oznako vpisnika S.

Osební imenik

K vpisniku S je sodil osebni imenik. Vodili so ga v obliki knjige, in sicer za več let skupaj. Pri imenih, ki so se večkrat ponavljala, so dodajali še datum rojstva. Ob posvojitvi, pozakonitvi, spremembi imena ali dodelitvi imena nezakonskemu otroku so morali označiti tudi novo ime. Poslovník je predvideval tudi uporabo kartotečnega imenika, vendar se v praksi ni uveljavil. Če so v zvezi z varstvenim spisom morali pri okrožnem sodišču izdati kakšno odločbo, je moral biti spis pri okrožnem sodišču vpisan v vpisnik R.

Overovitve

Vpisnik Ov – overovitve

Overovljal je sodnik ali uradnik sodišča, ki ga je pooblastil starešina sodišča. Načeloma so postopek overovitve lahko izvedli le na sodišču, v izjemnih primerih – ko so to dejanje izvedli zunaj sodišča – pa je moralo biti to posebej označeno. Več hkrati zahtevanih overovitev so vpisali pod eno številko. V vpisnik so tako vpisali vrsto listine in dan, ko je bila izdana, predmet posla, vrednost predmeta listine, če je bilo to vidno neposredno z listine brez računanja, ter koleki, uporabljeni na listini. Ove-

roviti niso mogli uradnih listin ali dopisov, ki so bili vročeni po diplomatski poti, prevodov in prepisov.

Pravna pomoč v civilno pravnih zadevah

Vpisnik Pom za pravno pomoč

Vanj so vpisovali:

1. prošnje naših in tujih sodišč za pravno pomoč, vključno s prošnjami za izvedbo sodnih dejanj realne podsodnosti, kakor tudi za izvedbo posameznih podsodnih dejanj;
2. vse prošnje za civilna sodna uradna dejanja po vseh veljavnih predpisih;
3. prošnje raznih upravnih organov za posamezne spise civilnopravnih zadev;

V vpisnik Pom niso vpisovali zadev v zvezi z zemljiško knjigo, izvršbami ipd.

Če niso vodili posebnega vpisnika Pom, so našteje zadeve vpisali v vpisnik R.

Civilno pravne zadeve splošnega vpisnika

Splošni vpisnik R

Spise o civilnopravnih zadevah, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v nobeni izmed zadev in niso spadali k spisom nobene od tekočih zadev, so vpisali v splošni vpisnik R.

Oddelek sodne pisarne, določil ga je predstojnik sodišča – je vpisal v obči vpisnik tudi vloge, za katere se ni vedelo, h kateri zadevi ali na kateri oddelek sodijo. Ponekod so v ta vpisnik vpisovali tudi zadeve pravne pomoči Pom, vendar so jih morali označiti pod opombami s črkami Pom.

V vpisnik R so vpisovali razne zadeve, in sicer po omenjenih še te:

- a) v **spornih oddelkih**: prošnje za priznanje pravice siromakov, če je pravni spor še tekel; zapisniške tožbe in prizive revnih strank, ki so bili vloženi pri sodišču stalnega bivališča, ki ni bilo pravdo sodišče; predloge in izjave, ki jih niso odstopili drugemu sodišču v rešitev; predloge za zavarovanje dokaza, ki so bili vloženi pred začetkom pravde; predloge za postavitev razsodnikov in predloge, da bi bile izrečena neveljavnost pogodbe o razsodišču; predloge za dovoljenje izvršbe, podane sodišču, ki ni izdalo odločbe in ni bilo izvršilno sodišče; pisne prošnje, naj se nasprotnik povabi zaradi poskusa poravnave in poravnave, sprejete na sodni zapisnik; samostojne predloge državnega pravobranilstva za opravljanje razodetne prisege;
- b) v **neposrednih oddelkih**: zapisnike, po katerih so bile predlagane sodišču izjave poslednje volje; sporazumne ločitve od mize in postelje;

sporazumne razveze zakona med židi; oprostitev od očetovske oblasti, če še ni bilo varstvenega spisa; določitev dote ali opreme po državljanem zakoniku na sodišču; določitev stroškov za porod in vzdrževanje matere in otroka pred rojstvom nezakonskega otroka; ugotovitev očetovstva po smrti označenega očeta; prošnje za pozakonitev po vladarjevi milosti; odobritve, da sme žena trgovati po predpisih trgovskega zakonika; odpovedi hipotekarnih terjatev; spise, ki so jim jih vročila sreska sodišča zaradi izdaje odločbe o podaljšanju ali odvzemu očetovske oblasti o podaljšanju varuštva, o preklicu in postavitvi pod skrbstvo, o odobritvi posvojitve, o odobritvi odtujitve nepremičnih stvari mladoletnikov ali oseb pod skrbstvom ter spore o pristojnosti podrejenih sodišč glede ugotovitve prošelj za pravno pomoč.

Kadar se je pokazalo, da je istovrstnih zadev več, so lahko za pogostejše zadeve rezervirali skupine številke (npr. za odpovedi, spise, po katerih so bila zahtevane odločbe okrožnega sodišča). Takšna razdelitev je ostala po možnosti stalna. Na prvo stran vsake rubrike so morali prilepiti pokončni kartonček, ki je segal čez rob. Nanj so napisali številko te rubrike, da so bile številke vidne tudi takrat, kadar je bila knjiga zaprta.

Za zadeve splošnega vpisnika R niso vodili imenika, razen za posamezne rubrike, za katere je imelo to pomen. Če so v postopku zoper osebo (vpisan v vpisnik R), oblikovali npr. izvršilno odločbo ali npr. postopek za obnovo ali popravo meja, so jo vpisali v osebni imenik pravnega vpisnika, pri tem je bila navedena oznaka spisov vpisnika R.

Sreska sodišča in zborna sodišča prve stopnje, ki so imela veliko meničnih (čekovnih) zadev, so lahko vodila vpisnik Men, sodišča z velikim številom malotnih zadev so vodila vpisnik Mal, sodišča z veliko pravne pomoči pa vpisnik Pom. Kjer niso vodili vpisnika Pom, so tovrstne zadeve vpisovali v vpisnik R.

Vpisniki in imeniki, ki so jih vodila okrajna sodišča za kazenske zadeve

Za vpisnike o kazenskih so veljali predpisi uredbe o poslovnem redu za redna kazenska sodišča.²²

Vodili so te vpisnike:

Ki – vpisnik o hudodelstvih in prestopkih

Kps – vpisnik za prestopke

Kpsm – vpisnik za mlajše mladoletnike

Krs – vpisnik za zadeve pravne pomoči v kazenskih zadevah

Kns – vpisnik za zadeve, ki niso sodile v navedene vpisnike

Vpisnik Ki – zaznamki hudodelstev in prestopkov

Sodna pisarna sreskih sodišč je vodila vpisnik Ki za vse poizvedbe v postopkih zaradi zločinov in prestopkov.

Vpisnik Kps – prestopki starejših mladoletnih in polnoletnih oseb

V vpisnik Kps so vpisovali vse prestopke starejših mladoletnih in polnoletnih oseb.

Vpisnik Kpsm – prestopki mladoletnih oseb

O prestopkih mlajših mladoletnikov so vodile pisarne okrajnih sodišč poseben vpisnik.²³

Vpisnik Krs – vpisnik za zadeve pravne pomoči v kazenskih zadevah

Vanj so vpisovali prošnje domačih in tujih organov oblasti, poslani sreskemu sodišču za izvršitev pravnih dejanj v kazenskih zadevah.

Vpisnik Kns – vpisnik za zadeve, ki ne spadajo v zgoraj navedene vpisnike

V vpisnik Kns so vpisovali zadeve, ki niso sodile v nobenega od omenjenih vpisnikov. Če so pozneje ugotovili, da sodi katera od zadev v katerega izmed zgornjih vpisnikov, so jo naknadno prenesli v ustrezní vpisnik, v vpisnik Kns pa je bilo treba zabeležiti spremembo.

²³ Kazensko sodstvo je v zvezi z mladoletniki naredilo velik korak. Upoštevatí je začelo dejstvo, da se kazniva dejanja mladoletnih oseb bistveno razlikujejo od kriminalitete odraslih. Kriminaliteto mladih naj bi razložili s pomanjkljivo vzgojo. Pri kaznovanju mora poskrbeti država za njihovo poboljšanje in nadomestiti tisto, česar niso storili starši. Namesto kazni naj nastopi sistem prevzgoje, saj je za slabo ravnanje mladih kriva predvsem njihova zapuščenost, pomanjkljiva vzgoja, ki je verjetno najpogostejše izvirala iz nesrečnih socialnih razmer. Jelka Melik v svoji doktorski disertaciji *V imenu njegovega veličanstva* omenja, da je že avstrijski Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih določal, da otroci pred dopolnjenim dvanajstim letom niso bili kazensko odgovorni, otroci stari od dvanajst do šestnajst let pa le, če so storili hudodelstvo. Upošteval je človekov razvoj ter njegovo zorenje. Temu spoznanju so prilagodili tudi postopke. Tako je prišlo v ospredje spoznanje, da je potrebno mladostnike v prvi vrsti vzgajati, nato poboljševati in šele nato kaznovati. Že 1908 je bila izdana uredba pravosodnega ministrstva, s katero je bilo določeno, da se kazenski postopek zoper mladoletno osebo, ki še ni dopolnila osemnajst let, izroči posebnemu sodnemu oddelku.

²² Uredba o poslovnem redu za redna kazenska sodišča, Ul. KBUDB št. 10, 33/1929/30, str. 85–102.

Pripadajoči imeniki

Vsi predmeti so bili zaradi lažjega iskanja vpisani v abecedni imenik in sicer:

- Imenik Kim/a če je šlo za obdolžence
- Imenik Kim/b, če je šlo za oškodovance

Če ni bil znan niti obdolženec niti oškodovanec, so morali to zabeležiti kot "neznani storilec" oziroma kot "neznani oškodovanec".

VPISNIKI OKRAJNIH SODIŠČ 1897 IN 1933 /primerjalno/

Vpisniki za civilne zadeve

Ime vpisnika	1898	1933
Sodna uprava	Praes	Su
Civilne pravde	C*	P**
Mandatne tožbe in pravde	Cm	/
Pravde razsodišč zavarovalnih zavodov zoper nezgode rudarjev	Cub	
Vpisnik za malotne zadeve	Cb	/
Opominjevalne zadeve	M	/
Odpovedi zakupnih ali najemnih pogodb	K	/
Pravna pomoč v civilnopravnih zadevah	Hc	Pom
Izvršilne zadeve	E	I
Začasne odredbe	V	Pn
Zapuščinske zadeve	A	O
Zadeve o sprejemu v zavode za duševne bolezni in preklicu (dajanje pod skrbnika, podaljšanje očetovske oblasti)	L	Os
Varstvene in skrbstvene zadeve (sirotinjska knjiga)	P	S
Overovitve podpisov	G	Ov
Vse civilne pravde, ki ne sodijo v noben drug vpisnik – razne okrožnice, kupne pogodbe, posvojitve, finančne dolgove ter terjatve	N (Nc, Ns, Nst.)	R
Pravne zadeve enake vrste, za pravde razsodišč, zavarovalnih zavodov zoper nezgode rudarjev	Nub	
Predlogi, s katerimi je zahtevana pritrditev komisije za promet z zemljišči zaradi prenosa lastnine ali zakupodaje	Gv	

*brez malotnih zadev

**tudi menične in čekovne zadeve

Vpisniki za kazenske zadeve

Ime vpisnika	1898	1933
Kazenski vpisnik – tatvine, uboji, pretepi, zadeve zoper javni red in mir, posilstva, telesne poškodbe	Z	Ki
Vpisnik za prestopke	U	Kps
Vpisnik za pravno pomoč v kazenskopravnih zadevah	Hs	Krs
Vpisnik za vse dejavnosti kazenskega postopka, ki niso bile odrejene drugemu vpisniku	Ns	Kns
Vpisnik za mlajše mladoletnike	/	Kpsm

Vpisnik Kps – imenik so vodili skupno s Ki in Krs

Kzp in Kt – imenik k temu vpisniku je hkrati tudi imenik za obtožni seznam

SPISI OKRAJNIH SODIŠČ PO SODNEM REDU IZ LETA 1897

V tem poglavju je namenjena pozornost **četrtemu delu** sodnega reda iz leta 1897, ki govori o sodnih spisih²⁴ ter nastanku, oznaki, hranjenju in izločanju le-teh. Razdeljeno je na več poglavij.

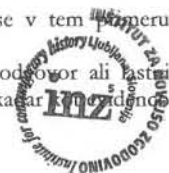
Prvo poglavje je namenjeno sodnim spisom. Obravnavani so splošni predpisi o spisih, spisovna znamenja, opravilna številka, spisi civilne pravde, spisi v odpovednih in opominjalnih zadevah, izvršilni in stečajni spisi, spisi o začasnih odredbah, spisi o zadevah prostovoljne sodne oblasti (varstvene in skrbstvene zadeve), spisi v stvareh zemljiške knjige, spisi v trgovskih zadevah, spisi v zvezi s postopki pravne pomoči, pošiljanje spisov, hranjenje pomembnih listin, spisi o overovitvah, zadevah pravne pomoči in rečeh zbiralnega vpisnika (vpisnik N, Nc, Ns), predsedniški spisi, spisovne zbirke ter dnevnik v kazenskih zadevah.

Splošni predpisi o spisih

Vse spise, med katere so zajete tudi vloge, zapisniki in drugi zapiski, odločbe, vročilnice itd., ki so se nanašale na iste pravne zadeve ali v zadevah zemljiške knjige istega vložka, so morali združiti pod istim spisovnim znamenjem.

²⁴ Spis je ena osnovnih pisarniških oziroma arhivskih enot in lahko pomeni:

- posamezni dokument ali akt, vendar se v tem primeru skoraj ne uporablja več;
- združene dokumente (običajno dopis, odgovor ali katerikoli dokument) pri pisarniškem poslovanju, kadar se ne vodi enostavni delovodnik;
- sodni spis.

Spise so morali označevati z zaporednimi tekočimi številkami. Če je spis obsegal več kot 250 strani, so morali nastaviti nov zvezek. Spise so označevali po času prihoda z zaporednimi številkami od ena naprej. Četudi je bila zadeva prenesena v naslednje leto, so nadaljevali tekoče označevanje. Listine, ki so jih morali vrniti strankam, so morali vložiti v poseben ovoj (v tem primeru je bilo potrebno označiti s številko ves ovoj). Na vročilnice in druga potrdila ni bilo treba vnesti številke. Prav tako niso dobile posebne številke priloge, čeprav so bile v okviru spisa označene z zaporedno številko. Pri obsežnejših spisih so vendarle dobile svojo zaporedno številko. Številke so morali zapisovati z arabskimi številkami. Če je bil spis razdeljen v več snopičev, so morali posamezne zvezke označevati z rimskimi številkami. Druge zapisnike so vložili v spis tako, da je bil viden kronološki vrstni red. Kot zadnje so dodali spisu sodbe oziroma sklepe, ki pa niso dobili posebne zapovrstne številke. Kadar je bil iz spisa izvzet kak dokument, so morali to zabeležiti.

Na hrbtu spisa so morali zabeležiti ime sodišča in pravno zadevo, na zgornjem in spodnjem robu pa spisovno znamenje. Kjer je bil predpisan spisovni hrbet ali spisovne platnice, so morali vložiti predlistek (seznam), na katerem so bile zapisane številke dokumentov, ki so označevale najpomembnejše dele postopka ter datum. Na notranji strani spisovnega hrbita ali spisovnih platnic so morale biti razvrščene številke od 1 do 100. Tako so, ko so dodali spisu nov dokument z novo zaporedno številko, takoj prečrtali številko, ki ji je ustrezala zaporedna številka, ki jo je dobil nov dokument. Tako so dobili zaporedno številko tudi dokumenti, ki trenutno niso bili shranjeni v spisu, ker so jih šele pripravljali na izdajo. Vročilnice so bile lahko označene kot npr. "vročilni sešitek".

Spisovno znamenje

Sodni red je določal, da mora biti spis označen z znamenjem vpisnika, vpisniško oznako ter obeh zadnjih števil letnic: C 425/98, E 132/98. Ker pa je posamezne primere reševalo več sodnih oddelkov, so jih morali le-ti označiti s številko oddelka, te so zapisali z rimsko številko, npr. C II 425/98 za civilne pravde pri II. sodnem oddelku. Spisovna znamenja za zemljiškknjižne spine (priloge za vpis v deželno desko, rudniško knjigo, naftno knjigo, železniško knjigo) so označili z oznako vložka, na katerega so se nanašali spisi (npr. 56. zk. Grafenberg; 24 žel. k.) spisovna znamenja za ingrosacijske zadeve pa s številko dnevnika in z letnico (npr. 51/98).

Spise zadev posameznih podjetij so označevali po zvezku in strani vpisnika, v katerem je bila vpisano podjetje, spine v zvezi z urejenostjo in vodenjem trgovskih in združnih vpisnikov pa samo z dnevniško številko in letnico prispelosti (npr.: Posam. I, 250; Zadr. II. 84). Spisovno znamenje je bilo postavljeno pod dnevniško številko:

<u>Firm.</u> 1574	<u>Firm.</u> 623	<u>Firm.</u> 518
Posam. I, 250	Zadr. II, 84	98

Predsedstvene spine so označevali z oznako opravilne vrste, številkami iz člena štiriindvajset ter z letom prispetja. Spisovna znamenja so morali podpisati pod številko predsedniškega dnevnika:

Praes. 987
7/98

Če je dobil pravni spis novo spisovno znamenje, so morali na njegovi ovojnici ali na hrbtu zapisati novo spisovno znamenje pod dosedanje, dosedanje pa prečrtati z rdečo barvo. Kljub temu pa je morala biti prečrtana oznaka še vedno berljiva.

Spis, ki so ga obravnavali na drugi stopnji, je dobil novo spisovno znamenje, podpisano je moralo biti pod že zapisano spisovno znamenje prve stopnje. Ob vrnitvi spisa na prvo stopnjo so morali prečrtati spisovno znamenje druge stopnje z rdečo barvo, vendar tako, da ga je bilo lahko še vedno mogoče brati.

Opravljalna številka

Spisovno znamenje in pridana zaporedna številka sta sestavljala opravilno številko:

<u>C II 425/98</u>	<u>E 102/99</u>
9	25

Zapisati jo je bilo potrebno v desni kot na prvi strani besedila. Priloge so morale biti opremljene z napotkom na opravilno številko glavnega spisa, prav tako v zgornjem kotu npr.:

k C II 435/98
9

Na izdanih spisih in tistih, ki so jim vročali, odpošljali ali izročali, so morali ravno tako v zgornji desni kot zapisati opravilno številko.

Predsedstveni spisi

Predsedstvene spine so morali (kolikor jih ni bilo potrebno oddati drugim oblastem ali vzeti k pravnim ali drugim spisom), urejati po teh opravilnih vrstah:

- normalije (pravila);
- zakonodajne zadeve, zlasti predlogi in mnenja v zadevah zakonodaje ali pravosodne uprave, navsveti o vodenju in sestavi sodišča ali podrejenih

- sodišč ali službenih predpisov, ki so bili izdani za ta sodišča ali za posamezne organe;
- organiziranost sodišč, npr. sprememba uradnega sedeža, sodnega okoliša;
 - osebne zadeve uradnikov, pravnih pripravnikov in slug, npr. nasveti o oddaji služb, imenovanja, prisege, premetitve, nastop službe, odpoved službe, menjava službe, obvestila o bolezni in smrti, dopusti, spregled starosti, naznanila poroke in druga osebna naznanila, nakazila plač, doklad, predplačila, pomoči, nagrad, zadeve sodniške prakse ipd.;
 - osebne zadeve strokovnih sodnikov laikov, zagovornikov, sodnih zdravnikov, duhovnikov, jetniških učiteljev, tolmačev, poverjenikov (zapupnikov), izvedencev ...;
 - osebne zadeve pisarniških praktikantov, pomočnikov, pomožnih slug, pomožnih jetniških paznikov, slov vročevalcev in izklicateljev na dražbah;
 - razdelitev dela med posameznike, sestava oddelkov, dodeljevanje glasovalne pravice za izvrševanje sodne oblasti;
 - sestava, dopolnitev in vsakoletni popravek spiska prisilnih upravnikov;
 - zadeve izpitov za sodniško in pravniško službo, za notarje, vodje zemljiške knjige, pisarniškega uradnika ipd.;
 - splošni določila o izpitih ali določenih skupinah izpitov, sestava izpitnih komisij, reševanja prošenj, podeljevanje spričeval o izpitih ter vsa druga opravila, ki so se nanašala na izpite;
 - zadeve služenja vojaščine;
 - disciplinske zadeve uradnikov in slug;
 - upokojitve ter solidarnostna pomoč – upokojitve, oskrba, odpravnine, prispevki za vzgojo, pogrebne zadeve;
 - zadeve odvetnikov in notarjev;
 - proračuni in računi (v zvezi s stroški za kazensko pravosodje, prehrano, dnevnice, kilometrino, zdravstveni stroški, stroški za uradna oblačila ter uniforme slug in jetniških paznikov, uradni inventar itd.);
 - nastanitev uradov, najemnine, zavarovanja, načrti uradnih poslopij, računi o stavbnih delih;
 - jetniške zadeve, zlasti oskrba jetnikov, njihovo prehrano, oblačila, oprema in inventar, kurjava, razsvetljava jetnišnice, delavnice, delo in pouk, duhovna oskrba, knjižnica, učila, oddaja jetnikov v kaznilnice in sodišča, norišnice in bolnišnice, pobegi iz ječe, primeri smrti, ogledi (vizitacije), disciplinski postopki za jetnike, čuvanje jetnikov, zdravstvena navodila;
 - uradne preiskave sodišč in hranilnih uradov (ogledi, vizitacije);

- spiski porotnikov, nastavitve predsednika porotnih sodišč, postavljanje komisij za izvršitev kazni, ukazi o izvršitvi smrtne kazni;
- nastavitve zemljiške knjige;
- splošne določbe v zadevah skrbstvene blagajne in hranilnih zadevah;
- zadeve uradnih knjižnic;
- arhiv in uničenje spisov;
- občasna poročila, statistika;
- zadeve sodišča.

Vse večje zadeve so odlagali v spisovne platnice. Spise iz iste skupine so odlagali v isti povezek (snop). V istem snopu so bili lahko odloženi spisi z več opravljenimi številkami, z eno samo ali pa so bili spisi z isto opravilno številko razdeljeni na več snopečev.

Spisi civilne pravde

Za spise civilne pravde so uporabljali platnice oziroma ovoje po predpisanem obrazcu (priložen na koncu sodnega reda pod številko 53). Na spisovnem hrbtu ali spisovnih platnicah so ob oprostivni plačil taks (podelitev pravice ubogih) to zabeležili z rdečo barvo. Pred prvim narokom ni bilo potrebno spisov vsiti v platnice, temveč so jih odlagali le po številkah pravnega vpisnika, po letnikih ali oddelkih v ovoj (spisovne zbirke ali zbiralni zavoj). Druge spise, ki so se nanašali na posamezne zadeve pa so morali priložiti tožbam ali jih povezati z nitjo. Mandatne ali menične tožbe, na osnovi katerih so bili izdani plačilni nalogi, so dobile spisovni hrbet ali spisovne platnice šele ob morebitnih ugovorih. Do tedaj so bile shranjene kot preostali spisi.

Spisi o odpovednih in opominjevalnih zadevah

Spise v odpovednih in opominjevalnih zadevah so odlagali brez spisovnih hrbtov ali spisovnih platnic po številkah vpisnika K, združene po letnikih ali oddelkih v spisovne zbirke. Če je prišlo po morebitnih ugovorih do pravde, so nastavili pravdne spise. Enako je veljalo za opominjevalne zadeve; zanje so bile odločilne številke vpisnika M.

Izvršilni in stečajni spisi

Predloge za dovoljenje izvršbe ali izvršilnih dejanj pri zavarovanju denarnih terjatev, za katere je bilo pristojno sodišče le kot pravdno sodišče, kot sodišče za nesporne stvari ali stečajno sodišče, so morali dati k pravnim spisom, mandatne ali menične tožbe opominjevalnega postopka, pa k zadevam prostovoljne sodne oblasti ali stečaja, na

katerega se je opiral izvršilni postopek. Kadar je bilo sodišče pristojno le za dovolitev izvršbe, ni pa bilo hkrati tudi izvršilno sodišče, so odložili spise k spisom zakupnega ali najemnega postopka. V nasprotnem primeru pa je moralo pristojno sodišče narediti samostojne izvršilne spise. Za vse vrste izvršilnih spisov so bili predpisani obrazci. Kjer so izvršilne spise pisali pod isto vpisniško številko, so jih morali združiti. Kadar so bili spisi preveč obsežni (pri zglasitvah, razdelitvah ali razpravah o prisilni poravnavi), so jih lahko razdelili na več zvezkov in označili z rimskimi številkami npr. zvezek II., zglasila; zvezek III., razprave o prisilni poravnavi ipd.. Spisom o prisilnih dražbah nepremičnin in stečajnim spisom so morali priložiti kazalo, v katerega so bile vpisane prispele vloge takoj, ko so prispele v sodno pisarno, ali takrat, ko so nastavili spise.

O stečajih, tako pri zbornem kot tudi okrajnem sodišču, so morali pisati posebne sodne spise. Spisovno znamenje zbornega sodišča je bilo pomembno tudi za sestavo opravilne številke pri spisih, ki so prišli na okrajno sodišče. Po končanem stečaju so morali poslati spise s preglednico zbornemu sodišču; tam so morali biti uvrščeni pod redno številko k spisom, o istem stečaju.

Spisi o začasnih odredbah

Spisi so morali biti odloženi k pravnim ali izvršilnim spisom. Če so postali ti spisi preobsežni, so lahko naredili o začasnih odredbah poseben spisovni zvezek. Tega je bilo potrebno priložiti k pravnim in izvršilnim spisom pod eno zaporedno številko, drugače pa so jih opremili z zaporednimi tekočimi številkami pravnih ali izvršilnih spisov.

Spisi o varstvenih in skrbstvenih zadevah

Za varstvene in skrbstvene zadeve, posojila, podeljena iz blagajne za siromašne, so morali narediti spise s platnicami, za zapuščinske obravnave pa po obsegu, ki naj bi ga predvidoma imeli spisi, spisovne sešitke ali spise s platnicami. Priložiti so jim morali tudi kazala. Fidejkomisne spise so morali opremiti s spisovnimi platnicami. Posebnega kazala ni bilo potrebno nastaviti. Preostalih spisov, kjer je le bilo malo listov, ni bilo potrebno vštiti v spisovni hrbet.

Posebej je bilo določeno ravnanje s spisi za posojila, ki so bila dodeljena iz skupne sirotinjske blagajne. Prilagali so jim vse pisne odpovedi, opomine, povračilne ponudbe in vse rešitve. Prav tako so jim morali priključiti spise o nadaljnjih posojilih, ki so bila pozneje podeljena istemu dolžniku. Spise so morali nadaljevati, tudi če se je lastnik nepre-

mičnine, s katero je bilo posojilo zavarovano, zamenjal. Za pravdne in izvršbe, ki so jih začeli zoper dolžnika zaradi vračila posojila ali v izterjavo neplačanih obresti, so morali nastaviti posebne pravdne in izvršilne spise.

Iz drugih spisov istega sodišča niso delali prepisov, ampak so le označili spise, ki so bili pomembni za obravnavo (npr. listine iz zemljiške knjige, potrebne v zapuščinskih obravnava). Vse pozneje nastale spise in vloge so priključili prejšnjemu zapuščinskemu postopku (npr. pozneje najdena oporoka ipd.).

V varstvenih primerih zapustnikovih mladoletnih otrok so vse spise (od zapuščinske razprave do postavitve zakonitega varuha) obravnavali v okviru istega spisa; označeni so bili z oznako P.

Spisi zemljiške knjige

Za vsak zemljiškooknjižni vložek npr. v deželni, rudniški, naftni, železniški knjigi, so morali narediti posebne spise ter jih opremiti s spisovnimi platnicami in spisati preglednico po predpisanem obzoru. Vse vloge, ki so se nanašale na isti zemljiškooknjižni vložek, vse listine, prepise idr. so morali odložiti k istemu spisu.

Če so zemljiškooknjižni spisi zaradi zveze z drugimi pravnimi zadevami priključeni k pravnim, izvršilnim ali kakšnim drugim spisom, so morali na to mesto postaviti opombo, ki je kazala, kje se nahaja ta spis. Prav tako so morali priložiti zemljiškooknjižnim spisom overovljene prepise listin, na osnovi katerih so opravili knjižni vpis. Kadar je bilo na osnovi istih listin narejeno več zemljiškooknjižnih vložkov, so jih odložili na enem mestu, pri preostalih vložkih pa so morali zabeležiti, kje te listine so.

Spisi v trgovskih zadevah

Za vsako podjetje, ki je bilo vpisano v trgovinskem ali združnem vpisniku, so morali narediti posebne spise in jih opremiti s spisovnimi platnicami. Na isto mesto so morali odložiti tudi vse spise, ki so se nanašali na isto podjetje (vloge, prošnje za izdajo izpiskov iz vpisnikov ali pojasnil o podjetjih, spisov o kazenskih razpravah, zadeve, v zvezi z varstvenimi ali skrbstvenimi zadevami, zapuščinske razprave). Kadar so prenesli vpis iz vpisnika za kako podjetje v vpisnik za družbena podjetja ali narobe, spisov niso ločili. Prečrtati so morali le staro spisovno znamenje in ga nadomestiti z novim. Spisi trgovskih in združnih vpisnikov so bili urejeni po številki dnevnika, združeni po letnikih ali oddelkih leta v spisovne zbirke.

Spisi o pravni pomoči

Spise, ki so nastali v postopku pravne pomoči, so vložili k sodnim spisom in jih poslali skupaj na sodišča prve stopnje; še posebno je to veljalo za pravno pomoč zoper sodbe obrtnih sodišč. Zaporedne številke in listne številke so prehajale brez prekinitve s spisov sodišča prve stopnje na spise, ki so bili nastavljeni v postopkih pravne pomoči in jih je bilo treba dodati spisom prvega sodišča.

Presoja o pravni pomoči, ki jo je izdal nadzorni organ za sodišče ali kakega uradnika, je bila zapisana na posebnem listu in priložena rešitvi pravnega pouka. Vpisati so jih morali v predsedstveni dnevnik in jih po izdaji določenih odredb priložili predsedstvenim spisom. Preostale spise so morali urejati po številkah pripadajočega registra ter jih odlagati po letnikih ali oddelkih v spisovne zbirke.

Spisi o overovitvah, zadevah pravne pomoči in zadevah zbirnega vpisnika

Zadeve, vpisane v vpisnike G, Hc, Hs, Nc, in Ns, so morali, če niso bili oddani drugam, združiti po letnikih ali oddelkih leta v spisovne zbirke.

Spisovne zbirke

Kjer so naredili spisovne zbirke,²⁵ so jih morali označiti z ustrežno oznako (po ustreznih vpisnikih, opravnih vrstah ipd.). Da jih je bilo lažje najti, so morali spise v vsakem snopu označevati po vrstnem redu z arabskimi številkami.

Dnevnik v kazenskih zadevah

Pri kazenskih zadevah so morali nastaviti dnevnik po predpisanem obrazcu. Vanj so lahko vpisovali tudi kratke pojasnila v zvezi z vrsto in vsebino vlog.

Hranjenje spisov po sodnem redu iz leta 1897

O hrambi spisov govori **drugo poglavje**. Zakon je odredil, da je treba vse spise hraniti v posebnem prostoru (če ni bil določeno kako drugače), v odprtih, v razdelke ločenih stenskih omarah. Razdeljeni so morali biti po oznakah spisov in pripadajočih vpisnikov. Pomembno je bilo, da so bili spisi posameznih skupin razvrščeni po vrstnem redu vpisniških števil. Tiste spise, za katere so bili

določeni naroki ali so tekli roki ali pa so se pričakovale vloge, so morali hraniti v posebnih razdelkih, ki so bili opremljeni s posebnimi napisi. Tako so skupaj zlagali spise, ki so jih zaradi naroka na isti dan ali izteka roka na isti dan, potrebovali istega dne. Prav tako so hranili v posebnem razpredelku tisti spise, ki še niso bilo dokončno rešeni, spise, ki naj bi bile vsak čas ponovno uporabljeni v postopku ipd.

Če so hranili v pisarni kazenske in civilne zadeve, so morali paziti, da se spisi niso med seboj pomešali. Za spise različnih sodnikov ali sodnih oddelkov so poskrbeli, da so bili ločeni z barvno progo. Za ta namen so bili natisnjeni tudi obrazci.

Če so dvignili spise in jih niso izročili vodji oddelka ali kateremu drugemu sodnemu uradniku istega sodnega oddelka ali niso bili vpisani v odhodnem spisku, je bilo potrebno vložiti poseben list. Na njem je bilo potrebno zabeležiti spisovno znamenje ali opravnico številko, dan izročitve in osebo ali organ, ki so mu predali ali poslali spise.

V uradnih prostorih so lahko bili odloženi zunaj regalov le tisti spisi, ki so jih v tem času uporabljali. Spise, ki jih niso uporabljali več, so morali sproti odlagati v razpredelke. V uradnih prostorih sodniških uradnikov so bili lahko le tisti spisi, ki jih je sodnik potreboval pri pripravi ustne razprave, ali spise, ki so bili prav takrat predmet sodne obdelave.

V pisarniškem oddelku je bilo potrebno strogo ločevati posamezne spise, in sicer:

- nove vloge je potrebno opremiti z novim spisovnim znamenjem in jih vpisati v vpisnik;
- spise že začete zadeve, ki jih bili treba z njihovimi spisi predložiti sodniku;
- spise, ki jih je morala rešiti pisarna sama;
- spise, ki jih je vrnil sodnik in so morali narediti uslužbenci čistopis;
- odpravljene spise;
- spise, ki so jih morali vštiti ali vložiti v arhiv.

Pošiljanje spisov

Izročanje spisov, njihovo vrnitev ali odstop spisov drugemu oddelku so morali vpisati v sodni pisarni v poseben seznam oddanih spisov. Na vsak spis so morali napisati zaporedje uradov, ki so tak spis zahtevali. Ob vrnitvi spisov so morali prečrtati zabeležke z vodoravno črto. Opombe so morali pisati v razpredelek o opombah. Pri nujnih zadevah so morali prvo rubriko podčrtati z barvo. Tudi spise, ki so jih pošiljali notarjem, sodnim komisarjem ipd., so morali označiti z barvno črko N. Vsak mesec so morali predložiti odhodne sezname, v

²⁵ Danes izraza spisovne zbirke ne uporabljamo, omenja pa jih poslovnik iz leta 1897.

nujnih zadevah pa so morali vsak teden presojeti, ali je že potrebno izterjati izročene spise oziroma opomniti pristojne oblasti, naj spise vrnejo.

Hranjenje važnih listin

Zakon je urejal na posebnem mestu tudi hranjenje pomembnejših listin. To so bile vse oporoke, zapisniki o sodnih izjavah poslednje volje ter zapisniki o zaslišanjih prič pri ustni izjavi poslednje volje, ženitne pogodbe, darilna pisma in druge pomembne originalne listine, ki jih, če bi se izgubile, ne bi bilo mogoče nadomestiti ali pa bi se lahko nadomestila le z velikimi težavami ali stroški. Vse te listine (če niso bile priloge pravnih ali zemljiškoknjižnih spisov) so morali hraniti v posebnih spisovnih zbirkah in jih varno hraniti pred ognjem v posebnih omarah. Pisnim odredbam poslednje volje, ki so bile predane sodišču, so morali priložiti zapisnik o prevzemu. Kadar so notarji predložili oporoke, so morali priložiti vlogo, s katero je naznanilo prišlo na sodišče.

O teh listinah so morali voditi evidenco. Vsaka listina je dobila svojo zaporedno številko. Evidenco so vodili od prvega januarja do konca decembra. Listine so morali odlagati po letnikih, in sicer po vrstnem redu listinskega spiska. Vsako listino so morali opremiti z letnico vložitve in s številko listinskega spiska (UV 234/98).

K seznamu listin so morali narediti po imenih strank (zapustnik, zakonca idr.) abecedno urejene imenike, in sicer posebej imenik o listinah, vloženi po smrti stranke (poslednja volja umrlih oseb) ter imenik vseh drugih listin. Ko je bilo sodišče obveščeno, da je umrla oseba, ki je bila vpisana v drug vpisnik, je morala prenesti to osebo v prvi imenik. Vse listine in imenike je bil dolžan hraniti pisarniški uradnik; določil ga je predstojnik sodišča. Oba vpisa je morala opraviti ista oseba. Če so hotele druga sodišča te spise pregledati, so lahko dobila le overovljene prepise. Seveda so poznali izjeme, vendar so morala posamezna sodišča dati izjavo, da je vpogled v originale nujno potreben. Na overovljenih prepisih testamentov, ženitnih pogodb, dednih pogodb in drugih hranjenih listin so morali zabeležiti oznake spisovnih zbirk, v katerih je bila izvirna listina.

Izročitev originalnih listin

Listine in druge spise, ki so jih predložili v civilnih pravnih zadevah pri ustni razpravi in za katere ni bil izdan overovljen prepis, so lahko udeležencem, dokler ni bila sodba pravno močna, izdali

samo na posebno zahtevo. Ta je bila izrečena ustno, vendar je morala stranka prevzem spisa potrditi s svojim podpisom. Če so zahtevala spise nadrejena sodišča, so jih vzeli v celoti. Če ni bilo overovljenega prepisa listin, je bilo treba originale vrniti v najkrajšem času. Kateri spisi so ostali strankam in kateri sodiščem, je odločil sodnik na osnovi obstoječih predpisov.

Pregled spisov

Če določene zvrsti spisov in opravil ni bilo določeno drugače, so smele stranke, na katere so se nanašale zadeve, pri sodišču pregledati in na svoje stroške prevzeti prepise in izpiske iz njih. Če se zadeve niso zadevale osebe, ki je želela vpogled v spis, je za to dobila dovoljenje. Prepis je lahko dobila le na posebno dovoljenje stranke ali predstojnika sodišča. Spise so lahko pregledale le v pisarni sodišča. Dajanje na dom je bilo prepovedano. V izjemnih primerih so lahko predani drugemu sodišču, da jih je lahko stranka tukaj pregledala. Vse stroške je morala pokriti stranka. Sodni uradniki so lahko neomejeno pregledovali spise, drugi uradniki pa so morali za to imeti posebno dovoljenje predstojnika sodišča.

Roki hrambe in uničenje spisov

Roke hrambe dokumentarnega gradiva je določal sodni red iz leta 1897²⁶ v svojih členih od številke 295 do številke 301. Dokumentarno gradivo, ki ni imelo arhivske vrednosti, so lahko uničili po tridesetih letih. Del gradiva so lahko uničili že veliko prej. Posebni roki so veljali za:

- odpovedi zakupnih in najemnih pogodb; te so smeli uničiti po **dveh letih**;
- opominjevalne tožbe, če ni bilo zoper plačilnega naloga pritožbe so smeli uničiti po **štirih letih**;
- zapisniki o razpravah, vročilne knjige in drugi pregledni zaznamki za notranje poslovanje so bili lahko uničeni po **desetih letih**;
- varstvene in skrbstvene zadeve so lahko izločevali šele po **petdesetih letih**. O tem in uničenju posameznih spisov, ki so jih hranili **trideset let** in več, je moral predstojnik posebej odločati.

Začetek roka so izračunali po dnevu pravno močnosti zadnje odločbe, če le-te ni bilo, po dnevu datuma na zadnjem spisu, pri spisih, zaznamkih in podobno pa po dnevu zadnjega vpisa.

Kot trajno gradivo so bili določeni ti spisi:

- vsi spisi, ki so nastali pred letom 1815;

²⁶ Sodni red iz leta 1897.

- spisi, ki so bili po zgodovinski, znanstveni ali politični plati "zanimivi" (arhivalije);
- normalije, spisi o zakonodaji, ustanovitvi in sestavi sodišč, pri višjih deželnih sodiščih letni opravilni izkazi, ki jih niso objavljali v uradni statistiki;
- spisi o imenovanju in upokojitvi sodnih uradnikov ter pri predsedstvu višjih deželnih sodišč hranjeni izvodi izkaza o osebnem stanu uradnikov;
- načrti uradnih poslopij, gradbeni spisi in predpisi za sodišče sklenjenih najemnih pogodb;
- sodbe in poravnave;
- zemljiške knjige, deželne knjige in vse druge javne knjige, tudi ingrosacijske, spisi o nastanitvi javnih knjig, dnevnik za zemljiškknjižne vloge (vloge, ki so se nanašale na deželne knjige, rudniške knjige, naftne knjige, železniške knjige) in vloge, ki so zadevale ingrosacijske knjige, vsi spisi, ki so bili v zvezi z vodenjem zemljiških in drugih javnih knjig, vključujoč načrte zemljiškknjižnih odlokov (odlokov, ki so zadevali deželne, rudniške, naftne in železničarske knjige), spisi o uredbi služnosti in odvezi zemljišč;
- trgovski in zadržni vpisniki s spisi, ki so zadevali pravnoveljavne spise in še ne izbrisana podjetja;
- vsi fidejkomisni in fevdni spisi, spisi o zapuščinskih obravnavah in pa spisi o posinovitvah (pohčertivah) in pozakonitvah;
- vse po členu 285 pri sodišču hranjene izvorne listine (vse oporoke, upoštevajoč zapisnike o sodnih izjavah poslednje volje in zapisnike o zaslišanju prič za ustno izjavo poslednje volje, ženitne pogodbe, dedne pogodbe, darilna pisma in druge pomembne izvorne listine, izgube katerih ne bi bilo mogoče nadomestiti oziroma bi bilo to mogoče nadomestiti le z velikimi težavami ali stroški);
- spisi o razglasitvah oseb za mrtve, ki so priznavale ali izpodbijale zakonito rojstvo, veljavnost ali razevo zakona;
- spisi pravnih zadev, ki so bile še odprte na sodnji;
- vsi vpisniki in za rabo le-teh potrebni spisi, v registraturi (vložišču) pisane knjige in iskalni vpisniki;
- vpisniki, vpisniki o kaznjencih, kjer so jih vodili. Knjige o prispelih vlogah niso bile izključene iz izločanja.

Pri posameznih sodiščih se je lahko pokazalo pomanjkanje prostora, zato jim je zakon omogočal, da jim je na njihov predlog ministrstvo za pravosodje odobrilo obsežnejše izločanje. Vendar so mo-

rali razložiti vzroke, hkrati pa temeljito označiti spise, ki so jih nameravali dodatno izločiti.

Izločanje nepotrebne gradiva

V spisih in vpisnikih so morali označiti izločene zadeve z rdečim svinčnikom. Vse zadeve, ki so bile pripravljene za izločanje, so morali hraniti v vložišču. Vse spise je moral še enkrat pregledati sodni uradnik in ugotoviti, ali so bili prepisi natančno upoštevani. Uradnika je imenoval predstojnik sodišča. Če je bila izločitev kakega spisa preklicana, so morali spremeniti tudi omenjene zabeležke. Na manjših sodiščih so opravljali izločanje večinoma med sodnimi počitnicami (ta praksa je v veljavi še dandanes, o. p.). Če izločenih sodnih spisov ni bilo potrebno oddati državnemu, deželnemu arhivu ali kateremu drugemu arhivu, ki ga je določilo pravosodno ministrstvo, so morali izločene spise uničiti v navzočnosti sodnega uradnika. Enako so uničili tudi tiste spise, ki jih določeni arhivi niso hoteli sprejeti. Podobno se je zgodilo tudi, če ti spisi niso bili prevzeti v za to določenem roku ali če sodni organi izločenih spisov niso pregledali v predvidenem roku.

Splošne odredbe o sodnih spisih po letu 1933

Sodni red za redna sodišča prve in druge stopnje²⁷ je predpisoval obliko kot tudi vsebino sodnih spisov. Za sodne zapisnike, poročila, službene zapiske in izvornike odločb, kakor tudi za vloge strank so uporabljali pole in liste v velikosti službenih obrazcev za sodne spise. Spise, ki so bili sestavljeni iz več kot ene pole, so sešili. Na listke ali na hrbtno stran vročilnic je bilo prepovedano pisati. Vse spise, ki so se nanašali na isto zadevo, so morali združiti pod eno oznako. Drugače je bilo predpisano za čisto zemljiškknjižne zadeve, saj so morali voditi vsak spis zase. Za zadeve sodne uprave so veljali posebni predpisi.

Vsak spis je moral imeti na hrbtu, ovojnic ali na platnicah oznako spisov, vendar je morala vsaka vloga dobiti na desni zgornji strani prve strani poslovno številko. Zemljiškknjižnim vlogam, ki so sodile k drugim spisom, so morali poleg poslovne številke dopisati še številko dnevnika.

Če so združevali večje število zadev, so jih združili v spisovni zvezek. Takšne spise so odložili v katerega izmed njih; dobili so naziv "*glavni spis*". Po navadi je bil za to določen spis, ki je imel najstarejši datum ali pa so z njim največ poslovali.

²⁷ Sodni red za sodišča prve in druge stopnje, Sl. KBUDB 1933, 26/181, str. 229–360.

Spisi so morali biti označeni z oznako skupine (O, P, I, R ...), zaporedne številke, pod katero so bili spisi vpisani v vpisnik ter zadnjih dveh številka leta, v katerem je bila zadeva sprejeta. V primeru, da so vodili zadeve v več sodnih oddelkih, so morali pred označbo vrste zadeve zapisati tudi številka oddelka, ki je imel zadevo v delu npr. II Po 370/33. Priloge v spisih so dobivale podštevilke; sledile so po vrsti, kot je bil spis vložen, na primer II Po 370/33-5.

Zemljiškoknjižne zadeve so označevali s številkami dnevnika ter oznako zadnjih dveh številka leta, na primer 35/34. To oznako so morali dobiti vsi izvodi, rubrike in priloge. V zadevah, ki so se nanašale na železniško knjigo ali na rudniško knjigo ali polaganje listin, so morali pred omenjeno oznako zapisati Žel, Rud ali Pol.

Oznaka vpisnika je bila tudi kot oznaka spisa. Številka spisa je bila zaporedna številka; pod njo so morali vpisati zadevo v vpisnik ob prihodu na sodišče. Zaporedne številke vpisnikov so se začele za vsako vrsto zadev s številko ena. Ta številka je bila pomembna za odlaganje in hranjenje spisov. Vloge so vlagali v spise po kronološkem redu. Dobile so zaporedne številke (redne številke pisanja, posebne številke); pri vsaki zadevi so se začele s številko 1 in so tekle dalje, ne glede na konec leta. Zapisniki, službene opombe ter izvorniki odločb, ki so bili pomembni za postopek, so dobili novo redno številko pisanja (posebno številko) tudi takrat, kadar so jih pisali na vlogo, ki je bila v spisih. Negativna poročila na pisemskih ovojnicah in vročilnicah so dobila tudi redno številko pisanja (posebno številko). Prav tako je dobila svojo redno številko pisanja odločba o vlogi, če zaradi obsega in pomembnosti ni bila umeščena kot posebna vloga. Svojo redno številko pisanja so dobili še izvornik sodbe ali sklepa o razdelitvi kupnine, zaznamek o sodbi, zaznamek o osvojitvi predloga glede dovoljenja izvršbe drugega, ne izvršilnega sodišča. Seveda so bile pri omenjenih pravilih o urejanju spisov tudi možne izjeme, vendar niso bistveno spremenile same ureditve.

Številčenje listov je bilo predpisano za spise, ki so obsegali iz več kot eno polo. Sodna pisarna je morala zapisati v zgornji desni kot tekoče številke listov. Na priloge so zapisali številko, samo če je bilo določeno, da ostane trajno v spisih. Tako je priloga dobila poslovno številko spisa, h kateremu je sodila z opombo, ki je označevala, da sodi k temu spisu, na primer: "k II Po 85/33-5". Na vsak ovoj so morali zapisati poslovno številko spisa, h kateremu so sodile priloge, ovoj pa je dobil ustrezno številko lista. Priloge tožilca v civilnih in kazenskih zadevah ali predlagatelja oziroma njegovega zastopnika so morali označevati s črkami, priloge,

ki jih je predložil toženec, z arabskimi številkami, priloge drugih oseb pa z rimskimi številkami, in to z barvnim svinčnikom. Vse te znake so morali pisati na levo stran poleg mesta, na katerem so bile omenjene priloge oziroma zapisniki. Priloge so označevali na levi strani zunaj besedila.

Spise o prisilni dražbi, prisilni upravi, stečajnih ali poravnalnih postopkih ali o podjetju, ki je bilo vpisano v trgovski ali združni register, so vedno oblikovali po posebnem obrazcu (obrazec št. 86). V spisih vpisnikov O, Os, S, in R so sestavili popis spisov, če je imela več kot deset rednih številka pisanja. V drugih primerih ni bilo potrebno delati popisov spisov.

Popise je vodila sodna pisarna in skrbela, da so bili pomembnejši spisi podčrtani z barvnim svinčnikom, na primer "zapisnik o cenitvi", "o dražbi".

Kadar je imelo sodišče dovolj finančnih sredstev in delovne moči, je lahko spise srednje debeline preprosto sešila, hkrati s polovico pole ali omotom. Spisov sodne uprave, kazenskih spisov, spisov trgovskega in združnega registra ni bilo dovoljeno šivati. Prav tako niso smeli všiti z drugimi spisi zapisnikov o posvetovanju in rubežnih zapisnikov.

Civilne in kazenske zadeve, ki so obsegale več kot deset rednih številka pisanja, vse spise, ki so bili predloženi "sodišču pravnega sredstva" ali katere koli nadrejene oblasti, vse spise, ki so se nanašali na podjetje, vpisano v trgovski (združni) register, so vlagali v poltrdi ovoj ali v poltrde platnice po predpisanem obrazcu.

Spise je bilo potrebno označiti tudi na zunaj. Na hrbet spisa, ovoj ali platnice so morali zapisati ime sodišča in oznako spisov (z roko ali stampiljko).

Hranjenje spisov

Sodni poslovnik za sodišča prve in druge stopnje iz leta 1933 je obravnaval hranjenje spisov v osmem poglavju v členih od 168 do 173.

Hranjenje spisov, ki so bili še v uporabi

Spise, ki so odredili naroke ali roke, so hranili v sodni pisarni v odprtih omarah (na policah) s predali; ti so morali biti razdeljeni na enaintrideset predalov, za vsak dan v mesecu po eden. Spise so morali odlagati v predale po dnevih odrejenih narokov in rokov, ne glede na mesec, spise iz istih skupin (kazenske, pravdne, nesporne zadeve ipd.) pa so morali odlagati v en predal v posebnih ovitkih; to je bilo zlasti priporočljivo, če je bilo v enem predalu večje število spisov iz različnih skupin.

Sodni red je obravnavi **arhiva** namenil 172. člen. Določal je, da po končanem postopku ob mirovanju posamezne zadeve oziroma takrat, ko je bila zadeva v vpisniku označena za dokončno rešeno, pripravi sodna pisarna spise za odložitev v arhiv. Pri tem so morali izločiti predhodne spise (npr. spise, ki so imeli drugo zaporedno številko istega vpisnika ali so pripadali drugemu vpisniku, pa so bili začasno odloženi v teh spisih), hkrati pa vrniti tudi vse priloge tam, kamor spadajo. Ti spisi so lahko ostali glede potrebe še dve leti v prostorih sodne pisarne. Po tem času so jih morali odložiti v arhiv sodišča.

Če so bili spisi nespornih postopkov sestavljeni iz več zvezkov, so lahko starejše zvezke, ki niso bili uporabljeni dalj časa, odložili v arhiv. Prav tako so odložili v arhiv tudi izločene liste imenikov, ki so jih vodili kot kartoteko, ter vse vpisnike in druge pomožne knjige, takoj ko so se pokazali za nepotrebne za poslovanje in jih ni bilo potrebno takoj izločiti.

Arhiv je bil skupen za vse sodne oddelke, če ni bilo odrejeno drugače. Spise so odlagali v arhivu ločeno po vrsti zadev in sodnih oddelkih. Če so imeli spisi več oznak, je pri arhiviranju odločala zadnja. Predpisano je bilo tudi odlaganje spisov v svežnje. Spise so morali odlagati prav in narobe, tako da so bili fascikli enakomerni. Te so povezali v trde kartone v velikosti spisa. Na sprednjo stran vsakega svežnja so morali namestiti karton, nanj pa napisati oznako in število spisov, ki so bili v svežnju (npr. P 1-125/34; pomeni, da so bili v svežnju civilnopravdni spisi prve stopnje iz leta 1934 s številko oznake od 1–125). Spise so odlagali v svežnje, takoj ko so bili odloženi kot dokončani v arhiv, ne da bi bilo potrebno čakati preostale spise, za katere je bil določen sveženj. Vsak sveženj so z vrvico navzkrižno povezali. Police oz. predale so opremili z oznako vrste spisov in vpisnikov (pomožnih knjig), ki so jih v njih hranili.

Drugače je bilo odrejeno za spise trgovskega in združnega registra, zemljiškknjižne spise ter spise sodne uprave. Te spise so hranili v sodni pisarni, če ni predstojnik sodišča odločil drugače. Zemljiškknjižne spise, ki so bili razvrščeni po letih in številkah dnevnika, so hranili ločeno od zbirk listin. Kjer so bile posamezne zemljiškknjižne zadeve izvzete, so morali na to mesto položiti list, na katerem je bilo zabeleženo, kje ti spisi so.

Za spise zgodovinskega, znanstvenega ali političnega pomena je bilo predvideno, da se hranijo posebej (poseben arhiv). Tam, kjer bi ti spisi morali biti, so morali napraviti zaznamek, kje ti spisi so.

Zanimiv je stavek o materialnem varstvu arhiv-

skega gradiva, ki je določal, da morajo biti vsi spisi v arhivu, še posebej prej omenjeni, varni pred vlago, ognjem, izgubo ali krajo.

Odlaganje spisov v arhiv

Iz priročnega arhiva so morali oddati spise v splošni arhiv praviloma urejene in odložene po letih. Kadar vpisniki niso bili predani v arhiv hkrati s spisi, je lahko predstojnik sodišča odredil, naj namesto spisov, ki iz kakršnih koli razlogov niso bili odloženi v arhiv (zaradi obravnave ali pa so bili pri drugih sodnih oblasteh), vstavijo pole z obrazložitvijo, kje so omenjeni spisi.

V primerih pravnih in kazenskih zadev je bilo potrebno pred oddajo v arhiv pregledati, ali so bile plačane vse takse, ali je potrebno narediti kakšno davčno prijavo ali je kdo izkoristil siromašno pravico in bil tako oproščen sodnih taks ipd. Kadar je bilo v vpisniku zabeleženo "ost", ta pregled ni bil potreben.

Prav tako so morali oddati v arhiv vpisnike in druge pomožne knjige, takoj ko so bili vsi predmeti označeni kot dokončno rešeni in niso bili več potrebni v sodni pisarni.

Iz arhiva so lahko izročali spise samo na osnovi potrdila; nanj so morali zabeležiti oznako spisa, oznako predmeta, zaradi katerega so te spise sploh vzeli. Naloga prejemnika je bila, da ga čitljivo popiše. Ta potrdila so morali odložiti na mesto izvzete spisa. Ponekod so lahko starešine predpisali tudi posebne evidence o spisih, ki so bili izvzeti iz arhiva. V njih je voditelj določenega oddelka potrdil prejetje iz arhiva, upravitelj arhiva pa je potrdil vrnitev spisa.

Za iskanje spisov v arhivu so imeli imenike in vpisnike; te so vodili še v času, ko so zadeve še potekale. Posebej so morali popisati spise, ki so jih morali hraniti ločeno po 172. členu (spisi zgodovinskega, znanstvenega ali političnega pomena) ali spise, ki so jih hranili po 174. členu (spise zgodovinskega, znanstvenega ali političnega pomena ter spise sodne uprave, ki so bili pomembni za splošno ali krajevno zgodovino; spise o gradbenih zadevah z načrti in spise o pravnih razmerjih glede zgradb sodišč in zaporov; spise o ustanovah in skladih pod sodno upravo) ter spise po 178. členu kot trajne; popisati so jih morali posebej. Označeni so bili kot arhivalije.

Uničenje spisov

Uničenje spisov obravnava deveto poglavje v členih od 174. do 178.

Za spise, ki jih niso izločali in uničili in jim je bila določena trajna hramba, so bili določeni:

- spisi, ki so bili zaradi vsebine ali oseb zgodovinskega, znanstvenega ali političnega pomena, spisi sodne uprave, in ostali spisi, ki so pomembni zaradi splošne ali krajevne zgodovine;
- spisi o gradbenih predmetih z načrti in spisi o pravnih razmerjih glede zgradb sodišč in zaporov;
- spisi o ustanovah in skladih pod sodno upravo;
- zemljiške knjige in druge javne knjige z vsemi listinami, ki so se nanašale nanje, spisi o osnovanju javnih knjig, spisi o občih razbremenitvi zemljišč, o ureditvi služnosti in agrarnih operacij, spisi, ki se nanašajo na polaganje listin po predpisih državljankega zakonika o prenosu lastnine na zemljiščih, a niso vpisani v zemljiške knjige, obenem s položenimi listinami in dnevnik o teh spisih;
- trgovski in združni registri s knjigami prilog in imeniki z vsemi spisi, ki so se nanašali na podjetja ali zadrage, ki še niso bila izbrisana;
- spisi o prejšnjih fidejkomisih in fevdih;
- posebej hranjene pomembne listine (naštete v 169. členu tega poslovnega reda), skupaj s popis listin in pripadajočimi imeniki;
- pravdni spisi: sodbe in poravnave, ki so se nanašale na priznanje ali izpodbijanje zakonskega rojstva, veljavnost ali razvezo zakona;
- zapuščinski spisi: smrtovnice (poročila o smrti nem primeru), razpravni zapisniki, sporazumi med dediči v zapuščinskih postopkih, delitve zapuščin in odločbe o sodnem prisojilu zapuščine. Teh zapuščinskih spisov niso trajno hranili, če zapustnik ni imel premoženja, če je bilo le-to neznatno ali če je po končani razpravi bila zapuščina predana upnikom namesto plačila;
- druge nesporne zadeve: spisi o razglasitvi oseb za mrtve, o dokazovanju smrti nedoločne osebe ali o posvojitvi;
- spisi, pri katerih je bilo še nekaj pologov;
- zbirka splošnih navodil;
- uradni listi.

Roki hrambe

Vsi drugi spisi, ki niso bili zajeti v 174. členu tega poslovnika, so bili po preteku predpisanih rokov hrambe lahko izločeni, in sicer:

- spisi pravnega postopanja po **tridesetih letih**;
- spisi postopka opominjalnega postopanja in izvršilni spisi po **petnajstih letih**;
- spisi o odpovedi rabokupnih pogodb in nalogov, ki so bili preneseni v pravdni vpisnik, po **treh letih**;

- spisi nespornega postopanja, čisti zemljiško-knjižni spisi in spisi vpisnika R po **tridesetih letih**; če je zapustnik odredil substitucijo, je bilo dovoljeno zapuščinske spise uničiti šele takrat, ko je bil rešen primer substitucije;
- spisi stečajnega postopka ali postopka o prisilni poravnavi po **desetih letih**, toda spisi, v katerih so bile ugotovljene sklenitve, vsebina in potrditev poravnave ali prisilne poravnave, spiski prijavi in pripadajoči zapisniki pa po **tridesetih letih**;
- spisi vpisnika Fi, če ni bilo vpisov v trgovski register, po **desetih letih**; spisi trgovskega in združnega registra **petnajstih letih** po izbrisu podjetja v registru;
- vročilnice v zemljiškooknjižnih zadevah, ki so jih hranili posebej, po **desetih letih**, v ostalih pa po **treh letih**;
- vsi spisi prvostopenjskih sodišč o kazenskih stvareh – mednje so sodili tudi spisi vpisnikov Kns in Kno po **tridesetih letih**; če pa je bila izrečena kazenska obsodba, po **petdesetih letih**;
- spisi zadev sodne uprave po **tridesetih letih**.

Roki za hrambo pomožnih knjig

- Poslovni koledarji, popisi poslanih spisov, predajni listi v zvezi z sodelovanjem z oddelkom za prepisovanje, popisi razprav, odrejenih za določen dan, ali sej in njim podobna poslovna sredstva prehodnega pomena so bili izločeni takoj. To je veljalo tudi za rokovnike in popise neizvršenih kazni, takoj ko so bili so vsi spisi označeni za dokončno rešene.
- Vpisnike za pravno pomoč, knjige za vročitve, predajne knjige, knjige o opravi izvršb in rubežne vpisnike in listke rubežene kartoteke, poštno vročevalne knjige, kakor tudi spiske spisov o sodnih dnevih so hranili tri leta, po tem, ko so jih prenehali uporabljati.
- Vpisniki O, S, Og, pravdne vpisnike in osebne imenike, ki so se nanašali nanje, mednje so šteli tudi listke imenske kartoteke, so hranili trajno, vpisnike Ov pa deset let; druge vpisnike, vključno z dnevniki, so hranili toliko časa kot spise, ki so bili v njih vpisani.
- Denarne knjige z dokaznimi listinami so hranili pet let po zadnjem vpisu. Isti rok je veljal za pridržane prepise službenih računov in sezname o načrtih, ki jih je bilo treba vpisati v zemljiško-knjižne načrte.
- Uradne liste, zbornike zakonov in uredb, uradne banovinske liste in strokovne časopise so

morali ob preteku leta vezati in oddati v sodno knjižnico. Druge tiskovine so po določenem času lahko prodali kot star papir.

Izločanje nepotrebnih spisov in njihovo uničenje

- Nepotrebne liste so izločali po navodilih starešine sodišča, po možnosti po zaporednem redu in kolikor je to dovolilo delo; za to ni bila potrebna odobritev nadrejene oblasti. Vendar je moral starešina nadzirati, ali poteka vse v skladu s predpisi, ki so veljali za izločanje nepotrebnih spisov. Papir in platnice spisov, ki jih je bilo mogoče še uporabiti, so morali obdržati.
- Ko se nabrali večjo količina papirja, so ga lahko prodali. Končna odločitev o prodaji je bila v rokah predsednika zbornega sodišča.
- Pred prodajo izločenih spisov so morali obvestiti upravo, ki je na določenem območju skrbela za zgodovinske spomenike. V treh mesecih so morali pregledati spise. Drugim ustanovam, na primer muzejem ali društvom za domačo zgodovino, niso smeli dati sodnih spisov brez odobritve ministrstva za pravosodje.
- Če uprava omenjenega pregleda v treh mesecih ni opravila, so bili spisi lahko prodani. Pogoj ob prodaji je bil, da kupec takoj naredi spise nečitljive. Sodišče je v tem primeru postavilo za nadzor svojega uslužbenca. Denar od prodaje so predali državni blagajni in je bil voden kot dohodek. Če izločenih spisov niso mogli prodati, jih je bilo sodišče dolžno uničiti.

Podaljšan rok hrambe

Za posamezne spise ali posamezne zvrsti gradiva je lahko starešina sodišča odredil podaljšan rok hrambe ali ga označil kot trajno gradivo.

ZAKLJUČEK

Sodni red iz leta 1897, ki ga je izdala avstrijska vlada, je bil prvi poslovnik, ki je podrobno razčlenjeval poslovanje sodišč. Postal je temelj sodnih poslovnikov, ki so v našem pravosodju v veljavi še danes. Predpisoval je vpisnike in imenike, način vodenja, kaj vanje vpisovati, na kakšen način zadeve izbrisati, kako jih označiti ob prenosu in podobno. Natančno je določal obliko spisov (kako morajo biti posamezni spisi opremljeni in označeni), določal, kako morajo biti označene spremembe na ovitku spisa in v vpisnikih. In kar je za našo stroko zelo pomembno – poslovnik je predpisoval tudi

način hranjenja gradiva ter poleg rokov hrambe določal tudi kriterije za presojanje vrednosti gradiva. Poleg tega je predpisoval tudi način uničevanja gradiva brez arhivske vrednosti. Poslovnik iz leta 1933 se po vsebini ni bistveno razlikoval od prejšnjega. Ločeval je civilne in kazenske zadeve. V kazenskih so bile vključene tudi kazenske zadeve zoper mladoletne osebe. Druge razlike so bile le v oznaki posameznih zadev, rokov hrambe in podobnem. V primeru obeh poslovnikov pa lahko z gotovostjo trdimo, da po natančnosti sodita med najboljše predpise, kajti za kasnejše sodne rede, ki so nastali v povojnem obdobju in tudi v novejšem času, opozarjajo v samih sodnih vrstah, da so slabi in nepopolni.

Pred začetkom strokovne obdelave gradiva bi se moral vsak arhivist seznaniti z obstoječo zakonodajo. Kljub temu pa nas bodo pri obdelavi gradiva še vedno čakala presenečenja, saj so si v številnih primerih posamezna sodišča razlagala poslovnik na svoj način in jih priredila svojim potrebam. Zato moramo biti previdni, ker med gradivom pogosto najdemo vpisnike in spisovno gradivo, ki jih poslovnik ne predpisuje. Prav takšna presenečenja pa so čar arhivistike.

Viri

1. Osnove načrta ureditve novih sodišč, Allgemeines Reich-, Gesetz- und Regierungsblatt (RGB), 1849, št. 278, str. 343.
2. Organizacijski predpis za sodišča na Štajerskem, RGB, 1849, št. 339, str. 545–56.
3. Cesarski patent o začasnem redu kazenske pravde, RGB 1850, XVII/50, str. 287–395.
4. Cesarski patent o začasnem redu kazenske pravde, RGB 1850, XVII/50, str. 287/395.
5. Ukaz ministrov notranjih zadev, pravosodja in financ glede politične in sodne ureditve Štajerske, Deželni vladni list za vojvodino Štajersko, 1854, IV/27, str. 49–64.
6. Ukaz pravosodnega ministra, s katerim se izdaje nov pravilni red za sodnije prve in druge stopnje, RGB, 1897, XLII/112, str. 609–864.
7. Zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino SHS, Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti (Ul. LMO), 1928, 119/400, str. 801–809.
8. Zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino SHS, Ul. LMO, 1929, 14/49, str. 113–118.
9. Zakonik o sodnem kazenskem postopanju za Kraljevino SHS, Ul. LMO, 1929, 109/432, str. 833–864.
10. Uredba o poslovnem redu za redna kazenska sodišča, Ur. l. Kraljevske banske uprave Drav-

ske banovine (Sl. KBUDB), 1929/30, št. 10/33, str. 85–102.

11. Zakonik o sodnem postopanju v civilnih pravnih za kraljevino SHS, Sl. KBUDB, 1931, 12/76, str. 181–254.

12. Zakonik o sodnem postopanju v civilnih pravnih (civilni pravni postopnik) za KSHS, Sl. KBUDB, 1931, 12/76, str. 181–254.

Literatura

Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. VI. Krain. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1905.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Tiskarna Slovenija, 1937.

Melik, Jelka: *V imenu Njegovega Veličanstva Kralja. Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930–1941.* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.

Ogrizek, Emica: *Sodstvo v letih 1848–1918. Pravo-zgodovina-arhivi. I. Prispevki za zgodovino pravosodja* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 139–172.

Orts-Repertorium de Herzogthumes Krain. Graz: Central-Commission, 1872.

Orts-Repertorium des Herzogthumes Steiermark. Graz: Central-Commission, 1872.

Pravna enciklopedija (ur. Borislav T. Blagojevič). Beograd: Savremena administracija, 1979.

Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991. Izbor zakonov in predpisov I. del (ur. Brane Kozina). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997.

Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroski, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Zgodovinsko-bibliografski vodnik (ur. Jože Žontar). Graz: Steiermärkisches Landesarchiv [etc.], 1988 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives; Bd. 15).

Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. december 1910. IV. Štajerska, Dunaj: Cesarsko kraljeva dvorina in državna tiskarna, 1918.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev.* Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

Žumer, Vladimir: *Arhiviranje zapisov. Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov.* Ljubljana: GV založba, 2001.

Zusammenfassung

DIE GESCHÄFTSFÜHRUNG DER BEZIRKS-GERICHTE AM BEISPIEL DER GESCHÄFTS-ORDNUNGEN AUS DEN JAHREN 1897 UND 1933

Im Jahr 1897 erließ die österreichische Regierung eine Geschäftsordnung für alle Gerichte, die die Grundlage der Geschäftsordnungen bildete, die im slowenischen Rechtswesen noch heute gültig sind. Sie schrieb Register und Namenverzeichnisse vor, die Art und Weise, wie diese zu führen sind, was in ihnen einzutragen ist, auf welche Weise die Angelegenheiten zu streichen sind, wie diese beim Übertrag zu bezeichnen sind und Ähnliches. Sie schrieb genau die Form der Akten vor und bestimmte, wie die einzelne Akte ausgestattet und bezeichnet sein muss, wie die Änderungen auf dem Umschlag der Akte und in den Registern bezeichnet sein müssen. Für unser Fachgebiet ist besonders wichtig, dass die Geschäftsordnung auch die Art und Weise der Verwahrung des Schriftguts und außer den Verwahrungsfristen auch die Kriterien zur Bewertung des Schriftguts vorschrieb. Außerdem bestimmte sie auch die Art und Weise der Vernichtung von Schriftgut ohne archivalischen Wert. Die Geschäftsordnung aus dem Jahr 1933 unterschied sich nicht wesentlich von der vorherigen. Unterschiede sind nur in der Bezeichnung einzelner Angelegenheiten, in den Verwahrungsfristen und Ähnlichem zu finden. Am Beispiel der beiden Geschäftsordnungen kann behauptet werden, dass sie ihrer Genauigkeit nach zu den besten Vorschriften zählen, zumal für spätere, aus der Nachkriegszeit und auch aus neuerer Zeit stammende Geschäftsordnungen in den Reihen der Gerichte selbst darauf hingewiesen wird, dass diese viele Mängel aufweisen und unvollständig sind.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 352(497.4)"1945/1955"

Prejeto: 17. 10. 2007

Mesto kot upravnoteritorialna enota 1945–1955

JANEZ KOPAČ

mag., arhivski svetovalec

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, SI-4000 Kranj
e-pošta: Janez.Kopac@guest.arnes.si

IZVLEČEK

V prvih desetih letih po končani drugi svetovni vojni so potekale pogoste upravnoteritorialne reforme. V okviru teh sprememb so se kot ena od lokalnih upravnoteritorialnih enot oblikovala tudi mesta. Njihov razvoj je bil dokaj zapleten, saj je bilo v desetih letih uzakonjenih kar nekaj vrst upravnoteritorialnih enot, ki so predstavljale mesto: od spomladi 1945 do maja 1949 Ljubljana kot glavno mesto republike, okrožno mesto in mesto izvzeto iz oblasti, Celje in Maribor kot okrajni mesti oziroma mesti izvzezi iz okrajev. Enak status so med leti 1950–1952 pridobila še mesta Jesenice, Kranj in Bled. Od aprila 1952 do junija 1955 pa so bila mesta: (Ljubljana, Celje in Maribor), mestne občine s posebnimi pravicami v sestavi okrajev (sprva 13, od marca 1954, ko se jim je pridružilo še Celje pa 14) in mestne občine v sestavi okrajev (31), ki so bila po statusu izenačena z občinami.

KLJUČNE BESEDE: upravnoteritorialna enota, okraj, mesto, mestna občina, občina, MLO, LOMO, ObLO

ABSTRACT

A TOWN AS AN ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL UNIT

The first decade following World War II saw a number of administrative-territorial reforms being carried out. One of such changes was the establishment of towns as a form of the local administrative-territorial units. Their development was rather complex, since a number of administrative-territorial units, all of them representing towns, were enacted within these ten years: from the spring of 1945 to May 1949 Ljubljana as the capital of the Republic, county town and a town exempt from authority, Celje and Maribor as district towns or towns exempt from districts. The same status was between 1950 and 1952 acquired by the cities of Jesenice, Kranj and Bled. From April 1952 to June 1955 the cities were as follows: (Ljubljana, Celje and Maribor), town municipalities with specific rights within the structure of districts (at first there were 13 of them, but the number rose to 14, when Celje joined them in March 1954) and town municipalities within the structure of districts (31) whose status was the same as that of municipalities.

KEY WORDS: administrative-territorial unit, districts, towns, town municipalities, municipalities, MLO – mestni ljudski odbor (town people's council), LOMO – ljudski odbor mestnih občin (people's council of town municipalities), ObLO – občinski ljudski odbor (municipal people's council)

Mesto 1945–1949

Po končani drugi svetovni vojni so na območju Slovenije obveljala lokalna upravna območja, ki so nastala med partizanskim vojskovanjem. To so bili kraji, okraji in okrožja, ki so bili v odloku Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), ki je stopil v veljavo 21. maja 1944, opredeljeni kot "samoupravne" oziroma "osnovne samoupravne edinice". Mesta v odloku niso imela take opredelitve. Skupaj z naselji in trgi so bila upravno izenačena s kraji.¹

Ob koncu vojne je bila Ljubljana teritorialno razdeljena na rajone, ti pa na četrti, ki so jih imenovali tudi kvarti,² nekateri večji kraji (npr. Celje,³ Maribor,⁴ Kranj⁵) pa le četrti oziroma kvarte. Do volitev v lokalne organe oblasti poleti 1945 so jih vodili odbori OF, po volitvah pa narodnoosvobodilni odbori.

Zakonodaja za volitve narodnoosvobodilnih odborov kot lokalnih organov oblasti, ki je bila sprejeta 30. junija 1945 in je dopolnjevala volilni predpis iz marca 1944, je dopuščala možnost, da imajo "... večja mesta ... lahko značaj okraja ali celo okrožja ..." Očitno je, da pred volitvami, še ni bilo določeno, katera so ta mesta, kajti v 2. členu predpisa piše: "Katera bodo ta mesta, bo določila Narodna vlada Slovenije, ministristvo za notranje zadeve." Zmedo, kateri kraji bodo imeli značaj mesta, je povzročalo še določilo istega člena, da se bodo izvoljeni krajevni narodnoosvobodilni (od februarja

1946 dalje ljudski) odbori, ki bodo organi oblasti v krajih, po mestih imenovali mestni narodnoosvobodilni oziroma ljudski odbori. To je pomenilo, da bodo pristojnostno izenačeni s krajevnimi narodnoosvobodilnimi oziroma ljudskimi odbori, kajti taka mesta ne bodo imela značaja okraja ali okrožja. Terminološka zmeda se je vlekla do jeseni leta 1949. Le Ljubljana je bila konec junija 1945 že opredeljena kot mesto. Ministristvo za notranje zadeve je namreč 30. junija 1945 imenovalo okrožno volilno komisijo za mesto Ljubljana, iz česar je mogoče povzeti, da je že imela značaj okrožnega mesta. Z razglasom Mestnega narodnoosvobodilnega odbora z dne 20. avgusta 1945 je bila opredeljena tudi kot glavno mesto Ljubljana. Poslej ni bila več razdeljena na rajone, ampak le na deset četrti: Center, Tabor, Rakovnik, Moste, Vič, Bežigrad, Šiška, Polje, Ježica in Št. Vid.⁶

Prva upravnoteritorialna razdelitev tedaj imenovane Federalne Slovenije je bila uzakonjena 6. septembra 1945. Razdeljena je bila na pet okrožij. Eno od njih je bilo tudi okrožno mesto Ljubljana, ki v zakonu ni imela označbe glavnega mesta. Povezovala je deset mestnih četrti, ki so bile določene že avgusta tega leta. Vsa ostala večja naselja v LRS, so v zakonu opredeljeni kot kraji in ne kot mesta.

Pri Celju in Mariboru je v zakonskem besedilu kar precej zmede. Celjsko okrožje je združevalo sedem okrajev, eden od njih se je imenoval tudi okraj Celje–mesto, ki je geografsko opredeljen z območjem, ki je v zakonu označeno kot "mesto Celje" in z naselji: Babno, Breg, Čret, Dobrava, Gaberje, spodnja in Zgornja Hudinja, Košnica, Lava, Lisce, Lopata, Ložnica, Lokrovec, Medlog, Miklavžev vrh, Nova vas, Ostrožno, Pečovnik, Polule, Sv. Jožef, Zagrad in Zavodna. Mariborsko okrožje pa je povezovalo 9 okrajev, eden med njimi je bil tudi okraj Maribor–mesto, ki je bil sestavljen iz treh katastrskih občin: Pobrežje, Tezno in Studenci ter "nekdanjega ozemlja mesta Maribor", ki ga je tvorilo pet katastrskih občin: Grajski marof, Grajska vrata, Koroška vrata, Maribor–mesto in Sv. Magdalena. Območja vseh ostalih okrajev v

¹ Odlok Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih narodnoosvobodilnih odborih, Ur. l. Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, št. 2-10/1944; Objavljeno tudi v Šnuderl: *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti*, dokument št. 137, str. 167–176.

² Ljubljana je bila razdeljena na 7 rajonov, ti pa na 35 četrti ali kvartov: Center (6), Bežigrad (4), Šiška (4), Vič (4), Trnovo (5), Poljane (7) in Moste (5); Dolenc: *Razvoj ljudske oblasti v Ljubljani*, str. 33–44.

³ Okraj Celje mesto je obsegal katastrsko občino oziroma naselje Celje–mesto, ki je bilo razdeljeno na 4 četrti in 19 krajev; Mikola: *Razvoj oblasti na območju Celja*, str. 7–28; Mikola: *Mestni ljudski odbor Celje*, str. 3–5; Milko Mikola v publikaciji *Mestni ljudski odbor Celje* na str. 3 navaja, da je bil okraj Celje–mesto do avgusta 1946, ko so jih s sklepom Mestnega ljudskega odbora Celje odpravili, razdeljen na četrti in kraje.

⁴ Maribor je bil razdeljen na naslednje četrti: Franciškinska, Magdalenska, Meljska, Podbreška, Studenska, Stolna, Koroška in Nova vas; Tovšak: *Razvoj mariborskih četrti v letu 1945*, str. 60–76.

⁵ Kranj je bil konec vojne razdeljen na 15 četrti, ki so jih junija 1945 združili v 7; Kopač: *Upravni in teritorialni razvoj Kranja*, str. 23–59.

⁶ Odlok o izpremembah in dopolnitvah odloka o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore, sprejetega dne 19. II. 1944 na I. zasedanju SNOS-a in odloka Predsedstva SNOS-a o razpisu volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore in okrajne narodnoosvobodilne skupščine z dne 1. III. 1944, Ur. l. SNOS in NVS, št. 15-133/1945; Odredba ministrstva za notranje zadeve o imenovanju okrožne volilne komisije za mesto Ljubljana, Ur. l. SNOS in NVS, št. 15-130/1945; Razglas o obsegu in upravni razdelitvi glavnega mesta Ljubljane, Ur. l. SNOS in NVS, št. 29-215/1945.

tedaj Federalni Sloveniji so v zakonu opredeljeni s kraji, ki so bili tudi najnižje upravnoteritorialne enote. V prvi upravni razdelitvi Slovenije okraja Celje–mesto in Maribor–mesto nista bila razdeljena na četrti.⁷

Ustava Federativne Ljudske Republike Jugoslavije (FLRJ), ki je bila sprejeta 31. januarja 1946, je z naslovom XII. poglavja za upravna območja vpejlala izraz upravnoteritorialne enote. V njih organe državnih oblasti predstavljajo ljudski odbori, med njimi po 107. členu tudi ljudski odbori mest in mestnih četrti. Še naprej pa je po določitih istega člena veljalo, da so manjša mesta izenačena s kraji. Njihovi organi oblasti so se pogosto imenovali mestni ljudski odbori, čeprav so bili po pristojnostih izenačeni s krajevni ljudski odbori.⁸ To je v naslednjih letih povzročalo veliko zmede.

Glede na dejstvo, da je Ustava FLRJ določala, da državo sestavlja šest ljudskih republik, med njimi tudi Ljudska Republika Slovenija, je Predsedstvo SNOS 14. februarja 1946 sprejelo zakon, ki je dosednji naziv Federalna Slovenija spremenil v Ljudska Republika Slovenija (LRS). Vsi izvoljeni narodnoosvobodilni odbori kot organi oblasti so se preimenovali v ljudske odbore. Zakon je stopil v veljavo 20. februarja, ko je bil objavljen v Uradnem listu Ljudske Republike Slovenije.⁹

Natančno so upravnoteritorialne enote opredeljene v prvem Splošnem zakonu o ljudskih odborih, ki ga je Ljudska skupščina FLRJ sprejela 24. maja 1946. Po določili 1. člena ljudski odbori kot organi državne oblasti v upravnoteritorialnih enotah izvršujejo svojo oblast. V 9. členu, v katerem so med upravnoteritorialnimi enotami omenjena tudi mesta, je nekaj nedoslednosti, saj med njimi ni mestnih četrti, ki imajo po zvezni in nekaj mesecev kasnejši slovenski ustavi značaj upravnoteritorialnih enot. Kljub temu pa zakon posredno tudi mestne četrti smatra kot upravnoteritorialne enote, saj se smeje po določitih 12. člena z republiškim zakonom "... v večjih mestih ustanoviti četrtni ljudski odbori, v posebnih primerih pa v velikih mestih tudi ljudski odbori mestnih predelov ..." Ljudski odbori pa so se, kot je zapisano na začetku zakona, smeli ustanavljati samo v upravnoteritorialnih enotah. V 9. členu je

določilo, da se "... upravnoteritorialna razdelitev republike ... izvrši z zakonom republike ...". Prav tako je bilo po 11. členu mogoče le z republiškim zakonom določiti, "... kateri kraji ali naselja so mesta, kakor tudi njihova imena in meje ...". Isti člen je uzakonil še načelo, da le "... zakon republike določa, katera mesta so izvzeta iz upravnega sestava okraja oziroma okrožja ...". V 13. členu pa je bilo določeno, da imajo mesta in njihovi mestni ljudski odbori, ki so izvzeti iz okraja, status okraja in okrajnega ljudskega odbora. Mesta z mestnimi ljudskimi odbori, ki so izvzeta iz upravnega sestava okrožja, imajo status okrožja, njihovi ljudski odbori pa okrožnega ljudskega odbora.¹⁰

Sprememba zakona o upravni razdelitvi, ki je bila sprejeta 27. februarja 1946, je prinesla nekaj preimenovanj krajev ter nekaj prerazporeditev krajev med okraji. Po novem je bilo območje okraja Maribor–mesto, ki je bilo določeno septembra 1945 s prvim povojnim zakonom o upravni razdelitvi, geografsko razdeljeno na šest mestnih četrti: Kolodvorska, Koroška, Studenska, Magdalena, Pobreška in Tezenska. Hkrati pa se je okraj Maribor–mesto povečal z nekaterimi kraji okraja Slovenska Bistrica, kakor se je preimenoval dosednji okraj Maribor–desni breg (Limbuš, Radvanje, Reka–Pohorje, Hoče in Brezje) ter okraja Maribor–okolica, v katerega se je preimenoval dosednji okraj Maribor–levi breg (Kamnica in Košaki).¹¹

V LRS so nove upravnoteritorialne spremembe nastale že 3. aprila 1946, ko je bil objavljen nov zakon o upravni razdelitvi. Okrožno mesto Ljubljana je bilo tudi po novem razdeljeno na deset dosedanjih mestnih četrti, Okraj Celje–mesto je združeval sedem krajev: Celje–mesto, Gaberje, Lisce, Medlog, Ostrožno, Zagrad in Zavodna. Okraj Maribor–mesto pa sedem dotedanjih mestnih četrti in še sedem krajev: Brezje, Hoče, Kamnica, Košaki, Limbuš, Radvanje in Reka–Pohorje. Ta zakon¹² pa je prenehal veljati že konec junija 1946, ko je bil

¹⁰ Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 43-288/1946; Ustava Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 4. A-20/1947.

¹¹ Zakon Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o delni spremembi zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije z dne 6. septembra 1945, Ur. l. LRS, št. 18-79/1946. V citiranem zakonu se je pripetila nepravilnost, ki je spremenila naslov osnovnega zakona z dne 6. septembra 1945, ko se namesto izraza Federalna Slovenija uporablja izraz Ljudska Republika Slovenija. Tako se je imenovala šele po 20. februarju 1946.

¹² Zakon o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 26-119/1946.

⁷ Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije, Ur. l. SNOS in NVS, št. 33-231/1945.

⁸ Ustava Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, Ur. l. FLRJ, št. 10-54/1946.

⁹ Zakon Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o nazivu Ljudske Republike Slovenije ter organov državne uprave in državne oblasti v Ljudski Republiki Sloveniji, Ur. l. LRS, št. 15-62/1946.

sprejet zakon o njegovi odložitvi za nedoločen čas.¹³

Nova upravnoteritorialna razdelitev LRS je bila uzakonjena 10. septembra, veljati pa je začela 14. septembra 1946, ko je bil nov zakon objavljen v Uradnem listu LRS. Ta zakon mest in njegovih četrti kot upravnoteritorialnih enot ne navaja, čeprav je bilo po obeh ustavah in Splošnem zakonu o ljudskih odborih to omogočeno. Zato je 3. člen zakona pooblašчал vlado LRS, da s posebno odredbo določi razdelitev okrožja Ljubljana–mesto na mestne četrti, v 6. členu pa, "... da s posebno odredbo predpiše, katera mesta se dele na četrti in obseg četrti ...". Da bo zmeda še večja, se pri opisovanju meje okraja Maribor–mesto uporablja izraz "okrajno mesto Maribor".

Območje LRS je bilo po tem zakonu upravno razdeljeno na kraje, okraje in okrožja. Eno od petih okrožij je bilo tudi Okrožje Ljubljana–mesto. Opredeljeno je bilo s katastrskimi občinami. Na enak način sta bila opredeljena tudi okraja Celje–mesto in Maribor–mesto. Ker katastrske občine niso bile upravnoteritorialne enote, je to pomenilo, da je v okrožju Ljubljana–mesto na lokalni ravni deloval le en oblastni organ, okrožni ljudski odbor, v okrajih Celje–mesto in Maribor–mesto pa le njuna okrajna ljudska odbora. Čeprav zakon Celja in Maribora ne opredeljuje kot mesti, pa smemo smatrati, da v skladu z 11. členom Splošnega zakona o ljudskih odborih, okraja Celje–mesto in Maribor–mesto predstavljata zamatke okrajnih mest oziroma mest izvzetih iz okraja.¹⁴

Ustava Ljudske Republike Slovenije, ki je bila sprejeta 16. januarja 1947, v poglavju "Organi državne oblasti upravnoteritorialnih enot" ne navaja okrožij, kar pomeni, da jih je odpravila. To je bilo v skladu z drugim odstavkom 9. člena Splošnega zakona o ljudskih odborih. Ustavno odpravo okrožij je povzel 23. januarja 1947 sprejeti zakon o spremembah upravne razdelitve LRS, ki je dotedanje okrožje Ljubljana–mesto spremenil v upravnoteritorialno enoto glavno mesto Ljubljana. Preostali dve obliki upravnoteritorialnih enot sta bili še kraj in okraj, ne pa tudi mesto.¹⁵

Formalno glavno mesto Ljubljana tudi po januarskem zakonu ni bilo razdeljeno na nižje upravnoteritorialne enote, dejansko pa so mestne četrti še vedno obstajale, kajti 2. februarja 1947 se je do njihovih organov zelo kritično opredelil Plenum Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije.¹⁶

Kljub dejstvu, da od 23. januarja 1947 do 17. februarja 1948 ni bilo nobenih zakonov o spremembah in dopolnitvah ali novih upravnih razdelitvah LRS, je bilo po Zakonu o volitvah odborov ljudskih odborov, ki je začel veljati 10. maja 1947, glavno mesto Ljubljana že razdeljeno na manjša območja, ki so se imenovala rajoni, a jih ne navaja. Zakon je tudi že opredeljeval mandat odbornikov rajonskih ljudskih odborov, ki je bil izenačen z dvoletnim mandatom krajevnih ljudskih odborov in triletni mandat ljudskih odborov mest izvzetih iz okrajev, čeprav so se taka mesta v Sloveniji pojavila šele jeseni 1949.¹⁷

Novo upravno razdelitev LRS je uredil zakon, ki je bil sprejet 17. februarja 1948. Upravnoteritorialna enota glavno mesto Ljubljana je združevala štiri rajone (I. rajon Center, II. rajon Bežigrad–Šiška, III. rajon Moste in IV. rajon Vič–Rudnik) ter tri kraje (Ježica, Polje in Št. Vid). Mesto in mestni rajoni v zakonu niso navedeni kot upravnoteritorialne enote. Okraj Celje–mesto je bil opredeljen s katastrskimi občinami, prav tako tudi okraj Maribor–mesto, le da je pri opisu njegove mejne črte uporabljen izraz "meja okrajnega mesta Maribora", pa čeprav mesta še niso bila opredeljena, saj je bilo v 6. členu določeno, da bo s posebnim zakonom določeno, kateri kraji bodo mesta.¹⁸

Mestni rajoni, ne pa tudi mesta, so status upravnoteritorialne enote dobili s spremembo zakona, ki je bila sprejeta 16. februarja, z veljavnostjo 23. februarja 1949. Po tem zakonu so bili rajoni glavnega mesta Ljubljana označeni le s številkami brez poimenovanja. Še vedno je bilo razdeljeno na 4 rajone in na kraj Polje. Dotedanja kraja Ježica in Št. Vid sta bila vključena v rajon II. Hkrati pa je v zakonu zaznavna nedoslednost, saj se za območje okraja Maribor–mesto uporablja izraz "mesto Maribor", pa čeprav v drugem odstavku 1. člena mesto ni navedeno kot upravnoteritorialna enota. Okraj

¹³ Zakon o odložitvi izvedbe Zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije z dne 2. aprila 1946, Ur. l. RS, št. 44-168/1946.

¹⁴ Zakon o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 62-242/1946. Citirani zakon je prečiščeno besedilo Zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije z 2. aprila 1946, katerega izvedba je bila 21. julija 1946 odložena za nedoločen čas.

¹⁵ Ustava Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 4. A-20/1947; Zakon o spremembah zakona o upravni razde-

litvi Ljudske Republike Slovenije z dne 10. septembra 1946, Ur. l. RS, št. 5-21/1947.

¹⁶ Drnovšek: *Zapisniki Politbiraja CK KPS/ZKS*, str. 80–81.

¹⁷ Zakon o volitvah odbornikov ljudskih odborov, Ur. l. RS, št. 19-107/1947.

¹⁸ Zakon o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 9-55/1948.

Maribor–mesto oziroma mesto Maribor je združevalo tri rajone in kraj Kamnica.¹⁹

Mesta izvzeta iz okraja 1949–1952

V skladu s 107. členom jugoslovanske ustave in 9. členom tedaj še veljavnega prvega Splošnega zakona o ljudskih odborih, je 6. maja 1949 Ljudska skupščina LRS z zakonom ustanovila novo obliko lokalne upravnoteritorialne enote, ki se je imenovala oblast, ki v slovenski ustavi ni imela opredelitve. Na območju LRS so bile ustanovljene tri oblasti, ki so bile tedaj po pristojnostih najvišje oblike upravnoteritorialnih enot na lokalni ravni. Po tem zakonu se mesto Ljubljana "... kot glavno mesto Ljudske Republike Slovenije izloči iz oblasti kot posebna upravna enota ...", kar je pomenilo, da je Ljubljana dejansko dobila status oblasti, kar je bilo sicer formalno delno pokrito z določilom 11. člena prvega Splošnega zakona o ljudskih odborih iz maja 1946. V majskem zakonu o ustanovitvi oblasti sta bila Celje in Maribor prvič v zakonodaji LRS imenovana kot mesti in sicer mesto Celje kot enakopravno z okraji v Ljubljanski oblasti in mesto Maribor, ki je postalo enakopravno z okraji v Mariborski oblasti. To je pomenilo, da sta bili obe mesti izvzeti iz okrajev, torej sta imeli status okrajev.

Drugi Splošni zakon o ljudskih odborih, ki ga je Ljudska skupščina FLRJ sprejela 28. maja, veljati pa je začel konec junija 1949, je glavna mesta republik tudi formalno izločil iz oblasti, posamezna mesta pa je bilo mogoče z republiškimimi zakoni izločiti iz okrajev. Dobila so značaj okrajev. V pristojnosti republiških zakonov je bila tudi določitev mest, ki spadajo v okraj. Taka mesta, ki so se tako imenovala le zaradi nekoliko večjega geografskega območja ali tradicije, so bila po statusu izenačena s kraji kot najnižjimi oblikami upravnoteritorialnih enot. Ta zakon je torej za mesto "... uvedel ... novo nomenklaturu njihovih možnih položajev; uvedel je mesto v sestavi okraja, mesto izločeno iz okraja in glavno mesto republik ...".²⁰

Statusno opredelitev mest izločenih iz okraja iz 12. člena drugega Splošnega zakona o ljudskih odborih je v LRS povzel 21. oktobra 1949 sprejeti zakon o spremembah in dopolnitvah upravne raz-

delitve republike. Ta status sta dobili mesti Celje in

Maribor. Spet je zakon terminološko pri obeh mestih nedosleden. Med okraji, ki so naštetih v 5. členu ni več okrajev Celje–mesto in Maribor–mesto, ki sta v istem členu dobila zgoraj omenjeni status mest izvzetih iz okrajev. V 6. členu, kjer so opredeljena območja, pa se obe mesti spet imenujeta okraj. Hkrati je zakon glavno mesto Ljubljana namesto na dosedanje štiri, razdelil na pet rajonov, odpravil je kraj Polje, ki je bil vključen v V. rajon. Pri mestu Maribor je bil odpravljen kraj Kamnica, vključen je bil v I. rajon. Rajoni Glavnega mesta Ljubljana in mesta Maribor v zakonu niso poimenovani, ampak so označeni le z rimskimi številkami in opredeljeni s katastrskimi občinami in njim pripadajočimi naselji.²¹

Sredi leta 1950 sta se Celju in Mariboru kot mesti izvzeti iz okraja pridružili še Jesenice in Kranj. To je bilo že obdobje, ko so večji kraji postajali komunalna, gospodarska in kulturna središča, pretežno kmečka območja njihovih dotedanjih okrajev pa naj bi "... dušila iniciativo ljudskih odborov mestnih naselij in njihov razvoj. To je zlasti prihajalo do izraza pri tistih mestnih naseljih, ki so bila industrijsko ali sicer gospodarsko močno razvita ...". Tedanji teoretiki so menili, da takih krajev ni bilo več mogoče upravno združevati z manj razvitim podeželjem, "... v upravnoteritorialnem pogledu ..." so jih morali "... do neke stopnje neprirodno ločiti od svoje okolice ...".²²

Sredi novembra 1950 se je spremenila upravnoteritorialna delitev mesta Maribor. Po novem je namesto dosedanjih treh obsegalo sedem rajonov, ki so se za razliko ob ljubljanskih imenovali mestni rajoni in so dobili svoja imena: I. Koroški, II. Kolodvorski, III. Tabor, IV. Studenci, V. Podbrežje, VI. Tezno in VII. Kamnica.²³

Zaradi posebnega pomena za razvoj turizma je 15. junija 1951 tudi Bled dobil status mesta izločenega iz okraja.²⁴

Veliko zmede pri opredelitvi mest izločenih iz okrajev in mest v okviru okrajev je povzročalo tudi enako poimenovanje njihovih organov oblasti. V vseh so to bili mestni ljudski odbori (MLO), prvi s

¹⁹ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 8-34/1949.

²⁰ Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 49-410/1949; Šmidovnik: *Konceptija jugoslovanske občine*, Ljubljana 1970, str. 115.

²¹ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 33-206/1949.

²² Globevnik: *Ljudski odbori, organi ljudske samouprave*, str. 79; Šmidovnik: *Konceptija jugoslovanske občine*, str. 110–117; Kopač: *Mesto Jesenice kot okraj*, str. 43–54.

²³ Ukaz o spremembi meje med mestom Maribor in okrajem Maribor okolica ter o spremembi razdelitve mesta Maribor na rajone, Ur. l. LRS, št. 34-195/1950.

²⁴ Zakon o posebni pristojnosti ljudskega odbora mesta Bled, Ur. l. LRS, št. 21-107/1951.

pristojnostmi okrajnih ljudskih odborov (OLO), drugi krajevnih ljudskih odborov (KLO).

Mesta, mestne občine v sestavi okrajev in mestne občine s posebnimi pravicami v sestavi okrajev 1952–1955

V začetku petdesetih let 20. stoletja so se že nakazovale korenite upravnoteritorialne reforme. Splošna je bila težnja po zmanjševanju števila krajev kot najnižjih lokalnih upravnoteritorialnih enot, saj so bili njihovi organi oblasti zaradi majhnosti območij in gospodarske nemoči neučinkoviti. V letu 1951 so bila že prisotna razmišljanja, da se bi večje upravnoteritorialne enote, ki naj bi povezale večje število krajev, imenovalle občine. V njih naj bi prebivalo povprečno 2.300 prebivalcev. Tudi mesta izločena iz okrajev naj bi odpravili in jih vključili v okraje. Zanje in še nekatera večja naselja v okrajih se je že nakazoval status bodočih mest s posebnimi pravicami v sestavi okraja.²⁵

Zadnje dni leta 1951 je o upravnoteritorialnih reformah razpravljala Ljudska skupščina LRS. Poudarjeno je bilo, da "*... moramo nujno težiti za takimi upravnoteritorialnimi enotami, ki naj bi bile gospodarsko zaokrožene celote, ki naj bi imele tudi finančne vire, da bi imela njihova samouprava tudi potrebno gnotno podporo*..."²⁶

Pravno podlago za izvedbo upravnoteritorialne reforme je prinesel tretji Splošni zakon o ljudskih odborih, ki ga je Ljudska skupščina FLRJ sprejela 1. aprila 1952. Kot upravnoteritorialne enote so bili odpravljeni kraji, kakor tudi mesta v sestavi okrajev in mesta izločena iz okrajev ter rajoni večjih mest (v LRS Ljubljana in Maribor), kajti po 1. členu so bili "*... ljudski odbori kot lokalni organi državne oblasti organi ljudske samouprave v občinah, okrajih in mestih*...". Zakon zanje nič več ni uporabljal izraza upravnoteritorialne enote, pa tudi kakšnega drugega ne. V 8. členu je bilo določeno, da bodo republiški zakoni določili, "*... katere občine so mestne občine*...", v 18. členu pa, katere bodo mestne občine s posebnimi pravicami. Po prehodnih in končnih določbah zakona je veljalo, da imajo status mestnih občin s posebnimi pravicami do sprejetja republiških zakonov le mesta, ki so bila po dosedanjih predpisih opredeljena kot mesta izločena iz okrajev (v LRS so to bila glavno mesto Ljubljana in mesta Bled, Celje, Jesenice, Kranj ter Maribor). V splošnem je veljalo, da morajo biti vse občine, tudi mestne in mestne

občine s posebnimi pravicami, sestavni del okrajev, mestna naselja in mestni predeli pa sestavni del z zakoni ustanovljenih mest.²⁷

Usmeritve tretjega Splošnega zakona o ljudskih odborih, ki je začel veljati 19. aprila, ko je bil objavljen v Uradnem listu LRS, je upošteval že slovenski zakon o upravni razdelitvi, ki ga je Ljudska skupščina LRS sprejela 12. aprila. Zakon je ustanovil tri mesta (Ljubljana kot glavno mesto, Celje in Maribor) in 371 občin, med njimi 2 v okviru glavnega mesta Ljubljana (Polje in Šentvid) in 44 mestnih občin v sestavi okrajev in sicer:

okraji:	mestne občine:
Celje-okolica	Laško
	Slovenske Konjice
Črnomelj	Črnomelj
	Metlika
Gorica	Ajdovščina
	Nova Gorica
Kočevje	Kočevje
Kranj	Kranj
	Škofja Loka
Krško	Trzič
	Brežice
Ljubljana-okolica	Kostanjevica ob Krki
	Sevnica
Ljutomer	Videm-Krško
	Domžale
Maribor okolica	Kamnik
	Litija
Murska Sobota	Višnja gora
	Vrhnika
Novo mesto	Gornja Radgona
	Ljutomer
Postojna	Slovenska Bistrica
	Lendava
Ptuj	Murska Sobota
	Novo mesto
Radovljica	Ilirska Bistrica
	Postojna
Sežana	Ormož
	Ptuj
Slovenj Gradec	Bled
	Jesenice
Slovenj Gradec	Radovljica
	Sežana
Slovenj Gradec	Ravne na Koroškem
	Slovenj Gradec

²⁵ Hafner: Problemi upravnoteritorialne razdelitve, str. 567–575.

²⁶ Regent: *Občina kot organ ljudske oblasti*, str. 1–5.

²⁷ Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 22-244/1952.

Šoštanj	Šoštanj
	Velenje
Tolmin	Bovec
	Idrija
	Tolmin
Trbovlje	Hrastnik
	Radeče
	Trbovlje
	Zagorje ob Savi

Glavno mesto Ljubljana je poleg obeh k mestu spadajočih občin obsegalo še "ožje mestno območje", mesti Celje in Maribor pa sta bili opredeljeni s katastrskimi občinami. Zakon je v 6. členu dopuščal, da se ožje mestno območje Ljubljane in območji mest Celje in Maribor z mestnimi statuti razdelijo na občine v njihovem okviru. Tako je bila z zakonom in ne s statutom mesta, v Mariboru 30. junija 1952 ustanovljena občina Kamnica, k mestu Celje pa so bile 16. septembra 1953, prav tako z zakonom, kot "posebne občine v sestavi mesta" pridružene iz okraja Celje-okolica odcepljene občine Škofja vas, Šmartno v Rožni dolini in Štore. Preostali del mesta pa je bil opredeljen kot "ožje mestno območje Celja", ki zajema prvotno območje mesta. Tudi po tem zakonu je bilo mogoče upravnoteritorialno razdelitev LRS spreminjati samo z zakonom, sprememba sedežev mestnih občin ali mest, ki so bili običajno v krajih, po katerih so se mestne občine ali mesta imenovala, pa je bila možna samo z ukazom Prezidija Ljudske skupščine LRS. V mestnih občinah in mestih je tedaj živel nekaj manj kot pol milijona, to je 36% prebivalstva LRS.²⁸

Na podlagi določil 74. člena tretjega zveznega Splošnega zakona o ljudskih odborih so morale republike sprejeti še republiške zakone o ljudskih odborih. Ljudska skupščina LRS je tri take zakone sprejela 30. junija 1952. Zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin je končno jasno začrtal razlike med mestnimi občinami, mestnimi občinami s posebnimi pravicami v sestavi okrajev in mesti. V 3. členu zakona je določeno da so poslej na območju LRS tri mesta: Ljubljana, Celje in Maribor.

Njihovi oblastni organi so bili dvodomni ljudski odbori mest kot so imenovani v 1. členu zakona oziroma mestni ljudski odbori (MLO: mestni zbor in zbor proizvajalcev), kot so imenovani v 7. členu istega zakona in so bili po pristojnostih izenačeni z okraji in njihovimi tudi dvodomnimi okrajnimi ljudskimi odbori (OLO: okrajni zbor in zbor proizvajalcev). Med 44 mestnimi občinami je zakon v istem členu določil 13 mestnih občin kot "... mestne občine v sestavi okraja, ki imajo posebne pravice ...", v zakonu krajše imenovane tudi "mestne občine s posebnimi pravicami". To so bile mestne občine: Bled, Idrija, Jesenice, Kamnik, Kranj, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Postojna, Ptuj, Škofja Loka, Trbovlje in Trzič. Naštete mestne občine oziroma njihovi oblastni organi so imele nekaj manj pristojnosti kot mesta in okraji in njihovi ljudski odbori in nekoliko več kot ostale mestne občine, ki so bile po pristojnostih izenačene z občinami, za katere je veljal isti dan sprejeti Zakon o občinskih ljudskih odborih. Občine in mestne občine, ki niso imele statusa občin s posebnimi pravicami, so vodili enodomni občinski ljudski odbori (ObLO). Mestne občine s posebnimi pravicami v sestavi okrajev pa so vodili prav tako enodomni ljudski odbori mestnih občin (LOMO). Z novo ureditvijo so mesta in obe vrsti mestnih občin tako kot občine in okraji postale pravne osebe. Doslej so to bili njihovi ljudski odbori.²⁹

Dne 26. marca 1954 je Ljudska skupščina LRS sprejela dva zakona, s katerima je med drugim odpravila tudi mesto Celje in njegove tri posebne občine v sestavi mesta. Celje je dobilo značaj mestne občine s posebnimi pravicami v sestavi okraja, status mesta pa sta obdržala le še glavno mesto Ljubljana in Maribor.³⁰

Na koprskem območju, ki je bilo od jeseni 1947 v okviru Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), do spomladi 1952 na lokalnem nivoju mesta niso bila upravnoteritorialne enote. To so bili le kraji, ki so

²⁸ Zakon o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. RS, št. 11-39/1952; Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 19-92/1952; Zakon o spremembi zakona o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 31-101/1953; Melik: Upravni in teritorialni razvoj, str. 251–256; Globevnik: *Ljudski odbori, organi ljudske samouprave*, str. 77–82.

²⁹ Zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin, Ur. l. LRS, št. 19-90/1952; Zakon o občinskih ljudskih odborih, Ur. l. LRS, št. 19-88/1952; Zakon o okrajnih ljudskih odborih, Ur. l. LRS, št. 19-89/1952; Janez Šmidovnik: *Konceptija jugoslovanske občine*, str. 111, 115–116; Hacin: Razlika med občinskim ljudskim odborom in ljudskim odborom mestne občine s posebnimi pravicami, str. 440–448. Glede pristojnosti primerjaj Zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin, 64–74. člen in Zakon o okrajnih ljudskih odborih, 63–73. člen.

³⁰ Zakon o spremembi zakona o ljudskih odborih mest in mestnih občin, Ur. l. LRS, št. 13-40/1954; Zakon o spremembi zakona o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 13-41/1954.

jih vodili krajevni ljudski odbori. Tako kot je Ljudska skupščina LRS za svoje območje 12. aprila 1952 sprejela zakon o upravni razdelitvi, ki je kot upravnoteritorialne enote odpravil kraje in ustanovil občine, je tudi Istrski okrožni ljudski odbor (IOLO) isti dan sprejel odlok o razdelitvi Istrskega okrožja na okraja Koper in Buje in v njunem okviru na občine. V okraju Koper je bilo ustanovljenih deset občin, med njimi so bile tri mestne občine: Izola, Koper in Piran. Dne 22. maja 1953 sta se v novo mestno občino združili tedanja mestna občina Izola in občina Izola okolica. S podpisom Londonskega sporazuma 5. oktobra 1954 je bilo Svobodno tržaško ozemlje odpravljeno, večina cone A priključena k Italiji, cona B in majhen del cone A pa k Federativni Ljudski Republiki Jugoslaviji, območje okraja Koper k Ljudski Republiki Sloveniji, okraj Buje pa k Ljudski Republiki Hrvaški. Jugoslovanski in slovenski civilni pravni red sta se na k Ljudski Republiki Sloveniji priključeno območje razširila konec oktobra 1954. Določeno je bilo, da do sprejetja republiških predpisov na priključenem ozemlju veljajo predpisi, ki so jih že izdali lokalni organi oblasti in dotedanja vojaška uprava Jugoslovanske ljudske armade.³¹

Proti koncu prve polovice petdesetih let 20. stoletja so intenzivno potekale priprave za uvedbo t. i. komunalne ureditve, v kateri naj bi bile občine/komune kot skupnost proizvajalcev in porabnikov, temelj političnega sistema. Bile naj bi zaokroženi in uravnovešeni gospodarski organizmi, sposobni samostojnega življenja. To pa so bile lahko le ekonomsko močne in večje občine, kar je zahtevalo njihovo združevanje.³²

Komunalni sistem v Jugoslaviji je uvedel zakon, ki ga je 16. junija 1955 sprejela Ljudska skupščina FLRJ. Ker zakon kot območja, v katerih ljudski odbori v okviru svojih pristojnosti izvršujejo oblast, opredeljuje le občine in okraje pomeni, da je odpravil mesta in obe obliki mestnih občin. Po določilih 2. člena zakona so bile po novem občine opredeljene kot temeljne politično-teritorialne or-

ganizacije samouprave delovnega ljudstva in temeljne družbeno-ekonomske skupnosti na njihovih območjih. Okraji pa so v 3. členu opredeljeni kot politično-teritorialne organizacije samouprave delovnega ljudstva in družbeno-ekonomske skupnosti občin in prebivalcev na njihovem območju. Tako kot je veljalo do sedaj, je bila določitev občin in okrajev tudi poslej v pristojnosti republiške zakonodaje, ki je morala določiti tudi "... katere občine sestavljajo enotno mestno območje ...".³³

V povezavi s 4. členom zveznega zakona je Ljudska skupščina LRS 28. junija 1955 sprejela novo upravnoteritorialno razdelitev Slovenije na občine in okraje. V 11 okrajih je bilo po novem združenih 130 občin, katerih število se je v naslednjih letih še zmanjševalo.

Kljub dejstvu, da sta tako zvezni kot tudi republiški zakon odpravila mesta in mestne občine, se v republiškem zakonu o upravni razdelitvi Slovenije še vedno uporablja izraz mesto. Vendar pa ne kot upravno območje, na katerem ljudski odbor izvaja oblast (kot nekdanja upravnoteritorialna enota ali po novem temeljna politično-teritorialna organizacija), ampak le kot geografsko območje, ki povezuje nekaj katastrskih občin v ožjem središču občine. Mesta, kot geografska območja ožjih središč občin sta po novi upravnoteritorialni razdelitvi imeli obe odpravljene mesti (Ljubljana in Maribor) in vseh 45 občin, ki so do sprejetja junijskega zakona imela značaj mestnih občin in mestnih občin s posebnimi pravicami v sestavi okraja.

Območje odpravljenega mesta Ljubljana je bilo razdeljeno na 9 novih občin: Ljubljana–Bežigrad, Ljubljana–Center, Ljubljana–Črnuče, Ljubljana–Moste, Ljubljana–Polje, Ljubljana–Rudnik, Ljubljana–Šentvid, Ljubljana–Šiška in Ljubljana–Vič. Območje odpravljenega mesta Maribor pa je bilo razdeljeno na 4 občine: Maribor–Center, Maribor–Košaki, Maribor–Tabor in Maribor–Tezno. Tako ljubljanske, kakor tudi mariborske občine so v svojem sestavu imele kot ožjega geografskega območja tudi dele nekdanjih mest. Za ljubljanske in mariborske občine je veljalo določilo 4. člena zakona, po katerem sta okrajna ljudska odbora Ljubljana in Maribor s statutom lahko ustanovila "... organ (mestni svet) za opravljanje komunalnih in drugih zadev, ki imajo skupen pomen za te občine ...".³⁴

³¹ Bonin: Življenje v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, str. 9–58; o upravnih spremembah v coni B STO, str. 22–25 in 30–31; Zakon o veljavi ustave, zakonov in drugih zveznih predpisov na ozemlju, na katerega se je z mednarodnim sporazumom razširila civilna uprava Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, Ur. l. FLRJ, št. 45-551/1954; Zakon o razširitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov Ljudske Republike Slovenije na koprsko območje, Ur. l. LRS, št. 43-156/1954.

³² Šmidovnik: *Konceptija jugoslovanske občine*, str. 126–131; Čepič: *Obdobje socialistične demokracije*, str. 903–910.

³³ Splošni zakon o ureditvi občin in okrajev, Ur. l. FLRJ, št. 26-269/1955.

³⁴ Zakon o območjih okrajev in občin v Ljudski Republiki Sloveniji, Ur. l. LRS, št. 24-119/1955.

Sredi leta 1955 je bila v Sloveniji izpeljana obsežna upravnoteritorialna razdelitev, ki se je pri občinah z nekaterimi spremembami obdržala vse do konca leta 1994, ko je bila že v Republiki Sloveniji izvedena popolnoma nova upravnoteritorialna delitev. To je bilo mogoče zato, ker se koncept občine/komune vseh štirideset let ni bistveno spreminjal.³⁵

Viri

Odlok Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih narodnoosvobodilnih odborih, Ur. l. Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, št. 2-10/1944; Objavljen tudi v Makso Šnuderl: *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji*, Ljubljana 1949, dokument št. 137, str. 167–176.

Odlok o izpremembah in dopolnitvah odloka o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore, sprejetega dne 19. II. 1944 na I. zasedanju SNOS-a in odloka Predsedstva SNOS-a o razpisu volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore in okrajne narodnoosvobodilne skupščine z dne 1. III. 1944, Ur. l. Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, št. 15-133/1945 (Ur. l. SNOS in NVS).

Odredba ministrstva za notranje zadeve o imenovanju okrožne volilne komisije za mesto Ljubljana, Ur. l. SNOS in NVS, št. 15-130/1945.

Razglas o obsegu in upravni razdelitvi glavnega mesta Ljubljane, Ur. l. SNOS in NVS; št. 29-215/1945.

Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije, Ur. l. SNOS in NVS, št. 33-231/1945.

Ustava Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, Ur. l. Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, št. 10-54/1946 (Ur. l. FLRJ).

Ustava Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. Ljudske Republike Slovenije, št. 4. A-20/1947 (Ur. l. LRS).

Splošni zakon o Ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 43-288/1946.

Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 49-410/1949.

Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 22-244/1952.

Splošni zakon o ureditvi občin in okrajev, Ur. l. FLRJ, št. 26-269/1955.

Zakon Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o nazivu Ljudske Republike Slovenije ter organov državne uprave in državne oblasti v Ljudski republiki Sloveniji, Ur. l. LRS, št. 15-62/1946.

Zakon Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o delni spremembi zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije z dne 6. septembra 1945, Ur. l. LRS, št. 18-79/1946.

Zakon o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 26-119/1946.

Zakon o odložitvi izvedbe Zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije z dne 2. aprila 1946, Ur. l. LRS, št. 44-168/1946.

Zakon o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 62-242/1946.

Zakon o spremembah zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije z dne 10. septembra 1946, Ur. l. LRS, št. 5-21/1947.

Zakon o upravni razdelitvi ljudskih odborov, Ur. l. LRS, št. 9-55/1948.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 8-34/1949.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi Ljudske Republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 33-206/1949.

Ukaz o spremembi meja med mestom Maribor in okrajem Maribor-okolica ter o spremembi razdelitve mesta Maribor na rajone, Ur. l. LRS, št. 34-195/1950.

Zakon o posebni pristojnosti ljudskega odbora mesta Bled, Ur. l. LRS, št. 21-107/1951.

Zakon o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 11-39/1952.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 19-92/1952.

Zakon o spremembi zakona o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS; 31-101/1953.

Zakon o spremembi zakona o razdelitvi Ljudske Republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l., št. 13-41/1954.

Zakon o območjih okrajev in občin v Ljudski Republiki Sloveniji, Ur. l. LRS, št. 24-119/1955.

Zakon o volitvah odbornikov ljudskih odborov, Ur. l. LRS, št. 19-107/1947.

Zakon o občinskih ljudskih odborih, Ur. l. LRS, št. 19-88/1952.

Zakon o okrajnih ljudskih odborih, Ur. l. LRS, št. 19-89/1952.

³⁵ Kopač: Državna ureditev in upravnoteritorialni razvoj v Sloveniji, str. 83–106; Kopač: Kraji in občine kot upravnoteritorialne enote, str. 205–212. Kopač: *Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955*.

Zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin, Ur. l. LRS, št. 19-90/1952.

Zakon o spremembi zakona o ljudskih odborih mest in mestnih občin, Ur. l. LRS, št. 13-40/1954.

Zakon o veljavnosti ustave, zakonov in drugih zveznih predpisov na ozemlju, na katerega se je z mednarodnim sporazumom razširila civilna uprava Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, Ur. l. FLRJ, št. 44-551/1954.

Zakon o razširitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov Ljudske Republike Slovenije na koprsko območje, Ur. l. LRS, št. 43-156/1954.

Šnuderl, Makso: *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list LRS, 1949.

Drnovšek, Darinka: Zapisniki Politbiroja CK KPS/ZKS. *Viri* 15 (2000), str. 80–81.

Literatura

Bonin, Zdenka: Življenje v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, *Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954)*. Zbornik ob 50-letnici priključitve cone B STO Jugoslaviji, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2004, str. 9–58.

Čepič, Zdenko: Obdobje socialistične demokracije 1953–1963. *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str. 903–910.

Dolenc, Matjanko: Razvoj ljudske oblasti v Ljubljani v prvem desetletju po osvoboditvi. *Kronika* 13 (1965), str. 33–44.

Globevnik, Josip: *Ljudski odbori, odbori ljudske samouprave*. Ljubljana: Uradni list LRS, 1952.

Hacin, Jože: Razlika med občinskim ljudskim odborom in ljudskim odborom mestne občine s posebnimi pravicami. *Ljudska uprava* 5 (1952), št. 9, str. 440–448.

Hafner, Vinko: Problemi upravnoteritorialne razdelitve Ljudske Republike Slovenije. *Ljudska uprava* 4 (1951), št. 11, str. 567–575.

Kopač, Janez: *Upravni in teritorialni razvoj Kranja od 9. maja 1945 do srede leta 1950 in prizadevanja za izpolnitev prvega petletnega plana, Kranj v svobodi in obnovi 1945–1950*. Kranj: Občinski sindikalni svet Zveze sindikatov Slovenije Kranj, 1986, str. 23–59.

Kopač, Janez: Mesto Jesenice kot okraj (1950–1952). *Jeseniški zbornik*. Jesenice: Občina Jesenice, 2004, str. 43–54.

Kopač, Janez: Državna ureditev in upravnoteritorialni razvoj v Sloveniji (1945–1955). *Arhivi* 23 (2000), št. 2, str. 83–106.

Kopač, Janez: Kraji in občine kot upravnoteritorialne enote 1945–1955. *Arhivi* 28 (2005), str. 205–212.

Kopač, Janez: *Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955*. Ljubljana–Kranj: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2006.

Melik, Anton: Upravni in teritorialni razvoj v luči geografsko-gospodarskih činiteljev. *Ljudska uprava* 6 (1952), str. 251–256.

Mikola, Milko: Razvoj oblasti na območju Celja v obdobju 1945–1954. *Celjski zbornik*. Celje 1985, str. 7–28.

Mikola, Milko: *Mestni ljudski odbor Celje 1945–1954*. Inventarji I, Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 1987, str. 3–5.

Regant, Ivan: Občina kot organ ljudske oblasti ali komuna? *Ljudska uprava* 5, (1952), št. 1–2, str. 1–5.

Šmidovnik, Janez: *Konceptija jugoslovanske občine*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SRS, 1970.

Tovšak, Slavica: Razvoj mariborskih četrti v letu 1945 s poudarkom na upravnih spremembah in značilnostih prvih volitev. *Arhivi* 19 (1996), št. 1–2, str. 60–76.

Zusammenfassung

DIE STADT ALS TERRITORIALE VERWALTUNGSEINHEIT 1945–1955

Gegen Ende des Zweiten Weltkriegs zerfielen die vorherigen Formen der lokalen territorialen Verwaltungseinheiten. Das neue Regime stützte sich auf eine territoriale Gliederung der Verwaltung, die sich in den befreiten, aber auch besetzten Gebieten während des Partisanenkampfes gebildet hatte. Es waren dies Gebiete, in denen die Ausschüsse der Befreiungsfront (OF) bzw. die gewählten Volksbefreiungsausschüsse (NOO) entstanden waren und die von den Ortschaften vertreten wurden (in diese waren auch Märkte und Städte eingegliedert).

In den ersten verwaltungsmäßigen territorialen Gliederungen, zuerst des Föderalen Slowenien und ab Februar 1946 der Volksrepublik Slowenien (LRS), waren Städte als Gebietseinheiten nicht vorgesehen. Eine Ausnahme bildete nur Ljubljana, das Hauptstadt, einige Zeit lang auch Kreisstadt und auch Stadt mit dem von Mai 1949 bis Januar 1951 höchsten Status der lokalen territorialen Verwaltungseinheiten war. Maribor und Celje als zweit- und drittgrößter Ort in der LRS besaßen keinen Stadtstatus, sondern waren Bezirke mit der Bezeichnung Bezirk Maribor–Stadt und Bezirk Celje–Stadt.

Ende Januar 1946, nach der Annahme der Verfassung der Föderativen Volksrepublik Jugoslawien (FLRJ), wurden unter die territorialen Verwaltungseinheiten Städte und deren Teile (Stadtbezirke und Stadtviertel) eingegliedert. Diese wurden von Volksausschüssen der Städte bzw. Stadtbezirke und Stadtviertel geleitet (MLO, RLO, ČLO). Mitte Januar 1947 wurden die Bestimmungen der Bundesverfassung auch von der ersten Verfassung der LRS übernommen und in drei Allgemeinen Bundesgesetzen über die Volksausschüsse näher ausgearbeitet (1946, 1949 und 1952). Noch immer galt die Regelung, dass kleinere Städte den territorialen Verwaltungscharakter von Ortschaften besaßen, die die untersten lokalen Gebietseinheiten bildeten. Deren Verwaltungs- und Staatsorgane wurden häufig Volksausschüsse der Städte (MLO) genannt, die nach der Zuständigkeit mit den Volksausschüssen der Ortschaften (KLO) gleichgesetzt wurden, was zu großen Unklarheiten führte.

Schon im ersten Allgemeinen Bundesgesetz über die Volksausschüsse vom Mai 1946 wurde die Möglichkeit geschaffen, dass die Gesetzgebung einer Teilrepublik bestimmt, welche Städte vom "Verwaltungssystem des Bezirks bzw. Kreises" ausgenommen sind. In der LRS geschah dies erst im Mai 1946, als Celje und Maribor erstmals Städte wurden. Diese erhielten den Charakter von Kreisstädten, deren Volksausschüsse nach der Zuständigkeit mit den Volksausschüssen der Bezirke (OLO) gleichgesetzt waren.

Ende Juni 1949 trat das zweite Allgemeine Bundesgesetz über die Volksausschüsse in Kraft, das für die Städte drei Formen territorialer Verwaltungseinheiten vorsah: Stadt im Bezirkssystem, vom Bezirkssystem ausgenommene Stadt und Hauptstadt der Republik. Nach diesem Gesetz wurden die Städte Celje und Maribor vom Bezirkssystem ausgenommene Städte. Da die slowenische Gesetzgebung keine Städte im Bezirkssystem vorsah, besaßen kleinere Städte weiterhin den Status von Ortschaften. Mitte des Jahres 1950 erhielten vor allem aufgrund der industriellen Bedeutung noch Jesenice und Kranj und Mitte Juni aufgrund der touristischen Bedeutung auch Bled den Status einer vom Bezirkssystem ausgenommenen Stadt.

Das dritte Allgemeine Bundesgesetz über die Volksausschüsse, das am 1. April 1952 verabschiedet wurde, schaffte die Ortschaften als unterste Gebietseinheiten ab. Anstelle der Ortschaften wurden geographisch größere, mehrere Ortschaften

verbindende Gemeinden eingeführt. Auch die vom Bezirkssystem ausgenommenen Städte wurden abgeschafft. Die Städte gliederten sich jetzt wieder in drei Formen territorialer Verwaltungseinheiten: Städte, Stadtgemeinden mit Sonderrechten im Bezirkssystem und Stadtgemeinden im Bezirkssystem. Am 19. April 1952 wurde von der LRS eine neue territoriale Gliederung durch Gesetz festgelegt, das als Städte Ljubljana, Celje und Maribor vorsah. Deren Staatsorgane waren die aus zwei Kammern bestehenden Volksausschüsse der Städte. Im Rahmen dieser drei Städte wurden in den folgenden Monaten und Jahren noch einige "Sondergemeinden im Städtesystem" gebildet (Polje und Šentvid in Ljubljana, Kamnica in Maribor und Škofja vas, Šmartno v Rožni dolini und Štore in Celje). Im April 1952 wurden in der LRS 371 Gemeinden neu gegründet, darunter auch 44 Stadtgemeinden im Bezirkssystem.

Ende Juni 1952 verabschiedete die Volkskammer der LRS drei Gesetze über die Volksausschüsse. Eines davon war auch das Gesetz über die Volksausschüsse der Städte und Stadtgemeinden, mit dem von 44 Stadtgemeinden 13 als Stadtgemeinden im Bezirkssystem mit Sonderrechten vorgesehen wurden, zu denen im März 1954, nach der Abschaffung der Stadt Celje, noch die Stadtgemeinde Celje hinzukam. Deren Staatsorgane wurden Volksausschüsse der Stadtgemeinden (LOMO) genannt und besaßen eine etwas größere Zuständigkeit als die Volksausschüsse der Gemeinden (ObLO), der Staatsorgane in allen anderen Gemeinden, und eine geringere Zuständigkeit als die Volksausschüsse der Bezirke (OLO).

Im Herbst 1954, nach der Abschaffung des Freistaates Triest (STO), wurden der LRS noch 9 Gemeinden aus dem Gebiet des Bezirks Koper, darunter auch drei Stadtgemeinden, eingegliedert.

1954 und in der ersten Hälfte des Jahres 1955 kam es in der verwaltungsmäßigen territorialen Gliederung zu einer großen Änderung, die die Gründung großer Gemeinden ankündigte, die imstande sein mussten, relativ selbstständig zu funktionieren. Es zeichnete sich eine sog. kommunale Gliederung ab, die Mitte 1955 eingeführt wurde. Die bisherigen relativ kleinen Gemeinden und auch alle drei Stadtformen wurden abgeschafft. Die LRS war jetzt territorial in 130 große Gemeinden mit 11 Bezirken gegliedert. Es entwickelte sich eine territoriale Gliederung, die mit der Abschaffung noch einiger Gemeinden und Mitte der 1960er Jahre auch aller Bezirke bis Ende 1994 erhalten blieb.

52

Štev. 20416.

Učeničima
 odsekoma finančnemu in olepševalnemu
 v roke načelniku prvega, gospodu c. kr. gimnaz. ravnatelju
 Andreju Lenkoviču
 Lulaj.

Mestna občina ljubljanska obrnila se je to c. kr. finančnega ministerstva s prošnjo, naj bi jej odstopilo brezplačno ljubljanski grad ki je vsled potresa bil tako poškodovan, da ga je bilo treba izprazniti. To prošnjo podpiral je po sklepu deželnega zbora tudi Deželni odbor Kranjski.

Zo razpisom c. kr. finančnega ravnateljstva št. 8844 z dne 1. junija l. l. naročilo se je mestnemu magistratu, da c. kr. finančno ministertvo vsled odločbe z dne 22. maja 1897 št. 17326 mi pri volji odstopi grad mestnej občini brezplačno; pač pa da je pripravljeno, predno bi ga potom javne dražbe prodati skudalo, uvaževati primerno pomudbo mestne občine.

Oglede na ta razpis, kateri sub j. prilagam, obkledil sem za 23. dan junija l. l. oglede na lici mesta, kateroga so se na moje povabilo uveličili tudi nekateri člani finančnega in olepševalnega odseka.

Pri tem ogledu se je konstatovalo, da je

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 347.921.2(497.4)"1868/..."

Prejeto: 22. 10. 2007

Skriti zakladi Odvetniške zbornice Slovenije (1868–1991)

JELKA MELIK

doc., dr., višja svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: jelka.melik@gov.si

IZVLEČEK

Odvetniška zbornica je samoupravna oziroma avtonomna poklicna organizacija odvetnikov.

Svojo pot je začela kot Kranjska odvetniška zbornica v Ljubljani v letu 1868, nadaljevala po prvi svetovni vojni kot Odvetniška zbornica v Ljubljani, Advokatska komora v Ljubljani in po drugi svetovni vojni ponovno kot Odvetniška zbornica v Ljubljani ter končno kot Odvetniška zbornica Slovenije vstopila v novonastalo državo Slovenijo. Zbornica kot celota kakor tudi posamezni odvetniki so bili v vseh obdobjih slovenske zgodovine bolj ali manj povezani s politiko. V arhivu zbornice so se zato v dobrih sto letih nabrali dokumenti neprecenljive vrednosti za slovensko samobitnost, ki jih je potrebno zaščititi v največji meri.

KLJUČNE BESEDE: *odvetniška zbornica, odvetnik, arhivsko gradivo, politika, dokumentarno gradivo*

ABSTRACT

HIDDEN TREASURES OF THE SLOVENE BAR ASSOCIATION (1868–1991)

The Bar Association is a self-governing and autonomous professional organization of lawyers.

Its beginnings can be traced back to 1868 when it started out as the Carniolan Bar Association in Ljubljana, then continued its mission after the World War I as the Bar Association in Ljubljana, and was later re-named into the Advocates' Chamber in Ljubljana. After the World War II, it re-assumed the name of the Bar Association in Ljubljana, and finally entered the newly established state of Slovenia as the Slovene Bar Association. Throughout the different stages of the Slovene history and spanning over a period of more than a century, the association as a whole as well as its individual members have more or less been linked with politics, thus leaving the association's archive abundant in documents which are of infinite value for the Slovene identity and which deserve our utmost attention in the struggle to preserve them.

KEY WORDS: *bar associations, lawyers, archives, politics, documents*

Odvetniška zbornica je samoupravna oziroma avtonomna poklicna organizacija odvetnikov. Prve odvetniške zbornice, ki so bile ustanovljene v Avstriji in sicer na podlagi provizoričnega odvetniškega reda iz leta 1849 so imele predvsem posvetovalno vlogo in nalogo postavljanja zastopnikov revnih. Na podlagi odvetniškega reda iz leta 1868 pa so začele delovati zbornice, ki so bile, po svojih veliko večjih pristojnostih, že podobne današnjim.¹ Do leta 1820 je imenoval odvetnike cesar, od 1820 do leta 1849 višje deželno sodišče, od 1849 do 1868 pravosodni minister, kasneje pa uradnega imenovanja ni bilo več. Odvetništvo je namreč od leta 1868 dalje urejal Odvetniški red, vpeljan z zakonom z dne 6. julija 1868, ki je stopil v veljavo januarja 1869.² Za opravljanje odvetništva je bil potreben le dokaz o izpolnitvi taksativno naštetih pogojev: domovinska pravica v eni izmed občin avstrijskih dežel; poslovna sposobnost; končan pravni študij in doktorat na eni izmed avstrijskih univerz; praksa; odvetniški izpit ter vpis v seznam odvetnikov pri odvetniški zbornici na območju proslilčevega stalnega bivališča. Petletno opravljanje funkcije sodnega svetnika je nadomeščalo pogoje doktorata, prakse in odvetniškega izpita. Tako so mnogi sodniki po odhodu v pokoj začeli opravljati poklic odvetnika. O vpisu je odločal odbor zbornice, zoper zavrnitev vpisa je bila dovoljena pritožba na odvetniško zbornico in zoper njeno odločbo na Vrhovno sodišče. Naloga advokata je bila predvsem, da je, v skladu z zakonom in pooblastilom, zastopal stranke pred sodišči in oblastnimi organi v avstrijski polovici monarhije.

Nastanek Odvetniške zbornice

Odvetniška zbornica Slovenije ima danes za seboj že več kot sto let zgodovine. Svojo pot je začela kot **Kranjska odvetniška zbornica v Ljubljani** (uradno *Krainische Advokatenkammer*). Nastala je v letu 1868.³ Imela je svoj opravični red, ki ga je pravosodni minister potrdil 9. februarja 1874. Njena naloga je bila "varovati čast, ugled in pravice odvetniškega stanu". Delovala je na plenarnih skupščinah pa tudi preko svojega odbora. Odvetniško zbornico so sestavljali vsi odvetniki, vpisani v seznam odvetnikov, ki so imeli stalno prebivališče na območju te zbornice. Število odvetnikov pri odvetniški zbornici ni bilo omejeno. Zbornica je imela tudi nadzorstvo nad odvetniki in izpolnjevanjem

njihovih dolžnosti. Disciplinski svet (*Disciplinarrath*) je praviloma deloval pri vsaki zbornici. Disciplinske kazni za odvetnike so bile: pismeni opomin; globa, prepoved opravljanja poklica do enega leta, črtanje iz seznama odvetnikov, ki je učinkovalo tri leta, po preteku tega pa zbornica ni bila dolžna dovoliti ponovnega vpisa. Zbornico je nadziral pravosodni minister, končna odločitev o težjih disciplinskih zadevah pa je pripadala sodiščem. Odvetniške zbornice so nastale na sedežih deželnih sodišč. Slovenski odvetniki so bili člani ne le Kranjske odvetniške zbornice, ki je imela sedež v Ljubljani, temveč tudi odvetniških zbornic v Gradcu in Trstu ter posamič v Celovcu in na Dunaju.

Do leta 1898 je bila kranjska odvetniška zbornica, ki je bila po nacionalni sestavi mešana, narodnostno neopredeljena. Neka civilna pravda na višjem deželnem sodišču v Gradcu, kjer so prepovedali uporabo slovenskega jezika, čeprav sta bili obe stranki in njuna odvetnika slovenski, je bila povod, da je bil leta 1898 na izrednem občnem zboru sprejet sklep, da postane slovenščina izključni uradni jezik zbornice. Kranjska odvetniška zbornica se ni le odpovedala svoji dotedanji nevtralnosti, temveč je postala "eden izmed glavnih nosilcev boja za slovensko uradovanje".

Med slovenskimi odvetniki je bilo ne malo "pesnikov, pisateljev, znanstvenikov, moč zaslužnih za znanost, politikov in drugih delavcev na javnem in prosvetnem polju".⁴

Delovanje Odvetniške zbornice v prvi Jugoslaviji

Novembra 1918 je Narodna vlada z naredbo⁵ razširila območje Kranjske odvetniške zbornice na vse ozemlje nove jugoslovanske Slovenije, ki se je odslej imenovala **Odvetniška zbornica v Ljubljani**. Sprejela je tudi večji del slovenskih odvetnikov iz nekdanje Primorske. Ti so zapustili ozemlje, ki ga je zasedla Italija. Zbornica je še naprej delovala po avstrijskem zakonu. Leta 1929, po sprejetju novega in za vso državo veljavnega zakona o advokatih, je bila za območje višjega deželnega sodišča v Ljubljani z uredbo ustanovljena **Advokatska komora** v Ljubljani, ki je ohranila popolno kontinuiteto s prejšnjo zbornico. Zakon o advokatih za kraljevino SHS je določal, da je advokatura poklic javnega reda, pridobljen z vpisom v imenik advokatov. Pogoji za vpis so bili: državljanstvo kraljevine SHS; poslovna sposobnost

1 Sergij Vilfan (1994) str. 95–96.

2 Peter Čeferin (1988); Sergij Vilfan (1968), str. 373–448.

3 Sergij Vilfan (1968), str. 21–96.

4 Fran Skaberne (1936).

5 Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 38/4/1918.

(opravilna); končana pravna fakulteta; praksa; advokatski ali sodniški izpit. Brez prakse in advokatskega izpita pa so za vpis v imenik odvetnikov lahko zaprosili: državni pravobranilci, predsedniki okrožnih in trgovinskih sodišč, predsedniki in sodniki višjih sodišč, vrhovni državni tožilec in višji državni tožilci ter njihovi namestniki, izredni in redni profesorji prava na univerzi. Vpis v imenik odvetnikov je bil dovoljen tudi sodnikom, državnim tožilcem in tajnikom višjih sodišč s sodniškim izpitom, ki so te funkcije opravljali vsaj pet let, vendar pa advokature niso smeli pet let izvrševati v istem kraju, kjer so bili sodniki, tožilci ali tajniki. Prošilec, ki mu je odbor advokatske zbornice odklonil vpis v imenik advokatov, je imel pravico pritožbe na kasacijsko sodišče.

Glavna naloga advokatov je bila tudi po tem zakonu pomagati posameznikom s pravnimi naveti; zastopati stranke pred vsemi sodišči, drugimi državnimi in samoupravnimi organi ter javno-pravnimi telesi.

Zakon o advokatih (1929) je določal, da je advokatski stan neodvisen. Odvetniški poklic je bil dostopen tudi ženskam, kar je bila pomembna novost, še posebej zato, ker vse do konca obstoja prve Jugoslavije ženske niso mogle postati sodnice. Že istega leta je bila v advokatsko komoro vpisana prva ženska, kasneje pa še dve. Advokate je nadziral v prvi vrsti odbor advokatske zbornice, vrhovna nadzorstvena pravica pa je pripadla pravosodnemu ministru. Izjema, da so sodišča imela pravico vzdrževati red na obravnava in izrekanju globe v civilnem in kazenskem postopku, je veljala tudi tu.

Ljubljanska odvetniška zbornica je imela tri disciplinske senate. Disciplinske kazni so bile: pismeni ukor, denarna kazen, ustavitev izvrševanja advokature do enega leta (pri pripravnikih: podaljšanje prakse in izguba pravice zastopanja, oboje največ za eno leto) in izbris iz imenika advokatov. O prizivu zoper odločitev disciplinskega sveta je odločalo kasacijsko sodišče. 1930 je bila ustanovljena Zveza odvetniških zbornic kraljevine Jugoslavije, katere naloga je bila, "da koordinira in po potrebi koncentrira napore vseh zbornic v namenu zaščite pravic in interesov odvetniškega stanu, posebno njegove svobode in imunite v izvrševanju poklica ter avtonomije njegove organizacije. Kot članica te Zveze je bila tudi odvetniška zbornica v Ljubljani članica mednarodne zveze odvetnikov".

Odvetniki so tudi v tem obdobju zavzemali vodilna mesta v skupnem društvu vseh pravnikov, imenovanem "Pravnik", ki je sedaj predvsem izdajalo strokovni časopis in skrbelo za pravno znanost ter izdajalo zakonov.

Slovenski odvetniki so tudi v tem času poleg svojega poklica opravljali še številne kulturne in politične dejavnosti. Med njimi najdemo štiri pisatelje, dva univerzitetna profesorja in kar sedemnajst politikov. Ob tem se nam postavlja vprašanje, zakaj je bilo nekdanje med odvetniki tako veliko politikov? Takole je o tem razmišljal avtor drobne brošure z naslovom Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki, ki je izšla leta 1936: "Ko je odvetnik po svojem poklicu navajen javno nastopati in govoriti, razpravljati o vseh mogočih predmetih, ročno odgovarjati na trenutno postavljena vprašanja, ko v izvrševanju svojega poklica ni nikomur odgovoren, in zato ni odvisen od nikogar, ali ni že samo zato v prvi vrsti pozvan, da se posveti politiki? V trajnem stiku z oblastmi ima priložnost motriti napake in pogoške v sodstvu in v upravi; proučevanje zakonov in opazovanje, kako se uporabljajo, ga navajata, da razmišlja, kako naj se zakon spremeni ali sploh razveljavi, če je kvaren. Ker vodi lastno pisarno, si advokat pridobi tudi spretnost v ustrojanju uradov. Končno mu tudi ni treba opustiti svojega poklica, kadar poleg njega vrši službo občinskega svetovalca, župana, banovinskega svetnika, ali mandat narodnega poslanca ali senatorja. Tako vidimo, da so se advokati vseh narodov in vseh časov v veliki meri bavili in se še bavijo s politiko, zlasti v parlamentih."⁶

Odvetniške zbornice po 2. svetovni vojni

Prvi zakon, ki je urejal odvetništvo v drugi Jugoslaviji, je bil zvezni "Zakon o odvetništvu", ki je stopil v veljavo decembra 1946.⁷ Do nove zakonske ureditve je sicer uradno veljal stari "Zakon o advokatih" iz leta 1929, a je položaj Odvetniške zbornice bistveno spremenila že Odredba o postavitvi delegata v odvetniški zbornici v Ljubljani, ki jo je na podlagi zveznega odloka izdal minister za pravosodje 18. maja 1945.⁸ Določala je, da postavljeni delegat začasno vodi odvetniško zbornico po navodilih in pod nadzorstvom ministrstva za pravosodje. Sodišča so se morala glede "zastopanja strank pred sodišči po odvetnikih" držati neobjavljenega Ukaza ministra za pravosodje, ki ga je v obliki okrožnice poslal dne 20. novembra 1945⁹ predsedniku vrhovnega sodišča in vsem predsednikom okrožnih in okrajnih sodišč: "Delegat v odvetniški zbornici v Ljubljani izdaja odvetnikom in odvetniškim pripravnikom začasna dovoljenja za izvrševanje oz. nadalje-

⁶ Fran Skaberne (1936), str. 3.

⁷ Uradni list FLRJ, št. 102/1946.

⁸ Uradni list SNOS, št. 5/1945.

⁹ Arhiv Republike Slovenije, Vrhovno sodišče RS, Su 149/45.

vanje odvetniške prakse ... Vse narodne sodnike izvolite nadalje opozoriti, da je vloga odvetnika in pravnega zastopnika drugačna kot je dejansko bila v bivši Jugoslaviji. Tudi pri zastopanju stranke se morajo odvetniki zavedati, da ima interes skupnosti prednost pred interesom posameznika. V interesu skupnosti pa je, da se pri vsaki obravnavi dožene polna resnica in izreče polna pravica. Dolžnost odvetnika je zato, da pri tej nalogi sodiščem pomaga; zato mora gledati, da je vse kar navaja resnično. Če sodnik opazi, da odvetnik pri zastopanju stranke očitno in zavestno zavija ali potvarja resnico, če se poslužuje tako imenovanih advokatskih trikov, če se obnaša nedostojno ali če se izraža nespoštljivo o naših narodnih oblastvih in njihovih organih ali o pridobitvah narodnoosvobodilnega boja, ga mora sodnik na mestu ukoriti in če to ne zaleže, disciplinirati s primerno globo. Vsak tak primer je razen tega treba javiti delegatu v odvetniški zbornici v Ljubljani zaradi ev. uvedbe disciplinskega postopanja." Delegat Ministrstva za pravosodje Ljudske republike Slovenije je sestavljal posebne sezname odvetnikov. Samo v teh seznamih navedeni odvetniki so smeli "nastopati pred sodišči in drugimi oblastmi kot odvetniki ali odvetniški pripravniki."

V socialistični ureditvi naj bi bila torej vloga odvetnika in s tem Odvetniške zbornice bistveno drugačna kot prej in se je bistveno razlikovala od tiste vloge odvetnika, ki se je izoblikovala v državah s parlamentarno demokracijo. Zakon o odvetništvu iz leta 1946 je določal, da je naloga odvetništva dajati "pravno pomoč ustanovam, podjetjem, organizacijam in posameznikom za dosego njihovih pravic in z zakonom zavarovanih koristi" ter tako pomagati "državnim organom pri pravilni uporabi zakonov in okrepanju pravnega reda v državi." Odvetniško dejavnost je lahko opravljal vsak, ki si je pridobil pravico do odvetništva in je bil vpisan v odvetniški zbornici. Za pridobitev pravice do odvetništva je zakon zahteval: državljanstvo Federativne ljudske republike Jugoslavije, končano pravno fakulteto, triletno pripravniško prakso, odvetniški izpit. Redni in izredni profesorji pravne fakultete so lahko pridobili pravico do odvetništva s prenehanjem profesorske službe. Odvetnik ni mogel postati, kdor ni bil "vreden zaupanja". Kot nevredne zaupanja so šteje predvsem osebe, ki niso imele volilne pravice ali pravice opravljati državno ali javno službo; osebe, obsojene zaradi nečastnih kaznivih dejanj; osebe v kazenski ali disciplinski preiskavi; osebe, ki so se ukvarjale z nezakonitim in nedovoljenim posredovanjem in so s tem ovirale pravilno delo državnih organov. Odvetnik ni smel opravljati državne ali kake druge stalne službe. Sodniki, javni tožilci in njihovi pomočniki so lahko opravljali odvetništvo po prenehanju te službe, vendar še dve leti ne v tistih krajih,

kjer so zadnji dve leti službovali. Zoper odločbo odvetniške zbornice, s katero je le-ta zavrnila vpis, se je kandidat mogel pritožiti ministru za pravosodje ljudske republike.

Odvetniška zbornica je bila po tem zakonu organizacija odvetnikov na določenem območju. Njena naloga je bila zagotoviti in nadzirati, da njeni člani pravilno opravljajo odvetništvo. Organi zbornice so bili: zbor, izvršilni in nadzorstveni odbor. Pri vsaki zbornici je bilo tudi disciplinsko sodišče in disciplinski tožilec. Zbornica je bila pod nadzorstvom republiškega ministra za pravosodje. Število odvetniških zbornic v posameznih republikah je določala republiška vlada.

Za manjše prestopke ("pregreške in nerednosti") je lahko kaznoval odvetnike in odvetniške pripravnike izvršilni odbor odvetniške zbornice, in sicer z opominom ali manjšo denarno kaznijo. Zoper njegovo odločbo ni bilo pritožbe. Kršitve ali brezvestno opravljanje dolžnosti in kršitve odvetniškega ugleda pa je sodilo disciplinsko sodišče odvetniške zbornice. Disciplinske kazni so bile denarna kazen, javni ukor, prepoved opravljanja odvetništva do enega leta oziroma podaljšanje prakse za pripravnike in končno še trajna izguba pravice do odvetništva. Vrhovno sodišče ljudske republike je kot najvišje sodišče sodilo v disciplinskih zadevah odvetnikov.

Nova advokatska zbornica se je uradno imenovala **Odvetniška zbornica v Ljubljani**.¹⁰ Ustanovni zbor se je začel 26. julija 1947. Avgusta je bil izvoljen tudi izvršilni odbor, kot ga je predvideval zakon o odvetništvu. Od delegata ministrstva za pravosodje LRS je prevzel posle, pisarno in premoženje v svojo upravo. Izvršilni odbor je "razvid odvetnikov in odvetniških pripravnikov" začel voditi na novo. V prvem delovnem poročilu, ki ga je izvršilni odbor podal na prvem rednem zboru Odvetniške zbornice v Ljubljani 27. marca 1949, beremo le, da so bili vpisani v ta razvid vsi odvetniki in pripravniki, ki jim je **Komisija za presojo pravice za opravljanje odvetništva pri predsedstvu vlade LRS** priznala pravico za izvrševanje odvetništva oziroma do izvrševanja poslov kot odvetniški pripravniki.¹¹

Šele po letu 1949 je Odvetniška zbornica zopet delovala in imela redne letne zборе. Zapisniki le-teh in delovna poročila izvršilnega odbora nam razkrivajo težave, s katerimi se je srečevalo odvetništvo. Število odvetnikov ni dosegalo niti tretjine predvojnega števila. Več okrajev je bilo brez odvetnika. Obstoječi odvetniki so bili preobremenjeni z de-

¹⁰ Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani, 1945–1957.

¹¹ Prav tam.

lom, še posebej zaradi njihove visoke povprečne starosti, novih odvetnikov pa skoraj ni bilo. Socialno zavarovanje odvetnikov ni bilo urejeno, tarife so bile nenormalno nizke, predpisi o obdavljenju odvetnikov nevzdržni, niti ena tretjina odvetnikov z dohodki svoje pisarne ni dosegala eksistenčnega minimuma. Odvetniki so tudi težko dobili poslovne prostore, še težje pa so jih opremili. Le redki so prostovoljno sodelovali pri strokovnih pogovorih in drugih aktivnostih, čeprav si je izvršilni odbor močno prizadeval, da bi bili odvetniki tako kot strokovno tudi vsesplošno politično aktivni.

Več kot očitno je, da so advokati predstavljali za komunistično oblast poseben problem in želela jih je obvladati na različne načine. Zaradi pokončne držbe nekaterih odvetnikov in zaradi premajhnega števila novih je bila prisiljena popravljati odvetniško zakonodajo.¹² Leta 1957 je bil sprejet Zakon o odvetništvu,¹³ ki je že v prvem členu prinesel pomembno določbo: "Odvetniki so pri opravljanju odvetništva samostojni". Odvetništvo je odslej ponovno namenjeno varovanju interesov stranke pred interesom države. Leta 1965 je bil zakon spremenjen in dopolnjen¹⁴ z določbami o nagrajevanju odvetnikov, leta 1970 pa zamenjan s Splošnim zakonom o odvetništvu in pravni pomoči,¹⁵ ki mu je leta 1972 sledil prvi slovenski odvetniški zakon.¹⁶ Kako se je spreminjala ureditev odvetniškega poklica nam najbolj jasno in jedrnato pokažejo besede poslanca Zdenka Roterja na seji slovenske skupščine 1. aprila leta 1971: "S svoje strani naj dodam še to, da bomo v trenutku, ko bomo dokončno sprejeli ta zakon, s tem pokopali, po mojem mnenju, najbrž za vedno neko politično podmeno, ki je dolgo obstajala pri nas v družbenopolitičnem prostoru; namreč podmeno o tem, da je odvetništvo nekakšen rekvizit stare meščanske družbe in ga je zato treba odpraviti iz novega socialističnega sistema ... Zakonski osnutek, kakršen je pred nami, dokončno odpravlja to zablodo, kolikor je bila pri nas prisotna in kolikor je še kdaj prisotna."¹⁷ Nekaj korakov nazaj je naredil Zakon o pravni pomoči iz leta 1979, vendar ni mogel več bistveno ogroziti slovenskega odvetništva. V osemdesetih letih preteklega stoletja se je Odvetniška zbornica Slovenije ponovno dejavno vključila v družbena dogajanja, ki so se zaključila z nastankom slovenske države leta 1991, izstopom zbornice iz

Zveze republiških in pokrajinskih zbornic Jugoslavije, včlanjenjem v Mednarodno unijo odvetnikov leta 1992, s sprejetjem novega Zakona o odvetništvu v letu 1993 in statuta Odvetniške zbornice Slovenije v letu 1994.¹⁸

Dokumentarno in arhivsko gradivo Odvetniške zbornice Slovenije

Pisno dediščino slovenske Odvetniške zbornice hrani zbornica sama in ga vse do sedaj ni želela predati državnemu arhivu. Le bežen pogled v njeno daljno in bližnjo preteklost, ki smo ga skušali podati, nam pokaže izredno velik pomen njenega delovanja kot tudi dejavnosti njenih posameznih članov za slovensko samobitnost. Ohranjeni dokumenti nedvomno v celoti predstavljajo kulturni spomenik neprecenljive vrednosti. V njih najdemo številne zapise, ki pričajo o izredno pomembni vlogi slovenskih odvetnikov pri emancipaciji Slovencev vse od poznih šestdesetih let devetnajstega stoletja do začetka devetdesetih let dvajsetega stoletja. Najvažnejši del zborničnega dokumentarnega gradiva prav gotovo predstavljajo zapisniki sej njene skupščine in odbora, kakor tudi imenik odvetnikov. S precejšno gotovostjo pa moremo trditi, da bi naredili veliko škodo, če bi samo te dokumente odbrali kot arhivsko gradivo. Med popisanimi papirji, ki jih skrbno čuva današnja Odvetniška zbornica, so se namreč ohranili številni dokumenti, ki niso nastali pri opravljanju njenih dolžnosti, a niso nič manj pomembni za osvetlitev slovenske zgodovine.

Odločili smo se, da bomo za arhivsko gradivo določili celotno dokumentarno gradivo Odvetniške zbornice Slovenije in njenih predhodnic, ki je nastalo v obdobju 1868–1991. K določanju natančnejših kategorij arhivskega gradiva oziroma k odbiranju arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva pa bomo pristopili šele pri gradivu, ki izvira iz kasnejšega obdobja, tistega po letu 1991. Navodilo o odbiranju arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva Odvetniške zbornice Slovenije bo zato (vsaj v svojem prvem delu) zelo kratko. Marsikdo se bo ob tem vprašal, ali ne stopamo s takim načinom določanja arhivskega gradiva korak nazaj in oživljamo že preživeto prakso. Ni mogoče odgovoriti povsem nikalno. Žal nas k takemu ravnanju silijo nedavne slabe izkušnje. Zavedamo se nepopravljive škode, ki je nastala zaradi uničenja dokumentarnega gradiva pomembnih javnopravnih oseb (na primer gradiva slovenskih obveščevalnih služb).

12 Več o tem: Peter Čeferin (2006), str. 91–113.

13 Uradni list FLRJ, št. 15/1957.

14 Uradni list SFRJ, št. 51/1965.

15 Uradni list SFRJ, št. 15/1970.

16 Uradni list SR Slovenije, št. 29/72.

17 Peter Čeferin (2006), str. 114.

18 Več o tem: Peter Čeferin (2006) str. 115–181.

Skrb pa zbuja tudi razne najdbe pomembnih dokumentov (na primer gradivo javnih tožilcev, izvedeniška mnenja psihiatrov), ki bi morali biti že zdavnaj skrbno shranjeni v enem izmed pristojnih slovenskih arhivov. Edina rešitev je torej opisan način ravnanja, saj moremo v največji meri zavarovati pomembne dokumente le tako, da jih dvignemo med najvišje vrednote slovenske države, ki jih štiti kazenski zakon. Vprašanje, ali bo zbornica predala svoje arhivsko gradivo pristojnemu arhivu ali pa bo uspela doseči lastno varstvo arhivskega gradiva po 62. členu veljavnega arhivskega zakona, ostaja pri tem manj važno vprašanje.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani, 1945–1957.

Arhiv Republike Slovenije, AS 1237, Vrhovno sodišče Republike Slovenije, Su 149/45.

Uradni list FLRJ, št. 102/1946.

Uradni list FLRJ, št. 15/1957.

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 38/4/ 1918.

Uradni list SFRJ, št. 51/1965.

Uradni list SFRJ, št. 15/1970.

Uradni list SNOS, št. 5/1945.

Uradni list SR Slovenije, št. 29/72.

Literatura

Čeferin, Peter: *Neodvisnost odvetnika posebej v Sloveniji 1868–1988*. Ljubljana: Uradni list Socialistične republike Slovenije, 1988.

Čeferin, Peter: *Odvetniška zbornica Slovenije, Odlomki iz zgodovine*. Ljubljana: Odvetniška zbornica, 2006.

Skaberne, Fran: *Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki*. Ljubljana: *Pravnik*, 1936.

Vilfan, Sergij: Odvetništvo na Slovenskem in ljubljanska odvetniška zbornica (do razširitve zborničnega območja na jugoslovansko Slovenijo). *Pravnik* 23 (1968), str. 373–448.

Vilfan, Sergij: Odvetniška zbornica. *Enciklopedija Slovenije*, 8. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.

Zusammenfassung

VERBORGENE SCHÄTZE DER RECHTSANWALTSKAMMER SLOWENIENS (1868–1991)

Die Rechtsanwaltskammer als selbstverwaltete bzw. autonome Berufsorganisation der Rechtsanwälte blickt in Slowenien auf eine mehr als 100 jährige Vergangenheit zurück. Die heutige Rechtsanwaltskammer begann als Krainische Rechtsanwaltskammer in Ljubljana im Jahr 1868 mit ihrer Tätigkeit, setzte diese nach dem Ersten Weltkrieg als Rechtsanwaltskammer Ljubljana und nach dem Zweiten Weltkrieg wiederum als Rechtsanwaltskammer Ljubljana fort und wurde schließlich als Rechtsanwaltskammer Sloweniens in den neu entstandenen Staat Slowenien aufgenommen. Die Berufsorganisation als Ganzes als auch die einzelnen Rechtsanwälte waren in allen Perioden der slowenischen Geschichte mehr oder weniger mit der Politik verbunden. In der ersten, österreichischen Periode stellte die Rechtsanwaltskammer einen der Hauptträger des Kampfes um die slowenische Amtsführung dar, und in der letzten, sozialistischen Periode war sie am Prozess der Entstehung des unabhängigen Staates beteiligt. In ihrem Archiv befinden sich Dokumente, die für die slowenische Eigenständigkeit von unschätzbarem Wert sind und deshalb zur Gänze als Archivgut determiniert werden müssen.

Iz prakse za prakso

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253(497.4)(094)

Prejeto: 16. 10. 2007

Izredne razmere in arhivsko gradivo

IVANKA ZAJC CIZELJ

dr., arhivska svetovalka

Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

e-pošta: ivanka.cizelj@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Na podlagi lastnih izkušenj nas avtorica seznanja z vplivom neuskладjene zakonodaje in izrednih razmer na varovanje in ohranjanje kulturne dediščine.

KLJUČNE BESEDE: *zakonodaja, stroka, izredne razmere, obrambni načrt, načrt dela v vojni, dokumentarno gradivo, arhivsko gradivo, družbenopolitične organizacije*

ABSTRACT

EMERGENCY SITUATION AND ARCHIVAL MATERIAL

Referring to her own experience, the author aims to familiarize us with the effect that non-harmonised legislation and emergency situation have on the keeping and preserving of cultural heritage.

KEY WORDS: *legislation, archival profession, emergency situation, defense plan, policy agenda in wartime, current records, archival material, sociopolitical organizations*

Kljub dodelani arhivski zakonodaji se arhivisti še prepogosto srečujemo z nedoslednostjo zakonodaje, ki ureja poslovanje ustvarjalcev in ni usklajena z zahtevami arhivske stroke. Tako prihaja do tako banalnih dogodkov, kot sta izločanje in uničevanje dokumentarnega gradiva, ki ima po arhivskih predpisih vse značilnosti kulturne dediščine oziroma zgodovinskega spomenika in tako trajno vrednost za znanost in kulturo. Dodatno so k uničenju dokumentacije pripomogle tudi izredne razmere in družbenopolitične spremembe.

Nesoglasja med zakonodajo in stroko

Ne samo nedoslednost pri sestavljanju in sprejemanju strokovnih predpisov, ampak tudi nepoznavanje in nepravilno vrednotenje dokumentacije v izrednih razmerah (v mislih imam obrambni načrt) je marsikje pripomoglo, da so uničili gradivo, ki je bilo pomembno za znanost in kulturo – tako skoraj na nobeni šoli ne bomo več našli zapisnikov osnovne organizacije Zveze komunistov (OO ZKS) in tudi marsikaj drugega je romalo v uničenje. Tako sklepam na podlagi dejanskega stanja dokumentacije in preučitve dokumentacije komiteja za SLO DS (Splošni ljudski odpor in družbeno samozaščito), ki je bil zadolžen za varnostni in obrambni načrt.

Leta 1975 je bila na državni ravni sprejeta uredba o merilih, na podlagi katerih so določali za ljudsko obrambo pomembne podatke in sprejemali ukrepe za zavarovanje le-teh. Ta predpis pravi v prvem členu: "*Za ljudsko obrambo pomembni podatki iz delovnega področja državnih organov, organizacij združenega dela in drugih organizacij, ki jih je treba varovati kot državno in uradno tajnost, so listine in njihove vsebina, bojna in druga materialna sredstva ..., ki bi utegnili škodovati ljudski obrambi in varnosti države, če bi bili odkriti.*"¹

Kot listine opredeljuje uredba vse pisane, tiskane, risane, posnete in podobne materiale.

O vrsti in stopnji tajnosti podatkov ljudske obrambe ter obveznih ukrepov za zavarovanje je odločal predstojnik državnega organa oziroma odgovorna oseba v delovni ali drugi organizaciji, na katere se je podatek nanašal (to je bila torej dolžnost ustvarjalca in ne imetnika gradiva). Uporabnik (imetnik) teh podatkov je moral le-te varovati in izvajati predpisane ukrepe; stopnjo tajnosti je lahko spremenil le v soglasju z ustvarjalcem teh (doku-

mentov) podatkov. Predpisani obvezno varovanje in ukrepanje sta veljali do preklica ustvarjalca podatka.

Člen 24 te uredbe pravi: "*Državni organi, organizacije združenega dela in druge organizacije so dolžne na podlagi meril in obveznih ukrepov za zavarovanje, ki jih predpisuje ta uredba, predpisati v svojih splošnih aktih, katere vrste za ljudsko obrambo pomembnih podatkov iz njihovega delovnega področja se štejejo za tajne podatke ljudske obrambe, in določiti ukrepe in postopek za njihovo zavarovanje, kakor tudi posebne ukrepe in postopek za njihovo zavarovanje v odnosu s tujimi pravnimi in fizičnimi osebami.*"

Organizacije združenega dela, krajevne skupnosti, samoupravne organizacije in skupnosti, družbenopolitične in družbene organizacije ter družbenopolitične skupnosti so morale na podlagi enotne metodologije in kazalcev pripraviti, izdelati, usklajevati, sprejeti, spremljati in dopolnjevati obrambne načrte, ki so vsebovali dokumente za:

- ukrepe pripravljenosti
- mobilizacijo
- delovanje gospodarstva in družbenih dejavnosti v vojni
- uporabo teritorialne obrambe in civilne zaščite
- varnostne ukrepe in ukrepe samozaščite
- delovanje sistema opazovanja in obveščanja.²

V okviru varnostnih ukrepov in ukrepov samozaščite so načrtovali varstvo dokumentov, osebja, objektov in drugih materialnih dobrin. Ti dokumenti so določali preventivne in druge ukrepe ter dejavnosti, *organizacijo sile, sredstva, naloge in postopke subjektov samozaščite ob neposredni vojni nevarnosti, izvajanje mobilizacije in v vojnih razmerah preprečevanje, odkrivanje in onemogočanje delovanja zunanjega in notranjega sovražnika.*

Obrambni načrt osnovne organizacije Zveze komunistov Slovenije (OO ZKS) na Osnovni šoli Primoža Trubarja v Laškem je imel v okviru nalog in postopkov pri izvajanju varnostnih ukrepov in ukrepov družbene samozaščite tudi te postopke za varovanje dokumentov pomembnih za obrambo in zaščito – *v občini, organih, organizacijah in skupnostih je treba poskerbeti za ureditev arhivskega gradiva ter hrambo po teh navodilih:*

skupina A so najzaupejši arhiv in dokumenti, ki jih sovražnik ne sme zaseči (kateri dokumenti so v tej skupini, je bilo navedeno v posebni zaprti kuverti –

¹ Uredba o merilih, po katerih se določajo za ljudsko obrambo pomembni podatki, in o ukrepih za njihovo zavarovanje, Ur. l. SFRJ 6/1975.

² Odlok o temeljih enotne metodologije in enotnih kazalnikov za izdelavo obrambnih načrtov, Ur. l. SFRJ 11/1986; Navodilo za uporabo odloka o temeljih enotne metodologije in enotnih kazalnikov za izdelavo obrambnih načrtov, Ur. l. SFRJ 3/1987.

v to skupino so vključili vso prejeto ali odposlano "zaupno" pošto – člani sekretariata so bili zadolženi za to, da te dokumente spravijo v posebne plastične zaboje in jih zakopljejo na določenem kraju – v tem dokumentu je kot kraj zakopa naveden Lahomšek – na katerem bi bili varni pred uničenjem in odtujitvijo);

skupina B so arhiv in dokumenti, ki jih je potrebno imeti stalno pri sebi; tudi seznam teh dokumentov je bil v zaprti kuverti – mednje so sodili dokumenti v rdeči (obrambni načrt OO ZKS), zeleni (načrt ukrepov za preprečevanje in odpravljanje izrednih razmer) in modri mapi (evidenčna knjiga);

skupina C so arhiv in dokumenti, ki ga je treba uničiti (zaprta kuverta vsebuje navodilo za uničenje (s sežigom) arhiva in dokumentov – vsega drugega: literaturo, zapisnike in vso pošto, ki nima skupnega značaja – torej v bistvu ves arhiv, ki priča o delovanju osnovne organizacije, razen zaupne pošte. Naveden je tudi čas in kraj uničenja: *po prvem izrednem sklicu OO ZKS na šolskem dvorišču*. Postopek naj bi izpeljali člani sekretariata osnovne organizacije in o uničenju podpisali (pisno) izjavo).³

Kar zadeva šolsko dokumentacijo pa je v obrambnem načrtu osnovne šole v Laškem (leta 1987) navedeno to gradivo, ki ga je v izrednih razmerah potrebno ohraniti in ustrezno zaščititi:

- šolske kronike
- načrte obrambnih priprav I, II, III, in IV
- obrambni načrt OO ZKS (osnovne organizacije Zveze komunistov Slovenije)
- načrt nalog za družbeno in politično aktivnost
- načrt ukrepov za preprečevanje in odpravljanje izrednih razmer
- načrt ukrepov in aktivnosti OO ZS (osnovne organizacije Zveze sindikatov)
- evidenca članov OO ZK
- matični listi učencev
- matične knjige
- zapisniki samoupravnih organov
- delovne knjižice zaposlenih in
- varnostni načrt.⁴

V načrtu za delo v vojni iste osnovne šole (leta 1989) je bil predviden določen postopek ravnanja s šolsko dokumentacijo, da ne bi prišla sovražniku v roke. Vsa šolska dokumentacija je bila ustrezno označena glede na pomen, ki ji ga je določil ustvarjalec. Tu arhivskih predpisov niso upoštevali.

V prvo skupino so sodili dokumenti, ki jih je

bilo potrebno ohraniti in spraviti tako, da ob morebitni nevarnosti ne bi prišli nepoklicanim v roke. Za to so imeli pripravljene primerne plastične zaboje, v katere bi ob neposredni vojni nevarnosti spravili gradivo in ga zakopali na ustreznem kraju. V to skupino so sodili ti dokumenti:

- matične knjige
- matični listi
- šolske kronike
- obrambni načrt
- arhiv organizacije ZKS
- delovodnik in arhiv zaupnega delovodnika
- investicijska dokumentacija
- uradna dokumentacija tekočega leta.

Ta arhiv je bil označen z rdečo barvo, zanj pa je bil odgovoren upravitelj vojnega načrta.

Druga skupina dokumentacije je bila označena z zeleno barvo; predvidena je bila za uničenje "s kurjenjem na mestu, ki ga določi načelnik CZ (civilne zaščite) in vodja I. splošne ekipe CZ, ki je zanj tudi odgovoren".

V to skupino so sodili:

- imeniki
- tedniki
- redovalnice
- dnevniki
- dokumentacija o dopolnilnem pouku
- dokumentacija o konferencah učiteljskih zborov
- dokumentacija o psiholoških opažanjih učencev.

Vso preostalo dokumentacijo pa naj bi pomešali in iz nje odstranili arhivske oznake – za izvedbo tega dela je bil odgovoren tajnik šole.⁵

Koliko so bili ti predpisi usodni za arhivsko dokumentacijo, mi ni znano. Glede na povedano in tudi nove šolske predpise pa sklepam, da je bilo tako marsikje uničeno gradivo, pomembno za znanost in kulturo.

Izredne razmere in gradivo DPO

Septembra 1989 so bili sprejeti amandmaji k ustavi Socialistične republike Slovenije (SRS), ki so omogočili uzakonitev strankarskega političnega združevanja ter neposredne in tajne volitve. Zakon o političnem združevanju in Zakon o volitvah sta bila sprejeta 27. decembra 1989.

Volitve leta 1990 so potekale z listami strank – zmagala je koalicija Demokratična opozicija Slovenije (Demos: Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenska kmečka zveza – Ljudska stranka, Zeleni Slovenije, Slo-

³ ZAC, fond Osnovna šola Laško, Obrambni načrt OO ZKS, sig. 26/272.

⁴ ZAC, fond Osnovna šola Laško, Obrambni načrt 1987, sig. 26/264.

⁵ ZAC, fond OŠ Laško, Načrt dela v vojni 1989, sig. 27/269.

venski krščanski demokrati, Liberalna stranka); poslanske mandate so dobili: Demos, Liberalnodemokratska stranka, Socialistična stranka Slovenije in Stranka demokratične preнове.

Na demokratične spremembe se je na podlagi sklepa predsedstva Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) odzvala Jugoslovanska ljudska armada (JLA) in začela razoroževati Teritorialno obrambo (TO); na to se je Slovenija odzvala tako, da je na osnovi zakona o SLO in DS ustanovila manevrsko strukturo Narodne zaščite (NZ) in reorganizirala TO. Do prvega incidenta je prišlo 23. maja v Pekrah pri Mariboru. 25. junija 1991 je skupščina republike Slovenije razglasila samostojnost. Zvezni izvršni svet se je še isti večer sestal in sprejel odlok o zaščiti državnih meja in tako sta se začela pohod JLA proti mejnim prehodom in vojna v Sloveniji.

Vse navedeno je vplivalo tudi na gradivo DPO, predvsem tistih DPO, ki so se oblikovale kot stranke, in sicer SZDL (Socialistična stranka Slovenije), ZKS (Stranka demokratične preнове) in ZSMS (Liberalnodemokratska stranka); te na volitvah niso dobile tolikšne podpore, da bi lahko obdržale vse zaposlene in nepremičnine, ki so jih do takrat imele. Tako se je zgodilo, da so zaposleni v nekaterih občinskih organizacijah tako rekoč čez noč izgubili službo – kritično je bilo zlasti v tistih občinah, v katerih so bile te stranke poražene ali so dobile premalo glasov, da bi lahko obdržale zaposlene in vse prostore, ki so ji imele dotlej, kajti materialno stanje stranke je bilo odvisno od števila mandatov.

Ob navedenih družbenih spremembah strokovna služba ZAC ni držala križem rok – 10. maja 1990 so bila poslana pisna navodila o ohranitvi in odbiranju arhivskega gradiva vsem občinskim organizacijam DPO. Predvsem pa so bili imetniki opozorjeni na to, da je njihovo gradivo pomembno za zgodovino in kulturo in ga je kot tako potrebno čuvati ter zavarovati pred uničenjem in izgubo.

Zaradi takih razmer je bila tudi do skrajnosti povečana zunanja služba – če ni uspelo navezati osebnega stika na terenu, sem navezovala stike po telefonu in predvsem prosila zaposlene, da obvestijo ZAC, če bi se kakorkoli pokazalo, da je arhivsko gradivo ogroženo, kajti v tem primeru bi prevzeli dokumentacijo v celoti. Na osnovi dolgotrajnega dela na terenu sem namreč ugotovila, da v večini DPO arhivskega gradiva sploh niso odbirali v skladu z mojimi navodili, glede na razmere pa tudi ni bilo možnosti, da bi odbiranje v takratnih okoliščinah izvajali. Marsikje je bilo dokumentarno gradivo arhivirano v neustreznih prostorih, kot so

kleti, hodniki in zaklonišča. Občinske organizacije ZKS so poleg mojih navodil dobile tudi navodila od CK ZKS – predvsem ta so upoštevala – in sicer da naj odbirajo lastno gradivo in gradivo nižjih organov do 10. kongresa in ga predajo pristojnim arhivom. Od leta 1986 pa naj bi bila vsa dokumentacija last Stranke demokratične preнове.

Tako sem do srede junija 1990 dobila zagotovila večine DPO, da gradivo ni ogroženo, da bo ostalo v prostorih, v katerih je bilo shranjeno do tedaj, in da me bodo obvestili, če bi prišlo do kakršnihkoli sprememb glede varovanja dokumentacije.

Ustvarjalci, ki so ravnali po mojih navodilih, so bili bolj izjema kot pravilo – bilo so samo ti: OK SZDL Krško, OK SZDL Šentjur in OK ZSMS Šentjur. OK SZDL Šentjur je ZAC predala odbrano, urejeno in popisano arhivsko gradivo že 22. maja 1990. Gradivo OK SZDL Krško je sicer ostalo v istih prostorih; novi najemnik pa je bil toliko ozaveščen, da je opozoril nekdanjega predstojnika SZDL, da bo prostore spraznil, ta pa se je obrnil na strokovno službo ZAC. Ta je takoj posredovala in tako je bilo gradivo 14. junija 1991 prevzeto v celoti in odbrano v ZAC. Pregled dokumentacije OK ZSMS je bil opravljen 10. novembra 1992 – ugotovljeno je bilo, da gradivo ni niti popisano niti odbrano; shranjeno pa je bilo v zaklenjenih omarah na hodniku pred prostori LDS in tako je ostalo do leta 2002, ko ga je prevzel ZAC.

Po rešitvi prostorskega problema in preselitvi v nove prostore je strokovna služba ZAC načrtno začela iskati in reševati gradivo DPO – predvsem ZSMS, SZDL in ZK. Akcija – sodelovali so vsi strokovni delavci ZAC – je potekala do leta 2004, ko so bile izkoriščene vse možnosti in pridobljene informacije o (morebitnem) uničenju gradiva, gradivo, ki se je ohranilo, pa je prevzel ZAC.

Uničenju gradiva DPO so v glavnem botrovale izredne razmere – tako odpuščanje zaposlenih, odtujitev prostorov, v katerih so delovale, sprememba družbenopolitičnega sistema in kot posledica reorganizacija delovanja oziroma ukinitve ustvarjalcev, neupoštevanje navodil strokovne službe ZAC in ne nazadnje invazija JNA, ki je povzročila vojno stanje in primerno reakcijo – tako so morali aktivirati zaklonišča. Dokumentacija, ki je bila tam shranjena, je bila leta 1991 uničena, del dokumentacije je bilo tudi načrtno uničene glede na obrambni načrt. Sklepam pa, da je večinoma šlo za nepoznavanje predpisov pri odtujitvi prostorov, ko je novi lastnik preprosto naročil komunalni službi, naj stavbo (prostore) počisti.

Po končani akciji je bilo ugotovljeno, da je najbolje ohranjeno gradivo partijske organizacije, ker

ga je načrtno prevzemal arhiv Centralnega komiteja ZKS, ta ga je po reorganizaciji arhivske službe predal pristojnim arhivom (Celju leta 1993) – tako se je v celoti ohranilo gradivo okrožnega in okrajnih komitejev ter občinskih do leta 1966 oziroma 1969. Uničeno je bilo gradivo OK ZKS: Hrastnik 1966–1990, Laško 1969–1990, Mozirje 1969–1990, Sevnica 1966–1990 (obstoja zapis v gasilski evidenci, da so ga sežgali), Slovenske Konjice 1970–1990 (dobili naj bi navodilo iz Ljubljane, da naj ga zažgejo), Šentjur 1969–1990, Šmarje 1972–1990 (enako pojasnilo kot v Slovenskih Konjicah), Trbovlje 1967–1990 (gradivo je bilo shranjeno v zaklonišču in leta 1991 odpeljano v uničenje) in Zagorje 1969–1990.

Drugače pa je bilo z gradivom občinskih organizacij SZDL – zanj je značilno, da je bilo v posameznih občinah v celoti uničeno, in sicer v Hrastniku, Mozirjah, Slovenskih Konjicah in Trbovljah, druge pa je bolj ali manj slabše ohranjeno – razen v OK SZDL Celje, saj je ostala vsa dokumentacija v prvotnem skladišču – v kletnih prostorih stavbe DPO v Gledališki 2. Ohranitvi je botrovalo tudi naključje; ključ od skladišča je namreč imela strokovna delavka ZAC in tako ob prevzemu stavbe novi lastnik v zaklenjene prostore ni posegal. Tako se je dokumentacija OK SZDL Celje v celoti ohranila in jo je ZAC prevzel kmalu po preselitvi v nove prostore – gradivo je že arhivsko obdelano in popisano. Gre za fond neprecenljive vrednosti tudi zato, ker je dokumentacija v celoti ohranjena in tako lahko ob vzorčnem primeru sklepamo, kakšno je bil delovanje Socijalistične zveze tudi v drugih občinah.

Najslabše je ohranjeno gradivo občinskih organizacij ZSMS – v celoti je bilo uničeno v Brežicah, Celju, Hrastniku, Laškem, Mozirjah, Slovenskih Konjicah, Trbovljah, Velenju in Zagorju. Zelo lepo pa se je ohranilo v Šentjurju in tako obstaja vsaj en fond, ki daje vpogled v delovanje občinske mladinske organizacije.

Dokumentacija, ki je nastajala pri delovanju OK ZSMS Šentjur, je bila shranjena v dveh omarah v prostorih LDS in jo je prevzel ZAC decembra 2002 kot celoto. Vrednotenje je potekalo skladno s predpisi in dejstvom, da je prevzeto dokumentarno gradivo zelo dragoceno, kajti mladinske organizacije niso ravno vzorno skrbele za ohranjanje dokumentacije o svojem delovanju in je v bistvu šentjurska OK ZSMS ena redkih, ki so poskrbele, da se je ohranila bogata dediščina o mladinskih delovnih akcijah (MDA) in Mladinski delovni brigadi (MDB) Miloša Zidanška – tako spisovno kot materialno – ohranjeni so poleg spisovnega gradiva še

stenski časopisi, plakete, priznanja, emblemi, prapori, brigadni časopisi, fotografije ...

Viri

Uradni list SFRJ 6/1975, 11/1986 in 3/1987.

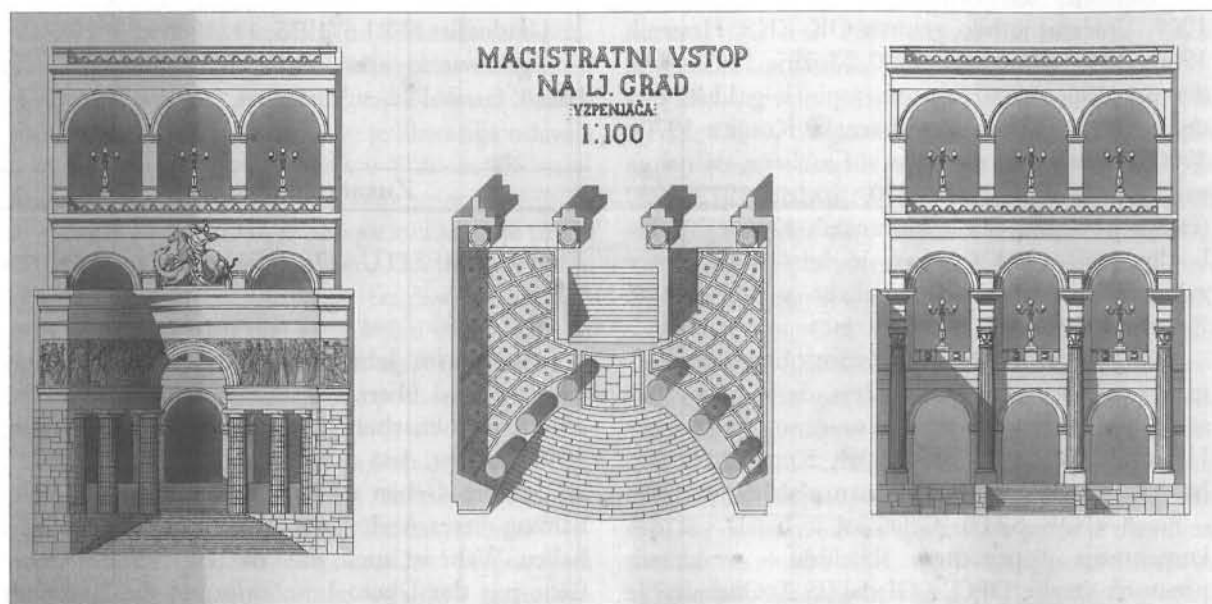
Zgodovinski arhiv Celje, fond Osnovna šola Laško, fascikel 26, sig.: 26/264, 26/269, 26/272.

Zusammenfassung

AUSNAHMESITUATIONEN UND ARCHIVGUT

Als ich im Jahr 2004 den Zustand des erhaltenen und übernommenen Archivguts der gesellschaftspolitischen Organisationen überprüfte, stellte ich fest, dass sich meine langjährige Tätigkeit auf diesem Gebiet und alle Bemühungen zur Erhaltung dieses Archivguts schlecht bezahlt gemacht haben. Wahr ist auch, dass das Historische Archiv Celje mit der Übernahme aufgrund der Raumnot mindestens 50 Jahre im Rückstand war und mehr oder weniger für die Erhaltung des Archivguts an der Ursprungsstelle sorgte, doch trug das Gesetz über das Natur- und Kulturerbe in ausreichendem Maß dafür Sorge, dass das Archivgut trotzdem erhalten werden musste. Die Gemeindefürsorge für gesellschaftliche Tätigkeiten erließen Bescheide über gesellschaftliche juristische Personen und Vereine, deren Archivgut vom Historischen Archiv Celje übernommen wird, und verpflichtete so die Inhaber per Gesetz zum Schutz des Archivguts bis zur Übernahme ins Archiv. Ein Vorschlag der Inhaber wurde auf der Grundlage der Bewertung der anbietenden Stellen vom Fachdienst des Historischen Archivs Celje erarbeitet. Alle anbietenden Stellen bzw. öffentlichen-rechtlichen Körperschaften erhielten auch Anweisungen zur Aussonderung von Archivgut aus Schriftgut, die mithilfe typisierter Anweisungen und des Zustands des Schriftgutes bei der einzelnen Körperschaft erfolgten. Leider hat die Praxis anderes gezeigt, und das Kulturerbe war mancherorts in die Papierfabrik gewandert oder wurde verbrannt.

Als ich mich mit der Problematik etwas intensiver befasste, stellte ich fest, dass bei mancher Vernichtung die Unkenntnis der archivischen Vorschriften und vor allem die fehlende Koordination der die Bewertung und den Schutz des Schriftgutes in Ausnahmesituationen regelnden Vorschriften mit den Anforderungen des Archivwesens Pate standen.

Del načrta vzpenjače na ljubljanski grad, arhitekt Jože Plečnik leta 1947 (Arhitekturni muzej Ljubljana)

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.253:2-523.6(436Rein)

Prejeto: 18. 10. 2007

Arhiv samostana Rein, zakladnica gradiva za slovensko zgodovino

JOŽE MLINARIČ

akademik, dr. zgodovinskih znanosti, redni profesor v pokoju
Ljubljanska ul. 3 a, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Avtor prispevka predstavi arhiv in gradivo najstarejšega, še danes poseljenega cistercijanskega samostana Rein pri Gradcu (ustanovljen 1129), ki se ponaša z največjim privatnim arhivom v srednji Evropi. V ohranjenem gradivu se odraža dejavnost samostana, katerega predstojniki so kot generalni vikarji imeli nadzor nad podrejenimi samostani (tudi nad Stiškim in Kostanjeviškim samostanom), in njegova gospodarska dejavnost kot velikega zemljiškega posestnika tudi s posestjo na slovenskem Štajerskem in na Dolenjskem (od 13. stoletja naprej). Avtor predstavi gradivo v treh osnovnih kategorijah: listine, knjige (rokopise) in spise, v katerih je tudi gradivo za proučevanje naše preteklosti. Na koncu pa avtor podaja regeste listinskega gradiva (74 originalnih listin, prepisov ali regestov listin), od katerih je 22 doslej neobjavljenih originalnih listin ter 10 prepisov ali regestov listin. Neobjavljeno gradivo se nanaša skoraj izključno na reinske vinograde pri Ljutomeru in Gornji Radgoni.

KLJUČNE BESEDE: arhivistika, objava virov za slovensko zgodovino (13.–17. stoletje), arhiv cistercijanskega samostana Rein pri Gradcu (Graz)

ABSTRACT

THE ARCHIVE OF THE MONASTERY OF REIN, TREASURY OF RECORDS FOR THE SLOVENE HISTORY

In the paper, the author presents the archive and the records of the Rein Monastery; the oldest still existing Cistercian monastery, which was founded in 1129 and houses the largest private archive in Central Europe. The preserved records mirror the activities of the Monastery, whose superiors as vicars general had control over subordinate monasteries (among others also over the monasteries of Stična and Kostanjevica). The records also shed light on the monastery's economy, considering its role as a large land owner whose property from 13th century on extended all the way to the Slovene Styria and Lower Carniola as well. The records, among which many can be used for the study of the Slovene past, are presented in three basic categories: charters, books (manuscripts) and documents. At the end, the author provides regests of charters (74 original charters, transcripts or regests), of which 22 original charters and 10 transcripts or regests have up to now never been published and deal almost exclusively with the Rein vineyards near Ljutomer and Gornja Radgona.

KEY WORDS: archival science, the publishing of sources for the Slovene past (13.–17. century), the archive of the Cistercian monastery of Rein near Graz

Cistercijanski samostan Rein (Runa) pri Gradcu, ustanova štajerskega mejnega grofa Leopolda I. Traungavca iz 1129, je najstarejši živeči samostan cistercijanskega reda. Ker samostan ni bil nikoli ukinjen, je po svoji starosti prekosil vse v Franciji, domovini tega reda, v najbolj zgodnji dobi nastale postojanke, ki pa so propadle v času francoske revolucije 18. stoletja. Rein je v zgodovini reda odigral izredno pomembno vlogo: iz njega je izšla vrsta novih redovnih postojank, za katere je Rein kot njihova matica prevzel skrb za pravo redovno življenje v njih. Reinski opat jih je bil dolžan npr. vsako leto vizitirati in na zasedanju vsakoletnega generalnega kapitlja v Citeauxu poročati o svojih ugotovitvah ter predsedovati volitvam novih predstojnikov.¹ Reinski opat je tudi z ustanovitvijo generalnega vikariata v 16. stoletju za cisterce v obeh Avstrijah, na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem nekajkrat opravljal funkcijo generalnega vikarja, kar mu je naložilo še posebno skrb za podrejene mu samostane. Tako je Rein prevzel dvojno skrb tudi za oba cistercijanska samostana na Slovenskem: za Stiškega, ki je izšel iz njega (1136) in za Kostanjeviškega, hčer samostana Vetrinj (Viktring) na Koroškem (iz 1234).²

Reinska opatija pa je bila enako, kot so bili drugi srednjeveški samostani starejših redov (npr. benediktinskega in kartuzijanskega reda), velik zemljiški posestnik in je bil s posestjo vključen v okvir tedanjih fevdalnih zemljiških gospodstev. Njeni predstojniki so si že od druge polovice 13. stoletja prizadevali za pridobitev zemlje tudi na slovenskih tleh: na tleh slovenske Štajerske na vinorodnih krajih (okoli Maribora, Ljutomera in Radgone), na Dolenjskem pa predvsem v okolici Trebnjega, torej v najbližji soseščini Stiškega samostana. Medtem ko je Rein posest na Dolenjskem okoli leta 1700 zaradi nerentabilnosti odprodal, pa je imel posest na Štajerskem v lasti vse do druge svetovne vojne.³

Arhivsko gradivo je vselej odraz dejavnosti njegovega ustvarjalca. Ker so bili srednjeveški samostani hkrati duhovna in gospodarska središča, se ta dvojnost nujno odraža tudi v ohranjenem gradivu, ki ga delimo v dve glavni vrsti: na spiritualia (duhovne zadeve) in temporalia (gospodarske zadeve).⁴

Arhiv samostana Rein je glede na količino gradiva največji privatni arhiv v srednji Evropi, ki z ozirom na zgoraj povedano, hrani tudi veliko gradiva za našo preteklost. Gradivo je v glavnem dobro ohranjeno in sega časovno vse od leta ustanovitve samostana (1129) pa do sodobnosti.⁵ Samostanski arhivi so nasploh iz več razlogov odlično ohranjeni. Medtem ko so svetni fevdalci mogli svojo zemljo in pravice braniti tudi z orožjem, so redovniki mogli uveljavljati svoje pravice le z dokumenti. Razen tega se arhivi pri duhovnih ustanovah niso nikoli delili, saj je vsakokratni predstojnik ustanove veljal le za njenega upravitelja, ki je bil brez dedičev, ne pa za lastnika. Zavedajoč se pomembnosti svojih dokumentov so redovniki dobro skrbeli za ohranitev gradiva. Zato so praviloma izbirali prostore za hrambo na varnih krajih v samostanu.⁶

Tudi predstojniki reinske cisterce so znali dobro poskrbeti za hrambo dokumentov. Zanje so uredili že koncem srednjega veka primeren prostor, v katerem se gradivo hrani že preko petsto let. Arhivski prostor je idealen za hrambo dokumentov, saj ima meter debele stene s poznogotskimi oboki in možnost prezračevanja, zato tudi možnost dobre izravnave temperature v njem. Zato vse do današnjih dni ni moč na gradivu ugotoviti običajnih poškodb, ki jih sicer povzročajo škodljivi dejavniki. Prostor je tudi ognjevaren, saj ga zapirajo močna kovana železna vrata.⁷

Najzgodnejši načrt arhivskega gradiva je izpričan že za drugo polovico 14. stoletja, torej še preden je dejavni opat Wolfgang Schrötl (1481–1515) izbral sedanji prostor za shranjevanje dokumentov. Slednji se je lotil tudi nove preureditve arhivskega gradiva.⁸ Nove razdelitve gradiva se je sto let kasneje lotil opat Jurij Freyseisen (1577–1605),⁹ ki je arhivski fond razdelil na 36 kategorij, pri čemer pa ni oddelil listin od spisov.¹⁰ Do večje preureditve in popisa gradiva je nato prišlo v času opata, Mariborčana Marijana Pittreicha (1745–1771),¹¹ ki je

5 Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 104–105.

6 Mlinarič: Usoda arhiva cistercijanske opatije Kostanjevice, str. 145. Prim. Mlinarič: Arhivsko gradivo in njegova hramba v cistercijanskih samostanih, str. 103–109.

7 Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 104–114.

8 Ibidem, str. 104–114.

9 Prim. Mlinarič: Jurij Freyseisen, opat cistercijanskega samostana Rein pri Gradcu, str. 239–286.

10 Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 114–117.

11 Prim. Mlinarič: Mariborčan Marijan Pittreich, opat cistercijanskega samostana Rein pri Gradcu, str. 243–263.

1 Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 873–878.

2 Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 127 sl.

3 Mlinarič: Posest cistercijanske opatije Rein na Slovenskem Štajerskem, str. 93–118; Mlinarič: Posest cistercijanskega samostana Rein na Dolenjskem, str. 130–141.

4 Mlinarič: Usoda arhiva cistercijanske opatije Kostanjevice, str. 145.

Pogled na opatijo Rein (zračni posnetek) (foto dr. Norbert Müller)

delo poveril Jakobu Holzerju, upokojenemu samostanskemu oskrbniku. Ta je po novem arhivskem načrtu gradivo razdelil v 36 kategorij ter ločil listine od spisov. Posamezne kategorije je namesto prejšnjih črk označil s tekočimi številkami ter posamezne fascikle numeriral. Gradivo je razporedil v 13 na novo narejenih lesenih omarah s predali in vsako označil z veliko črko ter ga popisal v dveh enakih repertorijih z alfabetičnim registrom. Ta razdelitev gradiva in repertorij je še danes v uporabi.¹² Danes nadaljuje s podrobnim urejanjem gradiva arhivar sekovske škofije v Gradcu dr. Norbert Müller.

Listine

Listine so osnovni in najstarejši fond tudi arhiva v Reinu. Fond šteje okoli tisoč listin in časovno sega od ustanovitve samostana (1129) in do okoli leta 1800 ter je shranjen kronološko v predalčni omari z oznako "A". Arhiv hrani iz 12. stoletja

dvajset listin, iz 13. stoletja okoli sto petdeset in iz 14. stoletja okoli tristo, tako da jih šteje za srednji vek okoli petsto.¹³ Med listinami iz 12. stoletja je ohranjenih enajst listin štajerskega mejnega grofa Otakarja III. in njegovega sina Otakarja IV. (oziroma od 1180 prvega štajerskega vojvode) z dobro ohranjenimi pečati. S tem se arhiv v Reinu uvršča med ustanove na Štajerskem z največjim številom Traungavskih listin.¹⁴

Fond zaobjema listine najvišje svetne in cerkvene gospode: cesarjev, deželnih stanov, papežev (bule) ter salzburskih nadškofov in njihovih sufraginov (sekovskih, krških, lavantinskih in briksenskih škofov). Razumljivo je, da je ohranjenih veliko listin cistercijanskih samostanov, povezanih z Reinsko cisterco: npr. Stične, Kostanjevice, Vetrinja, Lilienfelda, Heiligenkreuza, Wilheringa in Ebracha. Nadalje naj omenimo listine plemiških družin predvsem z ozemlja Štajerske: Stubenberških, Mariborskih, Windischgrätzov, Walsejev ter z Dolenjske

¹² Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 11–12.

¹³ Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 117; Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 12.

¹⁴ Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 117.

(npr. Svibenskih).¹⁵ Kar nekaj listin zadeva reinsko posest na slovenskem Štajerskem (okoli Maribora, Ljutomera, Radgone) in na Dolenjskem. Omenimo naj listino iz leta 1189, ki z omembo župnika Konrada Mariborskega izpričuje obstoj mariborske pražupnije, ter listino iz leta 1277, v kateri se prvičkrat v zgodovini Stiškega samostana poimensko navaja celoten konvent.¹⁶ V nekaterih reinskih kodeksih je ohranjeno precejšnje število prepisov ali pa registrov ne le danes ohranjenih, temveč tudi nekaterih že izgubljenih listin. Največ prepisov listin je v Kopalni knjigi opata Hermana Molitorja iz leta 1450, registrov pa v urbarju istega opata iz istega leta ter v urbarju opata Angelusa Manseja iz leta 1395, prepisov ali registrov pa v obsežnem delu *Collectaneum sive diplomatarium Runense* Alana Lehra iz 18. stoletja. O naštetih rokopisih bo govora v naslednjih vrsticah.

Listinsko gradivo iz reinskega arhiva je v prvi vrsti objavljeno v naslednjih publikacijah Joseph von Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*. Graz I–III (1875–1903) in Appelt Heinrich-Gerhard Pferschy IV (1960–1975), Franc–Milko Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Ljubljana IV(1915) in V(1928) ter Jože Mlinarič, *Gradivo za zgodovino Maribora I–X (1975–1984)*. V tem prispevku objavljamo regeste 74 kosov listinskega gradiva, od katerega je 53 originalnih listin, 21 pa je ali prepisov ali registrov. Med njimi je 22 doslej neobjavljenih listin in 10 prepisov ali registrov listin. Teh slednjih 32 objav se prvenstveno nanaša na reinske vinograde pri Ljutomeru in Radgoni.¹⁷

Knjige (rokopisi)

Kopalna knjiga opata Hermana Molitorja (Chartularium Hermannii abbatis) iz 1450

Sign. A

161 perg. listov (foliacija) – format 29,4 x 22,5 cm.

Prepisi 230 listin, od katerih nekatere niso ohranjene.¹⁸

¹⁵ Ibidem, str. 118–116; Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 12–13. Omenimo naj, da najdemo listine tudi med spisi cistercijanskih samostanov.

¹⁶ 1189, VIII. 10., Gradec: orig. perg. listina A II/4; 1277: orig. perg. listina A IV/24.

¹⁷ Medtem ko so avstrijski zgodovinarji v obilni meri raziskovali v arhivu v Reinu, pa so se naši raziskovalci izogibali tega odročnega samostana. Ko sem se posvetil raziskovanju preteklosti stiške in kostanjeviške opatije, sem se moral nujno posvetiti arhivskemu gradivu v Reinu. Z arhivom v Reinu sem se prvičkrat srečal leta 1969 in v njem občasno raziskujem še danes.

¹⁸ Na prednji strani prvega lista je napis "Anno domini

Urbar opata Angelusa Manseja (Originale Monasterii a. D(omino) Angelo Abbate seu Vrbarium et aliis conscriptum) iz 1395. Sign. D

240 pap. listov (foliacija) – format 22,5 x 30 cm.

Urbar (Censuale Repertorium), fol. 1–118'. Snov je razporejena po uradih (officia) posesti. Urad Maribor in Ljutomer: posest v mestu Mariboru in zunaj njega (fol. 126'–127') in pri Ljutomeru (fol. 125').

Urbarju sledi repertorij listin (Literarum Repertorium), fol. 192–239'. Seznam listin v registrih, med njimi tudi takih, ki se nanašajo na naše ozemlje (4).¹⁹

Urbar opata Hermana Molitorja (Originale Runense per dominum Hermannum Abbatem compilatum Anno domini CCCCL iz 1450. Sign. C

157 perg. listov (foliacija) – format 30 x 38 cm.

Urbar se razlikuje od prejšnjega (iz 1395), saj navaja sumarno vrste dajatev po uradih ali urbarnih naseljih, nato pa podložnike z dajatvami. Urbar za Maribor (Marburg) (fol. CVII) in za posest na Dolenjskem (fol. CXIII).

Repertorij listin s skromnimi regesti, ki zadevajo tudi naše ozemlje (7).²⁰

Urbar za posest na Kranjskem (Urbarium der Kbrainerischen vnderthannen so nach Rhein gehörig 1644) iz 1644 (K XVII/22).²¹

Urbar župnije sv. Mibaela v Mengšu iz obdobja 1557–1559

Urbar župnije, ki je od 1461 do 1669 sodila k cistercijanskemu samostanu Presvete Trojice v Dunajskem Novem mestu.²²

MCCCCCL compilatus est hic liber et rescriptus ab originalibus literis monasterii Runensis per fratrem Hermannum venerabilem ibidem Abbatem". Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 16; Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 122–123. O opatu Hermanu: Wild: Die Äbte von Rein, str. 54.

¹⁹ O opatu Angelusu: Wild: Die Äbte von Rein, str. 53. Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 17–18; Müller: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte, str. 125–129.

²⁰ Regesti od fol. CXXVII naprej. Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 18. Urbarji: urbar 1535 iz časa komendatarnega opata Ludvika Ungnada (1533 oz. 1534–1549) z naslovom (glej: *ČZN NV* 24 (1988), str. 95); urbarja 1571 in 1588 (glej: ibidem, str. 99).

²¹ Mlinarič, Posest cistercijanskega samostana Rein na Dolenjskem, str. 139.

²² Naslov dela: *Das Urbar "des Gotssbaus bei der heiligen Drivaltigkeitkait zu der Neustat..."* (Weisz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 18. Obsega ne le urbar, ampak tudi inventarje in še drugo gradivo. Delo datira v čas

Pogled v arhivski prostor v Reinu (foto dr. Walter Steinmetz)

Collectaneum sive diplomatarium Runense (iz 18. stoletja). (Rok. 107)

Reinski konventual Alanus Lehr (1709–1775)²³ je v letih od 1758 do smrti v maniri tedanje historiografije prepisal listine ali njihove prepise ali regeste ter spise v kronološkem redu in besedilo ponekod opremil tudi s historičnimi noticami. Delo (formata 23,5 x 34 cm) zaobjema čas od ustanovitve reinskega samostana (1129) do leta 1600 v petih foliantih, od katerih ima vsak približno 900 strani. Knjige obsegajo čas:

- I. 1229–1399
- II. 1399–1515
- III. 1515–1566
- IV. 1567–1586
- V. 1587–1600.

Delo je prvovrstni vir ne le za zgodovino Reina, ampak za vse cistercijske samostane, ki so izšli iz Reina, ali bili z njim povezani, zlasti še preko generalnega vikariata. Delo je odličen vir za raziskovanje preteklosti tudi Stiškega in Kostanjeviškega ter Vetrinjskega samostana.

A. Lehr je na osnovi lastnih zapiskov spisal tudi dnevnik "*Diarium*" za čas od 1753 do 1772. V delu najdemo tudi notice, ki zadevajo Stično in Kostanjevico.²⁴

opata, Škofjeločana Jerneja Grudenega (1557–1559), kasnejšega opata v Reinu (1559–1577). Kralj Friderik IV. je ob ustanovitvi cisterce v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt) (1444) samostanu pridružil župnijo Sv. Petra v Ljubljani, ob ustanovitvi ljubljanske škofije pa je cesar župnijo podelil škofiji, cisterci pa je v zameno dal župnijo v Mengšu, ki jo je cisterca leta 1669 prodala stiškemu samostanu. (Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 736). Prim. ČZN XXXII (1937), str. 83.

²³ K življenjepis: Müller: *Bedeutende Reiner Konventualen*, str. 413–414.

²⁴ Müller: *Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte*, str. 130–

Regesta Runae intermonastica iz 1977

Delo v 4 zvezkih (tipkopis, format A 4) reinskega konventuala Martina Johanna Wilda (po zapisih Alexandra Grafa (1888–1969) obsega 4536 regestov iz obdobja od ustanovitve Reina (1129) do leta 1756.

Naslov: "*Regesta Runae intermonastica conscripsit p. Martinus Wild, professus Runensis MCMLXXVII*".

Nekrologij Alana Lebra

A. Lehr je sestavil nekrologij v treh delih, ki obsegajo:

1. imena in smrti dan vseh članov reinskega konventa od ustanovitve samostana,
2. imena vseh familiarjev (častnih članov konventa) in
3. imena ustanoviteljev ter dobrotnikov samostana in njihovih sorodnikov.²⁵

Za naši cisterci pomembni deli:

Za Kostanjeviški samostan: "*Cathalogus confratrum ab ultimo capitulo generali 1739 celebrato in mon(asterio) ad Fontes B(eatae) M(ariae) V(irginis) prope Landstr(ass) in Carniolia defunctorum*" (B XIV, 19).

Za vse z Reinom povezane cisterce: "*Litterae rotulares IV.* (18. stol).²⁶

Spisi

Spisi predstavljajo v reinskem arhivu po količini gradiva najobsežnejšo kategorijo. Gradivo je razdeljeno na enajst oddelkov, označenih z velikimi črkami, ter je shranjeno v trinajstih omarah.²⁷ Za raziskovanje slovenske zgodovine pride v poštev predvsem gradivo pod črko B.

Gradivo "B" se nanaša na salzburško nadškofijo, na sekovsko škofijo in na največje samostane oz. cerkvene ustanove na današnjem avstrijskem Štajerskem (Admont, Št. Lambert (St. Lambrecht), Vorau, Göss, Seckau, Rottenmann in Stainz). Spisi obravnavajo v prvi vrsti cerkvene zadeve (vizitacije, sinode, poročila).²⁸

Za preučevanje naše preteklosti ob koncu 16. stoletja je pomembno gradivo žičke in jurkloštrske kartuzije. Gradivo se nanaša predvsem na gospodarstvo obeh samostanov za čas, ko je bil njun vrhovni upravitelj reinski opat Jurij Freyseisen

131. Le pri A. Lehrju je ohranjenih šest prepisov sicer izgubljenih listin, ki se nanašajo na naše ozemlje.

²⁵ Glej opombo št. 23.

²⁶ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 585.

²⁷ Weisz: *Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun*, str. 14.

²⁸ Weisz: *Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun*, str. 14–15; Müller: *Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte*, str. 119–122.

(1589–1591).²⁹ Vsekakor pa so za preučevanje preteklosti obeh cistercijanskih samostanov na Dolenjskem (Stične in Kostanjevica) poleg fonda obeh samostanov, pomembni še fondi drugih cistercijanskih samostanov, povezanih z njima preko filiacije (Vertrinj–Kostanjevica, Rein–Stična) ali preko skupnega generalnega vikariata za čas od konca srednjega veka do konca 18. stoletja. Gradivo obsega nekaj listin in njihove prepise, odredbe generalnih kapitljev, vizitacijske zapisnike itd. Zanimiva pa je predvsem korespondenca med posameznimi cistercijanskimi samostani in, ki ne nudi vpogleda le v cerkvene in verske razmere takratne dobe (še posebej v 16. stoletju), ampak daje dober vpogled v duhovno in redovno življenje ter gospodarstvo samostanov. V gradivu je nadalje veliko podatkov iz takratnega vsakdana (turška nevarnost, ujme, nabava vina, prehrana itd.). Vemo, da so ob ukinitvah samostanov korespondenco ponavadi zavrgli. Ker pa je samostan Rein preživel jožefinski čas, je korespondenca povsem ohranjena. Prispela pošta je ohranjena v originalu, odposlana pa v konceptih.

Fondi cistercijanskih samostanov z oznako:

Monošter (Szentgotthárd) B VII

Neuberg (pri Hartbergu) B VIII

Lilienfeld (pri Dunaju) B XI

Sv. Trojica v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt) B XII

Vetrinj (Viktring) pri Celovcu (Klagenfurt) B XIII

Kostanjevica B XIV

Heiligenkreuz (pri Dunaju) B lat. 1

Stična B lat. 9–10.³⁰

Računske in obračunske knjige ter spisi s sign. G in K

Hranijo veliko podatkov tudi za reinsko posest na slovenskem Štajerskem in na Kranjskem. Opatija je (kot že povedano) imela na Kranjskem posest do okoli 1700, na Štajerskem pa vinograde okoli Ljutomera in Gornje Radgone do druge svetovne vojne.

Najstarejša ohranjena obračunska knjiga (1399–1410) je iz časa opata Angelusa Manseja. (G 1)³¹

Collectaneum sive diplomatarium Runense Alana Lebra (18. stol.), Arhiv Rein (foto dr. Walter Steinmetz)

Obračunske in računske knjige oskrbnikov in kletarskih mojstrov za vinograde pri Ljutomeru in Gornji Radgoni (15. in 16. stoletje) (G 1)³²

Obračuni in spisi 17.–20. stoletje

Zanimiva sta Računska knjiga (1806) in Seznam vinskega pridelka po posameznih gorcah (1806). (K)³³

Listine (srednji vek)

A. Objavljene listine

1189 VIII. 10., Gradec (Graz)

Štajerski vojvoda Otakar I. – Rein

Med pričami je tudi mariborski župnik Konrad.

Orig. perg. listina A II/4. Objava: *StUB* I, št. 698, str. 684–685.

1207

Salzburški nadškof Eberhard II. – Rein

Med pričami sta tudi Friderik Ptujski in njegov brat Oto Kunšperški.

Orig. perg. listina A II/10. Objava: *StUB* II, št. 86, str. 132–134.

1208

Nadškof Eberhard II. – Rein

Med pričami je tudi Arnold Ptujski.

Orig. perg. listina A II/11. Objava: *StUB* II, št. 92, str. 144–145.

²⁹ Sign. A lat. 6–8; Mlinarič, Kartuziji Žiče in Jurklošter, str. 313–331.

³⁰ Idem, *Kostanjevška opatija*, str. 585.

³¹ Pickl: Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Zisterze Rein, str. 128–129; Prim. *ČZN NV* 24(1988), str. 111–112.

³² Weicz: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun, str. 19; Prim. *ČZN NV* 24(1988), str. 112–113.

³³ Schwarzkogler: Beispiele und Akzente wirtschaftlicher Eigenart und Tüchtigkeit, str. 399–400; Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 114; Schwarzkogler: Zwischen Mur und Drau, str. 199–204.

- 1217 VI. 4., Breže (Friesach)
Nadškof Eberhard II. – Rein
Med pričami je tudi Oto Kunšperški.
Orig. perg. listina A II/22. Objava: *StUB* II, št. 146, str. 217–218.
- 1221 I. 15., Lipnica (Leibnitz)
Nadškof Eberhard II. – Rein
Med pričami je tudi Oto Kunšperški.
Orig. perg. listina A III/1. Objava: *StUB* II, št. 188, str. 271–272.
- Ok. 1250
Henrik iz Artmanje vasi podari samostanu Rein kmetijo v Dolenji vasi ob Krki.
Orig. perg. listina (ni je najti). Objava: *StUB* III, št. 79, str. 145.
- 1254 IX. 10., Feldkirchen
Štefan, ban Slavonije in deželni glavar na Štajerskem – Rein
Listino je pečatil tudi Gotfrid Mariborski.
Orig. perg. listina A III/24. Objava: *StUB* III, št. 150, str. 226–227.
- 1255 I. 12.
Štajerski deželni sodnik Gotfrid Mariborski – Rein
Orig. perg. listina A III/26. Objava: *StUB* III, št. 161, str. 238.
- 1255 VII. 11., Gradec (Graz)
Otokar iz Gradca – Rein
Med pričami je tudi štajerski deželni sodnik Gotfrid Mariborski.
Chartularium Hermanni abbatis, fol. 45'. Objava: *StUB* III, št. 178, str. 261.
- 1256 IV. 6., Litija
Vojvoda Ulrik III. Spanheim – Rein
Med pričami se omenjajo tudi Ulrik Žovneški, Viljem Mekinjski in Herbart Turjaški.
Orig. perg. listina A III/29. Objava: *StUB* III, št. 196, str. 280–281.
- 1256 IV. 6., Litija
Vojvoda Ulrik III. Spanheim – Rein
Med pričami so tudi Ulrik Žovneški, Viljem Mekinjski in Herbart Turjaški.
Orig. perg. listina A III/28. Objava: *StUB* III, št. 197, str. 282–283.
- 1256 (X. 14., Gradec) (Graz)
Štajerski deželni sodnik Gotfrid Mariborski – Rein
Orig. perg. listina A III/30. Objava: *StUB* III, št. 203, str. 290.
- 1259 (V.), Gradec (Graz)
Deželni sodnik na Štajerskem Vulfink Stubenberški – Rein
Med pričami je tudi Sigfrid Marenberški.
Orig. perg. listina A III/44. Objava: *StUB* III, št. 268, str. 358–359.
- 1259 (konec leta), Ptuj
Štajerski deželni sodnik Vulfink Stubenberški – Rein
Med pričami sta tudi Gotfrid Mariborski in Sigfrid Marenberški.
Orig. perg. listina A III/45. Objava: *StUB* III, št. 279, str. 370.
- 1260 I. 22., Gradec (Graz)
Ulrik Wildonski – Rein
Med pričami sta tudi Friderik ml. Ptujski in Werner s Pohorskega dvora.
Prepis: *Chartularium Hermanni abbatis*, fol. 75.
Objava: *StUB* III, št. 284, str. 375–376.
- 1260 III. 10., Dunaj (Wien)
Češki kralj Otokar II. – Rein
Med pričami sta tudi Friderik Ptujski in Gotfrid Mariborski.
Orig. perg. listina (falzifikat) A III/46. Objava: *StUB* III, št. 286, str. 377–379.
- 1260 IV. 25., Piber
Salzburški nadškof Ulrik – Rein
Med pričami je tudi Gotfrid Mariborski.
Orig. perg. listina A III/47. Objava: *StUB* III, št. 289, str. 382–384.
- 1260 XII. 25., Gradec (Graz)
Češki kralj Otokar II. – Rein
Med pričami sta tudi Gotfrid Mariborski in Friderik Ptujski.
Orig. perg. listina A III/51. Objava: *StUB* IV/1, št. 13, str. 9–10.
- 1261 VII. 18.
Štajerski deželni glavar Woko Rosenberg-Rein
Med pričami sta tudi Gotfrid Mariborski in Riher Polskavski.
Orig. perg. listina A IV/4. Objava: *StUB* IV/1, št. 41, str. 26–27.

1261 (ok. VII. 18.)
Štajerski deželni glavar Woko Rosenberg-Rein
Med pričami so tudi Gotfrid Mariborski, Sigfrid
Marenberški, Kolon Vuzeniški, Friderik Ptujski,
Henrik Svibenski in njegov brat Leopold ter Riher
Polskavski in Henrik Rogaški.

Orig. perg. listina A IV/3. Objava: *StUB* IV/1,
št. 42, str. 27.

1275, Stična

Stiški opat Konrad kupi na željo reinskega opata
Bernarda za Rein od Friderika z Mirne 8 kmetij v
Zagorici pri Mirni na Dolenjskem, od ljubljanskega
meščana Janeza Waizmana pa 4 kmetije v Notra-
njih Goricah pri Ljubljani.

Orig. perg. listina A IV/21. Objava: *StUB* IV/1,
št. 580, str. 346–347.

Prim. *Kronika* 35 (1987), op. št. 3, str. 131.

(1276) IV. 24.

Mariborski meščan Oto Herbersteiner (!) podeli
Reinu vinograd v Krčevini pri Mariboru.

Regest: *Collectaneum Runense* I, str. 360. Objava
GZM II/34.

1288 IX. 26., (Maribor)

Elizabeta, vdova Rudolfa, sina mariborskega
mestnega sodnika Markvarda, izpolni volilo svojega
pokojnega moža in pred vrsto mariborskih mešča-
nov ter mestnega sodnika Rudolfa in brata Nudun-
ga, komturja Meljske komende, zapiše Reinu dolo-
čen pridelek z vinograda v Košakah pri Mariboru.

Orig. perg. listina A IV/30. Objava: *Gradivo*
II/62. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 96–97.

1300 V. 21.

Veitel Bresterniški proda s soglasjem svoje žene
Gertrude Reinu vinograd na Prošekju pri Brester-
nici pri Mariboru.

Orig. perg. listina A V/34. Objava: *GZM* II/92.
Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 97.

1304 VIII. 1., Gradec (Graz)

Sekovski škof Ulrik II., nekdanj mariborski žup-
nik (1295) – Rein

Prepis: *Collectaneum Runense* I, str. 446–447. Ob-
java: *GZM* II/107.

(1305) VI. 19., Heiligenkreuz

Vojvoda Rudolf III. prepove štajerskim me-
stom, in imenoma tudi mariborskemu mestu, terjati
od Reina mitnino od pridelkov, potrebnih samo-
stanu za lastne potrebe.

Orig. perg. listina A V/54a. Objava: *GZM* II/
111. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 100.

1312 VIII. 28., Maribor

Sekovski škof Friderik I. izstavi v Mariboru za
Rein transumpt listin iz 1209 in 1211.

Prepis: *Chartularium Hermannii abbatis*, fol. 29.
Objava: *GZM* III/19.

1316 V. 6., Gradec (Graz)

Kralj Friderik prepoveduje mariborskemu
mestu terjati od Reina od samostanske hiše v mestu
davke in druge dajatve.

Orig. perg. A V/84. Objava: *Gradivo* III/43.

1318

Mariborski meščan Jakob se odpoveduje v
korist reinskega samostana vsem pravicam, ki jih
ima do samostanske hiše in vseh drugih samostan-
skih nepremičnin v mestu.

Regest: *Urbar D*, fol. 239. Objava: *GZM* III/50.
Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 101–102.

1330 XII. 5., Maribor

Mariborčanka Elizabeta, Rudolfova vdova, pro-
da reinskemu opatu Hugonu hišo z ohišnico v
mestu in polje "pri dveh cerkvah" zunaj mesta.

Orig. perg. listina A VI/46. Objava: *GZM* III/
101. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 102.

1332 II. 25., Gradec (Graz)

Vojvoda Oton prepoveduje mariborskemu me-
stu terjati davke in druge dajatve od samostanske
hiše, ki jo imajo reinski menihi v mestu za potrebe
bližnjih vinogradov.

Orig. perg. listina A VI/49. Objava: *GZM* III/
107. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 102.

1339

Jakob iz Gradca se sporazume z Reinom glede
višine zakupnine za klet pred samostansko hišo v
Mariboru.

Regest: *Urbar D*, fol. 239. Objava: *GZM* IV/13.
Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 102.

1340 VII. 2., Maribor

Krški škof Konrad II. podeljuje vsem, ki bodo
pri maši, ki se bo darovala na praznik vseh svetih
na prenosnem oltarju, ki mu ga je dal zgornjega dne
v Mariboru posvetiti salzburški vicedom v Lipnici
(Leibnitz) Friderik, odpustke.

Orig. perg. listina A VI/82. Objava *GZM* IV/
15.

1342 XI. 19.

Ptujski meščan in zlatar Nikolaj in njegova žena Gertruda prodata reinskemu opatu Hertviku posest v Hočah pri Mariboru.

Orig. perg. listina A VII/8. Objava: *GZM IV/24*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 104.

1342

Mariborski meščan in sodar Jakob se zavezuje plačevati od zemljišča v Mariboru Reinu predpisano vsoto denarja.

Prepis: *Collectaneum Runense I*, str. 610. Objava *GZM IV/25*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 102–103.

1361 VI. 24.

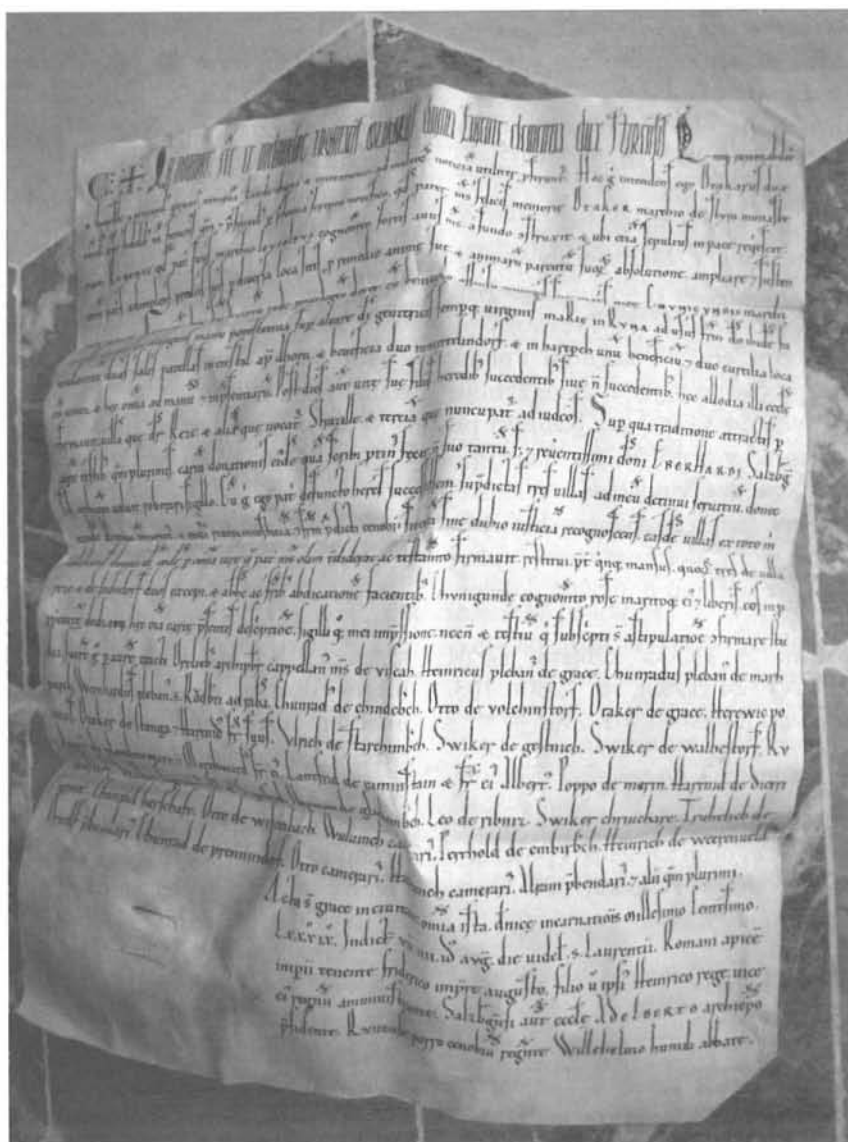
Mariborčan Nikolaj, bivajoč pri mariborskem reinskem dvoru, proda opatu Sajfridu hišo pri omejenem dvoru. K prodaji je dal svoje soglasje mariborski mestni sodnik Wolf.

Orig. perg. listina VII/73. Objava: *GZM IV/93*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 102.

1362 IV. 1.

Ptujski meščan Ulrik in njegova žena Katarina podarita reinskemu samostanu vinograd v Bresternici pri Mariboru.

Orig. perg. listina A VII/75. Objava: *GZM IV/96*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 98.

Listina s prvo omembo mariborskega župnika Konrada (orig. perg. listina 1189 VIII. 10., Gradec (Graz), A II/4, arhiv Rein (foto dr. Walter Steinmetz)

1362

Mariborski kletarski mojster Rupert odvzame oficialu Konradu na gorski pravdi vinograd z imenom Stainprug, ker ni redno oddajal gornine.

Regest: *Urbar C* (1450), fol. CL. Objava: *GZM IV/98*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 98.

1377 VIII. 28., Maribor

Opat Nikolaj izročja mariborskemu meščanu Bernczelu v zakup po gorskem pravu samostanski vinograd v Krčevini pri Mariboru.

Orig. perg. listina A VII/95. Objava: *GZM V/22*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 96.

1378 IX. 25.

Mariborski meščan Egidij Slahenochs zamenja z opatom Nikolajem po en vinograd v Krčevini in na Koglu pri Mariboru za samostanski vinograd na Prošekju pri Bresternici pri Mariboru.

Orig. perg. listina A VII/97. Objava: *GZM V/25*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 98 in 102.

1443 IV. 3.

Opat Herman zamenja z Mariborčanom Sigmundom Dretschpacherjem in njegovo ženo Barbaro dva vinograda na Prošekju (ze Pressegg) pri Bresternici pri Mariboru: enega z imenom Vulfink (Wulfing), drugega pa pri vinogradu krške škofije, ter vinograd na Krivcu (ze Grips) pri Kamnici pri Mariboru in še vinograd v Sojči (in der Sulcz) pri Melju pri Mariboru, za dva vinograda na Hercegovščaku pri Radgoni (am Herzogperg bei Ragkerspurg), enega z imenom "der Luczinger" in drugega "der Gscherbe", z gornino podložna deželnemu knezu.

Orig. perg. listina A IX/35. Objava: *GZM VI/89*. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 108 in 103. Prim. 1443 (*Collectaneum Runense II*, str. 290).

1443 (po IV.3.)

Janez, opat Morimonda, daje v imenu redovnega vodstva soglasje k zgornji zamenjavi posesti.

Regest: *Collectaneum Runense II*, str. 288. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 108.

B. Neobjavljene listine:

1277

Stiški opat Konrad proda Reinu 17 kmetij pri Veliki Loki pri Trebnjem na Dolenjskem: v Mačkovcu (Chazendorf), na Velikem Vidmu (Widem) in na Rojah (Royn). Stiški opat je posest odprodal, da bi s prodajo zmanjšal samostanske dolgove, ki jih je naredil iz opravičljivih razlogov. Kot priče se

omenjajo stiški konventuali: prior Albert (Albertus tunc prior), zakristan Janez (Johannes custos), ekonom Konrad (Chvnradius cellerarius), senior Werner (Wernherus senior), komornik Henrik (Henricus camerarius), namestnik ekonoma Konrad (Chvnradius subcellerarius), namestnik priorja Konrad (Chvnradius supprior), kantor Gotfrid (Gotfridus cantor), Friderik mlajši (Fridericus iunior), Henrik imenovan Bavarec (Heinricus dictus Bawarus), bolničar Janez (Johannes infirmarius) in Jernej (Bartholomeus).

Orig. perg. listina A IV/24. Prim. Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995, str. 118; *Kronika 35* (1987), št. 3, str. 132.

1293

Brat Helmbicus (!), prior dominikancev na Ptujju, proda reinskemu opatu Henriku za 25 mark srebra vinograd pri Krivcu (apud Griberitz) pri Kamnici pri Mariboru.

Regest: *Urbar D* (1395), fol. 26. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 97.

1303

Mariborčanka Kunigunda proda reinskemu opatu Henriku dva vinograda na Račjem bregu (in Raitz) pri Mariboru.

Prepis: *Collectaneum Runense I*, str. 616; Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 97–98.

1314 marec 17.

Deželni pisar na Štajerskem Albreht Zeyriker (ab der Zeyrich) podari opatu Alberonu za oltar sv. Petra, v katerem so relikvije sv. Klemena in na katerem naj bi menihi brali vsak dan mašo za dušni blagor Albrehta in njegovega sorodstva, vinograd z imenom "Enderlein" pri Ljutomeru (dacz Luetenberch). Pri izdaji dokumenta so bili prisotni reinski menihi: prior Henrik (Hainreich der prior), njegov namestnik Hertvik (Herwich der vnder prior), višji ekonom Janez (Johans der ober chelner), bolničar Henrik (Hainreich der spitaler) in komornik Nikolaj (Nyklas der chamrer) ter svetni ljudje: Konrad "der Drautchpurch", Konrad Grabenski (Chuonrrat von Graben) in njegov brat Walter, Herman Windischgräzer (Herman Windissgreczer) namesto gospoda "ze Grecz", pisar Konrad, upravitelj kovnice v Gradcu (Chuontzel der schreiber, minczmaister ze Grecz) in Nikolaj Eberlint (Nyclas Eberlint).

Orig. perg. listina A V/76; Viseči pečat izstavitelja je izgubljen. Prim. *ČZN NV 24* (1988), str. 104.

1322 III. 22.

Oto z Dürnsteina (Ott der Dirnstainer) in žena Kunigunda podarita reinskemu samostanu v svoje in obeh prednikov "dušno dobro" vinograd v Nunski Grabi pri Ljutomeru (dacz Luetenberch an dem Schuczenperig). Listina je pečatena s pečatoma Konrada iz Ljutomera (Chuenrates des Luetenberger) in izstavitelja dokumenta. Kot priča se omenja tudi sorodnik Ozvald iz Ljutomera (Oswald von Luetenberch).

Orig. perg. listina A VI/26. 2 viseča pečata. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 104–105.

1326 IV. 17.

Reinski opat Hugo (Hawg) naznanja, da je Marjeta, vdova Konrada iz Ljutomera (Margaret hern Chunradtes weib von Lutenberch) darovala samostanu v "dušno dobro" svojega pokojnega moža za dve marki denarja imenja na dveh kmetijah "zu Ofenbach" pri Libochu (cze Lyboch) pri Gradcu (Graz). Kot priče se navajajo reinski konventuali: prior Bertold (Perchtold der prior), ekonom Rupert (Ruprecht der chellner) in pisar Ulrik (VI(reich)) der schreiber).

Orig. perg. listina A VII/34. Opatov viseči pečat je izgubljen. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 105.

1328 I. 13.

Elbel iz Ljutomera (von Lutenberch) proda s soglasjem žene Elizabete ter otrok Elbleina in Marjete opatu Hugu vinograd na Grajskem hribu (an dem Hawsparg) v Ljutomeru (zu Lutenberch), ki ga je Elbel kupil od Ulrikove vdove. Pri prodaji so bili navzoči: Leopold Mindorfer (Levtolt der Mindorfer), nečak Henrik z Dürnsteina (Hainzel der Dirnstainer), Jurij, Ivanov sin (Gevry Eybans svn) in ljutomerski župnik Rüger (her Rveger der pharrer cze Lutenberch). Listino sta pečatila gradiščan Hertnid Majšperški (her Hertneyd von Mansperch) in Oto z Dürnsteina (her Otte der Dirnstainer).

Orig. perg. listina A VI/37. Ohranjen je viseči pečat Hertnida. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 105.

1331 IX. 29.

Marjeta, vdova Konrada iz Ljutomera (Margareth hern Chunrates witib von Lutenberch) podari opatu Hugu za pokoj duše svojega moža vinograd z imenom "Zlaenich" na Grajskem hribu v Ljutomeru (cze Lutenberch am Hawsparg). Priče so bili Ljutomerčani (von Lutenberch): gradiščan Hertnid Majšperški (der purkgraf her Hertneyd der Mansperger), Oto z Dürnsteina (Otte der Dürnstainer), Leopold Mindorfer (Levtolt der Mvndorffer) in

Henrik, Ozvaldov svak (Oswaldes ayden).

Orig. perg. listina A VI/43. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 105.

1345

Reinski opat Hertvik kupi od Jere z Mirne (Neydekerin) župansko kmetijo na Vrhu pri Sobračah na Dolenjskem (pey Zubrats am perig).

Regest: *Urbar C* (1450), fol. CLI. Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 132 in op. št. 16, str. 141.

1350 IV. 17.

Štiški opat Peter in konvent sklenejo z reinskim opatom Sajfridom in konventom bratsko duhovno zvezo.

Orig. perg. listina A VII/37. Viseči pečat opata Petra. Prim. Mlinarič, Jože: *Štiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995, str. 147.

1352 V. 1.

Nikolaj Kumer Nyclaw (der Chumer) in žena Kunigunda prodata opatu Sajfridu štiri kmetije v Žabjeku ob Temenici pri Trebnjem (ze Chrotentpach pei der Tempnitz). Listino so pečatili: izstavitelj, njegov brat Herman (Herman der Chumer), Albreht Humberški (Albrech Holnburger) in Henrik z Mačerol (Haynreih der Maczerol).

Orig. perg. listina A VII/48a; 4 viseči pečati. Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 132 in op. št. 19, str. 141.

1352

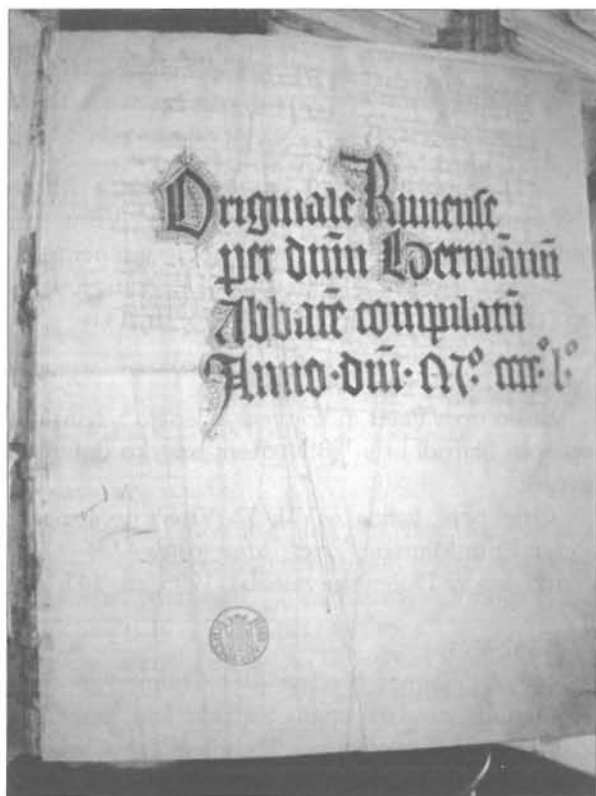
Nikolaj Kumer (Niela Chumer) proda opatu Sajfridu posest pri Šentlovrencu pri Trebnjem: tri kmetije okoli cerkve v Šentlovrencu ob Temenici (ad Sanctum Laurentium circa ecclesiam an der Tempnicz) in mlin ter dve kmetiji na Kukukenberku (czu Kukukenberch) in še tri kmetije v Borštu (zem Forst) z mlinom na Temenici. Kmetije je imel Nikolaj v fevdu od gospodov Planinskih (Montpreis).

Regest: *Urbar C* (1450), fol. CLI. Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 132 in op. št. 20, str. 141.

1352

Herman Kumer (Chumer) proda opatu Sajfridu šest kmetij na Malem Vidmu pri Šentlovrencu (ze dem Klain Widem), ki jih je imel v fevdu od gospodov Planinskih (Montpreis).

Regest: *Urbar C* (1450), fol. CLI. Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 132 in op. št. 21, str. 141.

Naslovna stran urbarja opata Hermana Molitorja iz 1450
(foto dr. Walter Steinmetz)

1363 V. 11.

Ljutomerski kramar Wolfhart (Wolfhart der chramer dacz Luetenberch) in žena Jera podarita samostanu vinograd z imenom "der Saefnaer" na Grajskem hribu v Ljutomeru (an dem Hausperg dacz Luetenberch) pri vinogradih Janeza (des Jensleins) in komturja (velikonedeljske komende) (des choementewer) ter vinograd z imenom "an dem Ellent" v Nunski Grabi (an dem Schuczenperg) prav tako pri Ljutomeru. Dobrotnika sta smela vinski pridelek uživati dosmrtno, menihi pa so bili zanju dolžni moliti. Pečatila Nikolaj Pukl (Niclas der Pukel) in nekdanji ljutomerski sodnik Konrad (Chuemrat weilen richter dacz Luetenberch). Pečatila Nikolaj Pukl (Niclas der Pukel) in nekdanji ljutomerski sodnik Konrad (Chuemrat weilen richter dacz Luetenberch).

Orig. perg. listina A VII/76; Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 105.

1372 XII. 6.

Viljem Svibenski (Wilhelm von Scherphenberch) proda opatu Nikolaju in konventu osem kmetij na Mali Loki v župniji Trebnje (cze dem Chlain Loek in Treuner pharr).

Orig. perg. listina A VII/93. Ohranjeni trije poškodovani viseči pečati: izstavitelja dokumenta, Nikolaja Hmeljniškega (Nyklein Hopphenpach) in Henrika z Mačerol (Hainreich der Mathczerol).

1393 V. 4., Žička kartuzija

Generalni prior Krištof in difinitorji sklenejo na zasedanju generalnega kapitlja na prošnjo reinskega opata Petra bratsko duhovno zvezo z reinskim samostanom.

Orig. perg. listina A VIII/19. Ohranjen le delček visečega pečata. Prim. Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*. Maribor 1991, str. 146.

1399 IV. 28., Gradec (Graz)

Vojvoda Viljem izjavlja zase in za svoja brata, vojvodi Leopolda in Friderika, da zaradi naklonjenosti reinskega opata Petra in njegovih predhodnikov ter konventa do Habsburške hiše oprosti Rein dajanja gornine in vinske desetine od štirih samostanskih vinogradov pri Ljutomeru (bey Luetenberg): od treh vinogradov z imeni "Zleanich", "Altmarkt" in "Sefnear" na Grajskem hribu (Hausberg) in od vinograda v Nunski Grabi (Schueczenperg). Le od vinograda z imenom Sweb so bili menihi dolžni dajati vinsko desetino: 2/3 deželnemu knezu in 1/3 radgonskemu župniku. Vojvoda ukazuje svojemu ljutomerskemu oskrbniku Rudolfu Laspergerju in vsem kletarskim mojstrom, da upoštevajo dani privilegij. Konvent pa se je obvezal, da bo za Viljema in vse njegove prednike in potomce opravljal vsako leto aniverzarij, vsak redovnik pa posebej še po eno mašo. Samostanski ekonom je bil dolžan na dan slavja dati vsakemu od redovnikov po malo merico ljutomerčana, po eno žemljo in hrane v vrednosti dveh denarjev. Vsak duhovnik pa naj bi prejel za nagrado še po tri denarje.

Orig. perg. listina A VIII/27. Viseči pečat izstavitelja. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 106.

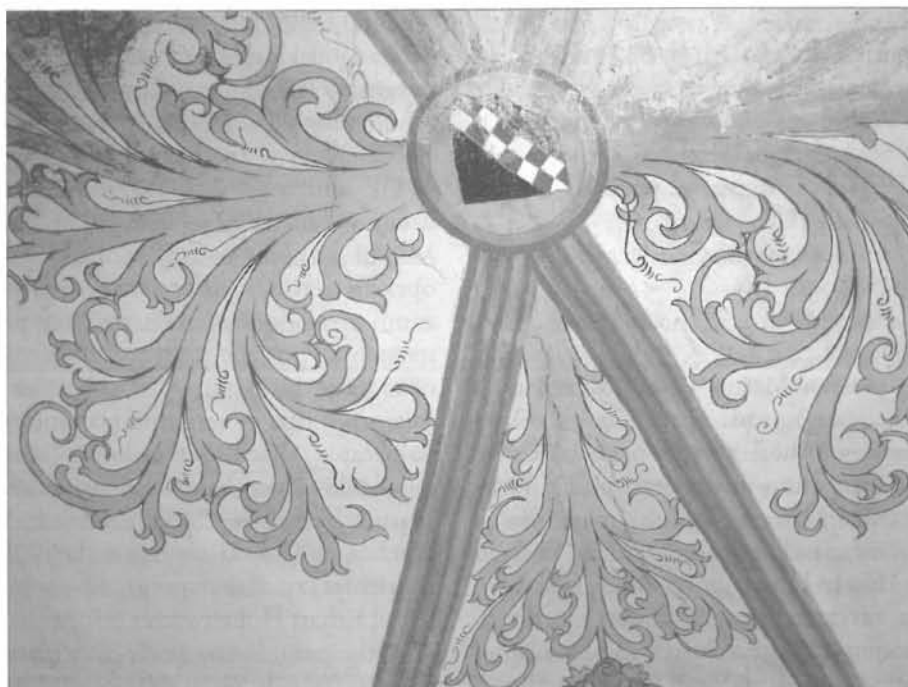
1399 XII. 11., Celje

Ker so dohodke od zgoraj naštetih vinogradov tedaj imeli v zastavi Celjski, se je grof Herman II. odpovedal pravici do gornine in desetine ter je svojemu kletarskemu mojstru v Radgoni naročil, naj privilegij upošteva.

Orig. perg. listina A VIII/29. Viseči Hermanov pečat. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 106.

1400

Nikolaj Smreker (Sumerekker) proda opatu Angelusu šest kmetij v Javorju (zu Ahorn ob Gallenstein) pri gradu Podpeč pri Gabrovki pri Moravčah in kmetijo v Gabrovki (ze Grabrowik).

Arhiv Rein, strop s fresko z grbom cistercijanskega reda (16. stol.) (foto dr. Walter Steinmetz)

Regest: *Urbar C* (1450), fol. CLI; Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 133 in op. št. 24, str. 142.

1403

Vojvoda Ernest Železni prepove gradiščanom na gradu Svibno (in Scherffenberg) podložnike reinskega samostana na Dolenjskem obremenjevati z višjimi dajatvami in dolžnostmi za odvetščino od predpisanih dajatev.

Regest: *Urbar C* (1450), fol. CLII. Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 134, 135 in op. št. 38, str. 142.

1409 V. 16., Gradec (Graz)

Vojvoda Ernest Železni potrjuje opatu Angelusu za njegov samostan vse pravice nad dolenjskimi podložniki v urbarialnih naseljih Zagorica (Sagoricz), Roje (ze Reig), Škovec (zu Sibkowicz), Mala Loka (ze Klainlak), Žabjek (ze Krotenpach), Potok (am Pache), Vrh pri Sobračah (an dem Brichensperg) in Mačji Dol (Marolcztal). Podložniki so bili z odvetščino zavezani gospoščini Svibno (Schaefferberg). V listini našteva obveznosti podložnikov do omenjene gospoščine.

Orig. perg. listina. A VIII/48. Viseči pečat vojvode. Prim. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 135.

1424 IV. 10.

Jakob Payer (Pawer), doma pod gradom (vnder dem haws) v Ljutomeru (ze Lutenberg), in žena Krimhilda (Chreinhyld) prodata opatu Angelusu

vinograd z imenom "Messrer" na Grajskem hribu (an dem Hausperg) v Ljutomeru (ze Lutenberg) poleg reinskega vinograda z imenom "der Alt marckht" in vinograda Jurija Payerja iz Radgone (Jörgen Payer ze Rakespurg). Vinograd je z gornino podložen deželnemu knezu in gornina se daje v njegovo ljutomersko klet. K prodaji je dal svoje soglasje Ivan iz Ažencev (Hans von Hawczen-dorff), ljutomerski oskrbnik (schaffer ze Lutenberg). Listino sta pečatila omenjeni oskrbnik in Vencelj (Weinzla) "der Prichenfrid", ljutomerski sodnik (richter ze Lutenberg).

Orig. perg. listina IX/14. Viseča pečata (1 močno poškodovan). Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 107–108.

1438 III. 23.

Jud Jakob, Aramov sin iz Radgone (Jacob Jud Arams sun zu Rakaspurg), izroča opatu Janezu dve zadolžnici za vsoto štirih funtov dunajske veljave na ime Štefana, Ivanovega sina iz Stročje vasi (Steffan ... des Hanns sün am Schueczendorff) (samostanskega podložnika, zadolženega pri Judu Jakobu). Listino je pečatil Avguštín Herolt, judovski sodnik v Radgoni (Augustin der Herolt, juden richter zu Rakaspurg).

Orig. perg. listina A IX/22. Nekdanji viseči pečat je zdrobljen. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 109.

1443 III. 11.

Radgonski meščan Ivan Payer (Hanns Pair) in žena Barbara prodana opatu Hermanu vinograd z imenom "der Fürbringer", ki je mejil na vinograd z imenom "der Stallenperger", last radgonskega meščana Petra Payerja. Gornina se je dajala v radgonsko deželno knežjo klet.

Prepis: *Collectaneum Runense* II, str. 290. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 108.

1444 V. 26.

Radgonski meščan Martin Payer (Mert Payer) (burger ze Rakerspurg) proda opatu Hermanu hišo z ohišnico (haws vnd hof) z vsem pripadajočim v Radgoni (ze Ragkerspurg in der stat) v ulici Murgasse (in der Muergassenn), stoječo med hišama radgonskega meščana in kramarja Martina Geisla in Juda Schaula. Hiša ni bila svobodna hiša (freyhaus), ampak je bila zavezana vsem dajatvam in obveznostim, kot so jim bile ostale hiše v mestu. Listino je pečatil mestni sodnik Jurij Payer (Jörg Payer).

Orig. perg. listina A IX/42. Ohranjen košček pečata. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 109.

1444 XI. 19.

Jurij Payer (Jörg Payr), mestni sodnik v Radgoni (statrichter zu Rakerspurg), določa obveznosti reinskega samostana za hišo, ki jo je opat Herman kupil za ustanovo od Martina Payerja (1444, V. 26.), in to za mestni davek in druge obveznosti poltretji funt dunajskega denarja in 19 in pol funta denarja enake veljave za zemljarino. Listina določa še druge pogoje, pod katerimi more samostan imeti kupljeno posest. Listina je pečatena s pečatom radgonskega mesta.

Orig. perg. listina A IX/45. Nekdanji viseči pečat (poškodovan) je priložen. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 109.

1448 V. 28.

Štefan, sin Hewrichterja (des Hewrichter sun), doma iz Stročje vasi (am Schüczendorf) pri Ljutomeru, proda s privoljenjem Konrada Prämerja, radgonskega glavarja (hauptman ze Radkerspurg), opatu Hermanu vinograd v Nunski Grabi (am Schutzenperg). Posest je mejila na vinograd radgonskega meščana Mihaela, Paltramovega sina, in se je od nje dajala gornina v ljutomersko deželno knežjo klet. Listino je pečatil omenjeni radgonski glavar.

Orig. perg. listina IX/25. Nekdanji viseči pečat je zdobljen. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 108.

1450 I. 30.

Radgonski meščan Martin Payer (Mert Payr, burger zu Rakerspurg) daruje Reinu štiri vinograde z imeni "Stollenberger", "der Smidin", Scherff" in Puechler" in s tem izpolni željo svojega (v letu 1443) umrlega brata Petra ter naredi nabožno ustanovo aniverzarija zanj, za Martina in njegove. Menihi so bili dolžni vzdrževati večno luč in opraviti slavje letno na dan sv. Brikcija (13. november) in po šest tihih maš ter potrošiti za samostanske potrebe po dva funta voska za svečavo, opat pa je bil dolžan dati sobratom za priboljšek (pitancijo) ribe in beli kruh po funt denarja. Listino so pečatili: Ahacij Müdensdorfer (Muettensdorffer), radgonski glavar (hauptman zu Rakerspurg), padar Martin Narringer (Mertt Narringer), pisar Peter Hueber, radgonski mestni sodnik (Petter Hueber, statrichter zu Rakerspurg), ki ga je za pečatenje prosil Erhart Hohenwarter (Hohenbartter).

Orig. perg. listina A X/22. Pečati so izgubljeni. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 108–109.

1452 IX. 10.

Brat Janez, opat cistercijanskega samostana v Morimundu, potrjuje, da je prejel od stiškega opata redovni davek v višini treh renskih goldinarjev.

Orig. perg. listina A X/34. Poškodovani viseči pečat izstavitelja.

1476 II. 10.

Wolfgang Scheitterhauff, radgonski meščan (purger zu Radkerspurg), proda z dovoljenjem Štefana Schacka (Steffan Schacken), radgonskega deželno knežjega oficijala in gorskega mojstra, Rupertu Platzinsgutu vinograd v Slamnjaku (an Kummerer perg) pri Ljutomeru.

Orig. listina A XI/31. Viseči pečat Štefana Schacka.

1498 X. 29., Moskirchen

Sporazum med sekovskim škofom Matijem kot lastnikom radgonske župnije in opatom Wolfgangom glede 1/3 vinske desetine od vinogradov "Zlenynckh" na Slamnjaku (am Kammerperg), "Altenmarckt" in "Seffner" na Grajskem hribu (am Hawsperg) v Ljutomeru in "Klain Schitzenperg" v Nunski Grabi (am Schitzenperg) v župniji sv. Janeza v Ljutomeru (in sannt Johans pfar zu Lutemberg) (glej 1399 IV. 28.). Škof se je odpovedal vinski desetini z omenjenih vinogradov, opat pa je škofu oziroma župniji sv. Ruperta v Radgoni (Radkersburg) (sannt Ruprechts pharrkirchen) odstopil tri imenjske funte denarjev in 40 denarjev v treh urbarnih naseljih: Lammersdorfu (Lempfersdorff) (Slančja

ves), v Cezanjevcih (Zesenndorff) in "Ocrisendorf" (?) ter šest vodnih veder mošta na leto.

Orig. perg. listina A XI/106. Škofov viseči pečat je izgubljen. Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 106–107.

1498 (X. 30.), Breže (Friesach)

Zgornjo pogodbo je v istem letu potrdil salzburski nadškof Lenart.

A XI/107. Viseči nadškofov pečat (poškodovan). Prim. *ČZN NV* 24 (1988), str. 107.

Kratice

BKStGQ Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, Graz

GZM Gradivo za zgodovino Maribora (Jože Mlinarič). Pokrajinski arhiv, Maribor I (1975)–X (1984)

StUB Joseph von Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Graz I (1875)–III (1903); Heinrich Appelt–Gerhard Pferschy, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark IV., Wien 1960–1975

Literatura

Mlinarič, Jože: Jurij Freyseisen iz Luč ob Savinji, opat cistercijskega samostana Rein pri Gradcu (1577–1605). *Vita artis perennis* (ur. Alenka Klemen). Ljubljana: Založba ZRC, 2000, str. 269–286.

Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiče in Jurkloster. Žička kartuzija ok. 1160–1782. Jurklostrska kartuzija ok. 1170–1595*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.

Mlinarič, Jože: Posest cistercijskega samostana Rein na Dolenjskem 1275–1693. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 130–141.

Mlinarič, Jože: Marijan Pittreich, opat cistercijskega samostana Rein pri Gradcu (1745–1771), v: *Studia historica Slovenica* 3(2003), št. 2–3, str. 243–263.

Mlinarič, Jože: Posest cistercijske opatije Rein na Štajerskem od 1276 do okoli leta 1600. *Časopis za zgodovino in narodopisje NV* 24 (1988), str. 93–118.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

Mlinarič, Jože: Usoda arhiva opatije Kostanjevice. *Kronika* 20 (1973), št. 3, str. 145–153.

Müller, Norbert: Stiftsarchiv–geistige Bewahrungsstätte. *Erlesenes und Erbauliches. Kulturschaffen der Reiner Mönche* (ur. Norbert Müller). Rein: Zisterzienserstift Rein, 2003, str. 103–133.

Müller, Norbert: Bedeutende Reiner Konventualen. *Stift Rein 1129–1979. 850 Jahre Kultur und Glaube*. Rein: Zisterzienserstift Rein, 1979, str. 411–417.

Pickl, Othmar: Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Zisterze Rein bis zum Beginn der Neizeit. *Stift Rein 1129–1979. 850 Jahre Kultur und Glaube*. Rein: Zisterzienserstift Rein, 1979, str. 108–134.

Schwarzkogler, Ileana: Beispiele und Akzente wirtschaftlicher Eigenart und Tüchtigkeit. *Stift Rein 1129–1979. 850 Jahre Kultur und Glaube*. Rein: Zisterzienserstift Rein, 1979, str. 384–397.

Schwarzkogler, Ileana: Zwischen Mur und Drau. Der Weinbau des 19. Jahrhunderts in der ehemaligen Untersteiermark im Spiegel zeitgenössischer Berichte und Reportagen. *Weinkultur*. Graz: Kulturreferat der Steiermärkischen Landesregierung, 1990, str. 199–204.

Weisz, Anton: Das Archiv des Cistercienserstiftes Reun. *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 2 (1865), str. 10–20.

Wild, Martin: Die Äbte von Rein. *Stift Rein: 1129–1979. 850 Jahre Kultur und Glaube. Festschrift zum Jubiläum* (ur. Paulus Rappold, Karl Amon). Rein: Zisterzienserstift Rein-Hohenfurth, 1979, str. 48–62.

Zusammenfassung

ARCHIV DES ZISTERZIENSERKLOSTERS REIN, WERTVOLLES MATERIAL FÜR DIE SLOWENISCHE GESCHICHTE

Der Verfasser des Beitrags präsentiert zunächst das Archiv und das Archivmaterial des ältesten noch bestehenden (1129 gegr.) Zisterzienserklusters Rein bei Graz, das nie aufgehoben worden ist. Nach dem Umfang des erhaltenen Materials stellt das Kloster das größte Privatarhiv in Mitteleuropa dar. Das Kloster spielte im Zisterzienserorden eine sehr wichtige Rolle und initiierte eine Reihe von Klostergründungen, unter anderem auch das Kloster Stična (1136). Mit der Gründung des Generalvikariats im ausgehenden 16. Jahrhundert, zu dem auch Stična (Sittich) und Kostanjevica (Landstrass) gehörten, beaufsichtigte der Reiner Abt das Ordensleben und die Wirtschaftsführung der ihm unterstellten Klöster. Rein verfügte, so wie auch andere mittelalterliche Klöster der älteren Orden, über einen großen Grundbesitz. Seine Äbte erwarben bereits in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts Grundbesitz auch auf slo-

wenischem Boden: in der slowenischen Steiermark vor allem Weinberge rund um Maribor, Ljutomer und Gornja Radgona und in Dolenjska (Unterkrain) Landbesitz vor allem in der Umgebung von Trebnje. Während das Kloster Rein den Grundbesitz in Dolenjska wegen Unrentabilität schon um 1700 verkaufte, blieb jener in der Steiermark bis zum Zweiten Weltkrieg sein Eigentum. Obiges spiegelt sich auch im erhaltenen Archivmaterial wider, das im Hinblick darauf, dass es schon über 500 Jahre in ein und demselben Raum unter guten Bedingungen aufbewahrt wird, relativ gut erhalten ist. In dem Beitrag werden im Folgenden die drei wichtigsten Kategorien des Archivmaterials präsentiert: Urkunden, Bücher (Handschriften) und Verzeichnisse. Unter den gut erhaltenen Urkunden (etwa 1000) betreffen etwa 50 in erster Linie die

Weinberge in Štajerska beziehungsweise treten darin die Herren von Maribor (Marburg) als Zeugen auf sowie den Grundbesitz in Dolenjska. Der Verfasser macht auch auf den hohen Wert der erhaltenen Korrespondenz zwischen Rein und anderen Zisterzienserklöstern aufmerksam, wurde doch Material dieser Art bei der Auflösung der Klöster gewöhnlich weggeworfen. Am Ende des Beitrags befindet sich eine Liste mit Regesten von 53 Originalurkunden und von 21 Abschriften oder Regesten. Unter den Regesten befinden sich 22 Stück von bislang noch nicht veröffentlichten Originalpergamenturkunden und von 10 Abschriften sowie Urkundenregesten. Das unveröffentlichte Material bezieht sich fast ausschließlich auf die klösterlichen Weinberge bei Ljutomer (Luttenberg) und Gornja Radgona (Oberradkersburg).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.72(497.5Dubrovnik)"14/15"

Prejeto: 17. 5. 2007

Fragmenti o omembi Zagreba in Hrvaške v dubrovniških arhivalijah

IGNACIJ VOJE

dr. zgodovinskih znanosti, redni prof. v pokoju
Pražakova 14, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Namen študije je ugotoviti, ali v dubrovniških arhivalijah obstajajo podatki o trgovskih in gospodarskih povezavah med Dubrovniško republiko in Hrvaško v srednjem veku. Na podlagi sistematičnega pregleda edinstvene notarske serije *Debita notariae* obstajajo dokazi, da so bile te povezave uveljavljene bodisi v direktnih stikih med trgovci ali posredno. Največ gradiva se nanaša na kreditno poslovanje in poslovanje trgovskih družb. Odprto je vprašanje, ali oznaka "hungarus" označuje tudi Hrvata.

KLJUČNE BESEDE: zadolžnica, porok, trgovska družba, turški ujetnik, hungarus, trabant

ABSTRACT

FRAGMENTS ON ZAGREB AND CROATIA BEING MENTIONED IN THE ARCHIVES
KEPT IN DUBROVNIK

The purpose of the paper is to establish whether the archives kept in Dubrovnik contain data on medieval trade and economic relations between the Dubrovnik Republic and Croatia. The systematic review of the unique notary series "*Debita notariae*" gives evidence of such connections being present either in direct contacts among tradesmen or indirectly. Most of the records have to do with credit transactions and operations of trade companies. The question of whether the term "hungarus" also denotes a Croat is yet to be investigated.

KEY WORDS: debentures, guarantees, trade companies, Turkish captives, hungarus, mercenaries

Zgodovinarji se pri arhivskem in raziskovalnem delu pogosto srečujemo s fragmenti. Besedo fragment lahko razumemo kot drobec, odlomek, ostanek, nedokončano delo.¹ Fragmenti lahko predstavljajo za raziskovalca zgodovine veliko ali malo. Lahko so zelo dragoceni in lahko usmerijo zgodovinarja k nadaljnjemu odkrivanju širših vprašanj ali dogajanj, lahko predstavljajo nov element pri sestavljanju sinteze. Prav na podlagi fragmentov bom skušal predstaviti nekaj pogledov na vključevanje trgovcev iz Hrvaške oziroma Zagreba v poslovne povezave z dubrovniškimi trgovci. Do teh ugotovitev sem prišel predvsem na podlagi sistematičnega preučevanja specializirana notarske serije *Debita notariae* (serija 36) v dubrovniškem arhivu, v katero so notarji vpisovali kreditne pogodbe in pogodbe o trgovskih družbah. V 15. in začetku 16. stoletja – pojave tega obdobja obravnavam – je sodil Dubrovnik v okvir ogrsko hrvaškega kraljestva pod dinastijo Anžuvincev.

Že leta 1328 je bil v dubrovniškem arhivu za beležen podatek, da je neki klobučar Ivan, sin pokojnega Andrije iz Zagreba, sicer prebivalec Dubrovnik (Yuanus capellarius, filius quondam Andree de Sagreb, habitator Ragusii) prodal svojo leseno hišo na občinskem zemljišču krojaču Primilu za 10 perperjev.² Ko je ogrski kralj Ladislav leta 1094 ustanovil zagreško škofijo, je bilo prvič omenjeno ime naselja na današnjem prostoru Kaptola. Ves srednji vek je bilo znano v pisnih virih v latinizirani obliki kot *Zagrabria*. V našem primeru je bil Zagreb prvič zapisan kot *Sagreb*. Josip Lučić razlaga to obliko zapisa s tem, da so prišli dubrovniški notarji večinoma iz Italije in so črke z, ž, ć, đ označevali s *r*. Na dubrovniškem področju npr. Zaton pišejo kot *Saton*, Željezna Ploča kot *Sielesna Ploca*, Lozica kot *Losiça* ipd. Šele konec 15. stoletja je bil v glagolskih listinah zapisan hrvaški naziv Zagreb ("pri Zagrebi", "v Zagrebi").³ Ni dvoma, da je latinizirana oblika *Zagrabria* izšla iz hrvaške besede Zagreb.

Josip Lučić se sprašuje, kako je lahko že v začetku 14. stoletja prišlo do povezav med Dubrovnikom in Zagrebom? Srednjeveški Zagreb oz. sosednji Gradec sta bila središče močne in razvejene obrtne proizvodnje. V srednjem veku ni bilo jezikovnih niti pravnih ovir, da bi obrtniki v normalnih razmerah iz krajev v notranjosti prišli v primorska mesta, se tam ustalili in opravljali svojo

obrt. Mestne komune, kot je bila dubrovniška, so na široko odpirala vrata prav obrtnikom specializiranim. V srednjem veku je vladalo neke vrste kozmopolitstvo, ki je vzpodbujalo ljudi, predvsem trgovce in obrtnike, k potovanjem in selitvam. Postavlja se tudi vprašanje, kako je klobučar Ivan prišel iz Zagreba v Dubrovnik? V Dubrovnik je iz Hrvaške lahko prišel po dveh poteh, ali prek Kostajnice in Bihaća ali pa Senja in od tam z ladjo do Dubrovnik. Po letu 1358, ko se je Dubrovnik kot sestavni del Kraljevine Dalmacije in Hrvaške vključil v skupni politični okvir z Ogrsko pod dinastijo Arpadovičev, je bila navzočnost Zagrebčanov in Hrvatov v Dubrovniku pogostejša.

V drugi polovici 14. stoletja je bil Senj za dubrovniške trgovce pomemben tudi kot izhodišče za prehodno trgovino v hrvaške dežele in Ogrsko. Dubrovniška plemiška rodbina Gučetičev (Gozze), ki so do 15. stoletja ustvarili močno trgovsko oporišče na Ogrskem, je ob koncu 14. stoletja trgovala z notranjostjo prek Senja. Simeon Gučetić je leta 1397 sklenil trgovsko družbo o transportu bakra z Dubrovčanom Laurencijem de Rissa. Za prvo barko, ki jo je Simon poslal v Senj, naj bi Laurencij nabavil dva milijarja in pol "*ponderis grossi de Buda rami duri*", ki stanejo s transportnimi stroški do Zagreba 130 dukatov in 21 grošev.⁴ Lavrencij se je še obvezal, da bo, če bakra ne bi izročil, plačal kazen v višini 130 dukatov, to je v višini računa. Če ne bo izpolnil obveze, torej ne bi izročil bakra, bi moral poleg tega plačati Simonu Gučetiću še stroške za prevoz z ladjo. Toda, če bi bila dobava bakra preprečena brez njegove krivde (npr. zaplenba, ugrabitev), bi Simon prevzel dve tretjini, Lavrencij pa tretjino škode. Laurencij de Rissa se je tudi obvezal, da bo Simonu izročil v Drijevu 5 milijarjev voska, ki naj bi bil prodan v Benetkah. Z izkupičkom naj bi poravnal dolg v višini 494 dukatov. Gre za zelo razvejene trgovske posle, v katere je bila vključena Ogrska oz. posredno tudi Hrvaška.⁵

Iz začetka 15. stoletja se je ohranil podatek o glasbeniku, ki je prišel iz Zagreba in izpopolnil knežvo kapelo. 27. maja 1415 je bil ponovno potrjen v državno službo za pisaka (*piffarus*) *Nicolaus de Ysagrabria* s plačo v višini 15 perperjev. To pomeni, da je službo nastopil že pred omenjenim datumom. Vključitev Zagrebčana Nikolaja kot pisaka v knezovo glasbeno skupino pomeni, da je v tem času

¹ Slovenski pravopis, str. 274.

² J. Lučić, *O najstarijem hrvaškem nazivu Zagreba*, str. 9–14. Div. not., knj. 5, fol 183.

³ Đ. Šurmin, *Hrvaški spomenici I*, str. 353, 394.

⁴ K. Jireček, *Važnost Dubrovnik*, str. 93, op. 73.; I. Mahnken, *Dubrovački patricijat*, str. 254.

⁵ Div. canc., XXXIII, fol. 23'.

bilo glasbeno življenje v Zagrebu zelo razvito in da so bili glasbeniki zelo cenjeni.⁶

Senj je bil tudi v 15. stoletju nekakšna vmesna postaja za Dubrovniške trgovce pri trgovskem poslovanju v smeri Dubrovnik-Sirija-Ogrska-Senj-Italija prek Hrvaške. To dokazuje primer trgovske družbe, ki sta jo ustanovila leta 1480 Jakša Božidarević in Nikola Ostojić imenovan Bakrović. Nikola je v trgovsko družbo vložil 1500, Jakša pa 1000 dukatov. Jakša se je obvezal, da bo kot traktator posloval "*ad partes Asir, videlicet Brusam*"; tako naj bi kupoval trgovsko blago, ki bi prišlo v poštev za prodajo v kraljevini Ogrski. S kolonialnim blagom, ki bi ga pripeljal v Dubrovnik, bi družabnika odšla na Ogrsko, in prodala po najvišji možni ceni. Izkupiček od prodaje naj bi ponovno vložila v drugo trgovsko blago, ga pripeljala v Senj, od tam pa naj bi oba ali eden od njiju odpotovala z blagom v Italijo "*ad partes Abruzzi seu Marchie*". Senj naj bi predstavljal za dubrovniške trgovce postajo na poti med Ogrsko in verjetno tudi Hrvaško ter Italijo.

V velikem številu trgovskih družb je kot cilj potovanja sicer omenjen Senj, vendar brez navedbe blaga, ki je bilo kot kapital vloženo v družbo, pa tudi brez omembe investicije. Po navadi je navedena samo vrednost vložnega kapitala v denarnem znesku. Iz stereotipnega besedila pogodbe tudi ne zveemo s katerimi partnerji so družabniki trgovali v Senju. Od leta 1479 do konca 15. stoletja je kot družabnik v trgovskih pogodbah za poslovanje na območju Senja zelo pogosto omenjen Tomko Milatović. Kaj vse se lahko skriva za stereotipnimi pogodbami, pa naj pokaže primer. Dne 6. aprila 1490 sta sklenila pogodbo o ustanovitvi trgovske družbe dubrovniška trgovca Tomko Milatović, imenovan Lukačić, in klobučar Gregor Ratković. Gregor je vložil v družbo 300, Tomko pa 284 dukatov. V pogodbi je zapisano, da bo trajala "*ad voluntatem partium*". Tomko naj bi kot traktator trgoval s kapitalom tam, kjer bi se mu zdelo najugodnejše in najbolj donosno. Dobiček ali morebitno izgubo bo si bosta razdelila na polovico. Iz besedila pogodbe ni razvidno, s katerim trgovskim blagom naj bi Tomko trgoval, v katero blago bo investiral izkupiček in kje bo trgoval. Šele iz obrobnih (marginalnih) beležk, ki jih je notar zapisal v zvezi z vračanjem kapitala in dobička, dobimo jasnejšo sliko o poslovanju družbe. Iz obrobne beležke, ki je bila vpisana 19. maja 1490, je razvidno, da je Gregor sprejel na račun vložnega kapitala in dobička 42 dukatov. Dne 6. septembra 1490 sta družabnika

objavila likvidacijo trgovske družbe, vendar je ostal Tomko dolžan na račun kapitala in dobička še 21 dukatov in pol. Teh 21 dukatov in pol je del 70 dukatov, ki bi jih moral Tomko dobiti "*ab vno Marino Cramer de Gliubliana de ratione dicte societatis*". Gregor se je obvezal, da bo, če omenjenih 70 dukatov ne bi mogel izterjeti od Marina Kramerja, poravnal Tomku polovico škode na način: "*ducatos trigintaquinque computando ducatos ducentosvigintitrium cum dimidio in dictis ducatis trigintaquinque*". 24. decembra 1490 je bila družba dokončno likvidirana (*cassa*), to pa dokazuje, da je tudi Marin Kramer poravnal svoje obveznosti.⁷

Oba družabnika Gregor Ratković in Tomko Milatović sta bila v omenjenem obdobju v trgovskih poslih zelo dejavna. Na podlagi podatkov lahko ugotovimo, da sta ustanavljala trgovske družbe tudi z drugimi partnerji. Zelo verjetno je, da je Tomko pogosto potoval kot družabnik trgovskih družb proti Senju in Reki, čeprav v pogodbah cilj potovanja ni vedno omenjen.⁸ Ni izključeno, da ga je pot vodila tudi do Ljubljane. V hrvaškem Primorju ali celo v Ljubljani naj bi prišel v stik z ljubljanskim trgovcem Marinom Kramerjem. V tem obdobju Marin Kramer v Ljubljani ni bil neznana osebnost. Od leta 1490 do 1514 je bilo njegovo ime večkrat zapisano v registru bratovščine sv. Krištofa v Ljubljani. Ker je bil cehovski mojster, je vodil tudi poslovanje bratovščine.⁹ Senj je ostal še v zadnji tretjini 15. stoletja izhodišče dubrovniške trgovine s hrvaškim in ogrskim zaledjem, čeprav je bilo tveganje v trgovini znatno večje kot nekdanj, zaradi turških osvajanj pa se je krčilo tudi hrvaško-ogrsko zaledje.

Navedel bi še dve trgovski družbi – v zvezi z eno je naveden kot cilj potovanja Ogrska, v zvezi z drugo pa Hrvaška. Leta 1470 sta ustanovila trgovsko družbo (*collegantia*) Nikolaus de Mateo dictus Strasevich in Rusco de Teodoro de Ragusio. Rusko je v družbo vložil 323 dukatov "*in rebus et mercantiis*". Z vložnim kapitalom je nameraval traktator Nikola potovati "*ad partes Hungarie et alio ubi melius videbitur*", ker bi družba tam imela večjo korist. Družba naj bi trajala 6 mesecev.¹⁰ Pogodbo o trgovski družbi sta 6. avgusta 1484 sklenila tudi Ivan Radovana Mirosalić z Gruža in Junij Pasq. Gučetić (de Gozze). Vsak od družabnikov je vložil po 18 dukatov. S skupnim kapitalom 36 dukatov naj bi

⁷ Deb. not., knj. LVIII, fol. 91'.

⁸ I. Vojc, *Gospodarske povezave med Dubrovnikom in Senjem*, str. 350, 356, 357.

⁹ *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, VIII. zvezek.

¹⁰ Deb. not., knj. XXXVIII, fol. 181, 28. IV.

⁶ Demović M. *Glasbenici u Dubrovačkoj republici*, str. 87.

trgovala "*in partis Croatiae*" na najboljši način in v korist družbe, dobiček pa naj bi si delila na polovico. Družba je bila likvidirana (*cassa*) 17. marca 1488. Iz suhoparnega besedila pogodbe žal ne zveemo, s kakšnim trgovskim blagom sta trgovala in v kakšno trgovsko blago naj bi Ivan kapital vložil.

Družabniki so leta 1502 v trgovsko družbo vložili "*habenas sex de argento fino laboratas ad filum*" v vrednosti 240 dukatov. Srebrne uzde bodo "*portare mecum in Hungaria viam Segne*".¹¹

V kreditno poslovanje srednjeveškega Dubrovnika so se vključevali tudi posamezni trgovci iz Hrvaške. V kreditne posle se na zelo zanimiv način vključuje tudi Peter iz Zagreba (*Petrus de Zagabria*). Notar je 8. februarja 1487 vpisal zadolžnico v kateri izjavlja dolžnik Radonja Gerdobić iz Koločepa, da je dolžan upniku Vitu Cle. Gučetiću (de Gozze) "*duc. au 11 et soldos 46 monete de venetiis*". Dolg naj bi vrnil v dveh obrokih, polovico v enem letu, ostalo polovico pa v dveh letih.¹² Pojasnilo, ki je dodano zadolžnici je precej nejasno, ker ne poznamo ozadja. Lahko bi sklepali, da je bil dolžnik Radonja poslovno povezan s Petrom iz Zagreba oz. njegov posrednik. Ker se je dolžnik obvezal, da bo poravnal dolg v beneški zlati valuti, lahko predvidevamo, da so se posli med partnerjema sklepali v Benetkah. Nikolaj Gučetić (nekaj mesecev pozneje – 25. julija – je bil označen kot prokurator upnika Vita Gučetića) je sprožil postopek proti Petru. Ta naj bi bil zaradi nedovoljene prilastitve omenjene vsote denarja (ali trgovskega blaga v tej vrednosti) po nalogu Nikolaja poslan v Benetkah v ječo. Tam naj bi bil, ko je nastal zapis. Zapis tega dogodka je bil narejen v navzočnosti upnika Vita in z njegovo privolitvijo. Iz obrobnihih beležk je razvidno, da je Nikolaj Gučetić 18. marca 1488 kot prokurator Vita (prokura je bila vpisana v register 25. julija 1487) prejel od dolžnika Radonje 6 dukatov. Dne 9. februarja je notar zabeležil, da je izdelal originalno listino zadolžnice (*extracta et data*), s katero bi lahko upnik ali njegov prokurator ostanek dolga iztožil pred sodiščem. To pomeni, da do tega datuma dolg ni bil poravnat. Kaj se je zgodilo s Petrom iz Zagreba vir ne poroča. Iz zgornjega besedila je vidno, da so se dubrovniški trgovci povezali s trgovci iz Zagreba tudi v Benetkah.

V poslovnih zvezah je bil leta 1485 Nikola Ranjačić iz Hrvaške (*Nicola Ragnacich de Croatia*) s Pavlom Marinovićem z Lopuda. Od njega je prejel v depozit "*bonos aspros de Turchia 1825*". Zagotovil je

Pavlu, da jih bo vrnil v 18 mesecih, pri tem bo odštél 10 dukatov.¹³

Bolj zapleteno pa je vprašanje v zvezi s postopkom pri urejanju poslov pokojnega Vladislava Ostojića iz leta 1488. V notarskem zapisu je omenjen Ratko Veseljkić imenovan Micalović. Na vprašanje brivca (*barberius*) Nikola Radučića, kaj bo naredil v zvezi s Stijepkom Bijeloševićem se sklicuje na razsodbo (*sententia*) "*alias data contra ipsum per consules croatos in Srebernica ...*".¹⁴ V tem obdobju je bila Srebernica v okviru bosanskega sandžaka. Srebernica je bila staro rudarsko mesto (varoš), rudnik srebra. Tudi pod turško oblastjo se je obdržalo katoliško prebivalstvo, proces islamizacije je bil upočasnen. Še naprej je v mestu deloval frančiškanski samostan sv. Marije. V nasprotju z drugimi mesti v Bosni se je muslimanska kasaba razvijala poleg srednjeveške varoši. Širjenje muslimanske kasabe ni ogrožalo obstoja samostana.¹⁵ V Srebernici je že v srednjem veku obstajal dubrovniški konzulat, ki je povezoval dubrovniške trgovce in urejal njihove zadeve ter medsebojne odnose in spore.¹⁶ Zakaj se je na lepem pojavil "hrvaški konzulat" pa bo treba še raziskati.

Hrvaška je od sedemdesetih let 15. stoletja doživljala silovite turške vpade. Posledica izгона ljudi v turško suženjstvo je bila uveljavitev posebne oblike trgovine, v katero so bili vključeni tudi posamezniki iz Hrvaške. Odkupovanje sužnjev in ujetnikov je postalo za poslovne ljudi vir zaslužka, ki je bil včasih donosnejši od trgovine. Med ljudmi, ki so se ukvarjali z odkupovanjem ujetnikov od Turkov, so bili trgovci, ki so se gibali po turškem ozemlju, prinašali vesti o ujetnikih, s katerimi so se srečali ali o katerih so kaj slišali. Te vesti so sporočali njihovim rojakom ali sorodnikom, ki so prihajali v Dubrovnik, da bi organizirali njihovo reševanje. Med tistimi, ki so jih Dubrovčani našli na turškem ozemlju kot sužnje, so bili posamezniki iz slovenskih dežel, iz Hrvaške, Like in Dalmacije, pa tudi iz nemških dežel, Italije, zlasti iz Furlanije. Ker je velik del teh reševalnih akcij potekal prek Dubrovnika, je postalo to mesto nekakšno središče za odkupovanje sužnjev in ujetnikov. V dubrovniških notarskih knjigah je ohranjenih veliko pogodb o odkupu iz turškega ujetništva. Osvobajanje iz turške ujetništva je pogosto sprožilo zelo zaple-

¹³ Div. not., knj. LXV, fol. 12, 11. IV.

¹⁴ Ibid., knj. LXVIII, fol. 51, 19. I.

¹⁵ A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, podrobneje v poglavju: 4) Muslimani – A) Islamizacija, str. 120.

¹⁶ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva I. deo*, str. 96–98; D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 185, 187, 238.

¹¹ Ibid., knj. LXII, fol. 29, 29', 29. VII.

¹² Ibid., knj. LI, fol. 61. Celoten tekst zadolžnice je objavljen v prilogi.

tene finančne operacije. Dogajalo se je, da ujetnik ali njegovi sorodniki niso mogli zbrati dovolj denarja za odkup in so si denar izposodili. V takšnih primerih so sklepali kreditne pogodbe oziroma izdajali zadolžnice, ki so jih registrirali v notarski seriji dubrovniškega arhiva v knjigi, imenovani *Debita notariae*.¹⁷

Odkupovanja pa niso zajela samo kristjanov; s posojili so odkupovali tudi Turke, ki so jih pri vpadih zajeli kristjani. Dubrovčana Ratko Vukosalić, imenovan Mazalović, in Đurađ Pripčinović sta se 23. avgusta 1470 obvezala, da bosta izplačala Ivanu Markoviću iz Hrvaške (*de partibus Croatiae*) za Ivana Pripčinovića oziroma njegovega poroka 500 dukatov v dveh obrokih (300 dukatov do srede meseca septembra in 200 dukatov v dveh mesecih od srede septembra) in to za odkupnino Turka Mustafo, ki je bil v rokah Ivana Markovića. Obvezujeta se tudi, da bosta iz turškega ujetništva rešila njegovo ženo in jo v Dubrovniku izročila Ivanu.¹⁸ V tem primeru so dubrovniški trgovci posredovali pri izmenjavi ujetnikov. Iz turškega ujetništva so Dubrovčani leta 1487 reševali tudi Katarino iz Zagreba (*Catarino de Zagabria*). V dubrovniškem arhivskem gradivu bi lahko našli še več podobnih primerov povezovanja s hrvaškim prostorom. Objavil sem nekaj primerov o odkupovanju sužnjev na območju Senja.¹⁹

Opozoriti moram še na eno vprašanje, ki ga dubrovniški viri ponujajo v zvezi z vprašanjem vključevanja prebivalcev Hrvaške v dubrovniški kreditni trgovini – ali se pojavljajo na dubrovniškem tržišču. Velikokrat je pri posameznikih oznaka *hungarus*. Ali gre v resnici za Ogra pa naj pojasni podatek iz leta 1485. V nekem notarskem zapisu v Dubrovniku najdemo zapisano ime "*Mauritius Criessevich hungarus de Modrussa*". Mavricij Kriješević prav gotovo ni bil Oger, saj je izhajal iz hrvaške župe Modruše, hrvaško poreklo pa kaže tudi njegov priimek.²⁰ Upoštevati moramo še, da je Hrvaška takrat še spadala v okvir ogrsko-hrvaške države in bi oznaka "*hungarus*" lahko pomenila pripadnost državi. Zdi se mi tudi, da bi se Ogrji, ki ne bi znali hrvaškega jezika, težko znašli v Dubrovniku pri trgovskih poslih, saj je bil takrat pogovorni jezik slovanski. Zato moramo v skoraj vseh tistih

posameznikih, ki so se v Dubrovniku pojavili z oznako "*hungarus*" videti Hrvate. To potrjujejo tudi njihovi priimki, ki so hrvaški. Slovansko poreklo dokazuje tudi poklic enega od njih – *sedlaro*. Brez dvoma so nekateri Hrvatje prihajali v Dubrovnik opravljat specializirana dela – steklarja (*vitriarius*), izdelovalca uzd (*magister habenarum*). Tudi z oznako "*Teutonicus*" niso vedno mišljeni Nemci. To naj pojasni primer. V zadolžnici iz leta 1512 je kot dolžnik omenjen "*Jacobus Johannis seu Crainze Teutonici*". Jakob Ivana naj bi bil torej Kranjec (iz Kranjske), po vsej verjetnosti slovenskega rodu.²¹ Vse posameznike, ki so označeni kot "*hungarus*" in sem jih našel v dubrovniških arhivalijah, bom navedel po časovnem zaporedju:

- 1483 upnik Michaelis Antonovich hungaro arzerio, kredit 27 perperjev, 9 grošev in X pizulov;²²
- 1486 dolžnik Pethar hungarus calligarius, kredit 7 dukatov in pol;²³
- 1488 dolžnik Matheus Michaglievich hungarus custos ad portam ploziarum, kredit 6 dukatov in XXVI grošev;²⁴
- 1489 upnik Juano hungaro sedlaro (!), kredit 10 dukatov;²⁵
upnik Matheo Michaglievich hungaro, kredit 6 dukatov;²⁶
dolžnik Pethar hungarus calligarius, kredit 17 dukatov;²⁷
upnik Christophoro hungaro custodi ad present ad portam piscarie kredit. 12 dukatov;²⁸
upnik isti, kredit 4 dukati;²⁹
- 1491 dolžnik Pethar hungarus calligarius, kredit 6 dukatov;³⁰

21 F. Gestrin, *Slovanske migracije*, str. 89. Gestrin je pozornost posvetil izseljencem iz slovenskih dežel v Italijo. Zanje so notarji uporabljali splošno oznako *Sclavus* ali pokrajinsko oznako *Cragnizgo* oziroma državnopravno pripradnost *Tedesco* oz. *Theotonicus*. Etnični izvor priseljencev iz slovenskih dežel je ugotavljal Gestrin na podlagi imen in vzdevkov, ki so jih pridobili v Italiji. Notar, ki je pisal dokument, je ime zapisal tako, kot ga je slišal. To potrjujejo imena: *Loyse Istrano, Jannes mercator, Matheus Joannis Theotonicus Sclavus v Fanu*.

22 Deb. not. knj. XLIX, fol. 74, 6. IX.

23 Ibid., knj. LI, fol. 8, 31.VIII.

24 Ibid. LII, fol. 82, 25. XI.

25 Ibid. knj. LII, fol. 97, 7. I.

26 Ibid. knj. LII, fol. 145', 4. V.

27 Ibid. knj. LII, fol. 167, 19. VI.

28 Ibid. knj. LII, fol. 167, 19. VI.

29 Ibid. knj. LII, fol. 143', 28. IV; knj. 53, fol. 12, 16. IX.

30 Ibid. knj. LIII, fol. 198, 21. I.

17 Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska*, poglavje Otkupljivanje roblja, str. 326–339; I. Voje, *Sloveni pod pritiskom*, poglavje Odkupovanje slovenskih sužnjev iz turškega ujetništva, str. 91–110.

18 Div. not., knj. LIV, fol. 155.

19 I. Voje, *Gospodarske povezave med Dubrovnikom in Senjem*, str. 252–254.

20 Div. not., knj. LXVI, fol. 12, 11. IV.

- upnik Christophoro hungaro custode ..., kredit 6 dukatov;³¹
 dolžnik Petrus hungarus calligarius, kredit 20 dukatov;³²
 1492 dolžnik Blasius Clunoevich hungarus magister habentium (izdelovalec uzd), kredit 8 dukatov in pol;³³
 1493 porok dolžniku Stiepanus Gergorovich hungarus vitritus;³⁴
 1503 dolžnik Juan Symonovich hungarus sellarius.³⁵

Čprav je za Dubrovniško republiko znano, da je poudarjala strogo nevtralnost, so bile oborožene sile državi potrebne za ohranjanje družbene ureditve, za vzdrževanje reda, za stražarsko službo in za preprečevanje eventualnih nenadnih vpadov vojaških oddelkov iz soseščine. Zato so v Dubrovniku poleg stalne domače vojske³⁶ poznali tudi najemniško vojsko, ki so jo prilagodili svojim razmeram. Plačana najemniška vojska v Dubrovniku, sestavljena iz tujcev, se je delila na trabante in topničarje (*bombarderie*). Redni plačani najemniki z imenom trabanti so se pojavili po letu 1358, ko je odšel iz Dubrovnika zadnji beneški knez in je dubrovniška občina priznala vrhovno oblast ogrsko-hrvaškega kralja. Plačane vojake je Dubrovniška republika v začetku novačila v Italiji ter mednje vključila posameznike iz bližnjih predelov (Albance, Lušičane, Humljane, Neretljane in Bošnjake). Pozneje je dubrovniška vlada trabante novačila predvsem na Ogrskem in Hrvaškem. V 16. stoletju so bili trabanti po večini Hrvati, kar dokazujejo pridevki k njihovim imenom, npr.: Anton Hrvat, Jurij Hrvat, Ivan Hrvat (*Cheruat, Choruat* ipd.). Brezpogojno pa so morali biti katoliške vere.³⁷

Med dolžniki sem odkril dva trabanta z oznako "hungarus". Prvi je bil v notarsko knjigo vpisan leta 1492 kot uslužbenec Dubrovniške republike. To je bil *Bernardinus ungarus drabantus salariatus communis Ragisii*. Zadolžil se je pri Petru Pasqualisu za 4 dukate.³⁸ Drugi pa je bil *Juanus ungarus barabantus habitator Ragusii*, ki je leta 1531 vzel 4 dukate kredita pri mesarju Petru Dragišiću.³⁹ Pri obeh trabantih iz

podatkov ni vidna njuna nacionalna pripadnost. Možno je, da je bil drugi trabant Hrvat, ker je bil označen kot prebivalec Dubrovnika. Za pridobitev tega statusa pa je moral izpolnjevati posebne pogoje.⁴⁰

V začetku 16. stoletja se omenjata v Dubrovniku dva Hrvata, ki sta kot obrtnika opravljala poklic povezan z izdelovanjem orožja. 29. marca 1522 je bil sprejet v državno službo (*salariatus*) Zagrebčan Pavle Valentinović. On je izdeloval puške, njegov naziv je bil "maestro schiopettero". Leta 1526 pa je vpisan v notarsko knjigo *Georgius Petri de Croatia* s plačo 3 dukatov na mesec za izdelovanje pušk.⁴¹

Na podlagi omejenega arhivskega gradiva, ki ga objavljam, je sicer predstavljena zelo okrnjena slika povezovanja med hrvaškimi deželami in konkretno Zagrebom ter Dubrovnikom v srednjem veku, vendar bi šele sistematično pregledovanje pomembnejših fondov dubrovniškega arhiva dalo polnejše odgovore.

Priloga

Ego Radogna Gerdobich de Calamota confiteor quod super me et omnia mea bona obligo me dare et solvere ser Vito Cle. de Goče duc. au. 11 et soldos 46 monete de venetiis in duobus annis prox. fut., videlicet: medietatem usque ad unum annum prox. fut. et aliam medietatem usque ad duos annos prox. fut. Sub pena etc. Qui sunt pro totidem aliis quos expendit ser Nicolaus Alo. Vit. de Goče pro computo et ratione dicti ser Vite, pro intromissione Petri de Zagabria facta per dictum ser Nicolam a dicta intromissione quousque dictus Petru de Zagabria fuit misus Venetias in carcere ubi est ad presens. Renunciando etc. Presente dicto ser Vita et acceptante. Hec autem carta etc. Judex et testis.

(Marg beležki: 18. matiis 1488, ser Nicolaus Alo. Vit. de Goče tamquam procurator et procurio nomine ser Viti creditoris superscripti ut de procura constat in procur. not. 1487 die 25 julii conf. fuit habuisse et recepisse a superscripto Radogna Gerdobich pro parte duc. au. 6. Ren. Die 9. II. 1498 extracta et data).

Debata notariae, knj. 51, fol. 61 v, 8. II. 1487.

31 Ibid. knj. LIV, fol. 3'. 25. II.

32 Ibid. knj. LIV, fol. 59', 31. VIII.

33 Ibid. knj. LIV, fol. 123', 14. II.

34 Ibid. knj. LV, fol. 92, 13. III.

35 Ibid. knj. LXII, fol. 131, 13. III.

36 L. Beritić, *Vojna organizacija*, str. 3.

37 T. Macan, *Dubrovački trabanti*, str. 301, 304, 305; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, II. deo, str. 330.

38 Deb. not., knj. LV, fol. 63, 31. XII.

39 Ibid. knj. LXXIX, fol. 144', 22. IX.

40 J. Mijušković-Kalić, *Dodjelivanje dubrovačkog građanstva*, str. 79–140.

41 D. Roller, *Dubrovački zanati*, str. 104.

Viri in literatura**Viri**

Državni arhiv v Dubrovniku

Debita notariae – serija 36 (Deb. not.)

Diversa notariae – serija 26 (Div. not.)

Diversa cancelariae – serija 25 (Div. canc.)

Literatura

Beritić, Lukša: Vojna organizacija u starom Dubrovniku. *Dubrovački vjesnik*, VII, br. 282, 17. veljače 1956, str. 3.

Božić, Ivan: *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. pos. izd., Beograd: SANU, 1952.

Demović, M.: *Glasba i glasbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI do polovine XVII stoljeća*. Zagreb, 1981.

Dinić, Mihajlo: *Za istoriju rudarstva u srednjevjekovnoj Srbiji i Bosni*. I. deo, pos. izd., CCXL, Beograd: SANU, 1955.

Foretić, Vinko: *Povijest Dubrovnika do 1808*. II. deo, Zagreb, 1980.

Gestrin, Ferdo: *Slovanske migracije v Italijo*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1998.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. VIII. Zvezek. Register Kristofove bratovščine v Ljubljani 1489–1518. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1963.

Handžić, Adem: *Tuzla i njena okolina u XVI. vijeku*. Sarajevo, 1975.

Jireček, Konstantin: *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg veka*. Dubrovnik, 1915.

Kovačević-Kojić, Desanka: *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo, 1978.

Lučić, Josip: O najstarijem hrvatskom nazivu Zagreba (Uz jedan zapis iz dubrovačkog arhiva). *Anali Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku*, sv. XVII, Dubrovnik, 1979.

Macan, Trpimir: Dubrovački trabanti u XVI stoljeću. *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, knj. VIII–IX, Dubrovnik, 1962, str. 301.

Mahnken, Irmgard: *Dubrovački patriciat u XIV veku*. Pos. izd., Beograd: SANU, 1960.

Mijušković-Kalić, Jovanka: *Dodjelivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku*. Glas SANU, CCXLVI, knj. 9, Beograd: SANU, 1961, str. 79–140.

Roller, Dragan: *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*. Zagreb, 1951.

Slovenski pravopis. Ljubljana: ZRC SAZU, 2001.

Šurmin, Đuro: *Hrvatski spomenici*. I, MH–JSM, sv. VI, Zagreb, 1898.

Voje, Ignacij: Gospodarske povezave med Dubrovnikom in Senjem v 15. stoletju. *Raukarov zbornik*, Zagreb, 2005, str. 347–360.

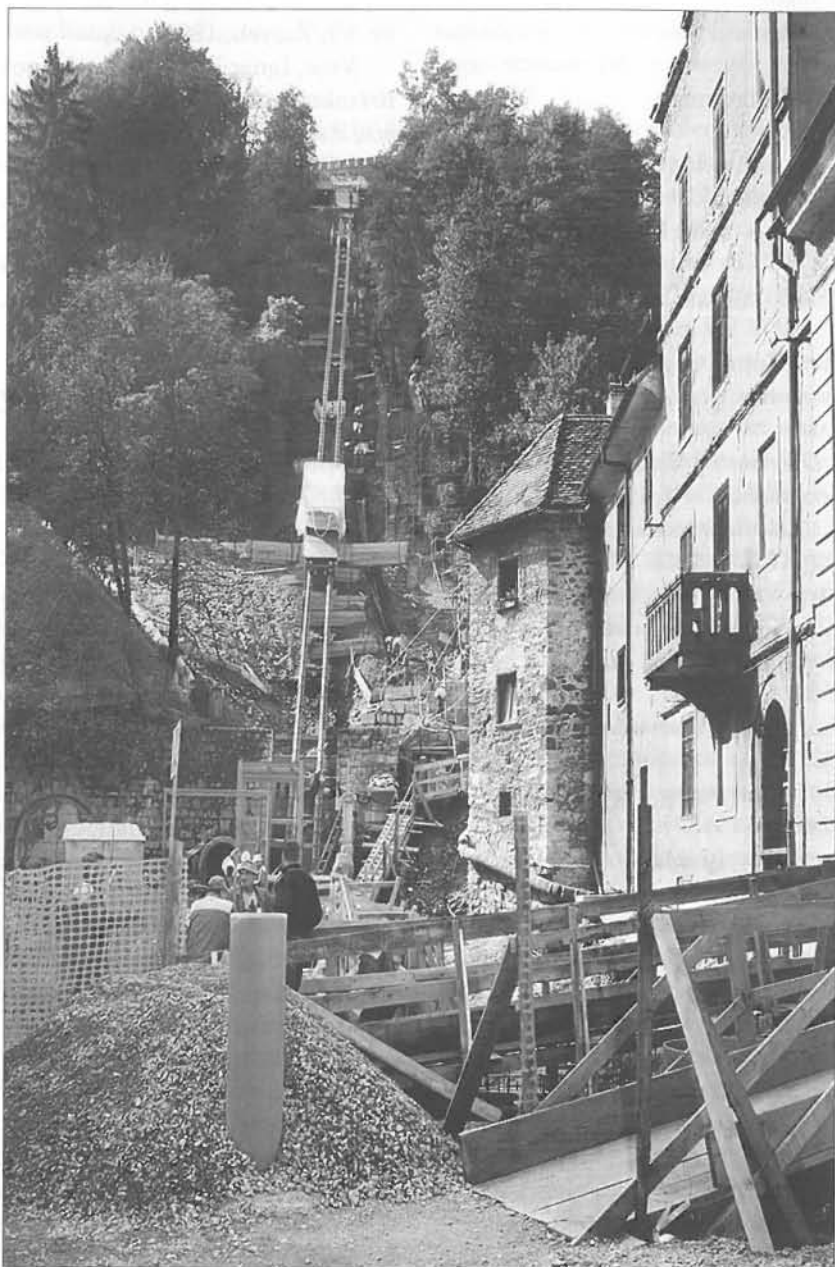
ISTI: Najemniki – trabanti dubrovniške republike v arhivu Republike Slovenije. *Arhivi* 25 (2002), št. 2, str. 19–22.

ISTI: *Slovinci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF, 1996.

Zusammenfassung

FRAGMENTE ÜBER DIE ERWÄHNUNG VON ZAGREB UND KROATIEN IN DEN DUBROVNIKER ARCHIVALIEN

Der Zweck der Untersuchung ist es, auf der Grundlage der Archivalien des Archivs von Dubrovnik, vor allem der einzigartigen Serie Debita notariae, die wirtschaftlichen Verbindungen zwischen den kroatischen Ländern und der Republik Dubrovnik im Mittelalter festzustellen. Schon im Jahr 1320 wird der kroatische Namen Zagreb (Sagreb) erstmals erwähnt. Senj stellte im 15. Jahrhundert die Verbindung auf dem Landweg zwischen der Republik Dubrovnik und Ungarn über Zagreb dar. In dieser Richtung trieben die Handelsgesellschaften ihre Geschäfte. In den Verträgen wird die Handelsware häufig genannt. In einem der Verträge wird als Partner beim Geschäftsverkehr mit den Dubrovniker Partnern in Venedig ein gewisser Peter aus Zagreb erwähnt. Im Zusammenhang mit der Regelung des Nachlasses eines Bürgers von Dubrovnik wird in Srebrenica das kroatische Konsulat genannt. Dubrovniker Kaufleute vermittelten auch beim Loskauf gefangener Türken in Kroatien und kroatischer Einwohner aus türkischer Gefangenschaft. In dem Beitrag wird auch die Frage der Bezeichnung *hungarus* aufgeworfen. Aus den meisten Angaben (Familiennamen, Beruf) ist zu ersehen, dass es sich hierbei um eine staatsrechtliche Bezeichnung handelte und sich dahinter die Kroaten verbergen. Unter den Söldlingen oder *trabanti* befanden sich im 16. Jahrhundert meist Kroaten. Die Vorstellung von der wirtschaftlichen Verbindungen zwischen der Republik Dubrovnik und den kroatischen Ländern bzw. kroatischen Kaufleuten ist zwar etwas vage, doch würde eine systematische Untersuchung der Dubrovniker Archivalien ein vollständigeres Bild liefern. Die Probleme werden angedeutet.

Gradnja vzpenjače na ljubljanski grad leta 2006 (foto Tatjana Rodošek)

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 061.231:623.42(497.5Split)"1582/1788"

061.231:623.42(497.4Koper)"1579"

Prejeto: 31. 7. 2007

Mariegola splitske bratovščine sv. Barbare in poročila beneških funkcionarjev o delovanju koprške bratovščine sv. Barbare

ZDENKA BONIN

arhivska svetovalka

Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistrisov trg 1, SI–6000 Koper

e-pošta: zdenka.bonin@gmail.com

IZVLEČEK

Beneška republika je že pred 13. stoletjem, ko se je dokončno ustalila v Istri, skušala politično in gospodarsko vplivati na nekatera vzhodnojadranska mesta. Zaradi neposredne bližine Benetk je bil vpliv na istrska mesta bolj izrazit, z geografsko oddaljenostjo od centra pa so se razlike, zlasti v zakonodaji, večale (npr. Dubrovniku se je uspelo rešiti beneškega pritiska). Kasneje je republika zaradi turškega osvajanja v Jonskem in Egejskem morju in s tem izgube ozemlja povečala svoj vpliv tudi v Dalmaciji (območje Zadra, predvsem pa Splita), kjer je ustanovila t. i. splitsko skalo. Vpliv Benetk je bilo moč čutiti na vseh območjih gospodarskega, kulturnega in družbenega življenja, kaže pa se tudi v delovanju bratovščin.

Ker po do sedaj znanih podatkih ni ohranjenega statuta nobene značilno cebovsko organizirane koprške bratovščine, sta pa bili v Splitu in Koprju v istem obdobju stanovsko organizirani bratovščini topničarjev sv. Barbare, je bil za vzporednico vzet statut splitske bratovščine. Nekatera določila v njem zapisanih terminacij se nanašajo na celotno beneško ozemlje, zato njen statut nima le lokalnega pomena, temveč ga je moč uporabiti tudi za razumevanje delovanja bratovščine na koprskem območju. Statut je še toliko pomembnejši, ker (za zdaj) ni znan statut istoimenske koprške bratovščine. Bratovščina, ki je sicer izpričana v nekaterih ohranjenih dokumentih, je glede na položaj Kopra v beneški upravi (center Beneške Istre) morala imeti velik pomen, neznanemarljivo pa je tudi razmeroma veliko število koprških topničarjev (od 100 do celo 250), ki jih v svojih poročilih senatu omenjajo vsakokratni koprski podestati in kapitani.

KLJUČNE BESEDE: bratovščina sv. Barbare, Split, Koper

ABSTRACT

THE STATUTE (MARIEGOLA) OF THE FRATERNITY OF ST. BARBARA IN SPLIT
AND REPORTS OF VENICE OFFICIALS ON THE ACTIVITIES OF THE FRATERNITY
OF ST. BARBARA IN KOPER

The Venetian Republic had begun to exercise its political and economic influence over some of the eastern Adriatic towns even before it firmly established itself in Istria in the 13th century. Istria was heavily influenced due to the geographical proximity of Venice, but differences, particularly as far as legislation was concerned, became more apparent as the geographical distance from the center increased (Dubrovnik, for example, managed to break free from the power of Venice). Turkish expansion in the Ionic and the Aegean Sea caused the Venetians to lose some of their territories and respectively strengthen their influence in Dalmatia (the territories of Zadar, and Split in particular) where they founded the so-called Split port (splitska skala). The influence of Venice was present in all areas of economic, cultural and social life, and could be traced in the activities of fraternities as well.

As far as we know so far, no statute of a typically guild oriented fraternity in Koper has been preserved to this day. However, since there were similarly organized fraternities of bombardiers (bombardieri) of St. Barbara active in Split and Koper at about the same time, the author took the statute of the Split fraternity for the needed parallel. Some of the statute's decrees (terminazioni) were applied to the entire Venetian territory, thus being not only of local importance but also a stable ground for further understanding of the Koper fraternity activities. The statute of the fraternity of St. Barbara in Split is given

additional importance by the fact that no such statute of the homonymous fraternity in Koper has so far been discovered. Considering the position that Koper enjoyed in the Venetian administration as the center of the Venetian Istria, the fraternity of St. Barbara in Koper, of which there is evidence in some of the documents preserved, had to be of great importance, particularly as there was a considerable number of bombardiers involved in it (from 100 to 250) whom the chiefs (podestà) and captains in Koper regularly mentioned in their reports to the Venetian senate.

KEY WORDS: *Fraternity of St. Barbara, Split, Koper*

Kratek oris zgodovine Splita v 15. in 16. stoletju

Vsaj od sredine 15. stoletja je na področju vzhodne jadranske obale moč slediti prizadevanjem beneške države za čim večjo prevlado nad Jadrnom ter čedalje večje napredovanje turške države proti deželam zahodnega Balkanskega polotoka in Podonavju. Split, ki se je kot svobodna komuna oblikoval že v 13. in 14. stoletju,¹ je v tem obdobju pravno formalno priznaval nadoblast madžarsko-hrvaškega kralja, vendar je bilo med njim in Benečani čutiti boj za oblast nad celotnim področjem. Benečani so področje Splita (in Trogira) dokončno zasedli leta 1420² in komuni počasi zmanjševali samostojnost.³ Beneška oblast se je odražala tudi na gospodarskem področju, saj so prepovedali uvoz blaga (tekstil), ki ni bilo pripeljano iz Benetk, trgovanje z železom in kožami, kljub določilom splitskega statuta, ki je preprečeval uvoz vina, so sprostili trgovino z njim (in s tem ogrozili prodajo domačega vina), onemogočili so nekoč svobodno trgovinsko menjavo med dalmatinskimi mesti, monopolizirali proizvodnjo soli in prepovedali kupo-

vanje tujih manjših ladij⁴ in tudi trgovanje (pod kaznijo 200 dukatov je bilo prepovedano tako potovanje kot tudi pošiljanje svojega trgovskega blaga s tujimi ladjami).

Po turški osvojitvi Bosne leta 1463 so ti postali stalna nevarnost sosednji Dalmaciji. Ko so leta 1471 osvojili Počitelj v dolini Neretve (kasneje pa še področje med Cetino in Neretvo razen makarskega primorja) in leta 1493 porazili hrvaško plemstvo na Krbavskem polju (ban Emerik Derenčin), so turške čete pospešeno vdirale proti zahodu in jugu. V t. i. beneško-turški vojni (1499–1502) so slednji osvojili Makarsko in se neposredno pojavljali pred splitskim obzidjem. Ker so turške posadke kljub sklenjenemu premirju leta 1502 vdirale in ropale po beneškem ozemlju, so na severnem delu Splita (predel Pistura) zgradili novo obzidje. Že leta 1507 in 1508 so Split ogrožali novi turški napadi, ki so se še siloviteje nadaljevali leta 1510 in 1511. V boju proti Turkom so se na splitski strani med drugimi izkazali humanist Marko Marulić⁵ (1450–1524), Tomo Niger⁶ in splitski nadškof Bernardin Zane, ki je na sinodi v Lateranu leta 1513 poročal o turški nevarnosti.⁷ Beneška vlada ni uspela odbiti turških napadov, prav tako pa se tudi ni posebno vznemirjala zaradi obmejnih incidentov (meja splitskega teritorija proti Turkom je bila le nekaj kilometrov od mesta). Do dodatnih zapletov v samem Splitu in drugih dalmatinskih beneških mestih (boji med meščani in plemiči v Splitu, na Hvaru in v drugim mestih pod beneško oblastjo) je prišlo po zaporu Velikega sveta,⁸ ki so dosegli višek

¹ Komuna je imela svoj statut (1312), zastavo in grb, voljeni veliki svet, vojaško posadko, kovala je svoj denar in samostojno sklepala trgovske pogodbe z drugimi komunami.

² Beneška republika se je že ob osvojitvi Splita zavedala, da samo mesto brez osvojenega področja Klisa in Omišalja, ki ga je imel v rokah cetinski knez Ivaniš Nelipić nima tako velikega gospodarskega pomena, kot bi ga imelo celotno ozemlje, zato si je prizadevala (tako na diplomatskem kot tudi vojaškem področju) za njegovo osvojitve. Kljub številnim političnim aktivnostim in medsebojnimi dogovori Benečanov z vsakokratnim hrvaškim banom ter med Benečani in bodisi bosanskim ali madžarskim kraljem, pa do zasedbe Klisa še do vdora Turkov v Bosno leta 1463 ni prišlo (Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 1–23).

³ Po prihodu Splita pod beneško oblast se je spremenil tudi notranje politični položaj v komuni. Veliki svet so sestavljali vsi moški člani plemiških družin starejši od 18 let, Mali svet izvoljeni člani Velikega sveta, kneza pa je vsako drugo leto pošiljal beneški senat. Splitski statut iz leta 1312 je sicer ostal v veljavi do konca beneške oblasti, vendar so mu Benečani s stalnimi spremembami omejili pomen. Do prihoda Benečanov so splitski svečeniki in meščani sami izbirali nadškofa, kasneje pa ga je po priporočilu Benetk postavljala papež.

⁴ S kaznijo 1000 dukatov je bilo prepovedano kupovanje manjših ladij s tonažo pod 1000 sodov (Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 33), torej okoli 800 t.

⁵ Pesnik in filozof, ki je desetletje pozival Splitčane in cel krščanski svet na boj proti Turkom, je pisal celo papežu Hadrijanu IV. V pismu ga je pozval, naj združi vse krščanske vladarje na boj proti Turkom (Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 53–54).

⁶ Tedanji trogirski škof se je zlasti izkazal pri posredovanju papeške pomoči (v denarju, hrani in smodniku) leta 1524 obleganemu Klisu.

⁷ Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 24–45.

⁸ Leta 1470 je bilo članstvo omogočeno le tistim, ki so lahko dokazali, da so bili že nekaj generacij plemiči.

Plan Splitska (Lavallée, J.: *Voyage Pittoresque et historique de L'Istria et de la Dalmatie, s.p., Tav. 32*).

med leti 1512 in 1514. Po prevzemu prestola sultana Sulejmana II. (1520–1526), zavzetju Beograda leta 1521 in obleganju Dunaja, so se Turki ponovno usmerili v Dalmacijo. Leta 1522 so zasedli Knin, leta 1524 pa so začeli oblegati Klis, ki je bil zadnja ključna postojanka za obrambo Dalmacije. Ob pomoči papeža (denar, hrana in strelivo) ter Uskokov so turški napad odbili in Klis je (skupaj s skoraj celotnim ozemljem do Solina) prišel v turške roke šele leta 1537.

Zaradi beneške gospodarske politike, ki je povzročala upad splitske trgovine, stalne turške nevarnosti, kuge (npr. leta 1527 naj bi v epidemiji umrlo okoli 6.000 ljudi), upadanja kmetijstva zaradi vremenskih razmer (ker naj bi se posušile oljke in smokve, je mesto izgubilo glavni vir dohodkov), je celotno področje zašlo v krizo. Leta 1533 je splitski teritorij v dolžino meril okoli 15 milj, v širino pa od 3 do 5 milj. Če je Split še konec 15. stoletja imel okoli 10.000 prebivalcev, se je njihovo število leta 1553 zmanjšalo na 3.833. V času premirja (med Benečani in Turki) pa je mesto prav zaradi bližine turške meje živelo od posredniške trgovine. Turški podložniki so v mesto dovažali žito, meso in drugo blago, ki so ga meščani izvažali na Brač, Hvar, Korčulo in celo v Benetke. V času ciprske vojne

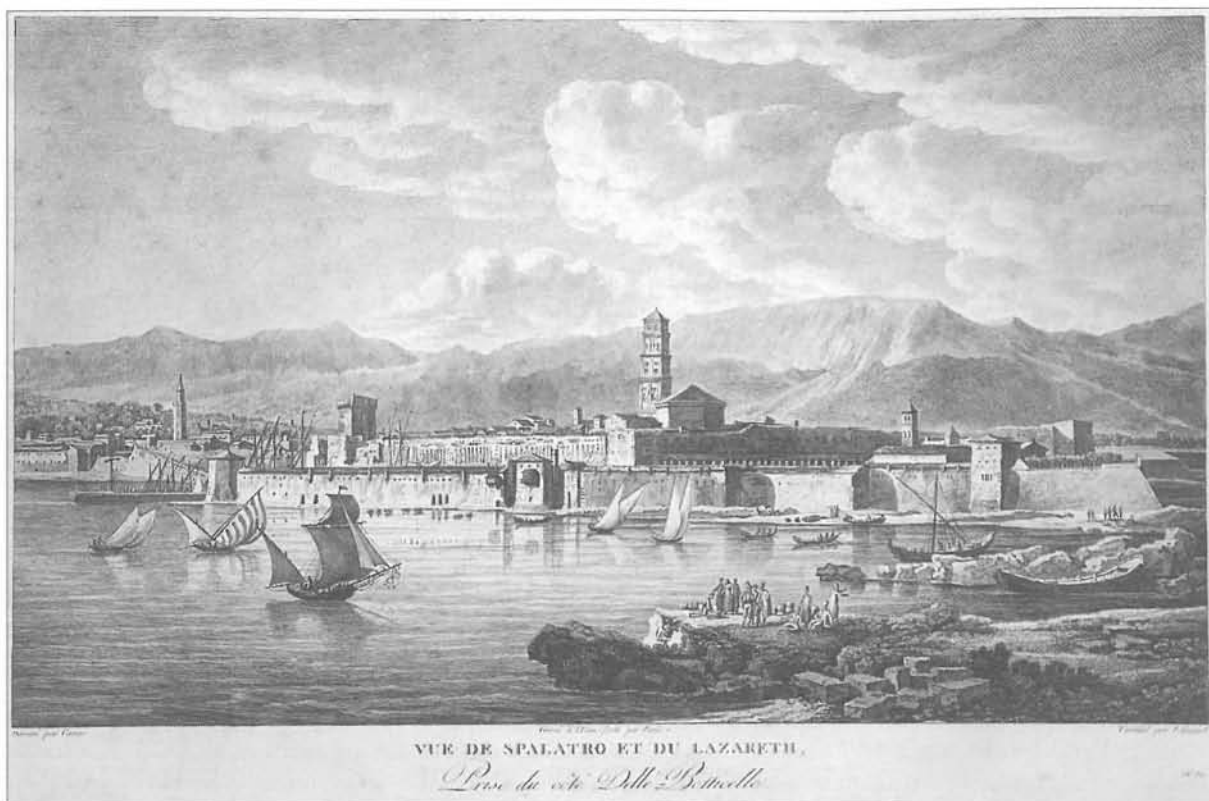
(1571–1573) so Turki ponovno ogrozili Split, vendar so Splitsčani odbili napad.⁹

Po koncu vojne se je vsaj od leta 1578 dalje začela trgovina med Benetkami in turško državo živahneje razvijati. Jud Daniel Rodrigez je beneški vladi predlagal naj Split postane center trgovine s turškimi deželami. V ta namen so začeli leta 1581 v Splitu graditi carinarnico in lazaret, ki pa zaradi nasprotovanja Rodrigezovih nasprotnikov (zlasti meščanov) nista bila zgrajena. Tudi "splitska skala"¹⁰ je naletela na nasprotovanje tako meščanov,¹¹ kot tudi sosednjih turških uradnikov (npr. neretljanskega emina, saj bi z dvigom Splita propadlo njegovo pretovorišče na Neretvi). Splitska skala, ki je bila zgrajena šele deset let kasneje (1592), je postala pomembno posredniško središče med morjem (Benetke) in kopnim (trgovci so prihajali iz celotnega turškega cesarstva, pa celo iz Perzije in

⁹ Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 64–75.

¹⁰ Luka, pretovorišče.

¹¹ Splitski meščani niso imeli dovolj denarja (in tudi ne znanja), da bi se z Benečani, Judi in Turki lahko enakopravno vključili v posredniško trgovino, zato so izgradnji skale tudi zavzeto nasprotovali.

Veduta Splita z mestnim obzidjem in lazaretom (Lavallée, J: Voyage Pittoresque et historique de L'Istria et de la Dalmatie, s.p., Tav. 34).

Indije). Istega leta je bila v mestu poleg lazareta¹² ustanovljena tudi prva banka.¹³

Turška meja, ki je bila le dve milj oddaljena od Splita, je bila vseskozi nemirna. Kljub miru izven mestnega obzidja ni bil varen nihče, saj so turški *sandžaki* svojim podanikom dopuščali ropanje po beneškem teritoriju. Mesto je bilo slabo utrjeno, maloštevilna vojska pa tudi ni razpolagala s topništvom. Leta 1586 naj bi v mestu bili le dve četi pešakov (italijanska z 38 vojaki in poljiška s 24 vojaki), tri čete konjenikov (dve albanski in ena hrvaška s skupno 30 konjeniki) in en sam (poklicni) topničar. Mesto je z zaledjem imelo 3.500 ljudi, od tega jih je bilo 800 sposobnih za nošenje orožja. Na področju splitske Kaštele je bilo še 600 ljudi (150 sposobnih za orožje), na Šolti in Čiovu pa 900 (200 sposobnih za orožje). Kljub relativno velikemu številu za orožje sposobnih moških, je bila dejanska moč

"vojske" majhna, saj so bili oboroženi le s kopji in ročnim orožjem ter nedisciplinirani. Splitski knez je beneški vladi predlagal, naj iz njih ustanovi četo (černido) strelcev (*arhibugieri*), do česar pa ni prišlo. Leta 1594 je bilo v mestu le 500 sabelj in 20 pušk.¹⁴ Splitčani so s pomočjo Uskokov in Poljičanov leta 1596 za krajši čas zavzeli Klis, ki pa je še istega leta prišel pod Turke.

V takšnem političnem ozračju je bila ustanovljena splitska bratovščina topničarjev. Številne bratovščine (na začetku 16. stoletja naj bi jih v mestu delovalo 18) so v mestu imele pomembno vlogo.

Statut splitske bratovščine topničarjev sv. Barbare 1582–1788

Statut bratovščine topničarjev sv. Barbare hranijo v Državnem arhivu v Zadru (v nadaljevanju DAZD) pod signaturo 120/a.¹⁵ Je zbirka prepisov listin o ustanovitvi omenjene bratovščine ter pravil, uredb in poročil o njenem delovanju, ki so nastale

¹² Leta 1597 je bil zgrajen nov lazaret. Na prvem nadstropju je imel 24 prostranih sob, prav toliko prostorov pa je bilo v pritličju namenjenih skladiščem. V sklopu stavbe je bila tudi konjušnica in prostrane sobe za trgovce in njihovo robo (Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 138).

¹³ Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 79–87.

¹⁴ Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 98–99.

¹⁵ DAZD 335, Bratovštine u Dalmaciji 1406–1866, serija 26, a.e. 120/a, Split, Scuola de' Bombardieri 1582–1788.

od njene ustanovitve leta 1582 do leta 1788. Prepisi listin so zbrani v kodeksu.¹⁶

Kodikološki opis statuta bratovščine topničarjev

Statut bratovščine sv. Barbare je torej pergamentna rokopisna knjiga, ki je vezana v usnje z dvema kovinskima (srebrnima) lepo okrašenima zapirali. Velikost kodeksa je 20,5 x 28 cm, listi knjižnega bloka pa merijo 20 x 26,6 cm. Knjižni blok sestavlja 7 pergamentnih snopičev s po tremi oz.

Podoba beneškega leva z odprto knjigo iz statuta bratovščine sv. Barbare (DAZD 335, 120/a).

štirimi enkrat prepognjenimi listi (*bifoliji*),¹⁷ ki so na liniji prepogiba med seboj povezani (sešiti) s sukancem. Pergamentni blok od usnjene platnice ločita dva papirnata lista.¹⁸ Prvi trije listi (foliji) so originalno nepaginirani (prvi je nepopisan, druga dva sta poslikana), od 4 folija dalje pa je knjiga originalno paginirana, pri čemer paginiranje začena s številko ena.

Popisanih je le prvih 35 listov (35v¹⁹ je nepopisan), popisani so še listi 36v, 37v in r,²⁰ ter 57r, kjer je indeks. Nepopisani listi so torej od folija 38 do 56 in nato od 58 do 61, nato za vezavo sledita še 2 nepopisana papirnata lista in trda platnica.

Kodeks krasita dve iluminaciji. Prva prikazuje beneškega leva z odprto knjigo in napisom *Pax tibi Marce evangelista meus*, druga pa sv. Barbaro, zaščitnico topničarjev.

Miniatura svete Barbare, zaščitnice bratovščine topničarjev (DAZD, 120/a).

¹⁶ Kljub različnim pojmovanjem ter razlagam pojma kodeks v svetovni bibliografski in arhivski terminologiji, v zadnjem času prevladuje razumevanje kodikologije kot vede o rokopisni knjigi. Medtem ko Marilena Maniaci pojmuje kodeks kot "knjigo, sestavljeno iz snopičev (zvežčičev) enkrat prepognjenih listov, ki so med seboj sešiti" (Maniaci M.: *Archeologia del manoscritto*, str. 72), pa Jakov Stipišič navaja, da je kodeks rokopisna knjiga, ki je po strukturi in obliki predhodnica tiskane knjige (Stipišič, J.: *Pomočne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, 22). Tudi v slovenski terminologiji ločimo kodekse in knjige, pri čemer pojem kodeks uporabljamo za rokopisne knjige (Zapis in podoba, str. 29).

¹⁷ En bifolij ima 4 strani, torej imajo pergamentni snopiči 6 oz. 8 strani.

¹⁸ Spojna lista, ki pergamentni knjižni blok povezujeta s platnicami.

¹⁹ *Verso* (zadaj, hrbtna stran).

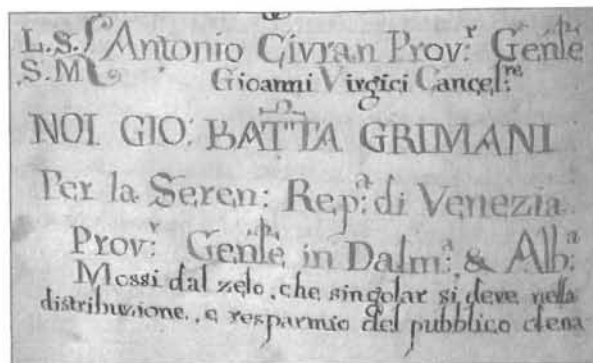
²⁰ *Recto* (prva stran).

Prepisovalci in zapisovalci kodeksa

V kodeksu je moč zaslediti več pisav. Prvi del knjige do folija 21v je napisal Bortolo Gelmini, javni splitski pisar²¹ (DAZD, 120/a, str. 1–22v in 57). Poleg njega so v kodeks zapisovali še pisarji Pietro Fallice, Demetrio Tano (str. 22), Antonio Fontana (str. 22v), arhivist Domenico Carazia (str. 23–25, omenjeni prepis je podpisal in pečatil splitski javni notar Vincenzo Michiuzzi), Francesco Piccoli, splitski sodni pisar (str. 25v–29v), tajniki Marco Antonio de Busenello (str. 29v–31r), Cristoforo Paulini (31r–34v), Francesco Falier in Johannes Caffuro (str. 37).

Zrcalo, pisava, jezik in okras kodeksa

Za kodekse je od pozne antike do poznega srednjega veka veljalo pravilo, da je besedilo knjižnega bloka pisano na urejenem zrcalu, torej s čimbolj enakim številom vrst na vseh folijih, z enakim medvrstičnim razmikom in ustaljeno širino robov. To v veliki meri velja tudi za prvi del kodeksa (do folija 21 v), ki ga je zapisal pisar Bortolo Gelmini. V tem delu statuta je moč zaslediti slepo zrcalo, in sicer: ob obeh pokončnih robovih so vidne sledi pikiranja, v vodoravni smeri pa vglobljene črte. Strani imajo po 28 medvrstičnih prostorov, ki jih je pisar na veliki večini strani skrbno popisal z besedilom. Medvrstične razmike je le izjemoma povečal in še to le v delu intitulacije in zaključnega protokola, kjer je navadno med spodnjim oz. zgornjim delom teksta (glavnega besedila) spuščena prazna vrstica, kar da kodeksu svečanejši videz. Oba dva omenjena dela posameznih prepisanih dokumentov sta izpisana z odtenki rdeče barve, pri čemer svečanejši videz dajejo še z majuskulnimi črkami izpisana imena izstaviteljev (navadno generalnih providurjev). Praviloma so z drugačno barvo (pojavljajo se npr. odtenki rdeče, modre, zelene, rumene, vijoličaste, oranžne barve) izpisane tudi skoraj vse velike začetnice besed znotraj teksta, ki je pisan s črno tinto. Da gre za prepise dokumentov opozarjajo tudi kratice L.S.S.M. (*Locus signi Sancti Marci*), s katerimi je označeno mesto pečata.

Na prepisu označeno mesto pečata in z majuskulnimi črkami izpisana invokacija novega dokumenta (DAZD 335, 120/a, str. 9v).

V drugem delu statuta, ki so ga pisali drugi pisarji, se povsod pojavlja mokro zrcalo (črte so izrisane s tinto), pri čemer je zrcalo ponekod povsem izdelano, drugod pa le delno (npr. izrisani sta pokončni črti, ki določata oba robova). Od pisarja do pisarja se razlikujejo tudi medvrstične razdalje (včasih so manjše, drugič večje). V tem delu kodeksa so ohranjeni tudi nekateri voščeni pečati, pri prepisih dokumentov pa je (poleg zapisa kopija) navadno naveden urad, kjer hranijo originalni dokument.

Statut je skoraj v celoti pisan v italijanščini (v lokalnem, beneškem narečju), mestoma pa se pojavlja tudi latinščina. Ker je bil kodeks pisan v relativno kratkem časovnem obdobju (med letoma 1741 in 1788) se pisave med seboj razlikujejo le zaradi različnih "rok" pisanja, kot tip pisave pa se pojavlja kurzivna *cancelleresca*.

Besedilo je večinoma pisano celostransko. V prvem delu so ponekod nekoliko v desno zamaknjene začetne vrstice odstavkov, v drugem delu pa so odvisno od pisarja včasih v levo zamaknjene bodisi inicialke, lahko pa tudi deli ali cele začetne besede poglavja. Delitev besede je praviloma na koncu deljene besede naznačena z enčajem (ponekod tudi s črtico, pomišljajem) v isti vrstici. Raba velikih začetnic je v skladu z ustaljeno rabo tedanjega časa. Poleg običajne rabe (osebna in krajevna imena, začetki stavkov) so z veliko začetnico pisani tudi plemiški naslovi, uradne funkcije, imena magistratur, vljudnostne intitulacije, sedeži oblasti in podobno.

Vsebinska statuta bratovščine topničarjev

Knjiga bratovščine topničarjev začenja s terminacijo Gierolima Contarinija iz leta 1582 o ustanovitvi bratovščine.

Gierolimo Contarini, generalni providur za

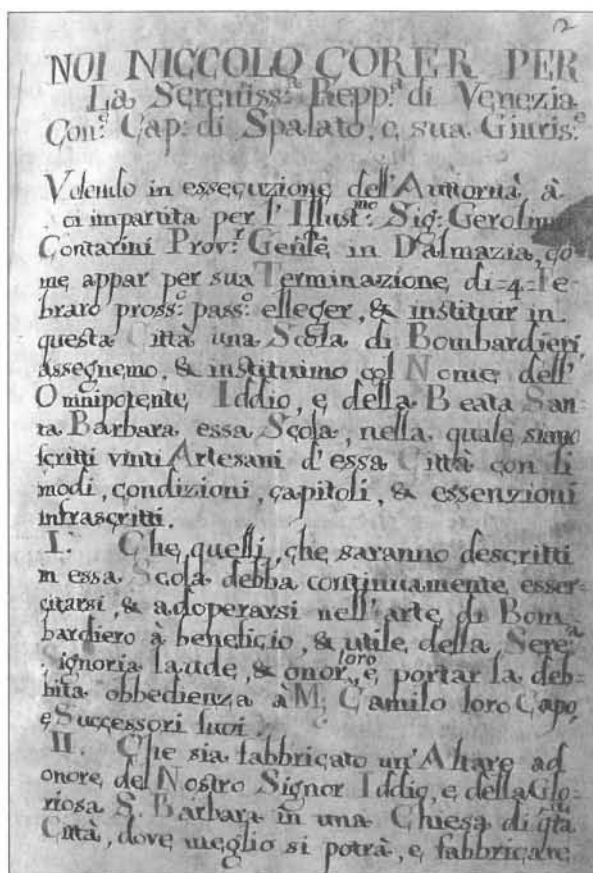
²¹ Veren prepis je naredil na osnovi stare bratovščinske *mariogole* sv. Barbare in originalnih terminacij (ki se nanašajo na omenjeno bratovščino; DAZD 335, 120/a, str. 22 v). Morda sta njegovi tudi iluminaciji na začetku kodeksa.

Dalmacijo, je ob obisku Splita 4. 2. 1582 ugotovil, da se v mestu nahajata le 2 topničarja (*doi soli bombardieri*) pa čeprav bi mesto zaradi bližine Turkov (*circondata d'ogni banda di Turchi*) potrebovalo močno obrambo. Providur poudarja, da bi morali na teritoriju vzpostaviti sistem utrdb s topništvo, ki bi branilo celotno območje. Splitskemu knezu kapitanu (*Conte Capitano di Spalato*) Niccolòju Correrju je naročil, naj v mestu ustanovi bratovščino topničarjev (... *una Scuola de' Bombardieri in questa Città* ...), tako kot je v vsakem izmed mest v provinci, s po 15 ali 20 člani (*Scolari*), ki bi jih lahko uporabljali (za obrambo) tako na kopnem kot na morju (*servizio ... o in Terra, o in Mare* ...). V bratovščini naj bo vpisanih do 20 poklicnih topničarjev (*una Scuola di Bombardieri, nella quale siano descritti fino numero vinti Scolari della Città Artesani*). Grof kapitan naj v ta namen izda odloke, ki se mu zdijo primerni. Letno lahko porabi 6 dukatov iz mestne blagajne (*Denari della Fiscal di questa Città*) za nakup smodnika (*polvere*), ki ga bo rabil za urjenje topničarjev in za tekmovanja (*turnirje; palio*) ter naj določi poveljnika (*capo*). Glede na izkušnje Camila di Cavalierija, enega izmed obeh topničarjev, naj ta poveljuje omenjeni bratovščini.²²

Na osnovi Contarinijeve terminacije je Niccolò Correr, splitski knez kapitan že 6. 2. 1582 izdal odlok o ustanovitvi bratovščine, ki naj ima vpisanih 20 članov (*vinti Artesani d'essa Città*) ter prve člene nekakšnega (bratovščinskega) statuta (*capitoli della Scuola*), in sicer: vsi, ki se bodo vpisali v bratovščino, se morajo stalno urediti in izpopolnjevati v topničarskih veščinah (*nell'arte di bombardiero*) pod poveljstvom m. Camila (njihovega prvega poveljnika) in njegovih naslednikov.²³

V eni izmed mestnih cerkva²⁴ naj postavijo oltar, ki bo posvečen bogu in sv. Barbari (člen 2).

Knez kapitan naj vsako leto na stroške mestne blagajne organizira 4 tekmovanja (*Moschetto di zogo o altro come parera a sua Mag. Quattro pezzi, overo Palji*), in sicer: za božič, veliko noč, za dan sv. Marka²⁵ in sv. Lovrenca²⁶ vsakokrat v vrednosti 1 cekina ali 2 tekmovanji, prvo v vrednosti 5 lir in 4 solidov ter drugo v vrednosti 4 lir in 2 solidov (člen 3). Knez kapitan naj da topničarjem (brez njihovih stroškov) dovolj smodnika tudi za urjenje pred tekmovanji (člen 4).

Odlok Niccolòja Correrja, splitskega kneza kapitana, o ustanovitvi bratovščine svete Barbare (DAZD 335, 120/a, str. 2).

Kapitanov pisar (*canceliere*) naj ima pri sebi zvezek, v katerega bo vpisoval imena, priimke in vse drugo o članih bratovščine (topničarjev), enako knjigo naj ima tudi gastald oz. *massaro*. Za vpis člana v knjigo naj pisar dobi 6 solidov, za izpis ob razorožitvi (*in caso della rillasianza della licenza dell'arme*) pa 2 solida (člen 5). Vsak član, ki se bo želel vpisati v bratovščino, naj plača vpisnino 6 lir in 4 solidov malih denarjev in nato po 1 solid mesečno za članarino (*luminaria*²⁷). Ob vstopu v bratovščino naj pristopnikom v prisotnosti poveljnika preberejo omenjene člene, da se novi člani kasneje ne bi pritoževali zaradi morebitne neobveščenosti (člen 6). Tako kot člani drugih bratovščin topničarjev v Republiki, so vsi člani bratovščine razdolženi vseh osebnih dajatev v denarju in delu (*d'ogni angaria personale*) in lahko svobodno nosijo

²² DAZD 335, 120/a, str. 1.

²³ DAZD 335, 120/a, člen 1; v nadaljevanju člen 1.

²⁴ Bratovščina je imela svoj oltar v cerkvi sv. Barbare na trgu sv. Dujma (Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 372).

²⁵ 25. april.

²⁶ 10. avgust.

²⁷ Mesečni (lahko tudi tedenski) prispevek, ki so ga člani bratovščine plačevali za osvetljevanje bratovščinskega oltarja oz. cerkve (Boerio, G.: *Dizionario del dialetto veneziano*, str. 377).

orožje tako v mestu kot na njegovem teritoriju ter v vseh krajih Beneške republike razen v Benetkah (člen 7). V omenjeno bratovščino ne sme biti vpisan noben tujec ali popotnik (*viandante ne altro*), ki ne bo imel prebivališča v mestu, prav tako pa brez dovoljenja kneza ne more biti vanjo vpisan nihče drug (člen 8).

Vsak član bratovščine je ob prejemu običajnega plačila na zahtevo Republike dolžan iti služiti v kateri koli kraj mu bo ukazano, sicer bo za 2 leti izgnan iz Splita in teritorija ter bo moral omenjeni bratovščini plačati kazen 10 dukatov (člen 9). Na zahtevo poveljnika se morajo vsi v mestu prisotni člani bratovščine vsakič pod kaznijo 1 lire malih denarjev udeležiti urjenja (*nel imparar l'Arte d'Artegliaria*) in vseh preizkusov svojega poklica (člen 10). Vsi vpisani (člani) morajo imeti arkebuzo in čelado, da se lahko urijo na zahtevo poveljnika, sicer naj vsakič plačajo kazen 10 lir malih denarjev (*lire 10 de piccoli*, člen 11). V času tekmovanja (*mostre de palij*) naj se noben član bratovščine ne sporeče z nikomer, sicer naj bratovščini plača 3 lire malih denarjev (člen 12). Kdor bi bil zaradi česar koli kaznovan, se pod kaznijo 3 lir malih denarjev ne sme udeležiti tekmovanja, dokler ne plača kazni (člen 13).

Ob smrti člana bratovščine, ga morajo drugi bratje pod kaznijo 2 lir "obdelanega voska" (*pena di lire doi i cera lavorata*) spremljati k pogrebu, poleg tega morajo v sprevedu v rokah imeti svečo v vrednosti 1 solida in dva brata naj neseta 2 *bakelji* (*due torzi*).²⁸ ki naj tehtata 1 liro, ostanke sveč in *bakelj* pa naj porabijo pri maši v cerkvi. Stroške za omenjene sveče naj pokrijejo iz zapuščine umrlega, če pa ta ni imel dovolj denarja, pa iz sredstev bratovščine (člen 14). Če bi kateri izmed članov bratovščine umrl izven mesta, so ga člani bratovščine dolžni iti iskat pod pogojem, da je bila pot varna (če ima umrli lastne prihodke, sicer pa na bratovščinske stroške) v oddaljenosti od mesta po morju do 30 milj in do 15 milj po kopnem pod kaznijo 3 lir malih denarjev (člen 15). Člani bratovščine so pod kaznijo 4 solidov dolžni spremljati h pogrebu tudi družinske člane sobrata (člen 16).

Vsako leto naj bodo na dan sv. Barbare²⁹ izvoljeni blagajnik (*massaro*), sodnik (*judice*), ki sestavljajo predsedstvo *banke*³⁰ (*presidenti alla Banca*) in

gastald. Ta mora, če ne bi hotel opravljati funkcije, plačati 9 lir malih denarjev kazni, nato pa naj izvolijo novega. Novoizvoljen gastald mora v treh dneh po izvolitvi dati polog 20 dukatov, da bo dobro upravljal z bratovščinskim premoženjem. Izdelati mora *mariegolo*,³¹ v katero naj vpišejo vse brate ter vse omenjene (in kasneje sprejete) člene in dokumente, ki se nanašajo na bratovščino (... *una piezaria di Ducati vinti di ben amministrar li beni di essa Scola, e che debba far una Matricola, nella qual siano descritti tutti li nomi, tutti li Capitoli presenti et altri che s'otteniranno, tutte le Terminazioni, Ducali che saranno in questa materia, tutte le Sentenzie* ...). Gastald in blagajnik morata imeti ločene račune, gastald ne more porabiti nobenega denarja brez blagajnikovega privoljenja in naslednje leto naj bodo namesto njih izvoljeni drugi trije njihovi nasledniki. Če bo med opravljanjem funkcije kateri izmed njih umrl, naj za preostali čas izvolijo novega naslednika (člen 17).

Poveljnik (*capo*) in sindik morata konec leta pregledati račune, ki sta jih vodila gastald in blagajnik, in če najdeta nepravilnosti, naj ju pod kaznijo 10 lir (vsakič) prijavita knezu; polovico vrednosti kazni naj dobi prijavitelj, ki naj ostane tajen, polovico pa bratovščina (člen 18). Gastald in blagajnik sta bila na zahtevo kneza vsakič dolžna zbrati vse člane bratovščine oz. del, če pa se član ni odzval ukazu, je moral biti za neposlušnost kaznovan s 5 lirami malih denarjev, ki naj jih dobi bratovščina (člen 19). Po ustanovitvi nove bratovščine naj vsako leto na dan sv. Barbare izberejo novo vodstvo bratovščine (*banco*), in na bratovščinske stroške naj dajo pri svojem oltarju peti mašo, ki se jo morajo (razen bolnih) udeležiti vsi člani bratovščine pod kaznijo 3 lir malih denarjev (člen 20). Vsako prvo nedeljo v mesecu naj data gastald in blagajnik pod kaznijo 12 malih lir brati mašo pri (bratovščinskem) oltarju za duše vseh bratov, ki se jo morajo udeležiti vsi, sicer naj vsakič plačajo 12 solidov kazni (člen 21).

Vsakič, ko se bo zbral bratovščinski kapitelj za izvolitev vodstva bratovščine, sta gastald in blagajnik pod kaznijo 10 lir malih denarjev dolžna vsem prisotnim prebrati vse člene *mariegole* (člen 22). Na kapitlju ne smejo brez privoljenja vsaj 15 članov bratovščine dovoliti porabe več kot treh lir, sicer naj plačajo 25 lir kazni (prijavitelj naj bi dobil denar

²⁸ Štiri velike sveče povezane med seboj, ki so jih nosili v pogrebnih sprevedih (Rosamani, E.: *Vocabolario giugliano*, str. 1167).

²⁹ 4. decembra.

³⁰ Uprava bratovščine se je imenovala banka. Grga Novak pravi, da so bili sprva na čelu splitskih bratovščin dva župana in dva gastald, kasneje pa en župan, dva sodnika in

dva prukuratorja. Gastaldi niso sestavljali *banke*, temveč so bili nekakšni pomočniki župana (Novak, G.: *Povijest Splita*, str. 375).

³¹ *Mariégola* (tudi *madreregola* oz. *matricola*), knjiga, v katero so bili vpisani zakoni, ki so se nanašali na bratovščino ali korporacijo (cch; Rosamani, E.: *Vocabolario giugliano*, str. 594) in jo je moč enačiti s pojmom statut.

od plačila kazni), vsi tako sprejeti sklepi pa bodo razveljavljeni (člen 23). Kdor ne bo prišel na bratovščinski kapitelj naj vsakič plača 5 solidov (člen 24). Ko bo sklican kapitelj in bo zasedala *banca*, nima nihče pravice govoriti brez njenega dovoljenja pod kaznijo 4 solidov (člen 25). Poklicni topničarji (*salariati*) morajo biti brez dodatnega plačila vpisani v prej omenjene knjige in *matricolo* (člen 26). Člani bratovščine po vpisu v knjige ne morejo biti kaznovani in izpisani (*depenati, ne cassi*) brez dovoljenja kneza pod kaznijo 50 malih lir. Polovico vrednosti kazni dobi prijavitelj, polovico pa bratovščina (člen 27).

Dokumentu o ustanovitvi bratovščine nato sledijo terminacije posameznih providurjev o delovanju in ureditvi bratovščine. Tako je Andreja Gabriel, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo 14. 8. 1605 izdal dokument, s katerim je na osnovi terminacije iz 12. 11. 1604 potrdil, da je v bratovščino vpisanih 40 članov, 4 tekmovanjem pa je dodal še 2, skupaj jih je bilo torej 6. Tekmovanja naj bi bila vsaka dva meseca (prvo nedeljo v mesecu), stroške pa naj bi krila mestna blagajna (str. 6v).

Antonio Barbaro, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo, Zaliv ter tri otoke na Levantu, je 7. 5. 1621 odločil, naj davčna blagajna zaradi povečanja števila topništva (širitev mesta in s tem povečane potrebe po topništvu) odobri splitskim topničarjem letno 12 tekmovanj, z dolžnostjo, da streljajo vsako prvo nedeljo v mesecu (str. 7).

Francesco Molin, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo, je v terminaciji z dne 21. 2. 1624 na osnovi odlokov senata z dne 24. 8. 1619 in 29. 4. 1623 ter dukala z dne 12. 1. 1624 zahteval nekaj sprememb v bratovščini topničarjev, in sicer: nesposobne naj odslovijo, število topničarjev lahko naraste do 40; nihče ne sme brez posebnega dovoljenja nositi orožja; člani bratovščine pa bodo imeli posebna dovoljenja (*patenti*), na osnovi katerih bodo smeli orožje nositi v vseh mestih in krajih Beneške republike; če bo kdo pred 21 leti (polnoletnost) postal član bratovščine, ga ne bodo smeli poslati izven mesta; člani bratovščine prvo leto po vpisu v bratovščino niso smeli opravljati nobene zadolžitve izven mesta, temveč so se morali urediti; poslani izven ozemlja (tako na kopno kot na morje) so morali prejemati mesečno 8 dukatov; za tekmovanja jim bodo smodnik dali na javne stroške; kdor bo v enem letu na rednem urjenju trikrat prvi, naj dobi za oskrbo doživljenjsko vsak mesec dukat in če bo kasneje ponovno najboljši, naj se mu dohodek poveča še za pol dukata in tako vse do vrednosti 12 dukatov letno; pri izboru poveljnika voda naj imajo prednost tisti z dukatom oz. dukatom in pol me-

sečno; kdor naj bi zaradi starosti ali invalidnosti užival enak privilegij mu ga mora potrditi providur in njegovi nasledniki; po uredbi Sveta X. z dne 18. 7. 1571 za poveljnika (mestnih topničarjev) ni mogel biti izbran, kdor ni služil 2 leti na galeji ter ni bil vsaj 5 let poveljnik voda, opraviti je moral preizkus in dobiti potrdilo kneza kapitana; topničarji lahko vse življenjske potrebščine (vino, žita in ostale stvari) brez davka prinesejo v mesto (str. 7v–9).

Terminacijo je 6. 5. 1632 izdal tudi Antonio Civran, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo, s katero je topničarjem povečal nagrade. Ker niso prejeli drugih nagrad kot ob strelskih tekmovanjih, jim jih je z 9 lir mesečno povečal na 15 lir, in sicer: prvi (zmagovalec) naj dobi 9 lir, drugi pa 6 lir. Omenjeni denar naj ima knez kapitan pripravljen že vnaprej, ob objavi rezultatov pa naj bo izroččen zmagovalcem (str. 9–9v).

Giovanni Battista Grimani, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo je potrdil Molinovo terminacijo z dne 21. 2. 1624 in jim z novo terminacijo datirano 1. 5. 1642 uredil plačo. Topničarji bodo za opravljanje dnevne in nočne službe v mestu in lazareti dobivali po 8 solidov, če bodo na območju teritorija, gradovih, fregatah ali ladjah po 1 liro, če pa bodo izven teritorija (bodisi na kopnem ali morju) pa mesečno po 8 dukatov. Ker sta v Splitu dva namestnika poveljnika (*sottocapo*), se morata tedensko izmenjavati na gradu in biti stalno pripravljena (str. 9v–11). Andrea Vendramin, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo ter izredna providurja za Dalmacijo Lunardo Foscolo in Nicolò Dolfin so topničarjem s terminacijo 14. 9. 1645 povečali plačo na 20 solidov, medtem ko je plača 8 dukatov za opravljanje službe izven teritorija ostala enaka (str. 11–11v).

Francesco Erizzo, generalni providur za morje (*Proveditore Generale da Mar*) in hkrati s funkcijo generalnega kapitana, je 28. 7. 1652 poročal iz Kotorja, da je namesto 60 topničarjev, ki naj bi bili v mestu (Splitu) po starem običaju tam le 7 topničarjev in 10 (verjetno) pripravnikov (*scolari*) in ker ti ne morejo opravljati s celotno artilerijo, je potrebno čimprej zagotoviti celotno število topničarjev ter vsem zagotoviti njihove privilegije (str. 11v–12).

31. 5. 1660 jim je bilo po pregledu dveh terminacij z dne 21. 2. 1624 in 28. 7. 1652 potrjeno, da topničarji ne rabijo plačevati davka in nobenih drugih obveznosti, razen, če bi kateri izmed njih imel lastno premoženje, od katerega pa mora plačevati desetino (str. 12v). Enak privilegij (ki je bil vpisan v njihov statut) jim je 23. 9. 1662 potrdil tudi Girolamo Contarini, generalni providur za

Dalmacijo in Albanijo, in sicer: skupaj z družinskimi člani so bili oproščeni vseh dajatev, ter vseh drugih obveznosti razen tistih, ki se nanašajo na njihovo službo (str. 12v–13). V kodeksu je narejena tudi kopija originala iz pretorskega urada z dne 28. 4. 1674, v katerem jim je bil potrjen star privilegij (str. 13v).

Pietro Civran, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo, je v terminaciji 28. 4. 1674 zapisal, da je povsod padla izurjenost topničarjev (*scolari bombardieri*), le-ti pa so sicer zelo pomembni za varnost meja. Ker se je povsod zmanjšalo število čet (*compagnie*), "pomešale so se dolžnosti in ker je vse polno nesposobnih in neizurjenih", je zahteval, da se stanje uredi (od poveljnikov navzdol). Dokler ne dosežejo višje stopnje izurjenosti, naj se vsako nedeljo urijo, vsako prvo nedeljo v mesecu pa naj tekmujejo v streljanju. Smodnik in strelivo naj dobivajo na javne stroške (str. 14–14v). Senat je z dukulom 10. 8. 1669 določil, naj bodo topničarji s province strokovno usposobljeni in vedno pripravljene na opravljanje službe. Za vaje in tekmovanja naj dobijo dovolj streliva z javnih sredstev. Antonio Priuli, generalni providur in izredni providur za Split je omenjeno poročilo napisal 16. 9. 1669 na galeji v Korčuli (str. 14v–15).

Pietro Valier, izredni generalni providur za Dalmacijo in Albanijo, je 4. 5. 1685 tako kot Pietro Civran leta 1674 določil, da morata trdnjavo Gripe ponoči stražiti 2 topničarja in en poveljnik. Prav tako pa morajo topničarji, ki bodo opravljali javno službo dobiti vsak po 1 liro (podnevi in ponoči), ponoči pa 10 solidov za vsakega izmed topničarjev in poveljnika. Ker je bilo včasih tudi do 28 topničarjev, ki so varovali trdnjavo, jim je potrebno službo (stražo) plačati (str. 15–15v).

Marin Zane, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo je 8. 7. 1704 v terminaciji zapisal, da jim primanjkuje usposobljenih poveljnikov (*capi*) in da je tudi četa (*compagnia*) manjša od 50 mož. Zaradi potreb, naj se število topničarjev (zlasti v Splitu) poveča na 60, in ti naj se stalno urijo. Naredijo naj nov spisek čete, ki ima 8 poveljnikov in 60 topničarjev (*capi bombardieri e scolari*), ter 24 priključenih (imenovani *zonta* ali *riserva*). Vsake tri mesece naj knez kapitan pregleda spisek in ugotovi, ali je prišlo do sprememb (vsako spremembo pa mora knez potrditi). Če kateri izmed poveljnikov rabi dopust oz. preneha službovati, naj ga nadomesti nekdo izmed topničarjev. Za popolnitev čete (če kdo napreduje, ali če umre kateri izmed topničarjev) naj bodo (manjkajoči) nadomeščeni z najsposobnejšimi iz rezerve, tako da ima četa topničarjev vedno 60 članov. Trikrat mesečno naj streljajo s puškami (*fal-*

conetti) v tarčo in s topovi, iz javnega denarja pa naj dobijo strelivo. Potrjeni so jim bili tudi vsi stari privilegiji (str. 15v–17v).

Marin Zane, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo je v terminaciji 24. 8. 1704 natančneje zapisal pravice topničarjev. Ker so ti očitno izkoriščali svoj privilegij, je bilo ponovno določeno: če dajo topničarji in poveljniki zase in za svoje hiše (družine) mleti žito, naj ne plačajo davkov razen običajnih dajatev lastniku mlina; če za svoje potrebe kupijo tovor lesa, ne plačajo davka, prav tako pa so bili izvzeti davka tudi za nakup drugih življenjskih potrebščin, vina in stvari, ki jih rabijo. Zakupniki davkov in izterjevalci jih ne smejo motiti pri nakupu zgoraj omenjenih stvari za lastno uporabo, vendar pa v njihovem imenu ne sme biti kupljena nobena stvar za druge (ljudi) in prav tako ne smejo z njo tihotapiti ali trgovati (str. 17v–19).

Marin Antonio Cavali, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo v terminaciji 25. 10. 1739 ugotavlja, da so prejšnji providurji že izdali številne terminacije, ki so urejale delovanje topničarjev, vendar so slednji našli veliko načinov, kako jih kršiti. Najhujša kršitev le-teh je bila, da so topničarji napredovali brez preizkusov znanja, zato naj v bodoče ob upokojitvi ali smrti (bodisi poveljnika ali topničarja) postavijo na izpraznjeno mesto dobrega, izkušenega moža in vsaka menjava naj bo dobro premišljena in utemeljena. V bodoče naj za vsa napredovanja vnaprej pripravijo preizkuse kot je to bilo včasih ter naj upoštevajo starost in izkušnje kandidata. Vse spremembe naj skrbno zabeležijo v (bratovščinskih) dokumentih (str. 19–20v). Njegovo terminacijo so potrdili z dukulom 2. 1. 1740 (1739 m.v.) doža Alojsija Pisanija, ki je potrjeval pravila napredovanja.

Marin Antonio Cavali, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo je 25. 7. 1741 ugotovil, da je prišlo do spora med županom in sodniki (*zuppano e giudici*) bratovščine sv. Barbare ter poveljniki in oficirji (*capi e ufficiali*) čete topničarjev glede položaja v cerkvi ob obredih. Knez kapetan Pasqualigo in providur Marin Antonio Cavali sta določila, naj ob obeh straneh oltarja namestijo klopi, na katerih naj sedijo vodje bratovščine in topničarjev. Na desni strani so bile klopi namenjene vojaškemu predstavnikom (glavni poveljnik z oficirji), na levi pa bratovščinskim (župan in prokuratorji bratovščine). Določilo naj zabeležijo v statut, pri vseh drugih stvareh pa naj se držijo določil, ki so že zabeležena v statutu (str. 21–21v).

Novo prepisani statut so 6. 6. 1757 potrdili trije providurji za topništvo (*Proveditori all' Artiglieria*), in sicer: Marco [?], Sebastian Justinian in Anzolo

Marcello (str. 22). Prepisu bratovščinskega statuta od strani 22v sledijo drugi dopisi. Prvi, datiran 26. 8. 1754, govori o sprejetju 12 diverzantov (*guastatori*) med topničarje in določa njihov vpis v register. Dopis je poslal Girolamo Duodo, providur magistrata za topništvo (*Magistrato all'Artiglieria*). 12. 1. 1752 je bila sprejeta odločitev o sprejetju 12 diverzantov v četo splitskih topničarjev, kar je bilo potrjeno tudi v določilu 11. 5. 1753, ki sta ga potrdila Constantin Sauorgian in Girolamo Duodo, na osnovi tega pa je bil tudi izdan dokument iz 26. 8. 1754, ki ga je poslal Girolamo Duodo (str. 22v).

Kljub pravno urejenim razmeram (v terminacijah 1. 4. 1727 in 25. 10. 1739) je bilo med topničarji opaziti veliko nepravilnosti in zlorab. Za osnovo urejanja razmer so vzeli zadarsko četo (štela je 150 topničarjev) in določila prenesli na bratovščine vseh mest v provinci. Sklenjeno je bilo, naj ob vpisu novih članov (topničarjev) izbirajo med najbolj aktivnimi in fizično močnimi obrtniki in trgovci, niso pa smeli biti sprejeti kmetje. Na osnovi določil prejšnjih terminacij jim je bilo dovoljeno nošenje orožja,³² izvzeti so bili plačil vseh davkov za stvari, ki so jih potrebovali za družino, v svojih hišah pa jim ni bilo potrebno gostiti javnih oseb. Upokojitev jim je bila dovoljena na osnovi prejšnjih terminacij, za popolnitev čete pa so morali izbirati med najsposobnejšimi člani topničarjev. Stalno so morali preverjati njihovo izurjenost in sproti odpravljati pomanjkljivosti. Glede na velikost čete je bilo določeno število oficirjev. Četo je vodil poveljnik (*capo maggiore*), pomagali so mu poročnik (*tenente*) s praporščakom (zastavnik, *alfiere*) in nižji oficirji. Na vsakih 100 topničarjev so bili postavljeni še dva podnarednika (vodnik, *sergente*) in 4 desetarji (*caporale*). Preveriti so morali izurjenost in znanje celotnega oficirskega kadra, vsi pa so morali biti vpisani v seznam topničarjev, ker se je dogajalo, da so oficirske službe zasedali tudi ljudje, ki niso bili člani bratovščine. Brez pisnega dovoljenja kneza se noben član bratovščine topničarjev ni mogel oddaljiti od mesta, sicer je sledila kazen 1 dukata, ki jo je dobila bratovščina. Vsako drugo in četrto nedeljo v mesecu so se morali topničarji javiti poveljniku čete za nadaljnja navodila na kraj, ki je bil določen, sicer so plačali kazen 5 lir. Dve nedelji v mesecu se je morala četa zbrati in uriti (kot je bilo napisano v terminaciji 18. 2. 1646 in potrjeno v senatu 20. 8. 1648), strelivo pa so dobivali iz javnih sredstev. Določeno je bilo, da morajo imeti vaje celo leto, jih začeti pol ure po sončnem

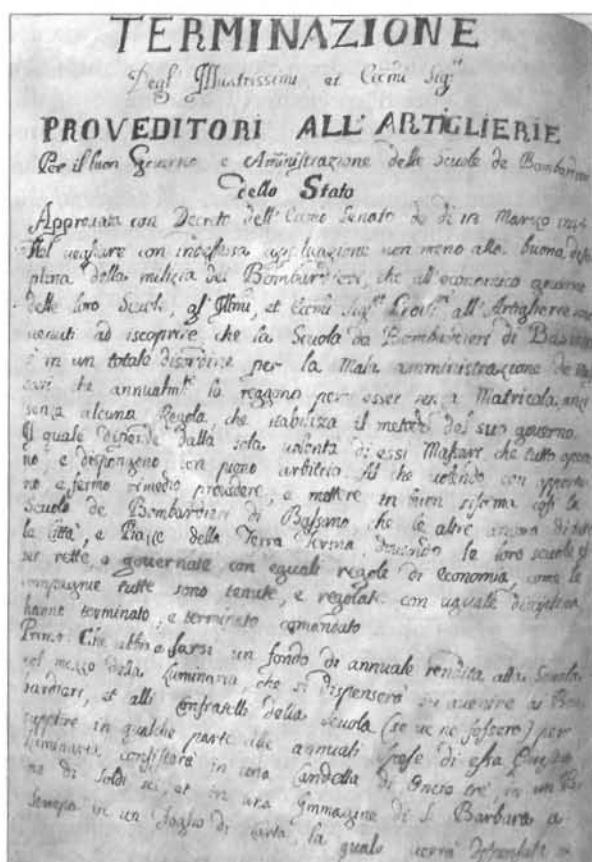
vzhodu, sicer naj topničarji plačajo kazen pol dukata, desetarji in vodniki po 1 dukat, poročnik in praporščak pa po 2 dukata. Kdor se ne bi udeležil pregleda, urjenja ali streljanja bi moral prinesiti opravičilo zdravnika z opisom bolezni, ki ga je moral potrditi tudi duhovnik, sicer le-to ni bilo veljavno. Vse dotedanje terminacije so morale biti zapisane in prebrane topničarjem, da se nihče ni mogel izgovarjati, da ni bil seznanjen z njimi. Vsak poveljnik je moral vsake 4 mesece izdelati poročilo o opravljenih aktivnostih čete in ga dati nadzorniku (*soprintendente*), ki ga je moral poslati magistratu v Benetke. Omenjeni sklep je bil poslan po vsej provinci, da so ga vpisali v statute vseh bratovščin topničarjev. Dokument je 29. 4. 1754 napisal providur Francisco [Grittiani] (str. 23–25).

Naslednja terminacija, ki je bila sprejeta 9. 3. 1745 in potrjena 13. 3. 1745, je nastala zaradi bratovščine topničarjev v Bassanu, ki je bila slabo organizirana in vodena ter ni imela niti statuta in niti spiska članov bratovščine. Ker je vse delo sloanelo na dobri volji blagajnikov, so providurji sklenili stvari urediti in sklepi naj bi veljali za beneško *Terra fermo* (zaledje Benetk). Sprejeli so sklepe o ureditvi letnih prihodkov bratovščine s članarino (*luminaria*) topničarjev in drugih članov bratovščine. *Luminarijo* so sestavljali sveča v vrednosti 3 unč, kruh v vrednosti 6 solidov in podobica sv. Barbare na papirju, ki naj bo za god svetnice (pro)dana vsakemu članu bratovščine za 2 liri in 5 solidov. Za člane predsedstva in oficirje naj bi *luminarija* znašala za svečo 1 liro, za podobo svetnice na pergamentu pa naj bi plačali 3 lire in 15 solidov. Ob vstopu v bratovščino naj posamezen član plača 4 lire, če pa kje plačujejo višjo vsoto, naj tudi novi člani plačajo le-to. Vsakemu članu bratovščine bo dana izkaznica (plačal pa naj bi jo 4 solide), ki bo na prvi strani imela podobo svetnice, vanjo pa naj zapisujejo vse vrste denarnih prispevkov. Kazen za manjkajoče topničarje pri rednih vajah in pri streljanju je znašala 1 liro in 11 solidov, ki naj jih ti vsakič plačajo v bratovščinsko blagajno. Ob streljanju naj postavijo zabojček za pobiranje miloščine, od katere naj tretjino dobi kdor skrbi za skrinjo (*cassellante*), dve tretjini pa bratovščina. *Nonzolo* (zakristan, mežnar) naj od bratov pobira tedensko po mestu ali trdnjavi miloščino. Skrinjico z miloščino naj odpirajo v prisotnosti blagajnika in sindika, vsoto pa naj zabeležijo v poseben zvezek. Od vseh branih maš naj duhovnik izda potrdilo o maši, ki naj jih hranijo v posebni mapi (zaradi kontrole porabljenega denarja). Vsi topničarji, ki bodo prejeli nagrade na tekmovanjih, naj bratovščini pustijo del denarja (po 4 solide na dukat), ki naj ga porabijo za maše. Za

³² V Splitu, Trogirju, Šibeniku in Zadru so sicer le nobili imeli pravico nošenja orožja (str. 23 v).

izredne potrebe ali spore pri obrambi bratovščine naj imajo posamezne bratovščine poseben fond, ki ga lahko porabijo le v te namene. Denar, ki ga bodo porabili za sodne spore naj odobrijo in zapišejo javni funkcionarji. Z denarjem, ki ga mora topničar vsakič ko gre streljati plačati naj plačajo pisarja, ki mora poskrbeti za tarče (*tavolazzi*). V posebne knjige naj duhovniki vpišejo vse prejete miloščine kot tudi ves drugi prejeti denar, v drug zvezek pa naj dnevno vpišejo število opravljenih maš. Prepovedano je bilo pisati na nevezane liste. Če bi bratovščine imele plačance (*salariati*), naj njihova imena ter prihodke in odhodke vpišejo v poseben zvezek. Vsako leto naj prvo avgustovsko nedeljo na novo izvolijo vse bratovščinske funkcionarje, ki naj s svojim delom začnejo s prvo nedeljo v oktobru, sicer naj (funkcionarji) plačajo kazen po 15 dukatov. Blagajnik in vodja bratovščine (*guardiano*) sta morala pod kaznijo 25 dukatov v 15 dneh po izvolitvi plačati zadovoljiv polog (za delovanje bratovščine), ki naj ga potrdi javni uslužbenec. Če kdo ni hotel sprejeti izvoljene funkcije blagajnika naj plača kazen 25 dukatov. Po opravljeni funkciji in dveletni kontumacijski dobi je bil posameznik lahko ponovno izvoljen na bratovščinsko funkcijo, kdor pa bi hotel za vedno biti razrešen izvolitve funkcije, je moral v posebno blagajno plačati 40 dukatov. Izvolitve funkcionarjev naj imajo najmanj enoletno kontumacijsko dobo. Izvolitev na višji funkciji je bila mogoča le po prej opravljeni nižji funkciji. Vzpostavijo naj abecedni seznam članov bratovščine (poseben zvezek – indeks), kamor naj vpisujejo vse njihove plačane obveznosti. Prav tako naj nastavijo dve knjigi; eno za vpisovanje prihodkov in stroškov (*Scoso e Speso*), drugo (*Ristretto di Cassa*) pa za vpisovanje vsega poslovanja, ki ga je opravljal blagajnik. V tretjo knjigo naj zabeležijo vse dopise, celoten postopek izvolitve funkcionarjev in delovne bratovščine. Ker je bilo veliko bratovščin brez statutov, je bilo s terminacijo določeno, naj le-te uredijo (nove) statute in vse druge dokumente za dobro delovanje bratovščin. Na bratovščinske stroške je bilo prepovedano kupovanje raznih daril in slik zavetnikov. Sklenjeno je bilo, naj sklepe terminacije tiskajo in razpošljejo vsem bratovščinam in te naj jih vpišejo v bratovščinske statute³³ (str. 25v–29).

Leta 26. 8. 1740 je bila izdana terminacija providurjev za artilerijo, ki so jo sestavili Angelo Mi-

Prepis terminacije, ki je bila izdana za bratovščino topničarjev v Bassanu in je veljala za celotno beneško ozemlje (DAZD 335, 120/a, str. 25v).

chiel, Barbaro Vincenzo Morozini in Bortolo Diedo, napisal pa jo je pisar Marco Antonio Busenello in je prav tako veljala za vse bratovščine topničarjev na celotnem beneškem ozemlju. Urejala je napredovanje oficirjev in upokojitve topničarjev. Terminacija opozarja na slabo vodene evidence in na osnovi terminacije iz 20. 7. 1648 določa za vsako napredovanje nujnost pisnega potrdila o tem. Dokument o napredovanju je moral podpisati knez kapetan, obvezno pa ga je bilo hraniti med bratovščinskimi dokumenti, sicer je bila zagrožena kazen 25 dukatov, napredovanje pa je bilo neveljavno. Enak postopek je bil potreben tudi ob upokojitvi, s tem da je dokument moral podpisati providur magistrata za artilerijo (str. 29v–31).

14. 7. 1780 je Alvise Foscari, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo v Zadru izdal dokument v katerem je ugotovil, da so topničarji v zadnjem obdobju opustili streljanje v tarčo in s tem kršili statut svoje bratovščine. Poudaril je, da je potrebno vzpostaviti red in se držati določil statuta (str. 31–31v).

Na osnovi prošnje, ki so jo prokuratorji bratovščine naslovili na Magistrat za topništvo, v kateri so

³³ Omenjeno terminacijo je v splitsko mariégolo 29. 10. 1768 prepisal Francesco Piccoli, splitski pretorski pisar (str. 29v).

opozorili na kršitev 3. člena bratovščinskega statuta sprejetega 16. 8. 1769 in potrjenega s strani kneza kapitana 23. 8. 1769 (v katerem je bilo predpisano, da del nagrad pri strelskem tekmovanju pride v bratovščinsko blagajno), sta 10. 4. 1780 providurja Galeazo Dondi in Renier Zen napisala dokument, v katerem ugotavljata vrsto nepravilnosti. Ker v zadnjem obdobju niso izvajali streljanj, so bili topničarji slabo izurjeni, bratovščina pa ni dobivala predpisane denarja. Zahtevala sta, naj ponovno uvedejo potrjeno knjigo (*libro bollato*) v kateri naj bodo zabeležena vsa streljanja ter člani bratovščine, ki bodo streljali. Na rob (ob imenu strelcev) naj zabeležijo zmagovalca. Streljanja mora podpisati glavni poveljnik, prokuratorji in poveljnik bratovščine (*capo della Scuola*). Ugotovila sta, da je glavni poveljnik Alvise Triali kršil predpise in da je 21. 9. 1778 sprejel denar za delo, ki ga ni opravil. Ker je še vedno ostal dolžnik, naj delo opravi, sicer ga bodo poklicali v Benetke na odgovornost. Originalno pismo je bilo (po navedbi pisarja) ohranjeno v arhivu kneza kapitana Pietra Zuannea Semitecola (str. 31v–32v).

Paulo Boldu, glavni providur za Dalmacijo in Albanijo se je z dopisom iz Zadra 26. 10. 1781 zahvalil knezu kapitanu, ker je 13. 11. 1780 uredil spor med glavnim poveljnikom Alvisejem Trialijem in prokuratorji bratovščine sv. Barbare (str. 33).

Splitski knez Francesco Canili je 13. 11. 1780 v pričo splitskih trgovcev Antonija Jochicha in Martina Baricha sprejel sklepe o boljšem delovanju bratovščine, s katerimi so se strinjali tudi glavni poveljnik Alvise Triali in prokuratorja bratovščine Anzolo Casanova in Antonio Galassi. Obvezno morajo izvajati tretji člen sklepa, ki je bil sprejet 16. 8. 1769 in potrjen 10. 5. 1780 s strani Magistrata za topništvo. Spoštovati morajo terminacijo, ki je bila izdana 16. 2. 1736 s strani Magistrata za topništvo in potrjena 18. 7. 1737 v senatu glede izvajanja 10. in 11. člena, ki določajo kazni topničarjem in oficirjem, če so kršili določila. Sklenjeno je bilo, naj za izvrševanje kazni skrbi vrhovni poveljnik s prokuratorji, slednji pa morajo poskrbeti, da gre denar od vseh kazni v bratovščinsko blagajno. Začnejo naj z urjenjem streljanja s topništvom in puškami kot je to določeno v terminacijah, pri streljanju naj bosta prisotna tudi bratovščinski pisar, ki naj natančno zabeleži količino porabljenega streliva in eden izmed obeh prokuratorjev. Denar za strelska tekmovanja naj vzamejo iz davčne blagajne, vse nagrade, ki bodo izdane naj poleg glavnega poveljnika podpiseta tudi prokuratorja. V primeru smrti, upokojitvi ali drugega razloga za izpraznitev mesta kate-regakoli topničarja, naj glavni poveljnik na njegovo mesto (po opravljenem preizkusu) postavi drugega,

ki se mu zdi najprimernejši. Glavni poveljnik in oba prokuratorja so obljubili dosledno izvajanje sprejetih sklepov (str. 33–34v).

Indice	
Terminaz. Contarina 1772 p. l'istituzione della Scuola	@ 5-
Capitoli della Scuola	@ 6-
Terminaz. Barbaro p. li Palij	@ 7-
Privileggi de' Scudari	@ 8-
Per la paga de' Palij	@ 9-
Paga de' Scudari qdo servono	@ 10-
Altra Terminaz. nel proposito	@ 11-
Quali devono esser p. Scudari	@ 12-
Esenzion di Davio	@ 12 ^{te}
Esenzion di Fazioni delle Famiglie	@ 13-
Esercizio de' Scudari	@ 13 ^{te}
Purgar i Peli de' Scudari	@ 14-
Esercitarsi debbano li Scudari	@ 15-
Terminaz. p. la paga de' Scudari	@ 15 ^{te}
Confermazion de' Privileggi	@ 16, e 18-
Per l'esame d' Officiali, e concorr.	@ 19
Preminenza de' Capi, & Officiali	@ 20-

Kazalo statuta bratovščine sv. Barbare iz Splita (DAZD 335, 120/a, str. 57).

Knez kapitan in Francesco Falier, generalni providur za Dalmacijo in Albanijo sta 22. 11. 1783 izdala sklep, s katerim poleg Batistta Doriga, ki je do tedaj skrbel za dostavo prepečenca članom bratovščine določijo še tri topničarje (*scolari*), in sicer: Antonia Doriga, Domenica Narcisa in Zuannea Colonella. Vsakemu topničarju je mesečno pripadalo po 30 liber prepečenca (str. 36).

Koprska bratovščina topničarjev sv. Barbare

Ustanovitev bratovščine

Ko je veronski škof Agostin Valier leta 1580 v duhu navodil tridentinskega koncila vizitiral koprsko škofijo, je bilo v Kopru 20, oziroma 21 bratovščin,³⁴ v zalednih vaseh pa še 45.³⁵ Večina jih je imela svoj statut. Izjema so bile ženske bratov-

³⁴ Valier je 14. februarja v koprski stolni cerkvi ustanovil bratovščino krščanske ljubezni (*Deinde instituit societatem S. me Charitates ...*) (Lavrič, A.: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 51). V treh bratovščinah so bile vključene samo ženske.

³⁵ Lavrič, A.: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 131–135 in 195–196).

A Loyffus Mocenigo Dei Gratia Dux Venetiarum ; &c. Nobilibus, & sapientibus viris Andree Iustiniano de suo mandato Potestati, & Capitaneo Iustinopolis, & successoribus fidelibus dilectis salutem, & dilectionis affectum. Significamus vobis, heri in Consilio nostro X. cum additione capram fuisse partem tenoris infra scripti Viditæ. Dalle lettere del Rettor nostro di Capo d'Istria driciate al Proueditor nostro sopra l'Artigliarie, questo Consiglio ha inteso di quanto beneficio sarebbe alle cose nostre, quando s'introducesse in quella Città nostra vna scuola de Bombardieri, per poterfene di essi nell'occasione seruire, & l'Instanza, fatta da lui, che le siano mandati due falconetti, per poter essercitar quelli Scolari, farli pratici in esso essercitio. Onde essendo ciò di molto beneficio alle cose nostre ; l'anderà parte, che sia commesso à detto Rettor, che debbi introdur la detta Scuola nella Città nostra predetta, fino al numero di cento, per poterfene di essi nell'occasione preualere, sotto quel capo, che a lui parerà sufficiente in detto essercitio, usando con quelli che vi vorranno entrare quella destrezza & amorevolezza, che si conviene, perche vi entrino voluntieri, auuertendo sopra tutto di taot persone, che siano arte, & à proposito per detto seruitio ; a quali bombardieri sia concesso priuileggio di portar le sue armi, & essentioni di contributi à Galeotti, & altro, eccetto peto d'andar in Galia, quando saranno ricercati ; & in altro luogo per beneficio delle cose nostre per conto dell'essercitio di bombardiero come di sopra ; si come è conueniente, & ad altri in simili casi è stato concesso, &c. Quare auctoritate supra scripti Consilij mandamus vobis, vt supra scriptam partem obseruetis, & ab omnibus obseruari ac in locis solitis publicari, nec non in actis istius Cancellarie atq; successorum memoriam registrarì faciatos.

Data in Nostro Ducali Palatio, Die XIX. Augusti Indictione XV. MDLXXII.

A Tergo Nobilibus, & sapientibus Viris Andree Iustiniano Potestati, & Capitaneo Iustinopolis, & Successoribus.

Et Io Rizzardo Vida per la Veneta auctorita publico Nodaro, & Scriuano attuale della scuola di S. Barbara, hò fedelmente copiato &c.

Copia Trata dal libro detto la Maregola de Scolari bombardieri della Scuola di S. Barbara.

H Auendo Noi Geronimo Bragadin Inquisitor in questa Prouincia nella rassegna, fatta de Scolari Bombardieri di questa Città sotto la disciplina del Strenico Capo Gasparo Albertini ; veduta non meno la prontezza nel publico seruitio, e la loro attitudine nell'auanzarsi alla perfezione de buoni, e valorosi Bombardieri per conseguire à suo tempo il premio, che si deue

Prepis dveh dokumentov iz statuta koprške bratovščine sv. Barbare v dodatku koprškega statuta iz leta 1668 (STKP, str. 283).

ščine³⁶ in bratovščina sv. Barbare, v katero so bili vključeni topničarji (*bombardieri*). Škof je poročal, da je bila bratovščina topničarjev ustanovljena komaj 4 mesece [torej najverjetneje v novembru leta 1579].³⁷ Med do sedaj pregledanimi arhivskimi viri ni zaslediti bratovščinskega statuta ali knjig, ki bi pričale o njenem delovanju in poslovanju.

Koprski statut in bratovščina sv. Barbare

V samem koprskem statutu bratovščina ni ome-

njena, sta pa v V. knjigi statuta iz leta 1668 iz do sedaj neznane bratovščinske *mariogole* objavljena dva zanimiva dokumenta, ki ju je prepisal notar Rizzardo Vida, ki je bil tedanji pisar bratovščine sv. Barbare. V prvem dokumentu je beneški dož Aloysius Mocenigo 19. 8. 1572 naročil koprskemu podestatu Andreju Justinianu, naj ustanovi bratovščino topničarjev, ki naj šteje do 100 članov. Na *Svetu desetih* je bilo tudi sprejeto, naj mu (podestatu) pošljejo dva manjša topova (*due falconetti*), na katerih bi se člani bratovščine urili v streljanju. Sam lahko izbere sposobnega poveljnika, dobro izurjenim topničarjem, pa je bilo dovoljeno nošenje osebne orožja.³⁸ Drugi dokument je iz leta 1651. V času Kandijske vojne je Girolamo Bragadin, glavni inkvizitor za Istro pregledal omenjeno koprsko bratovščino, ki jo je vodil Gasparo Albertini. Ocenil je,

³⁶ Bratovščina *Materæ božje pri seruitih*, ki je bila nanovo ustanovljena, in *Križanega v stolni cerkvi* sploh nista imela statuta, sv. Marije "del bel verde" pa je imela nekaj malega statuta, vendar ga niso mogli videti, ker ga je imel pisar, ki je bil takrat v Benetkah (Lavrič, A.: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 132–134).

³⁷ Lavrič, A.: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 135.

³⁸ STKP, V. knjiga, str. 283.

Oltar svete Barbare v stolni cerkvi (Bonin, 2006).

Oltarna slika sv. Barbare (Bonin, 2006).

da so topničarji dobro izurjeni ter poudaril, da mora vsak topničar po navodilih z 9. 8. 1569 in 28. 11. 1591 za dobro izurjenost vsako leto streljati 8 strelav s topom in vsako prvo nedeljo v mesecu po 4 strele s puško.³⁹

Bratovščino v svojem opisu koprške škofije omenja tudi Naldini, ki navaja, naj bi člani bratovščine nosili kuto iz belega platna.⁴⁰ Bratovščina je imela svoj oltar v koprski stolni cerkvi, kjer oltarna slika s podobo sv. Barbare krasi desno stransko ladjo.

Vesti o bratovščini sv. Barbare v poročilih koprskih podestats in kapetanov

Nekaj vesti o koprskih topničarjih je moč zaslediti v poročilih, ki so jih po opravljenem mandatu v Benetkah podali podestati in kapitani. Tako je podestat Nicolò Bondumier v svojem poročilu leta 1579 omenil, da je dož ukazal, naj v Kopru

ustanovijo bratovščino topničarjev (tako, kot so jih ustanovili že v drugih mestih na *Terra ferma*), vendar do njene ustanovitve ni prišlo. Pravi pa, da so sicer bili v Koper že poslani manjši topovi (*falconeti*)⁴¹ in krogle za vaje.⁴² Alessandro Zorzi je nato leta 1581 poročal, da je v mestu zadovoljiva količina topništva in smodnika za katero skrbi poveljnik topničarjev Antonio Santorio.⁴³ Prav tako je podestat Alvise Morosini v poročilu iz 17. marca 1583 omenil, da je bila v Kopru nedavno ustanovljena bratovščina topničarjev⁴⁴ in da je bil za poveljnika izvoljen Antonio Santorio, ki je hkrati skrbel tudi za orožje in nadziral celotne koprške soline. Ker na začetku niso preverili njegovega znanja, so bili topničarji slabo izurjeni, in ti so prosili, naj jim dajo boljšega poveljnika. Kapitan je v poročilu potrdil poveljnikovo nesposobnost in predlagal, naj nasta-

³⁹ STKP, V. knjiga, str. 283–284.

⁴⁰ Naldini, P.: *Cerkveni kerajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 179.

⁴¹ Njihove krogle so bile težke od 3 do 4 libre (Lo Zingarelli, str. 655).

⁴² AMSI VI, str. 84.

⁴³ AMSI VI, str. 98.

⁴⁴ Bratovščino naj bi ustanovil podestat Nicolò Donado (AMSI VII, str. 123), ki pa v svojem poročilu senatu o njeni ustanovitvi ni poročal.

vijo novega. Ta bi (ker je bilo veliko zanimanje za vpis med topničarje) lahko uril večje število le-teh in zaradi neposredne bližine Pirana, Izole in Milj tudi topničarje v teh krajih. Prav tako je podestat predlagal, da bi bilo potrebno ločiti smodnik od ostalega orožja, ki so ga hranili (v zelo neurejenem prostoru) v *armeriji* na glavnem trgu.⁴⁵ V posebnem dodatku k poročilu je poročal tudi o stanju v bratovščini topničarjev. K njemu so v imenu vseh članov bratovščine 2. januarja 1583 prišli bratovščinski gastald Vincenzo Carpatio, pisar Nadal Cantian, blagajnik (*massaro*) Nello Mellizzotto ter topničarji Bortolo Albanese, Filippo di Basti, Zannetto Albanese, Bortolo Callaffa, Elio Baldan, Nicolò de Rizzo, Antonio Schienea, Zorzi Zambon in Andrea de Valtra. V pritožbi so navedli, da se v zadnjih 4 letih (od kar je bila bratovščina ustanovljena) niso "ničesar pametnega naučili". Prisotni so zatrdili, da jih poveljnik Santorio kljub njihovi dobri volji in mladosti ni izuril. Vpisanih je bilo le 42 topničarjev, čeprav bi jih lahko bilo čez 100, vendar so se kandidati zaradi nesposobnega poveljnika izogibali vpisu. Čeprav so ga prosili, naj jih nauči izdelati smodnik, tega ni naredil. Enkrat je sicer poizkusil, vendar ga niso uporabili in ne vedo, ali je bila zmes sploh učinkovita. Ko so enkrat mesečno streljali, poveljnik ni izstrelil niti enega strela, čeprav so ga prosili, naj po njihovem navodilu vsaj enkrat poizkusi. V prošnji zahtevajo, naj jim zagotovijo sposobnega poveljnika, sicer bodo izstopili iz bratovščine.⁴⁶ Očitno pa se kljub pritožbi topničarjev in podestatovem poročilu o stanju v koprski bratovščini sv. Barbare ni nič spremenilo, saj je junija 1584 podestat in kapitan Giacomo Lion navedel, da bratovščino, ki šteje 50 članov, vodi poveljnik Antonio Santorio. Večinoma so jo sestavljali revni mornarji, ki so služili na različnih ladjah, v mestu pa imajo tudi zadovoljivo količino orožja in smodnika. Po besedah poveljnika naj bi bili topničarji dobro izurjeni in bi jih Republika v primeru potrebe lahko uporabila na ladjah. Iz finančnega poročila za komunsko davčno blagajno je razvidno, da so za stroške vzdrževanja dveh topničarjev leta 1582 porabili 855 lir in 12 solidov, za stroške streljanja (*palij*) pa 248 lir.⁴⁷ Prav tako je v poročilu prihodkov in stroškov davčne blagajne za leto 1584 zabeležen strošek dveh topničarjev (letno 132 dukatov) in topničarskega *palija* (29 dukatov).⁴⁸

V poročilih posameznih koprskih podestatov se razlikujejo tudi podatki o številu topničarjev. Tako je Zuanne Malipiero leta 1585 omenil, da je bilo v mestu 40 topničarjev, ki so bili dobro izurjeni in so skrbno hranili smodnik.⁴⁹ Že 3 leta kasneje (1588) je podestat Giacomo da Ca de Pesaro poročal, da v mestu deluje bratovščina topničarjev, ki ima 120 članov in jih poveljnik stalno uri.⁵⁰ Po podatkih podestata Antonia Bona naj bi bilo novembra 1589 v bratovščino topničarjev vpisanih 126 članov, od katerih je bilo od 60 do 70 dobro usposobljenih za službovanje tako na morju kot tudi na kopnem. Vodila sta jih poveljnik in podpoveljnik, vsak mesec pa so vadili s *falconeti* in drugimi vrstami topniškega orožja. Orožje in smodnik so hranili v skladišču na glavnem trgu, vendar ni bilo niti ponoči niti podnevi straženo, kar bi, če bi nepoklicani orožje ukradli ali zažgali, lahko privedlo do težkih posledic. Podestat je kot primer navedel pobeg zaradi dolgov zaprtega Tržačana, ki so ga rešili drugi Tržačani, ki so z ladjo prišli pred mesto, preplezali mestno obzidje ter oboroženi z arkebuzami in železnimi drogovi razbili ključavnice in iz zapora rešili priprtega. Zaradi ropota se je zbudil eden izmed podestatovih pomočnikov, ki pa se zaradi presenečenja ni mogel zoperstaviti napadalcem, in ti so ga smrtno ranili. Ker bi ti lahko uničili orožarno s smodnikom, bi bilo potrebno vzpostaviti stražo (na trgu pri loži), ki bi štela od 20 do 25 vojakov in bi skrbela, da se taki primeri ne bi več ponavljali. Pri tem ne bi smeli zmanjšati posadke v Levjem gradu, temveč na trg poslati le nižjega oficirja, ki bi vodil stražo.⁵¹

Vincenzo Morosini je 7. julija 1593 poročal, da je bil nekaj dni pred njegovim odhodom namesto pokojnega poveljnika bratovščine topničarjev izbran nov poveljnik.⁵² Po podatkih podestata Francesca Capella (poročilo z dne 17. 5. 1596) naj bi bilo v mestu 250 topničarjev, njihov poveljnik pa je bil Rocco Brignolli.⁵³ Giovanni Francisco Sagredo 14. 2. 1598 navaja, da je v mestu 100 topničarjev ter da se dobro stoječi meščani nočejo vpisati med topničarje, revni pa kljub svojim sposobnostim nimajo te možnosti. V mestu je bilo skladišče orožja s plačanim orožarjem. V skladišču je bilo 241

solidov, za palij pa 179 lir in 16 solidov.

⁴⁹ AMSI VI, str. 411.

⁵⁰ AMSI VI, str. 417.

⁵¹ AMSI VI, str. 422–423.

⁵² AMSI VI, str. 437.

⁵³ AMSI VII, str. 97. V poročilu podestata Hieronima Conarina leta 1601 je omenjen kot Rocco Brugnoli (AMSI VII, str. 115), v poročilu Nicolaja Grimanija leta 1603 pa kot Rocho Brognoli. Doma je bil iz Brescie (AMSI VII, str. 123).

⁴⁵ AMSI VI, str. 390–391.

⁴⁶ AMSI VI, str. 396–398.

⁴⁷ AMSI VI, str. 401–405.

⁴⁸ AMSI VI, str. 398–399. Ob vrednosti 6 lir in 4 solide za dukat so za stroške topničarjev torej porabili 818 lir in 8

arkebut, vendar jih je bilo veliko poškodovanih in bi jih bilo potrebno poslati v Benetke na popravilo.⁵⁴ Svoje poročilo je 8. 7. 1600 v senatu podal tudi podestat Marc'Antonio Contarini. Potrdil je, da je v mestu 100 topničarjev in čeprav vadijo vsako prvo nedeljo v mesecu niso najbolj izurjeni. Ker so povečini revni nimajo svojih arkebut in bi jih bilo 44 izmed njih potrebno oborožiti zaradi naraščajoče uskoške nevarnosti.⁵⁵ Eden izmed topničarjev, ki je skrbel za topništvo, je bil poleg 7 vojakov stalno nameščen v Levjem gradu. V primeru nevarnosti bi mu priskočili na pomoč drugi iz mesta.⁵⁶ Novembra leta 1606 je podestat Francesco Boldù opozoril, da je 100 topničarjev pod poveljstvom Rocca Brignolija, ki se urijo z javnim orožjem (na javne stroške) slabo izurjenih in discipliniranih, ter da bi se bilo v primeru nevarnosti na njih težko zanesti.⁵⁷ Po podatkih Marca Valierja julija 1626 naj bi bila četa 100 topničarjev oborožena z *mušketami*, in naj bi bila primerljiva s podobnimi četami v drugih beneških mestih.⁵⁸ Pier Alvise Barbaro je decembra 1627 poročal, da je v mestu 105 topničarjev. Večina jih je bilo zadovoljivo izurjenih, nekaj novih pa z dobrimi delovnimi navadami pripravljenih na delo. V njegovem mandatu je bilo precej kandidatov zavrnjenih, ker so izbirali le najsposobnejše.⁵⁹ V nedatiranem poročilu (vsekakor pa po letu 1633) naj bi v mestu bilo 120 topničarjev,⁶⁰ enako število pa naj bi jih bilo tudi leta 1641, vendar naj ne bi bili dobro disciplinirani.⁶¹ Podestat Pietro Basadonna je v poročilu februarja 1650 v Kopru navedel 140 topničarjev, v Piranu pa 30.⁶² Stefano Capello je junija 1652 poročal, da je kljub odloku *Sveta X.* z dne 19. 8. 1572, ki je določal do 100 članov bratovščine, v mestu 130 članov, med katerimi so nekateri celo neoboroženi. Ker je povečano število velik strošek za mestno blagajno⁶³ ter jih je težje izuriti, je zahteval, naj njihovo število zmanjšajo na 100, kot je tudi

zapisano v njihovi *mariogoli*.⁶⁴ Tako je bilo leta 1663 v Kopru 100 topničarjev, v Piranu 50, v Miljah pa 8.⁶⁵ Podestat Agostin Barbarigo je v poročilu aprila 1669 opozoril, da je opazil primanjkljaj v številu topničarjev, zato je četo zapolnil z najsposobnejšimi mladeniči, ki naj bi bili po rednih mesečnih urjenjih sposobni opravljati svoje delo. V mestu je bila številna artilerija (54 kosov), vendar pa orožja razen nekaj *falconetov* in *petrier* večinoma niso uporabljali.⁶⁶ Zmanjšano število topničarjev je opazil tudi podestat Pietro Loredan, ki pa naj bi četo prav tako zapolnil in po njegovih podatkih naj bi ob rednem urjenju stalno napredovali v usposobljenosti.⁶⁷ Po podatkih Baldosserja Zena (leta 1672) naj bi trdnjavo *Castel Leone* varovala 2 topničarja, ki sta mesečno prejela vsak po 3 dukate.⁶⁸ Podestat Zuan Gabriele Contarini je 1677 poročal, da je odpuštil nesposobne topničarje in četo izpopolnil z mladimi.⁶⁹ Angelo Morosini je 1678 poročal, da je zahteval, naj topničarji vadijo strele v tarčo kot je določeno v *mariogoli* ter da vzdržujejo določeno število topničarjev. V okviru javne službe je hotel

Stotnik koprskih topničarjev (Caprin, G.: *L'Istria nobilissima*, str. 181).

54 AMSI VII, str. 106.

55 AMSI VII, str. 112.

56 AMSI VII, str. 120.

57 AMSI VII, str. 140.

58 AMSI VII, str. 297.

59 AMSI VII, str. 300.

60 AMSI VII, str. 309.

61 AMSI VII, str. 324.

62 AMSI VII, str. 336.

63 Povečano število topničarjev, ki so bili oproščeni določenih dajatev (podobno kot člani Velikega sveta), je sorazmerno bolj obremenilo druge meščane, kar je povečevalo splošno nezadovoljstvo, zlasti pa stroške vzdrževanja orožja in povečane uporabe smodnika.

64 AMSI VII, str. 339.

65 AMSI VII, str. 351.

66 AMSI VIII, str. 99.

67 AMSI VIII, str. 104–105.

68 AMSI VIII, str. 118. Za oba je bil letni strošek davčne blagajne 446 lir in 8 solidov.

69 AMSI VIII, str. 127.

dobiti mojstra, ki bi bil sposoben popraviti ležišča (*letti*) topov, s katerimi naj bi topničarji streljali, vendar ni dobil primernega človeka. Zaradi tega večina topništva kljub manjšim poškodbam ni bila primerna za uporabo.⁷⁰

Očitno pa se stanje med topničarji tudi kasneje ni veliko izboljšalo, saj je podestat Zuanne Renier leta 1727 poročal, da topničarje sestavljajo kmetje in mornarji, ki niso usposobljeni za potrebe, ki jih zahteva *Magistrat za topništvo*, zato jih je potrebno zamenjati s tistimi, ki jih sodelovanje v topničarski enoti zanima. Dosledno je potrebno upoštevati vse predpise in odloke, ki jih je v ta namen izdal omenjeni *Magistrat*.⁷¹

Zaključek

Bratovščini sta bili ustanovljeni v istem časovnem obdobju: koprski konec leta 1579, splitska pa v začetku leta 1582. Po bratovščinskem statutu naj bi bilo v Splitu do 20, v Kopru pa do 100 članov, vendar je bilo zaradi neurejenih razmer v Kopru v začetnem obdobju le 42 članov bratovščine. Število članstva je v Splitu že leta 1604 naraslo na 40 (kasneje na 60), v Kopru pa je bilo leta 1588 120 topničarjev. Ker se je število koprskih članov kljub njihovi slabi izurjenosti povečevalo, so podestati zlasti zaradi povečanih stroškov vzdrževanja zahtevali, naj se njihovo število v skladu z bratovščinskim statutom zniža na 100.

Vzdrževanje topničarjev (za opravljanje službe so dobivali plačo), njihovo urjenje, strelska tekmovanja (in nagrade na njih) ter nabavo smodnika so krili iz javne (mestne) blagajne. Člani (vseh bratovščin topničarjev v Republiki) so bili skupaj z njihovimi družinskimi člani oproščeni vseh osebnih davkov v denarju in delu ter vseh obveznosti, razen tistih, ki so se nanašale na njihovo službo. Prav tako jim v svojih hišah ni bilo potrebno gostiti javnih oseb. Svobodno so lahko (razen v Benetkah) nosili orožje tako v mestu kot na njegovem teritoriju ter v vseh krajih Beneške republike. Splitska bratovščina je z določili statuta skrbela (tako kot verjetno tudi koprski), da v njo ne sme biti vpisan noben tujec ali popotnik, ki ne bi imel prebivališča v mestu, da morajo vsi člani plačevati luminarijo, se udeleževati zasedanj bratovščinskih kapitljev in verskih obredov ter poskrbeti za dostojen pokop svojega "brata" ali njegovega družinskega člana. Čeprav naj bi ob vpisu novih članov (topničarjev) izbirali le najbolj sposobne (aktivne in fizično močne

obrtnike in trgovce, niso pa sprejemali kmetov), stalno preverjali njihovo izurjenost in sprti odpravljati pomanjkljivosti (redne vaje in mesečna tekmovanja), se iz različnih poročil in sklepov beneških funkcionarjev zdi, da sama pravila niso veliko pripomogla k usposobljenosti topničarjev, temveč je bilo vse prepuščeno sposobnostim posameznih poveljnikov čete.

Viri in literatura

Viri

DAZD (Državni arhiv Zadar), fond 335, Bratovščine u Dalmaciji 1406–1866, serija 26, 120/a, Split, Scuola de'Bombardieri 1582–1788.

Objavljeni viri in literatura

AMSI (Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria): Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, vol. VI, fascicolo 1–2. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria. Tipografia Gaetano Coana, 1890, str. 45–103.

AMSI: Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, vol. VI, fascicolo 3–4. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria. Tipografia Gaetano Coana, 1891, str. 383–442.

AMSI: Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, vol. VII, fascicolo 1–2. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria. Tipografia Gaetano Coana, 1891, str. 97–154.

AMSI: Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, vol. VII, fascicolo 3–4. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria. Tipografia Gaetano Coana, 1891, str. 279–35.

AMSI: Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, vol. VIII, fascicolo 1–2. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria. Tipografia Gaetano Coana, 1892, str. 87–183.

Boerio, Giuseppe: *Dizionario del dialetto veneziano*. Firenze: Giunti, 1998.

Caprin, Giuseppe: *L'Istria nobilissima. Parte II*. Trieste: Italo Svevo, 1992.

Cvitanović, Vlade: *Bratovščine grada Zadra. Zadar (geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura)*. Zbornik, Zagreb: Matica Hrvatska, 1964.

Kečkemet, Duško: *Židovi u povijesti Splita*. Split: Jevrejska općina, 1971.

Lavrič, Ana: Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 1986.

⁷⁰ AMSI VIII, str. 136.

⁷¹ AMSI VIII, str. 163.

L'immagine del Palio: *Storia e cultura e rappresentazione del Palio di Siena*. Firenze: Banca Monte dei Paschi di Siena SpA (uredniki: Maria A. Ceppari Ridolfi, Marco Ciampolini, Patrizia Turrini), 2001.

Lo Zingarelli: *Vocabolario della lingua italiana* di Nicola Zingarelli. Bologna: Zanichelli editore, 1997.

Maniaci, Marilena: *Archeologia del manoscritto: metodi, problemi, bibliografia recente*. Roma: Viella, 2005.

Marpurgo, Viktor: *Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skale u XVI. stoljeću*. Zagreb: JAZU, 1962.

Naldini, Paolo: *Cerkevni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije: Škofija (urednik Darko Darovec), 2001.

Novak, Grga: *Povijest Splita* (II. knjiga). Split: Matica Hrvatska, 1961.

Rosamani, Enrico: *Vocabolario giugliano*. Trieste: Lint, 1999.

Schauber, Vera – Schindler, Hanns Michael: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1995.

Stipišić, Jakov: *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.

STKP, Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668: za objavo priredil Lujo Margetič, Koper – Capodistria: Pokrajinski arhiv Koper, Rovinj – Rovigno: Center za zgodovinske raziskave, 1993.

Lavallée, Joseph: *Voyage pittoresque et historique de l'Istria et de la Dalmatie*, Paris: De l'imprimerie de Pierre Didot l'aîné, au Palais des sciences et arts, 1802.

Zapis in podoba: Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi 15. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996.

Riassunto

MARIEGOLA DELLA CONFRATERNITA DI SANTA BARBARA E RELAZIONI DEI FUNZIONARI VENEZIANI SUL FUNZIONAMENTO DELLA CONFRATERNITA CAPODISTRIANA DI SANTA BARBARA

Lo sviluppo dell'economia mercantile, la formazione delle città, il delinarsi dei mestieri nonché una moltitudine di altri avvenimenti sociali nella sfera religiosa, morale ed ideologica hanno influito sullo sviluppo della società medioevale, creando le

condizioni che hanno permesso varie forme di aggregazione e al contempo un diverso atteggiamento nei confronti delle opere benefiche, dell'accettazione della carità e della povertà in generale. La dinamica sociale cambiò in modo tale che la chiesa come istituzione e lo stato permisero (e resero possibile) la formazione di confraternite laiche. Oltre all'elemento religioso e a quello sociale era presente soprattutto nella formazione delle confraternite l'interesse economico di determinati gruppi sociali e di singoli. Nelle città il sistema dei rapporti sociali non era più basato sulla conoscenza individuale, ma si iniziarono a formare nuove forme di solidarietà incentrate su un determinato gruppo di popolazione (i membri della confraternita o delle organizzazioni professionali). A causa del funzionamento di tipo protettivo e difensivo di queste organizzazioni venivano sottolineati gli interessi del gruppo, mentre norme regolavano l'ammissione di nuovi membri (specialmente nel caso di confraternite organizzate secondo criteri professionali) ovvero limitavano la concorrenza reciproca. In ambito al concetto cristiano medioevale di carità si delineò la convinzione che fosse sensato appoggiare solamente le persone note, ossia i membri impoveriti (bisognosi) della propria comunità (la maggior parte delle opere di beneficenza aveva un orientamento di classe – le confraternite si occupavano di regola delle vedove e degli orfani dei confratelli ovvero dei membri impoveriti), anche se svariate istituzioni (sulla base di determinate condizioni e regole) tentavano di prendersi cura anche degli altri poveri (es. con la fondazione di ospizi).

Le confraternite di Santa Barbara sono state fondate nello stesso periodo: quella di Capodistria alla fine del 1579, quella di Spalato all'inizio del 1582. In base allo statuto della confraternita di Spalato ci sarebbero stati 20 aggregati, mentre il numero dei membri nella confraternita di Capodistria poteva arrivare fino a 100. A causa della iniziale situazione di disordine, il numero degli aggregati della confraternita capodistriana era solo di 42. Nel 1604 il numero degli aggregati di Spalato era cresciuto già a 40 (più tardi a 60), mentre a Capodistria nel 1588 vi erano già 150 bombardieri. Poiché, nonostante il manchevole addestramento, il numero degli aggregati di Capodistria aumentava in continuazione, e considerati i costi crescenti del loro mantenimento, i podestà esigettero che il loro numero, in sintonia con le disposizioni dello statuto venisse diminuito a 100.

Il mantenimento dei bombardieri (per lo svolgimento del lavoro ricevevano un salario), il loro addestramento, le gare di sparo, dette palio (e i

premi conferiti nel loro ambito) e l'acquisto di polvere da sparo venivano coperti dalla cassa pubblica (cittadina). I membri (di tutte le confraternite dei bombardieri nella Serenissima) erano esonerati assieme ai loro membri famigliari dal pagamento di ogni imposta personale in denaro e in opera, nonché di ogni altro obbligo, con eccezione di quelli legati al loro lavoro. Allo stesso modo non erano obbligati a ospitare nelle loro case personaggi pubblici. Erano liberi (con eccezione di Venezia) di portare le armi nella città come nel suo territorio e in tutte le località della Repubblica di Venezia. In base ai dettami del proprio statuto la confraternita di Spalato (come probabilmente anche quella di Capodistria) doveva prendersi cura che non venisse ammesso all'iscrizione nessuno straniero o viaggiatore privo di dimora in città, che tutti i membri pagassero il luminario, prendessero parte alle radu-

nanze capitolari della confraternita, ai riti religiosi e assicurarsi che i membri avessero avuto un funerale dignitoso. Molte regole dello statuto si occupavano della "cura" della vita post terrena dei propri confratelli.

Anche se, all'atto di iscrizione dei nuovi aggregati (bombardieri) potevano venir scelti solo i più capaci (artigiani e commercianti attivi e fisicamente preparati, mentre non venivano ammessi i contadini), bisognava verificare continuamente il loro addestramento ed eliminare man mano le manchevolezze (con esercitazioni regolari e gare mensili), esaminando le diverse relazioni e conclusioni dei funzionari veneziani sembra, che le regole non abbiano contribuito più di tanto sull'abilitazione dei bombardieri, ma il tutto veniva rimandato alle capacità dei singoli comandanti delle truppe.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.253:347.236(497.4)"17"

Prejeto: 19. 10. 2007

Administrativne knjige združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn sredi 18. stoletja in njihovo stanje danes

DEJAN ZADRAVEC

profesor zgodovine in angleškega jezika, podiplomski študent zgodovine na FF UM

Koroška cesta 158, SI-2000 Maribor

e-pošta: ZadravecDejan@yahoo.com

IZVLEČEK

V pričujoči razpravi poskuša avtor na podlagi najstarejšega znanega popisa dela gosposčinskega gradiva združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn iz leta 1758 ugotoviti, katere administrativne knjige so takratni upravitelji uporabljali pri vodenju gospostev ter kolikšna je njihova ohranjenost ter stanje danes. Prav tako je nekaj več pozornosti namenjene tudi zgodovini treh najpomembnejših fondov, ki poleg omenjenih knjig, hranijo še največji preostali del ohranjenega podčetrškega in hartenštajnskega gradiva. Izčrpne zgodovine arhivskih fondov oz. spremljanje starejšega gradiva od časa njegovega nastanka pa do "pristanka" in shranitve v ustrezni arhivski instituciji, so v slovenski arhivski znanosti relativno zanemarjene, kar je skorajda nedopustno. Slednje namreč lahko med drugim dajo do neke mere odgovor na vprašanje, zakaj je samo oz. celo toliko gradiva ohranjenega. Seveda pri tem ne gre pozabiti tudi na atraktivnost celotne zadeve, saj so določena gradiva do shranitve v arhivu oz. še pozneje doživljala pravo kalvarijo.

KLJUČNE BESEDE: *administrativne gosposčinske knjige, štift register, gospostvi Podčetrtek in Hartenštajn, 18. stoletje, zgodovina arhivskih fondov*

ABSTRACT

THE 18TH CENTURY ADMINISTRATIVE BOOKS OF THE JOINT SEIGNORIES OF PODČETRTEK AND HARTENŠTAJN AND THEIR PRESENT STATE OF PRESERVATION

Basing his research on the oldest known list of seigniorial records of the Podčetrtek and Hartenštajn joint seignories, which dates back to 1758, the author aims to determine which administrative books were at the time used in the process of managing these seignories, and what exactly is the state of their preservation today. Special attention is being paid to the three most important fonds that, in addition to the said books, include the rest of the preserved records from Podčetrtek and Hartenštajn. The compilation of detailed historical outlines of archival fonds, i. e. the process of accompanying older records from the time of their creation to the time of their storage in proper archival institutions, is relatively rare in the Slovene archival science. Such neglect should hardly be tolerated, particularly in view of the fact that such outlines can up to a certain degree answer the question of why so few or so many of certain records have been preserved. The appeal of the entire matter should also be kept in mind, since certain records had gone through a lot before reaching proper archival institution and sometimes even after that.

KEY WORDS: *administrative seigniorial books, Stiftregister (a kind of land register), seignories Podčetrtek and Hartenštajn, 18th century, historical outlines of archival fonds*

Verodostojnih zgodovinskih raziskav, ki se nanašajo vsaj na obdobje od srednjega veka naprej, brez uporabe arhivskega gradiva ni, oziroma jih ne bi smelo biti. Zgodovinarjevo interpretacijo preteklosti (mora) tako v prvi vrsti kroji(ti) ohranjenost virov. Več kot jih je, lažja, natančnejša in zanesljivejša ter bolj poglobljena je le-ta, če jih je manj, je rezultat obraten. Neohranjenost gradiva je posledica različnih dejavnikov. Če je bilo le-to shranjeno na neprimernem mestu, so svoje naredile vlaga, papirna rja in miši ali kakšni drugi glodavci. Precejšnje količine teh vrednih dokumentov so bile v preteklosti tudi odplavljene ali pa so svoj konec doživele v požarih, ki jih nikoli ni manjkalo. Še največji faktor pa je v tej "igri" igral in ga še vedno igra človek. Zaradi kulturne neizobraženosti, drugačnih ideoloških nazorov ali česa drugega je posredno kriv za pravkar omenjene dejavnike, iz njegovih rok pa je gradivo največkrat končalo v ognju, na smetišču ali drugje. Precej gradiva je bilo tudi v Sloveniji uničenega po drugi svetovni vojni. Takrat je namreč primanjkovalo vsega – seveda razen gradiva očitno –, zato so nekateri le-tega izkoriščali za različne, včasih celo skrajno neprimerne zadeve. Kakšno je bilo meso, kupljeno pri mesarju v Podčetrtku, ki sta ga neka mati ali oče prinesla domov za kosilo, zavitem v sto ali več let star in popisan papir, si verjetno danes ne želi skoraj nihče vedeti, kaj šele okusiti.

Kljub vsemu pa je kar nekaj gradiva prestalo svojo kalvarijo in se danes kolikor toliko varno hrani v zato ustanovljenih institucijah. Gradivo, zadevajoče gospostvi Podčetrtek in Hartenštajn, je ohranjeno dosti bolje, kot gradivo nekaterih drugih gospostev. V ARS ga hranijo več kot 20 tm, v StLA je samo v družinskem arhivu Attems shranjenih preko 40 škatel podčetrškega gosposčinskega gradiva in nekoliko manj hartenštajnskega, v ZAC ga je za dober 1 tm, nekaj malega pa ga je moč najti še v Državnem oblastnem arhivu v Třeboňu na Češkem. Seveda to še ni vse. Gradivo, ki se nanaša na upravo gospostev, se v manjši meri hrani še v drugih fondih StLA in ZAC, v različnih oddelkih Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, v celovškem deželnem arhivu, v arhivu krške škofije itd. V primerjavi s količino ohranjenega gradiva drugih gospostev, ležečih na ozemlju današnje Slovenije, sta obe omenjeni gospostvi v tem pogledu kar precej nad povprečjem.

Kolikšen je odstotek ohranjenega gradiva v primerjavi z vsem, ki je nekoč obstajalo oz. bilo spisano, ni smiselno računati. Zadostno število popisov gradiva ne obstaja, prav tako ni mogoče vedeti, ali so bili določeni letni obračuni in druge letne

knjige in registri dejansko spisani za vsako leto posebej ali ne. Slednji podatek bi sicer nekoliko približal dobljeni odstotek resničnemu, a bi bil ta še vedno vprašljiv in potemtakem neuporaben. Možne so samo manjše vzorčne analize, torej takšne, ki zadevajo manjši in v preteklosti zaradi različnih razlogov popisan del gradiva. Več kot je takšnih popisov in njihovih analiz, preglednejše je dejansko stanje ohranjenega gradiva. Prav takšen poskus analize omogoča skoraj 250 let star popis dela administrativnih knjig, tj. tistih, ki so se ob priliki predaje upraviteljske službe leta 1758 nahajale v gosposčinski pisarni na gradu Podčetrtek.

Zgodovina fondov, ki hranijo največ gradiva obeh gospostev

Večino gradiva gospostev Podčetrtek in Hartenštajn, zadevajočega čas od druge polovice 16. stoletja naprej, hranijo tri institucije. ARS v fondu Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje oz. AS 768, ZAC v fondu Zbirka graščine Attems v Podčetrteku ter StLA v fondu Archiv Attems.

V ARS nahajajoče se gradivo se je od svojega nastanka pa do 15. septembra 1949 nahajalo na gradu Podčetrtek, ko ga je Gozdna uprava Podčetrtek Gozdnega gospodarstva Celje izročila v upravo že omenjene ustanove v Ljubljani.¹ Prvi, a nestrokovni popisi tega gradiva segajo v prvo polovico 17. stoletja. Najstarejši obsega del zapuščinskega inventarja takratnega lastnika gospostva Ivana Krištofa barona Tattenbacha, sestavljenega kmalu po njegovi smrti leta 1627. Takrat je bilo na gradu shranjenih preko 200 arhivskih dokumentov, ki so se nanašali izključno na čas od druge polovice 16. stoletja pa do leta 1627.² Na žalost se jih danes hrani v našem največjem arhivu komajda omembe vredno število, ostali so, kot kaže, izgubljeni. Drugi znani popis je nastal 13 let pozneje zaradi istega razloga kot prejšnji in je sestavni del zapuščinskega inventarja Gotfrida Tattenbacha, sina že prej omenjenega Ivana Krištofa. Ta je za tisti čas prav tako obsežen in zajema, kar je zanimivo, predvsem gradivo, nanašajoče se na čas po smrti Ivana Krištofa vse do leta 1640, torej izključno za čas Gotfridovega lastništva nad gospostvom.³ Za razliko od tega je v prvem popisu poleg gradiva iz časa Ivana Krištofa popisano tudi nekaj gradiva še iz časa

¹ Vodnik po fondih in zbirkah, str. 109.

² StLA, LR, karton 1291, Zapuščinski inventar Ivana Krištofa barona Tattenbacha 1627, fol. 25.

³ StLA, LR, karton 1292, Zapuščinski inventar Gotfrida grofa Tattenbacha 1640, fol. 18'.

Ivanovega očeta Žige in starega očeta Ivana Tattenbacha. Razloga, zakaj v drugem popisu ni zapisano tudi gradivo iz prejšnjega, na osnovi razpoložljivih dokumentov ni mogoče ugotoviti. Če sklepamo, sta možnosti dve. Lahko da je sestavljaec inventarja popisal le gradivo, ki je bilo v zvezi s pokojnim oz. je nastalo v času njegovega lastništva nad Podčetrtkom, ali pa je bila večina – kot že prej omenjeno, – uničena. Kakorkoli, tudi večina gradiva iz drugega popisa se do danes ni ohranila.

Izboljšan Grb Tattenbachov ob dvigu v grofovski stan 8. junija 1637⁴

Prvi delni popis z vsaj nekaj še danes ohranjenih dokumentov je iz leta 1758 in je nastal ob menjavi upraviteljev na gospoštvi. Novi nastavljeni upravitelj Franc Anton Prothas je takrat popisal le gradivo, ki se je nahajalo v grajski pisarni, zaobjema pa predvsem različne vrste registrov, dolžniških knjig in inventarjev – listine niso popisane – spisanih od konca 17. stoletja naprej. Način in kraj hranjenja ostalega starejšega gradiva, tj. tistega, ki ni bilo več v uporabi na podčetrtskem gradu, je razviden iz še enega zapuščinskega inventarja, tokrat Jožefa grofa Attemsa iz leta 1773. Večji dokumenti, kot so štift registri, registri gornine ter drugi registri in knjige, so bili shranjeni v posebni skrinji, medtem ko so se ostale arhivalije nahajale v arhivski omari (*archivcasten*), v kateri je bil priložen tudi njihov oštevilčen

popis.⁵ Na vsega 2 in 1 goldinar ocenjeni arhivska skrinja in stara skrinja sta ležali v *officier zimmern*,⁶ ki bi bila lahko istovetna s prej omenjeno grajsko pisarno, saj se slednja v Jožefovem inventarju ne omenja.

Gradivo, ki ga je bilo iz leta v leto količinsko vedno več, je ostalo do druge polovice leta 1949 na gradu Podčetrtek. Kmalu po koncu druge svetovne vojne, 8. avgusta 1945, je podčetrtski nadgozdar Franc Požarnik sestavil inventar grajskih premičnin, ki so bile pred tem v lasti dr. Ferdinanda Attemsa.⁷ Gradivo v skrbno narejenem popisu ni omenjeno. Najverjetneje zato, ker Požarniku slednje ni predstavljalo nobene vrednosti, saj njegov popis vsebinsko obsega le v denarni vrednosti ovrednotene premičnine, torej predvsem tiste, ki so potemtakem po njegovem mnenju imele neko vrednost. Možno je, da je bilo gradivo shranjeno v kateri od 35 omar, skupno ocenjenih na 10.000 dinarjev.⁸

Prvi postopki, ki so pripeljali do predaje gradiva v takratni Osrednji državni arhiv Slovenije, so se začeli sredi leta 1949. Takrat je namreč nekdo iz Gozdne uprave Podčetrtek poslal dopis Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (SAZU) v zvezi s knjigami, slikami in arhivom, ki so bili v gradu. Njen predsednik France Kidrič je 18. junija odgovoril Gozdni upravi, da je SAZU pripravljena pregledati omenjene stvari, saj bi se med njimi – tu so bile mišljene predvsem knjige in slike – lahko skrivali tudi kakšni redki primerki. V ta namen se je odločil, da bo poslal svojega zastopnika, da si omenjene stvari ogleda.⁹ Ali je neimenovani zastopnik našel kakšno rariteto, ni moč ugotoviti, saj usoda slik in knjig ni znana. Dejstvo pa je, da so vse izginile brez sledu. Na radost zgodovinarjev se ista usoda ni poigrala tudi z arhivalijami. O slednjih in njihovi predaji je SAZU obvestila Osrednji državni arhiv Slovenije. 7. julija se je namreč na gradu zglasil njegov uslužbenec Modest Golia. Z namestnikom upravnika se je dogovoril, da bo arhiv poslal prazne zaboje z vlakom do postaje Mestinje, od tam do Podčetrtega pa je za organizacijo prevoza

⁵ StLA, LR, karton 41, Zapuščinski inventar Jožefa grofa Attemsa 1773, fol. 142–142'.

⁶ Prav tam, fol. 148'.

⁷ ZAC, ZAC 1020, šk. 10, zv. Poročila, inventarni popis, Inventar premičnin v bivši lasti dr. Ferdinanda Attemsa v gradu Podčetrtek 1945, str. 1.

⁸ Prav tam, str. 1.

⁹ ZAC, ZAC 1020, šk. 10, zv. SAZU, pregled in prevzem arhiva Attemsa Podčetrtek, Dopis SAZU Gozdni upravi Podčetrtek z 1949, str. 1.

⁴ Mutzbauer, Otto: *Die Urkunden des Archivs*, str. VI.

moralo poskrbeti gozdno gospodarstvo. Dodatna navodila o predaji je v Podčetrtek posredoval še takratni ravnatelj arhiva Jože Maček. V dopisu je naznanil, da so bili zaboji poslani brzovozno 12. julija in da se bosta čez šest dni na gradu oglasila dva arhivska uslužbenca, da vložita arhivalije v zaboje. Po opravljenem delu na gradu je gozdno gospodarstvo moralo še odposlati zaboje, stroške potovanja pa je kril Osrednji državni arhiv Slovenije.¹⁰ V Ljubljano je devet zabojev z arhivalijami prispelo 15. septembra 1949. Gradivo ob prevzemu ni bilo urejeno, poleg tega pa je bilo zaradi neprimerne hrambe, predvsem v času druge svetovne vojne, tudi močno poškodovano od vlage. Arhiv je nato gradivo uredil po shemi za ureditev gradiva gospošte in ga leta 1962 tudi popisal. Pretežni del gradiva s podčetrškega gospošta se tako danes nahaja v ARS v velikem fondu zemljiškega gospošta Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje.¹¹ Fond z oznako AS 768 vsebuje gradivo, nastalo med leti 1558 ter 1926 in obsega 22,5 tm, od tega je 223 knjig in 112 fasciklov spisov.¹²

Nekaj, predvsem drugorazrednega gradiva, arhivski uslužbenci niso pobrali leta 1949 in je naslednjih 19 let ostalo na gradu. Ko se je leta 1968 Gozdno gospodarstvo Celje izselilo iz gradu in je pustilo odprto celo sobo z delom starega arhiva, je Zavod za spomeniško varstvo o tem obvestil celj-

ski mestni arhiv, ki je nato preostale kose starega gradiva zbral in jih 27. maja pripeljal v Celje. Skupno se ga je nabralo za 2,2 tm ali 22 arhivskih škatel. Popisovalka gradiva Ivanka Zajc-Cizelj ga je nato kronološko in tematsko uredila ter ga obenem v skladu z zakonskimi predpisi in po posvetovanju z vodjo strokovne službe nekaj tudi izločila.¹³ Po temeljitem pretresu ga je ostalo za 11 škatel ter sega v čas med leti 1706 in 1954, hrani pa se v fondu Zbirka graščine Attems v Podčetrtku.¹⁴

Tretja ustanova, ki prav tako hrani večjo količino gradiva, nanašajočega se na gospošto Podčetrtek, je StLA. Tukaj se starejše arhivalije ne nahajajo samo v enem fondu, ampak jih je v večjih in manjših količinah moč najti v različnih fondih. Največ se jih vsekakor hrani v fondu družine Attems. Zgodovina teh arhivalij in fonda ni nič manj zanimiva in pestra kot zgodovina podčetrških. Pred prihodom v StLA so bile "graške" arhivalije vse skozi shranjene v baročni palači družine Attems v Gradcu. Najstarejši ohranjeni popis, v katerem so obenem zajete tudi arhivalije, zadevajoče gospošto Podčetrtek, je iz leta 1773 in se nahaja v zapuščinskem inventarju Jožefa grofa Attemsa.¹⁵ Arhivalije so bile takrat shranjene v treh pločevinastih škatlah (*plechenen schachtl*).¹⁶ V 19. stoletju je bil narejen nov popis gradiva, in sicer dokaj podroben, tako rekoč na stopnji dokumenta. Le-tega je opravil eden od članov družine Attems ali pa nekdo drug oz. najverjetneje tisti, ki je bil zadolžen za gradivo v palači. Določeno število knjig ali posameznih dokumentov, obsegajočih manjši fascikel, je bilo popisano na vsakem lističu posebej in so se nahajali v fasciklu. Prav tako je dal Edmund Attems izdelati tudi svoj t. i. arhivski znak *ex archivo Edmund Attems*, ki je bil nalepljen na vsaki knjigi in na vsakem fasciklu.

Prvi zametki poskusov s strani takratnega *Archiv des Reichsgaus Steiermark* za pridobitev Attemsovega arhiva iz omenjene palače segajo v leto 1938. Čeprav je takrat Ferdinand Attems pokazal pripravljenost za predajo – pod pogojem, da lastništvo nad arhivom ostane v rokah družine – v upravljanje omenjenemu arhivu, pa do njegove dejanske selitve

¹⁰ ZAC, ZAC 1020, škatla 10, zvezek SAZU, pregled in prevzem arhiva Attems Podčetrtek, Dopis Osrednjega državnega arhiva Slovenije Gozdnemu gospodarstvu Podčetrtek z dne 1949, str. 1.

¹¹ Fond zajema gradivo omenjenih treh gospošte zato, ker so bila v času lastništva grofov Attemsov nad njimi združena, tj. imela so skupnega upravitelja ter upravo in zaradi tega gradiva ni bilo možno ločiti na posamezna gospošta. Ob nakupu gospošta Olimje leta 1805 so grofje Attems dobili tudi arhiv tega gospošta in so ga po omenjenem letu preselili v grad Podčetrtek. Arhivalije, nastale med leti 1604 in 1805, je bilo možno ločiti od ostalega gradiva; ARS jih je uvrstil v samostojen graščinski fond, imenovan Gospošto Olimje in z oznako AS 763. (Vodnik po fondih in zbirkah, str. 107 in 109). Poleg gradiva teh treh gospošte se je na podčetrškem gradu nahajalo tudi nekaj gradiva ostalih Attemsovih gospošte, tj. gospošte Bistriški grad, Brežice, Rajhenburg in pa gospošta Kunšperk (prav tam, str. 80, 85, 101 in 112). Slednje kot edino nikoli ni bilo v lasti Attemsov. Povezava med njim in gospoštvom Podčetrtek so bili plemiška družina Tattenbach. Glede na to, da ohranjeno gradivo izhaja iz obdobja, ko si je tako Kunšperk kot Podčetrtek lastil Ivan Kristof Tattenbach, je verjetno, da se je to gradivo zaradi kakšnega upravnega razloga že od takrat nahajalo na podčetrškem gradu. Gradivo omenjenih gospošte je bilo pripeljano v Ljubljano z ostalim gradivom 15. septembra 1949 in se danes hrani v fondih omenjenih gospošte.

¹² Prav tam, str. 109.

¹³ *Varstvo spomenikov* 12 (1969), str. 124; Zajc-Cizelj: Zbirka graščine Attems v Podčetrtku (1706–1954), str. 1.

¹⁴ Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, str. 324.

¹⁵ Gradivo je precej natančno popisano, saj obsega popis dobrih 40 strani, velikost papirja pa je B4 (Zapuščinski inventar Jožefa grofa Attemsa 1773, fol. 29–49).

¹⁶ Prav tam, fol. 29.

ni prišlo. Poskusi za njegovo pridobitev so se v naslednjih letih še vrstili, saj so se mnogi zavedali njegovega velikega zgodovinskega in kulturnega pomena za deželo. Naslednji se je tako zvrstil že dve leti pozneje. Tokrat ni bila več toliko v ospredju njegova predaja, ampak predvsem zaščita. In res, že naslednje leto je arhiv prišel pod varstvo pisnih spomenikov. Ob zaščiti je bil postavljen tudi pogoj, ki je predvideval, da se arhiv shrani v *Archiv des Reichsgaus Steiermark*, pravica lastništva in uporabe pa bi ostala v Ferdinandovih rokah. Slednji se s to odločitvijo ni strinjal in se je pritožil. Dosegel je, da lahko del gradiva, tj. družinska korespondenca, družinske listine, primerki sentimentalne oz. spominske vrednosti, odlikovanja ter medalje, ostane v njihovi palači. Ko so si pozneje prišli arhiv ogledat nekateri arhivski uslužbenci, so se odločili, da se celovitost arhiva Attems ne sme uničiti, zato je le-ta fizično še naprej ostal v palači, uprava nad njim pa je prešla na Arhiv.

Konec druge svetovne vojne in padec Tretjega rajha ter okupacija Gradca s strani dveh zaveznih sil Rusije in Velike Britanije so pustili vidne posledice tudi na omenjenem arhivu.¹⁷ Največja negotovost glede njegove usode je vladala leta 1951, ko so Rusi zaradi drugačnih ideoloških nazorov in pomanjkanja razumevanja za tovrstne kulturne stvari¹⁸ prodali dele Attemsove knjižnice v palači. Arhiva ista usoda ni doletela, je pa v tem času utrpel poškodbe. Do njegove fizične predavitve iz palače v StLA je prišlo leta 1957, in to v tovornjaku za star papir (*Lkw-Ladung Altpapier*). Takrat je namreč moral Ignac Attems zaradi finančnih razlogov prodati palačo deželi Štajerski.¹⁹ Med StLA in Ignacem Attemsom, sinom prej omenjenega in leta 1946 v Slovenski Bistrici ubitega Ferdinanda, je bila sklenjena nova pogodba. Po tej je družini Attems ostala pravica do lastništva nad arhivom, glede njegove uporabe oz. vpogleda vanj pa je bilo sklenjeno, da se to v naslednjih 50 letih lahko dovoli le s privolitvijo družine in izključno le v znanstvene namene. Vsi zainteresirani so se tako morali s pisno prošnjo – v kateri je bilo potrebno navesti cilje raziskave – obrniti na Ignaca, nakar je le-ta, seveda če se je zato odločil, podelil StLA pooblastilo, da se zainteresiranemu pokaže gradivo, in sicer samo tisto, ki ga je naročil oz. potreboval.

Glede kopiranja gradiva je bila odločitev prepuščena direktorju arhiva s pridržkom, da je prednostni cilj obstoj arhiva v stanju, v kakršnem je.²⁰ V naslednjih letih je bilo prispelo gradivo urejeno, poškodovani kosi pa restavrirani, poleg tega pa je bil narejen še obširen, skoraj 240 strani obsegajoč popis.²¹ Po Ignacevi smrti je postal zastopnik družine v omenjenih zadevah prof. Franc Attems, ki je z dopisom StLA 7. julija 1987 malce olajšal pogoje uporabe gradiva. Ker je bil prejšnji postopek pridobitve dovoljenja za njegovo uporabo dolgotrajen, je odobritev uporabe prestavil na vodstvo arhiva, ki pa je ob vsakokratni odobritvi še kljub temu moralo o tem obvestiti tedanjega zastopnika družine.²² Po Francevi smrti je 8. septembra 1999 vse družinske obveznosti v zvezi s StLA in arhivom Attems prevzel dr. Johannes Attems²³ in jih skupaj s svojo sestro opravlja še danes.

Pomembna in velika razlika med graškim in ljubljanskim arhivom je tudi v ohranjenosti virov, ki se tam hranijo. Medtem ko v graškem arhivu ni enega samega arhivskega dokumenta, ki je še toliko poškodovan, da bi bil potreben restavracije, je v tem oziru stanje dokumentov, shranjenih v ARS in zadevajajočih gospodstvo Podčetrtek v obravnavanem obdobju, naravnost alarmantno. Največ gradiva so vlaga, papirna rja in miši napadle že, ko je bilo to še shranjeno na podčetrškem gradu, kar pa vseeno ne vrže lepše luči na ARS, saj se bo kljub ustrezni hrambi uničenega še nadaljevalo – razen škode, ki so jo povzročile miši – dokler na njem ne bo izveden primeren restavracijski postopek.

Združeni gospodstvi Podčetrtek in Hartenštajn ter njihovi lastniki in upravitelji

Sosednji gospodstvi Podčetrtek in Hartenštajn sta imeli do zadnjega desetletja 17. stoletja različne lastnike. Podčetrtek si je do leta 1612 lastila krška škofija, ko ga je prodala Ivanu Krištofu baronu Tattenbachu.²⁴ V lasti baronov, od 8. junija 1637 dalje grofov Tattenbach,²⁵ je ostalo do leta 1670. Po neuspešni protihabsburški zaroti in aretaciji njenega soudeleženca Ivana Erazma Tattenbacha

²⁰ Dopis direktorja StLA, str. 3.

²¹ Kronologija arhiva Attems, str. 2; Dopis direktorja StLA, str. 1.

²² Dopis direktorja StLA, str. 1.

²³ Kronologija Arhiva Attems, str. 2.

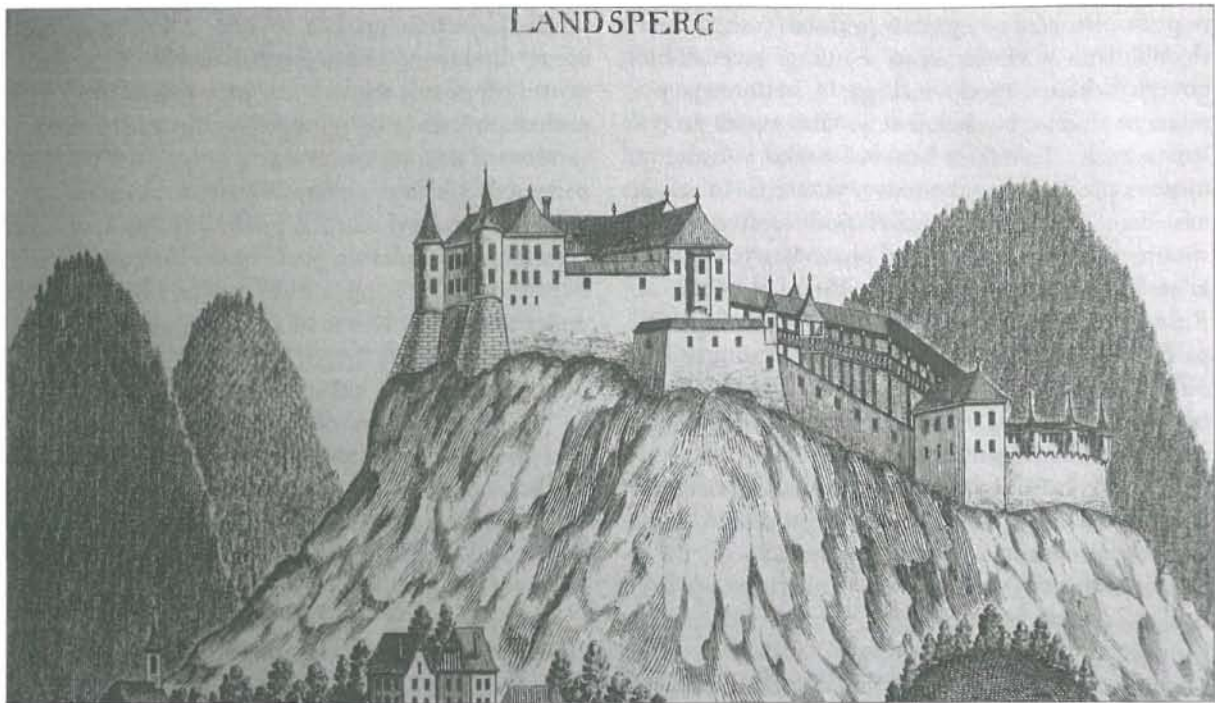
²⁴ Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark*, str. 235; ARS, AS 768, fasc. 3, Pobotnica krškega škofa Janeza Jakoba Ivanu Krištofu Tattenbachu 1612, fol. 1.

²⁵ Mutzbauer, Otto: *Die Urkunden des Archivs*, str. VI.

¹⁷ StLA, Hausakt, Haus-Akten Attems, Kronologija Arhiva Attems, str. 1.

¹⁸ ... aus Urteilen ideologischer Art und mangelndem Sachverständnis (StLA, Dopis direktorja StLA, str. 1).

¹⁹ StLA, Inventar gradiva fonda Attems, str. 3; Dopis direktorja StLA, str. 1.

Grad Podčetrtek okoli leta 1681, pozneje sedež uprave združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn²⁶

22. marca sta bila vsa njegova posest in ostalo premoženje zaplenjena s strani cesarja in predana v upravo notranjeavstrijski dvorni komori. Iz le-teh so se v naslednjih letih poravnali tako stroški v zvezi z grofovo aretacijo in sodnim procesom ter vodenjem posesti, kot tudi terjatve njegovih upnikov. Teh ni bilo malo. Za dokazovanje upravičenosti zahtev Tattenbachovih upnikov je bil kmalu po njegovi usmrtitvi ustanovljen poseben organ, t. i. *judicium delegatum*, ki je od oktobra 1676 dalje skrbel obenem tudi za upravo zaplenjenih posesti. Do leta 1682 Tattenbachovega premoženja ni bilo več, neizplačanih upnikov pa je ostalo še kar nekaj. *Judicium delegatum* se je zato odločil za prodajo posesti. Že po prodaji gospostev Konjice in Rače se je izkazalo, da preostala Tattenbachova posest najverjetneje ne bo zadostovala za poplačilo vseh terjatev. Na podlagi tega je bil za gospostvi Podčetrtek in Štatenberg sestavljen seznam prednostnih upnikov, ki so lahko upali, da bosta doseženi kupnini za gospostvi tako visoki, da bodo njihove terjatve izplačane. Za nakup Podčetrka se je naposled odločil Ignac Marija grof Attems, utemeljitelj štajerske veje omenjene družine. Po krajših, a trdih pogajanjih s pooblaščenca Tattenbachovih upnikov, so 27. aprila 1686 sklenili

prodajno pogodbo v višini 70.000 goldinarjev.²⁷ Novopečeni lastnik posesti na Štajerskem se po tem nakupu ni ustavil. Do konca stoletja je od določenih Tattenbachovih upnikov kupil za 135 imenjskih funtov štatenberške posesti in pravic,²⁸ gospostvo Brežice od potomke grofov Frankopanov²⁹ ter 15. septembra 1691 še gospostvo Hartenštajn in del pilštajnskega gospostva. Slednjo posest je takoj po nakupu priključil Hartenštajnu.

Hartenštajn so imeli vsaj do začetka 16. stoletja kot krški fevd Helfenbergerji. Po njihovem izumrtju je nekaj časa njegove dohodke užival ormoški baron Jakob Szekely/Zekel, med leti 1606 in 1615 Andreas Pürscher, nato pa so si ga pridobili plemiči Reising.³⁰ V lasti slednjih je ostal do omenjene prodaje Ignacu Mariji grofu Attems. Le-ta je svoji gospostvi Podčetrtek in Hartenštajn združil šele čez nekaj let, in to na način, da je obe upravljal en upravitelj, ki je imel svoj sedež na gradu Podčetrtek.

Do svoje smrti v letu 1732 si je Attems pridobil še nekaj gospostev in počasi je postal eden največjih posestnikov v deželi. Da Ignacev trud in več

²⁶ Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae*, 2. Band, št. 485.

²⁷ Zadavec, Dejan: Gospostvo Podčetrtek 1670–1700, str. 28–58.

²⁸ Zadavec, Dejan: Gospostvo Štatenberg, str. 239–243.

²⁹ Koropec Jože: Brežice v srednjem veku, str. 114.

³⁰ Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark*, str. 239.

kot uspešna prizadevanja na tem področju njegovi nasledniki ne bi uničili oz. "zavozili", je leta 1727 ustanovil dva fidejkomisa. Vsa družinska posest je tako postala dedna in neprodajna. Podčetrtek in Hartenštajn ter leta 1721 pridobljeno gospostvo Rajhenburg je kot drugi fidejkomis prejel mlajši sin Tadej Kajetan.³¹ Čeprav so je slednjemu v zakonu z Marijo Ano, rojeno grofico Wurmbrand-Stuppach, rodilo osem otrok, jih kar sedem ni preživelo mladosti.³² Nesrečni oče tako ni imel druge izbire, kot da vso svojo posest prepusti edinemu živčemu sinu Jožefu. Ko je 13. avgusta 1750 za vedno zatisnil oči,³³ skoraj 23-letni Jožef še ni bil polnoleten za dedovanje. Na uradni prevzem posesti je tako moral počakati še nekaj več kot leto dni. V njegovi lasti so omenjena tri gospostva ostala do smrti 25. novembra 1772.³⁴ Ker dedičev za sabo ni pustil, je vso njegovo posest podedoval bratrančev sin Ferdinand Marija I. grof Attems.³⁵

Najvišja uprava obeh gospostev je bila formalno v rokah njenega lastnika oziroma njegove družine, torej Attemsov. Ker pa ti gradu Podčetrtek niso uporabljali za svojo rezidenco, so imeli za upravljanje nastavljenega upravitelja (*verwalter*). Ta pri opravljanju seveda ni imel prostih rok, ampak se je moral ravnati po navodilih,³⁶ ki jih je prejel ob nastopu službe, pa še sprotne ukaze članov družine je moral izpolnjevati. Njegove naloge in obveznosti so bile raznovrstne. S pomočjo nižjih uradnikov je kontroliral izpolnjevanje podložniških obveznosti in pobiral, skladiščil ter prodajal naturalije, vzdrževal zgradbe in s finančnim ter materialnim potencialom gospostva upravljal v skladu z imetnikovimi navodili.³⁷ Nadalje je bil zadolžen še za sestavljanje podložniških zapuščinskih inventarjev, izdajanje poročnih, odpovednih in kupnih pisem, prav tako pa je imel v rokah tudi patrimonialno sodstvo. Za izdajanje omenjenih dokumentov in s sodstvom povezanih zaračunanih sodnih glob je prejemal še dodaten zaslužek. Od vsakega izdanega dokumenta

ali zaračunane globe si je lahko zadržal še nek delež. Ob koncu vsakega obračunskega leta pa je moral v obliki letnega obračuna poročati o svojem poslovanju imetniku gospostva.³⁸

Med leti 1691 in 1758, torej v obdobju iz katerega so tudi administrativne knjige, popisane v omenjenem inventarju iz leta 1758, so na združenih gospostvih Podčetrtek in Hartenštajn uradovali štirje upravitelji.

Matija Pihler je ob nastopu službe s sabo v Podčetrtek pripeljal še ženo Marjeto in vsaj dva otroka, in to sina Franca Karla ter hčerko Marijo Terezijo. Tukaj sta se jima rodili še dve deklici. Tri dni pred začetkom leta 1691 je župnik Marko Heller v podčetrški župnijski cerkvi sv. Lovrenca ob prisotnosti grofa in grofice Attems kot botrov slovesno krstil Marijo Regino,³⁹ njun zadnji rojeni otrok, ki je dobil ime po materi, pa je bil krščen v Podčetrtku 19. junija 1695,⁴⁰ torej malo pred Matijevo smrtjo. Pihler je najverjetneje začel upraviteljevati 5. oktobra 1689, saj se na ta dan začenjajo vsi njegovi ohranjeni letni obračuni, prvi prav iz omenjenega leta.⁴¹ Zadnjič je v virih kot upravitelj označen 5. oktobra 1695.⁴² Po podatku iz krstne matične knjige⁴³ je njegovo službo prekinila smrt, in to v času med njegovo že omenjeno zadnjo pisno omembo ter pred 6. decembrom 1695.⁴⁴ Žena in otroci so ostali na gospostvu vsaj do začetka leta 1698. Njegove obveznosti⁴⁵ so prevzeli sami (in ne kak na novo nastavljeni upravitelj) ter jih opravljali vsaj do 10. septembra 1697.⁴⁶ Tako kot žena prejšnjega upravitelja Janeza Jakoba Milleja je tudi Pihlerjeva hči Marija Terezija pogosto botrovala – v treh letih kar

31 Šerbelj, Ferdo: *Kratka zgodovina grofov Attems*, str. 146–148.

32 Genealogija družine Attems, <http://genealogy.euweb.cz/attems/attems4.html>.

33 Prav tam.

34 Schiviz, Ludwig: *Der Adel in den Matriken*, str. 299.

35 Prav tam.

36 Iz obravnavanega časa ni ohranjenega nobenega pisnega navodila upravitelju glede upravljanja obeh gospostev. Prvi tovrstni ohranjeni dokument je nekoliko mlajšega datuma, in sicer je bil spisan 1. maja 1779 (StLA, Archiv Attems, karton 254, zv. 1597). Navodila upravitelju gospostev Podčetrtek in Hartenštajn 1779).

37 Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est*, str. 208.

38 Zadavec, Dejan: *Gospostvo Podčetrtek 1670–1700*, str. 88–89.

39 ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 29. 12. 1690.

40 Prav tam, 19. 6. 1695.

41 ARS, AS 768, fasc. 5, Vinski obračun 1689/90, fol. 0.

42 StLA, Archiv Attems, karton 244, zv. 1568, Denarni obračun 1694/95, fol. 0.

43 *Maria Theresia dni pie defuncti Matthia Pihler praefecti in arce Landtspergensis filia* (ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 6. 12. 1695).

44 Prav tam, 6. 12. 1695.

45 Sin Franc Karel ni sicer v ohranjenih virih nikoli izrecno omenjen kot upravitelj, vendar se vinski obračun za leto 1696 glasi na njegovo ime, in sicer *wein raitung mein Franz Carll Puchler der hochgr(aflichen) herrschaft Landtsperg ...* (ARS, AS 768, fasc. 5, Vinski obračun 1696/97, fol. 0). Matijevo žena Marjeta je kot upraviteljica omenjena 28. februarja 1697 (ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 28. 2. 1697), hči Marija Terezija pa 20. maja 1696 in 10. septembra 1697 (prav tam, 20. 5. 1696 in 10. 9. 1697).

46 Prav tam, 10. 9. 1697.

sedemkrat⁴⁷ –, in to predvsem krščencem najvišjih gosposčinskih slojev, tj. pomembnejših uslužbenec in podčetrtskih tržanov. Njenega brata Franca Karla je ta čast doletela le enkrat.⁴⁸

V tovrstni vlogi sta se nekajkrat⁴⁹ znašli tudi Marija Julijana in Ana Barbara, hčerki naslednjega upravitelja Antona Robide (*Robida, Rubida*). Robida je moral svojo novo službo nastopiti konec leta 1697 ali pa na samem začetku naslednjega, saj je že 4. januarja 1698 kot upravitelj popisal zapuščino umrlega podložnika.⁵⁰ Potrebne delovne izkušnje upravitelja si je pred prihodom nekaj let pridobil na gospostvu Bistriški grad, kjer se prvič neposredno omenja konec oktobra 1691.⁵¹ Tamkaj je takrat že vsaj nekaj mesecev opravljal službo upravitelja, saj je njegova žena že 14. februarja 1691 nosila ta naziv (*prefectisa arcis*).⁵² Zadnjič je omenjen 5. marca 1696, pet dni po krstu hčere Marije Frančiške.⁵³ Zakoncema Robida so se pred prihodom v Podčetrtek ob Mariji Julijani rodile še deklice Marija Konstanca, Ana Katarina in Marija Frančiška.⁵⁴ Tukaj sta svoj prvi naraščaj z ženo Marijo Katarino, rojeno Reuch,⁵⁵ dobila 13. marca 1700, ko se jima je ponovno rodila hči. Ime sta ji dala Marija Sidonija.⁵⁶ Naslednjih nekaj let je število članov družine še naprej naraščalo. Poleg Ane Barbare so na svet prijokali še Janez Anton, Avgustin Danijel in Frančišek Ernest.⁵⁷ Krstne botre svojim otrokom upravitelj in žena nista izbirala med podčetrtskimi tržani ali morebiti med okoliškimi kmeti in kočarji, ampak svojemu stanu primerno. Še posebej rada sta za to uslugo zaprosila upravitelja bližnjega gospostva Podsreda Jurija Mosegerja in njegovo takratno ženo Marijo Sidonijo. Slednja sta se tej prošnji kajpa-

da rada odzvala.⁵⁸ Pol leta po rojstvu zadnjega otroka, je družino Robida doletela nesreča. 13. aprila 1707 je Anton izgubil ženo, otroci pa mater.⁵⁹ Pokopali so jo v grobnico župnijske cerkve sv. Lovrenca v trgu Podčetrtek. Vdovec Anton ni stal pretirano dolgo križem rok. Že vsaj dve leti pozneje je imel novo življenjsko sopotnico, otroci pa krušno mater. Ime ji je bilo Antonija. V naslednjih šestih letih so se zakoncema rodili štirje otroci.⁶⁰ Še posebej svečan in za starša ponosen je bil krst njunega zadnjega otroka, hčerke Marije Ane. Ko je hladnega januarskega dne leta 1715 v kapelici na gradu krstitelj vikar Janez Teraš uvedel novorojenko v krščansko vero, sta obredu prisostvovala botra Dizma grof Attems in njegova žena Ana Sofija, rojena grofica Herberstein.⁶¹ Poleg svoje družine je Anton imel vsaj še brata Janeza Andreja, poročenega z Ano Šorjan (*Schorian*), ki je bil v letu 1700 upravitelj proviantnega urada na Ptujju.⁶² Službo podčetrtskega upravitelja je nekoliko že ostareli Robida opravljal do konca leta 1721.⁶³

S prvim januarjem 1722 je njegovo delovno mesto zasedel Tomaž Ignac Sauer.⁶⁴ Ali je to ista oseba, ki je že leta 1710 poleg gosposčinske kuharice Marije Vranše botrovala nezakonski hčerki nekega nižjega podčetrtskega uslužbenca,⁶⁵ in potemtakem tukaj že najverjetneje opravljala neko službo, ni mogoče ugotoviti. Kakorkoli, Ignac je ob prihodu na novo delovno mesto s sabo pripeljal še ženo Marijo Sidonijo ter vsaj enega otroka, in sicer Jožefa Avgušтина. Tukaj se zakoncema ni rodil noben otrok.⁶⁶ Ko je Jožef že zadosti odrasel, mu je oče zaupal mesto gosposčinskega pisarja. To delo je slednji opravljal nekako od 1741 pa do prve polovice leta 1745.⁶⁷ Po tem času je najverjetneje za nekaj let odšel z gospostva. Ko se je vrnil, je bil že poročen moški. Za ženo si je dobil plemkinjo Ano

47 Prav tam, 13. 1. 1695, 26. 6. 1695, 6. 12. 1695, 20. 5. 1696, 28. 2. 1697, 10. 9. 1697 in 30. 1. 1698.

48 Prav tam, 28. 2. 1693.

49 Prav tam, 4. 8. 1698, 21. 1. 1700, 6. 2. 1701, 24. 2. 1701, 17. 12. 1716 in 27. 12. 1718.

50 ARS, AS 768, knjiga 102, Zapušinski podložniški inventarji 1698–1711, fol. 5.

51 PAM, Gosposčina Bistriški grad 1587–1944, šk. 40, zv. 3, Register vinske desetine 1691, fol. 10.

52 NŠAM, RMK Slovenska Bistrica 1681–1705, 14. 2. 1691.

53 Prav tam, 28. 2. 1696 in 5. 3. 1696. Da sta bistriški in podčetrtski Anton Robida ena in ista oseba, neizpodbitno dokazuje njegova pisava, ki je v dokumentih, zadevajajočih obe gospostvi, enaka.

54 Prav tam, 27. 12. 1692, 25. 12. 1694 in 28. 2. 1696.

55 Krašovec, Mirko: *Podčetrtek*, str. 26.

56 ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 13. 3. 1700.

57 Prav tam, 18. 5. 1701, 4. 12. 1705, 26. 8. 1704 in 6. 10. 1706.

58 Prav tam.

59 Krašovec, Mirko: *Podčetrtek*, str. 26.

60 ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 12. 11. 1709, 1. 5. 1711, 27. 11. 1712 in 4. 1. 1715.

61 Prav tam, str. 4. 1. 1715.

62 ... *meinen br(ueder) Johan Andre Robida prouants verwaltern in Pettau ...* (ARS, AS 768, fasc. 5, Denarni obračun 1700, fol. 10); prav tam, fol. 7' in 11.

63 StLA, Archiv Attems, karton 244, zv. 1569, Obračun 1721, fol. 0.

64 StLA, Archiv Attems, karton 249, zv. 1583, Izvleček iz štif registrata gospostva Podčetrtek 1722, str. 13.

65 ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 22. 9. 1710.

66 Prav tam, 10. 7. 1723–1737; ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 1737–3. 3. 1758.

67 ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 2. 9. 1741–31(1). 2. 1745.

Elizabeto Mauersperg.⁶⁸ Njegov oče Ignac se v času upraviteljstva za botrovanja ni kaj dosti menil. Ta čast oz. dolžnost je vselej pripadla njegovi ženi in sinu.⁶⁹ Delo upravitelja je opravljal do svoje smrti. Ta ga je doletela nekje pred začetkom marca 1753.⁷⁰ Očetovo službo je dobil sin Avguštin Jožef.⁷¹ Slednji je kmalu poskrbel tudi za to, da je ženin sorodnik Franc Ksaver pl. Mauersperg na gradu dobil službo gosposočinskega uradnika (*officialis arcensis*).⁷² Jožefovo kratko upraviteljevanje ni pustilo vidnejših sprememb na gospostvu. Ko se mu je ponudila služba dvornega sodnika studeniškega samostana, je konec leta 1757⁷³ spakiral kovčke in z ženo ter dobro leto starim sinom Maksimiljanom⁷⁴ odpotoval tjakaj. Mati Marija ni odšla z njim, ampak je ostala na gradu.⁷⁵

Pečat Tomaža Ignaca Sauerja, podčetrškega upravitelja od 1722 do 1753⁷⁶

⁶⁸ Prav tam, 21. 2. 1755.

⁶⁹ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 10. 7. 1723–1737; ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 1737–14. 3. 1751.

⁷⁰ StLA, Archiv Attems, karton 247, zv. 1576, Obračun 1753/54, fol. 0.

⁷¹ StLA, Archiv Attems, karton 247, zv. 1576, Register žitne desetine podložnikov gospostva Podčetrtek 1753, str. 3.

⁷² ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 21. 2. 1755.

⁷³ StLA, Archiv Attems, karton 247, zv. 1576, Obračun 1757, fol. 0.

⁷⁴ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 20. 11. 1756.

⁷⁵ ... *et praenobilis domina Maria Saverin vidua ex eadem (Landtspergensis) arce* (prav tam, 3. 3. 1758).

⁷⁶ ARS, AS 768, fasc. 9, zv. 1725, Obračun 1725, fol. 49.

Pisarniški inventar 1758⁷⁷ in stanje gradiva danes

Službo upravitelja gospostev Podčetrtek in Hartenštajn je po odhodu Avgušтина Jožefa Sauerja prevzel Franc Anton Prothas. Slednji je dal kmalu po umestitvi popisati vse registre, knjige dolgov podložnikov in sogornikov ter ostale spise, ki jih je za sabo v gosposočinski pisarni pustil njegov predhodnik. Ko je bil inventar končan, ga je dal Prothas na vpogled še omenjenemu Sauerju, ki je njegovo veljavnost potrdil s svojim podpisom.

Seznam administrativnih knjig in spisov, nahajajočih se v gosposočinski pisarni leta 1758

GOSPOSTVO PODČETRTEK

- Štift register 1739⁷⁸ (24),⁷⁹ 1740, 1742, 1744, 1745 (25), 1749–1751, 1753 (32).

- Knjiga dolgov podložnikov in sogornikov v denarju, gornini in činžnem žitu 1693–1732, neporavnanih do konca 1735 (89).

- Knjiga denarnih dolgov podložnikov 1697–1721 (74), 1694–1722, 1694–1723 (76), 1694–1724 (78), 1694–1725 (79), 1694–1726, 1694–1727 (81), 1694–1728 (83), 1694–1729, 1694–1730 (86), 1698–1731 (87), 1698–1732 (88), 1698–1733, 1698–1734, 1733–1735, 1733–1736, 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739 (92), 1733–1740, 1733–1741 (93), 1733–1742, 1733–1743, 1733–1744, 1733–1745 (95), 1733–1746, 1733–1747 (96), 1733–1748, 1733–1751 in neporavnani do konca 1732.

- Register gornine 1714 (111), 1721–1722, 1737 (23), 1749–1751 (29), 1752 (30).

- Knjiga dolgov sogornikov v gornini 1698–1720, 1694–1723 (fasc. 67), 1694–1724 (77), 1694–1725, 1694–1726 (80), 1694–1727, 1694–1728 (82), 1694–1729 (85), 1694–1730 (fasc. 67), 1698–1731, 1698–1732, 1698–1733, 1698–1734 (91), 1733–1735, 1733–1736 (90), 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739, 1733–1740, 1733–1741 (97), 1733–1742, 1733–1743 (98), 1733–1744, 1733–1745, 1733–1746, 1733–1747, 1733–1748.

⁷⁷ StLA, Archiv Attems, karton 254, zv. 1597, Pisarniški inventar gospostev Podčetrtek in Hartenštajn 1758, fol. 1–9.

⁷⁸ S poudarjeno pisavo so označene tiste administrativne knjige, ki so še danes ohranjene.

⁷⁹ Številke v oklepaju označujejo arhivsko številko knjige, ki jo le-ta ima danes, ali fascikel, v katerem se nahaja.

- Zapuščinski podložniški inventarji **1698–1711** (102), **1711–1722** (103), **1722–1735** (104), 1735–1744, **1744–1752** (105), 1752–1757.

- Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča **1730–** (106).

- Register činžnega žita 1695–1699, **1707–1711** (12), **1718–1723** (16), 1724–1728, **1729–1734** (22), 1735–1740, **1741–1746** (26).

- Register činžnega lanu **1757–1766** (fasc. 65).

- Register lesa **1755–1758** (fasc. 63).

- Izvleček iz davčnega registra 1712, **1713** (fasc. 65).

- Knjiga dolgov podložnikov in sogornikov v denarju, gornini in činžnem žitu **1693–1732**, neporavnanih do konca **1735** (131).

- Register denarne in delovne obveze podložnikov 1733.

- Register činžnega žita **1700–1709** (114), 1710–1716, 1717–1722, 1723–1728, 1729–1734, 1735–1740, **1741–1746** (132).

- Register činžnega lanu 1757–1762.

GOSPOSTVO HARTENŠTAJN

- Štíft register **1721** (118), **1722** (119), **1723** (120), **1724** (121), 1725, 1726, 1744 + denarni dolgovi podložnikov, 1745, 1746, **1749–1751** (fasc. 65), **1752** + denarni dolgovi podložnikov **1733–1751** (136), **1754** (StLA, karton 249, zv. 1583).

- Knjiga denarnih dolgov podložnikov **1694–1697** (113), 1698, 1699, **1700** (fasc 65), **1698–1701** (fasc. 65), 1698–1702, 1698–1703, 1698–1704, 1698–1705, 1698–1706, 1698–1707, **1698–1708** (127), 1698–1709, **1698–1710** (fasc 65), 1698–1711, 1698–1712, **1698–1713** (fasc 65), **1698–1714** (fasc. 65), 1698–1715, **1698–1716** (fasc. 64), 1698–1717, 1698–1718, 1698–1719, 1698–1720, **1698–1721** (128), 1698–1722, 1698–1723, 1698–1724, **1694–1725** (fasc. 65), 1698–1726, 1698–1727, 1698–1728, 1698–1729, 1730–1731, 1698–1732, 1698–1733, 1698–1734, 1733–1735, **1733–1736** (fasc. 65), 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739, 1733–1740, 1733–1741, 1733–1742, 1733–1743.

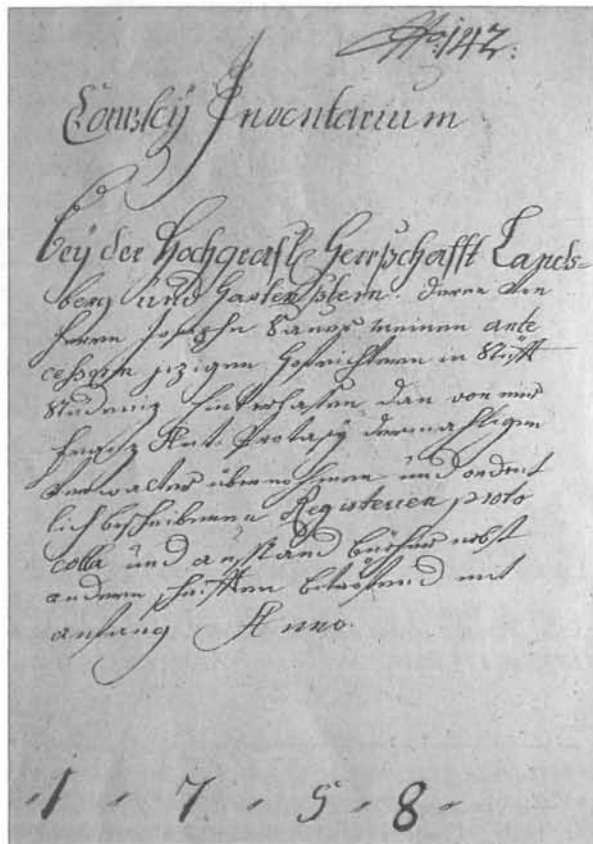
- Register gornine **1695–1698** (112), 1698–1701, 1701–1705, **1706–1709** (115), 1710, **1711–1716** (116), **1717** (124), 1718 + dolgovi sogornikov v gornini do 1717, 1719, **1749–1751** (134), 1752.

- Knjiga dolgov sogornikov v gornini **1691–1696** (fasc. 67), **1698–1699** (fasc. 67), **1698–1700** (fasc. 67), 1698–1703, 1698–1704, **1698–1705** (126), 1698–1706, 1698–1707, **1698–1708** (fasc. 67), 1698–1709, **1698–1710** (fasc. 67), **1698–1711** (fasc. 65), 1698–1712, **1698–1713** (fasc. 67), **1698–1714** (fasc. 67), **1698–1715** (128), 1698–1716, **1698–1717** (fasc. 67), 1698–1719, 1698–1720, 1698–1721, **1693–1722** (135), 1698–1723, 1698–1724, 1698–1725, 1698–1726, **1698–1727** (130), 1698–1728, 1698–1729, **1698–1730** (fasc. 67), **1698–1731** (fasc. 67), **1698–1732** (fasc. 67), 1698–1733, 1698–1734, **1733–1735** (fasc. 67), 1733–1736, 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739, 1733–1740, **1733–1741** (fasc. 67), 1733–1742, **1733–1743** (fasc. 67), 1733–1744, 1733–1745, 1733–1746, 1733–1747, 1733–1748.

- Kriminalni spisi (fasc. 91).

- Nekaj fasciklov različne korespondence in prošenj (fasc. 40).

- 59 kupnih pisem (fasc. 71).

Naslovna stran pisarniškega inventarja iz 1758⁸⁰

⁸⁰ StLA, Archiv Attems, karton 254, zv. 1597, Pisarniški inventar gospoštav Podčetrtek in Hartenštajn 1758, fol. 1.

Ohranjenost administrativnih knjig danes v primerjavi s popisom iz leta 1758

Administrativne knjige	Podčetrtek		Hartenštajn		Skupaj
	število	%	število	%	
Štift register	3/7	42,9	7/12	58,3	50,6
Register gornine	4/5	80	5/11	45,5	62,75
Register činžnega žita	4/7	57,1	2/7	28,6	42,85
Register činžnega lanu	1/1	100	0/1	0	50
Register lesa	1/1	100	-		100
Register denarne in delovne obveze	-		0/1	0	0
Izveček iz davčnega registra	-		1/2	50	50
Knjiga denarnih dolgov	13/29	44,8	11/46	23,9	34,35
Knjiga dolgov v gornini	10/27	37	19/48	20,8	28,9
Knjiga dolgov v denarju, gornini in činžnem žitu 1693-1732	1/1	100	1/1	100	100
Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča	1/1	100	-		100
Zapuščinski podložniški inventarji	4/6	66,7	-		66,7
Kriminalni spisi			nekaj		
Korespondenca in prošnje			nekaj		
Kupna pisma			nekaj		
Skupaj	42/85	49,4	46/129	35,7	88/214 41,1

Vse še danes ohranjene knjige in spisi, razen enega štift registra, se hranijo v ARS. Samo hartenštajnski štift register iz leta 1754 je v StLA. Tjakaj je prišel enkrat po letu 1773, in sicer se je do leta 1957 hranil v Attemsovi graški palači, nato pa je bil s preostankom družinskega arhiva prepeljan v nekaj sto metrov oddaljeni deželni arhiv. Čeprav so v tem popisu popisane skoraj izključno knjige – seveda razen kupnih pisem, korespondence in kriminalnih spisov –, pa se te danes ne hranijo v ARS samo kot knjige, kot bi bilo pričakovati, ampak jih je precej tudi v fasciklih. Nekaj jih je tako moč najti v fasciklih 63, 64 in 65, največ pa v fasciklu s številko 67.

Kar se tiče ohranjenosti omenjenih administrativnih knjig, sta obdobje 250 let in ljudski faktor pustila svoj pečat. Danes jih je še 88 oz. dobrih 41 odstotkov. Skoraj 14 odstotkov več je podčetrtskih kot hartenštajnskih, kar pa je nenazadnje tudi moč pričakovati, saj je bilo slednjih leta 1758 popisanih 44 več. V večini primerov namreč drži dejstvo, da več kot je bilo knjig določene vrste, manj je ohranjenih. Najslabše so jo tako odnesle knjige dolgov v denarju in gornini, ki so se sestavljale na letni ravni in so obsegale kar 70 odstotkov vseh popisanih knjig.

Sicer pa v tem popisu niso zajete vse tovrstne administrativne knjige, ki so bile v uporabi od 1691 pa do 1758. Še danes je ohranjenih kar nekaj takš-

nih, ki jih Prothas pred 250 leti ni popisal. Da niso bile na istem mestu kot popisane, je jasno. Poraja pa se vprašanje, zakaj niso bile oz. zakaj je imel npr. bivši upravitelj Sauer konec leta 1757 "pri roki" podčetrtski štift register iz leta 1739, medtem ko tista dva iz let 1747 in 1748 ne, a sta bila po starosti vsekakor bolj aktualna. Glede na to, da ni neke racionalne razlage, obstaja možnost, da nekatere izmed knjig takrat niso bile več v neposredni uporabi, ampak so bile še kljub temu vedno tam, torej brez nekega določenega razloga oz. administrativne naloge.

O administrativnih knjigah združenih gospošte

Kot je iz popisa razvidno, so bile za vodenje gosposčinske administracije sredi 18. stoletja potrebne različne vrste administrativnih knjig. Tako je imel upravitelj v svoji pisarni na podčetrtskem gradu vedno pri roki različne vrste registrov, ki so izkazovali gosposčinske dohodke od podložnikov in sogornikov. Visoke letne obveznosti, ki jih tukajšnje revno prebivalstvo pogosto ni bilo sposobno redno poravnati, so slednje vodili v zadolženost. V ta namen so se vodile posebne dolžniške knjige. Ker obvezanci svojih dolžnosti marsikdaj niso poravnali niti sproti, kaj šele za nazaj, so se te knjige sestavljale vsako leto posebej. Poleg dohodkov od

podložnikov in sogornikov, sta imeli združeni gospostvi še druge dohodke. Razen od prodaj naturalij, se je letno nekaj denarja nabralo še od pristojbin od prodaj posesti med podložniki ter pri dedovanjih, ko so novi zakupniki posesti morali poravnati primščino itd. Vsak dohodek od tovrstnih transakcij je bil skrbno popisani v zato namenjenem protokolu. Gosposočinska uprava pa se seveda ni samo ukvarjala s podložniki in njihovimi letnimi obveznostmi. Ker je bil Podčetrtke tudi sedež deželnega sodišča, se je precej časa in črnila porabilo še v zvezi s slednjim, tj. s pravicami in obveznostmi, ki so izhajale iz njega. Z lastniki sosednjih gospošte ter različnimi cerkvenimi dostojanstveniki je bil upravitelj v stalni pisni korespondenci, prav tako s svojim delodajalcem oz. lastnikom gospošte. Slednjemu je poleg pisem in letnih obračunov na vpogled redno pošiljal še izvlečke iz različnih registrov, v prvi vrsti tistih, ki so izkazovali dohodke od podložnikov.

Štift register, tudi štiftregister (*Stiftregister, Steuer Buch, Steuer Register, Stiftbuch, Zahlbuch*). Je uradni seznam, nekakšen delni urbar, v katerem so popisani podložniki in nekatere njihove dajatve ter davki. Ime je verjetno dobil po dnevu (*Stift*), ko so gospošte pobirala svoje dohodke. Navadno so bili spisani za vsako leto posebej ali pa za nekaj let, za razliko od urbarjev, ki so bili enkrat sestavljeni in v veljavi skozi daljše obdobje. Vsebinsko so si določeni "nepopolni" urbarji in štift registri precej podobni. V primerjavi s popolno sestavljenimi urbarji, v katerih so poleg gosposočinskih dohodkov od podložnikov zapisani še dohodki od sogornikov ter dominikalna posest in pertinence, "nepopolni" urbarji navadno vsebujejo samo omenjene dohodke od podložnikov. Tako je tudi s štift registri. Čeprav so bili slednji ponekod uporabljani že v 14. in 15. stoletju, se je njihova uporaba precej razširila šele nekako od sredine 16. stoletja naprej⁸¹ in je največji razmah doživela v drugi polovici 17. in v 18. stoletju. Razlog temu je bila vsekakor uvedba deželnih davkov, ki so z leti postajali čedalje raznovrstnejši. Ker se je višina določenih davkov spreminjala skoraj na letni ravni, bi bila vsakoletna sestava urbarjev nesmiselna, zato so gospošte namesto slednjih začela čedalje bolj uporabljati različne sezname prihodkov. Podložnike in njihove denarne dajatve – denarna pravda, davki in v denarju plačljive ostale dajatve, tj. predvsem mala

pravda – so zapisovali v štift registre. Do srede 17. stoletja, ko davki še niso bili tako pestri, so v štift registre še pogosto zapisovali različne dajatve v žitu, lanu in podobno, prav tako pa jih niso sestavljali skoraj za vsako leto posebej. Če sta bila imenjski in izredni davek določeno število let iste višine, kar sta v tistem času pogosto tudi bila, ni bilo potrebe za novim seznamom. Razmah novih davkov, tj. kontribucija, deželna delovna renta, *anticipations zins*, različne izredne letne davčne naklade, itd., od sredine 17. stoletja naprej, pa je povzročil, da so gosposočinski uradniki v štift registre vpisovali samo še denarne obveznosti podložnikov. Dajatve v žitu, lanu in podobno, torej tiste, katerih višina se ni spreminjala, so začeli voditi v ločenih registrih, tako da jih ni bilo potrebno vsako leto na novo popisovati in si s tem delati dodatnega dela. Ponekod so se gosposočinski uradniki znašli tudi tako, da so v primerih, ko so bile višine davkov iste kot kakšno prejšnje leto, uporabili star štift register, v katerem so samo spremenili imena trenutnih imetnikov posesti.⁸²

Poleg vpisa podložniških denarnih obveznosti, so imeli tovrstni registri še eno nalogo, in sicer evidenčno. Na dan, ko je podložnik poravnal svoje obveznosti oz. vsaj del le-teh, mu je upravitelj ali pisar vnesel ustrezno oznako o celotnem plačilu obveznosti oz. če jih ni v celoti poravnal, znesek plačanih obveznosti. Ker pa vsaj podčetrtški in hartenštajnski podložniki niso zmogli poravnati vseh obveznosti v tekočem letu, so v štift registru navadno sumarno zapisani še njihovi dolgovi iz prejšnjih let. Sicer pa so gospošte za podložniške dolgove vodila še posebne dolžniške knjige.

Register gornine (*Bergrecht Register*). Je seznam v katerem so zapisani prihodki gospošte od gorninskih vinogradov in drugih gorninskih posesti. Navadno so bili sestavljeni za dobo nekaj let, včasih, a redkeje, pa celo za vsako leto posebej. V njih so poimensko zapisani vsi sogorniki po vinskih gorah in njihova letna gornina, ki so jo dajali predvsem v vinu ali moštu, v manjši meri pa tudi v kopunih in kokoših ter denarju.

⁸² Tako je podčetrtški upravitelj uporabil štift register iz leta 1694 tudi še leta 1719 (ARS, AS 768, knjiga 8, Štift register 1694, 1719, str. 27), tistega iz leta 1721 pa še leta 1731. V slednjem je svoje ravnanje obrazložil z besedami, da *dieses pro 721 formierte stift buch mit denen zins gulden, denen 731 anlaagen ganz gleich gehet, als ist soliches buch in 731ter haubt stift gebracht und der erlaag darin geschrieben worden* (ARS, AS 768, knjiga 18, Štift register 1721, 1731, fol. 0).

⁸¹ Prvi ohranjeni štift register za podčetrtško gospošte je iz leta 1570 (StLA, Archiv Attems, karton 249, zv. 1581, Štift register 1570–1575).

Register činžnega žita in lanu (*Zunß Threydt Register, Zunß Haar Register*). Register činžnega žita je seznam, v katerem so zabeleženi vsi podložniki po vaseh, ki so v sklopu dajatev letno dajali tudi različne vrste žita, ter višina njihove obveznosti. Register lanu je podoben seznam, le da so v njem zapisani podložniki in višina njihovih letnih dajatev v lanu v funtih ali povesmih.

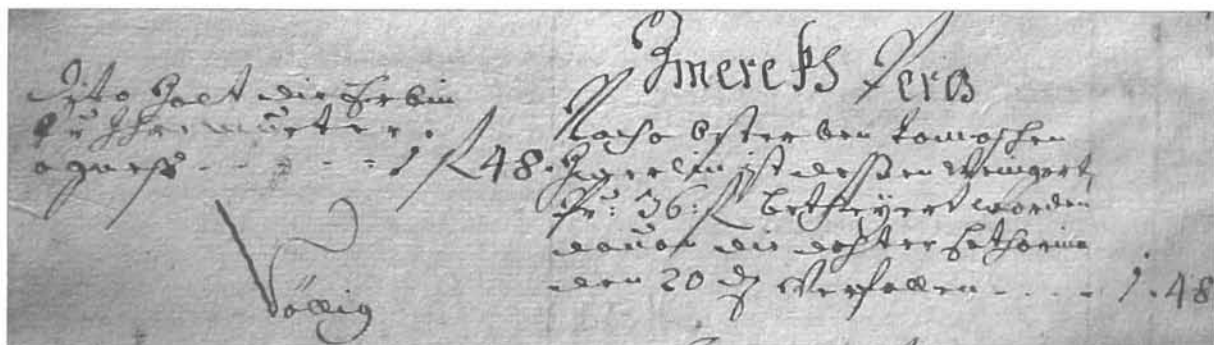
Izvleček iz davčnega registra (*Steuer Register Extract*). Je seznam, v katerem so popisani podložniki in njihove letne denarne obveznosti. Le-te niso zapisane vsaka posebej, torej po vrsti kot v štift registru, ampak je navadno podan le celoten, tj. seštet znesek podložnikovih obveznosti.

Knjiga denarnih dolgov podložnikov (*Steuer Aufstand Buecher*). V tovrstnih knjigah so po vaseh popisani podložniki in višina dolga po letih, ki so ga imeli do gospodstva zaradi neporavnanih denarnih obveznosti. Vsaka poravnava dolga ali samo njegovega dela je vknjižena v stolpcu na levi strani knjige. Poleg višine plačila je navadno naveden še datum plačila. V primeru, da podložnik ni poravnal celotnega dolga, je v knjigi dolgov, sestavljeni naslednje leto, njegov dolg ustrezno zmanjšan. V primeru poravnave celotnega dolga, podložnik ni bil vpisan v novo knjigo dolgov.

Knjiga dolgov sogornikov v gornini (*Bergrecht Aufstand Buecher*). Te knjige so vsebinsko sestavljene na isti način kot knjige denarnih dolgov podložnikov, le da so v njih po vinskih goricah popisani sogorniki in višine njihovih neporavnanih gornin po letih gorskemu gospodu oz. gospodstvu.

Knjiga dolgov podložnikov in sogornikov v denarju, gornini in činžnem žitu 1693–1732, neporavnanih do konca 1735 (*Steuer, Bergrecht Guetmachungs und getraydt astandt...*). Še ena izmed knjig dolgov, kjer pa so za razliko od ostalih tovrstnih knjig na enem mestu zapisani vsi dolgovi tako sumarno kot tudi po podložnikih in sogornikih. Podčetrtška in hartenštajnska knjiga sta razdeljeni na štiri dele. Začneta se z denarnimi zaostanki, ki jim sledijo gorninski in zaostanki v sodnem vinu, žitu in siru, končata pa se z dolgovi v činžnem žitu. Dolgovi so pri tistih dolžnikih, ki svoje obveznosti niso poravnali več let, podani sumarno, pri tistih, ki pa so imeli neporavnane samo za določeno leto, je zraven zapisano še leto neplačila. Prav tako je pri vsaki vrsti dolga podan še celotni znesek neporavnanih obveznosti. Knjiga je bila sestavljena z namenom, da se na enem mestu zberejo vse neplačane obveznosti in se na tak način poenostavi upravljanje. Vse poravnave neplačanih obveznosti do leta 1732 so bile od tega leta naprej vknjižene v to knjigo. V njo se je vpisoval datum in znesek vrnjenega dolga dolžnika, nato pa še celoten znesek povrnjenega dolga za določeno leto. Knjiga je bila v uporabi vsaj do konca leta 1752.

Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča (*Protocoll des... 10te vnnd 20ste Pfening*). V tovrstne knjige so se zapisovali dohodki od prodaj in dedovanj gorninskih in urbarialnih posesti med podložniki in sogorniki. Ti dohodki niso bili nič druga kot pristojbine, ki jih je pobiralo gospodstvo pri vsaki omenjeni transakciji. Za vsak nakup te ali one posesti je moral kupec gospodstvu plačati desetino njene ocenjene vrednosti, pri dedovanju pa je ta pristojbina največkrat znašala dvajsetino ocenjene vrednosti, v nekaterih primerih pa tudi samo desetino.

Vpis dedovanja vinograda in plačilo pristojbine 20 denariča⁸³

⁸³ ARS, AS 768, knjiga 106, Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča, fol. 7.

Zapuščinski podložniški inventarji (*Protocoll der Inventarien*). So popis premičnega in nepremičnega premoženja pokojnega podložnika. Sestavljeni so iz štirih delov. V uvodu je navadno zapisano ime pokojnega podložnika, popisovalec in priče pri popisu ter datum in kraj popisa. Sledi del, v katerem je podrobno zapisana pokojnikova premična in nepremična posest in njena vrednost, torej denar, listine, nepremičnine v zakupu po kupnem pravu, zaloga in zasajeno žito, zaloga vina, predivo, živina, oblačila, hišna oprema in orodje. Popisu premoženja sledijo popis dolgov in stroški. Dolgove so imeli podložniki v večini primerov do zemljiškega gospostva zaradi neplačanih dajatev in davkov ter do drugih podložnikov in sorodnikov, največkrat zaradi izposojenega denarja. Pod stroške so se knjižili vsi odhodki, do katerih je prišlo zaradi smrti podložnika. Med slednje se je štela sestava in izdaja zapuščinskega inventarja, plačilo 10 oz. 20 denariča, vdovina jutrnja, ponekod tudi stroški pogreba itd. V zaključku inventarja je zapisana celotna vrednost pokojnikovega premoženja ter dediči in njihovi, v denarju izraženi dedni deleži.

Kratice in okrajšave

ARS = Arhiv Republike Slovenije
 StLA = Steiermärkisches Landesarchiv Graz/
 Štajerski deželni arhiv Gradec
 NŠAM = Nadškofijski arhiv Maribor
 PAM = Pokrajinski arhiv Maribor
 ZAC = Zgodovinski arhiv Celje
 fasc. = fascikel
 šk. = škatla
 zv. = zvezek
 LR = Landrecht/ deželno pravo
 ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje
 itd. = in tako dalje
 npr. = na primer
 oz. = oziroma
 pl. = plemič, plemkinja
 RMK = rojstna matična knjiga
 tj. = to je
 ŽU = župnijski urad

Viri, literatura, internet in pomagala

Viri

ARS
 AS 768, Gospostvo Podčetrtek, Hartenštajn in
 Olimje
 - knjiga 8, Štift register gospostva Podčetrtek
 1694, 1719

- knjiga 18, Štift register gospostva Podčetrtek
 1721, 1731
 -knjiga 102, Zapuščinski podložniški inventarji
 1698–1711
 - knjiga 106, Protokol dohodkov od 10 in 20
 denariča gospostva Podčetrtek 1730–1750
 - fasc. 3, Pobotnica krškega škofa Janeza Jakoba
 Ivanu Krištofu Tattenbachu 1612
 - fasc. 5, Denarni obračun gospostva Podčetrtek
 1700
 - fasc. 5, Vinski obračun gospostva Podčetrtek
 1689/1690
 - fasc. 5, Vinski obračun gospostva Podčetrtek
 1696/97
 - fasc. 9, zv. 1725, Obračun gospostva Pod-
 četrtek 1725.

NŠAM

- Rojstna matična knjiga župnije Slovenska Bis-
 trica 1681–1705

PAM

fond Gosposčina Bistriški grad 1587–1944
 - šk. 40, zv. 3, Register vinske desetine gos-
 postva Bistriški grad 1691

StLA, Archiv Attems

- karton 244, zv. 1568, Denarni obračun gos-
 postva Podčetrtek 1694/1695
 - karton 244, zvezek 1569, Obračun gospostva
 Podčetrtek 1721
 - karton 247, zv. 1576, Obračun gospostva Pod-
 četrtek 1753/1754
 - karton 247, zv. 1576, Obračun gospostva Pod-
 četrtek 1757
 - karton 249, zv. 1581, Štift register gospostva
 Podčetrtek 1570–1575
 - karton 253, zv. 1593, Register vinske desetine
 podložnikov gospostva Podčetrtek 1752
 - karton 254, zv. 1597, Navodila upravitelju gos-
 postev Podčetrtek in Hartenštajn 1779
 - karton 254, zv. 1597, Pisarniški inventar gos-
 postev Podčetrtek in Hartenštajn 1758

Hausakt

- Haus-Akten Attems, Kronologija Arhiva
 Attems

LR

- karton 41, Zapuščinski inventar Jožefa grofa
 Attemsa 1773
 - karton 1291, Zapuščinski inventar Ivana Kri-
 štofa barona Tattenbacha 1627

- karton 1292, Zapuščinski inventar Gotfrida grofa Tattenbacha 1640

StLA

- Dopis direktorja StLA dr. Gerharda Pferschyja Rüdigerju baronu Wackerbarthu z dne 14. 2. 1989, dopis je vpet v inventarju arhiva Pallavicino (A 1144)

ZAC

ZAC 1020

- šk. 10, zv. Poročila, inventarni popis, Inventar premičnin v bivši lasti dr. Ferdinanda Attemsa v gradu Podčetrtek 1945

- šk. 10, zv. SAZU, pregled in prevzem arhiva Attems Podčetrtek, Dopis SAZU Gozdni upravi Podčetrtek 1949

- šk. 10, zv. SAZU, pregled in prevzem arhiva Attems Podčetrtek, Dopis Osrednjega državnega arhiva Slovenije Gozdnemu gospodarstvu Podčetrtek 1949

ŽU Podčetrtek

- RMK župnije Podčetrtek 1678–1737

- RMK župnije Podčetrtek 1737–1785

StLA, Inventar gradiva fonda Attems, Graz 1960.

ZAC, Zbirka graščine Attems v Podčetrtku (1706–1954), Ivanka Zajc-Cizelj, popis gradiva, Celje 1983.

Literatura

Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003.

Koropec, Jože: Brežice v srednjem veku. *ČZN* 47 (1976), št. 1.

Krašovec, Mirko: *Podčetrtek, včeraj in danes*. Podčetrtek: Župnijski urad, 1980.

Mutzbauer, Otto: *Die Urkunden des Archivs der Grafen von Tattenbach*. München: Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns, 1967.

Pirchegger, Hans: *Die Untertanenmark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte*. München: R. Oldenbourg, 1962.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.

Šerbelj, Ferdo: *Kratka zgodovina grofov Attems. Bistriški zbornik II* (ur. Ferdo Šerbelj). Slovenska Bistrica: Kulturna skupnost občine Slovenska Bistrica, 1990.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije, III. knjiga, Ljubljana 1999.

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1997.

Varstvo spomenikov, 12 (1969).

Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae 1681*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1975.

Zadavec, Dejan: *Gospostvo Podčetrtek 1670–1700*. Magistrska naloga, tipkopis. Maribor, 2007.

Zadavec, Dejan: Gospostvo Štatenberg v zadnjem desetletju 17 stoletja po štifregistrih iz let 1689–1691, 1692, 1694, 1696–1700. *SHS*, 5 (2005), št. 1–3.

Genealogija družine Attems, <http://genealogy.euweb.cz/attems/attems4.html>.

Zusammenfassung

VERWALTUNGSBÜCHER DER VEREINIGTEN HERRSCHAFTEN PODČETRTEK UND HARTENŠTAJN IN DER MITTE DES 18. JAHRHUNDERTS UND DEREN HEUTIGER ZUSTAND

Franc Anton Prothas, der Verwalter der Herrschaften Podčetrtek und Hartenštajn, ließ sofort nach seiner Amtseinstellung zu Beginn des Jahres 1758 eine Liste der Verwaltungsbücher aufstellen, die damals in der Schreibstube des Burgherren aufbewahrt wurden. Es waren dies vor allem verschiedene Register der Einkommen von Untertanen und Weinbergbesitzern, deren Geld- und Bergrechtsschulden, ein Protokoll der Gebühren von verkauften und vererbten Grundstücken, Nachlassinventare der Untertanen, verschiedene, für den Grundherren bestimmte Auszüge von Einnahmen sowie einige Verzeichnisse über Straftaten, leere Kaufbriefe, die Korrespondenz des Verwalters mit dem Arbeitgeber, den Besitzern und Verwaltern der benachbarten Herrschaften und verschiedenen kirchlichen Würdenträgern. Vermutlich waren dies nicht alle von der Schreibstube geführten Bücher und Verzeichnisse, doch wohl die wichtigsten und am häufigsten verwendeten Hilfsmittel bei der Verwaltung der beiden Herrschaften. Alle in der Schreibstube aufbewahrten Bücher waren seit 1691 entstanden, also in der Zeit der Verwaltung der Herrschaften durch vier Verwalter, und zwar durch Matija Pihler und dessen Familie, Anton Robida, Tomaž Ignac Sauer und dessen Sohn Avguštín Jožef Sauer.

Heute, 250 Jahre später, befinden sich die genannten Bücher nicht mehr in der Schreibstube auf Burg Podčetrtek, sondern werden außer einem Buch im Archiv Sloweniens aufbewahrt. In das größte slowenische Archiv waren sie am 15. September 1949 gelangt. Dies ist im hohen Maße einem der Beschäftigten in der Forstverwaltung Podčetrtek, die in der Burg ihren Sitz hatte, sowie der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste und dem damaligen Zentralen Staatsarchiv Sloweniens zu verdanken. Das Hartenštajner Stiftregister von 1754, das nach 1773 in das Attemser Schloss nach Graz gelangt war, befindet sich seit 1957 im etwas höher gelegenen Steiermärkischen Landesarchiv zusammen mit dem übrigen Archivmaterial der genannten Familie.

Die Zeit und der menschliche Faktor hinterließen auch bei diesen Büchern ihre Spuren. Von den ursprünglich inventarisierten 214 Büchern sind bis heute 88 Bücher bzw. 41 Prozent erhalten geblieben, das ist relativ wenig im Hinblick darauf, dass sich von Podčetrtek und Hartenštajn im Vergleich zu anderen, im Gebiet von Slowenien gelegenen Herrschaften viel Archivmaterial erhalten hat. Obwohl sich die erhaltenen Bücher nach einer 250jährigen Odyssee heute in einer dafür geeigneten Institution befinden, ist deren Schicksal noch nicht bestimmt. Wenn nicht einige sofort notwendigen Restaurierungsmaßnahmen ergriffen werden, ist es um sie schlecht bestellt.

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253:929.52Mlinerič"1744/1802"

Prejeto: 26. 4. 2007

Ženitna pogodba in inventarji družine Mlinerič (1744–1802)

p. MARJAN VOGRIN
mag., vodja Škofijskega arhiva Koper
Trg Brolo 11, p. p. 114, SI-6001 Koper
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si

IZVLEČEK

Članek predstavlja ohranjene dokumente družine Mlinerič iz 18. stoletja, ki je živela v vasi Placerovci blizu Gorišnice. Najstarejši dokument je inventar, ki je bil napisan po smrti Luke Mlineriča leta 1744. Nato sledi ženitno pismo med njegovim sinom Francem in zaročenko Uršo Pošinjek. Inventar iz leta 1772 je spisan po smrti Franca Mlineriča, ki je tudi najobširnejši. Po smrti Marije, prve žene njegovega sina Lovrenca, je bil leta 1785 napisan naslednji inventar. Zadnji ohranjeni inventar pa je napisan po smrti Lovrenca Mlineriča med leti 1800 in 1802. Zaradi velikih dolgov je moral njegov sin Simon zamenjati posest, da se je rešil dolgov.

KLJUČNE BESEDE: ženitna pisma, inventarji, dedovanje, Mlinerič, Placerovci, Gajevci, Formin

ABSTRACT

THE MARRIAGE CONTRACT AND THE INVENTORIES OF THE MLINARIČ FAMILY (1744–1802)

In the paper, the author provides an insight into the 18th century documents preserved by and relating to the Mlinarič family that lived in the village of Placerovci near Gorišnica. The oldest document preserved is an inventory written after the death of Luka Mlinarič in 1744. Next in line is a marriage letter between his son France and his fiancée Urša Pošinjek. The inventory of 1772 is the most extensive among the documents and was written following the death of Franc Mlinarič. The compilation of the next inventory took place in 1785, following the death of Marija, the first wife of his son Lovrenc, and the last among the inventories preserved to this day was written between 1800 and 1802, following the death of Lovrenc Mlinarič. Due to a substantial debt, his son Simon was forced to exchange the estate in order to pay off his debt.

KEY WORDS: marriage letters, inventories, inheritance, Mlinerič, Placerovci, Gajevci, Formin

Redkokatera družina pri nas se lahko pohvali, da premore stare in dragocene dokumente o svojih prednikih. Po večini so se starejši dokumenti izgubili. Verjetno so bili tudi uničeni, če niso bili več za rabo oziroma v veljavi. Dokumente, ki jih želim predstaviti, hrani družina Mlinerič, danes Veršič,¹ ki je živela in še živi v Placerovcih v župniji in občini Gorišnica.

V inventarjih so navedene listine, ki so potrjevale družinsko posest. Tako našteva inventar iz leta 1772 kar 10 listin in še sveženj starih spisov. Od vseh naštetih dokumentov sta ohranjena samo dva: ženitno pismo iz leta 1747 in inventar iz leta 1744, ki pa ni ohranjen v celoti.

Ohranjeni so: ženitna pogodba iz leta 1747 in inventarji iz let 1744, 1772, 1785 in 1800 oziroma iz leta 1802.

Poročna pogodba je ohranjena v celoti.² Pri najstarejšem inventarju manjka srednji del, v katerem je opisana posest in njena vrednost. Drugi trije inventarji so popolni.

Ženitna pogodba iz leta 1747³

Zu Wissen das An Heunt zu End gesezten Dato zwischen den Franz Mlineritsch einen Jungen gesöllen weyl(und) des Lucas Mlineritsch seel(igen) zu Pläzerndorff mit Marina dessen Eheweib so noch in leben Ehelich bezaigten sohn als bräutigamb an ainen: dan der Jungfrau Vrschä des Bällasch Poshiniäckh zu Gayoffzen seel(igen) mit Lenckha dessen Eheweib: auch in leben Ehelich Erzaigte Tochter als Braut andern thails: nachfolgend heyrats Contract in beyseyen deren Ehrbahren gezäigen als seiner Seiths Mathe Zwetckho, ihrer seits Gregor Bauer abgeredt und beschlossen worden ist als:

Erst(ich) haben sich bayde braut Persohnen nach ordnung der Christ(ich) Cathol(ische) Kirchen, auch nicht vorwissen vnd einwilligung ihrer nächsten befreundten bis zur Priesterlichen Copulation Eheliche versprochen.

Andertens das zeitl(ich) betref(liche) verheydrath er bräutigam seiner lieben zugehenden Eheweib den per 20 fl geschätzten Grundt zu Pläzerndorff

dan an Todt und lebendigen Fahrnussen auch 20 fl zusammen 40 fl solcher gestalten, das sye auch ohne mit im am Erzaigenden leibs Erben den besiz des Grundts, jedoch so lang sein Muetter lebet den frucht genuß dauon haben solle. Da hingegen:

Drittens verheydrath sye brauth ihren konfftigen Ehewürth gleichfals an dem per 70 fl geschätzten der Herrschafft Sauritsch bergrecht mässsigen Weingarth in Welschäberg auch 40 fl das von sye vor seiner ohne Eheli(chen) Erben mit Tod abgienge, Er die übrigen 30 fl Ihren nächsten befreundten hin aus zu zahlen hette. Ihm aber der Weingarth verbleiben solle.

Viertens da sye da sye mit Einander Erben Erzaigen solle der allgemeine Landts brauch observiert werden. Alles mit vnd bey verbündtung des allgemeinen Landtschaden bundts in Steyer. Treulich ohne gefahrde.

In Vrkundt dessen haben wir dem wohl Edl und gestrengen Herrn Felician Antoni Jänsichini Verwaltern des hoch R(itter) Commenda Meretintzen gehorsambst Erbetten das er disen heyrats Contract mit seinen Amts gebräuchigen ferdigung: Jedoch in allweg Vnprojudicierlich: bekräftiget hat, so beschehen.

Commenda Meretintzen den 21ten Jener 1747.

Felician Anton Jänsichini m. p.
Verwalter.

Regest na zunanji strani pisma:

Heyrats Contract Zwischen Franz Mlineritsch Einen Jungen gesöllen und Jungfrauen Vrschä Poshiniäckhin lauth: Datiert Commenda Meretintzen den 21ten Jener 1747. No 1

Za boljše razumevanje bom na kratko navedel vsebino ženitne pogodbe.

Ženitna pogodba je bila sestavljena na Komendi Nemškega viteškega reda v Muretincih, in sicer 21. januarja 1747. Sklenjena je bila med samskim ženinom Francem Mlineričem (Mlineritsch), zakonskim sinom pokojnega Luka Mlineriča in žene Marine iz Placerovcev (Pläzerndorff), ter samsko nevesto Uršo, zakonsko hčerko pokojnega Blaža Poshinjeka (Poshiniäck) in njegove žene Lenčke iz Gajovcev (Gayoffzen) v navzočnosti njegove priče Mateja Cvetka (Zwetskho) in njene priče Gregorja Kmeta (Bauer).

Pogodba vsebuje te določbe:

1. oba zaročenca sta si obljubila, da se bosta z dovoljenjem svojih najbližjih poročila po cerkvenih predpisih;

¹ V teh spisih je družinsko ime zapisano Mlinerič. Pozneje se je priimek spremenil v Mlinerič. Danes ima ta priimek samo še Jožef Mlinerič. Z njim bo tudi umrla družinska veja Mlineričev, ki izvirajo iz vasi Placerovci. Na domu (stare hiše ni več), kjer je živela družina Mlinerič, danes živi Marija Veršič, roj. Mlinerič.

² Več o poročnih pogodbah: Lapajne, Poročne pogodbe – pogled v preteklost, str. 167–169.

³ Papir (2 f.) 22,5 x 33 cm; nemška pisava in jezik; majhen, v rdeč vosek vtisnjeni pečat.

2. zaročenec prinaša v zakon svojo posest in opremo v Placerovcih v vrednosti 40 goldinarjev. Če bo umrl prej in brez potomcev, vse ženi pripade. Njegova mati pa ima pravico uživati sadove te posesti do svoje smrti;
3. nevesta prinaša v zakon vinograd v Belskem Vrhu (Welschäberg), gospostvo Zavrč, ocenjen na 70 goldinarjev. Če bo umrla brez potomcev, vinograd lahko njen mož zadrži, njenim bližnjim sorodnikom pa mora izplačati 30 goldinarjev;
4. če bosta skupaj imela dediča, se pri dediščini upoštevajo krajevni običaji in deželno pravo Štajerske.

Ženitna pogodba je bila sklenjena pred poroko zaročencev. Obvezala sta se, da se bosta poročila po obredu katoliške cerkve. Pogodba navaja, kaj bosta prinesla oziroma prispevala v zakon. Vrednost premoženja zaročencev je bila po navadi enaka. Vrednost posesti v Placerovcih je sicer bila večja, zato obstaja tudi dodatek, da bi žena ob moževi smrti morala preživljati njegovo mater. Če pa bi prej umrla žena in tudi brez dedičev, bi zaročenec vinograd lahko zadržal, toda njenim sorodnikom bi moral izplačati razliko v vrednosti tistega, kar je žena prinesla v zakon.

Inventarji

Inventarje so navadno sestavljali po smrti posestnikov. Oblika in vsebina inventarja sta bili ustaljeni, sestavljen pa je bil po teh točkah:

- v uvodu je zapisano, kdo je umrl, čigav podložnik je bil in kateri cenilci so popisali premoženje;
- navedena so bila pisna potrdila in pisma (ženitne pogodbe, ščitna pisma, zadolžnice in podobno). Zapisali so tudi gotovino, če je bila v hiši;
- cenitev vsega premoženja se je navadno začela z ocenitvijo hiše in ohišnice ter ločene posesti (vinograd);
- sledil je popis in cenitev živine oz. živali, žita, vozov in orodja, opreme v hiši, oblačil in zalog hrane;
- če je bil kdo pokojnemu kaj dolžan, se je dolg prištel k skupni vsoti;
- sledil je popis dolgov;
- tako dobljena vsota se je razdelila na enake dele med dediče.

I. Inventar iz leta 1744⁴

Najstarejši inventar je bil spisani 2. maja leta 1744. Po smrti Luka Mlineriča, podložnika Nemškega viteškega reda, sta cenitev v navzočnosti upravitelja Komende Muretinci Martina Repa (Ruep) opravila Jurij Hergula in Matija Horvat.

Pokojni Luka je imel s svojo zakonsko ženo, sedaj vdovo Marino, tri otroke: sinova Franca in Filipa ter hčerko Lenčko.

Listin niso našli.

Del tega inventarja manjka, zato ni mogoče navesti, kaj je obsegala posest pokojnega Luka Mlineriča. Celotna posest je bila ocenjena na 101 goldinar, 3 šilinge in 2 groša.

Dolgov se je nabralo za 22 goldinarjev in 3 groše. Največji dolg je bil pri gostilničarju pri Veliki Nedelji (7 goldinarjev). Nadzornik in cenilca so dobili vsak po 4 šilinge. Dekla Gera je dobila za zvestobo gospodarju 5, Matej Grušnik pa 4 goldinarje.

Tako je bila posest po odšteti dolgovih ocenjena na 79 goldinarjev, 3 šilinge in 29 grošev.

Najobširnejši je inventar, ki je bil spisani po smrti Franca Mlineriča leta 1772. Čeprav njegov poklic ni naveden, iz popisa sklepamo, da je bil najbrž izdelovalec lesene posode ali nekaj podobnega (pintar). Ob orodju, potrebnem za delo na polju, so navedena tudi posebna orodja, ki so jih uporabljali obrtniki pri izdelovanju posod in lesene opreme.

II. Inventar iz leta 1772⁵

Nach absterben Franz Mlineritsch Hochritter Deutschen Orden Commenda Meretinden gewester unterthan seel(ig), ist dessen verlassenschaftt aufgrundt obrigketlich(en) anordnung durch die hierzue berufnen Schätz Männer als Ärne Getsch, dan Bälläsch Gottlich beede Commendische untersassen in beyseyen der herrschaftlichen Schaffers Lorenz Schätzer nachfolgenden übersehen, ohnpartheyich geschätzt und sonach beschriben worden den 23ten Juny 1772.

⁴ Papir (4 f.) 17 x 22,1 cm (manjkata vsaj dve foliji); nemška pisava in jezik; majhen, v rdeč vosek in zelene vrvice vtisnjen pečat.

⁵ Papir (6 f.) 22 x 33 cm; nemška pisava in jezik; majhen, v rdeč vosek vtisnjen pečat Komende Muretinci.

Nomina deren Erben

Kinder Erster Ehe:

2 Sohn	Jacob	20 Jahr alt
	Lorenz	15

Zweyder Ehe:

2 Töchter	Gerzä	10 Jahr alt
	Neschä	7

Dritte Ehe

Die hinterlassene Wittbe Nahmens Marinca

Schriftliche Vrkunden!

1. Ein hayraths Contract dato 21ten Jener 1747 wo bey vorhandenen leibs Erben der Landes gebrauch observiert werden solte.

2. Ein Schätz-Nottel nach ableiben Vrschä Mlineritschin als von obigen heyraths Contract die Verstsorbene über einen Weing(arten) so p(er) 58 fl bennant worden. Dato 24. Aprilis 1758.

3. Ein heyraths Contract dato 14ten Jener 1758 von der 2ten Ehe sogleichfahls bey vorhandenen leibs Erben Rayadloß zu befördern.

4. Ein Schätz-Nottel von Nescha Täschekin, als eine Mutter zu der verstorbenen Marinca Mlineritschin see(lige) anderter Ehe. Dato den 18. May 1765.

5. Ein Inventarium nach absterben Lucas Mlineritsch Seel(igen). Dat. am 2 May 1744.

6. Ein kauf brif an Franz Mlineritsch sel(igen) und Seinem leibs Erben über einen Weingarten in Hrästouez berg. Datum am 7ten Marty 1759.

7. Ein Kauf Notel von obigen Weing(arten), dat. am 7ten Marty 1759.

8. Ein Verzicht von obigen Weingarten, dat. am 7. Marty 1759.

9. Ein Kauf brif an Urscha Mlineritschin seel(ige) über einem Weingarten in Welschekh berg unter Herrschafft Sauritsch dienstbahr. Dat. am 16. Oktober 1752.

10. Ein Kauf brif an Franz Mlineritsch seel(igen) über einem kaufrechten grundt zu Plazerndorf. Dat. am 1ten Jener 1746.

11. Ein Fascikul alten Schriften, worunter sich ein altes brif und Verzichter befunden.

Baarschafft

	(fl.)	(kr.)
10 Thaler ordinary	20	
5 ganze gulden	5	
Minz per	17	34
Summa	42	34

Folgt nun hierauf die Schätzung

Erstlichen der nach der Hoch Ritterl(ichen) Deutschen ordens Commenda Meretinzen zu Plazern dorf Sub No. 1 gelegenen Kaufrechten grundt so mit Rust(ical) Funt 26 kreuzer pfundt beleget ist ohnparthaylich astimiert worden per 30 fl.

Vermög Schätz-Nottel dato 7ten May 1772 kommt der Weingarten unter der Herrschafft Sauritsch anhero mit 40 fl.

An Re(do) ? Vieh

	fl.	kr.	den.
2 Pferdtsamt zeig	per 44	45	
1 Pertzl per	4		
3 Khüe per	26		
1 Kalben per	6		
2 grosse Rv. ? Schwein per		4	
5 deto per	7	45	
1 Putel Kribl per	1	15	
3 binen Stökh per	3		

An gethrayd

1 gl waiz	1	30
1 gl türkischen deto	1	30
S(umma latus)	169	45

4 görz korn à 1 fl 24 kr	5	36
20 gl Hayden à 1 fl 24 kr	28	

Ansaath in Duplo

5 gl korn à 1 fl 24 kr	14
½ gl waizen	1 30
½ gl gersten	1 30
2 gl hafer	1 42
½ gl leinsammen	1 30
½ gl greyselwerth	1 30

Fahrnußen

1 fuhr wagen	per 12
1 bint letten	1 15
1 Pflug et Eggen	2 15
1 Heygabel	6
2 Crampen	18
2 Hauen	25
3 alte sichel	6
2 Eysene Weggen	12
2 holz Hacken	24
S(umma latus)	72 18

	fl.	kr.	den.	Schulden hindan	fl.	kr.	den.
1 Span hacken		9					
1 Texel		12		Erstlichen kommt nach			
3 Porer		18		der hochritter Deutschen			
1 Clampfen		5		Ordens Commenda			
2 Stem-eysen		3		Meretinzen, uon der			
1 Zug Saag		51		voran per 30 fl geschätzt			
1 Hand Saag		6		Kaufrecht grund zu Plazern			
3 Rayf Messer		12		dorf der 10 ^{de} pfenig zu			
1 Zangen		3		endrichten mit	3		
1 Bind Messer		3		Verwalters Schätz-Thaller	1	30	
2 Sengsen		15		Vor Errichtung zwey gleich			
Binter Zeig		6		Lautende Inventarien,			
14 Stukh schittassacher	2			samth Stemppel	1	39	
1 Seht schaf		7		Tax zu 1 procento	3	7	
1 Mueter		18		Schätzung Unkosten	1		
4 Cärdel		12		Sperr Tax, samth 2 gäng	2		
2 alte Reitter		7		Schaffers gebühr, sammt			
2 alte Sügb		6		1 nen gang wegen			
1 Böth spanden, samt				gemachten Mundlichen			
2 langen Feder bülster,				disposition		45	
et 1 haubt deto mit einer				2 ^{en} Schätz Männer			
kotzen per	4					30	
1 Schnöll waag		24		Der Marinca Vorschitzin erst			
2 Trüchen	2	45		an gelichenen	4		
50 funt verhacket a 7 den	5	50		dem H(er)r Pf(arrer) et			
8 funt schmer a 7 den		56		Schullmaistern nach			
S(umma latus)	19	8		St. Margarethen an Conducts			
				Verrichtungen	5		
	fl.	kr.	den.	Vermög Schätz-Nottel dato			
10 funt Schmernes fleisch		10		7 ^{den} May 1772 hat die Wittib			
a 7 den	1			disen Veränderungen also			
2 ½ funt Schmalz a 10 kr		25		selbsten zu tragen, weillen			
beeder per	2	27		sie disen Eigenthumerin geworden.			
Raucher Haar 9 funt a 5 den		45		S(umma latus)	22	31	
1 mans Rokh	2	30					
1 mantel	3				fl.	kr.	den.
1 Hudt		21		Vor 4 H(eilige)n Messen a 20 kr.	1	20	
½ Centen neues Eysen	4	45		Dem Joseph Solz		45	
3 Trayd Sökh		18		Dem Paull Nedilkho		30	
2 Plachen	1	12		Dem Simon Stäcker	1	30	
1 Spin Rädcl		36		Der Marinckä Vokin als dienst			
10 funt gespunst a 6 den	1			Magd an lidlohn	1	30	
1 kertzen Matel		3		Der Gerzä Pluschenäkhin als			
Das gesambte Kuchl geschier		45		der Mahlige			
S(umma latus)	19	17		dinstmagd, und Haus			
				Wirtschaftlerin an lohn	13	36	
Summa völliger verlassenschaft: Summa 323				Dem Vido Weissman an			
fl. 2 kr. – den.				fuhrwesen		30	
				Der Spellä Juchin an lidlohn	2		
				Der Marinca Worschetzin			
				an deto	2	48	
				Das bergrecht nacher Fridau	1	37	
				Mehr müssen alda in abzug			
Id est summa 323 fl. 2 kr. – den.							

gebracht werden, die
Brüderlich- und Schwesterliche
Erbschafft, von dem Weingarten
in Wellschekh berg nach der
verstorbenen Marinckhä seel(ige)
so also den
zalt Andräsch annoch gebühret 3 fl. 50 kr.
zalt dem Märtin 3 50
zalt der Margarethä 3 50
S(umma) 11 30

Nichtminder wurde auch von dem
Mütterlichen Weingarten deto
30 decembris 1772 die veränderungs
Gefällen durch Dökhel des übernehmers
S(umma latus) 37 36

	fl.	kr.	den.
Dises Vermögens bezahlt so Ihme alda zu gutten geschriben wissen werden mit Wen so auch die hinterlassene Wittbe, mit den nach der Herrschaft Sauritsch gehörigen Weingarten in Hrästovetz berg gelegen, abgefertiget, so muß eben dise Schätzung Summa anhero per Ausgab gestellt werden und zwar mit	12	31	
S(umma)	52	31	

Summa der Schulden hindan 112 fl. 38 kr. – den.

Wen nun von dem Vermögen deren Die Schulden hindan mit defalcirt werden, scheint noch übrig zu verbleiben	323	2	
	112	38	
	210	24	

Kommt demnach ainen vorbenannten
4 Erben vor eine Vätterliche erbschaft
zur 4ten antheill benantlichen.
S(umma) 52 fl. 36 kr.

In urkund dessen seyner deren zwey gleich
Lautende Inventarien errichtet wouon eines der
übernehmer Lorenz überkommen, das andere aber
um künftiger nachricht bey hiniger amts Canzley
prothocoll vorbehalten worden. Actum Com-
menda Meretinzen am ut Supra.

Franz Carl Sager
Verwalter

Proth(ocolliert)

Inventarium!

Nach absterben Franz Mlineritsch Hoch Ritter
Deutschen Ordens Commenda Meretinzen: ge-
westenn unterthann Seel betreffend. Dato am 23ten
Juny 1772.

Dr/43 Platzern dorff Nr 1

Pečat Komende Muretinci je imel pečatno polje,
omejeno z izbočeno krožnico. Navidezno je raz-
deljen na dva dela. Na vrhu je v okrasnih volutah
šapasti križ Nemškega viteškega reda, v spodnjem
ovalnem medaljonu pa sta črki CM (Commenda
Meretinzen).

Pečat je odtisnjen v rdeč vosek.

Za lažje razumevanje še kratka razlaga tega po-
pisa.

Nastal je po smrti Franca Mlineriča, in sicer 23.
junija 1772. Cenitev sta opravila Jernej Geč (Getz)
in Blaž Gotlič (Gottlich), podložnika Komende, v
navzočnosti Lovrenca Schätzerja, upravitelja Ko-
mende v Muretincih.

Dedičev je bilo pet, kajti Franc Mlinerič se je
poročil trikrat. Iz prvega zakona z ženo Uršo je
imel dva sinova: Jakoba, ki je bil takrat star 20 let,
ter Lovrenca, ki je bil star 15 let. Iz drugega zakona,
zakona z ženo Marinko, pa je imel dve hčerki:
Gero, staro 10 let, in 7-letno Nežo. S tretjo ženo, ki
ji je bilo prav tako ime Marinka, ni imel otrok.

Listin je navedenih 10 in še sveženj starih za-
pisov; med njimi je zelo staro pismo.

1. Na prvem mestu je navedena poročna pogodba
iz leta 1747 (zgoraj).
2. Cenilni zapisnik po smrti Urše (prve žene), ki je
bil narejen 24. aprila 1758.
3. Ženitvena pogodba za drugi zakon (14. januar
1758).
4. Cenilni list Neže Težak (Täschekin), matere po-
kojne Marinke, druge žene (18. maj 1765).
5. Inventar po smrti Luke Mlineriča (2. maj 1744 –
zgoraj).
6. Kupno pismo Franca o nakupu vinograda v
Hrastovcu (7. marec 1759).
7. Zapis o nakupu vinograda (7. marec 1759).
8. Odpoved omenjenemu vinogradu (7. marec
1759).
9. Kupno pismo Urše o nakupu vinograda v Bel-
skem Vrhu (18. oktober 1752).
10. Kupno pismo Franca o nakupu posesti v Pla-
cerovcih (1. januar 1746).

Pri tej cenitvi so našli tudi gotovino, in sicer 10
talarjev (vredni 20 goldinarjev), 5 guldnov v vred-
nosti 5 goldinarjev in drug kovan denar v vrednosti
17 goldinarjev in 34 krajcarjev.

Sledi cenitev posesti pokojnega Franca Mlineriča.

Hiša in ohišnica sta bili ocenjeni na 30 goldinarjev, vinograd v gospostvu Zavrč pa na 40 goldinarjev.

Živine oz. živali je bilo pri hiši kar nekaj, navedeni so: dva konja s potrebno opremo, žrebe, 3 krave in tele, 7 svinj, puran in trije panji čebel – vse skupaj v vrednosti 96 goldinarjev in 45 krajcarjev. Od žita je bilo v zalogi največ ajde, in sicer v vrednosti 28 goldinarjev. Skupna vrednost vseh žit pa je znašala 44 goldinarjev in 28 krajcarjev.

Vozovi in orodja so bili ocenjeni na 40 goldinarjev in 43 krajcarjev, oprema v hiši in hrana pa na 19 goldinarjev ter 17 krajcarjev.

Skupna vrednost posesti je bila 323 goldinarjev in 2 krajcarja.

Dolgovi pa so bili naštetih v višini 112 goldinarjev in 38 krajcarjev.

Najvišji dolgovi so bili:

Župniku in učitelju pri sv. Marjeti za pogreb 5 goldinarjev ter za štiri maše (po 20 krajcarjev) 1 goldinar in 20 krajcarjev.

Geru Plušenjak (Pluschenäkhin) za vodenje (ženskega) gospodarstva 13 goldinarjev in 36 krajcarjev.

Plačila dedičem od vinogradov: 11 goldinarjev in 30 krajcarjev (Belski Vrh), 12 goldinarjev in 31 krajcarjev (Župetinci – Supetinzen berg) ter 40 goldinarjev za vinograd v Hrastovcu.

Za delitev očetove dediščine med štiri dediče je tako ostalo 210 goldinarjev in 24 krajcarjev. Vsak je dobil 52 goldinarjev in 36 krajcarjev.

III. Inventar iz leta 1785⁶

Po smrti Marije, žene Lovrenca Mlineriča, je bil 9. aprila 1785 sestavljen ta inventar, in sicer v navzočnosti župana Polarnika (Polarnig) iz Cvetkovcev (Zwetkovzen) ter upravitelja Jerneja Kopšiča (Arne Kopshitsch). Podpisal in pečatil pa ga je Johann Michael Plentl, upravnik Komende v Muretincih.

Dediči po pokojni Mariji so bili: hčerki Marija in Urša ter sin Simon.

Tudi tukaj so navedene listine, ki dokazujejo njeno posest, in sicer:

1. inventar po smrti Franca Mlineriča (23. junij 1772 – zgoraj),
2. kupno pismo Franca Mlineriča ženi in njenim zakonskim dedičem (1. januar 1746),

3. cenilni zapisnik po smrti Urše, žene Franca Mlineriča, vinograda v Belskem Vrhu (24. april 1758),

4. zaščitno pismo Franca Mlineriča ženi Urši in zakonskim dedičem o vinogradu v Belskem Vrhu (16. december 1752),

5. cenilni zapisnik o vinogradu v Župetincih po smrti Marije Mlinerič (30. /december ?/ 1772),

6. kupno pismo za ta vinograd za hčerko Marjeto (30. december 1772),

7. cenilni zapisnik po smrti Franca Mlineriča o vinogradu v Belskem Vrhu (16. januar 1783).
Cenitev posesti po pokojni Mariji Mlinerič.

Posest v Placerovcih je bila ocenjena na 30 goldinarjev, vinograd v Belskem Vrhu na 165 goldinarjev,⁷ vinograd v Župetincih pa na 68 goldinarjev. Živina je bila ocenjena na 28 goldinarjev (2 stara konja po 4, prav tako dve stari kravi po 4 goldinarje; breja telica je bila vredna 8, tele pa 4 goldinarje). Za setev je bilo shranjenih 8 mernikov žita; v kaščah pa so imeli največ ajde (18 mernikov) in koruze (11 in pol mernika) v skupni vrednosti 39 goldinarjev in 39 krajcarjev. Imeli so tudi pol mernika fižola (Fisolln).

Vozovi, kmečka in razna druga orodja so bili ocenjeni na 40 goldinarjev in 43 krajcarjev.

Celotna zapuščina je bila ocenjena na 387 goldinarjev in 58 krajcarjev.

Vsota dolgov pa je bila 266 goldinarjev in 37 krajcarjev.

Največja vsota je bila izplačilo trem dedičem, bratu in sestrama moža Lovrenca, in sicer vsakemu po 54 goldinarjev in 36 krajcarjev.

Tako je ostalo 121 goldinarjev in 21 krajcarjev. Pokojna Marija ni imela ženitnega pisma, zato je polovica pripadla možu, njenim dedičem (hčerka in sinu) pa druga polovica.

IV. Inventar iz leta 1800–1802⁸

Zadnji ohranjeni inventar je bil sestavljen po smrti Lovrenca Mlineriča (8. maja 1800), dopolnjen pa 8. januarja 1802.

Prva cenitev je bila opravljena po smrti podložnika Komende Muretinci. Opravila pa sta jo Janez Podplatnik (Johann Poplatnig), župan v Cvetkovcih (Zwetkovzen), in Jernej Belšek (Arne Well-scheg), sodnik v Placerovcih, v navzočnosti Jakoba Lipavška (Lippauscheg).

⁶ Papir (10 f.) 17,5 x 22,1 cm; nemška pisava in jezik; na papir natisnjen pečat Komende Muretinci.

⁷ Vrednost vinograda je verjetno porasla zaradi novega nasa.

⁸ Papir (4 f.) 22,5 x 36 cm; nemška pisava in jezik; na papir vtisnjen pečat Komende Muretinci.

Po tem inventarju so bili dediči:

- vdova Marjeta – brez ženitnega pisma,
- otrok iz prvega zakona z Marijo: sin Simon, star 18 let,
- otroci iz drugega zakona z Marjeto: sin Štefan, star 2 leti, in hčerka Marjeta, stara 5 let.

Navedenih je pet listin:

1. inventar po smrti Franca Mlineriča (zgoraj),
2. inventar po smrti Marije, žene Lovrenca Mlineriča (zgoraj),
3. ščitno pismo Francu Mlineriču za posest v Placerovcih (1. januar 1746),
4. odpoved (dediščini) Neže in Marjete v korist Lovrenca Mlineriča (10. februar 1792),
5. odpoved (dediščini) Jakoba v korist Lovrenca Mlineriča (19. februar 1790).

Cenitev posesti po smrti Lovrenca Mlineriča.

Hiša, gospodarsko poslopje in posest v Placerovcih, ki je merilo pol hube, je bilo ocenjeno na 140 goldinarjev.

Na posesti ni bilo več konj, ampak par volov (50 goldinarjev) in par mladih volov (20 goldinarjev).

V hlevu so bili še krava (15 goldinarjev), tele, 5 svinj in 4 mladi prašički (skupaj 6 goldinarjev in 30 krajcarjev).

Za setev je bilo shranjeno: 5 mernikov žita (15 goldinarjev), 3 merice boba ali graha (Bohnen), 5 meric lanenega semena, 2 merici fižola (Fisolen) in pol mernika ovsa; skupna vrednost: 2 goldinarja in 35 krajcarjev.

V kašči pa je bilo samo še 4 mernika in pol žita ter pol mernika koruze v vrednosti 6 goldinarjev in 37 krajcarjev in pol.

Sledi popis hrane in orodja v hiši in gospodarskem poslopju.

Od hrane je navedeno, da so imeli v zalogi 30 funtov masti in 4 funte soljenega mesa (v tunki) v skupni vrednosti 8 goldinarjev in 30 krajcarjev.

Našteto je tudi vse orodje: voz, plug in brana, jarem za vole, korec (mernik), posode za setev, sodi, lopate, motike, svedri in klešče, posode za kruh, sito, vejalnik za žito, posteljina, svečniki, par škornjev, jopica (Jankerl) ...

Skupna ocena vrednosti posesti: 299 goldinarjev in 52 krajcarjev.

Ker je bilo potrebno opraviti poizvedovanja in dogovoriti poravnavo, je bil popis inventarja končan šele 8. januarja 1802.

K skupni oceni je bilo prišteto še plačilo za seno, ki ga je spravil Tomaž Prigl, po domače Ferenc iz Gorisnice (von Gorischnitz), tako da je

bila vrednost celotnega premoženja ocenjena na 302 goldinarja in 22 krajcarjev.

Dolgovi pa so bili:

Filip Meznarič (Messneritsch) iz Formina 20 goldinarjev, Blaž Zagoršek (Sagorscheg) iz Placerovcev 39 goldinarjev in 30 krajcarjev, Anton Kellenc (Kellenz) 20 in Miha Lepuša (Lepuscha) 25 goldinarjev, Mateju Kekcu po računu 30 in kovaču Francu Kandhoferju v Mali vasi po računu 20 goldinarjev, Martinu Plohlju iz Male vasi prav tako po računu 15 goldinarjev in 18 krajcarjev. Večjo vsoto sta priglasila še Marija Kun, ki je bila najemnica pri Ozvaldu Bračiču (Osswald Wratschitsch) v Gajevcih, 20 goldinarjev, in Jože Mursič (Murschitsch) iz Gajevcev po računu 10 goldinarjev in 36 krajcarjev. Drugi dolgovi so bili manjši, in sicer: Lenki Krunk (Trunk – Krunkin), učitelju pri sv. Marjeti, Mariji Cvetko iz Oslušovec (Osluschofzen), Mateju Prunku iz Formina, ribiču Mihi Cvetku, Jožetu Fürbasu ...

Vsota vseh dolgov je znašala: 217 goldinarjev in 31 krajcarjev.

Zemljiškemu gospodarstvu bi morali plačati še 19 goldinarjev in 25 krajcarjev. Ker pa vrednost ni presegala 100 goldinarjev, tega zneska ni bilo treba plačati. Za dva pečata in potne stroške ter postrežbo cenilnega komisarja je bilo treba plačati 4 goldinarje in 51 krajcarjev.

Vsota dolgov je torej znašala 219 goldinarjev in 22 krajcarjev.

27. decembra 1800 sta dedič Simon Mlinerič in kajzar Lovrenc Pukšič (Pogschitsch) iz Placerovcev sklenila pogodbo, da Simon prepusti posest in dve njivi Lovrencu Pukšiču, ki je bila ocenjena na 140 goldinarjev. Sam pa naj bi prevzel njegovo posest v vrednosti 70 goldinarjev. Lovrenc je prevzel tudi vse dolgove.

Tako je bila vrednost vsega premoženja:

hiša in posest 70 goldinarjev, živina, orodje, žito pa 162 goldinarjev in 22 krajcarjev, skupaj 232 goldinarjev in 22 krajcarjev. Od tega naj bi bila izvzeta dediščina, ki jo je dobil Simon po materini strani, in sicer v višini 20 goldinarjev in 13 krajcarjev in pol.

Preostanek dediščine naj bi tako razdelili med tri otroke in vdovo, ki ni imela ženitnega pisma. Vsakemu naj bi pripadalo 53 goldinarjev ter 2 in 1/8 krajcarja.

Zaključek

Ohranjene listine vsaj delno prikazujejo podobo družine Mlinerič v 18. stoletju. Delno ohranjen najstarejši inventar iz leta 1744 in ženitna pogodba nas

popeljeta v čas, ko je bil hišni gospodar že mrtev in je na domu živela vdova s tremi otroki. Posest, ki jo je zapustil Luka Mlinerič, ni bila velika, saj je bila ocenjena le na nekaj več kot 79 goldinarjev. Potrebni so bili "svež kapital" in mlade, pridne roke, ki bi prevzele gospodarstvo in skrb za gospodinjstvo. Tako je prišlo do ženitnega dogovora med Francem, sinom pokojnega Luka, in Uršo, hčerko pokojnega Blaža Pošnjeka iz naselja Gajevci. Franc je v zakon »prinesel« hišo in opremo v vrednosti 40 goldinarjev. Če bi umrl prej kot žena, bi vsa posest pripadla njej, njegova mati Marina pa bi imela pravico do užitkarstva do svoje smrti. Nevesta Urša je v zakon prinesla posest, vinograd v Belskem Vrhu v vrednosti 70 goldinarjev. Če bi umrla pred možem, bi lahko ta zadržal vinograd, njenim bližjim sorodnikom pa bi moral izplačati 30 goldinarjev. Če bi v zakonu imela otroke, bi dedovali po krajevnem običaju in deželnem pravu.

Iz obeh zapisov je vidno, da je bila njuna skupna posest vredna 110 goldinarjev. Le ob njeni smrti brez dedičev bi moral Franc njenim sorodnikom izplačati 30 goldinarjev. Če pa bi prej umrl Franc, bi bila dolžnost Urše do smrti skrbeti za njegovo mater Marino. Vrednost posesti, ki jo je v zakon prinesel Franc, je bila namreč tudi višja. Brat Filip in sestra Lenčka nista omenjena; sklepamo lahko, da sta dobila vsak svoj delež ali pa sta v tem času že umrla.

Kako se je godilo Francu Mlineriču, lahko izvedemo vsaj delno iz inventarja, ki je nastal po njegovi smrti. Prvi podatek kaže, da je bil trikrat poročen. S prvo ženo Uršo je imel sinova Jakoba in Lovrenca, z drugo, Marinko, hčerki Gero in Nežo, s tretjo ženo, ki ji je bilo tudi ime Marinka, pa ni imel otrok. Skupna vrednost posesti je narasla na 323 goldinarjev in 2 krajcarja. Po odbitku dolgov v višini 112 goldinarjev in 38 krajcarjev, je znašala vrednost posesti 210 goldinarjev in 24 krajcarjev.

Torej se je vrednost posesti lepo povečala. Največ sta verjetno k temu prispevali dve novi poroki, posest pa se je večala tudi z nakupi.

Ko pogledamo inventar domačije, vidimo, da je moral biti Franc res dober gospodar in priden obrtnik. To potrjuje tudi denar, ki je bil vpisan v inventar.

Imeti dva konja in žrebe verjetno v tistem času ni bilo prav pogosto. Tudi tri krave in tele so bili dragoceni. Prav tako so imeli v hlevu 11 svinj. Omenjeni so tudi trije čebelji panji.

Našteto kmečko orodje je seveda pričakovano.

Poleg tega je omenjenega nekaj orodja, ki so ga uporabljali rokodolci, ki so se ukvarjali z izdelavo sodov, kadi in drugih predmetov za hišo in kmetijo.

Torej je bil Franc pintar ali sodar. O tem, da je bil premožen, pričata tudi gotovina, ki je bila v hiši, in omemba v inventarju, da je imel hlače, plašč in klobuk. Vinogradi pa so bili: Belski Vrh in Hrastovec v Halozah ter Župetinski Vrh.⁹

Iz zapisanega tudi razberemo, da njegovim ženam (vsaj za zadnjo velja) ni bilo treba skrbeti za gospodarstvo pri hiši in oskrbo živali. Služkinja Gera Plušenjak (Pluschenäkhin), ki je za to skrbela, je ob gospodarjevi dobila smrti plačo, in sicer 13 goldinarjev in 36 krajcarjev.

Po smrti Franca Mlineriča je posestvo najverjetneje upravljala in vodila njegova tretja žena, vdova Marinka. V pomoč sta ji bila moževa starejša sinova iz prvega zakona Jakob in Lovrenc. Lovrenc se je verjetno kaj kmalu poročil, saj mu je že leta 1785 umrla prva žena – ko je bil star komaj 28 let. Po njeni smrti je bil sestavljen inventar. Dediči so bili trije, in sicer hčerki Marija in Urša ter sin Simon, ki je imel ob materini smrti tri leta. Posest je bila zelo dobro ocenjena, saj je celotna vrednost znašala 387 goldinarjev in 58 krajcarjev. Najvišjo vrednost je predstavljal vinograd v Belskem Vrhu, ki je bil vreden 165 goldinarjev, vinograd v Župetinskem Vrhu pa je bil ocenjen na 68 goldinarjev. Zaradi dolgov in neizplačane dediščine pa se je vrednost posesti zmanjšala. Največja vsota je bila namenjena trem moževim sorodnikom, bratu Jakobu in sestrama Marjeti in Neži v višini 158 goldinarjev in 48 krajcarjev. Povrniti so morali tudi posojila, ki so jih dali Blaž Špan (Spann) iz Prvencev, Martin Trunk iz Formina, Jakob Zavec (Sabez), Anton Rižner (Risnner) v skupni vrednosti 56 goldinarjev. Uršuli Cvetko (Zwetkin) pa je bil izplačan dolg za vino v višini 6 goldinarjev. Njenim otrokom je tako vsakemu pripadlo samo po 20 goldinarjev, 13 krajcarjev in 2 denarja.

Iz tega inventarja je že mogoče slutiti, da gospodarjenje na posestvu ni bilo več najboljšo. To potrjuje popis inventarja, ki je bil sestavljen po smrti Lovrenca Mlineriča (8. maja 1800). Celotna posest je sicer bila ocenjena na 302 goldinarja in 22 krajcarjev. Ob tem je treba upoštevati, da so se brat Jakob ter sestra Neža in Marjeta odpovedali svojemu deležu v korist Lovrenca. Ob njegovi smrti niso bili znani vsi dolгови, zato je bil popis zaključen šele 8. januarja 1802. Vsota vseh dolgov je znašala 219 goldinarjev in 22 krajcarjev. Zato je Simon Mlinerič, ki je gospodarstvo dedoval in prevzel, že 27. decembra 1800 sklenil z Lovrencem

⁹ Danes obstaja naselje Župetinci blizu Cerkvenjaka, in verjetno ne pride v poštev. Kje je bil Župetinski vrh, pa mi ni znano.

Pukšičem (Pugschitsch) dogovor o zamenjavi posesti – hiše in gospodarskega poslopja v Placerovcih; posest je merila pol hube (okoli 4,31 ha). Lovrenc Pukšič je prevzel tudi dolgove. Njegova posest je bila ocenjena na 70 goldinarjev.

Simonu Mlineriču so ostali živina, oprema in semena v vrednosti 162 goldinarjev in 22 krajcarjev, se je tako dobljena nova vrednost posesti po odšteti dediščini po materi Mariji, razdelila štirim dedičem, vsakemu enak del, in sicer: 53 goldinarjev ter 2 in 1/8 krajcarja.

Iz znanih podatkov je družinsko drevo družine Mlinerič – Mlinarič tako:¹⁰

01. LUKA MLINERIČ († 1744) in žena: **MARINA**

Otroci: 1. **FRANC**, 2. Filip, 3. Lenka

02. FRANC MLINERIČ († 1772) in 1. žena **URŠA**, roj. Poshiniäck, iz Gajovcev (Gayoffzen)

Otroci: 1. Jakob (* 1752) in 2. **LOVRENC** (* 1757)

2. žena **MARINKA**, roj. Täschekin

Otroci: 3. Gera (* 1762) in 4. Neža (* 1765)

3. žena **MARINKA**

03. LOVRENC MLINERIČ († 1800) in 1. žena **MARIJA** († 1785)

Otroci: 1. Marija (* 1780), 2. **SIMON** (* 1782), 3. Urša (* 1784)

2. žena **GERTRUD** (Marjeta)

Otroci: 4. Gertrud (* 1795) in 5. Štefan (* 1800)

04. SIMON MLINARIČ in žena Marija, roj. Murko

VID (* 13. 6. 1821)

05. VID MLINERIČ in žena Marija, roj. Mikša **ANDREJ** (23. 11. 1843)

06. ANDREJ MLINERIČ in žena Marjeta, roj. Fürbas

JOŽEF (20. 2. 1880)

07. JOŽEF MLINARIČ (* 1880) in žena Marija, roj. Slana

Otroci: 1. **JOŽEF** (* 20. 12. 1920), 2. Marija¹¹ (* 18. 5. 1923), 3. Angela¹² (* 14. 9. 1925 – † 19. 9. 1995)

¹⁰ Za posredovanje podatkov iz prve polovice 19. stoletja se zahvaljujem gospodu prof. Igorju Filipiču iz Nadškofijskega arhiva v Mariboru. Podatke bo potrebno še dopolniti. Prav tako se zahvaljujem gospe Mariji Hernja Masten in gospodu Ivanu Frasu pri razreševanju originalnih tekstov.

¹¹ Poročena z Alojzom Veršičem.

¹² Angela je moja mama, ki se je poročila s Francem Vogrinom.

08. JOŽEF MLINARIČ (* 1920) in žena Marica Dominika

Viri

Ženitna pogodba iz leta 1747.

Inventarji (1744, 1772, 1785 in 1800–1802).

Vsi dokumenti so v lasti družine Veršič iz Placerovcev.

Literatura

Branka Lapajne, Poročne pogodbe – pogled v preteklost. V: *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 167–169.

Zusammenfassung

EHEVERTRAG UND INVENTARE DER FAMILIE MLINERIČ (1744–1802)

Der Beitrag präsentiert eine familiäre Kostbarkeit, einen Ehevertrag und 4 Inventare, die nach dem Tod des Hausherrn (1744, 1772 und 1800) oder dessen Frau (1785) aus der Familie Mlinerič erstellt wurden.

Der Ehevertrag, erhalten ist nur einer, stammt aus dem Jahr 1747. Er enthält in 4 Punkten niedergeschriebene Bestimmungen über die Erbfolge. Der Ehevertrag wurde zwischen dem Bräutigam Franc Mlinerič und dessen Braut Urša Pošinek geschlossen.

Nur das älteste Inventar ist nicht vollständig erhalten. In diesem fehlt das einzelne Verzeichnis und die Schätzung des Besitzes. Der Wert des Besitzes betrug nach Abzug der Schulden 79 Gulden, 3 Schilling und 29 Groschen.

Die übrigen 3 Inventare sind vollständig erhalten. Am umfangreichsten ist das Inventar nach dem Tod von Franc Mlinerič, der den Wert des Besitzes auf 323 Gulden und 2 Kreuzer vergrößerte. Auch die Schulden (112 Gulden und 38 Kreuzer) wuchsen. Vermutlich war der Verstorbene Fassbinder oder Hersteller diverser Botliche, die in der Landwirtschaft benötigt wurden. Nach dem Tod der ersten Frau seines Nachfolgers, seines Sohnes Lovrenc, ist dem Inventar zu entnehmen, dass der Wert des Besitzes noch immer hoch war bzw. sich noch vergrößerte (387 Gulden). Aber auch die Schulden häuften sich (266 Gulden). Die größte Schuld stellte die Auszahlung an die beiden Brüder und die Schwester ihres Mannes Lovrenc dar. Da sie keinen Ehevertrag besaß, fiel ihrem Mann die Hälfte zu, während die

andere Hälfte unter ihre 3 Kinder aufgeteilt wurde.

Das letzte Inventar wurde nach Lovrencs Tod erstellt. Der Wert des Besitzes wurde auf 302 Gulden und 22 Kreuzer geschätzt, die Schulden betragen 219 Gulden und 22 Kreuzer. Die Schulden in Höhe von 217 Gulden stammten aus einem Darlehen oder nicht bezahlten Rechnungen für geleistete Arbeit. Wegen der Schulden wurde das Inventar erst im Januar 1802 abgeschlossen.

Lovencs Nachfolger, sein Sohn Simon aus erster Ehe, vereinbarte schon im selben Jahr nach dem Tod seines Vaters einen Tausch des Besitzes mit Lovrenc Pukšič. Simon übernahm einen kleineren Besitz und behielt alles Vieh, Ausrüstung und Saatgut, so dass der so erhaltene Wert des Besitzes 212 Gulden und 8 ½ Kreuzer betrug. Jedem Erben fiel so etwas mehr als der Wert eines Ochsen gespanns zu.

Pogled na staro cukrarno leta 2006 (foto Tatjana Rodošek)

O delu Arhivskega društva Slovenije

23. ZBOROVANJE ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE, Velenje, 10.–12. oktober 2007

Arhivsko društvo Slovenije je v sodelovanju z Zgodovinskim arhivom Celje med 10. in 12. oktobrom organiziralo 23. arhivsko zborovanje. To je bilo vsebinsko zelo pestro. Obravnavali smo tri zelo različne in hkrati zelo aktualne teme, s katerimi se danes srečujemo slovenski arhivisti. Problematika arhivskih skladišč, uvajanje e-poslovanja, nova arhivska zakonodaja, ki je velikokrat neuskkljena s področno zakonodajo ustvarjalcev, prihajajoča regionalizacija, potrebe po novem profilu arhivskega poklica, povezanem z informatizacijo in digitalizacijo so teme, ki so pred nami.

Ali so to res izzivi za slovensko arhivsko stroko, kot je zapisala predsednica društva? Sama namreč na to gledam vse drugače kot na izziv. Zame osebno so izzivi tisto, kar mi predstavlja izziv čisto po strokovni plati, kako in čim bolje izpeljati zadevo. Reševanje problemov, ki so kot glas vpijočega v puščavi, pa je vse kaj drugega kot izziv. To so travme, s katerimi se srečujemo ob svojem delu. Vrsto let že opozarjamo na neurejene razmere pri varovanju arhivskega gradiva, ki je po zakonu kulturni spomenik. Kdo komu ne prisluhne? Sprašujem se, kdo je tisti, ki bi moral takoj ukrepati? Ali ni že dovolj, da iz leta v leto načenjamo teme, ki so že dolgo odprte? Kje je vzrok, da se zadeve rešujejo počasneje, kot je potrebno? Vprašanje sledi vprašanju in kot nam je vsem znano, je na koncu leta v planih dela za naslednje leto poudarjen ponovno isti problem, ki ga bomo morali rešiti.

Pa lepo po vrsti od začetka zborovanja do uspešnega konca.

Prvi dan, po uvodnih pozdravih predsednice društva, direktorja Arhiva Republike Slovenije, direktorja Zgodovinskega arhiva Celje in župana Velenja, smo lahko prisluhnili Tonetu Ravnikarju in njegovim predstaviti zgodovine Velenja in Šaleške doline.

Sledili sta zanimivi predavanji Dragana Matiča in Tamare Javornik z Inšpektorata RS za kulturo in medije. Matič je v svojem referatu obravnaval problematiko materialnega varstva, stanja arhivskih depojev in prevzemanja arhivskega gradiva v zadnjih letih. Prikazal nam je razmere v vseh slovenskih arhivskih depojih, stanje pred inšpekcijo in spremembe, ki so se zgodile po njegovem ogledu. Javornikova je pojasnila, kako poteka delo inšpektorja na terenu oz. pri ustvarjalcih arhivskega gradiva, ki ne skrbijo zadovoljivo za svoj "tekoči" arhiv. Ob konkretnih primerih nam je prikazala, kako je lahko sodelovanje med inšpekcijsko in javno arhivsko službo uspešno.

Jedert Vodopivec je v svojem prispevku predstavila metodologijo za ugotavljanje nevarnosti, ki pretijo gradivu v arhivskih skladiščnih prostorih. Pri pregledu in oceni stanja zgradb in gradiva si lahko pomagamo s standardi, priporočili in že izoblikovanimi modeli pregledovanja in vrednotenja stavb. Najprej je predstavila osnovna izhodišča za pregled stanja arhivov in muzejev na podlagi priporočil in standardov za hrambo pisne dediščine, ki sta jih izdelala kanadska strokovnjaka Stefan Michalski in Robert Waller.

Takoj nato so sledili referati kolegic in kolegov iz vseh slovenskih arhivov, ki so na podlagi teh standardov in priporočil poročali o stanju svojih arhivskih skladišč. Zanimivi referati so nam dali temeljit vpogled v stanje skladišč in veliko izhodišč za pogovore. Med posameznimi predstavitvami ni bilo veliko razlik. Skupna ugotovitev je ta, da se lahko le redki pohvalijo, da imajo arhivska skladišča urejena skoraj po predpisih.

Naslednji dan je bilo dopoldansko zborovanje razdeljeno na tri sekcije. V prvi so referenti poročali o arhivskem gradivu, ki je sicer vsem poznano, a se v njem skrivajo dokumenti, ki so lahko poznani samo arhivistu, ki gradivo ureja. Poučno, zanimivo in verjetno se je še marsikateremu arhivistu ob poslušanju referatov prikradlo pred oči arhivsko gradivo, ki ga je opazil pri svojem delu. Danijela Juričič Čargo in Lilijana Žnidaršič Golec sta nam nanizali kar nekaj podatkov o "skritih dokumentih", ki jih lahko najdemo med urbarji. Hedvika Zdovc je opozorila na bogastvo dokumentov okrajnih sodišč, ki so nastajali med nastajanjem nove zemljiške knjige. Ljuba Dornik Šubelj je govorila o dokumentih, ki so nastajali med graditvijo elektrarne Dravograd in pričajo o kršitvah človekovih pravic ruskih vojnih ujetnikov med drugo svetovno vojno. Ivanka Zajc Cizelj je pri urejanju arhivskega gradiva OO SZDL Celje prišla do spoznanja, da je gradivo v tem fondu neprecenljive vrednosti za preučevanje življenja v drugi polovici 20. stoletja. Marta Rendla, zaposlena na Inštitutu za novejšo zgodovino, nam je predstavila, kako preverjajo in dopolnjujejo seznam smrtnih žrtev med prebivalstvom RS med drugo svetovno vojno in neposredno po njej v matičnih knjigah, ki jih hranijo še na upravnih enotah po Sloveniji. Referat Marijana Gerdeja smo si lahko prebrali v zborniku. Avtor nam predstavlja znano in manj znano arhivsko gradivo v fondih in zbirkah v Mežiški dolini, ki imajo pomen za lokalno in občno zgodovino. Roman Marinko je v svojem referatu predstavil skupaj z Marto Rau Selič, nazirajoč predstavitel tehnični postopek restavracije slovenskih filmov, O, Vrba. Film je še toliko zanimivejši, ker so ohranili

njeni redki zvočni posnetki glasu pesnika Otona Župančiča in pisatelja Frana Saleškega Finžgarja.

V okviru druge sekcije je potekala okrogla miza o stanju arhivskih depojev; navezovala se je na predavanja prvega dne zborovanja. Razpravljavci so ugotovili, da je metodologija za popis arhivskih depojev ustrezna in da bi bilo dobro kar najhitreje popisati stanje v vseh arhivskih depojih.

V tretji sekciji so predstavili e-arhiviranje. Prednosti in hkrati pasti e-poslovanja so vsekakor izzivi za današnjo arhivistiko, ki kar kliče po novem profilu arhivskega poklica, povezanem z informatizacijo in digitalizacijo.

Zadnji dan zborovanja je bil namenjen medarhivskemu sodelovanju. Svoje zgodbe o uspehu so nam predstavili predstavniki Zgodovinskega arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani, Narodne in univerzitetne knjižnice, predstavnica arhivistov iz Hrvaške. Znana je njihova zgodba o uspehu. Včasih bi bilo mogoče dobro pokukati tudi na jug in ne samo na sever oziroma na zahod. Jelka Melik je v svojem referatu predstavila medarhivsko delovno skupino za pravosodje, ki jo sestavljajo arhivisti, pristojni za organe pravosodja in ustavnega sodstva. Poudarila je, da je lahko kljub pomanjkljivostim, napakam in slabostim vzorec ter kaže eno izmed poti nadaljnega razvoja arhivske stroke.

Kustos Pomorskega muzeja "Sergej Mašera" je na slikovit in poučen način prikazal, kako je lahko mednarodno sodelovanje dolgoročno za institucijo dobro.

Kakšno je (ne)sodelovanje med slovenskimi arhivi, nam je predstavila direktorica Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Kje in zakaj škripa ter kaj in kako (mogoče tudi zakaj) bi še bilo mogoče popraviti škripajoči voz?

Med drugimi temami je bilo nekaj besed povedanih tudi o InfoArhu, in sicer, kje so vzroki in zapleti, da ga še (vedno) ne uporabljamo pri popisovanju arhivskega gradiva. Drago Trpin, ki nas je želel obširneje seznaniti s koristnimi izkušnjami s pripravo aplikacije, je bil žal odsoten.

Seveda pa nobenega zborovanja ni brez dobrih organizatorjev. Delavci Zgodovinskega arhiva Celje z mag. Bojanom Cvelfarjem na čelu so se izkazali kot dobri organizatorji in prijazni gostitelji. Spremljajoči program je bil zelo dober in udeleženci smo dokazali, da se znamo še družiti in pogovarjati. Vsekakor pa ne smemo pozabiti še na ves trud preostalih dveh članov pripravljalnega odbora. To sta naš tajnik Andrej Nared in predsednica društva Mirjana Kontestabile Rovis. Vsi skupaj so dokazali, da je mogoče s skupnimi močmi veliko narediti. Potrudili so se, da je bil zbornik referatov natisnjen in tudi objavljen na spletni strani Arhivskega društva Slovenije že teden pred zborovanjem. Veseli me, da so o našem delu in zborovanju poročali tudi novinarji časopisa DELO, in

sicer dne 11. 10., 13. 10. in 16. 10. 2007. O zborovanju so poročali tudi lokalni tiskani mediji, radio in velenjska televizija. Pohvalno.

In še vprašanje za konec. Ali se bomo na naslednjem zborovanju spopadali z izzivi ali ponovno s starimi travmami?

Mira Hodnik

SKLEPI 23. ZBOROVANJA ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

V Komisiji za sklepe so bili: mag. Metka Bukošek, Nataša Budna Kodrič, mag. Bojan Cvelfar, Mirjana Kontestabile Rovis, Judita Šega in dr. Jedert Vodopivec.

1. sklep:

Ugotovljeno je bilo, da je metodologija za oceno pogojev materialnega varstva uporabna in da se do posvetovanja v Radencih uporabi za popis preostalih depojev. Metodologijo je mogoče priporočiti tudi ustvarjalcem in pritegniti ostale slovenske univerze (mariborsko, primorsko in novogoriško) ter povabiti k sodelovanju tudi arhive iz sosednjih držav, kot so Hrvaška, Italija in Avstrija.

Da bi se izognili napakam pri pridobivanju in obnovi arhivskih skladišč, bi bilo nujno potrebno:

Ob pridobivanju novih arhivskih depojev zagotoviti aktivno sodelovanje arhivov pri nastajanju projektne naloge, gradbenega načrta ter vključitev v nadzor izvedbe gradnje in sodelovanje pri prevzemu dokončane stavbe.

Opraviti temeljito revizijo načrtov pred začetkom del, pri kateri morajo aktivno sodelovati tudi predstavniki arhiva. V tej fazi se še da odpraviti pomanjkljivosti, ki jih projektant v načrtu ni zajel, so pa za opravljanje arhivske službe in varstvo arhivskega gradiva bistvenega pomena.

Potrebno je doseči, da bodo odgovorni arhivisti in projektanti upoštevali vse potrebne predpise o materialnem varstvu arhivskega gradiva.

V projektu načrtovanih del mora biti predviden maksimalni obseg gradbenih, inštalaterskih in obrtniških del, tako da tudi brez klimatskih naprav zagotavljajo ustrezne klimatske pogoje za trajno hrambo arhivske dediščine. Vsa pozneje izvedena dela, ki se med gradnjo ali po njej pokažejo kot nujno potrebna, zahtevajo znatna dodatna sredstva, zato druga pomembna dela niso opravljena. Praksa je pokazala, da so pomanjkljivo izvedena gradbena dela praktično nepopravljiva.

Aktivno sodelovanje bodočega uporabnika prostorov z izvajalci del in financierjem. Žal se prepo-

gosto dogaja, da uporabnikov, ki sicer niso investitorji in s tem tudi ne financirji, izvajalci del sploh ne upoštevajo. Ker niso stranka v postopku, niso povabljeni niti na tehnični prevzem adaptiranih prostorov.

Neodvisni nadzor del mora biti v prid uporabnika.

Obvezna vključenost arhivske inšpekcijske službe pri celotnem projektu. Nedopustno je, da inšpektor za arhivsko gradivo ni povabljen na tehnični pregled objekta, tako kot so npr. zdravstveni, sanitarni, požarni in drugi inšpektorji. Arhivsko gradivo vendarle zahteva specifične pogoje, določene z normativnimi akti.

Smiselnost adaptacij starih stavb v arhivsko skladišče je pogosto vprašljiva. Zlasti so problematične nosilnost stropov in hidroizolacije kletnih in polkletnih prostorov.

Funkcionalnost prostorov se pri novogradnjah lahko povsem prilagodi bodočim uporabnikom in potrebam delovnega procesa, pri adaptacijah pa je končni rezultat le skupek bolj ali manj sprejemljivih kompromisov in prilagoditev obstoječi arhitekturi.

Pri novogradnjah, namenjenih za arhivska skladišča, je potrebno strogo spoštovati pravila gradbene fizike ter uporabljati klasične materiale in tehnike, pri tem pa je treba vedeti, da je taka gradnja kratkoročno dražja, vendar pa se dolgoročno ekološko in ekonomsko izkaže kot upravičena.

Časovna usklajenost del med več uporabniki stavbe bi pripomogla k zmanjšanju podvajajočih se del, nemotenosti delovanja (izpadi elektrike, vklopi alarmov ...).

Ni pomembno, da so dela izvedena v okviru predvidenih finančnih kalkulacij, ampak da so dobro opravljena. Če niso, je treba dokazati napake, najti krivca in ga ustrezno kaznovati.

ADS bo na žgočo problematiko javnost opozoril na tiskovni konferenci.

2. sklep:

Za delovanje strokovnih delovnih skupin je potrebno pripraviti pravno podlago in spodbujati njihovo nadaljnje delo. Potrebno je izdelati ustrezno strategijo razvoja slovenske arhivistike.

3. sklep:

ADS podpira predlog, da bi ob morebitnem sprejetju nove pokrajinske zakonodaje pokrajinski arhivi delovali v okviru pokrajinskih uprav in da bi pri prenosu finančnih sredstev le-ta prenesli na tisto pokrajino, v kateri je sedež regionalnega arhiva.

4. sklep:

ADS podpira ugovor in pripombe k 3. členu predloga določitve plačilnega razreda delovnih mest skupine G in podskupine G2 k aneksu h kolektivni

pogodbi za kulturne dejavnosti v RS sindikata SVIZ, da ni utemeljene osnove, da bi bila delovna mesta v arhivih uvrščena v nižje plačilne razrede kot v muzejih in knjižnicah. Zato predlagamo ustrezen popravek razvrstitve in uskladitev z muzeji in knjižnicami.

5. sklep:

Ker letos mineva 60 let od podpisa mirovne pogodbe z Italijo, je treba ponovno opozoriti na nerešen problem restitucije arhivskega gradiva, ki je po drugi svetovni vojni ostalo v italijanskih arhivih in drugih kulturno-varstvenih ustanovah. Zato komisija za sklepe 23. arhivskega zborovanja predlaga, da s to problematiko ponovno seznanimo Ministrstvo za zunanje zadeve RS in Ministrstvo za kulturo RS ter od njiju zahtevamo, da država Slovenija po ustrezni poti intervenira, da bodo končno rešena tista določila mirovne pogodbe z Italijo, ki zadevajo vračanje arhivskega gradiva in drugih kulturnih dobrin.

6. sklep:

Razpis za aktivno sodelovanje na zborovanju arhivistov je javen. Prijavi se lahko vsakdo, prejete prispevke sprejema in zavrača izvršni odbor ADS. Zato je zaželeno, da se v prid arhivske stroke udeležbe prijavljenih referentov administrativno ne onemogoča.

Mira Hodnik

Zborovanje madžarskih arhivistov, Nyíregyháza, 22.–24. avgust 2007

Zborovanje se je kot v prejšnjih letih začelo z večernim sprejemom za goste iz drugih držav. Prišli so iz Avstrije, Češke, Poljske, Romunije, Slovaške, Srbije, Ukrajine; sam sem se zborovanja udeležil kot predstavnik Arhivskega društva Slovenije. Uvodnim pozdravom in nagovorom so sledili neformalno pomenkovanje in spoznavanje gostov; morda bodo temelj poznejših zvez in sodelovanja.

Tudi začetek prvega delovnega dne zborovanja je bil v znamenju pozdravnih nagovorov. Domače in tuje udeležence so pozdravili županja mesta Nyíregyháza, predsednik županijske skupščine in predsednik Društva madžarskih arhivistov dr. László Szögi. Sledili so kratki nagovori tujih gostov, podelitev nagrad madžarskega društva in skupščina društva.

Delo na zborovanju je potekalo v sekcijah. Prva se je ukvarjala z zaščito arhivskega gradiva. Eden od referentov je predstavil stanje skladišč madžarskih arhivov, torej je bila ena od njihovih tem enaka kot nosilna tema letošnjega slovenskega zborovanja. Tudi teme drugih predavateljev te sekcije so bile v Sloveniji

že izpostavljene: razkisljevanje arhivskih dokumentov in izdelava strategije zaščite arhivskega gradiva.

Druga sekcija je združila referente, ki so govorili o objavljanju arhivskih virov. Predstavili so vprašanja objavljanja izvirnih dokumentov pri raziskovanju domače zgodovine in probleme pri objavljanju plemiških listin ter objavljanje dokumentov arhiva madžarske varnostne službe in županijskih zapisnikov v elektronski obliki. V tej sekciji, ki je sicer imela največ referentov, so govorili še o uporabi arhivskih virov pri pouku lokalne zgodovine, objavljanju pečatov in digitalizaciji zemljevidov fevdalnega obdobja, ki so bili predstavljeni kot pomemben vir za lokalno zgodovino.

V okviru sekcije za informatiko je potekal pogovor s predstavniki podjetij, ki izdelujejo programe za arhive. Referenti so govorili tudi o javnih zbirkah podatkov na internetu, strategiji izdelave podatkovnih baz in standardih, arhivskih vodnikih na internetu in splošnih vprašanjih digitalizacije v arhivih.

Gospodarska sekcija je obravnavala vprašanja financiranja arhivov.

Posebna sekcija je bila namenjena arhivom verskih skupnosti. Predstavljene so bile možnosti in izkušnje v zvezi z raziskovanjem cerkvenih matičnih knjig ter prevzemanjem gradiva verskih skupnosti.

Delu zborovanja kot tujec, ki ne razume madžarščine, seveda nisem mogel slediti. To je velika pomanjkljivost, vendar ob pomanjkanju tehničnih (in prav gotovo tudi denarnih) sredstev tega gostiteljem ne gre prehudo zameriti. Za tuje goste pripravijo poseben program, ki obsega že omenjeni uvodni sprejem, ogled mesta, v katerem je zborovanje, ogled lokalnega arhiva in udeležbo na izletu.

Bojan Himmelreich

77. nemško arhivsko zborovanje, Mannheim, 25.–28. september 2007

Letošnje nemško arhivsko zborovanje je potekalo v Mannheimu (dežela Baden Württemberg). Prireditve in predavanj tega največjega evropskega arhivskega kongresa se nas je udeležilo okoli 700 strokovnjakov, po večini iz Nemčije, poleg tega pa zastopniki oziroma delegacije še iz trinajstih drugih, večinoma sosednjih držav. Iz Slovenije smo se zborovanja udeležili: Leopold Mikec Avberšek kot predstavnik Arhivskega društva Slovenije, dr. Vladimir Žumer iz Arhiva Republike Slovenije in mag. Sonja Anžič iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V spremljevalnem programu zborovanja so nam omogočili tako vodstva po mestu in kulturnih institucijah ter študijske ekskurzije po okolici. Hkrati je v prostorih

kongresnega centra Rosengarten, kjer je potekalo zborovanje, predstavljalo na strokovnem sejmu za arhivsko tehniko "Archivistika" svojo dejavnost in izdelke veliko število podjetij tako s področja elektronske obdelave podatkov, mikrofilmaja, digitalizacije, restavracije kot tudi strokovne založbe s publikacijami z arhivistično-zgodovinskega področja. Industrijsko mesto Mannheim z več kot 300.000 prebivalci je drugo največje mesto v deželi Baden Württemberg in je bilo izbrano za kraj zborovanja, ker letos praznuje 400-letnico svojega obstoja.

Glavna tema zborovanja je bila "*Živa spominska kultura za prihodnost*". Spomin, pomnjenje je postalo v nemški javnosti v zadnjih letih namreč zelo pomembno. To zadeva na primer razprave o spomenikih holokavsta v Berlinu in ustanavljanje nešteti lokalnih spominskih krajev za različne zgodovinske prireditve. V zvezi z arhivi se postavlja vprašanje njihove vloge v tej spominski kulturi. Pri raznoliki ponudbi medijev, povezanih z zgodovinskimi temami – bodisi televizijskih produkcij, igranih filmov bodisi romanov – dajejo arhivi zagotovljene avtentične zgodovinske vire in so vendar tudi dejavni v tem družbeno političnem procesu spominjanja. V kakšnem obsegu in na kakšen način je to sploh mogoče, kje je to že uspelo in kakšna prizadevanja bi bila še mogoča oziroma bi morala biti – to je bilo tema diskusije na arhivskem zborovanju. Pri tem je bil govor ne le o zgodovinskem izobraževalnem delu, ampak tudi o temeljnih nalogah arhivov, kot prevzemanje gradiva.

Teme skupnega delovnega zasedanja in zasedanj sekcij ter strokovnih skupin so bile na primer: "*Arhivi kot kraji spomina*", "*Arhivsko spominsko delo v družbenopolitičnem diskurzu*", "*Prevzemanje in varovanje gradiva emigrantov*", "*Funkcije in prihodnost specialnih arhivov*", "*Aktualni projekti digitalizacije v Nemčiji*".

Na otvoritveni slovesnosti, ki jo je vodil predsednik društva nemških arhivarjev in arhivark dr. Robert Kretzschmar (Stuttgart), so udeležence zborovanja pozdravili nadžupan mesta Mannheim dr. Peter Kurz, minister za znanost, raziskovanje in umetnost dežele Baden Württemberg, prof. dr. Peter Frankenberg, ter predstavnik tujih gostov arhivskega zborovanja, dr. John Alban (Norfolk). Otvoritveno predavanje je imela Aleida Assmann (Konstanz); v njem je razložila, da je potrebno razumeti, da so "*arhivi kot skladišče kulturnega spomina*". Po otvoritvenem predavanju je sledil sprejem za vse udeležence zborovanja in sejemске razstavljavce, ki ga je pripravila dežela Baden Württemberg.

Naslednji dan je sledilo prvo skupno delovno zasedanje. Dr. Hermann Rumschöttel (München) je v temeljnem referatu pojasnil naloge arhivov in njihovo pomembno družbenopolitično funkcijo. Za njim je vodja mestnega arhiva v Mannheimu dr. Ulrich Nieß prikazal zgodovino mesta Mannheim, pri tem pa je

poudaril mannheimske "spominske kraje" in temo priseljevanje.

Skupnemu delovnemu zasedanju so sledila zasedanja po sekcijah. V prvi sekciji so s pomočjo predavatelja iz cerkvenega arhiva (Nadškofija München in Freising), mestnega arhiva (Petershagen/Eggersdorf), kakor tudi z obravnavo spominskih mest (Spominska mesta, mesta spomina v deželi Baden Württemberg) in velike razstave, posvečene kolonializmu (Namibija, nekdanja nemška kolonija), pokazali, kako "spominsko delo" arhivov in podobnih institucij vpliva na družbo.

Več pomembnih "specialnih arhivov" je bilo predstavljenih na zasedanju četrte sekcije: Ludwigsburg (dežela Baden Württemberg) – stalna izpostava zveznega arhiva je pristojna za gradivo "centralnih mest deželno sodne uprave za preiskavo nacionalsocialističnih zločinov" in ponuja skoraj popoln pregled nad postopki, ki so pri nemških sodiščih obravnavali hudodelstva "tretjega rajha". T. i. arhiv razdelitve stroškov v Bayreuthu je prav tako izpostava zveznega arhiva. Dokumentira zlasti izselitve in izgon Nemcev iz vzhodne in južne Evrope. "Ustanova za obdelavo diktature SED (Enotne socialistične partije Nemčije)" se posveča arhivskemu varstvu, to pomeni, da pridobiva arhive nekdanje opozicije v Nemški demokratični republiki. Zelo sporen je sedaj obstoj "specialnega arhiva", ki hrani dokumente nekdanje vzhodnonemške tajne obveščevalne družbe (STASI). Nekdanji sodelavec tega arhiva na visokem položaju Jochen Hecht (Berlin) je zahteval prenos aktov v pristojni zvezni arhiv.

Naslednji dan so sledila vzporedna zasedanja osmih strokovnih skupin, ki delujejo v okviru društva nemških arhivark in arhivarjev: strokovna skupina 1: arhivarji v državnih arhivih, 2: arhivarji v mestnih in drugih javnih teritorialnih skupnostih, 3: arhivarji v cerkvenih arhivih, 4: arhivarji v gospodarskih, družinskih in hišnih arhivih, 5: arhivarji v gospodarskih arhivih, 6: arhivarji v arhivih parlamentov, političnih strank, ustanov in zvez, 7: arhivarji v medijskih arhivih ter 8: arhivarji v arhivih visokih šol in znanstvenih institucij.

Prispevki v okviru strokovne skupine 1 so bili še posebej posvečeni "spominski kulturi" 19. stoletja, vendar tudi "ponovnemu odkritju" dolgo časa v javnosti malo poznane koncentracijskega taborišča Flossenbürg (Bavarska). Strokovna skupina 2 pa se je bolj ukvarjala z viri raziskovanja migracij. Dr. Charles Jeurgens (Dordrecht) je govoril o virih, ki se nanašajo na emigrante v nizozemskih komunalnih arhivih, dr. Irmgard-Christa Becker (Saarbrücken) o virih za raziskovanje emigracij s posebnim poudarkom na valorizaciji ter dr. Martina Bauernfeind (Nürnberg) o gradivu emigracijskih združenj. Po teh prispevkih se je razvila živahna diskusija.

Sledila je intenzivna predstavitev različnih večjih projektov v zvezi z digitalizacijo v Nemčiji, in sicer:

"Digitalna nemška biblioteka", "Arhivski portal D", "bamportl.de" (internetni portal za biblioteke, arhive in muzeje), evropski projekt "Michael Plus" (večjezični portal digitaliziranega gradiva).

Zborovanje se je končalo z drugim skupnim delovnim zasedanjem; govor je bil o arhivskih virih, raziskavah in spominski kulturi.

Zadnji dan zborovanja so nekateri udeleženci izkoristili za voden ogled mesta in razstave, drugi pa že za pot domov.

Za konec: na zborovanju je po vsakem sklopu predavanj oziroma predstavitev referatov sledila konstruktivna diskusija in večkrat je bilo poudarjeno, da smo arhivisti, in s tem arhivi, normalni, potrebni in tudi cenjeni člen družbe in tako je potrebno tudi nastopati. Take samozavesti v slovenski arhivski stroki primanjkuje in zato tudi takšnega nastopanja ne more biti.

Izčrpn program arhivskega zborovanja v Mannheimu je objavljen na internetni strani www.archivtag.de. Tudi povzetki. Naslednje arhivsko zborovanje bo od 15. do 18. septembra 2008 v mestu Erfurt.

Sonja Anžič

42. posvetovanje hrvaškega arhivističnega društva, Bjelovar, 2.–4. oktober 2007

Hrvaško arhivistično društvo organizira strokovno posvetovanje vsako leto, na štiri leta pa imajo kongres. Letošnje posvetovanje je bilo že 42. in je potekalo med 2. in 4. oktobrom v Bjelovaru. Prva dva dneva zborovanja so bili predstavljeni referati, zadnji dan je bilo družabno srečanje z izletom v Podgarić. Ker imajo vsakoletno posvetovanje, imajo drugi dan tudi občni zbor društva. Letos so udeleženci posvetovanja – člani HAD prvič plačali kotizacijo.

Prvi dan zborovanja se je pričel s tremi plenarnimi predavanji, kjer je direktor bjelovarskega arhiva Željko Pleskalt spregovoril o gradivu gospodarstva, predvsem o problematiki in perspektivah. Predsednica društva Deana Kovačec je predstavila gospodarske in korporacijske arhive v Evropi in svetu. Hrvaška se je kot bodoča članica Evropske unije priključila k projektu MATRA. V okviru tega projekta je Eric Kattelaar iz nizozemske arhivske šole ocenil arhivski zakon in opozoril na razhajanja med prakso in zakonsko podlago. V povprečju je bil zakon ocenjen kot dober. Na kratko so predstavili, kaj so uspeli s pomočjo projekta MATRA doseči na nacionalni ravni (delavnice o valorizaciji, permanentno izobraževanje ...). V popoldanskem delu sta sledili dve delavnici pod vodstvom moderatorjev. Zaščita gradiva gospodar-

stva v novih pogojih ter valorizacija, obdelovanje in popis gospodarskega gradiva. V prvi sekciji je pri valorizaciji Marinko Vuković opozoril na zelo veliko število ustvarjalcev arhivskega gradiva, zato vidijo rešitev v razvrstitvi ustvarjalcev na bolj in manj pomembne. Skušajo sestaviti lestvico ustvarjalcev po pomenu, valorizirajo ustvarjalce. Zanimivo je bilo predavanje sodnika Trgovskega sodišča Zagreb Anteja Galića o zaščiti arhivskega gradiva subjektov, pri katerih je uveden stečaj. Razprava je bila na trenutke zelo burna. Zaradi velikega števila stečajev in hitrega reševanja gradiva se je na Hrvaškem zapolnil marsikateri arhiv, tudi arhiv Trgovskega sodišča Zagreb. Arhivisti so omenjeno sodišče prosili, da jim vnaprej sporoča, kje so stečajni postopki, zato, da se lahko pravočasno pripravijo in prevzamejo gradivo. Ta komunikacija bi jim delo olajšala. Kako je kršena pravna varnost ljudi, pove podatek, da so se izgubljali obrazci M4, pomembni za uveljavljanje pokojnine. Z Zavodom za pokojninsko zavarovanje so se dogovorili, da obrazce M4 posredujejo njim, vendar so ti izrazili veliko nejevolje, saj jim to povzroča veliko dela. So pa priznali, da s pomočjo teh podatkov izpopolnjujejo svojo bazo podatkov. Nato je Zoran Stanković predstavil prevzem arhivov gospodarskih družb v stečaju v reškem državnem arhivu, Rosana Mikulić je spregovorila o izgubljenem gradivu gospodarstva med privatizacijo, Izet Šabotić je opisal bosanskohercegovaške izkušnje in problematiko pri privatiziranem dokumentarnem gradivu.

V drugi sekciji je Tatjana Ružič spregovorila o valorizaciji in popisovanju gospodarskega gradiva, Dražen Kušen, Ljerka Šimunić in Ž. Vrban so predstavili arhiv Belja v Kneževu, Matko Rako je predstavil fonde gospodarstva v Državnem arhivu Zagreb, Branka Molnar je izpostavila gospodarsko gradivo v družinskih in osebnih fondih, Siniša Lajnert je predstavil valorizacijo gradiva hrvaških železnic, njegova kolegica Sonja Prša pa ISO 9001:2000. Zadnja predavateljica sta predstavila novo obliko digitalnega arhiva, kot ga imajo pri Ericssonu Nikola Tesla in Hrvaških cestah d.o.o. Pri obeh podjetjih so najprej uredili arhive v pisni obliki, jih pravilo uskladiščili in nato digitalizirali.

Zvečer je bil organiziran obisk bjelovarskega arhiva in ogled priložnostne razstave. Arhiv je bil ustanovljen leta 1961. S svojo dejavnostjo pokriva Bjelovarsko-bilogorsko ter delno Koprivniško-križevško, Virovitičko-podravsko in Zagrebško županijo. Hrani 802 fonda in 2200 tekočih metrov gradiva. Bjelovarski arhiv je leta 2002 praznoval 40-letnico delovanja. Leta 2003 so začeli graditi novo skladišče s kapaciteto 4000 tekočih metrov.

Drugi dan zjutraj je sledilo nadaljevanje sekcije valorizacija, obdelovanje in popis gospodarskega gradiva. Ob tem je potekala sekcija o avdiovizualnem

gradivu gospodarstva, kjer so predstavili memorandum, fond fotografij Agencije za fotodokumentacijo, fond Pro torpedo Rijeka. Nato je sledilo plenarno predavanje Didiera Bondue, člana ICA o arhivu korporacije Saint Gobain. To je podjetje, ki zaposluje 20.000 ljudi in ima proizvodnjo v 24 državah sveta; podjetje se konstantno spreminja, združuje, kupuje in prodaja druga podjetja. Kljub temu imajo utečen arhiv z najstarejšimi spisi iz 17. stoletja, super moderno opremljen in svoje usluge arhiviranja širijo na vsa svoja podjetja. Ob takem predavanju postane jasno, da korporacija brez dobro urejenega arhiva ne deluje. Arhiv je odprt za javnost in po predhodnem naročilu se gradivo dobi v čitalnici. Zelo zanimivo je bilo predavanje Erica Katelaarja o analizi poslovnih procesov kot sredstvu za upravljanje arhiva. Prestavil je poslovne procese v podjetjih in upravi ter ISO 9001 standard. S pomočjo standardov je delovanje v podjetju ali upravi ocenil za "indeksom izumikanja nesigurnosti". Pri urejanju gradiva se mu zdi pomembno, da se najprej spozna ustvarjalca in njegove procese ter se šele nato uredi arhiv. Zaradi časovne stiske je odpadla okrogla miza z naslovom Komunikacija med arhivi in ustvarjalci.

Popoldne je Vlatka Lemić iz Hrvaškega državnega arhiva predstavila ARHiNET. Hrvaški državni arhiv kot središčna arhivska ustanova skrbi za razvoj in matično službo, planiranje in razvoj arhivske stroke ter za usklajenost strokovnega dela arhivov. Z jasno vizijo so se lotili izgradnje nacionalne informacijske mreže ter v drugi polovici 2006 pričeli pripravljati informacijsko-evidenčni sistem, ki so ga poimenovali ARHiNET. Kot mrežna programska rešitev ima vse funkcije arhiva: hrambo, zaščito, obdelavo in uporabo arhivskega gradiva. Register arhivskih fondov in zbirke v Republiki Hrvaški kot sestavni del ARHiNETA omogoča on-line dostop do 14.000 fondov in zbirke, 11.000 ustvarjalcev, 1000 imetnikov arhivskega gradiva ter 3000 arhivskih pripomočkov za raziskovanje gradiva. Informacijski sistem je postavljen s pomočjo programske rešitve WEB, MS SQL serverja in programskega jezika C#. Kot veliko prednost uporabnosti so izpostavili, da lahko uporabnik na enem mestu dobi podatke o posameznem ustvarjalcu in izpis, kje vse se nahajajo podatki o njem, v katerih različnih fondih in arhivih.

Mirjana Kontestabile Rovis

20. mednarodno arhivsko posvetovanje "Arhivska praksa 2007", Tuzla, 18.–19. oktober 2007

Organizatorja letošnjega posvetovanja sta bila Arhiv Tuzelskega kantona iz Tuzle in Društvo arhivskih

delavcev Tuzelskega kantona, pod glavnim pokroviteljstvom Ministrstva za izobraževanje, kulturo in šport Tuzelskega kantona ter Federalnega ministrstva za kulturo in šport iz Sarajeva. Posvetovanje se je, kot že leta poprej, odvijalo v Kristalni dvorani hotela Tuzla. Posvetovanja se je udeležilo okrog 300 domačih udeležencev raznih strok ter predavatelji in gostje iz Avstrije, Nemčije, Hrvaške, Madžarske, Srbije, Črne Gore in Slovenije. Posvetovanja smo se iz Slovenije udeležili: mag. Bojan Cvelfar (ZAC), dr. Miroslav Novak in mag. Zdenka Semlič Rajh (PAM), mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbl (ARS) ter Nežka Raš in Ivan Fras (ZAP, za ADS).

Program posvetovanja se je začel z ogledom dokumentarnega filma, ki je bil posnet ob 20. obletnici organiziranja "Arhivske prakse" v Tuzli. Sledili so govori direktorja Arhiva Tuzelskega kantona in glavnega organizatorja posvetovanja mag. Izeta Šabotića, predsednika organizacijskega odbora posvetovanja dr. Azema Kožarja ter ministrice Ministrstva za izobraževanje, kulturo in šport Tuzelskega kantona. Ivan Fras, direktor Zgodovinskega arhiva na Ptuj, je vse navzoče pozdravil v imenu Arhivskega društva Slovenije ter ob 20. obletnici organiziranja posvetovanja in izdaji 10. publikacije Arhivska praksa v imenu Pokrajinskega arhiva Maribor, Zgodovinskega arhiva Celje in Zgodovinskega arhiva na Ptuj predal organizatorju majhno darilo. Sledila je kratka promocija časopisa "Arhivska praksa" in publikacije "Deset let časopisa Arhivska praksa". Podeljene so bile tudi zahvale in priznanja, med dobitniki pa so bili tudi nekateri slovenski arhivisti in arhivi. Prvi, uvodni sklop se je zaključil z odprtjem in ogledom razstave "20 let Arhivske prakse v Tuzli".

V nadaljevanju programa posvetovanja sta bili na razpolago dve sekciji, in sicer s temama Arhivsko gradivo v nastajanju in Arhivska zakonodaja.

V prvi sekciji sta v uvodu Ivana Prgin in Darko Rubčić predstavila vrednotenje ustvarjalcev javnega arhivskega gradiva. Jugoslav Veljkovski je v svojih stališčih prikazal kriterije vrednotenja gradiva registrature v Novem sadu. O rokih hrambe dokumentarnega gradiva v Sloveniji je spregovoril Žarko Štrumbl. Sledil je referat Marka Landeka iz Državnega arhiva v Osijeku z naslovom Zaščita arhivskega in registraturnega gradiva samouprave izven arhiva. Omer Zulić je v prispevku o osnovah pisarniškega poslovanja in vplivu obstoječih predpisov na urejenost in vodenje le-tega izpostavil izkušnje Arhiva Tuzelskega kantona. O izkušnjah v procesu urejanja registraturnega gradiva v upravi je Emina Salki predstavila negativno izkušnjo, s katero se je srečal njihov arhiv, ko je prevzemal arhivsko gradivo. V naslednjih referatih iste sekcije je bilo predstavljeno še stanje in karakteristike registraturnega gradiva pravosodne provenience, arhivska dediščina katoliške cerkve v

Bosni in Hercegovini, primopredaja arhivskega gradiva občinskih sodišč Zgodovinskemu arhivu Sarajevu, stečaj kot način prenehanja ustvarjalca in izkušnje arhiva v Užicah ob prevzemu dokumentacije, izkušnje arhiva v Kotorju glede zaščite in obdelovanja privatnih arhivov ter izkušnje pri zaščiti registraturnega gradiva iz vojnega obdobja 1992–1995. Po kratki diskusiji je bila v preddverju dvorane prezentacija arhivske in informativne opreme.

Druga sekcija je potekala v obliki "okrogle mize". Razpravljalo se je o arhivski zakonodaji, ki naj bi bila pogoj za zaščito arhivskega gradiva. Dr. Živana Hečbeli je prikazala, kako hrvaški arhivi upoštevajo predpise o upravnem poslovanju in kakšen je postopek glede pristopa do informacij. Slovenska arhivska služba in nova arhivska zakonodaja je bila predstavljena v referatu mag. Zdenke Semlič Rajh. Izet Šabotić je v svojem prispevku izpostavil problematiko arhivskih zakonov in njihove spremembe v Bosni in Hercegovini. Stanje arhivskega gradiva verskih skupnosti Bosne in Hercegovine je prezentiral dr. Azem Kožar, dekan Filozofske fakultete v Tuzli.

V popoldanskem času smo obiskali mesto Srebrenik, kjer nam je bil v kulturnem programu predstavljen njihov narodni ples in glasba. Ogledali smo si tudi ruševine gradu Srebrenik.

Tema zadnjega dneva posvetovanja je bila Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse. V prvem referatu je dr. Miroslav Novak spregovoril o izgradnji vzajemnega arhivskega informacijskega sistema v skladu s strokovnimi arhivskimi standardi. Vlatka Lemić iz Državnega arhiva v Zagrebu je predstavila informatizacijo hrvaške arhivske službe, in sicer pot od ideje do realizacije projekta ARHiNET. Referat z naslovom Informacijska varnost in kontrola pristopa po normi ISO/IEC 17799:2005 je podala Lejla Memišević iz Varaždina. Podjetje MFC.2 iz Ljubljane se je predstavilo z referatom o digitalizaciji gradiva kulturne dediščine. Dr. Branko Bubenik iz HTV je v prispevku podal svoje mnenje glede principov upravljanja s TV arhivi. Saneta Adrović iz Arhiva Tuzelskega kantona je izpostavila nekaj vprašanj preventivne zaščite arhivskega gradiva. Arhivistka Državnega arhiva v Osijeku Melita Rončević je v prispevku predstavila način obdelovanja in popis arhivskega gradiva pravosodja. Posebnosti popisovanja in obdelave necelovitih arhivskih fondov, s posebnim poudarkom na fond Delavska univerza Tuzla, je predstavila Selma Isić. Mag. Gašper Šmid je prikazal posebnosti in izkušnje pri začasnem izvozu razstav iz Slovenije v Bosno in Hercegovino. Zemljiške knjige Kotara Bihać in problematiko, ki nastaja okoli njih je prikazala Reska Mehdin iz Arhiva Unsko-sanskega kantona Bihać. Arhivski fondi organov uprave iz časa 1944–1977 leta v povezavi z Zakonom o prijavi in evidentiranju odvzete lastnine je bil naslov referata Ves-

ne Prljević iz Zgodovinskega arhiva Užice. Asija Filan je predstavil posebnosti koriščenja arhivskega gradiva iz socialistične dobe in spremembah lastništva v fondih Arhiva Unsko-sanskega kantona. Problematika koriščenja arhivskega gradiva imovinsko pravne provenience v Arhivu Tuzelskega kantona je predstavila Hatidža Fetahagić. Stevan Mačković iz Zgodovinskega arhiva Subotica je predstavil rezultate dela in polje delovanja njihovega arhiva v dobi tranzicije.

Vsi referati so v daljši obliki objavljeni v publikaciji *Arhivska praksa* 10, 2007. O problematiki stanja in ravnanja z arhivskim gradivom je svoje izkušnje podalo kar nekaj arhivistov iz različnih držav. Pri tem so se odprla številna vprašanja, s katerimi smo obremenjeni skoraj vsi arhivisti in katerih odgovore bomo morali reševati še na različnih posvetovanjih.

Ivan Fras, Nežka Rašl

33. avstrijsko arhivsko zborovanje v Gradcu

Letošnje 33. zborovanje avstrijskih arhivistov je potekalo 8. in 9. novembra v Gradcu. V imenu Arhivskega društva Slovenije sem se udeležila njihovega zborovanja, ki je bilo istočasno posvečeno pomembnemu jubileju avstrijskega arhivskega društva. V letošnjem letu namreč Združenje avstrijskih arhivistov in arhivistov praznuje 40. letnico svojega delovanja.

Osrednja tema posvetovanja je bila: "*Arhivi kot služba v informacijski družbi*".

Pred začetkom arhivskega zborovanja so imeli avstrijskega arhivisti svoj redni občni zbor.

Po končanem občnem zboru je deželni glavar mag. Franz Voves s svojim govorom otvoril dnevno zborovanje.

Zborovanje je bilo razdeljeno na tri sekcije, ki so si sledile ena za drugo. Po sekcijah so obravnavali probleme današnje arhivske službe v Avstriji in seveda tudi v drugih državah, kot so: služba za potrebe javnosti, arhivska služba v upravi, odprtost arhivov in skrb za javnost (popularizacija).

Wilhelm Deuer iz Koroškega deželnega arhiva (Celovec) je na začetku prve sekcije nakazal, da se lahko arhivi uveljavijo v javnosti ne samo preko svoje redne dejavnosti (razstave, izdaja publikacij, delo v čitalnici, obiski šolskih skupin ...) ampak tudi s sodelovanjem s sponzorji. Ti lahko namreč izvajajo svoje prireditve v arhivskih prostorih in na ta način si lahko arhivi zagotovijo 10 odstotkov svojih prihodkov.

Arhivist iz Dornbirna (Vorarlberg) Werner Matt je poudaril, da lahko manjši komunalni arhivi tudi preko spletnih strani arhiva veliko naredijo za svojo prepoznavnost. Na primeru "Dornbirn-Lexikon" je

predstavil bazo podatkov za genealoške raziskave. Arhiv je digitaliziral arhivalije, družinske knjige, fotografije, razne intervjuje v bazo podatkov, ki služijo raziskovalcem po spletu za odkrivanje svojih prednikov. Raziskovalci si lahko pridobijo podatke vse tja do 16. stoletja.

Na vprašanje "*Nejevolja in osama? Arhivist razpet med zgodovinsko vedo in službo uporabe arhivskega gradiva*" je na koncu prve sekcije poskušal odgovoriti Michael Hochedlinger z avstrijskega državnega arhiva na Dunaju. Govoril je v prisposodobah in poudaril, da je pač arhivist tako v službi znanosti kot tudi v posredovanju informacij (obdelava in znanstvena dejavnost, kot je na primer izdaja virov). Obe dejavnosti se seveda med seboj prepletata, kar pa je dobro tudi za javnost (uporabnike).

Drugo sekcijo (Arhivska služba v Upravi) je začel Hubert Schopf iz Deželnega arhiva v Salzburgu. Predstavil je izkušnjo dobrega sodelovanja salzburškega arhiva z Deželno vlado, še prav posebej z deželno Registraturo. Poudaril je velik pomen stalnega kontakta z uslužbenci na registraturi (arhivarji) in nenehno skrb za njihovo izobraževanje. Pri tem so zelo pomembni še pravni okvirji: arhivistovo poznavanje arhivskega zakona in valorizacija arhivskega gradiva, ki mu delo zelo olajša.

Na to temo smo poslušali še izkušnjo manjšega arhiva (Škofijski arhiv Krka (Gurk) v Celovcu). Referat je podal Peter Tropper. Naštel je več primerov, kako je po eni strani težko sodelovati z nadrejenimi in na drugi strani, kako je lahko sodelovanje vzorno. Izpostavil je medsebojno dobro sodelovanje pri digitaliziranju dokumentov.

Na koncu druge sekcije smo prisluhnili referatu Brigitte Rigele iz Mestnega in deželnega arhiva na Dunaju, ki nam je "nudila" osnove valorizacije (za začetnike) arhivskega gradiva.

V petek (9. novembra) je predavanje pričel Ferdinand Opell. Svojo izjavo o precejšnjem pomenu dobro pripravljene zgibanke o arhivu (o njihovi razpoznavnosti) je ponazoril na primeru dunajskega Mestnega in deželnega arhiva. Dobra zgibanka – dobra razpoznavnost.

Sledili so štirje predavatelji, ki so poudarjali pomen odprtosti arhivov za javnost (popularizacija). Gerhart Marckhgott iz Deželnega arhiva v Linzu je opozoril na nove izzive v arhivski stroki, ki jih pri naša elektronsko arhiviranje.

Gregor Egloff iz Kantonalnega arhiva v Luzernu je razglabljal o velikem pomenu spletnih strani, preko katerih se lahko ozavešča javnost in skrbi za publciranje.

Thomas Just iz Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju je v svojem referatu (Novi izzivi v nasprotju z zgodovinskimi arhivi) opozoril na veliko pomanjkljivosti, ki se pojavljajo na spletnih straneh av-

trjskih arhivov. Čeprav so zahteve homogene, istočasno zahtevajo le minimalne standarde. "Poenotenje" bi moral biti cilj vseh arhivov.

V zadnji referatu nam je arhivistka Elisabeth Schöggel-Ernst iz Deželnega arhiva v Gradcu predstavila njihovo spletno stran in kako so ustvarili bazo podatkov na spletu.

Kot sem že omenila, je avstrijsko arhivsko društvo praznovalo 40. letnico svojega delovanja. Na koncu prvega dne zborovanja so ob 19. uri priredili slavnostni sprejem. Uvodno predavanje so zaupali graškemu sociologu, univerzitetnemu profesorju doktorju Karlu Achmanu. Namenili so mu pol ure, a si je za svoje razmišljanje o arhivski službi vzel častitljivo uro in pol.

Po predavanju je bil sprejem pri deželnemu glavarju.

Mira Hodnik

XI. arhivski dnevi Slovaške, Žilina 23. – 25. maj 2007

Slovaško arhivsko društvo je pripravilo arhivske dneve v industrijsko zelo razvitem mestu Žilina na severu Slovaške. Žilina je glavno mesto okraja in leži ob reki Vah. Je tretje najbolj razvito mesto v državi po bruto prihodku na prebivalca. Okraj meri 815 km² in ima 156 539 prebivalcev (1. 1. 2003), mesto Žilina pa ima 85 425 prebivalcev (1. 1. 2006). Glavne panoge okraja/mesta so strojništvo, avtomobilska industrija, metalurgija, stavbeništvo, obdelovanje lesa, papirja, kemijska, elektrotehnična, elektronska, tekstilna, živilska in energetska industrija. Žilina ima univerzo s sedmimi fakultetami, na katerih študira več kot 12 000 študentov.

Posvetovanje je bilo na temo Arhivi 21. stoletja: pristopanje arhivskih fondov k novim tehnologijam. Delo je bilo razdeljeno na tri delovne dni. Uvodne besede je imela predsednica Društva slovaških arhivistov dr. Zuzana Kollarová, nato nas je pozdravila še sekretarka za kulturo na Ministrstvu za notranje zadeve, ki je tudi predstavila okraj Žilina ter projekt digitalizacije, ki se je že začel v knjižnicah, postopoma pa so ga začeli izvajati tudi arhivi in muzeji. Nato nas je pozdravil g. Martin Bacikov v imenu župana Ivana Hrvna. Ta nas je tudi povabil v mestno hišo, kjer je bila na ogled razstava o zgodovini mesta Žilina. Zborovanja so se udeležili referenti iz Češke republike, Avstrije, Nemčije, Madžarske, Poljske in Slovenije.

Prvi dan je začel z referatom dr. Ladislav Vrtel (Odbor za arhivsko in dokumentarno gradivo ministrstva za notranje zadeve Slovaške republike v Bra-

tislavi), ki je govoril o avtomatiziranem arhivskem informacijskem sistemu v državnem arhivu v Bratislavi. Podrobno je opisal, kaj se razume pod arhivski informacijski sistem iz praktičnega in teoretičnega vidika in ali je definiran v zakonu.

Ing. Josef Hanus (Slovaški državni arhiv Bratislava) je obravnaval koncept digitalizacije v slovaških arhivih in realno stanje, predvsem pa se je osredotočil na digitalizacijo fotografij. Seznanil nas je z izrazi digitalizacija, analogna informacija, digitalna informacija. Dalje je govoril o tehnoloških standardih potrebnih za digitalizacijo, ki jih je uporabljala Slovaška narodna knjižnica v mestu Martine.

Juraj Šedivý (Katedra arhivskih in pomožnih zgodovinskih ved Filozofske fakultete Bratislava) je govoril o konceptu digitalizacije nekaterih tujih projektov. V projektu je načrtoval osnovne podatke, kateri bi imeli tako imenovane "virtualne dvojnike" arhiva, ti pa bi vsebovali: 1. temeljne informacije o arhivu, 2. informacije o arhivskih fondih, 3. informacije o arhivskih pomagalih, možnost vpogleda v arhivske fonde in pomagala, 4. pristop vpogleda arhivskega dokumenta on-line, 5. združevanje s podatkovnimi bazami. Primerjal je Slovaško, Češko in Madžarsko.

Monika Péko (Slovaški državni arhiv Bratislava) je obravnavala digitalizacijo v njihovi ustanovi, sedanje stanje, probleme, s katerimi se srečujejo, in perspektivo za nadaljnje delo. Pri digitalizaciji so se ji porodila vprašanja, na katera je potrebno odgovoriti, preden se prične z digitalizacijo dokumentov, in sicer: kaj se bo potrebovalo, kdo bo to potreboval, kje se bo to potrebovalo, kdaj in kako se bo uporabljalo.

Róbert Mareta (Slovaški državni arhiv Bratislava) je predstavil digitalizacijo srednjeveških listin v Slovaškem državnem arhivu. Govoril je o primarnih dejavnostih povezave s pripravo materialov na digitalizacijo, o programski opremljenosti arhiva za izdelavo digitalnih kopij (softver Sirius, Atlantis, BachScan) in podrobno opisal program za elektronske hranjenje skenov "ProArchiv Listiny".

Mg. Elena Kašiar in Marta Kalnovič (Mestni arhiv Banská Štiavnica) sta predstavili njihov pogled na digitalizacijo arhivskih dokumentov velikih formatov tj. map in načrtov. Leta 2006 je arhiv kupil skener CRUSE, kateri skenira do formata 84 x 120 cm z vidljivostjo max. 1200 dpi. Glede na velikost skeniranih map (cca 1–2 GB) je izdelava skenov zahtevna in problematična.

Po kosilu so se predstavile firme, ki se ukvarjajo z digitalizacijo arhivskega in dokumentarnega gradiva.

Drugi dan so se teme nadaljevale, in sicer je najprej prof. dr. Josef Riegel (Štajerski deželni arhiv Gradec, Avstrija) predstavil Štajerski digitalni arhiv, in sicer poglede na digitalizacijo zgodovinskih dnevniških časopisov. Vizija projekta je, da bi bili vsi zgodovinski časopisi dostopni na internetu in da bi se jih lahko

uporabljalo (to pomeni, da vidiš slike in besedilo). Za enkrat digitalizirajo časopise samo za svojo uporabo, saj je s tem projektom povezan finančni riziko, upoštevati je potrebno pravice založnikov, avtorjev, fotografov ... Prednosti digitalizacije časopisov vidi v enostavni uporabi in iskanju določenih podatkov. Zastavili so si naslednje cilje: digitalizirati vse štajerske časopise, skeni v barvah, da bi bili ti indeksirani ter da bi lahko vse strani uporabljali v knjižnicah in arhivih.

Dr. Gerard Maier (Deželni arhiv Baden-Württemberg, Nemčija) je predstavil arhivski informacijski sistem v Nemčiji na primeru Deželnega arhiva Baden-Württemberg. Nemški arhivi posredujejo informacije o arhivskih dokumentih on-line. V obdobju 2003–2006 so uporabljali v arhivih sistem Midosa21, za obdelavo pa uporabljajo švicarski program SchopeArchiv ter za prezentacijo sistem OLF21.

Mag. Andrea Farkas (Glavni mestni arhiv Budimpešta, Madžarska) je predstavila podatkovne baze arhivskih fondov madžarskih arhivov na nosilcih CD ROM in DVD. Leta 1995 so začeli uporabljati za popisovanje arhivskih fondov mestnega arhiva program "Registra", pred dvema letoma so ustvarili enotni informacijski sistem LEAR, kateri združuje takrat izdelane podatkovne baze. V arhivu se posvečajo dvema velikima digitalnima projektoma na področju map in načrtov. Prednost imajo načrti Budimpešte iz obdobja 1861–1873.

Dr. doc. Krzysztof Strykowski (Mestni arhiv Poznan, Poljska) je predstavil uporabo tehničnih pripomočkov v poljskih arhivih na primeru Mestnega arhiva v Poznaniu. Uporabljajo informacijski program NAD-ZÓR. Od leta 1995 so vsi arhivi dolžni uporabljati program SEZAM (System Elektryczny Zasob Archiwalnych).

Ing. Miroslav Kunt (Državni arhiv Praga, Češka) je predstavil elektronski arhiv in digitalizacijo v arhivih Češke. V uvodu je predstavil nov tehnični standard za arhivske pripomočke. V preteklosti so uporabljali dva sistema: ProArchiv (od družbe Bach systems, s.r.o.) in Janus2000 (od družbe NetPro systems, s.r.o.). Predstavil je projekt, ki mu češki arhivi dajejo prednost, in sicer projekt Monasterium – digitalizacija evidenc prebivalcev Prage, fotografske zupšnice Franza Queissera, digitalizacija tako imenovanih indikacijskih skic in matric.

Prof. Ivan Fras (Zgodovinski arhiv na Ptuj) je predstavil informatizacijo v slovenskih arhivih. Predstavil je skupen informacijski projekt vseh slovenskih regionalnih arhivov Infoarh, ki so ga začeli razvijati leta 2001.

Dr. Radoslav Ragač (Nacionalni spominski inštitut Bratislava) je predstavil digitalizacijo s francoskimi očmi in svoja spoznanja preko študija v Franciji. Arhivi nameravajo digitalizirati matrice. Podatkovno bazo informacijsko zaradi iskanja po vseh podatkovnih

poljih lahko prostovoljno dopolnjujejo. Digitalizirajo tudi popis prebivalstva in ikonografski material. Pri tem se na splošno trudijo, da je na internetu dostopno vse, kar je možno. Nova arhivska pomagala nastajajo samo v elektronski obliki, skenirajo jih v PDF formatu, da so dostopna za uporabo.

Po predavanjih je bila organizirana ekskurzija po reki Vah z znamenitimi splavi. Potovanje je bilo zanimivo in razburljivo, saj smo na koncu kljub na začetku sončnemu vremenu komaj ubežali močni nevihti in nalivu. Zvečer so nas seveda zabavali z kulturnim programom in glasbo.

Tretji dan so svoje referate predstavili še *dr. Pavel Vimmer* (Mestni arhiv Bratislava), ki je govoril o mestnem arhivu na internetni strani.

Viera Horváth ter *ing. Rajnička Lato* (Mestni arhiv Banská Bystrica) sta predstavili digitalizacijo v njihovem mestnem arhivu. Sprejetje zakona o arhivskem in dokumentarnem gradivu je omogočilo digitalizacijo arhivskih dokumentov, v kolikor so arhivski dokumenti nastali pred letom 1526 in niso dostopni za študij v originalu. Pri tem delu so se srečali s problemi, s katerimi se že srečujejo pri digitalizaciji obsežnih fondov banskobistriškega magistrata (npr. v povezavi z osvetlitvijo, toploto, plačilom stroškov in podobno). V programu ProArchiv jim je družba BachSystems, s.r.o. pripravila arhivsko pomagalo.

Dr. Soňa Matug (Mestni arhiv Bytča) je govorila o fondu Šolski inšpektorat v kraju Dolne Kubine 1802–1949 in o novih možnostih pristopanja.

Mag. Martina Oros (Arhiv Spomeniškega zavoda Bratislava) je predstavila njeno vizijo arhiva 21. stoletja. Predstavila nam je razvoj informacijskega sistema Spomeniškega zavoda od leta 1968 do danes. Danes kot edini arhiv na Slovaškem uporabljajo sistem Janus2000. Arhiv Spomeniškega zavoda ima digitaliziranih 3500 načrtov (digitalizacijo je opravil zunanji izvajalec), kateri morajo biti združeni s sistemom Janus2000. Vse je povabila na dan odprtih vrat, ki je bil 23. oktobra 2007.

Ing. Milan Antonič (Arhiv Slovaške televizije Bratislava) je predstavil digitalizacijo v arhivu televizije in probleme, ki se tičejo potrditve zakona o digitalizaciji oddaj in problemov, povezanih s prehodom STV na digitalno oddajanje programov do leta 2012. Arhiv STV mora rešiti probleme povezane z digitalizacijo nosilcev, ki so podlegli degradaciji, rešiti probleme s prenosom na medije z večjo zmogljivostjo in z on-line pristopom, kakor tudi osebna vprašanja.

S tem referatom se je posvetovanje zaključilo. Izmenjali smo si elektronske naslove in se podali proti Sloveniji. Slovaške kolege smo povabili, naj obiščejo našo državo. Povabili so se odzvali in septembra 2007 so obiskali Slovenijo.

O delu arhivov in zborovanjih

SIMPOZIJ, POSVEČEN SPOMINU NA AKADEMIKA SERGIJA VILFANA (Pravotvornost v evropski zgodovini – Sergij Vilfan, arhivist in pravni zgodovinar)

V Ljubljani je 25. in 26. maja 2007 potekal simpozij, posvečen spominu na našega velikega arhivista in pravnega zgodovinarja Sergija Vilfana (1919–1996). Svetovljan, rojen v Trstu, je leta 1942 doktoriral iz prava v Ljubljani. Kar dvajset let je bil direktor ljubljanskega Zgodovinskega arhiva, potem se je kot profesor zaposlil na ljubljanski Pravni fakulteti. Leta 1983 je postal redni član SAZU, bil je tudi dopisni član avstrijske in poljske Akademije znanosti. Sodelavce je vedno znova presenečal s svojo prodornostjo in intelektualno širino, študentom pa je ostal v spominu kot zanimiv predavatelj. Postavil je temelje naše sodobne arhivistike in ji hkrati dal značaj pomembne znanstvene vede. Marsikatera njegova zamisel se upošteva še danes tako v Sloveniji kot tudi na tleh nekdanje Jugoslavije. V svojih pravnozgodovinskih delih je tematiko obravnaval racionalno in tako utemeljeno zavrnil prepričanje, da narod, ki ni imel svoje države, ni mogel biti pravotvoren. Po njegovi zaslugi so slovensko arhivistiko in pravno zgodovino spoznavali tudi v mednarodnem prostoru.

Ideja za simpozij se je porodila ob deseti obletnici izida njegovega zadnjega dela "Zgodovinska pravotvornost in Slovenci", ki predstavlja povzetek in sintezo njegovih obširnih raziskav naše pravne preteklosti. Pobuda za srečanje je prišla iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, pridružili pa sta se ji še Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter Pravna fakulteta v Ljubljani. Ta je pod formalnim vodstvom dr. Marijana Pavčnika prevzela tudi koordinacijo in usmerjanje organizacije simpozija. Pri strokovni in tehnični izvedbi simpozija so neposredno sodelovali Nataša Budna Kodrič, Tatjana Šenk in Marjana Kos (ZAL), Lucija Gorički, Irena Sbil Novak in Dušan Merhar (SAZU) ter dr. Vladimir Simič, dr. Katja Škrubej in dr. Marko Kambič (PF). Ker je bil finančni prispevek Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS krepko manjši od realnih pričakovanj in potreb, so organizatorji sami nosili večji del stroškov, z donacijo pa sta sodelovala tudi veleposlaništvo republike Avstrije in podjetje Planet GV, za kar se jima tudi na tem mestu iskreno zahvaljujemo.

Simpozij sta pred polno glavno dvorano SAZU odprla predsednik akademije dr. Boštjan Žekš in minister za kulturo dr. Vasko Simoniti. Slednji je kot najvišji uradnik, v čigar resor sodijo arhivi in hkrati kot Vilfanov mlajši kolega zgodovinar, na kratko

predstavil Vilfanovo osebnost in pomen. Njegovega dela so se iz različnih zornih kotov dotaknili tudi uvodni referenti. Dr. Vladimir Simič s Pravne fakultete v Ljubljani (Sergij Vilfan in pravotvornost Slovencev) je govoril o njegovem pravnozgodovinskem opusu, pri čemer se je še posebej osredotočil na Vilfanovo zadnje delo. Dr. Jože Žontar, nekdanji direktor Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Pomen dela Sergija Vilfana za razvoj arhivov in arhivistike) je prikazal Vilfanove zasluge pri organizaciji dela in modernizaciji ljubljanskega Zgodovinskega arhiva, ustvarjanju arhivske zakonodaje in razvoju arhivske stroke. Dr. Darja Mihelič, predstojnica Pravnozgodovinskega inštituta Milka Kosa pri ZRC SAZU (Vilfanove pobude za objavljanje zgodovinskih virov) je s svojim referatom osvetlila Vilfanov nepogrešljivi prispevek k programu načrtnega objavljanja naših zgodovinskih virov, pri tem pa je poudarila, da ta program poteka še danes. Dr. Markus Steppan s Pravne fakultete v Gradcu (Sergij Vilfan und Hermann Bald – zwei grosse Rechtshistoriker – getrennt und doch vereint) je primerjal Vilfanov pristop k pisanju nacionalne pravne zgodovine s pristopom njegovega avstrijskega kolega, profesorja Baltla. Nekaj prijaznih osebnih spominov pa je v tem delu obudila tudi Vilfanova kolegica, podpredsednica Akademije dr. Alenka Šelih.

Srečanje se je nadaljevalo v prostorih ljubljanske pravne fakultete. Navzoče sta najprej pozdravila dekan dr. Rajko Pirnat in direktorica Zgodovinskega arhiva Ljubljana Nataša Budna Kodrič. Sledili so referati arhivistov, ki so poleg spominov na priljubljenega sodelavca orisali tudi njegov prispevek k razvoju arhivskih znanosti ter praktične uspehe njegovega dela na tem področju. Dr. France Štukl (Osebni pogled na Sergija Vilfana kot arhivskega strokovnjaka) se je spominjal svojega strogega in natančnega šefa kot pozitivne osebnosti, polne idej in spodbud za še boljše delo ter strokovni napredek delavcev v arhivu. V prispevku Marije Oblak Čarni (Sergij Vilfan in restitucija) je bilo opozorjeno na Vilfanovo pomembno vlogo v procesu vračanja našega arhivskega gradiva iz Avstrije. Na Vilfanov velik prispevek k stroki na izjemno občutljivem področju vrednotenja in z njim povezanega odbiranja arhivskega gradiva pa je opozoril dr. Vladimir Žumer (Vilfanovi pogledi na valorizacijo sodobnega arhivskega gradiva), pri čemer je opozoril tudi na do sedaj neevidentirano Vilfanovo delo s tega področja. Ostali referati prvega dne so bili povezani z razvojem arhivistike in novejšimi arhivskimi odkritji. Mag. Žarko Bizjak (Smeri razvoja sodobne arhivistike) je nakazal temeljne izzive in smer-

nice razvoja arhivske stroke informacijske družbe v dobi globalizacije. Dr. Boris Golec (Polihistor J. V. Valvasor, njegovi bližnji in daljni potomci) je na podlagi svojih novih odkritij iz doslej prezrtega gradiva pokazal, da je imel Valvasor v nasprotju s splošnim prepričanjem številne potomce, od katerih zadnji še živi v Avstriji kot upokojen visoki častnik. Dr. Gorazd Stariha (Sodnik za prekrške, 1951–2005) pa je v luči zakonodaje in arhivskih virov podal zanimiv pregled razvoja instituta sodnika za prekrške.

Naslednji dan je bil po večini namenjen pravni zgodovini. Kot prvi je nastopil vodilni strokovnjak za zgodovino javnega prava, dr. Michael Stolleis (Europäische Rechtsgeschichte, immer noch ein Projekt), ki je z referatom jasno pokazal na bele lise pravne zgodovine in s tem nakazal smeri razvoja ter prihodnje naloge stroke. Dr. Janez Kranjc (Toleranca kot pravno načelo?) je s pozitivnopravnega in vrednostnega stališča opredelil pojem toleranca in njegovo pravno naravo. Po pregledu razvoja pojma se je pomenljivo vprašal: "Smo lahko v imenu tolerance netolerantni?" in odgovoril, da toleranca že po svoji naravi ne sme biti netolerantna, kar pa ne pomeni, da mora biti permissivna. Zgodovinar dr. Rajko Bratož (Izseljivanje prebivalstva iz Zahodnega Ilirika v 5. in 6. stoletju) je predstavil zanimivo vprašanje vojnih ujetnikov in beguncev v pozni antiki na naših tleh, direktor Dunajskega mestnega arhiva Ferdinand Oppl (Europäische Städteatlanten – Ein Beitrag zu vier Jahrzehnten Stadtgeschichtswissenschaft in Europa) pa je prikazal pomen evropskega projekta, izdajanja zemljevidov starih mest. Filologinja dr. Inge Bily (Das sächsisch-magdeburgische Recht in Osteuropa) je opozorila na raziskave o vplivu saško-magdeburškega mestnega prava v deželah vzhodne Evrope, ki pa ga na slovenskem ozemlju ni zaznati. O Vilfanu kot kritiku nekaterih zakoreninjenih predstav o slovenski zgodovini je govoril zgodovinar dr. Peter Štih (Čas, merjen z vatlom, in platno s stopinjami). Dr. Hans-Georg Hermann (Geographische und normative Grenzen: Immunität und Kirchenrecht bei den Ottonischen Landschenkungen für Freising in Krain im Jahr 973 und 989: Fragen an die Collectio duodecim partium) pa je s svojim prispevkom skušal odgovoriti na vprašanje, ali lahko najdemo povezavo med cerkvenopravno zbirko, nastalo okrog leta 1000 v bavarskem Freisingu, in oblikovanju kolonizacijskega območja okrog Škofje Loke. Prispevek dr. Petra Urbanitscha (Die Wahlen in die Bezirksvertretungen der Untersteiermark und die Nationalitätenproblematik im späten 19. Jahrhundert) je osvetlil problematiko volitev v okrajne zastope na Spodnjem Štajerskem in prikazal, zakaj so na njihovi podlagi v zastopu Celjskega okraja od leta 1889 prevladovali slovenski predstavniki. Dr. Ernst Bruckmüller (Die Kudlich – Legende) je v novi,

verodostojnejši luči predstavil legendarnega junaka marčne revolucije Hansa Kudliča. Prispevek Karla Welkerja (Wurzeln des europäischen Naturschutzdenkens in Neuengland) pa nas je seznanil z začetki naravovarstvenih idej. Simpozij je sklenil Vilfanov vnuk, Markus Bruckmüller (Die lex commissoria in der slowenischen juristischen Praxis), ki v Ljubljani vodi podružnico avstrijske odvetniške pisarne. V svojem referatu je orisal antični institut *lex commissoria*, ob aktualnem primeru pa je prikazal njegov izraz v sodobni slovenski praksi.

Simpozij je požel številne pozitivne odzive referentov in poslušalcev. Z njim smo počastili spomin na izjemnega človeka in velikega znanstvenika, obnovili stike ter navezali nove. Raznolika in zanimiva problematika referatov, ki bodo v celoti objavljeni v zborniku, pa bo zagotovo obogatila tudi stroko.

Marko Kambič

XVII. MEDNARODNI ARHIVSKI RAZISKOVALNI TABOR

Gaberje – Gyertyános in Črenšovci v Sloveniji ter Szakonyfalu – Sakalovci in Alsószőlőnok – Dolnji Senik na Madžarskem od 26. do 30. junija 2007

17. mednarodni arhivski raziskovalni tabor se je letos začel v torek, dan pozneje kot v prejšnjih šestnajstih letih. Vzrok za to je bil slovenski državni praznik, dan državnosti, ki smo ga praznovali dan prej. Slovesna otvoritev tabora je potekala v Bánffy centru v Lendavi. Glavna organizatorja tabora sta bila Pokrajinski arhiv Maribor in Arhiv Železne županije iz Sombotela, soorganizatorji pa so bili še Zavod za kulturo madžarske narodnosti ter Občini Lendava in Črenšovci.

Navzoči so bili dijaki – udeleženci tabora, direktorji treh že skorajda pobratenih arhivov, direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor dr. Slavica Tovšak, direktor Arhiva Železne županije dr. György Tilcsik in direktor Arhiva županije Zala András Molnár, ter strokovni vodje iz treh arhivov iz Maribora, Jure Maček in Gordana Šovegeš Lipovšek, iz Sombotela Szabolcs Sarlai in iz Zalaegerszega Zoltán Paksi. Vsi so se spominjali začetkov tabora pred sedemnajstimi leti, leta 1991, ko se še do zadnjega ni vedelo, ali bo tabor izveden, saj je prav takrat potekala tudi vojna za Slovenijo. Najverjetneje takrat ni nihče pomislil na to, da bo tabor potem organiziran kar sedemnajstkrat, ter da se bodo poglobili odnosi med tremi arhivi. Posledica tabora je tako npr. vsakoletno evidentiranje tako naših arhivistov na Madžarskem kot njihovih v Pokrajinskem arhivu Maribor ter Zgodovinska čitanka za Prekmurje od srednjega veka do današnjih dni,

ki naj bi izšla še letos. V čitanki, ki bo dvojezična, bodo zbrani vsi poglobljeni viri, pomembni za zgodovino Prekmurja. Ti viri bodo strokovno obdelani in interpretirani, in sicer v slovenskem in madžarskem jeziku.

Odprija tabora pa sta se udeležila tudi slovenski generalni konzul v Monoštru Drago Šiftar in direktor Urada za narodnosti Stane Baluh, ob koncu otvoritve pa smo lahko slišali tudi citrarje iz dvojezične osnovne šole I iz Lendave oziroma venček madžarskih ljudskih pesmi.

Že iz prejšnjih let vemo, da imajo dijaki v prvih dneh največ energije, zato smo se po kosilu hitro odpravili v Gaberje – Gyertyános, dvojezično vasico. Zgodovina vasice je vse do 17. stoletja zavita v temo, najverjetneje pa je, da je pred letom 1526 obstajala na njenem mestu vas z imenom Inusfalva.

Tabor je v Gaberju že potekal leta 1997, zato smo dvomili o našem uspehu. Razdeljeni v tri skupine smo do večera "prečesali" vas, in ko smo se vse tri skupine spet srečale, smo ugotovili, da se tu in tam še vedno najde kakšna stara fotografija, dokument ali knjiga. Arhivsko gradivo smo dobili pri enajstih družinah. Večinoma molitvenike in različne fotografije, predvsem družinske in vojaške iz konca 19. in začetka 20. stoletja. Zanimiv je bil tudi Gospodarski načrt za gozd urbarialne skupnosti Gaberje za leta 1937-1946, v katerem je natančen opis gozda, gozdnih meja, opisani so drevesne vrste, smernice za gospodarstvo, datumi sečnje v gozdu, izkoriščanje gozdne stelje ipd. Iz gospodarskega načrta smo izvedeli tudi, da je bil udeležencem skupni gozd edini vir lesa za kurjavo, da lastnega gozda niso imeli, zato so ga morali kupovati v občini Križevci na Hrvaškem. Zato je bilo v urbarialnem gozdu potrebno gospodariti tako, da je dal čim več za kurjavo potrebnega lesa. Dobili smo še dve fotografiji nogometnega društva Panonija iz Gaberja iz 50. let prejšnjega stoletja, potrdilo o poroki iz leta 1920, knjigo Shakespearovih tragedij iz leta 1902, pri tisku katere je ponagajal tiskarski škrt in iz Shakespearja je nastal Shakesper, odpustnico iz rimskokatoliške osnovne šole Gaberje iz leta 1927, npravstveno spričevalo iz leta 1936 ter knjigo "Délvidék hadtörténete" (Vojaška zgodovina južnih pokrajin) iz leta 1942, v kateri je opisana vojaška zgodovina predvsem tistih pokrajin, ki jih je Madžarska leta 1920 izgubila s Trianonsko mirovno pogodbo. Na koncu knjige je leksikon imen in fotografij pomembnejših mož, vojakov z višjimi čini, ki so se bojevali na različnih frontah. Tukaj lahko najdemo tudi več mož iz Prekmurja.

Zvečer smo si ogledali še film Elle Pivár, novinarke in lokalne zgodovinarke, z naslovom "Lakodalom lesz a mi utcánkba" (Gostija bo v naši ulici), ki prikazuje navade prekmurskih Madžarov ob porokah. V uro trajajočem filmu je nazorno prikazano

dogajanje, ki je spremljalo gostijo – od tega, kako je mladenič oz. njegovi starši zaprosili deklo, kako so pripravljali balo za nevesto, obleka, hrana za gostijo, pohod pozvačina ter sama poroka oz. gostija.

Drugi dan tabora smo preživel v slovenski vasi Črenšovci, ki je bila prvič omenjena že leta 1379 kot Chremsoutch. Sredi vaškega trga smo lahko opazili tudi 230 cm visok spomenik "Prekmurske matere", kiparja Staneta Keržiča iz leta 1965, ki ponazarja množične migracije tukajšnjih ljudi v svet, predvsem Združene države Amerike. Omembe vreden je tudi duhovnik Jožef Klekl st., ki je tu deloval v letih od 1910 do 1947. Njegovo najpomembnejše delo so "Novine", tednik, ki je izhajal med letoma 1913 in 1941. Novine so bile osrednji političnoinformativni tednik za prekmurske Slovence. Bile so tudi najbolj brano prekmursko glasilo. Veliko pozornost so posvečale slovenskemu kmetu ter opravljale narodno-buditeljsko vlogo v Prekmurju.

V Črenšovcih so se nam letos pridružili tudi raziskovalci iz Osnovne šole Franceta Prešerna iz Črenšovcev. Osnovna šola v Črenšovcih namreč letos praznuje 200-letnico obstoja, zato se je ravnatelj g. Štefan Ftičar obrnil na Pokrajinski arhiv Maribor s prošnjo, da bi jim svetovali v zvezi z zbiranjem šolskega gradiva, ker bi ob obletnici šole želeli pripraviti tudi razstavo. V pogovoru smo izvedeli, da njihov arhivski tabor poteka prav v tistih dneh, ko se tudi mi mudimo v Črenšovcih, in tako so v sredo Črenšovce preplavili dijaki in osnovnošolci s svojo mentorico, profesorico zgodovine Majdo Ladič. Razdelili smo se v več skupin ter se odpravili raziskovanjem naproti. Da smo imeli s seboj domačine, je bilo sicer po eni strani ugodno, saj so nas sprejeli z večjim veseljem, kot bi nas sicer. Po drugi strani pa so bili učenci še malo premladi in niso vedeli, kako se približati nekomu, da ti bo dovolj zaupal in posodil dokument. Naše raziskovanje po Črenšovcih je večinoma potekalo tako, da so učenci osnovne šole hodili nekaj metrov pred nami, na hitro vstopili v hišo, se predstavili, vprašali, ali je pri hiši staro arhivsko gradivo. Če je bil odgovor "ne", so odhiteli k naslednji hiši. Tukaj pa smo na prizorišče stopili mi in ljudi malo povprašali o tem in onem, letošnji žetvi, o tem, ali ima kdo v vasi še krave, kako je bilo nekoč ipd. V takšnih in drugačnih pogovorih ljudje dobijo zaupanje, pokažejo stare fotografije, molitvenike, dokumente, knjige in predmete. Neka gospa se je tako navdušila nad nami, da nam je razkazala celotno dvorišče, vnuke, izdelavo kostuma za pozvačina ter način izdelave lestencev iz slame.

Pred kosilom smo se še enkrat srečali pri osnovni šoli, in pregledali gradivo, ki smo ga dobili. Učiteljica Ladičeva je bila razočarana, saj je predvidevala, da bodo na posodo dobili veliko več šolskega gradiva in predmetov (stare peresnice, table, peresa), vendar je

bilo dokumentov in fotografij o šolstvu bolj malo, zato pa je bilo toliko več dokumentov drugih zvrsti. Zanimivi so bili razni rojstni in krstni listi iz let 1925 in 1938, fotografije birne in prvega obhajila, porok, smrti, veliko je bilo spet molitvenikov (najstarejši je bil iz leta 1873), potni list generalnega konzula Kraljevine SHS v Združenih državah Amerike iz leta 1919, članska knjižica agrarne in gospodarske zadruga Črenšovci iz leta 1940, vojaški knjižici iz let 1932 in 1942, davčni list beltinške hranilnice iz leta 1901, kupoprodajna pogodba iz leta 1917 in prilogi "Domoljuba" in "Slovenskega gospodarja" iz leta 1928 s fotografijami tedanjih evropskih kraljic, Mohorjeve družbe v Celju in fotografijami republikanskih predsednikov. Učenci so prinesli tudi veliko starih predmetov: npr. star fotoaparati, krožnike, glavnik za česanje lana, uro ter posodo za mletje maka. Njihovi mentorici smo dali tudi napotke, kako dokumente popisati in urediti, dali smo ji nekaj nasvetov pri postavitvi razstave v jeseni ter jo napotili tudi v Studijsko knjižnico Murska Sobota ter v Pokrajinski muzej v Murski Soboti, ker smo pričakovali, da imata zagotovo veliko gradiva, povezanega z njihovo šolo.

Popoldne smo se vrnil nazaj v Črenšovce, obiskali še nekaj hiš, vendar je bilo delo več ali manj končano že dopoldan. Preostali del popoldneva smo tudi mi natančno popisali dokumente ter njihove lastnike, čas do večerje pa smo izkoristili še za počitek in druženje.

Da pa tudi zvečer ne bi posedali kar tja v en dan, smo se odpravili v Lendavo; sledil je še ogled mesta in njegovih znamenitosti. Ogledali smo si sinagogo, kulturni dom znamenitega madžarskega arhitekta Imreja Makovcza, ki je v svetu zaslovel leta 1992, ko je na razstavi EXPO v Seville postavil madžarski paviljon. Izvedeli smo tudi marsikaj zanimivega iz lendavske zgodovine ter slišali zanimivo zgodbo, legendo o Mihaelu Hadiku, branilcu Lendave pred Turki.

V četrtek dopoldne smo se odpeljali v 60 km oddaljen Monošter na Madžarskem, v slovensko Porabje. Bivali smo v hotelu, v katerem imata sedež tudi Radio Monošter in Zveza Slovencev na Madžarskem, zato so nas že ob prihodu "okupirali" razni televizijski in radijski novinarji. Govoriti je bilo potrebno v prekmurščini, ki je zelo podobna porabskemu narečju, večina tukaj živčih Slovencev namreč najbolj razume porabsčino oz. narečje, slovenski knjižni jezik pa le malokdo.

Popoldne smo raziskovali v Sakalovcih. Tukaj smo se srečali tudi z Lillo, ki se je po končani srednji šoli odločila študij nadaljevati na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani; študira kulturologijo. Sedaj je v drugem letniku in odlično govori slovensko. Izvedeli smo, da gre vsako leto študirat v Slovenijo približno 4 – 5 Slovencev iz Porabja. Večina se jih vrne nazaj v

Porabje. Občudovanja vredna je, saj se je za študij v tujini odločila, čeprav je doma s starši govorila madžarsko in je bolj slabo obvladala knjižno slovenščino.

Dandanes večina mladih (osnovno- in srednješolci) s starši govori madžarsko, njihovi starši pa se s starimi starši pogovarjajo slovensko. V šoli sta namreč mnogo več vredna nemški ali angleški jezik; z znanjem teh imajo tudi več možnosti za zaposlitev. Veliko jih hodi tudi na delo v sosednjo Avstrijo, saj je oddaljena le nekaj kilometrov.

Po sklenjeni Trianonski mirovni pogodbi se je meja z Jugoslavijo zaprla vse do 90. let prejšnjega stoletja, tukajšnji Slovenci so izgubljali stike z matičnim narodom, tudi bogoslužja v slovenskem jeziku je bilo vedno manj. Šele 90. leta so prinesla več napredka, imajo tudi svetovalko za slovenski jezik, čeprav bi več morala narediti tudi slovenska država. Morda bi morala ponuditi več delovnih mest za tukajšnje Slovence, saj bi se mladi potem raje učili slovenskega jezika. Za identiteto porabskih Slovencev danes skrbijo predvsem Zveza Slovencev na Madžarskem, Državna slovenska samouprava v Monoštru, kulturno-informacijsko središče Slovenski dom in Slovenski konzulat v Monoštru.

Zgodovino tukajšnjih Slovencev smo spoznali tudi v Muzeju Avgusta Pavla, ki je živel med letoma 1886 in 1946. Po rodu je bil iz Cankove, šolanje pa je nadaljeval na Madžarskem. Ustabilil se je v Sombotelu; tam je od leta 1924 vodil knjižnico, od leta 1928 pa etnološki oddelek v muzeju. Zbiral je predmete v slovenskih vaseh v okolici Monoštra. Danes so razstavljeni v njegovem muzeju. Poleg tega ima muzej še več zbirk, in sicer predstavlja cistercijanski samostan v Monoštru, lončarstvo v okolici Monoštra ter tovarno kos iz Monoštra.

Petek, zadnji dan raziskovanja, smo bili v Dolnjem Seniku. Tudi tukaj smo se s starejšimi lahko pogovarjali v slovenskem jeziku. Opazili pa smo, da so zelo hitro prešli spet nazaj na madžarsčino. Dobili smo občutek, da večina raje govori madžarsko kot slovensko.

V obeh slovenskih vaseh smo dobili kar nekaj gradiva. Tudi tukaj je bilo veliko molitvenikov. Zanimivi so bili, ker so bili napisani v prekmurščini in porabsčini z madžarskim pravopisom. Nekaj je bilo tudi starih fotografij, šolskih spričeval, raznih knjižic, potrdil, pogodb iz začetka 20. stoletja.

Ker nas je naslednji dan čakala dolga pot v Črenšovce, smo že zvečer izbrali dokumente in fotografije za razstavo. Razdelili smo jih v štiri skupine, in sicer *gospodarstvo, iz življenja družin, knjige – periodika in kultura – šolstvo – versko življenje – društva – sport*. Morali smo se kar potruditi, da smo naslednji dan, v soboto, napolnili panoje, saj je bilo gradiva manj, kot smo ga na podlagi izkušenj pričakovali. Opazili smo tudi, da se jih lastniki dokumentov veliko bolj oklepajo, nera

di jih posodijo, še manj podarijo arhivu. Letos moramo vse gradivo po razstavi vrniti. Očitno je, da se ljudje bolj zavedajo vrednosti teh dokumentov in fotografij in želijo ohraniti spomin na svoje prednike oz. svoje korenine. Fotografije in dokumenti so namreč dokaz o njihovi preteklosti, povedo jim, od kod so prišli in kdo so. Tako tudi dijaki, udeleženci tabora, spoznavajo preteklost in zgodovino območja. V pogovorih z ljudmi izvedo marsikaj iz preteklih obdobj, slišijo zgodbe malih ljudi, o katerih zgodovinski učbeniki ne pišejo. Ampak tudi oni so tisti, ki soustvarjajo zgodovino in so njen del. Ob popisovanju in razvrščanju arhivskega gradiva dijaki spoznajo tudi raziskovalno delo in nekaj se jih tudi odloči, da bodo študij nadaljevali na teh smereh (zgodovina, etnologija ipd.). Tudi med arhivskimi strokovnjaki iz različnih arhivov se poglobljajo odnosi, izmenjujemo si izkušnje, probleme in si velikokrat tudi pomagamo pri reševanju različnih vlog oz. informacij, po katerih sprašujejo stranke, ki obiščejo arhiv.

Na otvoritvi razstave v Črenšovcih smo tako predstavili vse zbrano gradivo. Razstava bo na ogled do 12. julija, nato se bo preselila v Dolnji Senik; odprli naj bi jo sredi septembra.

Na otvoritvi smo predstavili gradivo na desetih panojih, na enajstem – zadnjem, pa so bile predstavljene fotografije s tabora. Ta pano je bil seveda za dijake tudi najbolj zanimiv, saj so se ob njih lahko spominjali dogodivščin, ki so se jim pripetile na taboru. Razmišljali so tudi o tem, kako bi se lahko tabora udeležili tudi prihodnje leto. Zadnja leta je namreč tabor na dvojezični srednji šoli v Lendavi postal precej popularen in dijaki prav tekmujejo med seboj, kdo se ga bo udeležil. Velika zahvala za to gre profesorici zgodovine Silviji Hajdinjak.

Tudi arhivisti smo se strinjali, da je letošnji tabor uspel. Bili smo uspešni tako pri zbiranju dokumentov, kot pri razstavi. K temu so zelo pripomogli prav dijaki, ki so letos imeli resnično voljo za vse – za raziskovanje in predvsem za druženje. Beseda je stekla tudi o naslednjem taboru, pa še o naslednjem. Vsi smo bili mnenja, da je treba organizirati še vsaj tri, da bi celotni projekt Mednarodni arhivski raziskovalni tabor leta 2010 z dvajsetim po vrsti končali, ali pa mu dali novo obliko in nove razsežnosti.

Gordana Šoavegeš Lipovšek

Miklavževa voščilnica, okoli 1925 (ZAL Fototeka)

Ocene o publikacijah in razstavah

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, Pokrajinski arhiv Koper = Archivio regionale Capodistria, Koper 2006, 551 strani

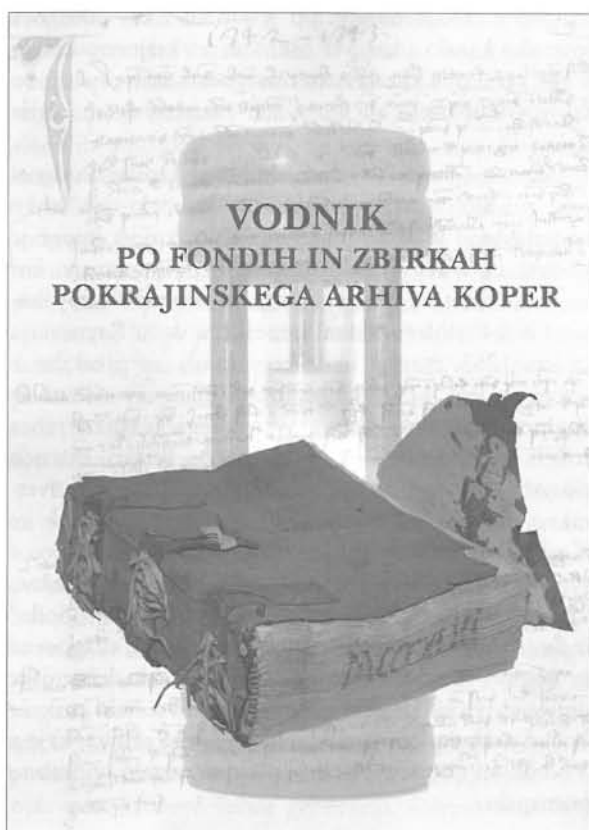
Ob 50-letnici delovanja Pokrajinskega arhiva Koper je izšel Vodnik po fondih in zbirkah v obsegu 551 strani, uredila ga je Zdenka Bonin, izdajo je omogočilo Ministrstvo za kulturo RS.

Če se ozremo v preteklost koprškega arhiva, najdemo prvi popis gradiva leta 1909, ko je koprski arhivist Francesco Majer izdal inventar starega koprškega občinskega arhiva (Inventario dell'Antico Archivio Municipale). Šele leta 1975 je v brošuri razstave Sprehod skozi čas izšel seznam pomembnejših zbirk in fondov koprškega arhiva. Ema Umek je predstavila pomembnejše zbirke, provenjence s področja uprave, gospodarstva, sodstva, šolstva, kulture, društev, političnih organizacij, verskih skupnosti in rodbinskih fondov. Leta 1984 je bil v okviru vodnikov Arhivskih fondov in zbirk v SFRJ SR Slovenija objavljen pregled arhivskih fondov in zbirk v Pokrajinskem arhivu Koper od strani 91 do 113. Če vodnika primerjamo med seboj, ugotovimo, da je imel arhiv leta 1984 334 fondov in 23 zbirk ter 2150 tekočih metrov gradiva, leta 2006 pa hrani 802 fonda in 4766 tekočih metrov gradiva.

V uvodu izdanega Vodnika je opisan razvoj in nastanek arhiva, seznam zaposlenih arhivskih delavcev in seznam izdanih arhivskih publikacij. Zaposleni v koprškem arhivu so izdali 29 publikacij, s katerimi so omogočili dostop do zanimivega in pomembnega arhivskega gradiva. Naštete so naloge arhiva ter uporaba arhivskega gradiva, kjer so opisani pogoji dostopnosti gradiva in njegovega reproduciranja ter obveznosti uporabnika, kot pravilno citiranje in izročitev enega izvoda publikacije, videokasete, zgoščenke ali katerekoli druge objave, ki je nastala na podlagi arhivskega gradiva. Zelo pomembni so napotki za uporabo vodnika; najprej so podani podatki o računalniški aplikaciji, s pomočjo katere je bil narejen vodnik (program MS Access 2003, baza SQL, strežnik MySQL 5.0). Nato sledijo razlage signature fonda, imena fonda in ostalega. Ti napotki so zelo pomembni, predvsem za tiste obiskovalce čitalnice, ki se prvič srečajo z arhivom, saj jim ni znano, kako se lotiti raziskovanja, iskanja podatkov. Ravno tako jim ni znano, kako uporabljati vodnik in inventarje fondov, niti kaj pomenijo različne kratice. Pohvalno je, da so v Vodniku tudi navodila za citiranje arhivskega gradiva iz fondov in zbirk, saj prihaja pri citiranju do različnih in nepoenotenih oblik citiranja arhivskih virov, veli-

kokrat so uporabniki površni in virov ne citirajo pravilno. Pomembno pomagalo je tudi razlaga vseh 171 kratice, ki se pojavljajo pri opisu fondov.

Fondi so razdeljeni glede na nastanek na 15 večjih enot. Prva enota je uprava do 1945 oz. 1947 (1954), ki se deli na okrajne gosposke in okrajne komisarjate, okrajna glavarstva in civilne komisarjate, okrajne urade, komune, merije in občine, carinske in davčne urade in pomorske urade. Druga enota je uprava po 1945 oz. 1947 (1954), ki se deli na oblastne organe in upravne organe. Med upravne organe sodijo pokrajinski oz. oblastni organi, okrožni in okrajni organi, skupnost občin, temeljne enote lokalne uprave in samouprave, krajevni ljudski odbori, občinski ljudski odbori, skupščine občin. Med upravne organe sodijo razne komisije, skladi, inšpektorati, carinarnice, uprave, zavodi, samoupravne interesne skupnosti, krajevni in matični uradi. Tretja enota je pravosodje, kjer si sledijo razna sodišča, glede na sodno instanco in notarji po zgodovinskih obdobjih Beneške republike do leta 1797, Habsburške monarhije na območju bivše beneške Istre, Italijanskega kraljestva od leta 1805 do 1809/Ilirskih provinc, Habsburške monarhije od leta 1813 do 1918, kraljevine Italije od leta 1918 do 1943, Svobodnega tržaškega ozemlja od leta 1947 do 1954,

193

četrte enote so šolske zbornice, pripravljene za pripravo gradiva, proizvodstvo, prostorsko in statično inženjersko gospodarstvo, gradbeništvo, promet, promet in zveze, gospodarstvo, druge storitvene dejavnosti, gospodarske organizacije in dejavnosti. Peti enoti so šolski fond; najprej so našete osnovne šole, sledijo srednje šole in fakultete. Nato sledijo šolski fond dopolnilnega izobraževanja, dijaški domovi in šolske oblasti. V deveti enoti so fond, ki po provenjenci sodijo med kulturo in znanost. V deseti enoti je gradivo društev, v enajsti enoti pa gradivo zdravstva in socialnega skrbstva. Družbeno politične organizacije predstavljajo dvanajsto enoto, cerkvene ustanove trinajsto enoto. Sledi štirinajsta enota z družinskimi in osebnimi fond. Kot zadnja, petnajsta enota sledijo razne zbirke.

Najbolj obsežni enoti sta uprava in pravosodje. Zelo dragoceno in staro gradivo je v rodbinskih in družinskih fondih. Vsak fond ima navedeno številko, ime v slovenščini in tudi v tujem jeziku, če obstaja, letnice gradiva, tekoče metre gradiva ter število škatel. Nato je kratko povzeta bistvena vsebina fonda, našeti so pripomočki za uporabo, ustvarjalci gradiva ter historjat ustvarjalca. Nekateri historjati pomembnejših fondov, kot so gospodstvo Švarceneg, občina Piran, občina Koper imajo zelo obsežne in izčrpne historjate. Lažje iskanje po Vodniku nam omogoča imensko kazalo s kar 343 osebami ter krajevno kazalo s 363 kraji; oba kazala nam omogočata lažji dostop do virov o eni osebi ali kraju, kar raziskovalcem olajša delo.

Zunanje strani je lično oblikoval Dušan Podgornik, pričajo nam o preteklem času, ki ga lahko spoznavamo le skozi pisne vire. Notranjost knjige je obogatena z reprodukcijami starih dokumentov, kot so vicedominska knjiga notarja in vicedomina Johanesa iz 14. stoletja, dukal beneškega doža Rayneriusa iz leta 1263, razglas beneškega urada za preskrbo z žitom iz leta 1797, knjiga bratovščine sv. Elene iz Podpeča leta 1749, listina avstrijskega cesarja Franca Jožefa I. iz leta 1911, s katero je Ilirsko Bistrico povzdignil v trg, obrazec prisege za župana in svetnike v slovenščini iz leta 1849, katastrsko mapo k. o. Kazlje iz leta 1927, šolsko spričevalo C. k. vadnice v Kopru iz leta 1903, fotografije tamburaškega društva "Sloga" Jelšane, sloparske godbe, društva "Svoboda" iz Sv. Antona, gledališki plakat iz leta 1884, dragocene in bogato okrašene doktorske diplome in lekarniške diplome ter ostalo. To slikovno gradivo nam prikaže bogati zaklad pisne dediščine koprškega arhiva, ki je z Vodnikom dobila svoj trajni pregled in zelo uporabno pomagalo.

Ob vodniku je bila izdana tudi praktična zbirka namenjena obiskovalcem arhiva, z osnovnimi podatki in urnikom obeh enot v Kopru in Piranu. Kratko je predstavljena zgodovina arhiva, arhivsko gradivo, osnovne in druge dejavnosti arhiva, predstavljena je tudi uporaba gradiva z vsemi napotki in opisom, kako v arhivu ravnamo in kaj lahko pričakujemo. Zbirka je izdana tudi v italijanskem jeziku, ker Koper in Piran sodita v dvojezično območje. Zbirka je opremljena s sedemnajstimi nazornimi fotografijami in reprodukcijami dokumentov, načrtov, razglednic.

Ob izdaji Vodnika je bila ob 50-letnici koprškega arhiva pripravljena razstava z naslovom Zgodbe stoletij. Razstavljenih je bilo 11 vicedominskih knjig iz piranske enote kot opozorilo na bogati vir, ki nam priča o vsakdanjiku v 14. in kasnejših stoletjih. Razstavljen so bile: najstarejša piranska vicedominska knjiga, ki sta jo v letu po ustanovitvi urada vicedominirala Perinus, sin pok. Appollonia iz Pirana, in Johannes, sin pok. Henricusa Adalgeria, iz let 1325–1326, imbreviature notarja in komunskega vicedomina Johannisa, sina pok. Henricusa Adalgeria, 1342–1344, zvezek komunske vicedominarije, v katerega je imbreviature zapisoval notar in vicedomin Johannes Henricus, 1345–1366, vicedominska knjiga, v katero so bili vpisani testamenti Pirančanov 1382–1468, knjiga, v katero je komunski vicedomin Antonius, sin Carotusa Vitalisa, zabeležil vse pogodbe, ki so bile sklenjene v času njegovega uradovanja, imbreviaturni zvezek vicedomina Antoniusa Vitalisa 1409–1417, vicedominska knjiga Joannesa, sina pok. Antoniusa Vitalisa, 1443–1449, imbreviaturni zvezek vicedomina Peregrinusa, sina pok. Joannesa Vitalisa, 1443–1449, knjiga, v katero je sklenjene pogodbe vpisoval Christophorus Appollonio 1556–1565, abecedni indeks pogodb o nepremičninah, ki jih je vpisal vicedomin Nicolaus Petronius 1600–1661, abecedni indeks vseh kupoprodajnih in menjalnih pogodb 1612–1652.

Hkrati je ta razstava opomin na nevrnjeno gradivo koprškega komuna iz Italije, ki ostaja raziskovalcem nedostopno, kljub temu, da mineva že šestdeset let od podpisa mirovne pogodbe med Italijo in Jugoslavijo.

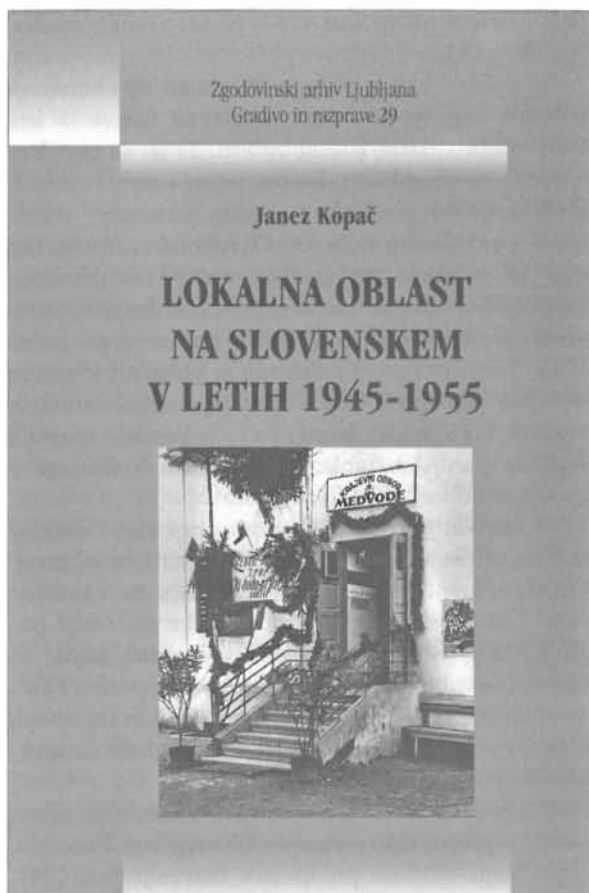
Mirjana Kontestabile Rovis

Janez Kopač, Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 29, Ljubljana–Kranj 2006, 383 strani

Lokalna oblast, o kateri govori knjiga mag. Janeza Kopača, je pritegnila pozornost arhivov najprej v zvezi s spremembami pisarniškega poslovanja. Tako je že leta 1958 dr. Sergij Vilfan, tedaj ravnatelj Mestnega

arhiva ljubljanskega, v Arhivistu objavil prispevek z naslovom Pisarniško poslovanje in arhivska služba, v katerem je opozoril na korenite spremembe pisarniškega poslovanja, do katerih je prišlo pri ljudskih odborih. Ocenil je, da je nov sistem pisarniškega poslovanja napreden in koristen ne le za potrebe operativne manipulacije, marveč tudi v perspektivi arhivske službe. Na zborovanju republiškega društva arhivskih delavcev v Škofji Loki novembra naslednjega leta sem v referatu o arhivih občinskih ljudskih odborov opozoril na resen problem v zvezi z njihovimi fondii. Tudi pri organih lokalne oblasti je namreč gradivo skokovito naraščalo in ti so se srečevali z vedno večjo prostorsko stisko pri svojem arhivu. Oddelek za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti pri Predsedstvu vlade LRS je skušal problem rešiti enostavno s tem, da je predpisal splošen rok hrambe za navadne spise krajevnih ljudskih odborov 10 let. Nemara naj bi bil to tudi prispevek v boju proti birokratizmu, seveda pa je pomenilo nevarnost za ohranitev teh fondov. Arhivske ustanove so tedaj prevzemale le še zelo malo gradiva, nastalega pri organih nove družbene ureditve. Sodobnejši predpisi o škartiranju, kot smo tedaj rekli odbiranju, ter ureditev arhivske mreže so bili skrajno nujni.

Na ista vprašanja sem opozoril tudi v referatu Arhivsko gradivo v komuni in okraju na skupščini Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije na Bledu septembra 1961. Pri tem sem lahko ugotavljal, da so bili tedaj še zelo redki primeri, ko se je gradivo, nastalo po osvoboditvi, uporabljalo za zgodovinsko-raziskovalne in druge študijske namene. Lahko rečemo, da je bilo takrat zanimanje arhivov za sodobno gradivo tako rekoč pred zgodovinarji. Na splošno so lokalni arhivi poudarjali, da se skoraj vsakodnevno iščejo podatki za potrebe operativne in občanov iz gradiva ljudskih odborov. Prihajali so utemeljeni predlogi, da bi se naredil pregled organizacije ljudskih odborov, ki se je pogosto spreminjala, kar bi bilo zelo koristno tako pri uporabi in nič manj tudi pri obdelavi gradiva. V ta namen smo se na društvenem odboru celo dogovorili za pripravljalni odbor, žal pa je pri tem ostalo, ker ni bilo potrebnih sredstev, nemara pa smo tudi ob majhnem številu zaposlenih v arhivih, nekoliko precenili svoje moči ob delu, ki ga je še zahteval Vodnik po arhivih Slovenije. Pač pa se je dr. Vilfan – navezujoč se na ta predlog – leta 1963 zelo navduševal za pripravo upravno-historičnega zemljevida Slovenije s spremnim besedilom in ki bi seveda upošteval tudi najnovejši čas. Zahtevna zamisel, ki ji je bil nemara vzor Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer Avstrijske akademije znanosti, pa žal ni bila uresničljiva, ker ni bilo mogoče zagotoviti zanjo predvsem neko trdnejšo organizacijsko osnovo.

Korak naprej je pomenilo arhivsko zborovanje v Kočevju oktobra 1977. Tu sta imela med drugim predavanje dr. Vasilij Melik o upravni razdelitvi Slovenije po letu 1945 in dr. Jera Vodušek Starič o organizaciji oblasti v Sloveniji po letu 1945. Na naslednjih arhivskih zborovanjih je bilo sicer še nekajkrat govora o povojni lokalni oblasti in njenih fondih z različnih vidikov, tudi večkrat se je pisalo o tem, toda vse bolj na neki splošni ravni (gl. seznam literature v knjigi mag. Janeza Kopača). Na idejo, da je potrebno v prvi vrsti ustvariti pregled nad mogočnim aparatom, ki ga je ustvarila tedanja oblast na lokalni ravni, se je kar nekako pozabilo. Morda se je potreba po takem pregledu še bolj občutila po letu 1990 zaradi naraščajoče uporabe obravnavanih fondov v zvezi z denacionalizacijo in popravljanjem krivic.

Po svoje je ta kratka zgodovina zanimanja arhivov za probleme gradiva povojne lokalne oblasti in njihovih ustvarjalcev kar dobra šola za bodoče, če samo pomislimo, koliko arhivskih delavcev je vedno znova začinjalo po uradnih listih sestavljati upravne razdelitve in koliko dela bi odpadlo, če bi že imeli knjigo mag. Kopača. Zato pa gre vse priznanje avtorju za pogum, da se je tega dela lotil ter seveda za vloženi trud. Ne nazadnje pa imajo arhivski fondii organov povojne lokalne oblasti tudi nek simbolni pomen. Ob njih se je namreč šolala generacija slovenskih arhiv-

skih delavcev in spoznavala v praksi večšine vsakodnevne dela.

Kopačeva knjiga obsega 383 strani in obravnava oblastne organe, za katere je zvezna ustava iz leta 1946 vpeljala naziv ljudski odbori. Ti so se razvili iz narodnoosvobodilnih odborov, ki so prevzeli oblastne funkcije od terenskih, rajonskih (okrajnih), okrožnih in pokrajinskih odborov Osvobodilne fronte. Do tega je prihajalo na podlagi volitev v narodnoosvobodilne odbore, kar se je ponekod dogajalo že na osvobojenih območjih, v večini primerov pa poleti 1945. Tesna povezava političnih in oblastnih organov je ostala še naprej, tako v obliki paralelnih struktur organov KPS in OF, še bolj pa se je kazala v spajanju vodilnih partijskih funkcij z vodilnimi funkcijami v izvršilnih odborih ljudskih odborov.

V uvodu razčlenjuje avtor nekatere načelne značilnosti nove organizacije oblasti na lokalni ravni. Dejansko uvodno poglavje, tudi glede na obravnavano časovno obdobje, pa predstavlja naslednje poglavje, ki govori o odborih Osvobodilne fronte in narodnoosvobodilnih odborih v času okupacije. Nova revolucionarna oblast namreč ni oblikovala svojih organov šele po končani vojni, ampak glede na možnosti in potrebe, že med vojno.

Poglavje z naslovom Upravno-teritorialni razvoj govori v prvem delu o stanju v Slovenskem Primorju, ki po maju 1945 do priključitve Sloveniji (leta 1947, oziroma 1954) v glavnem še kaže značilnosti medvojne organiziranosti; obdržali so tudi naziv narodnoosvobodilni odbori. Obsežnejši drugi del pa je namenjen podrobnemu pregledu sprememb upravno-teritorialne razdelitve Ljudske republike Slovenije, pri čemer razlikujemo šest faz. Glede same strukture oblasti pa moramo poudariti, da je z odpravo lokalne samouprave ta postala enotna. Ljudski odbori so bili hierarhično organizirani v več stopnjah, kar je zagotavljalo zanesljivo vodenje iz enega centra. Številne spremembe upravno-teritorialne razdelitve dejansko kažejo na prizadevanja, da bi bil ta cilj čim bolj dosežen.

Naslednje poglavje obravnava organizacijo narodnoosvobodilnih in ljudskih odborov. Vsi odbori so bili sestavljeni iz predstavnškega (ljudski odbor) in izvršilnega organa (izvršilni odbor). Prvi so bili direktno voljeni, izvršilne odbore pa so volili predstavnški organi izmed svojih članov; ti so imeli v svojem sestavu tudi upravni aparat. V obravnavanem obdobju so imeli vodilno vlogo izvršilni odbori, ki so v praksi delovali dokaj neodvisno od ljudskega odbora. V skladu z načelom t. i. demokratičnega centralizma pa izvršilni odbori za svoje delo niso bili odgovorni samo svojemu ljudskemu odboru, temveč v praksi predvsem izvršilnemu odboru višjega ljudskega odbora; ta je mogel tudi odpraviti ali zadržati akt nižjega ljudskega odbora. Iz tega se vidi, kako so ljudski odbori poslovali pretežno kot administrativni podaljšek

višjih organov državne oblasti. Načelo demokratičnega centralizma glede odnosov med ljudskimi odbori je bilo odpravljeno po letu 1953.

Po splošnem in republiškem zakonu o ljudskih odborih iz leta 1952 ti niso imeli več izvršilnega odbora, temveč so se pri njih ustanavljali sveti za posamezna področja državne uprave, kar naj bi omejilo oblast izvršilnih in upravnih organov. Do uveljavitve samostojnega položaja in razširjenih pristojnosti upravnih organov pa je prišlo šele z zakonom o upravnih organih v LR Sloveniji v leta 1956. Skladno z dograjevanjem političnega sistema na samoupravnih temeljih so leta 1952 okrajni in mestni ljudski odbori dobili zbor proizvajalcev kot predstavniško telo proizvajalcev, občinski ljudski odbori pa dvodomne zbornice šele leta 1957.

Poglavje z naslovom Volitve v narodnoosvobodilne in ljudske odbore obravnava vprašanje volilne pravice, posebej v prvih letih po vojni tudi odvzem te pravice, nadalje način kandidiranja odbornikov, postopek volitve ter odpoklica odbornikov. Knjiga daje izčrpen historiat volilne zakonodaje, ki je služila Komunistični partiji kot instrument za kadrovanje v ljudske odbore. Varovalka je bila tudi omenjeno načelo t. i. demokratičnega centralizma, ki je omogočalo, da višji ljudski odbor razpusti nižjega, če je ocenil, da deluje v nasprotju z ustavo in zakoni (lahko tudi samo izvršilni odbor ali le posamezne člane).

Naslednje poglavje daje izčrpen prikaz predpisov, ki so urejali pristojnosti narodnoosvobodilnih in ljudskih odborov. V letih 1946 do 1952 so bili ti predvsem obremenjeni z izvajanjem predpisov in odločitev višjih oblastnih organov. Po splošnem zakonu o ljudskih odborih iz leta 1952 tudi niso imeli več funkcije neposrednega upravljanja lokalnega gospodarstva. V procesu decentralizacije so se nato stalno širile njihove pristojnosti, v ospredje je stopalo zadovoljevanje lokalnih potreb.

Da bi dajali videz političnih pravic, ki omogočajo državljanom enakopravno uveljavljanje v političnem življenju, je zakonodaja o ljudskih odborih vsebovala tudi institut zbora volivcev, o čemer govori posebno poglavje. Leta 1952 so ga začeli opuščati, svojo vlogo pa so ohranili zbori volivcev v zvezi s kandidiranjem za volitve.

Naj zaključim z ugotovitvijo, da je delo mag. Kopača pomemben prispevek k poznavanju in razumevanju prvega desetletja po drugi svetovni vojni v Sloveniji. Poseben pomen pa ima v tem, da bo v veliko oporo raziskovalcem pri preučevanju dejanskega stanja in problemov, ki so se v tem času porajali na posameznih območjih.

Zbornik o šolstvu v Vipavi: Stoji učilna zidana,
Vipava 2007, 158 strani

Oktober 2007 so nekdanji dijaki nižje gimnazije v Vipavi proslavili 50. obletnico zaključka šolanja z izdajo bogatega zbornika. Z njim so sprva želeli obuditi le spomin na svoje šolske dni, a so zamisel kmalu razširili in napisali zgodovino vipavske šole od njenih znanih začetkov do ukinitve nižje gimnazije leta 1957. Prvo obdobje do konca druge svetovne vojne je s pomočjo literature in arhivskih virov zelo berljivo, doživeto, preprosto in hkrati dovolj verodostojno, opisala urednica zbornika, jubilanтка in glavna gonilna sila pri njegovem nastajanju, Magda Rodman. Ponosna na častljivo starost svoje šole, predstavi Žigo Herbersteina, ki se je menda prav v domači Vipavi naučil slovenščine, spomni na protestantskega pisca Sebastjana Krelja v tedaj močnem luteranskem središču Vipavi. Veliko zaslug pri razvoju šolstva v Vipavi je imel v 19. stol. vipavski dekan Jurij Grabrijan, tudi društveni in politični delavec. Njemu je Vera Poniž v zborniku namenila poseben sestavek. Magda Rodman nato omenja še več pomembnih Vipavcev, med njimi Štefana Kociančiča, Ernesta Klavžarja, Franca Mesesnela, Draga Bajca, Ivana Ščeka. Pri pisanju šolske zgodovine sta ji bili v veliko pomoč zlata knjiga vipavske šole z vpisi od let 1844 do 1905 in stara šolska kronika, ki je nastajala v letih od 1895 do 1919. Obe hranimo v Pokrajinskem arhivu v Novi

Gorici. Iz kronike je domiselno izbrala odlomke in z njimi v bistvu razgrnila bralcu živo podobo dogajanja v obravnavanem obdobju.

Pristop k obdelavi šole v Vipavi pod Italijo je nekoliko drugačen. Temelji predvsem na osebnih pričevanjih. Sploh je urednica izredno zavzeta zapisovalka spominov posameznikov kot tudi zbiralka raznovrstne dokumentacije in materialne dediščine, saj je že marsikatero rešila pozabe ali uničenja. Nekaj prostora je v zborniku namenjenega tudi ilegalnemu poučevanju v času pod italijansko oblastjo in šoli po razpadu Italije.

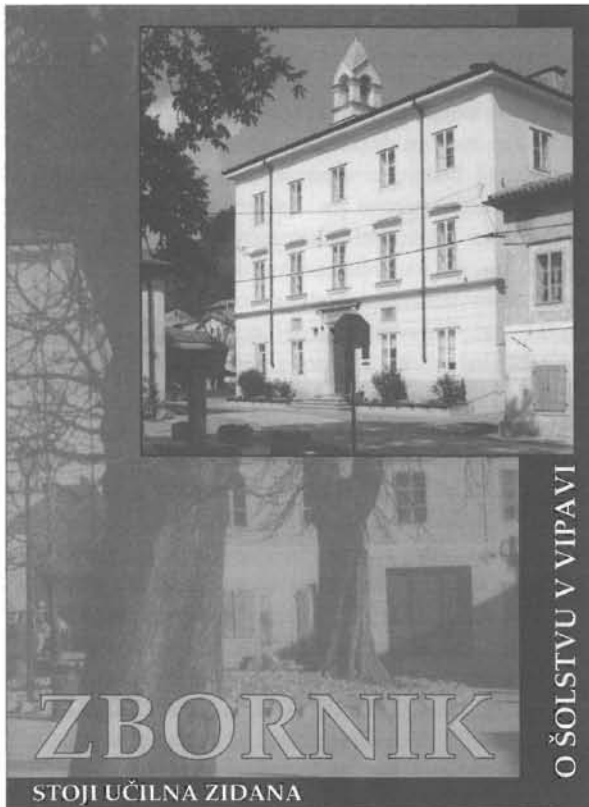
O razvoju osnovne šole po drugi svetovni vojni v Vipavi, ustanovitvi in življenju na nižji gimnaziji od leta 1950 do njene ukinitve leta 1957, je zapisala nekdanja ravnateljica obeh šol Nada Hoeningman. S potrpežljivostjo in veliko vnemo je prebirala šolske kronike in drugo arhivsko gradivo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, da bi izluščila bistvena in zanimiva dogajanja ter jih predstavila bralcem.

Poseben sestavek Magde Rodman predstavlja jubilate iz njenega, 4. letnika. K sreči imamo v arhivu ohranjen dnevnik tega razreda in so z njegovo pomočjo razrešili dvome in dileme, kdo vse so bili sošolci. Na koncu je objavila seznam vseh dijakov nižje gimnazije v Vipavi. Dijaki so bili z vseh koncev Primorske. Nekaj je bilo domačinov, okoličanov, nekateri – vojne sirote pa so stanovali v dijaškem domu. Nižjo gimnazijo so obiskovali tudi semenišniki, ki so bili gojenci njim namenjenega dijaškega doma v stavbi vipavskega semenišča.

Skoraj polovica zbornika je namenjena spominskim zapisom najprej učiteljev, vzgojiteljev (Vera Poniž, Vika Radojevič, Mija Božič, Nada Hoeningman, Marjan Štefančič, Stana Faganeli, Pavel Medvešček, Franc Kralj) in nato dijakov (Evgen Ferjančič, Boža Ferjančič, Albert Hrovatin, Pavla Birska, Magda Rodman, Mirko Fabčič, Marija Makuc, Jadranka Trošt, Janko Kosmač, Danica Rehar, Niko Štrancar, Dora Vovk, Jolanda Slokar, Vivijana Pogačar, Katarina Markič, Marjan Bučinel, Franc Raspor). Nekateri avtorji člankov so se oglasili v našem arhivu, si ogledali dokumentacijo nižje gimnazije, vsaj šolsko kroniko, da so obudili spomin in zapolnili z leti nastale vrzeli. Ker so to pač spominski zapisi, citiranja virov v njih ni.

Zbornik krasijo in bogatijo številne, tudi prvič objavljene fotografije in preslikave dokumentov, precej jih je iz fondov in zbirk našega arhiva. Že na pogled všečna pa je tudi ovojnica zbornika, ki jo je oblikoval akademski slikar Pavel Medvešček, nekdanji mlad učitelj na nižji gimnaziji v Vipavi. Na ovojnici je upodobljena impozantna stara šolska stavba, prava učilna zidana, kot so jo v zborniku poimenovali njegovi avtorji.

Danes sicer nastaja veliko publikacij, ki obrav-

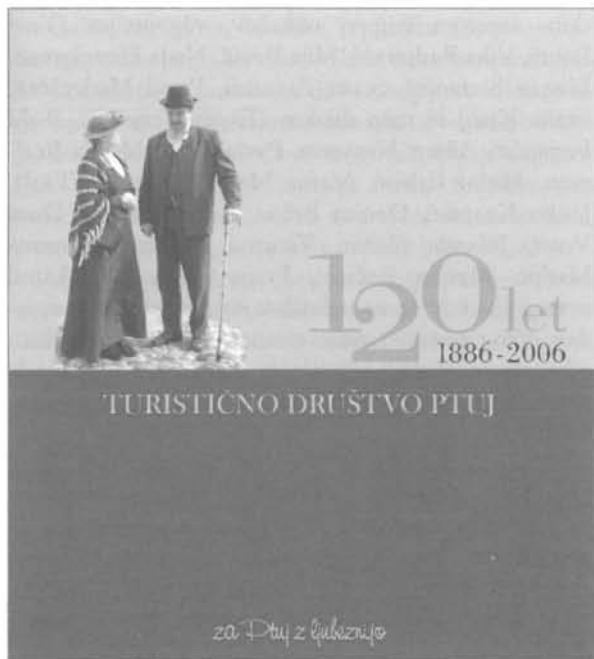

navajo zgodovino posamezne šole, vendar večinoma s pobudo in podporo kakšne ustanove. Posebnost pričujočega zbornika pa je v tem, da so ga pripravili, izdali in založili nekdanji učenci ob obletnici šolanja sami, ter da so njegovo vsebino razširili tako, da lahko s ponosom pokažejo domači javnosti pomembno zgodovinsko delo.

Vlasta Tul

120 let Turističnega društva Ptuj – 1886–2006, Zgodovinski arhiv na Ptuj, uredila Katja Zupanič, Ptuj 2006, 60 strani, razstava v refektoriju minoritskega samostana na Ptuj, avtorica Katja Zupanič, 16. do 26. junij 2006

120-letnico Turističnega društva Ptuj je ob številnih prireditvah zaznamovala tudi publikacija, ki je izšla na pobudo Turističnega društva v Zgodovinskem arhivu na Ptuj. Glede na to, da je ob 110-letnici društva Zgodovinski arhiv pripravil zelo odmevno razstavo, ki jo je dopolnjevala spremljajoča publikacija, smo se v dogovoru z vodstvom Turističnega društva odločili, da v počastitev 120-letnice društva ponovno pripravimo jubilejno publikacijo, tokrat v manjšem obsegu (zaradi finančnih težav), s poudarkom na delovanju in dosežkih društva v obdobju od leta 1991 do danes.

Naslovna stran publikacije ob stodvajsetletnici Turističnega društva Ptuj

Spoštljiva starost društva kaže, da so se nekateri Ptujčani že v preteklosti zavedali zgodovinskega in kulturnega bogastva Ptuja, ki je sicer vedno privlačilo (po)potnike od blizu in daleč. V 120-letni zgodovini je Turistično društvo Ptuj ves čas skrbelo za lepši in urejen videz mesta, njegove okolice ter dobro počutje obiskovalcev.

Ker se je bilo treba organizirano lotiti skrbi za videz mesta in razvoja turizma, so Ptujčani 23. januarja 1886 ustanovili Olepševalno društvo Ptuj (Verschönerungs Verein Pettau). Ker so bili med člani dovolj vplivni ljudje, ki so društvu lahko pomagali tudi finančno, je tako postalo eno najdejavnejših v mestu. Prvotnemu imenu so dodali še tujskoprometno društvo (Verschönerungs und Fremdenverkehrs Verein). Med letoma 1890 in 1895 so ob pomoči občine in premožnejših meščanov zgradili mestno kopalnico, uredili park ob Dravi, nekaj let pozneje so tam postavili ličen paviljon za koncerte, na novo zasadili Ljudski vrt in zgradili leseno gostišče Švicarijo, ki je postalo eno najlepših na Ptuj. V skrbi za pospešitev turizma so člani Olepševalnega in tujskoprometnega društva skrbeli za turistično propagando s plakati, objavami v časopisih in razglednicami. Te pa niso bile zgolj zasluga društva, temveč so odražale okus in želje takratnega časa. Leta 1895 je na pobudo tujskoprometnega društva izšel prvi pravi popotni priročnik Ptuj in okolica; to je pomenilo velik korak k večji prepoznavnosti Ptuja. Leta 1893 se je društvu porodila zamisel o ustanovitvi za ustanovitev Muzejskega društva. Društvo je takoj nato začelo urejati prve muzejske zbirke. Kljub prizadevanju društva, da bi Ptuj postal turistično mesto, je bil za obdobje do prve svetovne vojne za Ptuj značilen tranzitni promet, mesto pa je imelo tudi težave s pomanjkanjem prenočišč. Do druge svetovne vojne je dejavnost društva nekoliko usahnila, vzroke pa gre vsekakor iskati v težkem finančnem položaju, v katerem se je društvo znašlo. Še vedno pa so si prizadevali za čistočo v mestu in pospešitev turizma. Mesto je imelo v letu 1940 le en hotel, pet restavracij in tri gostilne. Pred vojno je privabljal največ turistov iz Gradca in Dunaja. 1. decembra 1942 je bilo društvo s prihodom okupatorja ukinjeno, ponovno pa je oživel pred 53 leti, 30. januarja 1953. Skupina posameznikov je s svojimi akcijami društvu želela povrniti staro slavo in prinesiti mestu dohodek od turizma. Še vedno so največ skrbi posvečali urejanju okolja (urejanje zelenic v mestnem parku, na Grajskem hribu in v Ljudskem vrtu), kot tudi skrbi za tujce, ki so obiskali Ptuj. Nenehno so opozarjali na slabe razmere v turizmu in gostinstvu, saj je v petdesetih letih na Ptuj primanjkovalo prenočišč za tujce, gostinski lokali pa so bili na nizki ravni. V okviru društva so tako delovale številne sekcije, ki so s svojim delom pripomogle k večji prepoznavnosti in urejenosti Ptuja.

Z razstave Turističnega društva v refektoriju minoritskega samostana na Ptuju, junij 2006

Velika pridobitev za društvo in turiste je bila ustanovitev Turist biroja leta 1963. Skrbel je za dajanje informacij, prodajo razglednic in spominkov ter organizacijo kulturnih prireditev in izletov. Društvo je bilo v naslednjih letih pobudnik številnih prireditev, ki so bistvene posege v ptujsko dogajanje, nekatere pa so postale tradicionalne (kurentovanje, akcije Očistimo okolje, okrasitev oken in balkonov v mestu s cvetjem ...). Marsikatera zamisel, ki je nastala pri Društvu, pa je bila izpeljana v okviru Občinske turistične zveze Ptuj, ustanovljene v decembru 1976. V osemdesetih letih je uspelo komisiji za turistične spominke doseči, da so v ptujskih prodajalnah dobili ustrezno mesto domači izvorni spominki: kurent, oljenka, klopotec ... Društvo je uspešno predstavljalo turistično ponudbo Ptuja na raznih sejnih doma in v tujini, postavili so informacijske table, organizirali izlete, izdali barvi prospekt Ptuja v več jezikih ...

V devetdesetih letih je bilo delovanje društva še naprej usmerjeno v promocijo, ohranjanje ter oživljanje bogate kulturnozgodovinske dediščine Ptuja. Na pobudo društva so bile izpeljane številne akcije, ki so oživile staro mestno jedro (postavitev cvetličnih korit, pleskanje starih mestnih vrat, zasaditev cvet-

ličnega parka Evropark). Od leta 1990 je na Ptuju vsako leto prireditev Dobrote slovenskih kmetij. Pobudnik je bilo Turistično društvo Ptuj. V društvu skrbijo tudi za obujanje starih običajev (prangerjada, blagoslov konjev) in na tak način privabljajo v mesto številne obiskovalce. Poseben pomen pripisujejo praznovanju svojih obletnic, saj jim vsaka predstavlja novo iztočnico za nadaljnje delo.

Mesto se ponaša tudi z najvišjimi priznanji v tekmovanjih, ki jih spodbujajo projekti *Moja dežela – lepa in gostoljubna*, *Narodi v razcvetu* in *Entente Florale*.

Zavedajo se, da prijaznejšo in bolj kakovostno turistično ponudbo ustvarjamo vsi, zato si v društvu prizadevajo, da bi bilo boljše sodelovanje z občino, lokalno turistično organizacijo, muzejem, termami in drugimi dejavniki, ki se ukvarjajo s turizmom. *V turizmu so pomembne malenkosti*, poudarjajo in si obenem želijo, da bi Ptujčani bili resnično ponosni na svoje lepo mesto.

Publikacijo bogatijo tudi številne razglednice in fotografije, prevod v nemški jezik je pripravila Marija Hernja Masten, v angleškega Nada Jurkovič. Ob izdaji publikacije je bila v začetku junija v prostorih Mestne občine Ptuj tiskovna konferenca, niz prireditev v okviru 120-letnice Turističnega društva pa smo sklenili s pregledno razstavo na devetih panojih (od 16. do 26. junija 2006 v refektoriju minoritskega samostana na Ptuju) o delovanju društva v njegovi zgodovini.

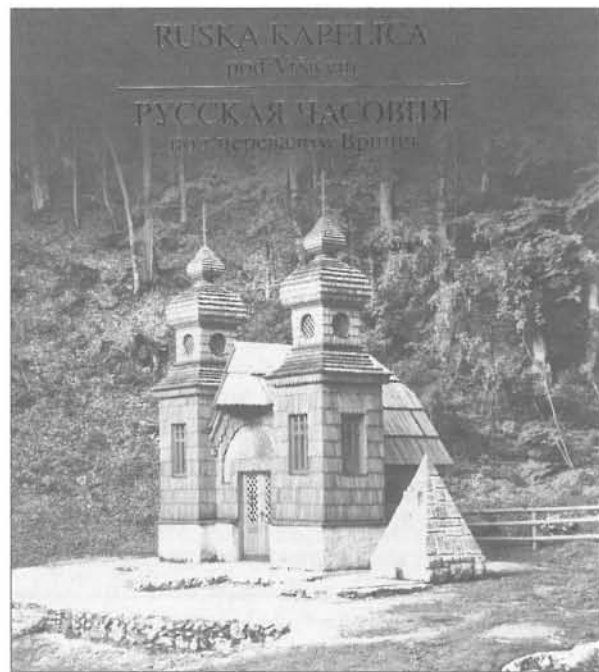
Katja Zupanič

Zvonka Zupanič Slavec, Ruska kapelica pod Vrščicem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006), Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana 2007, 327 strani

Ob 15. obletnici slovensko-ruskih srečanj pri ruski kapelici pod Vrščicem je izšla knjiga, ki obsega 330 strani v ruščini in slovenščini. Opremljena je z obsežnim fotografskim in dokumentarnim gradivom, tj. 150 fotografij. Bralca popelje med slovenske naravne in kulturne posebnosti alpskega sveta, predstavi gornjesavsko in soško dolino. Osvetli kruti čas prve svetovne vojne, poda zgodovinski oris nastanka kapelice ter pojasni povezave med slovenskim in ruskim narodom ter obravnava odnose med katolištvom in pravoslavljem. Knjiga naj bi nastala zaradi potrebe po temeljitejšem razumevanju tega premalo poznanega poglavja narodne zgodovine.

Pobudnica za izdajo in objavo obsežne monografije je Zvonka Zupanič Slavec, avtorica temeljnega prispevka o zgodovini ruske kapelice. Knjigo ses-

tavljajo uvodni nagovori ruskega patriarha Alekseja II., ljubljanskega metropolita Alojza Urana, češkega kardinala Tomaža Špidlika, vrste drugih političnih in javnih osebnosti, med njimi tudi predsednika vlade Janeza Janše in ruskega veleposlanika v Sloveniji Mihaila V. Vanina. Osrednji in najzanimivejši del knjige predstavljajo študije, med katerimi izstopa prispevek Zvonke Zupanič Slavec. Članek je predvsem namenjen opisu tragičnih dogodkov prve svetovne vojne. Avtorica slikovito oriše vojne razmere, težko življenje podhranjenih in prezebljih ruskih vojnih ujetnikov in njihovo žalostno usodo. Pri gradnji ceste preko vršiškega prelaza so snežni plazovi pod seboj pokopali 250 ruskih ujetnikov. V spomin nanje so leta 1916 pod Vršičem zgradili kapelico. Ostale članke so spisali ugledni strokovnjaki, zgodovinarji, kulturni in literarni zgodovinarji, in sicer o srečanjih pri kapelici piše Marko Benedik, Stane Granda pa o cerkvenih odnosih med katoliško in pravoslavno cerkvijo na Slovenskem. Igor Grdina poda videnje določenega obdobja s kulturnega, literarnega in političnega stališča skozi opazovanja in zapise dveh pomembnih predstavnikov slovenskega naroda Aškercer in Vošnjaka. Prispevek Silvestra Gaberščeka je posvečen 90. letnici obstoja kapelice in njeni obnovi leta 2006. Študijam sledi obsežna kronika dogodkov, ki tvori zadnji najobsežnejši del knjige. V njej so opisani vsi pomembni dogodki in posamezniki od leta 1992 do 2006.

Na slovesnostih ob ruski kapelici se vsako leto že tradicionalno zberejo predstavniki obeh držav in cerkva kot tudi drugi kulturni in gospodarski krogi, kar prispeva k poglobljanju vezi med ruskim in slovenskim narodom. Brez posebne propagande je postalo vsakoletno snidenje pri kapelici vabljivo za vedno večje število udeležencev. Prijateljska srečanja so v petnajstih letih prerasla v politične dogodke, ki se jih udeležujejo tudi najvišji posvetni in cerkveni predstavniki obeh držav. K pomembnosti jubileja je prispeval tudi izid knjige.

Zvonki Zupanec Slavec čestitamo za energijo in srčnost, ki jo je vložila za vsebinsko, estetsko in obsežno izdajo, ki je pomemben mejnik sklepanja prijateljstva med ruskim in slovenskim narodom. S soavtorji jo poklanja prebivalcem obeh dežel, Slovencem in Rusom in si želi, da bi monografija dodatno poglobila vsestransko sodelovanje med narodoma. Knjiga je temelj za nadaljnje raziskave s področja sodelovanja med obema narodoma. Ob tej priložnosti gre omeniti še pripravo Zbornik dokumentov o rusko-slovenskih odnosih, ki je skupni projekt Rosarhiv-a in Arhiva Republike Slovenije. Publikacija je v pripravi in bo obsegla 500 dokumentov iz ruskih in slovenskih arhivov ter Narodne in univerzitetne knjižnice. Knjiga bo prav gotovo dopolnilo monografiji, osvetlila bo na podlagi arhivskih virov gospodarske, kulturne in družinske vezi med narodoma, ki so se tkale skozi ves čas z večjimi ali manjšimi amplitudami, z bolj in manj pomembnimi posamezniki ali celo skupinami. Zbornik bo odstranil marsikatero tančico z različnih časovnih obdobj in področij. Društvo Slovenija – Rusija, ki od leta 1996 dalje skupaj z Veleposlaništvom Ruske federacije v Ljubljani in Občino Kranjska Gora skrbi za organizacijo vsakoletnih slovesnosti ob slovensko-ruskim dnevih ima svojega predhodnika-vzornika v slovensko ruskem društvu, ki je delovalo že na prelomu obeh preteklih stoletij.

Za zaključek dodajmo še misel, da usoda ruskih ujetnikov kot sama kapelica Slovencem, kot ljubiteljem gora, ni neznana. Na poti v gore smo neštokrat ustavili svoj korak v tišini sredi vršacev in se poklonili vsem tistim, ki so našli svoj mir daleč od domovine. Kapelica je devetdeset let kljubovala različnim vremenskim in družbenim razmeram, nič manj pa ni kljubovala hudim zimam vršiška cesta. K ohranitvi obeh so prispevali s srčnostjo in nesebičnim delom neznani in znani posamezniki. Mednje sodi dolgoletni moralni varuh kapelice in pobudnik oživljanja slovensko ruskim srečanj Saša Slavec.

Tuji časopisi in revije

LA GAZETTE DES ARCHIVES ŠT. 177–178

Dvojna številka glasila francoskih arhivistov 177–178 je v celoti posvečena kolokviju z naslovom "Transparentnost in skrivnostnost: dostop do sodobnega arhivskega gradiva", ki je potekal 28. in 29. marca 1996 v Parizu. Organizacijo je prevzelo Društvo francoskih arhivistov.

Jean Le Pottier, predsednik Društva francoskih arhivistov, je podoben študijski dan organiziral že leta 1984, že takrat se je pojavilo vprašanje, ali bo resnično treba čakati do "priboda v raj", da bi dobili zaželeno podatke, saj se zakonodaja s področja arhivov, takrat stara komaj pet let, tega problema skorajda ni dotaknila oziroma se ni spremenila.

Danes (leta 1996) lahko rečemo, da družbeni pritisk, znanost in raziskave zahtevajo dostop do novejšega arhivskega gradiva in v veliki meri vplivajo nanj. Še posebej je treba poudariti, da je bistvo arhivistike, pa tudi družbe nasploh, pod velikim vplivom pravnih norm. Ampak vsaj na območju Francije se lahko arhivistika za pravno podlago zahvali Hervéju Bastienu, saj je uskladitev različnih zakonov neizogibna in nujna.

Delovna skupina "Sodobni arhivi in področje zasebnega", ki se je oblikovala pod dinamičnim vodstvom Odile Krakovitch in Caroline Obert, je omogočila številne zelo zanimive prispevke; združili so jih v dosje, ki ga poznajo vsi francoski arhivisti. Na koncu so na podlagi tega dosjeja in sklepov ustanovili posebno organizacijsko komisijo pod vodstvom Benoîta van Reetha, predstavnika vodstva Francoskega društva arhivistov, člani pa so bili še Hervé Bastien, Andrée Chauleur, Odile Krakovitch, Jean Luquet, Caroline Obert in Denis Peschanski. Zlasti Peschanski si je prizadeval za uresničitev ciljev arhivistov, da bi debate in okrogle mize v obeh dnevih imeli ne le za člane Francoskega društva arhivistov, ampak tudi za druge. Okrogle mize so potekale pod vodstvom Daniëla Lindenberga, novinarja pri časopisu "Esprit".

Kolokvij je bil razdeljen na štiri dele. V prvem delu je bil poudarek na zakonodaji, (francosko je predstavil takratni direktor Francoske direkcije arhivov Alain Erlande – Brandenbourg), predstavljene pa so bile tudi zakonodaje držav Evropske unije, med drugim Nemčije, ki ima v vsaki deželi drugačno zakonodajo, predstavljeni so bili zakoni, ki določajo dostop do sodobnih arhivov. Béatrice Faillès je predstavila najnovejše predpise v ZDA, ki določajo dostop do t. i. tajnih dokumentov ("Classified National Security Information"), veljati so začeli 14. oktobra 1995. V drugem delu je bil poudarek na okrogli mizi o

varnosti države, varnostnih ukrepov, o tem, kdo ima dostop do tajnih arhivov, ali dati prednost enakosti državljanov pri dostopu do tajnih dokumentov in v tem primeru odpreti arhive. Tretji del je bil posvečen posamezniku, državi in zasebnosti. Tema prve okrogle mize v tem sklopu je bila področje zasebnega, predstavljeni so bili dekreti, ki se nanašajo na gradivo posameznikov, na primer, kdaj naj bo odprto za javnost. Tema druge je bil dostop posameznikov do dokumentov. V tretjem delu kolokvija je bil poudarek na odgovornosti arhivista, razpetega med zgodovino (tu gre za intelektualno rekonstrukcijo, ki je vedno problematična, vedno nedorečena) in spominom oziroma izročilom (odgovor na določeno okoliščino, ki se prenaša iz generacije v generacijo). Ali je arhivist zgodovinar ali zbiralec spominov? Treba je najti vmesno pot. Denis Peschanski je predstavil probleme, ki spremljajo odpiranje arhivov judovskih skupnosti v Franciji. Veliko teh je bilo tudi uničenih, vse pa je spremljala tančica skrivnostnosti. Gradivo o židih je pomembno tako za izročilo kot tudi za zgodovino, še zlati gradivo, nastalo med drugo svetovno vojno; gre tako za francoske kot nemške dokumente. Na zadnji okrogli mizi je tekla beseda o vlogi medijev pri dostopanju do tajnih arhivov.

Polona Mlakar

ARHIVSKI VJESNIK, 49/2006

Devetinsitrideseti letnik Arhivskega vjesnika, ki ga izdaja Hrvaški državni arhiv prinaša v rubrikah *Arhivska teorija in praksa*, *Zgodovina institucij*, *Dogodki*, *Ocene in recenzije*, *Nekrologi* ter *Pridobitve* vrsto novih podatkov in zanimivosti iz arhivske dejavnosti, pa tudi zgodovinskih dejstev.

Stjepan Ćosić in Vlatka Lemić v preglednem članku *Delo arhiva ob nasprotujočih si vplivih: država – družba – uporabniki* izpostavita dejstvo, da si država na eni strani vse bolj prizadeva za racionalizacijo uporabe državnih finančnih sredstev, na drugi strani pa imajo uporabniki arhivskega gradiva vse večja pričakovanja in zahteve. V sodobni družbi, temelječi na neoliberalni ekonomiji, globalni informacijski povezanosti, kopičenju znanja in širjenju storitvenih dejavnosti, arhivi neodvisno od različnih razmer in možnosti v posameznih družbah težijo k temu, da bi postali središče kulturnih, znanstvenih in splošnodružbenih dogajanj. Državni arhivi kot javne ustanove, ki jih financira država, si prizadevajo prilagoditi ekonomskim

načelom poslovanja, kot jih uvajajo drugi deli državne uprave. Toda potrebe moderne družbe zahtevajo od arhivov vedno več različnih dejavnosti, ki presegajo tradicionalno delo v arhivih, to je zbiranje, hranjenje in obdelavo arhivskega gradiva ter običajne storitve raziskovalcem in drugim uporabnikom. Probleme, s katerimi se arhivska služba na Hrvaškem srečuje, lahko razdelimo na zakonske, organizacijske in finančne. Zakonska problematika obsega posodabljanje zakonskih predpisov v skladu z napredkom informacijske tehnologije in širjenjem arhivske dejavnosti ter usklajevanje splošnih in arhivskih predpisov z zakoni, ki urejajo dostopnost in zaščito podatkov in ravnanje z informacijami.

Organizacijsko je arhivska služba na Hrvaškem razdeljena na mrežo državnih arhivov - nadrejen jim je Hrvaški državni arhiv. Toda arhivsko gradivo hranijo tudi nearhivske ustanove, ki pa pri ravnanju z njim ne upoštevajo pravil arhivske stroke. Za zasebne arhive, razen za arhive verskih ustanov in političnih strank, hrvaška arhivska stroka nima niti osnovnih podatkov. Zaradi vsega tega se avtorja zavzemata za ustanovitev Državne arhivske uprave, ki bi vodila arhivsko službo kot sistem z zelo jasno določenim delokrogom in pooblastili. Sedanji Hrvaški arhivski svet pri ministrstvu za kulturo ima namreč le posvetovalno vlogo in je sestavljen iz predstavnikov različnih državnih ustanov. Zahteve in pričakovanja sodobne družbe pa so vedno večja. Poraba finančnih sredstev bi bila z ustanovitvijo arhivske uprave boljša in racionalnejša, saj bi taka uprava lahko bolje in dolgoročneje načrtovala potrebe in razvoj arhivske službe. Vsekakor pa bodo morali vsi sodelujoči v trikotniku država - družba - uporabniki v prihodnosti aktivno in učinkovito podpirati delo arhivov, ustanov, brez katerih bi preprosto izgubili svojo identiteto.

Mirjana Matijević Sokol s Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu v znanstvenem prispevku predstavlja delo paškega notarja, kotarskega sodnika, ninskega kanclerja in plemiča ter doktorja prava iz Padove *Marka Laura Ruiča (1773–1808) kot zbiralca in urejevalca diplomatskega gradiva*. Zbral in uredil je dokumente, ki se tičejo Paga in Nina ter jih objavil v obsežnem zgodovinskem pregledu (*Delle Riflessioni Storiche sopra l'antico stato civile, ecclesiastico della città et isola di Pago o sia dell' antica Cissa fatte da diversi autori, diplomati et altre carte pubbliche e private raccolte da Marco Lauro Ruič*) o preteklosti Paga. Sestavil je tudi *Paški diplomatorij*, ki je bil sestavljen verjetno za potrebe ninskih plemičev ob prihodu avstrijske oblasti v Nin. V prispevku avtorica podrobno predstavlja posamezne listine, ki so zbrane v omenjenem zgodovinskem delu ter diplomatoriju, na koncu pa še rokopis *Privileggi della Magnifica Comunità di Nona*. Njegovo delo ima naravo temeljnega zgodovinskega vira.

Pisarniško poslovanje in registratura Hrvaško-slavonskega

namestništva (1854–1861) je v izvirnem znanstvenem delu objavila Rajka Bućin. Hrvaško-slavonsko namestništvo je bilo vrhovni upravni organ na območju Kraljevine Hrvaške in Slavonije v obdobju tako imenovanega neoabsolutizma v habsburški monarhiji. V njegovi pristojnosti so bile politične in policijske zadeve ter bogočastje, šolstvo, trgovina, obrt, kmetijstvo in del finančnih, gradbenih, prometnih ter pravnih zadev, ki niso bili v pristojnosti nekaterih drugih organov (npr. Finančno ravnateljstvo v Zagrebu, ki je bilo neposredno podrejeno Dunaju). Namestništvo je bilo glede na prejšnjo bansko vladno teritorialno na novo razdeljeno v pet županij, dvajset podžupanij in 46 okrajev. Nova organizacija je imela vpliv tudi na oblikovanje pisarniškega poslovanja ter izdelavo registraturnih načrtov. Ti načrti so pomenili temelj sistema, ki se je potem razvijal in deloval do leta 1918. Pisarniško poslovanje, uvedeno po letu 1848 v habsburški monarhiji, je bilo zelo podobno v vseh kronovinah monarhije. Dotlej je bilo poslovanje neenotno. Takrat so ga želeli poenotiti, da bi bilo reševanje zadev hitrejše in boljše. Avtorica na podlagi literature najprej opisuje sistem, ki je bil uveden na Kranjskem leta 1851 (Pivk, Olga, *Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem*, Serše, Saša, *Način odlaganja spisov pri upravnih in avtonomnih organih na deželni in lokalni ravni v drugi polovici devetnajstega stoletja*; Žontar, Jože, *Razvoj sistemov poslovanja s spisi pri upravnih oblasteh do reforme pisarniškega poslovanja leta 1956*). V Zagrebu so tudi začeli uvajati nov sistem pisarniškega poslovanja, vendar sami niso bili sposobni tega izpeljati. Zato so prosili za pomoč namestništvo iz Gradca, od tam je prišel Markus Kremer. Po vzoru namestništva iz Gradca je pripravil registraturni načrt posebej za predsedstvo in posebej za namestništvo v Zagrebu. Oba plana sta začela veljati v začetku leta 1857. Rajka Bućin jih je v prilogah objavila tako v izvirnem nemškem (transkripcija iz gotice) kot tudi hrvaškem jeziku. Registraturni načrt je bil razdeljen na določeno število registraturnih fasciklov; predstavljali so določeno vsebinsko skupino. Vsak je bil nato razdeljen še na več oddelkov, ki so pomenili podrobnejšo vsebinsko razdelitev. Načrta sta imela tudi kazali. Ta sistem poslovanja je potem veljal do razpada avstro-ogrske monarhije leta 1918.

Republika Hrvaška in Mednarodna banka za razvoj sta leta 2003 sklenili dogovor o posojilu za *Projekt ureditve in digitalizacije zemljiških knjig*, z namenom, da se uredi trg z nepremičninami. Prispevek o tem objavlja Liljana Antičić. Da bi lahko sistem posodobili in poenotili, je bilo potrebno najprej sprejeti številne zakonske predpise. Osnovni je bil zakon o lastništvu in drugih stvarnih pravicah; z njim je bil uveden nov stvarnopravni sistem. Z novim zakonom je bila uvedena zasebna lastnina kot temeljna lastnina vsakega posameznika. Potem so bili sprejeti zakoni o zemljiški

knjigi, o državni izmeri in katastru nepremičnin ter ustrezni podzakonski akti. S tem je bila sicer ukinjena družbena lastnina ter uzakonjena zasebna lastnina, toda dokler zasebna lastnina ni bila vpisana v zemljiško knjigo, je bila v resnici še vedno družbena oziroma državna. Odpravljanje teh neskladnosti je po mnenju javnosti potekalo veliko prepočasi. Neusklašenost podatkov v zemljiški knjigi, povečano število predlogov za vpis stvarnih pravic v zemljiško knjigo ter zahtev za izdajo izpiskov iz zemljiške knjige je povzročilo močno povečanje sodnih zadev na občinskih sodiščih. Osnovni pogoj za reformo zemljiških knjig je uskladitev podatkov v katastru z zemljiškimi knjigami. Državna geodetska uprava je začela opravljati nove izmere katastrskih občin in nastavlja nove zemljiške knjige. Postopek reforme sistema evidence nepremičnin je dolgotrajen in zapleten, zato ni mogoče pričakovati, da bi bili podatki v zemljiški knjigi in katastru v dveh ali treh letih usklajeni z dejanskim stanjem, potem ko petinštirideset let ni bilo sistematskega vpisovanja v zemljiške knjige in kataster. Ustvarjanje novega sistema evidence pomeni tudi nov način dela zaposlenih. Ministrstvo za pravosodje je vse zemljiškknjižne oddelke sodišč opremilo z informacijsko tehnologijo. Referente so izobrazili in tako se je digitalizacija knjig lahko začela. Za prenos podatkov iz ročno vodenih knjig v elektronsko obliko je bilo potrebno sprejeti tudi poseben predpis, in sicer Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o organizaciji in vodenju zemljiških knjig in izvrševanju drugih dejavnosti v zemljiškknjižnih oddelkih sodišč. Skupno število zemljiškknjižnih vložkov na Hrvaškem je 4,203.793. Vsakega je potrebno prepisati v računalnik, ga overiti in shraniti, podatki o tem, kdo in kdaj je overil prenos, pa so vpisani v popis prenesenih zadev. Hranili jih bodo do konca prenosa zemljiškknjižnih zadev v digitalno obliko. Celotni projekt vodi ministrstvo za pravosodje.

Ana Gavras Delić iz Hrvaške informacijsko-dokumentacijske referalne agencije Hidra in Miroslav Milinović iz Univerzitetnega računskega centra Univerze v Zagrebu sta objavila referat z znanstvenega posveta *Zbiranje, odbiranje, obdelava in hranjenje dokumentov uradnih mrežnih postaj organov javne oblasti Republike Hrvaške*. Razvoj interneta na Hrvaškem je že tako razvit, da večino uradnih publikacij in dokumentov objavljajo na službenih internetnih straneh. Naloga Hidre je skrbeti za napredek in promocijo uporabe tovrstne dokumentacije. Za potrebe projekta *"Pridobivanje, odbiranje, obdelava in hranjenje dokumentov"* je nastal v sodelovanju Hidre in Univerzitetnega računskega centra sistem za arhiviranje mrežnih dokumentov (AMD). Ta naj bi omogočil državljanom preprosto uporabo teh podatkov na enem naslovu, in sicer <http://www.hidra.hr>. Zelo pomembno je, da ti dokumenti obdržijo avtentično besedilo in obliko. Sis-

tem, ki so ga pripravili, je, kot pravijo, modularen, a se lahko širi in je preprost za uporabo. Do julija leta 2005 je bilo zbranih več kot 32.000 dokumentov z več kot 470 internetnih strani. V nadaljevanju avtorja opisujeta razvoj kreiranja sistema Arhiva mrežnih dokumentov in merila za izbiro dokumentov. Na koncu je objavljeno še, koliko dokumentov in od katerih ustanov in organov javne uprave je bilo zbranih. Za nadaljevanje načrtujejo izdelavo programa za trajno arhiviranje zbranih dokumentov. To bo zelo zahtevna naloga, ker je potrebno zagotoviti, da bodo vsi dokumenti obdržali neokrnjeno obliko in vsebino. Sledi še seznam uporabljene literature.

Tudi Hrvoje Stančić s Filozofske fakultete v Zagrebu je pripravil članek o elektronskem arhiviranju: *Arhivsko gradivo v elektronski obliki: možnosti za zaščito in branjenje daljše obdobje*. Zbiranje in hranjenje digitalnega gradiva sta vse pomembnejši področji dela arhivske stroke. Informacijska tehnologija se na eni strani zelo hitro razvija, po drugi strani pa na ta način tudi zelo hitro zastareva. Tako že v nekaj letih lahko postane problem branja elektronskih dokumentov. S tem se pojavi tudi nevarnost, da bodo dokumenti izgubili svojo verodostojnost. Prav problem zagotovitve avtentičnosti elektronskih dokumentov pri trajnem hranjenju predstavlja eno glavnih tem raziskovanja moderne arhivistike. Problem avtor vidi na treh ravneh. Prva je fizična – zadeva problem zapisa dokumenta na medij. Zato obstajajo posebne konvencije, ki predpisujejo kako je treba zapisovati na medije in potem tudi brati. Tako je na primer na magnetne medije treba zapisovati drugače kot na optične. Problem se kaže kot problem trajnosti medija in zapisa na njem. Če govorimo o trajnosti medija, se to lahko nanaša na njegovo fizično trajnost ali trajnost kot (ne)zastarelosti same tehnologije in programov, ki so potrebni za branje. To pomeni med drugim tudi, da je že ob nastanku nujno predvideti, v kolikšnem času bo potrebno prenesti določeno gradivo na nov medij.

Druga raven problema je "logična raven". Ta zadeva fizično organiziranost in zapis vsebine, zamenjava pa vrsto medija na katerega je zapisana. Datoteke so v tem okviru enostavne ali pa sestavljene, vendar mora biti na fizični ravni ta informacija zapisana, npr. ali je ena knjiga vsa v eni datoteki ali pa je vsako poglavje v svoji datoteki. Torej mora biti na fizični ravni informacija o pravilnem vrstnem redu datotek ter informacija o programski opremi potrebni za procesiranje le-teh. Tretja je "konceptualna raven"; po tej je elektronski zapis prepoznan kot smiselna celota, oziroma kot informacijska enota (npr. dokument, knjiga, slika, melodija itd.). Vse tri ravni so povezane med seboj. Avtor v nadaljevanju razlaga njihovo vlogo pri procesu priprave elektronskih zapisov za hranjenje v daljšem obdobju. Potem analizira dejstva, ki jih je potrebno upoštevati, da je ohranjena avtenti-

nost, ko elektronski zapis pripravljajo za to, da bo shranjen dlje časa. Predstavlja sistem prepoznavanja, vrednotenja in odbiranja elektronskih zapisov za trajno hranjenje. Na koncu govori še o dejavnikih, ki jih mora institucija, ki pripravlja hrambo, upoštevati. Glavne zahteve so dovolj velika finančna sredstva za nabavo opreme in tehnologije ter ustrezno zaposlovanje in izobraževanje kadrov.

Sledi rubrika Zgodovina institucij. Mirjana Jukić je pripravila *Prispevek k poznavanju ustanove: Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Hrvaške (1947–1992)*. Z arhivskim gradivom je predstavljeno delo zveze; glavni namen je bil zbiranje in skrb za borce narodnoosvobodilne vojne in vojne invalide. Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Hrvaške (ZZBNOVH) je bila ustanovljena leta 1947, njeno delovanje pa lahko razdelimo na tri obdobja. Za prvo obdobje, obdobje od ustanovitve do leta 1962 je značilna zlasti velika dejavnost v povojni obnovi države (obnova hiš borcev, pošiljanje borcev na zdravljenje v toplice, organiziranje tečajev na katerih so se učili pisati, dajanje štipendij in drugo). Drugo obdobje je bilo zlasti obdobje postavljanja spomenikov, zbiranja dokumentov in spominov ter s tem ohranjanja tradicij NOB, prirejanja proslav itd., še vedno pa je bilo veliko skrbi posvečene članom (reševanje materialnih in zdravstvenih problemov itd.). Tretje obdobje je bil čas po letu 1990, ko je zveza zaradi velikih političnih sprememb na Hrvaškem izgubila svoj vpliv in pomen. Celotni fond je razdeljen v tri večje enote, in sicer: 1. Kongresi, skupščine in plenumi ZZBNOVH, 2. Republiški odbor ZZBNOVH, 3. Splošne zadeve ZZBNOVH ter 4. Stiki z Zvezo združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije. Zveza je bila organizirana v številne komisije (organizacijsko v drugi enoti). Kot primer ureditve arhivskega gradiva pa so v članku podrobno predstavljene gradivo in delovanje Komisije za ohranjanje tradicij, zgodovinsko vrednotenje in preučevanje narodnoosvobodilnega boja na Hrvaškem ter založniška dejavnost (70 škatel). Fond je ohranjen skoraj v celoti, so pa nekateri deli gradiva precej poškodovani zaradi vlage (zlasti iz let 1945 do 1962). Fond predstavlja pomemben zgodovinski vir za preučevanje obdobja Socialistične federativne republike Jugoslavije.

Prispevek Siniša Lajnerta tudi sega v obdobje po drugi svetovni vojni. Pripravil je pregled *Organizacije železniške uprave Zagreb (1945–1947)*. Za železnice je bilo po letu 1945 odgovorno ministrstvo za promet s sedežem v Beogradu. To ministrstvo je ustanovilo glavno upravo za železnice v Beogradu; ta je vodila, nadzirala in usklajevala delo in poslovanje železniških uprav v Zagrebu, Beogradu, Ljubljani, Skopju, Sarajevu in Novem Sadu. Uprave so imele personalne oddelke, prometne oddelke, oddelke za vzdrževanje prog in ekonomske oddelke. Železnice so bile v tem

času zelo pomembne tudi za vojsko, zato je tudi ministrstvo za obrambo imelo svoj prometni oddelek. Prek tega so delovale vojna delegacija prometnega oddelka ministrstva za obrambo pri ministrstvu za promet ter delegacije pri posameznih železniških upravah. Delegacije so bile odgovorne za reševanje vojnih vprašanj na železnici, npr. za razminiranje prog ipd. Tudi Oddelek za zaščito naroda (OZNA) je imel svoj prometni oddelek; med drugim je opravljal nadzor nad železnicami. V članku so navedene glavne proge v SFR Jugoslaviji ter proge, ki so bile v pristojnosti Železniške uprave Zagreb. Sledi predstavitev organizacije in dela zagrebske uprave ter del pri obnovi med vojno uničene železniške infrastrukture. Gradivo fonda Železniške uprave Zagreb je Hrvaški državni arhiv prevzel leta 2004 ter 2005.

Pestro mednarodno in domače dogajanje v arhivski stroki so v rubriki *Dogodki* predstavili Živana Heđbeli, ki se je udeležila 18. in 19. mednarodnega posvetovanja Arhivska praksa 2005 in 2006 v Tuzli ter posvetovanja Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja v Radencih leta 2006, Martin Modrušan, ki je spremljal 15. mednarodni arhivski dan v Trstu in Silvija Babić, ki je bila na 3. konferenci Federacije romunskih arhivistov v Constanti. Ivana Prgin poroča o 7. evropski konferenci o arhivih v Varšavi; na njej so obravnavali poklic arhivista kot poklic prihodnosti v Evropi. Vlatka Lemić je pripravila poročilo o 11. mednarodni konferenci Informacijska tehnologija in novinarstvo: komunikacija znanja, ki je bila maja 2006 v Dubrovniku. Na festivalu igranega filma v Pulju so imeli tudi leta 2006 na programu "Vremeplov", to je spremljevalni program restavriranih hrvaških filmov iz Hrvaške kinoteke. O tem ter o osmi šoli medijske kulture avgusta 2006 v Varaždinskih toplicah je napisal poročili Juraj Kukoč.

Sledijo *Poročila in recenzije*. V prvem delu so poročila o arhivskih revijah *Der Archivar*, 2005 (Danijela Marjanić), *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 2003 in 2004 (Danijela Marjanić), *Archives*, 2004 (Ladislav Dobrica), *Atlanti*, 2005 (Hrvoje Kekez), *Archivaria*, 2004 in 2005 (Rajka Bućin), *American Archivist*, 2003, 2004 in 2005 (Silvija Babić), *Journal of the Society of Archivists*, 2004 (Mario Fabekovec), *Archives and manuscripts*, 2004 (Ivan Majnarić), *Archival Science*, 2004 (Snježana Ivanović), *Comma*, 2004 (Živana Heđbeli), *Tkalčić*, 2005 (Mario Stipančević), obsežno predstavitev *Arhivov*, letnikov 27 in 28, 2004 in 2005 pa je napisala Mirjana Jurić. Sledijo ocene šestih hrvaških in dveh slovenskih izdaj arhivskih virov oziroma zgodovinskih študij na podlagi arhivskih virov.

V *Nekrologu* je v imenu sodelavcev, prijateljev in tudi drugih v poslovnem govoru omenil neprecenljivo delo arhivskega strokovnjaka in profesorja Viliama Matica (1952–2006), ki je bil zaposlen v Državnem arhivu v Osijeku.

Na koncu so objavljene nove pridobitve Hrvaškega državnega arhiva ter pridobitve Hrvaškega filmskega arhiva – Hrvaške kinoteke v prvih devetih mesecih leta 2006. V Hrvaškem državnem arhivu so prevzeli na podlagi zakonskih obveznosti deset, odkupili trinajst ter kot darilo dobili osem fondov oz. delov fondov in zbirk.

Tudi tokrat je na koncu seznam vseh publikacij, ki jih je Hrvaški državni arhiv izdal od leta 1899, ko je izšla prva številka prve serije Arhivskega vjesnika (serija I, zv. 1–22, 1899–1920; serija II, zv. 1–11, 1925–1945; serija III, zv. 1–48, 1958–2005). Sicer obsega izdajateljska dejavnost Hrvaškega državnega arhiva preko 110 publikacij ter pet revij z več kot sto izdanimi številkami.

Darinka Drnovšek

VJESNIK DRŽAVNOG ARHIVA U RIJECI, zvezek 45/46, Reka, december 2005

Zajeten, periodično izhajajoči zbornik reškega državnega arhiva, nam v sklopih Gradivo, Članki in razprave, Inventarji in regesti, Predstavitve ter Obvestila tudi tokrat prinaša veliko novih spoznanj, do katerih so se dokopali avtorji različnih prispevkov.

Prvi in najdaljši v prvem vsebinskem sklopu Gradivo, je prispevek *Dražena Vlahova*. Obravnava glagoljaške zapise iz knjige oltarja sv. Roka v Boljunu, danes majhnem kraju v osrčju hrvaške Istre, ki pa se ponša s to veliko dragocenostjo. Prve znane bratovščine, katerih skrb je bila namenjena cerkvenim objektom ter humanitarni pomoči njenim članom, so se na območju Boljunščine ustanovile konec 16. stoletja. Med njimi je bila bratovščina oltarja sv. Roka, svetnika, katerega češčenje se je prav v tem obdobju v Istri zelo razširilo, saj naj bi bil zaščitnik zlasti pred kugo, ki je ogrožala tudi prebivalstvo Istre. V začetku 17. stoletja se je bratovščina oltarja sv. Roka združila z bratovščino oltarja sv. Katarine in kmalu nato še z bratovščino oltarja sv. Blaža. Ohranjeno 81 strani obsegajočo knjigo bratovščine sv. Roka (sv. Katarine in sv. Blaža) za obdobje od 1595 do 1663 hranijo v arhivu hrvaške akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu. Avtor prispevka poudarja pomen knjige kot bogatega vira za proučevanje slavistike, zlasti razvoja hrvaškega jezika. Ob listanju obsežne transkripcije tega dokumenta opazam veliko sorodnosti s slovenskim jezikom. Transkripciji so dodani predmetno in kronološko kazalo zapisov, seznam starešin v bratovščinah ter seznam v knjigi omenjenih oseb.

Dr. *Irvin Lukežič* je v Državnem arhivu na Reki ob pregledovanju arhivskega gradiva trgovinsko menjal-

nega sodišča ter pomorskega konzulata na Reki, natelet na do tedaj nepoznano korespondenco med reškim trgovcem Markom Koblerjem in njegovim poslovnim partnerjem in tudi prijateljem Petrom Trifičem iz Karlovca. Pisma so zanimiva zlasti zato, ker so pisana v hrvaškem jeziku in ker je bil Marko oče znanega reškega zgodovinarja Giovannija Koblerja. Za nas pa je pomembno tudi to, da je bil Marko Kobler slovenskega rodu, saj se je leta 1764 rodil v Železnikih. Kot trgovec z železom in mešanim blagom na drobno in debelo se je okrog leta 1780 priselil na Reko in kmalu postal pomemben in ugleden reški meščan, se poleg italijanščine naučil tudi hrvaščine in si v teh jezikih tudi dopisoval s poslovnimi partnerji. V prispevku je objavljeno dopisovanje s Petrom Trifičem v obdobju od 1801 do 1802.

Maja Polić objavlja poročilo I. Vončine, podžupana in začasnega upravitelja županstva na Reki. Poročilo je 17. junija 1867 poslal E. Chesu, kraljevemu komisarju za Reko, Bakar in nekatere druge kraje. V njem piše, kako so Madžari (madžaroni) na Reki in v zaledju poskušali s provokacijami zanetiti nemire med hrvaškim prebivalstvom in ustvariti vtis njihove promadžarske usmerjenosti, kar naj bi olajšalo priključitev Reke k Ogrski.

Dr. *Borislav Drjanovski* iz Državnega arhiva Varna v Bolgariji predstavlja arhivsko gradivo v ustanovi, kjer je zaposlen, ki pričajo o Hrvaško–Bolgarskih odnosih od srede 19. stoletja do leta 1988. Gradivo je povezano s pomorsko dejavnostjo obeh držav.

V vsebinskem sklopu članki in razprave je sedem pripevkov.

Akademik *Lujko Margetić* analizira, predstavlja in objavlja rokopis Moščeniškega statuta iz leta 1627. Sprva je bil odkrit le zapis (prepis) tega statuta, ki se hrani v Državnem arhivu na Reki, nato so odkrili še en prepis v Državnem arhivu v Zagrebu. Slednji vsebuje le del določil, ki so v reškem statutu. Avtor opozarja na razlike med besediloma in objavlja statut iz zagrebškega arhiva po natančnejšem branju, kot je bilo leta 1997, ko je bil prvič objavljen.

Razprava dr. *Đorđe Milovića* obravnava kazensko pravo v statutu mesta Kastav iz leta 1400, v katerem je bilo uzakonjeno običajno pravo. Avtor ugotavlja, da v statutu ni omenjenih vseh pričakovanih določil, zato predvideva, da so ostala v domeni običajnega prava ali, da za določena vprašanja sploh ni bilo regulacije. V statutu so zajete smrtna, telesna, denarna, zaporna kazen ter omejen ali trajen izgon. V statutu je posebno razdelan vsak izmed 42 vsebovanih prekrškov.

Dr. *Lovorka Čolarić* se v raziskavi posveča duhovniku Petru Trasonicu, paškemu izseljencu v Benetkah v prvi polovici 17. stoletja. S preučitvijo njegove oporoke odkriva delo in vpliv v novem okolju ter njegovo povezanost s hrvaškimi združenji in bratov-

ščinami v Benetkah. V dodatku objavlja prepis oporo-ke, ki jo hranijo v Državnem arhivu v Benetkah.

Dr. *Ivan Pederin* se s proučitvijo poročil avstro-ogrške ambasade v Beogradu v prelomnem letu 1903, ko je na kraljevskem prestolu prišlo do zamenjave kraljevske rodbine, dokoplje do zanimivih spoznanj o tedanjih razmerah v Srbiji, ki so nakazovale tudi posledična dogajanja v obdobju do prve svetovne vojne.

Z razlogi za izgubo oziroma uničenje dokumentacije preventivnih zdravstvenih ustanov na Reki od leta 1900 do 1945, se v raziskavi ukvarja dr. *Vjekoslav Bakašun*. S pomočjo ohranjenega arhivskega gradiva za omenjeno obdobje ter s pomočjo nekaterih prič ugotavlja, da je bila večina dokumentacije najverjetneje uničena po drugi svetovni vojni.

Dr. *Ivan Pederin* opisuje dogodek, ko so 4. avgusta 1919 italijanski karabinjeri v Trstu brez kakršnega koli opozorila streljali na skupino otrok, ki so se s spremljevalci vračali s piknika, 9 ljudi je bilo ubitih, 15 ali 20 pa ranjenih, tudi otroci, v glavnem slovenske in hrvaške narodnosti. Avtor prispevka opozarja bralce, da Angležem, Američanom in Francozom, ki so bili po prvi svetovni vojni kot zavezniki Italijanov okupatorji Trsta, za znatno število Slovencev in Hrvatov, živečih v mestu, ni bilo mar, saj ob tem dogodku niso posredovali, temveč so se umaknili. V zapiskih, hranjenih v Javnem arhivu v Londonu (Record Public Office), je namreč našel dokaz, da je angleški kontraadmiral o dogodku obvestil nadrejene, ti pa se na to niso odzvali.

Mag. *Nana Palinič* v prispevku, ki ga je dopolnila tudi s slikovitimi prilogami, predstavlja adaptacijo nekdanjega industrijskega objekta za nove zgradbe Državnega arhiva na Reki. Avtorica se sprehodi skozi zgodovino arhivskih zgradb od najstarejših časov do sodobnosti, posebej se osredotoči na Hrvaško in reški državni arhiv.

V sklopu Inventarji in regesti je na 117 straneh objavljen popis Mestnega arhiva skupščine občine Reka, delo dveh avtorjev *Borisa Zakoška* in *Mladena Urema*. Popisala sta 45 tekočih metrov gradbenih dovoljenj in pripadajočo projektno dokumentacijo. Večina gradiva izvira iz 60. let 20. stol. Po mednarodnih standardih za arhivsko popisovanje sta gradivo popisala na nivoju dosjejev. Gradivo je razvrščeno v 26 skupin glede na namembnost zgradb.

Med predstavitvami najdemo oceni dveh publikacij. Knjigo Lovorke Čolarić o zgodovinski prisotnosti Hrvatov v Benetkah, ki je izšla leta 2002 v Zagrebu, je ocenil dr. *Slaven Bertoša*. O Strčićevi razlagi priimka in imena Franje Petrisa, filozofa s Cresa, pa piše *Maja Polić*.

Kot zadnji je v tej številki revije reškega arhiva objavljen zapis *Gorana Crnkovića* v spomin na dr. Antuna Girona, januarja 2004 preminulega zgodovinarja in znanstvenika, ki je bil nekaj let tudi direktor

Državnega arhiva Reka ter ne nazadnje član uredniškega odbora pričujoče revije.

Vlasta Tul

VJESNIK ISTARSKOG ARHIVA, Pazin, zvezek 8–10 (2001–2003)

Po kar šestletnem premoru je v prvi polovici leta 2007 izšla nova številka revije Državnega arhiva v Pazinu. Že na prvi pogled jo zaznamuje drugačen zunanji videz, kot tudi drugačne obravnavane teme in vsebinski sklopi. Veliko več pozornosti je namreč namenjene arhivski stroki. Na prvem mestu so tako razprave s področja arhivske teorije in prakse, takšen je tudi naslov tega sklopa s petimi prispevki, sledita dva prispevka v vsebinskem sklopu Arhivska pomagala, v tretjem sklopu Razprave in članki so štirje prispevki, na koncu tega periodičnega glasila pa je več prispevkov v sklopu Ocene, poročila, novice.

Najprej je v vsebinskem sklopu Iz arhivske teorije in prakse objavljen prispevek *Dražena Vlahova*, predstavljenega leta 2000 na posvetovanju hrvaškega arhivskega društva. V njem podaja kratek pregled razvoja varstva arhivskega gradiva na območju Državnega arhiva v Pazinu, navaja posebnosti razmer v Istri, ki so vplivale na nastajanje arhivskega gradiva in ustanovitev osrednje arhivske ustanove za Istro ter njene zadolžitve in aktivnosti. Sledijo trije prispevki z 21. kongresa združenja cerkvenih arhivistov leta 2002 v Trentu. *Carlo Chenisa*, tajnik papeškega sveta za kulturne dobrine cerkve v Vatikanu piše o potrebi izobraževanja osebja v cerkvenih arhivih, ki so pomembni za proučevanje cerkvene zgodovine. Dotakne se tudi pomena cerkvenih knjižnic in muzejev, torej celotne cerkvene kulturne dediščine in se v tej povezavi zavzema za čim širšo izobrazbo cerkvenih arhivistov, ki naj bi skrbeli tudi za vzgojo mladine v pozitiven odnos do arhivskega gradiva. Mnenja je, da so te usmeritve lahko uporabne tudi v državnih arhivih. *Francesca Cavazzana Romanelli* iz zgodovinskega arhiva beneškega patriarha je avtorica dveh prispevkov. V prvem se ukvarja z novimi načini izdelave inventarjev v cerkvenih arhivih, z upoštevanjem mednarodnih standardov ISAD (International Standard Archival Description) in ISAAR (International Standard archival authority Record). Objavlja tudi nekaj primerov večnivojskih popisov s pomočjo računalniške drevne sheme. V drugem prispevku pa avtorica predstavlja cerkvene arhive kot kulturne centre, za kar so z dvajsetletnimi prizadevanji zaslužni cerkveni arhivisti. Pomembno je, da so arhivisti strokovno usposobljeni, da znajo svetovati in spodbujati raziskovalno delo pri obiskovalcih. Navaja tudi velik po-

men sodelovanja s šolskimi in znanstvenimi ustanovami. *Mirela Slukan Altić* predstavlja in objavlja iz nemščine prevedeno prvo arhivsko navodilo za specializirane arhive, za shranjevanje katastrskih map, ki je za Avstrijsko Primorje nastalo leta 1826, in je služilo kot napotek za hrambo map na hrvaškem ozemlju.

V rubriki Arhivska pomagala *Jakov Jelincić* in *Elena Uljančić Vekić* v obsežnem prispevku predstavljata knjige vizitacijskih zapisnikov, ki jih hrani poreški škofijski arhiv. V abecednem redu objavljata popis krajev (župnij), v katerih je poreški škof v letih od 1600 do 1781 opravil vizitacije. Avtorja raziskovalcem olajšujeta iskanje podatkov za posamezen kraj tako, da za vsak kraj navajata, v kateri od vizitacijskih knjig, za katero leto in na kateri strani je zelen vizitacijski zapis. *Tajana Ujčić*, direktorica Državnega arhiva v Pazinu, objavlja sumarni inventar fonda Občine Labin za obdobje beneške uprave od leta 1420 do 1797 ter za posamezne priključene dele dokumentacije za obdobje prve avstrijske, vmesne francoske in druge avstrijske uprave. Historiat fonda razgalja njegovo zapleteno nastajanje. Ko je bil nazadnje shranjen v reškem državnem arhivu, so ga leta 1967 tam popisali. V pazinski arhiv je nato prihajal postopoma tudi od drugih imetnikov. Potrebno ga je bilo zopet obdelati. Ob tem so prvotni večji fond razdelili v nekaj manjših in jih popisali. Ob novem številčenju v inventarju so ohranili tudi številčenje iz prvotnega popisa.

Med razpravami in članki *Marija Mogorović Crljenko* s Filozofske fakultete v Pulju poskuša v svojem prispevku iz določil Motovunskega statuta iz 14. stol. ugotoviti, kakšno vlogo je imela ženska v tedanji družbi in družini. *Slaven Bertoša* je s proučitvijo puljskih matičnih knjig, ki jih hrani Državni arhiv v Pazinu, prišel do pomembnih podatkov o prisotnosti številnega upravnega osebja v Pulju, ki je pomembno

vplivalo na družbeno življenje kraja in okolice v obdobju od 17. do 19. stoletja. Prispevek *Šime Peričića* govori o vlogi istrskih, rovinjskih mornarjev v Dalmaciji na prelomu 18. in 19. stoletja v Napoleonovi dobi. Iz dokumentov, ki jih je analiziral v Državnem arhivu v Zadru, je spoznal njihovo težko usodo ob srečevanju z ruskimi in angleškimi gusarji, ki naj bi tedaj gospodovali v Dalmaciji. Dokumenti so tudi zanimiv vir spoznavanja tehniških značilnosti rovinjskih ladij, ki so priplule v dalmatinske vode. *Lovorka Čoralić* iz Hrvaškega zgodovinskega inštituta v Zagrebu v svojem prispevku pogloblja dosedanje vedenje o življenju in delu škofa Mihovila Matije Spalatina, doma s Paga, ki je od leta 1794 do 1796 služboval v Kotorju, nato pa do leta 1807 v Šibeniku. Avtoričina pozornost je namenjena njegovemu šibeniškemu obdobju.

V zadnjem sklopu je objavljenih pet ocen publikacij. *Klara Buršić Matijašić* predstavlja delo Kristine Mihovilić o odkrivanju nekropole v Nezakciju v Istri od 1900 do 1953, izšlo leta 2001. *Elvis Orbančić* poroča o obsežni monografiji Lovorke Čoralić, posvečene hrvaške prisotnosti v Benetkah z naslovom *V mestu sv. Marka*, izšlo leta 2001. *Maurizio Levak* opozarja na leta 2002 izdano zanimivo publikacijo Jakova Stipišića in Ante Nazorja, ki predstavljata in objavljata spise splitskega zapisovalca Ivana pok. Cove iz Ancone od 1341 do 1344. O knjigi mladega zgodovinarja Elvise Obranića z naslovom *Katedra sv. Nicefora (Zgodovinska skica Pićanske škofije)*, piše *Tanja Ujčić*. *Zdravka Jelaska* pa ocenjuje leta 2001 izšel zbornik Italijanska uprava v hrvaškem prostoru in eksodus Hrvatov.

Na zadnjih straneh lahko še preberemo napotke morebitnim sodelavcem revije.

Vlasta Tul

Razstave

Arhiv razstavo na ogled postavi

Po tem, ko je lani v založbi Zgodovinskega arhiva Celje izšla obsežna in potrebna knjiga sodelavke Hedvike Zdovc z naslovom *Sejmi na Celjskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja*, ki utegne postati nepogrešljiv vademekum za vse bodoče raziskovalce celjske gospodarske preteklosti, je tudi širša javnost prišla na svoj račun z zanimivo in barvito razstavo *Mojster izdelke na ogled postavi (celjske obrtne razstave nekoč in danes)*, ki sta jo skupaj pripravila Zgodovinski arhiv Celje ter družba Celjski sejem d.d., arhivsko gradivo in muzejske predmete pa je izbrala Hedvika Zdovc, ki je tudi avtorica privlačnega kataloga.

Sejme in razstave še danes uvrščamo med najpomembnejše storitvene dejavnosti v razvitih tržnih ekonomijah, saj imajo pomembno vlogo pri transparentnosti trga, ker ustvarjajo enega od osnovnih pogojev za obstoj tržnega gospodarstva – omogočajo prosto gibanje ljudi, blaga, kapitala in storitev. Sejemski dejavnost ne koristi samo razstavljalcem in obiskovalcem, temveč tudi sejmskemu mestu in njegovemu zaledju (hotelom, gostinstvu itd.).

Okrožno glavno mesto Celje je imelo leta 1848 pet letnih, tri živinske sejme in tedenska sejma ob sredah ter sobotah, na njih pa so se zbirali prodajalci in kupci s širšega območja od izvira Savinje do Sotle.

Na osnovi deželne ali državne zakonodaje je morala mestna občina Celje za izvajanje sejmov izdelati lastne pravilnike (sejmske (tržne) rede). Za mestno blagajno so sejmi predstavljali pomemben vir dohodkov, saj je mestna občina za sejmski prostor zaračunavala stojnino, od sejmarjev pa je pobirala še mitnino. Prizorišča letnih in tedenskih sejmov so bile celjske ulice in trgi (Glavni trg, Gosposka ulica, Stanetova ulica, Prešernova ulica, Trg Celjskih knezov in Slomškov trg). Živinski sejmi so imeli svoj prostor do aprila leta 1901 na t. i. "mali Glaziji", travniški parceli ob današnji Ljubljanski cesti, nato pa ob Voglajni, na prostoru pri gostilni "Pri zelenem travniku", na današnji Teharski cesti.

Z oskrbovalnega vidika mestnega prebivalstva z osnovnimi življenjskimi artikli so v Celju gotovo imeli najpomembnejšo vlogo tedenski sejmi, zlasti zato, ker Celjani večinoma niso imeli primernih prostorov za ustrezno hrambo živil in so bili odvisni od sprotnih nakupov. Za mestne in okoliške trgovce in obrtnike so bili v Celju pomembni tudi kramarski sejmi, saj so lahko s sejmsko prodajo povečali svoj zaslužek, vendar so ti sejmi z razmahom trgovske dejavnosti v tridesetih letih 20. stoletja začeli izgubljati na pomenu.

Najmanj uspeha so imeli v Celju živinski sejmi.

Za razliko od sejmov, ki so potekali na odprtem prostoru, so gospodarske in obrtne razstave prikazovale dosežke industrije, kmetijstva in obrti vsaj deloma v pokritih razstaviščih. Razstava je bila nekakšno ogledalo, v katerem sta se zrcalila napredek in znanje v različnih gospodarskih panogah. Obiskovalci in razstavljalci so se lahko na razstavah seznanili s kvaliteto razstavljenih izdelkov, surovinami in novostmi, napletali poslovne vezi in pridobivali nove stranke. Kronološko lahko celjske gospodarske in obrtne razstave razdelimo na tri obdobja, in sicer avstrijsko obdobje (do leta 1918), ki mu sledi obdobje med obema vojnoma in zadnje obdobje od leta 1945 do 1956. Do leta 1918 sta bili v Celju dve veliki gospodarski in obrtni razstavi, in sicer leta 1878 in 1888, od leta 1918 do leta 1941 pa so priredili tri večje obrtne razstave (1922, 1935, 1937). Po drugi svetovni vojni so jih do leta 1957 izvedli še pet (1947, 1948, 1950, 1952 in 1957).

Po letu 1957 je v skoraj vseh slovenskih mestih, ki so prej prirejale razstave, zagnanost za prirejanje takšnih prireditev zamrla ali pa so te razstave dobile povsem drugačen pomen.

Kljub danostim, ki jih ima Celje za prirejanje razstavno-sejmskih prireditev, je moralo preteči še več kot 10 let, da je težnja po večji povezavi tržišča z obrtjo v razmerah uveljavljanja tržnega gospodarstva, leta 1968 privedla slovensko obrtništvo do odločitve o prirejanju vsakoletnih sejmov obrti. Najprimernejše mesto zanje se jim je zdelo Celje. Celjske sejme obrti delimo glede na kraj prirejanja na obdobje prirejanja sejmov v začasnih (nenamenskih) prostorih in na obdobje prirejanja sejmov na stalnem razstavišču. Osem sejmskih prireditev (od leta 1968 do 1975, z izjemo leta 1970, ko je bil sejem na današnji I. osnovni šoli), se je zvrstilo v Celju na stadionu in v dvorani Atletskega društva Kladivar. Veliko prelomnico v zgodovini Celjskega sejma pomeni otvoritev večnamenske dvorane pod Golovcem 20. julija 1976 in pred tem maja istega leta ustanovitev zavoda ŠRC Golovec. Prireditev se je s tem preselila v stalne pokrite prostore in na razsežne zunanje površine. Novi prostori so omogočili sodobnejši način razstavljanja. Danes Celjski sejem d.d. organizira letno od 9 do 11 sejmov, med katerimi je tudi Mednarodni obrtni sejem, ki je največja sejmska prireditev v Sloveniji in druga največja v Evropi na področju obrtnih sejmov. Sejemski razstave spremljajo bogate obsejmske prireditve.

Razstava o zgodovini in perspektivah celjskih sejmov je bila zamišljena kot sprehod skozi čas – "oddaljene" začetke sejmarjenja so nam predstavili arhivski dokumenti in tiskano gradivo nekaterih pomembnejših celjskih gospodarskih družb, zgodovino "na otip" so predstavljali muzejski predmeti (izdelki celjskih in okoliških podjetij, ki so bila stalni gostje tovrstnih razstav), rdeča nit pa so bile fotografije, s pomočjo katerih smo se vživljali v sejmski utrip minulosti. Razstavo, ki je v času letošnjega jubilejnega 40. Mednarodnega obrtnega sejma gostovala v upravni stavbi družbe Celjski sejem d.d. si je hkrati s sejmom ogledalo precej ljudi, tisti, ki ste jo zamudili, pa si jo lahko do pomladi ogledate v razstavnem prostoru Zgodovinskega arhiva Celje.

Aleksander Žižek

Simpozij Pravitvornost v evropski zgodovini – Sergij Vilfan, arhivist in pravni zgodovinar, govor ministra za kulturo dr. Vaska Simonitija na slavnostni akademiji na SAZU, 25. maja 2007 (ZAL Fototeka)

Osebne vesti

V spomin

Ana Zupančič (*15. 5. 1950 – †30. 5. 2007)

30. maja 2007 nas je v 58. letu nenadoma zapustila sodelavka Zgodovinskega arhiva Celje, Ana Zupančič. Rojena je bila 15. maja 1950 v Trbovljah, v arhivu pa se je zaposlila 8. aprila 1984 kot arhivska pomočnica. Po opravljenem strokovnem izpopolnjevanju iz knjigoveskkih del v restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije leta 1987 pa je opravljala delo knjigoveza oziroma knjigoveške manipulantke.

Sodelavci se bomo Ane spominjali predvsem po njeni toplini in dostopnosti ter pravi materinski vne- mi, s katero je pričakala vsako "novo pridobitev" – novega sodelavca. Če si njen "sprejemni izpit" uspešno naredil, si si lahko obetal, da si v svojem novem okolju pridobil dragoceno in dobro prijateljico ter vrecel neizmerne optimizma in bogatih življenjskih izkušenj, ki si jih je Ana nabirala na svoji pogosto trnovi življenjski poti. Trpke preizkušnje, ki so jo spremljale od mladih let, so jo utrdile in naredile dovtetno za boj s krivicami, ki so se dogajale njej ali ljudem, ki jih je cenila in imela rada. S svojo nesebično pomočjo je stala ob strani vsakomur, ki jo je prosil, velikokrat pa je sama od sebe skromno in nevsiljivo pomagala, kjerkoli je mogla, ne da bi za to pričakovala prošnjo ali priznanje.

Pogosto smo potrebovali in prosili za njeno pomoč, če je bilo treba reševati skorajda popolnoma uničeno in izgubljeno gradivo, listine in knjige, ki so pod njenimi skrbnimi rokami oživele in zasijale v popolnoma novi podobi. Vsakega, še tako zahtevnega

dela se je lotila z neprekosljivo vnemo in radovednostjo, trmasto se je trudila, se ob delu neutrudno učila in vedno znova postavljala pred nas sadove svoje spretnosti in znanja. Več kot vsaka materialna nagrada sta ji pomenila iskrena zahvala in zanimanje za njeno delo. Ure in ure je lahko pripovedovala o delu, ki ga je sprejela kot poslanstvo in se ga je kot poslanstva tudi spoštljivo lotevala. Svoje najhvaležnejše poslušalce pa je zadnja leta imela med šolarji, ki so svoj obisk našega arhiva sklenili prav v njeni delavnici. Šolske skupine je v začetku sprejela z nezaupanjem in tremo, a ju je zaradi svoje odprte narave in poznavanja tematike brž premagala. Na vsak tak obisk se je skrbno pripravila in svoj nastop opravila v svoje in še večje veselje mladih obiskovalcev arhiva, ki se jim je prav obisk knjigoveške delavnice najbolj vtisnil v spomin.

Zadnja leta je precej časa prebila tudi v recepciji. Vljudnejše in prijaznejše, a tudi odločnejše receptorke, kadar je tako nanoslo, si nihče ne bi mogel želeti, številne stranke pa so tudi zaradi nje dobile dober vtis o arhivu.

Ne bo nas več pozdravila pri vhodu, nikoli več nas ne bo povabila v svojo delavnico in ne bo več klepetala z nami o rožah, knjigah, glasbi, otrocih in o delu, ki ga je imela nadvse rada. Ker je – pomirjena s sabo – odšla in pustila praznino v dušah vseh, ki smo jo poznali in se moramo šele navaditi, da je na pot brez vrnitve odšel še nekdo, ki je v arhiv in naša življenja vnašal vse tisto, česar nam v tem hitrem in brezosebnem svetu vedno bolj primanjkuje.

Aleksander Žižek

V spomin. Antoša Leskovec

V septembrskih dneh, ko se je narava odela v plašč pisanih barv, se je iztekla življenjska pot profesorja in arhivskega svetnika Antoše Leskovca. Rojen je bil leta 1928 v Radovljici, vendar se je družina po očetovi smrti že leta 1930 preselila v Maribor. Po maturi na realni gimnaziji v Mariboru je nadaljeval študij v Ljubljani, na Filozofski fakulteti, kjer je leta 1952 diplomiral iz zgodovine in filozofije.

Redno delovno mesto je sprejel leta 1958 v mariborskem arhivu. Pred tem je uspešno opravil višji arhivski tečaj v Beogradu, arhivske izkušnje pa si je nabiral v dveh arhivih, v Državnem in mestnem arhivu v Ljubljani in v Državnem arhivu Hrvatske.

Z ustanovitvijo Pedagoške akademije v Mariboru je bil sprejet za predavatelja občje zgodovine do okto-brske revolucije. Tam je ostal le štiri leta, saj je leta

1973 spoznal, da je njegovo mesto v Pokrajinskem arhivu Maribor. Njegovo arhivsko in vodstveno delo je bilo odslej vidno v zgodovini nadaljnega razvoja arhiva. Bil je namestnik in pomočnik ravnatelja, nekaj časa tudi vršilec dolžnosti. Vendar je njegov največji in neprecenljivi prispevek še danes viden na področju arhivske stroke.

Spopadal se je s problemi arhivske stroke in jih uspešno reševal z bogatim znanjem in izkušnjami. Posvetil se je problematiki ohranjenega gradiva pred letom 1850, problematiki gospodarskih fondov in gradivu uprave. Aktivno znanje jezikov mu je omogočalo, da je bil uspešen tudi na mednarodnem področju in na področju zgodovinopisja. Rezultati njegovega arhivskega strokovnega dela so vidni ne le v Pokrajinskem arhivu Maribor, temveč so evidentirani mnogo širše.

Antoša Leskovec je sodeloval tudi pri klasifikaciji arhivskih fondov in zbirk v Pokrajinskem arhivu Maribor in pri urejanju in popisu pomembnih fondov, ki jih hrani arhiv. Naj izpostavim le nekatere:

- Popis zemljiških knjig, gosposčin ter registratorov, mest in trgov
- Veliki župan mesta Maribor 1941–1945
- popisal je gradivo Ogrske uprave
- v osnovi je uredil gradivo fonda Sresko načelstvo Dravograd 1920–1942
- Pripravil popis Pooblaščenec za vprašanja dela šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko

Za zgodovino Maribora je napisal vrsto strokovnih člankov, problemskih razprav in študij, med katerimi zavzema pomembno mesto pregled gospodarstva, uprave, politično kulturni razvoj Maribora v Zgodovini Maribora, ki je izšel v zborniku Maribor skozi stoletja I. leta 1991. Zelo uporabna je izdaja Inventarja 4, Mestna občina Maribor, kjer je predstavljeno gradivo za obdobje 1789–1941. Popisano je skoraj vse gradivo v količini 558 arhivskih škatel in 551 knjig (to je 109 tm). V dodatku omenjenega inventarja je naveden tudi seznam gradiva fonda Arhiv mesta Maribor, ki ga hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu.

Leskovec je intenzivno sodeloval pri evidentiranju arhivskega gradiva v Avstriji in na Madžarskem. Med drugim je bil tudi pritegnjen k delu in izvajanju sporazuma z Avstrijo iz l. 1923 in Arhivske konvencije iz l. 1958. Rezultati obsežnega projekta na Madžarskem s soavtorico Aleksandro Serše so objavljeni v Vodniku (I. in II.) po arhivskem gradivu v Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombothelu (1849–1871). Brez aktivnega znanja madžarščine, nemščine in latinščine in poznavanja posebnosti ogrske uprave vodnik ne bi dosegel kvalitete, ki jo zahtevata arhivska in zgodovinska stroka. Posebno vrednost vodniku daje Leskovecova osvetlitev upravne organizacije v Prekmurju od srede 19. stoletja naprej. Njegova strokovna prisotnost je bila dobrodošla in zaznana tudi v organih Arhivskega društva Slovenije, Zgodovinskega društva Maribor, Arhivskega društva Maribor. Bil je tudi aktivni član organizacijskega odbora Mednarodnega kulturno zgodovinskega simpozija Modinci. Aktivno je spremljal posvetovanje v Radencih o strokovnih in tehničnih vprašanjih in ob tem navezoval številne stike s strokovnjaki na mednarodnem področju.

Strokovni delavci mariborskega arhiva se bomo Antoše Leskovca spominjali kot mentorja in svetovalca pri reševanju številnih strokovnih problemov. Njegovo znanje in širina pogledov na razvoj arhivske stroke sta dajala zagotovilo uspešnega dela na področju arhivske stroke.

Arhivski svetnik Antoša Leskovec se je upokojil 1. novembra 1993 in je v arhivu preživel 40 let. Čeprav je še vedno rad prihajal v arhivsko čitalnico in med nekdanje sodelavce, in smo ga še vedno radi povprašali za strokovni nasvet, je njegovo zdravje počasi, a vztrajno usihalo. V njegovem fondu, ki smo ga z veseljem sprejeli v arhivske depoje, so ohranjeni številni zapisi, zlasti s svinčnikom zapisani rokopisi, ki so z leti postajali vse težje berljivi in vse bolj utrujeni. Mnogo bi lahko še pisali, a je usoda hotela drugače. V mislih smo se poslovlili od njega v septembrskih dneh letošnjega leta. Vsem, ki so ga poznali in z njim sodelovali tako ali drugače, bo Antoša Leskovec ostal v spominu kot nesebični učitelj, vzornik in prijatelj.

Nove pridobitve arhivov v letu 2006

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

- Bolnišnica Golnik, 1945–1980, 521 š (popisi bolezni), 3 k (matične knjige), 53,0 tm
- Zbirka inštituta za slovensko izseljenstvo, Ljubljana, 1890–1995, 110 š, 2 f, 12,0 tm
- Inštitut RS za rehabilitacijo, Ljubljana, 1954–1975, 282 š (medicinska ter upravno poslovna dokumentacija), 29,0 tm
- Združenje Slovenska izseljenska matica, 1954–1996, 64 š, 7,3 tm
- Planinska zveza Slovenije, 1902–1991, 89 š, 16,5 tm
- Zbirka plebiscit o osamosvojitvi Republike Slovenije 1990, 1990–1990, 66 š, 7,3 tm, izročile upravne enote: Sevnica, Ormož, Lenart, Slovenj Gradec in Logatec
- Informacijski pooblaščenec, 1988–2000, 6 š, 0,6 tm
- Komisija RS za odnose z verskimi skupnostmi, 1954–1991, 19 š, 2,1 tm
- Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1966–1974, 28 š in 1 mapa, 3,4 tm (Zavod za prestajanje kazni zapora Koper, Oddelek Nova Gorica)
- Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1946–1955, 1 š, 0,1 tm (Zavod za prestajanje kazni zapora Ig)
- Komisija za pospeševanje razvoja manj razvitih območij SR Slovenije, 1971–1977, 11 š, 1,2 tm
- Služba Vlade za evropske zadeve, 1991–2002, 224 š, 25 tm
- Zavod za družbeno planiranje, 1965–1991, 250 š, 26 tm
- Služba vlade za zakonodajo, 1987–1995, 81 š, 9 tm
- Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, 1918–1993, 21 š, 3 tm
- Javno tožilstvo SRS, 1961–1979, 594 š, 60,0 tm

Odkup, darilo ali depozit

- Baloh Anton, 1938–1995, 16 š, 1 mapa, 1,7 tm, darilo
- Zavrl Franci, 1988–1990, 1 š, 0,1 tm, darilo
- Zbirka Slovencev v Kanadi, 1959–2006 (fotokopije gradiva društev Slovenski narodni dom Lipa Park, St. Catherines, Ontario in Slovensko kulturno društvo Triglav, London, Ontario), 2 mapi, 0,05 tm
- Slovensko kulturno prosvetno in športno društvo "Slovenija", Berlin, 1982–2006 (fotokopije arhivskega gradiva), 6 š, 0,6 tm
- Naša Slovenija/Naš delavec, 1984–2003, 34 š, 3,9 tm, ponudba za odkup
- Petan Žarko, 1958–2006, 8 š, 0,9 tm, darilo
- Jambrek dr. Peter, 1971–2006, 4 š, 0,4 tm, darilo
- Zbirka Mednarodni informacijski zavod Viktor Blažič, 1920–1939, 1500 ks, 1,2 tm, odkup

- Slovenska demokratična zveza, 1989–1995, 1 š, 0,1 tm, darilo
- Odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov iz JLA, Ljubljana, 1991–1991, 1 š, 0,1 tm, darilo
- Zbirka kart in zemljevidov, 2004–2005, 10 ks, darilo
- Zbirka plakatov, letakov in koledarjev, 2004–2006, 18 ks, darilo
- Zbirka filmov, 1905–2005: 190 naslovov; 944 kolutov, DVD in CD (odkupi, darila, depoziti)
- Zbirka videokaset, 27 kosov/naslovov (8 ks VHS, 19 ks Beta), darilo
- Zbirka zvočnih zapisov, 2 ks avdiokaset, darilo

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

- AJPES Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve, Izpostava Velenje, 1997–2001, 6,9 tm
- Občina Bistrica ob Sotli (Krajevna skupnost Bistrica ob Sotli), 1965–1999, 4,4 tm
- Skupščina občine Celje, 1989, 7,9 tm
- Skupščina občine Hrastnik, 1957–1961, 1962–1972, 54,2 tm
- Skupščina občine Krško, 1986–1990, 52,6 tm
- Skupščina občine Mozirje, zapisniki skupščine občin, zapisniki IS skupščine občine 1963–1994, 7,9 tm
- Skupščina občine Sevnica, 1986–1990, 18 tm
- Skupščina občine Šmarje pri Jelšah, premoženjsko pravne zadeve in Okrajna volilna komisija Šmarje pri Jelšah (1990–2000), 17 tm
- Skupščina občine Velenje, 1978–1980, 24,3 tm
- Skupščina občine Zagorje, 1962–1969, 8,6 tm
- Skupščina občine Žalec, 1963–1994, 41,2 tm
- Okrajno sodišče Celje, Ri zadeve, 1957–1978, 2 tm
- Okrajno sodišče Celje – zemljiška knjiga, 1921–1965, 32 tm
- Bohor Šentjur, 1965–2000, 0,7 tm
- Cinkarna Celje, 1947–1952, 1,5 tm
- Deloza Zagorje, 1980–2005, 2,2 tm
- Gradis Celje, 1959–1997, 4,4 tm
- Hmezad Žalec, strokovni izpiti, 1980–2000, 0,1 tm
- Jutranjka, d. d. v stečajju, 1962–2005, 8 tm
- Klima Celje, 1975–1989, 1,5 tm
- Rudnik Trbovlje–Hrastnik, 1945–1975, 1985, 19 tm
- Tolo Šentjur (dopolnitev k fondu), 1958–2001, 1,1 tm
- Tovarna kemičnih izdelkov Hrastnik, 1951–1992, 4,7 tm
- Železarna Štore (dopolnitev k fondu), 1978–1991, 3 tm
- Javni sklad RS za kulturne dejavnosti OI Krško, 1978, 2004, 1,5 tm
- Javni sklad RS za kulturne dejavnosti OI Brežice, 1977, 1998, 2,4 tm

Javni sklad RS za kulturne dejavnosti Žalec, 1980–1997, 2,9 tm
 Pionirski dom, Center interesnih dejavnosti Celje, 1980–2001, 5 tm
 Zavod za kulturo, šport in turizem Žalec, filmski plakati, 2004–2005, 170 kosov
 Zveza kulturnih organizacij Žalec, 1970–1990, 2,5 tm
 Nižja gimnazija Laško, 1946–1958, 0,3 tm
 Osnovna šola Brestanica, 1953–1963, 0,2 tm
 Osnovna šola Breze pri Laškem, 1917–1978, 0,4 tm
 Osnovna šola Dušan Poženel Laško, 1924–1996, 1 tm
 Osnovna šola Henina, 1886–1985, 0,1 tm
 Osnovna šola Frankolovo, 1941–1991, 2,1 tm
 Osnovna šola Jurklošter, 1945–1985, 0,1 tm
 Osnovna šola Koprivnica, 1909–1987, 1,2 tm
 Osnovna šola Laško, 1924–1931, 1993–1997, 0,1 tm
 Osnovna šola Lažiše, 1884–1980, 0,1 tm
 Osnovna šola Lokavec, 1934–1975, 0,1 tm
 Osnovna šola Radeče, 1909–1978, 1,7 tm
 Osnovna šola Rečica pri Laškem, 1926–1977, 0,3 tm
 Osnovna šola Reka nad Laškim, 1823–1978, 0,5 tm
 Osnovna šola Rimske Toplice, 1865–2005, 1,7 tm
 Osnovna šola Sedraž, 1947–1995, 0,1 tm
 Osnovna šola Zidani Most, 1945–1980, 0,2 tm
 Predvolilni propagandni material političnih strank, 2006, 1,9 tm
 Atletsko društvo Kladivar Celje, 1929–1996, več sto fotografij, 0,1 tm
 Čebelarstvo društvo Henrik Peternel Celje, 1938–2006, 0,8 tm
 Čebelarska zveza celjske regije, 1960–1987, 0,4 tm
 Občinska zveza čebelarskih društev Celje, 1966–1990, 0,3 tm
 Območna skupnost RK Celje, 1947–1996, 0,9 tm
 Športna zveza Celje, 2005–2006, več 100 fotografij, 0,1 tm
 Društva UE Celje (strani na internetu), 0,1 tm
 Turistična zveza Celje, 1957–1995, 0,2 tm
 Zveza športnih društev Žalec, 1975–1999, 0,2 tm
 Osebni fond Irena Bončina, Celje, 1956–1978, 8 fotografij in 4 priznanja, 0,1 tm
 Osebni fond Horvat Milan in Albina, 1949–2004, 35 fotografij in diplome (skenirano), 0,1 tm
 Osebni fond Stanko Lorger, 1947–2000, 51 fotografij in diplome (skenirano), 0,2 tm
 Osebni fond Janko Orožen, 1905–1947, 0,1 tm
 Osebni fond dr. Janko Lešničar, 1931–2003, 0,1 tm
 Rodbinski fond Oset, Vransko-Celje, 1890–1990, 0,6 tm
 Rodbinski fond mizarstvo Zupanc, 1952–1965, 0,1 tm
 Foto Sherpa, 2000–2002, 682 fotografij, 0,1 tm
 Reklama Celje, 2006, 14 plakatov, 0,1 tm
 Turistični prospekti, 2005–2006, 26 kosov, 0,1 tm
 Zbirka logotipov in fotografij podjetij, 0,1 tm

Odkup, darilo ali depozit

Dopolnitev zbirke starih razglednic: 60 razglednic različnih krajev, odkup
 Rokopisi; Gewährbrief Pristava; Inventur prothokol Gosposčina Rogatec, odkup
 Grafike (3 kosi – Celjski zastavonoša, Celje, Maribor), odkup
 Topographia Ducatus Stiriae, zemljevid, odkup

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Skupščina občine Izola, 1962–2004 (od 1995 do 2004 gradivo UE Izola), 97 t. e., 38 k, 11 tm
 Skupščina občine Koper 1953–1976, 6 CD (osebni kartoni)
 Okrajno sodišče Koper 1873–1966 (delni prevzem zemljiške knjige), 195 knjig, 33 tm
 Okrajno sodišče Sežana 1872–1930 (delni prevzem zemljiške knjige), 13 p., 71 map z načrti, 17,6 tm
 Okrajno sodišče Piran 1948–1978, 90 tm
 Javno pravobranilstvo v Kopru 1976–2005, 24 k, 1 tm
 Vinakoper 1948–1997 (delni prevzem), 150 t. e., 15 tm
 Slavnik Koper, delovne knjižice, 1952–1989, 23 slovenskih in 10 hrvaških, skupaj 33 knjižic, 0,1 tm
 Primorski tisk (delni prevzem), 1 dokument, 2006
 Istrska banka d.d., 1 k (darilo)
 Transavto Postojna 1947–2002, 90 š, 5 k, 10 tm
 Agencija za plačilni promet Postojna (delni prevzem), 1990–2001, 57 t. e., 6,27 tm
 Droga Portorož, 1960–1996 (delni prevzem), 56 š, 5,6 tm, ki vsebuje: podfond 1 Soline, 1974–1992, 7 š, 0,7 tm; podfond 2 Začimba, 1960–1996, 12 š, 1,2 tm; podfond 3 Jelka Vrhnika, 1977–1994, 2 š, 0,2 tm; podfond 4 Argo, 1978–1990, 3 š, 0,3 tm; podfond 5 Droga, 1972–1995, 32 š, 3,2 tm
 Organizacija TIGR 1942–1944, 1 CD

Odkup, darilo ali depozit

Osebni fond Igor Blumenau (delni prevzem) 1990, 1 t. e., 0,1 tm, darilo

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Novi fondi:

Elektrotehniško društvo Maribor, 1951–2006, 1,1 tm
 Konus Ljutomer – v stečaju, 1991–2005, 0,5 tm
 Društvo kmečkih žena in deklet Gaj nad Mariborom, 1998–2006, 0,1 tm
 Bertoncelj Dimitrij, 1970–2003, 1,7 tm
 Svila storitve d.o.o. – v stečaju Maribor, 1957–2005, 3,1 tm
 Grafika p. o. – v stečaju Prevalje, 1971–1999, 1,9 tm
 Avtoprevoz Dravograd d.d. – v stečaju, 1953–1997, 2 tm

Mesnina z. b. o. KPZ Otiški vrh – v stečaju, 1952–2000, 2,2 tm
 INPOD – invalidsko podjetje Otiški vrh – v stečaju, 1997–2003, 0,2 tm
 TIO – tekstilna industrija d. d. Otiški vrh – v stečaju, 1936–1998, 5 tm
 AGENT TRADE d. o. o. Dravograd – v stečaju, 1993–2003, 0,1 tm
 Elektrokovina orodjarna d. o. o. – v stečaju, 1998–2003, 1 tm
 Costaferröviaria d. o. o. – v stečaju, 1998–2003, 0,6 tm
 Merinka – Tkanina d. o. o. Maribor, 2000, 0,1 tm
 PIK – Tovarna perila in konfekcije Maribor, 2000, 0,1 tm
 Srednja ekonomska šola Maribor, 1945–2000, 15,8 tm
 Društvo vzajemnost železničarskih uslužbencev Maribor, 1900–1945, 0,4 tm
 Kograd d. o. o. – v stečaju, Dravograd, 1954–1997, 7 tm
 Ritoznojčan, 1947–2005, 24 tm
 Okrajno sodišče Ljutomer, 1900–1945, 20 tm
 Skupščina občine Murska Sobota, 1962–1990 (gradivo več fondov), 7 tm

Dopolnitve:

Osnovna šola Ivan Cankar, 1961–1985, 3,1 tm
 Prekmurske arhivalije, 1767, 0,1 tm
 VARIA, 1930–1935, 0,1 tm
 Železarna Ravne na Koroškem d. d. – v stečaju, 1938–1994, 43,5 tm
 VARIA starejšega gradiva, 1808–1853, 0,1 tm
 Podporno društvo železničarskih delavcev in uslužbencev Maribor, 1923–1954, 0,7 tm
 Poslovno ekonomska fakulteta Maribor, 1959–1997, 121 tm
 Občinski odbor zveze združenj borcev NOV Lenart, 1973–1994, 0,6 tm
 Tekstilna tovarna tabor d. o. o. – v stečaju Maribor, 1936–2006, 20 tm
 SVILA tekstilna tovarna Maribor – v stečaju, 1915–2005, 20 tm
 PIK tovarna perila in konfekcije Maribor d. d. – v stečaju, 1949–2005, 31 tm
 Agencija RS za plačilni promet – podružnica Maribor, 1998–2001, 32,6 tm
 Kazensko poboljševalni zavod Rogoza, 1980–2002, 0,6 tm
 Skupščina občine Slovenj Gradec, 1978, 10 tm
 Okrajno sodišče Ljutomer, 1903–1945, 13,5 tm

Odkup, darilo ali depozit

Fototeka, 19.–20. stol. in 2006, 203 fotografije in 371 razglednic, 7 odkupov
 Zemljevidi, 1879, 0,1 tm, odkup
 Albumi, 19.–20. stol., 0,3 tm, 437 fotografij, 3 odkupi

Trg Veržej, 1764–1798, 0,1 tm, odkup

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

Mercator Most na Soči, Alpkomerc Tolmin, 1953–1994, 10 š, 11 k, 1,2 tm
 Pecivo Nova Gorica, 1954–1990, 10 š, 1 tm
 Primorje export Nova Gorica v stečaju, Primorje export Nova Gorica, 1983–1992, 1 š, 0,1 tm
 Meblo Iverka v stečaju, Meblo Nova Gorica, 1985–2003, 5 š, 0,5 tm
 Tekstina Ajdovščina, 1953–1995, 25 š, 2,5 tm
 Center za socialno delo Ajdovščina, 1945–1981, 10 š, 1 tm
 Osnovna šola Kobarid, 1977–1995, 9 š oz. 41 f, 2,5 tm
 Osnovna šola Renče, 1999–2002, 1 š, 0,1 tm
 Gimnazija Nova Gorica, 1985, 1 mapa
 Osnovna šola Vipava, 1994–2004, 1 mapa
 Osnovna šola Milojke Štrukelj Nova Gorica, 1986–2004, 2 š, 0,2 tm
 Osnovna šola Solkan, 1994, 1 mapa
 Osnovna šola Most na Soči, 1995–2000, 1 mapa
 Srednja ekonomska in trgovska šola Nova Gorica, 1982–1998, 1 mapa
 Ljudska univerza Ajdovščina, 1963–2000, 7 š, 0,7 tm
 Okrožno državno tožilstvo v Novi Gorici, 1946–1955, 140 š, 125 k, 15,5 tm
 Okrajno sodišče v Novi Gorici, 1945–1954, 143 š, 14,3 tm
 Zbirka mikrofilmov, 1939–1939, 35 kolutov (od tega 2 koluta iz leta 2005)
 Zbirka fotokopij, 1913–1985, 5 m, 0,0 tm
 Zbirka videofilmov, 2005–2006, 2 kosa
 Zbirka gradiva za razstave in publikacije PANG, 1991–2002, 5 m, 0,2 tm
 Zbirka načrtov, zemljevidov in skic, 1937–1950, 35 kosov
 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 1996–1996, 1 kos
 Zbirka zgoščenek, 1884–2005, 4 kosi
 Skupščina občine Tolmin, 1958, 1 zv
 Krajevna skupnost Dobrovo, 1959–1995, 13 š, 2 k, 1,3 tm
 Krajevna skupnost Hum, 1965–1977, 1 mapa
 Krajevna skupnost Kojsko, 1975–1996, 13 š, 1,3 tm
 Krajevna skupnost Šmartno, 1965–1977, 1 mapa
 Krajevna skupnost Dornberk, 1962–1999, 7 š, 2 zv, 3 kosi, 0,7 tm
 Krajevna skupnost Prvačina, 1965–1994, 7 š, 0,7 tm
 Krajevna skupnost Soča-Trenta, 1967–1986, 3 š, 0,3 tm
 Krajevna skupnost Bukovica-Volčja Draga, 1965–1990, 17 š, 3 zv, 1,7 tm
 Krajevna skupnost Anhovo, 1959–1991, 27 š, 1 mapa, 6 zv, 66 kosov, 2,8 tm

Krajevna skupnost Renče, 1960–1992, 18 š, 21 katastrskih map in načrtov, 1 plakat, 126 fotografij, 1,8 tm
 Športno društvo Partizan Renče, 1973–1978, 1 zvezek, 1 fotografija
 Kegljaški klub Tekstina Ajdovščina, 1954–1997, 7 š, 1 mapa, 1 kartotečna š, 0,8 tm
 Turistično društvo Dobrovo, 1993–1995, 1 mapa
 Medobčinska kegljaška skupnost Gorica, 1977–1996, 2 š, 0,2 tm
 Rokometna zveza Slovenije, področna komisija za registracijo – Goriška, 2004–2005, 1 mapa
 Zbirka gradiva NOB (prevzem iz Goriškega muzeja), 1943–1981, 12 š, 1,2 tm
 Zbirka arhivskega in dokumentacijskega gradiva (prevzem iz Goriškega muzeja), mejne letnice še niso ugotovljene, 141 š, 14 tm
 Topografija NOB (prevzem iz Goriškega muzeja), časovni obseg še ni ugotovljen, 8,4 tm
 Zbirka spominov in drugega dokumentarnega gradiva (prevzem iz Goriškega muzeja), mejne letnice še niso ugotovljene, 211 š, 21,2 tm
 Razno gradivo (prevzem iz Goriškega muzeja), časovni obseg še ni ugotovljen, 144 š, 5 map, 18 k, 15 tm
 Zbirka fotokopij gradiva NOB (prevzem iz Goriškega muzeja), 1941–1946, 69 š, 6,9 tm

Ugotovljeni fondi, ki so nastali iz obstoječega arhivskega gradiva:

PANG 1016, Osnovna šola Krn, 1946–1973, 1 š, 0,1 tm, ugotovitev

Odkup, darilo ali depozit

Stanislav Žerjal, 1927–1957, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Družina Šantel, 2001–2001, 1 ks, darilo
 Zdravko Okroglič, 1954–1990, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Borut Rutar, 1994–1994, 1 mapa, darilo
 Jožko Humar, 1997–1999, 1 zv, darilo
 Varia – zemljiška gospodstva, 1847, 1 ks, darilo
 Zora Pelikan, 1934–2002, 1 mapa, darilo
 Varia – zbirka dokumentov iz osebnih zapuščin, 1943–2002, 2 mapi in 1 ks, darilo
 Družine Pahor, Zupan in Tušar, 1920–2005, 1 mapa, darilo
 Dorica Makuc, 1925–2001, 2 mapi, darilo
 Danijel Polizzi, 1921–2006, 1 mapa in 92 ks, odkup
 Družina Markič, 1856–1929, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Hubert Bergant, 1945–2002, 12 š, 1,2 tm, darilo
 Franc Godnič, 1956–1982, 1 mapa, darilo
 Alojzij dr. Franko, 1880–1883, 7 ks, darilo
 Marko Vuk, 1958–2004, 20 š, 2 tm, darilo
 Občina Vipava, 1847–1937, 1 mapa, 0,06 tm, darilo
 Zbirka fotografij, ok. 1912–2005, 1104 ks (reprodukcije), darilo
 Zbirka razglednic krajev, 1914–2006, 20 ks, darilo ali odkup

Zbirka videofilmov, 2005, 1 ks, darilo
 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 2006–2006, 1 ks
 Zbirka zgoščenk, 1912–2006, 4 ks

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

Območno združenja ZBNOB Ptuj 1959–1999, 2 tm
 Droga, Središče ob Dravi, 1966–2005, 10 tm
 Privata Franc Golob, 0,4 tm
 Privata dr. Poznik 1902–1946, 0,01 tm
 Privata Zorec–Junger, 1926–1946, 1 š
 Zbirka zgoščenk ZAP, Geodetska uprava Ptuj, 1882–1965, Zemljiškokatastrski načrti, 6 CD
 Krajevni ljudski odbor Trnovska vas, 1946–1947, 1 š
 FKS–kopije, 0,2 tm
 Prevrtni septembrski dogodki 1908, kopije iz ŠDA, 1 mapa
 Franciscejski kataster, 1824–Lešnica (vse iz PMP) – vse v FKS
 Občina Trnovska vas (Gemeinde Dornberg) 1941–1945, 1 š
 Društvo upokojencev Ptuj, 1947–2005, 11 š
 Osnovna šola Kidričevo, 1960–1990, 11 š
 Agencija za plačilni promet Ptuj, 1987–2002, 11,6 tm
 Tovarna volnenih izdelkov Majšperk, 1931–2004, 14, 6 tm
 Krajevna skupnost Kidričevo, 1956–1995, 3,1 tm
 Krajevna skupnost Lovrenc na Dravskem polju 1963–1995, 2,3 tm
 Krajevna skupnost Cirkovce, 1955–1995, 3 tm
 Osnovna šola dr. Ljudevita Pivka 1953–2000, 5 tm
 Skupščina občine Ptuj, Zapisniki organov, 8,5 tm
 Privata Vrabl (varnostno skeniranje negativov)

Odkup, darilo ali depozit

Zbirka razglednic, 1912–1937, 5 razglednic, nakup
 Zbirka CD-jev, 1991 (osamosvojitvena vojna), 5 DVD-jev, odkup

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Občinski odbor Zveze združenj borcev narodno-osvobodilne vojne Ribnica, 1954–1990, 6 š, 0,6 tm
 Skupščina občine Ljubljana Vič Rudnik, 1956–1997, 422 š, 42,2 tm
 Knjigarna Janez Dolžan Ljubljana, 1945–1948, 1 š, 0,1 tm
 Univerzale Domžale, 1908–2004, 16 š, 4 k, 15 zvitkov načrtov, 1,8 tm
 Univerzale Domžale, 1953–2002, 3 š, 0,3 tm
 Sivilanit Kamnik, 1950–1990, 51 š, 5,1 tm
 Združene papirnice Vevče, Goričane, Medvode, 8 delavskih knjižic, 0,1 tm
 Rog Ljubljana, 1947–2005, 110 š, 11 tm
 SOZD Slovin Ljubljana, 1971–1990, 35 š, 3,5 tm

Industrija usnja Vrhnika, 1945–2000, 4 š, 0,9 tm
 Saturnus Ljubljana, 1956–1991, 1 š, 0,1 tm
 Komunalno podjetje Ljubljana, 1952–1997, 19 š, 1,9 tm
 Inex Adria Aviopromet, 1974–1986, 3 š, 0,3 tm
 Saturnus Ljubljana, 1954–1981, 1 š, 0,1 tm
 Cestno podjetje Ljubljana, 1952–1997, 229 š, 22,9 tm
 IMP Ljubljana, 1945–1992, 80 š, 10 tm
 Kmetijska zadruga Vrhnika, (1904) 1936–1998, 20 š, 2 tm
 Melamin Kočevje, 1956–1995, 79 š, 7,9 tm
 Petrol Ljubljana, 1945–1992, 212 š, 21,2 tm
 Kolinska tovarna, Ljubljana, 1947–2004, 49 š, 1 zvitok, 5 tm
 Tiskarna Kočevski tisk, Kočevje, 1955–1997, 18 š, 1,8 tm
 Kolinska tovarna, Ljubljana, 1968–1988, 39 f, 3,9 tm
 Tosama Domžale, 1941–1996, 106 š, 10,6 tm
 Okrajno sodišče Kočevje, 1960–1995, 222 š, 22,2 m
 Skupščina občine Ribnica, 1988–1994, 26 š, 1 kartotečna š, 2,7 tm
 Zdravstveni dom Litija, 1940–1997, 22 š, 2,2 tm
 Občinski ljudski odbor Bohinj, 1955–1961, 170 š, 7 f, 17,7 tm
 Skupščina občine Tržič, 1981–1994, 235 š, 23,5 tm
 Krajevna skupnost Zlato polje, 1975–1991, 5 š, 0,5 tm
 Služba družbenega knjigovodstva Kranj, 1968–2002, 251 š, 25,1 tm
 Krajevni odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Žabnica, 1948–1990, 10 š, 1 tm
 Okrajno sodišče Kranj, 1945–1978, 56 f, 9 tm
 Železarna Jesenice, 1948–1993, 28 š, 2,8 tm
 Planika Kranj, 1948–2004, 15 š, 8 f, 1 DVD, 2,4 tm
 Gozdarsko kmetijska zadruga Srednja vas v Bohinju, 1899–1973, 11 š, 7 f, 1,8 tm
 Živila Kranj, 1951–2000, 1 š, 0,1 tm
 Tehniški šolski center Kranj, 1967–1995, 74 š, 7,4 tm
 Srednja tekstilna in obutvena šola Kranj, 1945–1979, 31 š, 3,1 tm
 Kmetijska šola Poljče, 1945–1967, 3 š, 15 f, 1,6 tm
 Indok center Kranj, 1982–1990, 6 š, 0,6 tm
 Turistično društvo Bled, 1952–1999, 15 š, 1 mapa, 9 filmov, 1,6 tm
 Sodišče združenega dela Novo mesto, 1975–1994, 62 š, 1 f, 6,3 tm
 Okrajno sodišče Novo mesto, 1919–1945, 66 š, 6,6 tm
 Notariat Žužemberk, 1925–1942, 4 š, 4 tm
 Notariat Novo mesto, 1925–1945, 12 š, 1,2 tm
 Osnovna šola Šentjernej, 1860–1947, 18 š, 5 k, 2,0 tm
 IMV Holding, 1970–1995, 155 š, 15,5 tm
 Skupščina občine Škofja Loka, redna registratura 1988, 69 š, 7,1 tm
 Skupščina občine Škofja Loka, listina o pobratenju občine Škofja Loka in občine Sovodnje ob Soči (IT), 1978, 1 mapa

Rudnik urana Žirovski Vrh, 1960–2006, 120 š in 371 kosov kart, 13,5 tm
 Čevljarški šolski izobraževalni center Žiri, 1949–1982, 5 š, 0,5 tm
 Gimnazija Škofja Loka, 1963–1991, 20 š, 2,0 tm
 Davčna uprava Idrija, 1964–1992, 9 š, 188 k, 8,5 tm
 Služba družbenega knjigovodstva Slovenije, ekspozitura Idrija, 1993–2000, 28 š, 2,8 tm
 Kolektor Idrija, 1965–1994, 113 š, 11,3 tm

Odkup, darilo ali depozit

Planinsko društvo Ljubljana Matica, 1967–2003, 0,4 tm, darilo
 Družina Lovrečič, Ljubljana, 1961–2002, 1,7 tm, darilo
 Planinsko društvo Litostroj, 1948–2004, 1,9 tm, darilo
 Fototeka, fotografije cestnih obnovitvenih del, 1938–1941, 50 kosov, nakup
 Fototeka, fotografije razstav/prireditvev, 1912–1953, 64 ks, nakup
 Plakati in letaki, diplomi Antonu Mihevcu iz Ljubljane, 1936–1939, 2 ks, nakup
 Fototeka, razglednici in fotografije predelov Ljubljane, pred 1955–1979, 24 ks, nakup
 Sokolska župa Kranj, 1910–1941, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Društvo za telesno vzgojo Partizan Kranj, 1950–1986, 2 š, 0,2 tm, darilo
 Zbirka Razglednice in voščilnice, 1899–1960, 46 ks, odkup
 Športna zveza Škofja Loka, 1973–1997, 17 š, 1,7 tm, darilo
 Družina Heinrihar, Škofja Loka, 1931–1939, 1 mapa, darilo
 Stane Pečar, Škofja Loka, 1941–2006, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Zbirka razglednic in fotografij, 18 razglednic, 20. stoletje, nakup
 Zbirka razglednic in fotografij, 89 fotografij in razglednic, 20. stoletje, darilo
 Zbirka razglednic in fotografij, 70 razglednic, 20. stoletje, darilo

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

CD rokopisa 18 in 19, 2 ks
 Listina škofa A. Jamnika, 1 ks
 Razno, 1 ks
 Zapuščina škofa J. Kvasa, 1,3 tm
 Fotografije, 2 ks
 ŽU Šmartno pod Š. Goro, 4 k
 ŽU Ljubljana – Sv. Jakob, 4 k
 ŽU Ljubljana – Trnovo, 4 k
 ŽU Metlika, 1 k
 ŽU Vinica, 2 k
 ŽU Cerknica, 1 k
 ŽU Hotederšica, 1 k

ŽU Vrh – Sv. Trije Kralji, 2 k
 ŽU Spodnji Log, 1 k
 ŽU Studenec, 1 k
 ŽU Leskovec pri Krškem, 1 k
 ŽU Stopiče, 2 k
 ŽU Škocjan pri Novem mestu, 2 k
 ŽU Mirna, 1 k
 ŽU Ambrus, 2 k
 ŽU Dobropolje – Videm, 2 k
 ŽU Kranjska gora, 2 k
 ŽU Koroška Bela, 2 k
 ŽU Zasip, 2 k
 ŽU Ljubno, 2 k
 ŽU Kranj, 2 k
 ŽU Trstenik, 2 k
 ŽU Stara Loka, 1 k
 ŽU Šmartno pri Litiji, 2 k
 ŽU Sava, 2 k
 ŽU Zlato polje, 4 k
 ŽU Šentožbolt, 4 k
 ŽU Šentgotard, 4 k
 ŽU Blagovica, 4 k
 ŽU Češnjice, 2 k
 ŽU Motnik, 2 k
 Videokasete, 21 ks
 Zapuščina K. Nastran, 0,1 tm
 Fotografije, 9 ks
 Kapiteljski arhiv, 2 ks
 Muzealije – Zap. škofa J. Kvasa, 0,1 tm
 Razne knjige, 2 ks
 Zapuščina škofa A. Vovka, 0,1 tm
 Zapuščina M. Tomca, 0,1 tm
 Matične knjige, 0,7 tm
 Fotografije, 1 ks
 Zapuščina F. Oražma, 1 k
 Zapuščina Treven, 0,1 tm

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

Originalne matične knjige

Župnija Sv. Venčesl, RMK 1882–1902
 Župnija Slovenska Bistrica, RMK 1879–1902
 Župnija Spodnja Polskava, MMK 1846–1902
 Župnija Studenice, PMK 1868–1901
 Župnija Polzela, RMK 1884–1902, PMK 1876–1902
 Župnija Prebold, MMK 1865–1905
 Župnija Vranksko, RMK 1897–1905
 Župnija Sv. Trojica v Halozah – Podlehnik, RMK 1895–1905, MMK 1865–1904
 Župnija Ptuj – Sv. Peter in Pavel, RMK 1900–1903
 Župnija Sv. Barbara v Halozah – Cirkulane, RMK 1888–1901
 Župnija Sv. Marjeta niže Ptuja, RMK 1889–1905

Župnija Sv. Marko niže Ptuja – Markovci, RMK 1874–1904
 Župnija Ptujška Gora, RMK 1880–1904
 Župnija Hajdina, RMK 1877–1903
 Župnija Ljutomer, RMK 1896–1903
 Župnija Razkrižje, RMK 1894–1903
 Župnija Sv. Lenart – Podgorci, RMK 1872–1902
 Župnija Ormož, RMK 1867–1901, PMK 1859–1901
 Župnija Sv. Miklavž pri Ormožu, PMK 1869–1902
 Župnija Svetinje, RMK 1890–1901, PMK 1882–1901
 Župnija Velika Nedelja, RMK 1886–1904, PMK 1866–1902
 Župnija Maribor – Sv. Janez Krstnik, RMK 1898–1905, PMK 1898–1904
 Župnija Maribor – Sv. Magdalena, RMK 1900–1905, PMK 1895–1905, MMK 1894–1905
 Župnija Maribor – Sv. Marija, RMK 1901–1905
 Župnija Št. Janž na Dravskem polju – Starše, RMK 1889–1905
 Župnija Sv. Peter pri Mariboru – Malečnik, RMK 1847–1905
 Župnija Hoče, RMK 1889–1905
 Župnija Stranice, RMK 1860–1904, RMK ind. 1860–1904
 Župnija Slovenske Konjice, PMK 1889–1906
 Župnija Vitanje, RMK 1893–1903
 Župnija Sv. Jurij ob Pesnici, RMK 1871–1903
 Župnija Sv. Benedikt v Slovenskih goricah, RMK 1887–1903
 Župnija Negova, RMK 1872–1902, MMK 1843–1904
 Župnija Apače, RMK 1887–1903
 Župnija Sv. Jurij ob Ščavnici, RMK 1891–1905

Zapuščine

Zapuščine duhovnikov – Zdolšek, Franc, 20. st., spisovno gradivo, 2,3 tm
 Zapuščine duhovnikov – Šmon, Franc, 20. st., spisovno gradivo, 0,1 tm
 Zapuščine duhovnikov – Zorko, 20. st., fotografije, 0,1 tm
 Zapuščine duhovnikov – slovenski duhovniki v tujini (Avstrija), 20. st., film, 1 kolut

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

Prepisi matičnih knjig za leto 2005, 0,45 tm
 Delovodniki (1965–1979), 8 k
 Osebni arhiv pokojnega škofa J. Jenka, 0,60 tm
 Register aktov, 1964–1975, 4 k
 Kopije skeniranega GA/III in XII, 3 CD
 Kopija ŽU Kamnje, 1 CD
 V varstvo prevzet del župnijskega arhiva Senožeče, 2,8 tm
 Slike (Jenko), 74 ks

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2006

Sonja ANŽIČ

- Hiše na Novem trgu in okolici ter njihovi lastniki in prebivalci v 19. stoletju.* Razstavní katalog Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 2006, str. 151–187.
- Socialna politika na območju Ljubljane do druge svetovne vojne. *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji (Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi)*, Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani, 2006, str. 165–179.
- Prebivalstvo občine Vrhnika leta 1890. *Vrhníški razgledi* (2006), str. 162–272.
- Der Archivar 2005. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 207–210.
- Fritz Pregl, Die quantitative organische Mikroanalyse (Kvantitativna organska mikroanaliza) (Ocene in poročila o publikacijah in razstavah). *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 202–203.

Bojana ARISTOVNIK

- Bojan Himmelreich, Jure Miljević, Bombe na Celje, Letalski napadi na Celje med drugo svetovno vojno, razstava in razstavní katalog, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2005, 52 strani. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 204–206.
- Popularizacija dela in vloga arhiva v javnosti. *Arhivska praksa 9, zbornik referatov, 19. mednarodno posvetovanje – Arhivska praksa 2006, Tuzla 20.–22. september 2006*, Arhiv Tuzlanskega kantona in Društvo arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona, (Pokrovitelj: "Ministrstvo za šolstvo, znanost, kulturo in šport" Tuzlansko-podrinškega kantona.). Tuzla 2006, str. 155–166 (soavtor Bojan Himmelreich).
- Popularizacija arhiva skozi vse oblike njegove dejavnosti. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 117–127.
- Fondi s področja zdravstva in socialnega varstva. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 95–98.

Borut BATAGELJ

- Edmund Čibej. Zbrani spisi. Ur. Franc Černigoj. Predmeja: Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, 2005, 364 strani. *Kronika* 54 (2006), št. 3, str. 498–501.

Female Sport and National Politics: Božo Škerlj's Argumentations, Faculty of Arts, 3S International Conference of Social Science in Sport 8th ISHPES Seminar, Sport, Nation, Nationalism, 24–27 August 2006, Faculty of Sport Ljubljana, University of Ljubljana, Abstract Book, Ljubljana 2006, Slovenija, str. 12.

- Malo tu, malo tam – arhivsko gradivo s področja gospodarstva. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 77–83.
- Nemci in slovenska smučarska zgodovina: problem interpretacije in faktografije. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 179–184.
- Od Bohinja do prve stotice. *Modre novice*, Smučarska zveza Slovenije, leto 2, marec 2006, sezona 2005/2006, št. 5, str. 12–14 (Po besedilu Boruta Batagelja priredil urednik panoge nordijskega smučanja Tomaž Verdnik).

Zdenka BONIN

- Archivio regionale di Capodistria: Pokrajinski arhiv Koper (2006): Pieghevole ARC. Capodistria: Archivio regionale di Capodistria (testo e redazione del pieghevole).
- Kataster koprskih solin leta 1847. *Kronika* 54 (2006), št. 1, str. 79–94.
- Pokrajinski arhiv Koper: Archivio regionale di Capodistria (2006): Zgibanke PAK. Koper: Pokrajinski arhiv Koper (besedilo in priprava zgibanke).
- Pokrajinski arhiv Koper. Napotki za uporabo vodnika. *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, str. 7–12 in 14–34.
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (ena izmed popisovalk arhivskega gradiva in avtoric historiatov fondov in zbirk).
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (urednica).

Metka BUKOŠEK

- Fond Okrožnega sodišča v Celju 1850–1941. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 77–98.

- Emica Ogrizek, Inventar sodnega registra okrožnega sodišča Maribor 1898–1941, Zadrugi register, Inventarji 12/1, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2006, 285 strani. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 195–197.
- Oris razvoja pravosodnih organov na območju Zgodovinskega arhiva Celje. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 53–76.
- Okrajni zastopi na Štajerskem 1868–1929. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 147–151.
- Okrožno kot rudarsko sodišče Celje. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 171–178.

Bojan CVELFAR

- Gradec, Avstrija, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2005, Arhiv Republike Slovenije. *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 74–83.
- Dr. Štefan Kočevar–Krunoslav, okrajni zdravnik v Podčetrtku. *Štefan Kočevar – rodoljub slovenski*, Zgodovini.ce, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2006, str. 53–68.
- Narodov spomin. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 5.
- Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006 (urednik).
- Zgodovinski arhiv Celje – hiša pisanih spominov, že 50 let Zgodovinski arhiv Celje opravlja nalogo varuha narodovega spomina na širšem območju Celja, v Posavju in Zasavju. *Letopis 2006*, mestna občina Celje, občina Dobrna, občina Štore, občina Vojnik, Celje: fit media d.o.o., 2006, str. 446.

Nada ČIBEJ

- Navodilo za arhiviranje elektronskega arhivskega gradiva. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 314–324.
- Spominska plošča Prekomorcem na Korčuli. *Svobodna misel* VI (2006), št. 12, Ljubljana, str. 25.
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (ena izmed popisovalk arhivskega gradiva in avtoric historiatov fondov in zbirke).

Ljuba DORNIK ŠUBELJ

- Fieldingova misija v zapisih OZNE. *Prispevki za novejšo zgodovino* 46 (2006), št. 2, str. 81–92.
- OZNA – vojaška protiobveščevalna ali zločinsko-genocidna organizacija? *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006*, (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 32). Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2006, str. 337–345.
- Varstvo osebnih podatkov pri vpogledu v osebne dosjeje SDV. *Zbornik radova*. Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine: Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine, 2006, str. 417–425.
- Zaštita ličnih podatka u pogledu pristupa ličnim dosjema bivše SDV – Protection of the personal data regarding the access to the personal files of the former SDV. *Prvi kongres arhivista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, (2.–4. 11. 2006): (Sarajevo): Arhiv Bosne i Hercegovine: Arhivistiko udruženje Bosne i Hercegovine, 2006, str. 37.
- Sebastian Ritchie. Our man in Yugoslavia. *The story of a Secret Service operative*. Frank Cass: London, 2004.
- The journal of intelligence history, 2006, vol. 6, no. 1, str. 122–125.
- Sebastian Ritchie, Our man in Yugoslavia: the story of a secret service operative. *Zgodovinski časopis* 60 (2006), št. 1/2, str. 243–248.
- New reserch in German intelligence history: fifty years of Bundesnachrichtendienst 1956–2006: the BND in historical context. *Zgodovinski časopis* 60 (2006), št. 3/4, str. 473–476.

Darinka DRNOVŠEK

- Arhivski vjesnik, God. 47/2004, Zagreb 2004, str. 1–326. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 211–215.

Vladimir DROBNJAK

- Nujnosti vsestranskega odpiranja arhivske stroke. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 28–35.
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (eden izmed popisovalcev arhivskega gradiva in avtorjev historiatov fondov in zbirke).

Igor FILIPIČ

- Verska, socialna in kulturna dediščina mariborske (nad)škofije*, Katalog razstave, Nadškofijski ordinariat Maribor – Nadškofijski arhiv, Maribor 2006 (urednik).
- Verska, kulturna in socialna dediščina Mariborske nadškofije*. Igor Filipič, *Verska, socialna in kulturna dediščina ma-*

riborske (nad)škofije, Katalog razstave, Nadškofijski ordinariat Maribor – Nadškofijski arhiv, Maribor 2006, str. 7–10.

Nastanek in teritorialna zaokrožitev škofije (1. del kataloga), v katalogu, str. 21–37; *Socialno in kulturno življenje Cerkeve* (4. del kataloga), v katalogu, str. 93–107; *Od preselitve škofijskega sedeža v Maribor do danes*, (5. del kataloga), v katalogu, str. 109–124.

Ivan FRAS

Arhivi in javnost. 76. zborovanje nemških arhivark in arhivarjev, Essen, 26.–29. september 2006. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 369–370 (soavtor Branko Radulovič).

Krščanstvo od 11. do 16. stoletja v Prelekiji. *Škofija Murska Sobota 2006: zgodovinski oris krščanstva v Pomurju: almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota*, Župnijski zavod sv. Miklavža Murska Sobota, 2006, str. 25–31.

Zanimivosti iz Negove v času Trautmannsdorfov. *Negova skozi čas*, Občina Gornja Radgona 2006, str. 65–83.

Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 196–198.

Natalija GLAŽAR

Komentar k Priporočilu Sveta EU o prednostnih dejavnostih za večje sodelovanje na področju arhivov v Evropi. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 114–116.

Novosti v mednarodnem arhivskem svetu in EURBICI. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 173–176.

Arhivi v Evropski uniji. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 235–252.

Drugi protokol Haaške konvencije in Modri ščit. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 269–173.

Organisation of Slovene public archives sector. *SCRINIUM, Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivarinnen und Archivare (VÖA)*, Band 60, Wien 2006, str. 71–76.

Jože GOLIČNIK

Uvod. *Verska, socialna in kulturna dediščina mariborske (nad)škofije*, Katalog razstave, Nadškofijski ordinariat Maribor – Nadškofijski arhiv, Maribor 2006, str. 5–6.

Metka GOMBAČ

Slovensko šolstvo v coni A Julijske krajine 1945–46. *Šolska kronika*, 15 (2006), str. 182–190.

Zapisi vsakdanjega gorja na vzhodni meji 1942–1945, Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica

e Sociale "Leopoldo Gasparini", Gradisca d'Isonzo 2006 (soavtor Boris M. Gombač).

Marija (Mojca) GRABNAR

Razvoj restavratorsko-konservatorske dejavnosti v Arhivu Republike Slovenije od 1995 do 2006. *Pol stoletja*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Zbornik in katalog. [Katalogi]; zv. 28), str. 12–19.

Marija HERNJA MASTEN

Prvi med enakimi, Funkcija mestnega sodnika in župana skozi stoletja, katalog k razstavi, Ptuj 2006.

Gradec, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države in zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila* 22 (2006), št. 1, str. 316–330.

Bojan HIMMELREICH

Ivanka Zajc-Cizelj, I. gimnazija v Celju 1808–1975, inventar, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Inventarji 10, Celje 2005, 190 strani. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 193–195.

Popularizacija dela in vloga arhiva v javnosti. *Arhivska praksa 9, zbornik referatov, 19. mednarodno posvetovanje – Arhivska praksa 2006, Tuzla 20.–22. september 2006*, Arhiv Tuzlanskega kantona in Društvo arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona, (Pokrovitelj: "Ministrstvo za šolstvo, znanost, kulturo in šport" Tuzlansko-podrinjskega kantona.) Tuzla 2006, str. 155–166 (soavtorica Bojana Aristovnik).

Podobe iz življenja v temi, Tone Kregar, Aleksander Žižek, Okupacija v 133 slikah, Celje 1941–1945, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2006, 104 strani. *Zgodovina za vse*, 13 (2006), št. 1, str. 111, 112.

Pregled zgodovine organiziranosti čebelarjev na območju današnjega Čebelarstva društva Henrik Peternel ob 130-letnici ustanovitve prvega čebelarstva društva v Celju (1876–2006). *Zbornik Čebelarstva društva Henrik Peternel Celje 130 let (1876–2006)*, Čebelarstvo društvo Henrik Peternel Celje, Celje, junij 2006, str. 7–31.

Fondi s področja kulture, športa in rekreacije, rodbinski in osebni fondi, fondi društev in zvez, fototeke in zbirke. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 111–115.

Register zadrug na območju okrožnega gospodarskega sodišča Celje v letih 1873–1941. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 153–169.

Mira HODNIK

- Arhivska govorica o naših rokodelcih in obrtnikih. *Zbornik Od obrti do podjetništva*, Logatec 2006, str. 79–129.
- Prof. Slavica Pavlič – raziskovalka idrijskega šolstva. *Šolska kronika* 15 (2006), št. 1, str. 34–40.

Sonja JAZBEC

- Postavitev knjižnice v Zgodovinskem arhivu Celje. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 129–132.
- Bibliografija izdanih publikacij Zgodovinskega arhiva Celje. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 233–238.
- Od pergamenta do e-zapisa, razstava ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje 13. 12. 2006–31. 5. 2006, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, 2006 (avtorica besedil in razstave).

Danijela JURIČIČ ČARGO

- Gradivo novomeškega kolegiatnega kapitlja v fondu Upravnega urada združenih državnih posestev v Novem mestu. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 337–340.
- Arhivsko gradivo za povijest Rijeke u nekim starijim upravnim fondovima Arhiva Republike Slovenije: (znanstveno-stručna informacija). *Rijeka je život grada: sažeci priopćenja. Sveščić trinaesti*. Rijeka: Grad Rijeka, 2006, str. XI.
- Lilijana Žnidaršič Golec, Kapiteljski arhiv Ljubljana, Inventar fonda, Zv. 1: fasc. 1–60, Nadškočija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 3, Ljubljana 2006, 304 strani. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 383–384.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

- Gospodstvo Strmol v nekaterih zemljiških evidencah. *Kronika* 54 (2006), št. 2, str. 195–204.
- Ivanka Počkar: Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov. Življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic. *Kronika* 54 (2006), št. 3, str. 494–497.

Andreja KLASINC ŠKOFIČANEC

- Vodnik po arhivskem gradivu Studia slovenica*, 2. dopolnjena izdaja, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006.

Vladimir KOLOŠA

- Slowenische Städte durch die Zeit = Slovenska mesta skozi*

čas: Eine Ausstellung des Archivs der Republik Slowenien = Razstava Arhiva Republike Slovenije: Österreichisches Staatsarchiv Wien, Mai – Juli 2006, Ljubljana 2006 (Publikationen des Archivs der Republik Slowenien. Kataloge; Bd. 26 = Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Katalogi; zv. 26) (soavtor, sourednik Andrej Nared)

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

- Koprsko učiteljske in razstava ob njegovi 130-letnici. *Šolska kronika* 15 (2006), str. 154–160.
- Pogled Nazaj. *V Marežgah godmo vre stu let*. Koper, 2006, str. 15–21 in 24–29.
- Trst, Italija. Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2005, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006. *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 145–157.
- V Marežgah godmo vre stu let: zbornik ob stoletnici pihalnega orkestra Marežige*. Marežige: Kulturno društvo, 2006 (urednica).
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (ena izmed popisovalk arhivskega gradiva in avtoric historiatov fondov in zbirk).

Janez KOPAČ

- Občine na šenčurskem območju. *Pod Jurjevim klobukom. Zbornik občine Šenčur*, Šenčur 2006, str. 147–168.
- Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955*. Gradivo in razprave št. 29. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana, 2006.

Marija KOS

- Podjetništvo v Kranju: od leta 1918 do nacionalizacije leta 1948: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Gorenjsko Kranj*. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana, 2006, razstavni katalog.

Matevž KOŠIR

- Nekaj podatkov o vasi Šenčur od srede 18. do srede 19. stoletja na osnovi zemljiškega katastra. *Pod Jurjevim klobukom*, Občina, Šenčur 2006, str. 56–65.
- Slovenia. *Encyclopedia of witchcraft*, Santa Barbara; Denver (CO); Oxford (UK): ABC-CLIO, cop. 2006, str. 1052–1054.
- Veronika of Desenice (d.–1424/1428). *Encyclopedia of witchcraft*, Santa Barbara; Denver (CO); Oxford (UK): ABC-CLIO, cop. 2006, str. 1166.
- Nagovor. *Pol stoletja*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Zbornik in katalog. [Katalogi]; zv. 28), str. 5.

- Predgovor. *Gabrijel Gruber: od ljubljanskega prekopa do jezuitskega generala*, Družina, Ljubljana 2006, str. 5–6.
- Jurij baron Vega in njegova družina: baron Jurij Vega and his family. *Jurij baron Vega in njegov čas*, DMFA – založništvo: Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006, str. 16–41.
- Brother Vega, Freemason: brat Vega, prostozidar. *Jurij baron Vega in njegov čas*, DMFA – založništvo: Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006, str. 177–204.
- Stanovski rubež zaradi neplačanih davkov v drugi polovici 16. in začetku 17. stoletja na Kranjskem. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2006, str. [157]–169.

Duša KRNEL-UMEK

- Nada Ravbar–Morato, Globoko so korenine, Rodbinska kronika 2, Korte. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 46 (2006), št. 1, str. 34–35.
- Novi arhivski zakon v Sloveniji in vprašanje etike. *Atlanti* 16/2006. Trst: International Institut for Archival Science of Trieste and Maribor, Università di Maribor, Archivio di Stato di Trieste, št. 1–2, str. 79–83.
- Okrajno sodišče Robida od leta 1814 do leta 1832: slovenska imena institucij v Istri. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 123–128.
- Videm, Italija. Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006. *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 144.
- Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (ena izmed popisovalk arhivskega gradiva in avtoric historiatov fondov in zbirk).

Sabina LEŠNIK

- Računalniško evidentiranje uporabe fondov in zbirk arhivskega gradiva z uporabo programske opreme COBISS2/Izposoja. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 136–144 (soavtor Leopold Mikec Avberšek).
- Mariborsko gospodarstvo skozi fotografski objektiv. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 161–172.
- Prazniki na voščilnicah*, razstava Pokrajinskega arhiva Maribor v razstavišču Archivum, (Katalogi, zv. 26). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006.
- Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor*. Maribor, 26. september–december 2006, 2006 (soavtorja Jure Maček in Borivoj Breže).
- Prazniki na voščilnicah*. Maribor, 14. december–februar 2007, 2006–2007.

Jure MAČEK

- Obvezno šolstvo v obdobju šolske reforme v petdesetih letih 20. stoletja na primeru mariborskih šol. *Šolska kronika* 15(39) (2006), št. 1, str. 211–224.
- Lični fondovi u Pokrajinskome arhivu Maribor sa naglaskom na gradu dr. Avguština Stegenška. *Arhivska praksa* 9 (2006), št. [1], str. 118–137.
- Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled --- : Maribor med leti 1918–1941 v gradivu izbranih osebnih fondov Pokrajinskega arhiva Maribor*, (Katalogi, 24). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006.
- Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor*, (Katalogi, zv. 25). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (soavtorja Slavica Tovšak in Borivoj Breže).
- Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled --- : Maribor med leti 1918–1941 v gradivu izbranih osebnih fondov Pokrajinskega arhiva Maribor*, Maribor, maj–december 2006.
- Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor*. Maribor, 26. september–december 2006 (soavtorja Sabina Lešnik in Borivoj Breže).

Nataša MAJERIČ KEKEC

- Razstava Prvi med enakimi! Funkcija župana skozi stoletja. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 394.
- Gradec, Avstrija, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države in zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila* 22 (2006), št. 1, str. 331–343.
- Prvi med enakimi, Funkcija mestnega sodnika in župana skozi stoletja*, katalog k razstavi, Ptuj 2006.

Meta MATIJEVIČ

- Pisma misijonarja Otona Skole. *Rast* 17, februar 2006, št. 1 (103), str. 42–51.
- "Naznanim jest podpisani mestni stražnik" (Slovenska poročila mestnih stražnikov konec 19. stoletja). *Rast* 17, oktober 2006, št. 5 (107), str. 427–446.

Leopold MIKEC AVBERŠEK

- Uporaba osebnih in družinskih fondov pri znanstvenoraziskovalnem delu v arhivu. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 125–135.
- Računalniško evidentiranje uporabe fondov in zbirk arhivskega gradiva z uporabo programske opreme COBISS2/Izposoja. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 136–144 (soavtorica Sabina Lešnik).
- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Pokrajinski arhiv Maribor, 2006, 438 strani. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 185–190.

Lučka MLINARIČ

Viri za gradbeno zgodovino Maribora po 1850, (Viri, 2). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006. Zv. 18. (ur.)

Ilaria MONTANAR

Razstava "Non ego, sed Deus", ob 130-letnici rojstva škofa Ivana Jožefa Tomažiča (1876–1949). *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 395–397.

Redovništvo (2. del kataloga), v katalogu *Verska, socialna in kulturna dediščina mariborske (nad)škofije*, Katalog razstave, Nadškofijski ordinariat Maribor – Nadškofijski arhiv, Maribor 2006, str. 39–59; *Versko življenje* (3. del kataloga), v katalogu razstave, str. 61–91; *Škof Anton Martin Slomšek* (6. del kataloga), v katalogu razstave, str. 125–155.

Andrej NARED

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije v letu 2006. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 361–363.

Privilegij kranjskega plemstva iz leta 1338 – temelj stanovsko monarhičnega dualizma. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2006, str. [3]–31.

Slowenische Städte durch die Zeit = Slovenska mesta skozi čas: Eine Ausstellung des Archivs der Republik Slowenien = Razstava Arhiva Republike Slovenije: Österreichisches Staatsarchiv Wien, Mai – Juli 2006, Ljubljana 2006 (Publikationen des Archivs der Republik Slowenien. Kataloge; Bd. 26 = Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Katalogi; zv. 26) (soavtor, sourednik Vladimir Kološa).

Miroslav NOVAK

Usklajevanje slovenskega javnega sekundarnega arhivskega podatkovnega potenciala z določili Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. *[Sistemi za upravljanje z dokumenti] / [Posvetovanje] DOK SIS 2006*, Kranjska gora, 20.–22. september 2006. Ljubljana: Media.doc, 2006, str. II–18–25.

Arhivistični pogledi na besedilne, nebesedilne in kombinirane podatkovne zbirke. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 372–383.

Izhodišča strategije in akcijskega načrta izvedbe elektronskega arhiviranja v slovenskih javnih arhivih. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 405–429 (soavtor Jože Škofljanec).

Elektronski dokumenti: priročnik za arhiviste. [Priloge] Mednarodni arhivski svet, Komite za dokumente v elektronskem okolju; prevod iz angleškega

jezika Sonja Jager in Natalija Glažar. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006, 100 strani. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 381–382.

Iz arhivarjeve skrinje: arhivsko gradivo kot kulturni spomenik – predstavitev arhivalij ob slovenskem kulturnem prazniku: oddaja na RTS, 7. februar 2006.

Iz arhivarjeve skrinje: Celjske arhivalije in kratka predstavitev Zgodovinskega arhiva Celje: oddaja na RTS, 7. marec 2006 (soavtor Bojan Cvelfar).

Iz arhivarjeve skrinje: domoznastvo in viri za raziskovanje ožje domovine: oddaja na RTS, 3. januar 2006.

Iz arhivarjeve skrinje: najstarejša ohranjena listina v Sloveniji in kratka predstavitev Pokrajinskega arhiva Koper: oddaja na RTS, 21. februar 2006 (soavtorica Nada Čibej).

Iz arhivarjeve skrinje: ohranjeno arhivsko gradivo studenškega samostana in najnovejša monografija dr. Jožeta Mlinariča o dominikanskih Studenicah: oddaja na RTS, 24. januar 2006.

Metka NUSDORFER VUKSANOVIČ

Učiteljice v šolskih klopeh, zbornik ob 130. obletnici ustanovitve slovenskega učiteljskega združenja za dekleta v Gorici. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 203–204.

19. mednarodno posvetovanje "Arhivska praksa 2006", Tuzla, 21.–22. september 2006. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 367–369.

Emica OGRIZEK

Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941, (Inventarji, 12, 1). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2005.

Branko OBLAK

Ptujske toplice od svojih začetkov do leta 1985. Spletna stran Zgodovinskega arhiva na Ptuj, www.poetovio.net, str. 1–6.

Aleksandra PAVŠIČ MILOST

Hranilnica in posojilnica v Vipavi, razstavni katalog, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Vipava 2006.

Varstvo zasebnega arhivskega gradiva gospodarskih organizacij v Sloveniji. *Arhivska praksa 2006, zbornik razprav posvetovanja arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona v Bosni in Hercegovini*, Tuzla 2006, str. 97–104.

Magdalena (Manda) Čehovin – sedemdesetletnica. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 403–404.

Olga PIVK

Sto let organiziranega čebelarjenja na Vrhniki. *Vrhnikiški razgledi* 7, Vrhnika 2006, str. 112–126.

Topovi so začeli pokati in silno grmenje se je slišalo do Vrhnike. *Vrhnški razgledi* 7, Vrhnika 2006, str. 133–144.

Naborniki iz kantona Vrhnika v Napoleonovi vojski. *Vrhnški razgledi* 7, str. 145–158 (soavtor J. Žitko).

Marko POLENSĚK

Al' prav se piše Dobernič al' Döbernik? (O problemu dvojezičnih krajevnih tabel na Dolenjskem). *Dolenjski list*, 16. 11. 2006.

Alberto PUCER

Gruden – mesec pričakovanj, praznikov in dobrot. *Praznični čas, priloga Primorskih novic*, 6. 12. 2006, str. 18–19.

Istrske predbožične jedi. *Bonbon, priloga Večera in Primorskih novic*, leto I, št. 41, 12. 12. 2006, str. 40–41.

Jesenska hrana bogov. *Bonbon, priloga Večera in Primorskih novic*, leto I, št. 35, 24. 10. 2006, str. 40–41.

Kolednica je živa čestitka. *Primorske novice, priloga Večera in Primorskih novic*, leto LX, št. 297, 23. 12. 2006, str. 31.

Ko zadiši po istrski kuhinji. *Bonbon, priloga Večera in Primorskih novic*, leto I, št. 33, 10. 10. 2006, str. 40–41.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (eden izmed popisovalcev arhivskega gradiva in avtorjev historiatov fondov in zbirk).

Za sv. Martina. *Bonbon, priloga Večera in Primorskih novic*, leto I, št. 37, 14. 11. 2006, str. 40–41.

Zeljnaté jedi za zimske dni. *Bonbon, priloga Večera in Primorskih novic*, leto I, št. 39, 28. 11. 2006, str. 40–41.

Polona ROBLEK

Trgovska korespondenca sitarskega podjetja Benedik iz Stražišča pri Kranju. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 147–158.

Ledinska imena katastrske občine Godešič. *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*, Godešič 2006, str. 257–275.

Marija Kos, Podjetništvo v Kranju od leta 1918 do nacionalizacije leta 1948. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 398–399.

Hišna imena na vasi. *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*, Godešič 2006, str. 233–256 (soavtorica Judita Šega).

Deborah ROGOZNICA

Zgodovinski vpogled v premoženjsko vprašanje cone B STO v povezavi z Osimskimi sporazumi. *Osim-*

ska meja, zbrali in uredili Jože Pirjevec, Borut Klabjan in Gorazd Bajc. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2006. (Knjižnica Annales Majora), str. 231–239, 343–344.

Gli Sloveni nella storia: integrazione al libro di testo di storia per le classi dalla VI alla IX delle scuole elementari con lingua d'insegnamento italiana = [dodatek k uvoženemu italijanskemu učbeniku za zgodovino od 6. do 9. razreda osnovne šole z italijanskim učnim jezikom]. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo = Lubiana: Istituto dell'educazione della Repubblica di Slovenia, 2006 (soavtorji Sergio Crasnich, Guido Križman, Massimo Medeot).

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (ena izmed avtoric historiatov fondov in zbirk).

Jurij ROSA

Stari dokumenti pripovedujejo. *Svet'ga Vida zgun*, februar 2005, št. 6, str. 3–4, junij 2005, št. 7, str. 6, februar 2006, št. 8, str. 17–18.

Naše kapelice in znamenja. *Svet'ga Vida zgun*, junij 2005, št. 7, str. 9–11, februar 2006, št. 8, str. 18–20.

Med nami je bila Tončka Štrancar ... *Svet'ga Vida zgun*, februar 2006, št. 8, str. 10–13.

Spominjamo se gospoda Kovača. *Svet'ga Vida zgun*, februar 2006, št. 8, str. 13–16.

Pesnik Fran Žgur iz Podrage – vipavski slavček. *Vipavski glas*, marec 2006, št. 76, str. 10–12, julij 2006, št. 77, str. 13–15, oktober 2006, št. 78, str. 10–12.

Vodnik po arhivskem gradivu Studia Slovenica. *Novi glas*, 26. 1. 2006, št. 4, str. 9.

Andreja Klasinc Škofljanec, Vodnik po arhivskem gradivu Studia Slovenica. *Mladika*, maj 2006, št. 4, str. 35–37.

Domovine mili glas – s tržaških radijskih valov in iz župnijske cerkve v Rojanu. *Naš vestnik*, junij 2006, št. 6, str. 3.

Za dom in rod – v spomin na dogodek v Prvačini na dan sv. Cirila in Metoda, 5. julija 1920, Prvačina – Nova Gorica 2006 (soavtorici Vlasta Tul in Ivanka Uršič).

Ložiška svetišča in verska znamenja, župnišče, pokopališče in arhiv. *Pod varstvom sv. Frančiška Ksaverija – župnija Ložice v času in podobah*, Ljubljana 2006, str. 26–52.

"Slava svetima bratoma Cirilu in Metodu" – Ciril-Methodova praznovanja na Primorskem po časopisnih sledih do leta 1918. *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2007*, Gorica 2006, str. 72–79.

Albina ROŽAC

Seznam zaposlenih arhivskih delavcev. *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper*. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006, str. 12–13.

Marjan ROŽAC

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (eden izmed popisovalcev arhivskega gradiva in avtorjev historiatov fondov in zbirk).

Zdenka SEMLIČ-RAJH

Sodobna arhivska služba v Evropi. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 57–66.

Zbirka gradbenih načrtov 1. del (Bauplänesammlung): popis. *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 158–195.

In memoriam Gernot Fournier. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 430–431.

Dostop do gradiva v knjižnicah in arhivih ter njegova uporaba: magistrsko delo. Ljubljana: [Z. Semlič Rajh], 2006.

Aleksandra SERŠE

Druga mednarodna konferenca v Amsterdamu, 31. avgust–2. september 2005. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 182–184.

Slavenski zbornik, Zbral in uredila Janko Boštjančič. Izdalo Kulturno društvo Slavina v spomin zaobljube Slavenske fare ob rešitvi pred kugo, Slavina 2005. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 197–200.

Razstava ob 200 letnici smrti Gabrijela Gruberja (24. november 2005–10. januar 2006, Arhiv Republike Slovenije. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 222–223.

Slavenski zbornik, Zbral in uredila Janko Boštjančič. Izdalo Kulturno društvo Slavina v spomin zaobljube Slavenske fare ob rešitvi pred kugo, Slavina 2005. *Kronika* 3 (2006), št. 3, str. 490–494.

Razstava Slovenci v Londonu. Kronika delovanja civilne družbe v času osamosvajanja: Slovensko glasilo Slovenian Newsletter. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 401.

Kraji Občine Medvode na jožefinskih vojaških zemljevidih. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Medvode: Zgodovinsko društvo, 2006, str. 89–96.

Gorazd STARIHA

Občina Kranj. *Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806–1814*, ar-

hivski vodnik, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2005, str. 821–822.

Občina Dovje – Mojstrana. *Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806–1814*, arhivski vodnik, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2005, str. 824.

Osnovna šola Kranj. *Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806–1814*, arhivski vodnik, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2005, str. 833.

Rokovnjaški mit. Kteri si je v povestnici od tolovajev in razbojnikov eno prvih mest pridobil in ktere mu je jezični svet še marsiktero pripisal, od katere se mu nikolj še sanjalo ni. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj 2006, str. 231–245.

"Dvigam to čašo za bratstvo in enotnost naših narodov". *Zgodovina za vse* 13 (2006), št. 2, str. 83–114.

Jože SUHADOLNIK

Novi trg z okolico. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki biš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Zgodovinski arhiv Ljubljana 2006, razstavn katalog.

Judita ŠEGA

Škofja Loka v starih listinah, katalog k razstavi, Škofja Loka 2006.

Devetnajsto stoletje na vasi. *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*, Godešič 2006, str. 74–100.

Godeška učna sprehajalna pot, Godešič 2006.

Na robu Sorškega polja. *Svet in ljudje* 9, št. 6, junij 2006, str. 24–29.

Kdo je bil škof Egilbert. *Gorenjski glas*, 14. april 2006, str. 18.

Vloga Antona Hafnerja v judenburškem uporu. *Gorenjski glas*, 12. maj 2006, str. 18.

Smrtnost med Godešani v 19. stoletju. *Gorenjski glas*, 22. maj 2006, str. 18.

Freske v cerkvi sv. Miklavža. *Gorenjski glas*, 9. junij 2006, str. 18.

Vsakdanjik in praznik. *Gorenjski glas*, 23. junij 2006, str. 18.

Hišna imena na vasi. *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*, Godešič 2006, str. 233–256 (soavtorica Polona Roblek).

Tatjana ŠENK

Anton Aškerc, mestni arhivar in knjižničar. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 225–234.

Jože ŠKOFLJANEC

- Iseljavanje hrvatskih katolika pred turskom opasnošću u Sloveniju s posebnim osvrtom na iseljavanje franjevac provincije Bosnae-Croatiae. *Crkva i društvo uz Jadran, vrela i rezultati istraživanja*, Katolički bogoslovni fakultet: Služba Božja, Split 2006 (Katolički bogoslovni fakultet, Katedra crkvene povijesti; knj. 2), str. 81–95.
- Izhodišča strategije in akcijskega načrta izvedbe elektronskega arhiviranja v slovenskih javnih arhivih. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 405–429.
- Kolektura v hrvaško-kranjski frančiškanski provinci. *Tkivo kulture*, Zagreb: Krščanska sadašnjost; Rijeka: Teologija u Rijeci, 2006 (Teološki radovi; sv. 49), str. 139–154.
- Dokumentarno gradivo v obliki za dolgoročno hrambo–pogled arhivista. *[Sistemi za upravljanje z dokumenti] / [Posvetovanje] DOK_SIS 2006, Kranjska gora, 20.–22. september 2006*, Media.doc, Ljubljana 2006, str. II-30-II-35.

Gašper ŠMID

- Zveza Slovencev Tuzla – Udruženje Slovenaca Tuzla. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 159–166 (soavtor Žarko Štrumbl).
- Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2005: popisi in poročila, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006, *Obvestila* 22 (2006), št. 2 (urednik).
- Udruženje Slovenaca u Tuzli. *Arhivska praksa* 9 (2006), str. 267–280 (soavtor Žarko Štrumbl).

Slavica TOVŠAK

- Kmetijska zadruga Zgornji Duplek med zakonodajo in realnostjo. *V ogledalu časa: zbornik občine Duplek*. Duplek: Občina, 2006, str. 219–233.
- Nekaj misli ob izdaji rokopisa "Slovinci na Ogrskem" Antona Trstenjaka. *Slovinci na Ogrskem: narodopisna in književna črtica: objava arhivskih virov*, (Viri, 5). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006, str. 3–4.
- Markirane planinske poti dobivajo vse večji pomen: planinski portret Toneta Tomšeta. *Planinski vestnik*, 111 (2006), št. 7, str. 48–52, portret.
- Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: [razstava Pokrajinskega arhiva Maribor v razstavišču Archivum]*, (Katalogi, zv. 25). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (soavtorja Jure Maček in Borivoj Breže).
- Viri za gradbeno zgodovino Maribora po 1850*, (Viri, 2). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006, zv. 18 (sourednica Lučka Mlinarič).

- Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled ---: Maribor med leti 1918–1941 v gradivu izbranih osebnih fondov Pokrajinskega arhiva Maribor*, (Katalogi, 24). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (soavtor Jure Maček).
- Prazniki na voščilnicah*, (Katalogi, zv. 26). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (soavtorica Sabina Lešnik).
- Slovinci na Ogrskem: narodopisna in književna črtica: objava arhivskih virov*, (Viri, 5). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (soavtorja Anton Trstenjak in Viktor Vrbnjak).
- Ženski dominikanski samostan v Studenicah skozi zgodovino ok. 1245–1782*, (Katalogi, 23). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (soavtor Jože Mlinarič).

Drago TRPIN

- Poročilo o delu Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v letu 2006. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 363–365.
- Cesarski gozdovi na Tolminskem (na primeru zgornje Baške doline). *Baški zbornik. Alpski mladinski raziskovalni tabor, Podbrdo 1992, 1993 in 1995*, Tolmin, 2006, str. 53–62.

Lojz TRŠAN

- Filmske novosti v Slovenskem filmskem arhivu. *Kinotečnik*, maj 2006, št. 4, str. 29–30.
- Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije. *Kinotečnik*, št. 3, marec 2006, str. 28–29.
- Slovenija od zunaj. *Kinotečnik*, št. 5, junij 2006, str. 31.
- Med Piranom in Portorožem. *Kinotečnik*, september 2006, str. 6, str. 30.
- Etnological film in the Slovenian film archives at the Archives of the Republic of Slovenia. *How do we visualize culture? : representations of culture in the light of Ethnographic film = Kako vizualiziramo kulturo? : reprezentacije kulture v luči etnografskega filma*, Arhiv Republike Slovenije = Archives of the Republic of Slovenia, Ljubljana [2006], str. 139–150.
- Kratek oris zgodovine krajev občine Medvode. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 13–14.
- Stara domača hišna imena v Smedniku in Valburgi. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 179–187.
- ... in bližnjemu v pomoč /Prostovoljno gasilsko društvo Smednik. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 257–262.
- Mirko Mohar. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 281–284.

Izbrana literatura za kraje občine Medvode. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 285–294.

Arhivsko gradivo za kraje današnje občine Medvode. *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 295–306.

Vlasta TUL

Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji: prispevek k zgodovini šol in vrtcev na območju nekdanje občine Rihemberk v obdobju italijanske oblasti od 1918–1943. *Kronika Rihemberka – Branika II/* – Branik: Krajevna skupnost: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 103–152.

Arhivsko gradivo v vrtcih na goriškem v obdobju med obema svetovnjima vojnama: *Šolska kronika* 15 (39) (2006), št. 1, str. 69–76.

Za dom in rod: v spomin na dogodek v Prvačini na dan sv. Cirila in Metoda, 5. julija 1920, Prvačina–Nova Gorica 2006 (soavtorja Jurij Rosa in Ivanka Uršič).

Ivanka URŠIČ

Za dom in rod – v spomin na dogodek v Prvačini na dan sv. Cirila in Metoda, 5. julija 1920, Prvačina–Nova Gorica 2006 (soavtorja Jurij Rosa in Vlasta Tul).

Simon Gregorčič (1944–1906). *Razstava ob 100. obletnici smrti*, razstavniki katalog, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 2006.

V spomin Simonu Gregorčiču. Drobci z razstave ob 100. obletnici smrti. *Koledar za leto 2007*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2006, str. 100–103.

"Pri Pirnovih široko, toplo je ognjišče". Srečanja Ivana Trinka in Ludvika Zorzuta. *Mons. Ivan Trinko (1863–1954). Spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami. Zbornik posveta*, Čedad 2006, str. 245–269.

Simona VELUNŠEK

Osnovna šola Fram: 1854–1972, (Inventarji, 14). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006.

Lilijana VIDRIH LAVRENČIČ

Hranilnica in posojilnica v Vipavi, Razstava ob 110. obletnici ustanovitve. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 223–224.

Marjan VOGRIN

Dr. Jakob Ukmar – urednik škofijskega lista. *Ukmarjev simpozij v Rimu*, Celje 2006, str. 189–197.

Jure VOLČJAK

Gospodarska struktura samostana Velesovo na območju občine Šenčur po urbarju iz leta 1458. *Pod Jurjevim klobukom*, Občina Šenčur, Šenčur 2006, str. 66–75.

Strmolski in samostan Velesovo. *Kronika* 54 (2006), št. 2, str. 175–182.

Damjan Hančič: Klarise na Kranjskem. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 26, Ljubljana 2005, 468 strani. *Kronika* 54 (2006), št. 3, str. 486–487.

Digitalisierung von Archivgut: Vor- oder Nachteil. *Alte Archive – neue Technologien*, DASP, St. Pölten 2006, str. 105–119.

Ich N. von Hertenberch vergich --- : vitezi Jeterbenški v zgodovinskih virih. *Od Jakoba do Jakoba*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 45–64.

Listina o posvetitvi podružnične cerkve sv. Nikolaja na Jeprci. *Od Jakoba do Jakoba*, Zgodovinsko društvo, Medvode 2006, str. 75–77.

Maruša ZAGRADNIK

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (ena izmed popisovalk arhivskega gradiva in avtoric historiatov fondov in zbirk).

Uroš ZAGRADNIK

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006 (eden izmed popisovalcev arhivskega gradiva in avtorjev historiatov fondov in zbirk).

Ivanka ZAJC-CIZELJ

Skrb za urejenost okolja v okviru olepševalnega in turističnega društva v Celju v letih 1871–1941. *Arhivi* 29 (2006), št. 1, str. 129–145.

Gradec, Avstrija, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2005, Arhiv Republike Slovenije. *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 74–83.

Celjsko šolstvo po letu 1945, Odsevi preteklosti 5. *Iz zgodovine Celja 1945–1991*, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2006, str. 209–220.

Zdravstvo in socialno varstvo v Celju v letih 1945–1991, Odsevi preteklosti 5. *Iz zgodovine Celja 1945–1991*, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2006, str. 221–240.

Vzgojno izobraževalne ustanove – kulturna dediščina v primežu predpisov. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 85–94.

Družbenopolitične organizacije (DPO) in kulturna dediščina. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 99–109.

Olepševalno in turistično društvo v Celju 1871–1941, Zbornik ob 135-letnici delovanja društva. *Lepo mesto, glasilo Turističnega društva Celje*, Edicija 1871, Celje 2006.

Hedvika ZDOVC

Gradec, Avstrija, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2005, Arhiv Republike Slovenije, *Obvestila* 22 (2006), št. 2, str. 74–83.

Enotni klasifikacijski načrt za samoupravne lokalne skupnosti, Iz arhivske teorije in prakse. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 5 (2006), str. 99–115.

Uvajanje elektronskega arhiviranja v praksi: So imetniki gradiva pripravljene na spremembo?. *Moja tajnica*, Ljubljana: Planet GV, poslovno izobraževanje d.o.o., september 2006, str. 58–59.

Sejmi na Celfskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2006 (avtorica besedila).

Upravni organi kot ustvarjalci arhivskega gradiva. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 43–52.

Razpust društev in organizacij na območju okrožja Brežice leta 1941. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, december 2006, str. 209–213.

Katja ZUPANIČ

"Ne damo se", dogajanje na ptujskem in ormoškem v desetdnevni vojni 1991, publikacija k razstavi, *junij 2006*.

120. let turističnega društva Ptuj, publikacija ob 120. letnici turističnega društva Ptuj, *maj 2006*.

120. let Turističnega društva Ptuj – 1886–2006. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 387.

Gradec, Avstrija, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države in zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila* 22 (2006), št. 1, str. 344–349.

Barbara ŽABOTA

Grb družine Khisl in njegove izboljšave. *Drevesa, časopis rodoslovnega društva* 12 (2005) št. 1, december, str. 28–33.

Listina: 1562, januar 5, Freising, transkripcija. *Škofja Loka v starih listinah*, katalog k razstavi, Škofja Loka 2006, str. 11.

Aleksander ŽIŽEK

Nepozabni nategi rdečih umetnikov, Mateja Režek, Med resničnostjo in iluzijo. Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem (1948–1958). Založba Modrijan, Ljubljana 2005; 224 strani. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, XIII (2006), št. 1, str. 114–117.

Martin Moll: Dobrodelne prireditve, zastave in vojaška godba, boji za javni prostor na Štajerskem okoli leta 1900, *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, XIII (2006), št. 1, str. 44–59.

Gradec, Avstrija, Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2005, Arhiv Republike Slovenije, *Obvestila* 22 (2006), št. str. 74–83.

Okupacija v 133 slikah, Celje 1941–1945, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje, april 2006 (avtor in urednik: besedilo in izbor fotografij, soavtor Tone Kreger).

Arhivsko gradivo izpred leta 1850 – "družinska" dragocenost Zgodovinskega arhiva Celje. *Hiša pisanih spominov, jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006, str. 33–42.

"Jaz sem Juliko malal", Damir Globočnik, Prešeren in likovna umetnost. Mohorjeva družba Celje, Mohorjeva družba Celovec, goriška Mohorjeva družba; Celje, Celovec, Gorica 2005; 451 strani. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* XIII (2006), št. 2, str. 115–117.

Mi smo fejsst ljudje, Meksikajnarji, Zoran Smiljanič, Marijan Pušavec, Meksikajnarji. 1. del Miramar, Zbirka Dos pesos, Umco, Ljubljana 2006; 72 strani. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* XIII (2006), št. 2, str. 119–120.

Sorry, chaps – better luck next time*, John corsellis in Marcus ferrar, Slovenija 1945. Smrt in preživetje po drugi svetovni vojni, Zbirka Premiki, Mladinska knjiga, Ljubljana 2006; 345 strani. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* XIII (2006), št. 2, str. 123–126.

Zgodovinski arhiv Celje – 50 let, devet minutni DVD film, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, december 2006 (scenarist, režiser: Aleš Šega, montažer: Jaka Kovačič) (slovenski dokumentarni film).

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

Kapiteljski arhiv Ljubljana: inventar fonda (Priročniki, 3).

Ljubljana: Stolni kapitelj, 2006, zv. 1.

Podelitev odpustkov Marijinemu špitalu v Ljubljani leta 1472: arma spiritualia ob soočenju s Turki. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 277–287.

Das "Frintaneum" in Wien und seine Mitglieder aus den Kirchenprovinzen Wien, Salzburg und Görz: (1816–1918): ein biographisches Lexikon, (Studien zum Frintaneum, 1). Klagenfurt; Laibach; Wien: Herma-goras; = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2006, str. 99–101, 233–265 (37 biografij gojencev zavoda Frintaneum).

Vladimir ŽUMER

Elektronsko arhiviranje in novi arhivski predpisi. *Informatika in pravo/INPRO 2006, Maribor 13. in 14. junij 2006*, Cepris, Maribor 2006, str. 13–32.

Arhivski zapisi o življenju in ustvarjalnosti profesorja Zvonimirja Cigliča (1921–2006), slovenskega skladatelja, dirigenta, glasbenega pedagoga in kulturnika. Dr. Franc Križnar, *Zvonimi Ciglič – biti ustvarjalec*, Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 2006, str. 13–46.

Prilagoditev je bila nujna, Novosti klasičnega in elektronskega arhiviranja. *Tajnica* 13 (september 2006), št. 9., str. 60–63.

Qasja deri të shënimit publike, informatat, dokumentet dhe lënda arkivore/Access till the public annotation, informations, documents and archive material. *VJETAR XXXI–XXXII*, Prishtinë 2004, str. 527–533.

ZBIRKA VIRI

Pobudo za ustanovitev zbirke Viri sta leta 1972 dali Sekcija za občo in narodno zgodovino pri Inštitutu za zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivsko društvo Slovenije z utemeljitvijo, »da spadajo kritične edicije pomembnih virov med zelo pomembne naloge naše znanosti«.

Konkretno izvedbo zadane naloge so iz praktičnih razlogov poverili Arhivskemu društvu Slovenije. Prva številka je izšla leta 1980. Do leta 2000 je letno izšla navadno ena številka, od tega leta dalje pa dve številki letno. Do sedaj je v zbirki Viri izšlo že 26 številk.

Viri št. 1,	Janko Pleterski, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917, Ljubljana 1980	2,10 EUR
Viri št. 2,	Janko Pleterski, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917, priloge poročilom vladne komisije (izbor), Ljubljana 1982	2,10 EUR
Viri št. 3,	Slovenski izseljenci (več avtorjev), Ljubljana 1990	2,10 EUR
Viri št. 4,	Franc Rozman, Korespondenca Albina Prepeluha - Abditusa, Ljubljana 1991	3,10 EUR
Viri št. 5,	Jože Prinčič, Maruša Zagradnik, Marjan Zupančič, Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni, Ljubljana 1992	4,20 EUR
Viri št. 6,	Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1907–1928), Ljubljana 1993	6,30 EUR
Viri št. 7,	Jera Vodušek Starič, "Dosje" Mačkovšek, Ljubljana 1994	8,40 EUR
Viri št. 8,	Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928–1958), Ljubljana 1995	6,40 EUR
Viri št. 9,	Mateja Jeraj, Jelka Melik, Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko, Ljubljana 1996	11,70 EUR
Viri št. 10,	Lojz Tršan, Razbitje OF in partije v Ljubljani, Ljubljana 1996	11,70 EUR
Viri št. 11,	Marko Tavčar, Egon Pelikan, Nevenka Troha, Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947, Ljubljana 1997	12,50 EUR
Viri št. 12,	Zdenko Čepič, Zamisli o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narodnoosvobodilnem gibanju, Ljubljana 1998	12,50 EUR
Viri št. 13,	Jurij Perovšek, Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929), Ljubljana 1998	12,50 EUR
Viri št. 14,	Darko Friš, Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924, Ljubljana 1999	12,50 EUR
Viri št. 15,	Darinka Drnovšek, Zapisnik politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954, Ljubljana 2000	14,60 EUR
Viri št. 16,	Vida Deželak Barič, Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942–1944, Ljubljana 2001	12,50 EUR
Viri št. 17,	Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast), Ljubljana 2002	12,50 EUR
Viri št. 18,	Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija), Ljubljana 2003	14,60 EUR
Viri št. 19,	Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitvev in mednarodno priznanje), Ljubljana 2004	20,90 EUR
Viri št. 20,	Matjaž Klemenčič, Samo Kristen, Katalin Munda Hirnök, Milica Trebše Štolfa, Janez Stergar, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije), Ljubljana 2005	16,70 EUR
Viri št. 21,	Lovro Šturm, Ljuba Dornik Šubelj, Pavle Čelik, Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji, Ljubljana 2003	12,50 EUR
Viri št. 22,	Martin Moll, Filip Čuček, Duhovniki za rešetkmi, Ljubljana 2006	12,50 EUR
Viri št. 23,	Viljenka Škorjanec, Osimski pogajalski proces (I. del: Uvodna sinteza pogajanj) (II. del: Diplomatska pogajanja 1973–1974), Ljubljana 2006	16,70 EUR
Viri št. 24,	Viljenka Škorjanec, Osimski pogajalski proces (III. del: Od Strmola do Osima 1974–1975), Ljubljana 2007	17,00 EUR
Viri št. 25,	Viljenka Škorjanec, Osimski pogajalski proces (IV. del: Jugoslovansko-italijanski odnosi po Osimu 1975–1980) (v delu)	
Viri št. 26,	Matjaž Ambrožič, Dnevniški zapisiki dr. Evgena Lampeta (1898–1917), Ljubljana 2007	14,00 EUR

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezkarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: andrei.nared@gov.si
domača stran: www.arhivsko-dnastvo.si

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zg.arhiv-celje.si

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijski trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Zlatovščina 4
telefon: (05) 673 28 41

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg Brdo 11
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: www.rkc.si/arhiv-kp

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Metru trg 27, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 06, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalčičkova ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1s
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prekovecova ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekon trg 1
telefon: (01) 234 75 70
telefaks: (01) 234 75 80
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si

ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ UNIVERZE V LJUBLJANI

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 69

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: slavnica.ravnal@poliarh-mb.si
domača stran: www.pokarb-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čolnje 12a
telefon: (02) 822 05 29
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: enota.ravnec@poliarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9220 Lendava, Celovška ulica 5,
Dobna pot Lendava
telefon: (02) 575 14 05
telefaks: (02) 575 14 03
e-pošta: enota.lendava@poliarh-mb.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Kamnika cesta 1
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijskiarhiv@slomusekole.net
domača stran: www.sloveskole.net

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (05) 302 77 37
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

2250 Ptuj, Mestni trg 1
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si,
zgodovinska.arhiv-ptuj@siol.net
domača stran: www.pozstvoj.net/portal

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1127 Ljubljana, Zvezkarska ulica 1, p. p. 21
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 91

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 87

INSPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01

K

II 573/2007

930.25

120070169,2

COBISS

